# CORPUS
# APOLOGETARUM CHRISTIANORUM
## SAECULI SECUNDI.

EDIDIT

**IOANN. CAROL. THEOD. OTTO.**

## VOLUMEN VII.

**ATHENAGORAS ATHENIENSIS.**

*Ἀνὴρ ἐν αὐτῷ χριστιανίσας τῷ τρίβωνι.*

IENAE
PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.
**MDCCCLVII.**

# ATHENAGORAE
# PHILOSOPHI ATHENIENSIS
# OPERA.

AD OPTIMOS LIBROS MSS.
PARTIM NONDUM COLLATOS RECENSUIT
SCHOLIIS PARISINIS NUNC PRIMUM INTEGRIS ORNAVIT
PROLEGOMENIS ADNOTATIONE VERSIONE INSTRUXIT
INDICES ADIECIT

**IOANN. CAROL. THEOD. OTTO**

IENENSIS

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTOR, IN CAES. REG. FACULTATE EVANGELICO-THEOLOGICA VINDOBONENSI PROFESSOR P. O., SOCIETATUM LATINAE IENENSIS, HISTORICO-THEOLOGICAE LIPSIENSIS, CHRISTIANAE STATISTICAE BEROLINENSIS, HAGANAE PRO VINDICANDA RELIGIONE CHRISTIANA SODALIS.

CUM DUOBUS SPECIMINIBUS CODICUM MANUSCRIPTORUM.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCLVII.

# PRAEFATIO.

Tertium nunc saeculum decurrit, ex quo Athenagorae *Supplicatio pro Christianis* primum typis descripta est, una cum eiusdem tractatu *De resurrectione mortuorum* aliquot annis ante in lucem prolato. Inde in hunc scriptorem, caeteros saeculi secundi apologetas quum mente philosophica omnigenaque eruditione tum expolito dicendi genere longe superantem, multi viri literati operam suam impenderunt. Sed editio adhuc desiderabatur quae textum qui dicitur ad fidem optimorum codicum manu scriptorum emendaret atque lucis plus sententiis afferret. Equidem studui efficere ut rectius legatur ille ac melius intelligatur.

Omnia emendandi Athenagorae subsidia in meum usum contuli. Qua in re liberaliter a viris clarissimis doctissimisque, quum bibliothecas ipsas adire non contingeret, pro singulari eorum tum erga literas tum erga me amore sum adiutus. Non possum quin Carolo Benedicto Hase, in parte Bibliothecae Imperatoriae Parisinae codices manu scriptos com-

plectente conservatori, Ioanni Georgio Krabinger, Bibliothecae Regiae Monacensis praefecto, Eduardo Cunitz, Theologiae doctori in Academia Argentoratensi, Davidi Davis, Baccalaureo Artium Eveshamiensi, nunc Nordovici ministro verbi divini, pro insignibus in meam Athenagorae editionem meritis gratissimum animum palam profitear. Gratias etiam ago maximas L. B. Wolfgango de Goethe, Camerario Magniducali Saxo-Vimariensi et Secretario Legationis Regiae Borussicae in urbe Roma, qui per viros eruditissimos Henricum Brunn et Carolum Lorentzen Phil. DD. multa de Romanis Athenagorae codicibus mecum communicanda curavit, et Henrico Eduardo Kaiser, Gymnasii Bregensis professori, qui Lubanensis codicis exemplum mihi misit.

Fabulam eroticam ego curare non debui. Etenim sub Athenagorae Philosophi Atheniensis nomine prodiit gallice, tamquam e graeco conversum, opus tributum in libros decem *de vero et perfecto amore*, sive de castis amoribus Theogenis et Charidis, Pherecydis et Melangeniae. Inscribitur sic: „Du vray et parfait Amour, éscrit en Grec par Athénagoras Philosophe Athénien; contenant les Amours honnèstes de Théogenes et de Charide, de Phérécides et de Mélangénie: traduit du Grec d'Athénagoras, par Martin Fumée Seigneur de Génillé. À Paris chez Michel Sonnius 1599.“ 12°; denuo „chez Dan. Guil-

lemont 1612.“ 12° *). Hoc certe opus sollerter inventum est, artificiose pertextum, praeclaris ethices praeceptis illuminatum, magna iucundissimarum imaginum sapienter dispositarum varietate condecoratum. Interpres Fumaeus, qui codicem graecum a Lamanaeo, protonotario cardinalis d'Armagnac, accepisse se testatur, non dubitat auctorem esse illum Athenagoram cuius Apologia pro Christianis et liber De resurrectione mortuorum exstet. At, quod quidem hodie inter omnes constat **), opus istud inferiori aetate, saltem post oppressum a Turcis graecum imperium, confectum est. Non tantum fraudem scite aperuit, sed etiam Fumaeum ipsum fuisse callidum operis spurii architectum M. V. La Croze in Epistola ad I. C. Wolfium (Thesauri epistolici Lacroziani Tom. III, Lips. 1746. 4°, p. 249 sqq.) copiose demonstravit. Cf. I. A. Fabricius Biblioth. gr., ed. Harles., Vol. VII. p. 98 sqq., J. Dunlop The History of Fiction, Edinb. 1816, Vol. I. p. 113 sqq. (Aus d. Engl. übertragen und vielfach vermehrt von F. Liebrecht, Berol. 1851, p. 36 sqq.), F. Schöll Geschichte d. griech. Literatur, Berol. 1830, Tom. II. p. 519.

---

*) Epitomen praebet „Bibliothèque universelle des Romans,“ à Paris, Aoust 1775, p. 5—52.

**) Solus Baumgarten-Crusius Lehrbuch der christl. Dogmengeschichte P. I. (Ien. 1832) p. 174, a Caveo deceptus, dubitanter loquitur: „Sein mystischer Roman (die wahre Liebe), in franz. Sprache allein gedruckt, ist zu wenig gekannt und die Quelle, aus welcher er herausgegeben worden, zu apocryph, als dass man über dieses, übrigens merkwürdige, Buch urtheilen könnte.“

Nonnulli viri eruditi de libris duodecim Athenagorae *Περὶ τῶν εἰς ἑαυτόν* somniarunt, nimirum auctoritate decepti Centuriatorum Magdeburgensium. Cf. A. P. Leyser Diss. de Athenagora Atheniensi philosopho christiano, Lips. 1736. 4°, p. 47 sq.

Novae Iustini et Tatiani editiones a me adornatae et in Germania et extra eam, etiam in America septentrionali, viris doctis probatae fuerunt, vel maxime iis qui aut similia opera moliti sunt aut sciunt quantum in iis desudandum sit. Ut hunc unum nominem, honorificentissimum de illis editionibus meis (h. e. Corp. Apologg. Vol. I—VI) tulit iudicium supra memoratus Car. Ben. Hase, vir doctrina nomineque illustrissimus et in hoc studiorum genere excellentissimus: „Journal des Savants" (Par.) 1852. p. 619 sqq. 1853. p. 182 sqq. 363 sqq.

Iam depeculatus est quidam editor mercenarius meam Apologetarum editionem: valde opto ut istiusmodi facinoris ne successor exsistat.

Vindobonae m. Iunio a. MDCCCLVI.

Dr. Carolus Otto.

# PROLEGOMENA
## IN
# OPERA ATHENAGORAE.

I. CONSILIUM HUIUS EDITIONIS.
II. RECENSUS LIBRORUM MANUSCRIPTORUM.
III. RECENSUS LIBRORUM IMPRESSORUM.
IV. RECENSUS TRANSLATIONUM.
V. DE ATHENAGOREA DICTIONE.
VI. ARGUMENTA OPERUM.
VII. DE INSCRIPTIONE ET AETATE SUPPLICATIONIS.

## I. De huius editionis ratione.

**T**extus utriusque operis Athenagorae, et *Πρεσβείας περὶ Χριστιανῶν* et *Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν**), a me constitutus est secundum optimum venerandae antiquitatis codicem Parisinum n. 451, meae editionis gratia denuo perlustratum. Caeteros vero codices, inter quos Parisinus n. 174 et Argentoratensis, quo nullus adhuc editor usus est, aetate virtuteque excellunt, censui neutiquam negligendos esse. Plerumque enim unus eorum alterve, ad quos Lubanensis et Monacensis pertinent nunc primum in meum usum collati, testimonio suo auctoritatem auxit Parisini primo loco collocati: passim emendatiora praebuere. Aliquot locis, ubi nullam quae satisfaceret in codicibus mstis lectionem inveni, coniecturam sive ab aliis prolatam sive a me excogitatam, quam rationibus prudenter subductis iuxta codicum vestigia pro vera lectione habere liceret, haud dubitavi textui inserere. Interpunctionem vulgatam diligenter emendavi; permultas sustuli parentheseos notas, quibus editores Athenagorae verba inquinarunt. Capita orationis Maraniana servavi; praeterea margini paginas

---

*) Ita titulum optimorum codd. mstorum auxilio reposui pro vulg. *Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.*

literasque usitatissimae editionis Morellianae apposui.

Adnotatio, qua Athenagoram adornavi, critica est et exegetica, quemadmodum in meis Iustini ac Tatiani editionibus. Criticae ea ratio est ut diversas codicum manu scriptorum, partim nunc primum collatorum, scripturas et virorum doctorum measque coniecturas contineat: unde cuivis facile sit historiam *κρίσεως* nostri scriptoris perspicere. In exegetica autem eam viam tenui ut accurata interpretatione utrumque librum instruerem, quum aliorum observationes (quotquot memoratu dignae erant)*) tum novas meas proponens. — Scholia praestantissimi codicis Parisini n. 451, haud indigna omnino quae publici iuris fiant, nunc primum prodeunt, una cum scholiis Parisini n. 174 integris.

Versio Supplicationis pro Christianis est Gesneriana, innumeris locis a Marano pariter atque a me emendata; in tractatu De resurrectione mortuorum Maranianam secutus sum. Propemodum effeci ut utriusque libri translatio fere nova videri posset.

Indices et verborum notatu dignorum et rerum memorabilium et locorum e sacris ac profanis scriptis citatorum diligentissime confeci, ut in meis Iustini et Tatiani editionibus.

Ubi meas ad Iustini Phil. et Mart. Opera notas (= n.) laudavi, altera usus sum editione.

---

*) Inter recentiores commentationem scripsit Theod. Adr. Clarisse: De Athenagorae vita et scriptis et eius doctrina de religionis christianae capitibus. Lugd. Bat. 1819. 4°.

## II. De codicibus manuscriptis.

Inter septendecim codices *Πρεσβείας περὶ Χριστιανῶν* collatos antiquissimi, h. e. saeculi decimi ineuntis et undecimi, praestantissimique sunt Parisini 1 et 2: ad quos Argentoratensis saeculi decimi tertii accedit. Reliqui sunt inferiori aetate scripti: saeculo decimo quinto (Sirl. Vat. Ottob. 1. 2. Lub. Petr. Bodl. 1. 2) sextove (Mon. Par. 3. Clar. Aet. Bon.); alterutri saeculo Orat. adiudicandus videtur esse.

Liber *Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν* continetur tribus illis codicibus perantiquis (Par. 1. 2. Arg.), uno saeculi decimi quarti (Par. 3), uno decimi quinti (Ms. Vall.), tribus decimi sexti (Clar. 1. 2. Aet.), uno saeculi decimi quinti sextive (Big.)

Iam recenseamus singulos codices manu exaratos, ac primum quidem eos in quibus uterque Athenagorae liber inest.

I. *Codex Parisinus CDLI*, olim 1169 tum 2271, Parisiis in Bibliotheca Imperatoria asservatus, membranaceus in fol., foliorum 403, loco sexto (fol. 322,b — 348) Athenagorae Supplicationem pro Christianis et septimo (fol. 348,b — 369,b) eiusdem librum De resurrectione mortuorum praebet. Tituli: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν* (fol. 322,b), et: *Τοῦ αὐτοῦ περὶ ἀναστάσεως* [absque art. *τῶν*] *νεκρῶν* (fol. 348,b). Alter titulus primâ manu videtur praepositus esse, prior vero recentioris aetatis est, fortasse saeculi undecimi. Codex a Baane, notario Aretae archiepiscopi Caesariensis, anno Christi 914 exaratus est. Pluri-

bus hunc codicem, cuius eodem quo scriptus est elegantissimo charactere specimen Montefalconius (Palaeograph. graec., Par. 1708. Fol., p. 274) exhibuit, in Opp. Iustin. Tom. II (= Corp. Apoll. Vol. III) ed. 2. Proll. p. IX sqq. descripsi. Ut antiquitate sic praestantia eminet. In margine scholia praebet, plerumque primâ manu scripta nec contemnenda. Iam eo usus est Maranus, qui „Reg. 1" appellavit. Equidem lectiones, quae hunc editorem latuerunt, una cum scholiis, quae nunc primum prodeunt, acceptas refero humanitati Caroli Benedicti Hase, illustrissimi librorum mstorum illius bibliothecae conservatoris: is quippe egregium codicem, rogante me, denuo inspexit et quae ipse enotavit, vel ex parte per virum eruditissimum *Σύψωμον*, graeco genere natum, enotanda curavit, ad me transmisit ut ederentur. — Codex a me „Par. 1" vocatur.

II. *Codex Parisinus CLXXIV*, olim 1358 postea 2919, eiusdem Bibliothecae, membranaceus in 4^to^, foliis 190 constans, loco duodecimo Athenagorae Supplicationem pro Christianis habet, fol. 132 recto: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Finitur fol. 153 verso. Tum legitur (usque ad fol. 371,b) eiusdem liber De resurrectione mortuorum: *Τοῦ αὐτοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Is codex a librario graeco exaratus, cuius specimen in Opp. Tatian. editione (= Corp. Apoll. Vol. VI) suppeditavi, saeculo decimo adiudicandus est vel saltem undecimo. Adeas Iustin. Opp. l. c. p. XI sqq. In margine scholia offeruntur grammatico-dogmatica, quorum pleraque Dechairius repetiit qui-

dem sed magna ex parte vitiose propter scripturae compendia in codice obvia. Idem editor variantes huius codicis lectiones protulit: vocavit „Reg." et Maranus „Reg. 2." Mihi est „Par. 2." Humanissimus Car. Ben. Hase, quem supra laudavi, a me rogatus integra codicis scholia accuratissime descripsit et edenda mihi misit.

III. *Codex Argentoratensis*, Argentorati in Bibliotheca urbana servatus, olim peculium Ioannis Reuchlini, postea Abbatiae Maurimonasterii, bombycinus in folio minimo, saeculo decimo tertio confectus, quem primus adhibui ad nonnullos Iustini libros emendandos atque curatius descripsi Opp. Iustin. Tom. II (= Corp. Apoll. Vol. III) ed. 2. Proll. p. XIV sqq. *), addito ibi specimine, suppeditat primâ manu utrumque Athenagorae librum. N. 8: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* N. 9: *Τοῦ αὐτοῦ ἀθηναγόρου περὶ ἀναστάσεως.* Codicis, quem nullus ante me editor in usum criticum adhibuit, collationem accepi beneficio Eduardi Cunitz, doctissimi theologi Argentoratensis: qui quidem omnem enotavit diligentissime scripturae varietatem mihique ad emendandum textum concessit.

IV. *Codex Ottobonianus graecus XCIV*, Romae in Bibliotheca Vaticana inter codices mstos Ottobonianos reconditus ideoque inter eos a Montefalconio (Bibliotheca Bibliothecarum mstorum, Par. 1739. Fol., Tom. I.

*) Coll. librum meum de „Epistola ad Diognetum" ed. 2 (Lips. 1852) p. 3 sq.

p. 190. C, = Ottob. R. VII. 35) commemoratus, olim „ex codicibus Ducis Ioannis Angeli ab Altaemps," chartaceus in fol., foliorum 296, saeculi decimi quinti, utrumque Athenagorae librum praebet, h. e. secundo loco Supplicationem fol. 164—181: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανῶν* [sic] *πρεσβεία περὶ χριστιανῶν*, et tertio loco De resurrectione fol. 182—195: *Ἀθηναγόρου περὶ ἀναστάσεως* [sine art. *τῶν*] *νεκρῶν*. Nomen librarii deest. Praeterea eo codice continentur: 1°. Clementis Alexandrini Stromata fol. 1—162. (Folium 163 literis non impletum est.) 4°. Eiusdem *Παιδαγωγοῦ* editio typis exscripta in fol., constans foliis 92, sine loco et anno. Adiicitur *Ἀθήλου εἰς τὸν Παιδαγωγόν*, fol. 196—241. (Folium 242 album est.) 5°. Eiusdem Stromatum epitome, fol. 243—296, sic inscripta: *Ἀπὸ τοῦ πρώτου λόγου τῶν στρωματέων*. Illam notitiam debeo viro doctissimo Carolo Lorentzen, qui codicem in meam gratiam accuratius inspexit. Collationem Supplicationis D. Etiennot transmisit Marano: quocum vocavi „Ottob. 1."

V. *Codex Claromontanus LXXXIII*, chartaceus in 4$^{to}$, foliis constans 109, saeculo decimo sexto exaratus, anno 1573 peculium Claudii Nauloti Vallensis, postea Collegii Parisiensis Societatis Iesu, dehinc Io. Meermani*), hodie (ut comperi diligentissime investigando) Oxonii in Bibliotheca Bodleiana inter codices Miscell. 212 conditus, offert: 1°. Iustini Epi-

*) Cf. quae in Opp. Iustin. Tom. I (= Corp. Apoll. Vol. I) ed. 2. Proll. p. XXI exposui.

stolam ad Zenam et Serenum. (Iust. Opp. Tom III. P. I, = Corp. Apoll. Vol. IV. ed. 2. Proll. p. XVI.) 2°. Athenagorae librum De resurrectione mortuorum, fol. 16—46. Titulus: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* 3°. Eiusdem Supplicationem pro Christianis, fol. 47—86: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* 4°. Excerpta ex Epiphanii, Cypri episcopi, De mensuris et ponderibus libro. 5°. Iosephi, patriarchae Constantinopolitani, Confessionem fidei. 6°. Epitomen libri Epiphanii De duodecim lapidibus rationali (*λογίῳ*) summi pontificis Iudaeorum insertis. 7°. Ex Ioannis Damasceni De fide orthodoxa libris quaedam de libero arbitrio. In fine exstat haec librarii subscriptio: *Οὐαληριανὸς ὁ Ἀλβίνου κανονικὸς τῆς πολιτείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ταύτην ἔγραψεν βίβλον·* 1532. Hic codex igitur ab illo Valeriano Foroliviensi, filio Albini Canonico Regulari, cui complura Tatiani apographa debemus*), confectus est. Cf. Catal. mstorum codicum Collegii Claromontani (Par. 1764) p. 26 sq. et H. O. Coxe Catal. codicum mstorum Bibliothecae Bodleianae P. I (Oxon. 1853. 4°) p. 770. — In adnotationibus Supplicationi appositis cum Marani siglo „Clar." designavi; in libro De resurrectione cum eodem „Clar. 1" vocavi.

VI. *Codex Aetonensis LXXXVIII*, in Bibliotheca Collegii Aetonensis sub arce Windesoria asservatus, in fol., praeter Iustini Epistolam ad

*) Cf. Tatian. Orat. ad Gr. (= Corp. Apoll. Vol. VI) Proll. p. XV sqq.

Zenam et Serenum et Tatiani Orationem ad Graecos suppeditat Athenagorae Supplicationem: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν*, et eiusdem librum De resurrectione: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Scriptus est, sed admodum vitiose, ab illo quem modo memoravi Valeriano anno 1534. Persaepe consentit cum Bodleianis. Cf. Catalog. librorum mstorum Angliae et Hiberniae (Oxon. 1697. Fol.) Tom. II. P. I. p. 48. N. 1886. Tatian. Orat. (= Corp. Apoll. Vol. VI) Proll. p. XV sq. Variantes lectiones accuratissime Worthus, Tatiani editor, descripsit et Dechairio edendas misit. — A Marano „Anglicanus" vocatus est, sed a me ut a Dechairio „Aet".

VII. *Codex Bononiensis*, repositus Bononiae in Bibliotheca Coenobii Canonicorum Regularium S. Salvatoris, inter alia continet 1°. Athenagorae Supplicationem: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* 2°. Eiusdem De resurrectione: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Scriptus est (in fol.) quarto saeculi decimi sexti decennio ab eodem illo Valeriano Foroliviensi. Cf. Ant. Possevinus Apparatus sacer. Tom. I (Colon. 1608. Fol.) p. 131. Opp. Iustin. Tom. II (= Corp. Apoll. Vol. III) ed. 2. Proll. p. XXVIII. Idem haud dubie est codex quem in editione Supplicationis principe (Tiguri 1557) Gesnerus typis exscribendum curavit, ita quidem, ut aperta eius vitia, quae sine ulla dubitatione licuit facile corrigere, ab ipso textu tacite removeret.

VIII. *Codex Angelicus B.* 1. 10, Romae in Bibliotheca Angelica (S. Agostino), quae est Vaticanae pars, asservatus (vid. Opp. Iustin. l. c. p. XXVII), chartaceus saeculi decimi sexti, ab eodem illo Valeriano exaratus, habet 1°. fol. 1—18 Athenagorae librum De resurrectione: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν λόγος.* In fine: *Ἀδελφὸς βαλεριανὸς φορολιβιεὺς ὁ ἀλβίνου ἔγραψε τὴν βίβλον.* 2°. fol. 20—41 eiusdem Supplicationem: *Ἀθηναγόρου* [sic, omisso *ἀθηναίου*] *φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* In fine similis Valeriani subscriptio legitur. 3°. fol. 43—50 Iustini Epistolam ad Zenam et Serenum. Finitur: *Ἀδελφὸς οὐαλεριανὸς ὁ ἀλβίνου ταύτην ἔγραψε βίβλον.* Haec doctissimus Henricus Brunn, Romae quum versaretur, mecum communicavit.

Supplicatio pro Christianis continetur his codicibus:

IX. *Codex Mutinensis*, custoditus Mutinae in Bibliotheca Ducali, membranaceus decimi saeculi et Parisino 451 consimillimus, praeter alia loco quinto Athenagorae Supplicationem praebet: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Cf. Opp. Iustin. l. c. p. XXIX.

X. *Codex Sirletianus*, saeculi nisi egregie fallor decimi quinti, Athenagorae Supplicationem pro Christianis continens, ab Henrico Stephano collatus, cuius lectiones aliquot in editione Gesneriana a. 1557 (p. 191 sqq.) repraesentantur, titulum hunc habet: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία ἢ ἀπολογία περὶ χριστιανῶν.* Sed suspicatur Ste-

phanus ἡ ἀπολογία ex margine irrepsisse, in quo adnotata esset Iustini Phil. et Mart. ad Imperatores argumenti eiusdem oratio, eo titulo (Ἀπολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν) ornata. Hic codex fuit teste Stephano peculium Cardinalis Guilielmi Sirleti († 1585): ut ostendit quoque vetus codicum Sirletianorum catalogus mstus, in Bibliotheca Escuriali servatus et ab E. Millero descriptus, in quo codex gr. n. 98 memoratur „en papier de coton: Apologie des Chrétiens, par Athénagoras" — quae quidem translatio francica egregie quadrat ad istum titulum ἀπολογία περὶ χριστιανῶν. Cf. Catalogue des Manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escurial, par E. Miller. Par. 1848. 4°. p. 310. Postea Sirleti codices plerique fere omnes in manus Ioannis Angeli Ducis ab Altaemps et dehinc Cardinalis Ottoboni (Alexandri VIII, † 1691) pervenerunt; denique a Benedicto XIV (1740—1758) Bibliothecae traditi sunt Vaticanae, cuius peculiarem sectionem efficiunt. Sed hodie, ut accurate inquirendo cognovi, inter Ottobonianos in Vaticana asservatos ille codex non reperitur: ubi conditus sit equidem nescio.

XI. *Codex Vaticanus graecus MCCLXI*, Romae in Bibliotheca Vaticana reconditus, olim „Antonii Cardinalis Carafae Bibliothecarii" († 1591), chartaceus formae quadratae, foliorum 20, saeculo decimo quinto exaratus, Athenagorae Supplicationem offert: Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν. Sed mancus est; nam desinit fol. 20,a verbis ὧν οἶδα ἀνθρώπους δημιουργούς (c.

16). Nomen librarii non exhibetur. Ista Henricus Brunn, quum Romae degeret, benevole mecum communicavit. Ante me hoc codice usus est Maranus, qui lectiones eius varias a D. Petro Maloët accepit et, quotquot ullius momenti viderentur esse, publicavit.

XII. *Codex Ottobonianus graecus CCLXXIV*, de quo Henricus Brunn mihi exposuit, chartaceus in 8vo, saeculi decimi quinti, quarto loco fol. 32—67,a Athenagorae Supplicationem suppeditat, hoc titulo instructam: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Librarii nomen non adnotatum est. Fuit olim penes Cardinalem Sirletum, de cuius codicibus mstis paullo antea dixi; scilicet in Catal. Sirlet. apud Millerum l. c. p. 314 comparet Sirlet. n. 160 „en papier de coton: Justin et Athénagoras." Quae quidem descriptio unice convenit illi codici, qui postea ad Cardinalem Ottobonum pervenit (apud Montefalconium in Bibliotheca Bibliothecarum l. c. = R. III. 60) et nunc ad Vaticanam Bibliothecam pertinet. Nam praeter Athenagorae librum quarto loco (fol. 32 sqq.) collocatum nonnulla continet Iustiniana (fol. 1 sqq.), quae quidem Supplicationi praecedunt, nempe haec: 1°. *Ἐκ τῆς β' ἀπολογίας Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος*, h. e. capita 65—67: *Ἡμεῖς δὲ μετὰ τὸ οὕτως λοῦσαι* usque ad *καὶ ὑμῖν ἀνεδώκαμεν* (fol. 1—3). 2°. *Ἰουστῖνος Ζηνᾷ καὶ Σερίνῳ* (fol. 4—14). 3°. Eiusdem *Ἔκθεσις τῆς ὀρθῆς πίστεως* (fol. 14—31). Iam sequitur Athenagorae *Πρεσβεία*: cui adiuncta est libri De resur-

rectione mortuorum editio Nanniana, graeca et latina, a. 1541. Is codex ut Ottob. 1 (vid. supra p. XV) a D. Etiennot collatus est in usum Marani: quocum siglo designavi „Ottob. 2".

XIII. *Codex Ottobonianus graecus CCLXXV*, chartaceus in 8^vo^, saeculi decimi quinti (apud Montefalconium l. c. = R. III. 59), olim „ex codicibus Ioannis Angeli Ducis ab Altaemps," eamdem Athenagorae Supplicationem p. 1—60 complectitur hoc titulo signatam: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Consimillimus est codici Ottob. 274 et, ut Carolus Lorentzen in epistola ad me data dicit, haud dubie ab eodem codicis illius scriba confectus. Quamobcausam eum Etiennot ille indignum censuit quem in gratiam Marani cum textu vulgato compararet. Insuper (praeter folium 61 album) continet fol. 62—85 „*ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων.*"

XIV. *Codex Bodleianus graecus Barocc. XCVIII*, Oxonii in Bibliotheca Bodleiana asservatus*), chartaceus ex charta partim bombycina partim laevigata in 4^to^, constans 160 foliis, saeculo decimo quinto scriptus, quinto loco fol. 49—80 Athenagorae Supplicationem habet. Titulus: *Τοῦ μαΐστρου***) *ἀθηναγόρου* [deest *ἀθηναίου*] *φιλοσόφου χρι-*

---

*) Hos codices e bibliotheca Iacobi Baroccii Venetiis emtos academiae Oxoniensi Guilielmus Herbert Comes Pembrochiae anno 1629 donavit.

**) I. q. *μαγίστρου*, *magistri*. Librarius igitur Athenagoram videtur inter praefectos scholae quae Alexandriae fuit catecheticae retulisse. Iam Philippus Sidetes: *Τοῦ διδασκαλείου τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἀθηναγόρας πρῶτος ἡγήσατο.* Cf. H. E. F. Guerike De schola quae Alexandriae

*στιανοῦ ... περὶ χριστιανῶν.* Vocabulum *πρεσβεία* rubricator omisit adpingere. Insunt praeterea (vid. H. O. Coxe l. c. p. 169 sq.) in hoc codice: 1°. Nicetae Davidis Expositio in Gregorii Nazianzeni carmina tetrasticha. 2°. S. Ioannis Chrysostomi Homilia, quae est in Opp. ed. Montef. Tom. VI. p. 157. 3°. Eiusdem Homilia, ibidem Tom. IX. p. 832. 4°. Origenis Epistola ad Africanum: *Ἡ μὲν σὴ ἐπιστολή.* 6°. De numerorum notis apud Graecos. 7°. Basilii Imperatoris Paraenesis ad Leonem filium. 8°. Philostrati Lemnii Heroica. — Dechairius variantes codicis lectiones suppeditavit. Maranus indicavit per notam „Angl. 1"; mihi vero ut illi est „Bodl. 1".

XV. *Codex Bodleianus graecus Barocc. CXLV*, membranaceus in 4^to^, foliorum 279, saeculi decimi quinti (et sexti), inter triginta scripta offert (ut Bodl. 1) 1°. S. Ioannis Chrysostomi Homiliam, quae Opp. ed. Montef. Tom. VI. p. 157 exstat. 2°. Eiusdem Homiliam, l. c. Tom. IX. p. 832. 3°. Origenis Epistolam ad Africanum. 4°. fol. 21—41 Athenagorae Supplicationem, titulo non praemisso, adpingendo scilicet a rubricatore. 5°. De numerorum notis apud Graecos, alia. Cf. Coxe l. c. p. 247 sqq. Vocatus est a Marano „Angl. 2", sed a me Dechairio praeeunte „Bodl. 2".

Perpaucas (16) tantum lectiones ex utroque Bodleiano, admodum vitioso ac plerumque cum Actonensi concordante, exscripsit Fellus.

---

floruit catechetica. P. I (Hal. Sax. 1824) p. 15 sqq. 21 sqq. et E. R. Redepenning *Origenes* P. I. (Bonn. 1841) p. 63 sq.

XVI. *Codex Oratorianus* Athenagorae Supplicationis pro Christianis, olim in Bibliotheca Congregationis Oratorii Parisiensis reconditus et a Marano in nonnullis collatus, tempestate violentae Francici regni conversionis superiori saeculo factae evanuit. Inter codices enim mstos 551, tum servatos posteaque in Supplemento graeco (Supplément grec) Bibliothecae Imperatoriae Parisiensis enumeratos, unus tantum, quod quidem Car. Ben. Hase ad me perscripsit, reperitur qui Athenagorae Supplicationem continet: codex Supplementi gr. n. 143. Is vero antea non Oratorianus fuit sed ad Bibliothecam Sorbonae n. 435 pertinuit. De quo plura dicam.

XVII. *Codex Parisinus Supplem. gr. CXLIII*, quem modo memoravi, olim Sorbonensis 435, est chartaceus in fol. min., a Graeco Constantino Palaeocappa, Caneae in Creta nato, pulchre exaratus et Cardinali Lotharingo († 1574) dicatus. Praemittuntur a Palaeocappa: 1°. (fol. 1,a — 1,b) dedicatio latine scripta: „Illustrissimo Principi Carolo Cardinali Lotharingo S.“ etc. 2°. (fol. 1,b — 2,b) carmen elegicum sic inscriptum: *„Εἰς τὸν ἐπιφανέστατον καὶ αἰδεσιμώτατον Κάρολον, πανιερώτατον καρδινάλιν Λοταριγγίας, δεσπότην ἡμέτερον, Κωνσταντίνου Παλαιόκαππα.“* 3°. (fol. 3 — 5) „Omnium authorum qui hoc volumine continentur index.“ 4°. (fol. 6 — 9) idem index graece: *„Πίναξ τῆς παρούσης βίβλου.“* Titulus libri Athenagorae splendide pictus fol. 10: *ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ χριστιανοῦ φιλοσόφου* [sic utroque verbo transposito] *πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Subscriptio fol. 57,b: *Τέλος τοῦ περὶ πρεσβείας || χρι-*

Specimen Codicis Lubanensis (c. 17.)

καὶ τὴν
καθημένην ἐνδοίου ἐργάτου
μαθητοῦ δαιδάλου. ὁ δὲ πύ-
θιος ἔργον θεοδώρου καὶ τη-
λεκλέους. καὶ ὁ δήλιος, καὶ
ἡ ἄρτεμις, τεκταίου καὶ ἀγ-
γελίωνος τέχνη. ἡ δὲ ἐν σάμῳ
ἥρα, καὶ ἐν ἄργει, σμίλι-
δος χεῖρες καὶ φειδίου. ζωα-
κόντα φανῆναι, οὐδὲν αὐτῶν δια-
πέφευγε τὸ μὴ ὑπ' ἀνθρώπου

*στιανῶν ἀθηναγόρου || λόγου.* Hunc codicem, a nemine hucusque collatum, Hasius censet nullius esse momenti critici. Idem vir doctus lectiones aliquot variantes mecum communicavit, quas in notis sub signo „Par. 3“ repraesentavi.

XVIII. *Codex Lubanensis*, Lubani Lusatorum in Bibliotheca quae urbis dicitur repositus, chartaceus in 8vo, foliorum 103, quorum quatuor priora et quinque postrema vacua sunt, tantum Athenagorae Supplicationem continet. Titulus: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου* [deest *χριστιανοῦ*] *πρεσβεία ὑπὲρ* [sic] *χριστιανῶν.* Prima litera *Α* picta et aurata. In interiore integumenti parte haec verba leguntur: „Ad bibliothecam Laubanensem scriptum hoc pervetus pervenit e libris Heinrici Ioachimi Heine.“ Possessor, ut Gottl. Frid. Gudius olim apud Lubanenses verbi divini minister narravit*), dubio procul ex academia attulit Aurelianensi, in qua literis operam dedit. Codex saeculo decimo quinto exaratus est. Literarum ductus admodum perspicui sunt, immo neque ab ornatu alieni; scriptionis compendia passim adhibita. Plurimum consentit cum codice Petrino. Scriba saepe peccavit omittendo, quum oculus in vocabulo quodam paullo post iterum posito aberravit a priore ad posterius. Itacismo eumdem addictum fuisse inde patet quod *ι, ει, η, οι, υ* permiscentur, semel etiam *ε* et *αι.* Simpliciter scribit *κόρη, ὀρός, κνίση* etc. pro *κόῤῥη, ὀῤῥός, κνίσση.* Hunc codicem,

*) Bibliothecae disputationum et observationum de selectis historiae ecclesiasticae capitibus (Lips. et Laubae 1743. 4°) p. 207.

qui adhuc nulli Athenagorae editori notus fuit, Henricus Eduardus Kaiser, gymnasii Bregensis professor, quum Lubani degeret, penitius inspexit diversasque ab editione Rechenbergiana lectiones tanta religione enotavit, ut ne levissimos quidem librariorum errores omiserit. Quam collationem Vir Doctissimus in programmate, quod Schmiederus illius gymnasii director a. 1833 edidit*), p. 5—14 publici fecit iuris; ad me autem codicis, eodem quo scriptus est charactere, specimen benevole transmisit.

XIX. *Codex Monacensis LXXXI*, Monaci in Bibliotheca Regia asservatus, chartaceus saeculi decimi sexti, formae maximae, foliorum 520, inter quatuor scripta etiam Athenagorae Supplicationem pro Christianis continet. Insunt enim in eo: 1°. fol. 1—442,b *Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως ὑπόμνημα εἰς τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ Ἀριστοτέλους*. 2°. fol. 443—457,b *Θεοφράστου περὶ αἰσθήσεως*. Fol. 458,a adnotata sunt haec: *ἀπηκριβώθη ἐς τὸ ἀρχέτυπον ἀνηκέστως ὂν διεφθαρμένον διὰ Μιχαήλου Σοφιανοῦ οὔτε προσθέντος τι ἀφ᾽ ἑαυτοῦ οὔτ᾽ ἀφελόντος. ͵αφνβ. ἀπριλ. κδ.* [h. e. a. 1552. 24. Apr.] 3°. fol. 459,a—479,a *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν*. Fol. 479,a Sophianus ille subscripsit haec: *μιχαῆλος σοφιανὸς ἐπηνώρθωσεν, ὡς ἐνῆν μάλιστα ἐς τὸ πρωτότυπον κιβδήλως ἔχον ἀπακριβώσας, οὐδέν τε ἀφ᾽ ἑαυτοῦ προσθεὶς οὔτ᾽ ἀφελών*. Accedunt 4°. fol. 480,b—520: *Εὐναπίου βίοι*

*) „Zur öffentlichen Prüfung der Zöglinge des Kön. Gymnasii am 26. u. 27. Sept. 1833 ladet ein Dr. Schmieder. Inhalt: 1. De codice ms. Athenagorae Lubanensi disseruit eiusque variantes lectiones enotavit H. E. Kaiser. 2. Schulnachrichten. Brieg, b. C. G. Wohlfahrt.“ 4°.

φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν. Cf. Ign. Hardt Catalog. codicum mstorum Bibliothecae Regiae Bavaricae (Monach. 1806. 4°) Tom. I. p. 463 sqq. Huius codicis variantes lectiones, quas adhuc nullus Athenagorae editor collegit, debeo Ioanni Georgio Krabinger, illustrissimo illius bibliothecae praefecto, qui Πρεσβείαν cum illo tam accurate in meum usum contulit, ut vel minutissima librarii peccata enotaverit.

XX. *Codex Petrinus* a me appellantur lectiones a Suffrido Petro calci latinae translationis „Athenagorae Atheniensis Philosophi Apologiae" etc. (Colon. 1567) adiectae. Desumtae sunt ex msto quodam recentioris aetatis codice, qui Lubanensi valde similis est et (cf. l. c. p. 373) titulum hoc modo habet: Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου [deest χριστιανοῦ] πρεσβεία ὑπὲρ [sic] χριστιανῶν.

Liber De resurrectione mortuorum comparet in his codicibus:

XXI. *Codex Parisinus CDL*, olim sub numeris 1428 et 2270, Parisiis in Bibliotheca Imperatoria servatus, chartaceus in fol. min., anno Christi 1364 scriptus, loco duodecimo fol. 433,b—461 praebet Athenagorae librum De resurrectione. Cf. Opp. Iustin. Tom. I. P. I (= Corp. Apoll. Vol. I) ed. 2. Proll. p. XIX sq. Ibidem specimen codicis proposui. Deest titulus, ut observavit Car. Ben. Hase mihique indicavit; rubricator enim omisit literis rubris exprimere. In superiori margine a manu primâ scriptum est: περὶ ἀναστάσεως· οὗτος δὲ ὁ λόγος ἄριστος: ✠

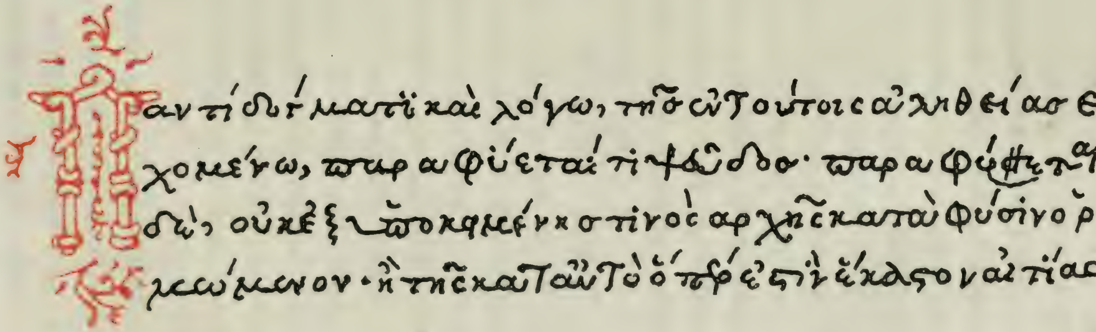
et e regione manu recentissima: *ἀθηναγόρου*. Nonnullas huius codicis lectiones Henricus Stephanus in editione Gesneriana a. 1557 (p. 200 sqq.) repraesentavit. — Maranus siglo „Reg. 3“ designavit, mihi est „Par. 3“.

XXII. *Codex Claromontanus LXXXII*, peculium Nauloti Vallensis anno 1573, dein in Bibliothecam Collegii Parisiensis Societatis Iesu translatus, nunc in Anglia penes Illustrissimum Thomam Phillipps, chartaceus in folio (foliorum 377) et ineunte saeculo decimo sexto scriptus, Parisino 450 simillimus, loco duodecimo p. 679—717 Athenagorae librum De resurrectione exhibet: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν*. Cf. Opp. Iustin. l. c. p. XXI sq. Hunc codicem, quem cum Marano notâ „Clar. 2“ insignivi, denuo contulit Rev. Davides Davis Bacc. Artt. Eveshamiensis atque omnes lectiones, quae Benedictinum illum latuerunt, mihi misit accuratissime enotatas.

XXIII. *Codex Bigotianus* lectiones vocantur ab Emerico Bigot*) e codice msto Athenagorae libri De resurrectione mortuorum collectae et a Marano descriptae. Olim in Bibliotheca Sangermanensi asservatae sunt. Ubi hodie versentur nescio; certe Parisiis in Bibliotheca Imperatoria, tot naufragorum librorum fausto portu, ubi codices Sangermanenses habentur (Opp. Iustin. Tom. III. P. I, = Corp. Apoll. Vol. IV, ed. 2. Proll. p. XI), inter complures schedas a Bigotio relictas (codd. 3114. 3116. 3117) teste

*) Obiit („doyen de la cour de Normandie“) Rotomagi a. 1689.

Specimen Codicis Claromontani 82.


Παντὶ δόγματι καὶ λόγῳ, τῆς ἐν τούτοις ἀληθείας ἐ-
χομένῳ, παραφύεταί τι ψεῦδος· παραφύεται
δὲ, οὐκ ἐξ ὑποκειμένης τινὸς ἀρχῆς κατὰ φύσιν ὁρ-
μώμενον· ἢ τῆς κατ' αὐτὸ τὸ ὅπερ ἐπὶ ἕκαστον αἰτίας·

C. B. Hasio, qui hac de re ad me retulit, non inveniuntur.

XXIV. *Codex Florentinus III.* plut. IV. in Bibliotheca Laurentiana Medicea, membranaceus in 4^{to} min., saeculi decimi quinti, h. e. a. 1491, foliorum 303, praeter Stephani Byzantii tractatum de urbibus et populis, p. 1—22 Athenagorae librum De resurrectione praebet: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* In fine legitur haec amanuensis subscriptio: *μετεγράφησαν καὶ ταῦτα τοῦ περὶ ἀναστάσεως λόγου χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ ἐνενηκοστῷ πρώτῳ, μηνὸς Ἰουνίου ἕκτῃ, διὰ χειρὸς κἀμοῦ Ἰωάννου ἱερέως Ῥώσου τοῦ Κρητὸς Οὐεναιτίαις.* Cf. Ang. Mar. Bandinius Catal. codd. mstorum Bibliothecae Med. Laurent. varia continens opera. Vol. I (Florent. 1764. Fol.) p. 519.

XXV. *Codex Florentinus XXXII.* plut. X. in eadem Bibliotheca, papyraceus in 4^{to} min., saeculi decimi quinti, foliorum 172, novem scripta continens, loco octavo p. 124—145,a habet Athenagorae librum De resurrectione: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Cf. Bandinius l. c. p. 496. Hic codex Florentino illi consimillimus est: uterque enim eodem saeculo exaratus est, eamdem formam habet, totidem paginas (22) complectitur. Vide quae iam de Manuscripto Vallae exponam.

XXVI. *Manuscriptus Vallae* a me latina libri De resurrectione translatio vocatur, quam Georgius Valla Placentinus Venetiis a. 1498 edidit. Is ad eam conficiendam, quippe quae prius quam

editio Nannii princeps (a. 1541) prodierit, msto quodam codice usus est, illo ipso (nisi egregrie fallor) unde Ioannes Rhosus sacerdos Cretensis a 1491 librum De resurrectione Venetiis transscripsit. Cf. quae de codicibus Florentinis supra observavi. Constat autem tales versiones critico respiciendas esse: quapropter equidem diligenter contuli.

## III. De codicibus editis.

Prodiit e prelo primum Athenagorae liber De resurrectione mortuorum anno 1541, tum Supplicatio pro Christianis anno 1557. Principes hae editiones sic inscribuntur:

„*Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Athenagorae Atheniensis, philosophi christiani, De resurrectione mortuorum, PETRO NANNIO Alecmariano interprete, Lovanii in Collegio Trilingui latinarum literarum professore. Lovanii, apud Bartholomaeum Gravium, sub sole aureo. MDXLI.“ 4°. Nonnullorum exemplorum titulus habet: „Parisiis, apud Christianum Wechelum, sub scuto Basiliensi in via Iacobaea: et sub Pegaso in vico Bellovacensi. Anno MDXLI.“ Graeco textui, quem editio illa praebet, Petrus Nannius latinam adnexuit translationem eamque titulo novo et novis paginarum notis instructam: „Athenagorae Atheniensis, philosophi christiani, De mortuorum resurrectione, Petro Nannio Alecmariano interprete, Lovanii in Collegio Trilingui latinarum literarum professore. Lovanii, apud Bartholomaeum Gravium,

sub sole aureo. MDXLI.“ In aliis exemplis: „Parisiis, apud Christianum Wechelum, sub scuto Basiliensi in vico Iacobeo: et sub Pegaso in vico Bellovacensi. Anno MDXLI*).“ In epistola nuncupatoria ad Reverendissimum D. Antoninum a Granvella Episcopum Atrebatensem („Lovanii 13. Calendas Maias anno 1541“), latinae translationi praemissa (p. 3 sq.), Nannius dicit: „Nobis non nisi unicum exemplar fuit, a doctissimo quidem viro descriptum, sed tamen non paucis vitiis infectum, nec mirum, non enim meliora mihi poterat tradere quam in archetypo invenerat, quod unum superesse aiunt in universa Europa.“ Nihil refert amplius de codice suo msto, quem typis describendum curavit**). Neque adnotationes dedit. Translatio persaepe est vitiosa.

„*ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ φιλοσόφου χριστιανοῦ Ἀπολογία περὶ Χριστιανῶν. Τοῦ αὐτοῦ Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν.* ATHENAGORAE ATHENiensis philosophi christiani Apologia pro Christianis, ad Imperatores Antoninum et Commodum. Eiusdem De resurrectione mortuorum. Ex antiquis exemplaribus libellus ille nunc primum profertur, hic autem castigatior quam antea editur. Uterque graece et latine. Ex officina Henrici Stephani. An. MDLVII.“ 8$^{vo}$ min.***) Haec editio Conrado Gesnero *πολυ-*

---

*) In maximo errore versatur Th. Adr. Clarisse, qui l. c. p. 40, Dupinio fretus, librum De resurrectione „primum“ editum esse affirmat „anno 1498 graece et latine Venetiis.“ Scilicet isto anno latine tantum prodiit, Georgio Valla interprete.

**) Errat Cas. Oudinus (Comment. de scriptoribus eccles. antiquis T. I, Lips. 1722. Fol., p. 204) dicens illum mstum codicem fuisse Regiae Bibliothecae Parisiensis.

***) Clarisse l. c., a Io. Alb. Fabricio (Biblioth. gr. ed. Har-

μαθεστάτῳ debetur. Etiam nunc in Bibliotheca Reipublicae Turicensis, ut Otto Fridolinus Fritzsche, in Turicensi academia theologiae professor et Bibliothecae illius praefectus, mecum communicavit, exemplar asservatur, cuius in titulo Gesnerus manu suâ haec scripsit: „*Cl. V. D. Heinricho Bullingero, dn̄o et patrono perpetua observantia sibi colendissimo, Con. Gesnerus donabat et dedicabat.*" — Hoc libro continentur Apologia graece (p. 3 — 44), De resurrectione graece iuxta Nannii editionem (p. 45 — 77), Epistola Gesneri dedicatoria ad Henricum Bullingerum „Ecclesiae Tigurinae pastorem fidelissimum" Tiguri Nonis Februarii 1557 data (p. 79—80), Apologia latine Gesnero interprete (p. 81 — 129), Praefatio Gesneri („Conr. Gesnerus Lectori", p. 130) ad Adnotationes in Apologiam ab ipso oblatas (p. 131 — 154), Petri Nannii Epistola nuncupatoria ad Antoninum a Granvella (p. 155—156), De resurrectione latine Nannio interprete (p. 157—189), Henrici Stephani typographi Epistola ad P. Nannium ex typographeio suo 10 Cal. Iun. 1557 data (p. 190), qua suas illi Adnotationes in utrumque Athenagorae librum (p. 191—208) dedicat. Silentio Gesnerus*), ut mos tum erat, praeterit ex cuius bibliothecae cimeliis codicem mstum protraxerit, quem Parisiis in

---

les. Vol. VII. p. 97) in errorem inductus: „Apologia", inquit, „seorsim" [!] est edita graece et latine cum versione et notis C. Gesneri, Tiguri 1557. 8°." — Alios virorum doctorum errores in enumerandis Athenagorae editionibus commissos silentio praetereo.

*) Is primus edidit Tatianum quoque una cum Theophilo Antiocheno: vid. meam Tatiani Orat. ad Gr. editionem (= Corp. Apoll. Vol. VI) Proll. p. XXI sq.

typographeio Stephaniano curavit typis exscribendum; apud lectorem (p. 130) se excusat quod propter alias occupationes ipsi non licuerit in sua translatione Apologiae et adnotationibus eam operam quam par erat posuisse. Codex autem ille, quem descripsit, haud dubie fuit Bononiensis; dicit enim Gesnerus ipse in *Bibliotheca universali* (Tigur. 1545. Fol.) p. 99: „Athenagorae philosophi christiani Legationem pro Christianis ad M. Aurelium Antoninum et Commodum, Romanos Imperatores, vidi mstam graece Bononiae in Bibliotheca S. Salvatoris*)." Stephanus, doctissimus ille typographus, dicit (p. 190 coll. 208) se, dum illi Athenagorae libri excuderentur, artificum suorum quotidiana opera examinantem suas obiter adnotationes ad illos scripsisse, passim duobus codicibus mstis adiutum: quorum tamen vix decem lectiones enotavit. Ipse ait (p. 190): „Orationis De resurrectione antigraphum in Regis Gallorum Bibliotheca offendi quae est in pago Calliroë [rectius scripsisset Callirrhoë, quo nomine a poetis latinis saeculi XVI designatur Fontainebleau, Fons Bellaqueus, h. e. la Fontaine de belle eau] Parisiis vicino [= Par. 450], alterius autem [h. e. Supplicationis] exemplar Romae Guilielmus Sirletus vir doctissimus mihi ostendit et eius copiam perliberaliter fecit**)." Fatetur (p. 208) nihil se in textu graeco ex suo sensu immutasse; excipiendi aliquot libri De

---

*) Coll. etiam Conr. Gesneri Elenchus scriptorum omnium, in compend. redact. (Basil. 1551. 4°) p. 106.

**) Coll. Bibliotheca instituta et collecta primum a Conr. Gesnero, deinde in epitomen redacta (Tigur. 1583. Fol.) p. 87.

resurrectione loci quibus Nannianam lectionem eiecit. — Gesnero autem non eruditio et diligentia in Athenagora edendo sed interdum exemplaris graeci fides defuit. Quod quidem ipsius ac Stephani in hunc Apologetam adiectae castigationes testantur. In universo contextus filo praestitit quod alibi praestare solet; sed quia codex eius passim depravatus fuit, alias fortiter divinat, alias de suo supplet. Translatio in multis locis obscura est vel a scriptoris sensu aliena.

Iam eas recenseamus editiones quae ex principibus illis prodierunt.

Singularis Athenagorae liber De resurrectione mortuorum ex editione Petri Nannii graece cum latina eius versione, textui graeco ad latus adiecta, repetitus est in „*Μικροπρεσβυτικῷ* veterum quorundam theologorum," Basil. ap. Henr. Petri 1550. Fol. p. 471—494, et in „Orthodoxographis theologiae sacrosanctae" etc. (a Io. Heroldo publicatis), ibid. per Henr. Petri 1555. Fol. p. 351—376. Accedit graece tantum: „*Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου Φιλοσόφου Χριστιανοῦ Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Athenagorae Atheniensis Philosophi Christiani De resurrectione mortuorum. Lugduni Batavorum, ex officina Plantiniana, apud Franc. Raphelengium. MDLXXXVIII." 8°.

Uterque Athenagorae liber, et Supplicatio et De resurrectione, ex editione a Conrado Gesnero parata iteratus est in hoc operum nonnullorum collectione: „*Θεολόγων διαφόρων συγγράμματα παλαιὰ καὶ ὀρθόδοξα.* Theologorum aliquot graecorum veterum orthodoxo-

rum libri graeci et iidem latinitate donati", Fol.*) ubi tertio loco habetur: „Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ Ἀπολογία περὶ Χριστιανῶν. Τοῦ αὐτοῦ Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν. Athenagorae Atheniensis philosophi christiani Apologia pro Christianis, ad Imperatores Antoninum et Commodum. Eiusdem De resurrectione mortuorum. Ex antiquis exemplaribus libellus ille nunc primum profertur, hic autem castigatior quam antea editur. Uterque graece et latine. Per Andream Gesnerum F. MDLIX." In aliis exemplis: „MDLX." Suppeditatur primum illa C. Gesneri epistola dedicatoria ad H. Bullingerum, tum (p. 4—35) Apologia graece cum C. Gesneri translatione, deinde folium hunc titulum continens (p. 37): „Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Athenagorae Atheniensis philosophi christiani De mortuorum resurrectione. Petro Nannio interprete. Per Andream Gesnerum F. MDLIX." In aliis exemplis: „MDLX." In parte aversa legitur illa P. Nannii epistola nuncupatoria ad A. a Granvella. Sequitur (p. 39—62) liber De resurrectione graece et latine. P. 63: Conr. Gesnerus Lectori. P. 64—77: Conr. Gesneri Adnotationes in Apologiam, „quibus etiam Henr. Stephani typographi Adnotationes, seorsim prius [h. e. in editione a. 1557. p. 191—200] editae, inseruntur." P. 78 illa H. Stephani epistola ad P. Nannium, cui p. 79—82 adiunguntur [ex eadem editione a. 1557. p. 200—208] eiusdem

*) Locus et annus non additi sunt; typographus autem (Andreas Gesnerus F.) praefationem ad lectorem sic finit: „Vale 1559".

„Stephani typographi Adnotationes in librum De Resurrectione mortuorum."

Inde seorsim prodiit: „Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ Ἀπολογία περὶ χριστιανῶν. Athenagorae Atheniensis philosophi christiani Apologia pro Christianis. Graece et latine Conrado Gesnero interprete. Parisiis, apud I. Benenatum. MDLXXVII." 8°.

Illam Gesneri editionem utriusque libri Athenagorae denuo exprimendam curavit Federicus Morellus, in calce Operum Iustini Phil. et Mart., una cum Tatiani, Theophili, Hermiae scriptis, Parisiis anno 1615 et dehinc 1636. Fol. *), Append. p. 1—68. Textui graeco latinas versiones Gesneri (Apologiae) ac Nannii (libri De resurrectione) apposuit et illius Stephanique adnotationes (p. 181—197) adiunxit. — Morellianum exemplar ex asse repetiit editio quae Coloniae seu potius Vitebergae anno 1686 lucem vidit, aucta Christiani Kortholti commentario, Kilonii antea a. 1675 Fol. publici iuris facto. Vide quae de his editionibus in Opp. Iustin. Tom I. P. I (= Corp. Apoll. Vol. I) ed. 2. Proll. p. XXV sq. dixi.

Porro ex editione Gesneriana (iuxta Morellianum exemplar a. 1615) Fronto Ducaeus (Le Duc) Athenagorae libros cum versione latina Gesneri et Nannii inseruit (quartae) Parisiensis Patrum Bibliothecae (a. 1624) auctario graeco-latino, h. e. „Bibliothecae veterum Patrum seu scriptorum eccle-

*) Alterius Morellianae editionis, ut par est, in notis meis rationem habui.

siasticorum" Tomo primo, Parisiis (per Sonnios fratres et Hieronymum Drovardum) MDCXXIV. Fol. p. 50—104. In paucis tantum locis tacite aliam lectionem admisit. Ad calcem Tomi non solum Gesneri et Stephani (p. 25—37) sed suas quoque (p. 38—39) notas coniecit: quibus aut vitiosos aliquot Supplicationis locos [fere quattuor] ex „duobus mss. Francisci I" [= Par. 451 et 174] atque ex „ms. illustrissimi Cardinalis Ioeüsaei" correxit aut nonnulla illustravit. — „Obscuriora quaedam textus graeci loca" examinavit Nic. le Nourry in Appar. ad Bibliothecam Max. vett. Patrum P. I (Par. 1703. Fol.) p. 494—496.

Textum per Gesneri editionem vulgatum reddiderunt perpaucis locis mutatum Ioannes Fell, Adamus Rechenberg, Eduardus Dechair, quorum iam exemplaria afferam.

„*Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου Ζωζόμενα* [sic pro *Σωζόμενα*]. S. Patris Athenagorae Philosophi Atheniensis Opera, ad Mss. fidem [!] recognita. Oxonii, e theatro Sheldoniano. An. Dom. 1682." 12°. Ioannes Fell, Oxoniensis episcopus, hanc editionem „typis et forma exiguis" adornavit, ne egregia Athenagorae opera deinceps sub umbra grandiusculi voluminis delitescerent, sed in sinu et manibus eruditorum perpetuo versarentur. Repetiit, sed vitiose, textum vulgatum, e regione posuit versiones supra memoratas et perpaucas notulas adspersit, quibus aliquot (16) lectiones ex codicibus Bodleianis et nonnullae coniecturae Gesneri Stephanique continentur. Suo Marte nihil praestitit.

„*Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου Σωζόμενα.* S. Patris Athenagorae Philos. Atheniens. Opera, cum notis variis curante L. A. Rechenbergio, P. P. Lipsiae, A. MDCLXXXV. Apud Io. Frid. Gleditschium, Stanno Christoph. Fleischeri.“ 8⁰. Etiam sub titulis: „*Ἀθηναγόρου Ἀπολογία περὶ Χριστιανῶν.* Athenagorae Apologia pro Christianis. Cum interpretatione latina Suffr. Petri et notis variis, opera et studio L. A. Rechenbergi, P. P. Lipsiae, apud Io. Fr. Gleditschium, A. MDCLXXXIV“. Et: „*Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.* Athenagorae Atheniens. Philos. christiani De resurrectione mortuorum. Cum [interpretatione latina Petri Nannii et] annotationibus, opera et studio L. A. Rechenbergi, P. P. Lipsiae A. MDCLXXXV. Apud Io. Fr. Gleditschium.“ Gesneri, Stephani, Suffridi Petri, de quo infra dicendum est ubi de codicibus in alias linguas versis agitur, Kortholti suasque notas textui substravit; et „quum, impressis iam tribus Apologiae quaternionibus, ab Amico-Collega exemplar novae editionis Oxoniensis mihi communicaretur, notas illi adspersas, licet paucas, sequentibus paginis adscribere non pigratus sum“. Nihil ipse contulit ad Athenagoram rectius legendum meliusque intelligendum.

„*Τοῦ ἁγίου Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν. Τοῦ αὐτοῦ Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν. Ἐκ θεάτρου ἐν Ὀξονίᾳ, ἔτει θεογονίας ‚αψϛ΄.*“ Alter titulus: „Sancti Athenagorae Atheniensis Philosophi Legatio pro Christianis, ad Imperatores M. Aurelium Antoninum et L. Aurelium Commodum. Eiusdem De re-

surrectione mortuorum. Accedunt Latina versio, emendationes, variantes lectiones, annotationes atque indices necessarii. Cura et studio Eduardi Dechair, A. M. Oxoniae, e theatro Sheldoniano. Anno dom. 1706.“ 8°. In praefatione ad lectorem dicit: „Textum auctoris nostri anno 1557 editum, qui omnium accuratissimus nobis videbatur, cum duobus Legationis MSS. quos celeberrima Bodleii Bibliotheca apud Oxonienses continet, diligenter contulimus, variantium lectionum quotquot ullius momenti nobis esse visae sunt infra textum immediate collocavimus, quo in loco etiam et aliorum MSS. lectiones posuimus: nimirum MS. totius auctoris nostri qui Parisiis est in Bibliotheca Regis Galliarum [= Par. 174], diversi ab illo quem Stephano legendi copia erat, nonnullas; quam plurimas autem MS. utriusque orationis Athenagorae qui Etonae est.“ Scripturam vulgatam in locis quibusdam emendavit, perraro quidem in ipso textûs corpore, at frequentius in notis textui subiectis. Versiones quod attinet, quae Gesneri est Supplicationi, libro De resurrectione illam Nannii apposuit: quas tamen multis locis correxit. Textum insuper, „ut ita diversae quas tractat auctor noster materiae magis paterent“, in sectiones divisit; Supplicationis sunt 31, De resurrectione 18. Virorum doctorum in Athenagoram notas exhibuit suasque addidit. „Inter illas autem sunt quaedam graece a recenti quodam Scholiasta conscriptae, quae ex MS. illo Regio Parisiensi sunt desumtae, quasque, uti et variantes illius et Etonensis etiam MS. omnes lectiones, quorum posteriorem

summa diligentia ipse perlegerat, D. Worth Archidiaconus Wigorniensis et Tatiani eruditus admodum editor nobiscum amicissime communicavit.“ Ad calcem editionis locavit Suffridi Petri (p. 1—67) et Ioannis Langi (p. 68—89) adnotationes in Supplicationem, Kortholti (p. 90—95) et Rechenbergii (p. 96—101) in utrumque librum, excerpta ex Baronii Annalibus ad a. Chr. 179 (p. 102—103), ex Halloixii De Illustrium ecclesiae orientalis scriptorum Vol. II. c. 26 (p. 104—108), ex Henr. Dodwelli Dissertationum Cyprianicarum XI. §. 37 sq. (p. 109—112), praefationem Felli (p. 113), ex G. Bulli Defens. fidei nicaenae c. 4 sq. excerpta quaedam (p. 114—127). — Hic memorandae sunt (I. A. Fabricii) „Emendationes et Observationes in quaedam loca Athenagorae minus huc usque intellecta“, quae leguntur in (fratrum Massuetorum) „Histoire critique de la republique des lettres“ T. IX, Amst. 1715, p. 129—140.

Splendido ornatu prodiit Athenagoras una cum caeteris Apologetis graecis curâ Prudentii Marani Parisiis (Hagae Comitum) anno 1742. Fol. mai. Huius editionis titulum in Opp. Iustin. l. c. p. XXX sq. accurate descripsi. Athenagorae Apologia legitur p. 279—313, in capita 37 bene distributa, De resurrectione p. 315—336, capita 25 continens. Doctus ille monachus Benedictinus in Praefationis Parte III. exposuit p. CX—CXX de gestis et scriptis Athenagorae (c. 13), item de quaestione an Montani sectae adhaeserit (c. 14). Nova codicum subsidia comparavit. Etenim „Athenagorae“, inquit (Praefat. p. IX),

„Legatio collata cum duobus Regiis 451. 174, tribus Romanis, quorum duo ex Ottoboniana, alius ex Vaticana Bibliotheca, Claromontano et alio ex Bibliotheca Institutionis Oratorii Parisiensis. Eiusdem liber De resurrectione collatus cum iisdem codicibus Regiis 451. 174. 450 et duobus Claromontanis, quibus accessere variae lectiones olim ab eruditissimo Bigot e ms. codice collectae, quae in Bibliotheca Sangermanensi asservantur. Romanorum codicum varias lectiones debeo duobus eruditis Nostrae Congregationis in Curia Romana Procuratoribus, D. Etiennot et D. Petro Maloët, quorum primus Legationem cum duobus Ottobonianis contulit.“ Pauca haec Maranus de codicibus retulit: quos supra, postquam multum quaesivi, ut par est pluribus descripsi. Plerumque lectiones optimis codicibus mstis firmatas non inseruit textui sed in adnotationem ablegavit. Passim cum Morello, cuius editionem (a. 1636) typothetae tradidit, in vitiis graeci textus concordat. Locos obscuriores interdum luce donavit, translationem Supplicationis Gesnerianam innumeris locis emendavit, librum De resurrectione denuo in latinum sermonem vertit. — Marani exemplar paginis paullulum immutatis mendose recusum est Venetiis anno 1747 Fol. mai.: Supplicatio p. 296 — 334 et De resurrectione p. 335 — 358 praebetur.

Ad hoc Venetum Marani exemplar Athenagorae opera exprimenda curavit Andreas Gallandi: „Bibliotheca veterum Patrum antiquorumque Scriptorum ecclesiasticorum.“ Tom. II (Venet. 1766. Fol. mai.) p. 3 — 58. Doctus ille presbyter Con-

gregationis Oratorii perpaucas adnotationes Maranianis adspersit. Prolegomena Marani de Athenagora p. III sqq. praemisit. — Absque notis iuxta idem exemplar Athenagoras graece et latine habetur inter „Opera Patrum graecorum" [cura Fr. Oberthür] Vol. III (Wirceb. 1779. 8$^{0}$) p. 108 — 261.

Memoranda denique est editio, quae nonnisi Supplicationem Athenagorae graece cum brevi adnotatione offert, sic inscripta:

„Sancti Athenagorae Atheniensis Philosophi Deprecationem (vulgo Legationem) pro Christianis edidit M. Io. Gottlieb Lindner Rector Scholae Arnstadiensis. Longosalissae sumptibus Io. Chr. Martini MDCCLXXIV." 8$^{0}$. In Praefatione p. V sq. refert se Dechairianam editionem esse secutum, parva interdum mutatione, ubi praesertim codices msti in illa notati addicebant, tentata. Lectiones variantes ex codice utroque Bodleiano et Aetonensi potiores tantum textui substravit. Lindnero, quum suam editionem pararet, non ad manus erat exemplar Maranianum. Absoluto vero et publici iuris facto opere „cupido est incensa etiam hanc editionem conferendi, quum praesertim insignia monachi Benedictini in Iustinum Martyrem merita me non fugerent: nec spes exspectantem est frustrata, quum eius libri a Prof. Heynio Viro Praecellentissimo pro summa qua in me est liberalitate copia esset facta. Quem librum quum maximo cum fructu legissem, nolui hac symbola defraudare eos quibus mea editione uti fuerit visum." Itaque prodierunt: „M. Io. Gott-

lieb Lindneri Curae posteriores in Athenagorae Deprecationem pro Christianis. Longosalissae 1775. apud Io. Chr. Martini.“ 8°, paginarum 24, in quibus Maranianae editionis ratio habita est. Is philologus parum praestitit: difficiliora loca aut non attigit aut male tractavit. Haud raro notas offert quae ad grammaticam pertinent „propter tirones:“ plerumque vero ipse se tironem praebet. Multos eius errores placuit silentio praeterire.

## IV. De codicibus in alias linguas versis.

Prius, quam editio princeps libri De resurrectione vulgata est, latina translatio prodiit: „Georgio Valla Placentino interprete. Hoc in volumine haec continentur: Nicephori [Blemmidae] Logica, Euclidis quartus decimus elementorum etc., Athenagorae philosophi De resurrectione, Aristotelis de celo“ etc. In fine: „Impressum Venetiis per Sim. Papiensem dictum Bevilaquam 1498. Die ultimo Septembris.“ Fol. Integrum huius voluminis titulum Mich. Mettaire Annales typographici Tom. I. P. I (Amstel. 1733. 4°) p. 661 notavit.

Excerpta tantum M. Ficinus offert: „Athenagoras De resurrectione. Xenocrates De morte. Interprete Marsilio Ficino. Cebetis Tabula latine per Ludov. Odaxium. Parisiis per magistrum Guidonem Mercatorem 1498. die XVIII. Augusti.“ 4°. Repetita per Beatum Rhenanum: „Aeneae Platonici christiani De immortalitate animae deque corporum resurrectione dialogus aureus, qui Theo-

phrastus inscribitur, Ambrosio Camaldulensi interprete. Athenagoras Atheniensis De resurrectione, Marsilio Ficino interprete. Xysti Pythagorici Sententiae, Rufino interprete. Basileae apud Ioannem Frebonium an. MDXVI." 4°. (Colon. 1522. 4°.) Exstant quoque in Marsilii Ficini Operum Tom. II (Par. 1641. Fol.) p. 814—816.

Idem De resurrectione liber latine ex Petri Nannii interpretatione, de qua videsis supra p. XXX sq., refertur post Philonis Iudaei Opera latine reddita a Sigismundo Gelenio. Basil. (1553) 1561. Fol. p. 661—681.

Athenagorae Apologia in latinam linguam translata est primum a Conrado Gesnero, ut supra p. XXXII sq. exposui, paullo post a Ioanne Lango, qui translationem commentario instructam Operibus S. Iustini Phil. et Mart. latine a se editis Basil. 1565. Fol. Tom. I. p. 217 sqq.*) ob materiae similitudinem inseruit.

Novam eiusdem Apologiae translationem S. Petri produxit: „Athenagorae Atheniensis Philosophi Apologia vel Legatio vel potius Supplicatio pro Christianis: ad Imperatores Antoninum et Commodum: A Suffrido Petro Leovardiense Frisio in Latinum ex Graeco translata et iustis commentariis illustrata: adiectis etiam castigationibus eiusdem, quibus textus graecus a mendis plurimis repurgatur et integritati suae restituitur. Coloniae, apud haeredes

*) Cf. meam S. Iustini Operum editionem Tom. I (= Corp. Apoll. Vol I) ed. 2. Proll. p. XXXVII.

Arnoldi Birckmanni. Anno MDLXVII.“ 8°. Alicunde, ut in epistola ait dedicatoria ad Venerabilem in Christo Patrem ac Dominum D. Isbrandum Haderwick Abbatem in Lidlum („Lovanii 7. Ianuarii anno 1566“), exemplar Apologiae mstum accepit, ex quo, priusquam Gesneri editio ipsi innotuit, latinam translationem confecit, ita quidem, ut loca quaedam obscura, quum exemplar illud graecum melioris notae fuerit, magis perspicue ac melius exprimeret quam Gesnerus. „Nec mihi dubium est quin Gesnerus [qui a. 1565 obiit], ut vir humanus et aequus fuit, meam hanc editionem vivus, si vidisset, etiamsi vel ipso inconsulto fuisset emissa, probaturus fuerit: siquidem et graecus textus plurimis in locis a nobis integritati suae restitutus est, et in versione latina incommoda ista facile vitata sunt quae ille propter mendositatem sui codicis effugere nullo modo potuit.“ Proponuntur versio p. 1—87; commentaria p. 88—372, „in quibus non solum operam dedi ut eas difficultates omnes explicarem quae in hoc scriptore sese offerebant, sed etiam ut ecclesiae primitivae statum et prima christianae religionis obstacula diligenter exponerem*);“ castigationes quibus ipsius contextus graeci integritas restituitur p. 373—393.

Utrumque Athenagorae opus latine, Apologia ex Gesneri et liber De resurrectione ex Nannii versione, recusum est in Bibliothecae SS. Patrum, a

---

*) Exemplum ut afferam, uberius S. Petrus p. 105—150 exponit: „Quam gravibus praeiudiciis in primitiva ecclesia Christiani per indiscretos vulgi rumores pressi sint et quae fuerint eorum caussae.“

Margarino de la Bigne adornatae, edit. I. Tom. VIII (Par. 1576. Fol.) p. 2—44, ed. 2. Tom. IX (1589) p. 361—408, ed. 3. Tom. VIII (1610) p. 2—40; in Magnae Bibliothecae veterum Patrum (Colon. 1618. Fol.) Tom. II. n. 3 sq.; in Maximae Bibliothecae veterum Patrum (Lugdun. 1677. Fol.) Tom. II. P. 2. p. 147 sqq.

Apologia et liber De resurrectione, Gesnero illius et Marano (vid. supra p. XLI) huius interprete, in „Collectione selecta SS. Ecclesiae Patrum accurantibus D. A. B. Caillau una cum D. M. N. S. Guillon" Tom. II. Par. (et Lips.) 1829. 8°. p. 47—89 et p. 90—121 mendose suppeditantur.

Praeterea translationes Athenagorae inveniuntur italicae, gallicae, anglicae, germanicae.

Atenagora Ateniense, Filosofo Cristiano, della risurrettione de' morti, tradotto in lingua italiana da Girolamo Faleti: Con una oratione della natività di Christo, composta dal medesimo Faleti. Gli Eredi d'Aldo. Venezia MDLVI. 4°. Denuo: „In Verona 1735." 4°.

Opere di Atenagora Ateniense, filosofo cristiano, dal greco in ital. recate con prefazione e note, da D. Giovanni Battista Gallicciolli. In Venezia 1801. 8°.

Apologie d'Athenagoras, pour la défense des Chréstiens, tournée du Grec de l'auteur et du Latin de Conradus Gesnerus, avec les annotations de Suffridius Frisien; le tout de la version de Gay

GAUSSART Flamignon. Paris chez Simon Calvarin. 1574. 8°.*)

Discours d'Athénagore philosophe chrétien d'Athénes sur la résurrection des morts, traduit du Grec par le P. LOUIS REINER, de la Compagnie de Jesus, professeur de philosophie à Breslau. Avec des réflexions sur divers sujets de morale et de physique. Breslau chez Charl. Godofr. Meyer. 1753. 8°.

The most excellent discourse of the Christian Philosopher Athenagoras, touching the Resurrection of the dead; englished from the Greek of Peter Nannius by RICHARD PORDER. Imprinted at London by W. Williamson. 1573. 8°.

The Apologeticks of the Learned Athenian Philosopher Athenagoras. I. For the Christian Religion. II. For the Truth of the Resurrection. Against the Scepticks and Infidels of that Age. Together with a curious Fragment of Justin Martyr on the Subject of the Resurrection, not published in his Works. And two other Fragments: the one attributed to Josephus, the other to Methodius, concerning the State of the Dead. Both from Mss. of the late Reverend Dr. Grabe. With the original Greek printed in the Appendix. Done into English, with Notes. To which are prefixed Two Dissertations: the one, concerning the Jewish Notion of the Resurrection, the other, concerning Athenagoras and his Remains. By DAVID HUMPHREYS. London, Smith 1714. 8°.

---

*) Decit Io. Alb. Fabricius (l. c. p. 98) exstare utriusque operis gallicam versionem, quae ARNOLDO FERRONO sive Ferricrio debeatur. Burdegal. 1577. 4°.

Sämmtliche Werke der Kirchen-Väter. Aus dem Urtexte in das Teutsche übersetzt. KEMPTEN, Köselsche Buchhandlung. 1830. 8°. Tom. II. p. 193—294: „Athenagoras."

Excerpta tantum offert notisque illustrat CHR. FR. RÖSSLER: Bibliothek der Kirchen-Väter in Uebersetzungen und Auszügen. Tom. I (Lips. 1776. 8°) p. 184—217.

## V. De Athenagorea dictione.

Athenagoras Atheniensis etiam post, quam ad sacra christiana transiit, nomen servavit habitumque philosophi *), ut Aristides Atheniensis et Iustinus Martyr. Et platonicum quidem philosophum egit: non vero magistro se quasi in servitutem addixit, interdum aliorum quoque philosophorum sententias amplexus. Veritatem certe divinitus revelatam iunxit cum philosophicis opinionibus, ita quidem, ut illam ex his magis perspicuam reddere conaretur, has autem iuxta illius normam emendaret. Cf. Suppl. cc. 7. 9. 24. De res. c. 18 **). Maxime resurrectionem mortuorum philosophicis rationibus fulsit contra philosophos ***). Nec neglexit quaecumque ista aetate

*) Philippus Sidetes: Ἀθηναγόρας ... ἀνὴρ ἐν αὐτῷ χριστιανίσας τῷ τρίβωνι.

**) H. Ritter *Geschichte d. christl. Philosophie* P. I (Hamb. 1841) p. 322: „Auch deswegen ist Athenagoras uns merkwürdig, weil er reiner als alle übrigen Kirchenlehrer der ersten Jahrhunderte aus der Platonischen Philosophie, welche fast überall bei ihm anklingt, seine Bildung geschöpft hat und so den Einfluss dieser Philosophie auf die christliche Lehre auf das augenscheinlichste uns darstellt." Coll. libellum meum *Zur Charakteristik d. heil. Justinus* (Vindob. 1852) p. 11 sqq.

***) Ioach. Iust. Rau Diatribe hist.-philos. De philosophia SS.

ad veram pertinebant eruditionem. Poëtarum enim et historicorum veterum opera penitus cognita habuit, id quod ex ipsius libris patescit. Pariter fuit, ut indidem apparet, versatissimus in codice sacro. Quid? Inter omnes saeculi secundi apologetas excellit et philosophico ingenio et ampla eruditione.

Accedit dicendi ratio, qua Athenagoras itidem illos apologetas superavit*).

Etenim in utroque libro concinnum sententiarum ordinem secutus est, ut patet ex argumentis operum eius infra allatis, praecipue libri De resurrectione mortuorum.

Atticam elegantiam ab Athenagora Atheniensi affectari nonnulli**) iudicarunt: hoc dici potest ab eo atticam dialectum fuisse usurpatam.

---

Patrum Iustini Mart. et Athenagorae (Ien. 1733. 4°) p. 63: „Neque vero celabo librum De resurrectione mortuorum totum censeri posse philosophicum.“ Clarisse l. c. p. 57: „Eius dissertationem de resurrectione acuminis, quo gaudebat auctor, philosophi sapientiaeque testem fidelissimum merito vocaveris.“ Baumgarten-Crusius *Comp. d. christl. Dogmengesch.* P. I (Lips. 1840) p. 82. Ritter l. c. p. 308.

*) Sic omnes iudicant viri eruditi. Ut duo saltem testimonia afferam, G. E. Petri (*Allg. Encyclopädie d. Wissensch. u. Künste* v. Ersch u. Gruber, Sect. I. Tom. 6, Lips. 1821, p. 176) ait: „Die Bittschrift, πρεσβεία, des Athenagoras zeichnet sich durch einen gemässigten Ton und wohlgeordneten, nicht unberedten Vortrag aus. In Verbindung mit dem Schlusse derselben steht seine an philosophischem Geist und Bündigkeit alle ähnlichen Schriften der Kirchenväter seiner Zeit übertreffende und noch jetzt sehr beherzigungswerthe Abhandlung über die Auferstehung der Todten (d. h. des Leibes).“ J. A. Möhler (*Patrologie*, herausgeg. v. F. X. Reithmayr, T. I. Regensb. 1840. p. 268): „So wenig wir von Anderen über Athenagoras erfahren, so ungewiss er uns selbst über seine äusseren Lebensverhältnisse lässt, ein ebenso sprechendes Zeugniss von seinem freien Geiste, seiner umfassenden Bildung und gediegenen Beredtsamkeit ist in seinen beiden Aufsätzen unwillkürlich hinterlegt worden.“

**) Praeeunte Suffrido Petro l. c. p. 90: qui idcirco a Lindnero in praef. edit. p. X vituperatur.

Quodsi cuiusvis bene dicentis est dicere perspicue, graviter, suaviter: nullam harum orationis virtutum Athenagoras neglexit*).

P e r s p i c u e eum dicere nemo negabit. Plerumque res breviter exponit, dein amplificat, denique iusta argumentatione stabilit; sententia satis manifesto ex verbis apparet. Raro prolixioribus periodis usus est. E. gr. Suppl. c. 12: *Εἶθ' οἱ μὲν κτλ.*, c. 20: *Ἐπεὶ δὲ τοῦτο μὲν κτλ.* De res. c. 18: *Εἰ δὲ κατὰ τοῦ συναμφοτέρου κτλ.* Raro consectatus est significationes vocabulorum vel formulas dicendi minus solitas. Sic *μεγάλοι βασιλέων* (*magni inter reges*) pro *μεγάλοι βασιλεῖς* s. *μέγιστοι βασιλέων* compellantur Suppl. c. 1, *ὁ λόγος* de religione usurpatur cc. 2. 4. 9. 11, imperatores *ἀπὸ φιλοσοφίας καὶ παιδείας πάσης ὁρμώμενοι* h. e. *philosophia et eruditione omni imbuti* dicuntur c. 2, *ἡ χροία τοῦ κόσμου* memoratur c. 4, *κρατεῖν θεὸν* valet i. q. *deum tenere* c. 6, *διαιρεῖν* et *τέμνειν* est i. q. Latinorum *distinguere* c. 23, *τὰ ἐπισυμβεβηκότα θεῷ* sunt *attributa dei* c. 23, bonitas in deo vocatur *συγκεχρωσμένη* h. e. *penitus infixa* quemadmodum color in corpore c. 24, ut nonnulla alia, e. c. *ἀποκτείνειν πρόῤῥιζόν τινα* c. 3 et *τὸ θεολογικὸν μέρος* c. 10, hic silentio praetermittam**). Raro verba adhibuit parum usurpata sive sequiori sermonis graeci aevo nata: in quorum numerum refero *ἐναποσφραγίζεσθαι* c. 27, *εὐνουχία* c. 33, *θεοδίδακτος* cc. 11. 32, *θεόφατος* c. 11, *συγκαταπίπτειν* c. 31, *συναποφέρειν* c. 2, *συνεκφωνεῖν* c. 22, *τη-*

*) Cf. C l a r i s s e l. c. p. 76 sqq.

**) Quae cuius interest facile in „Indice verborum“ ad calcem Tomi coniecto reperiet.

*νάλλως* c. 16. Raro vocabula *ἅπαξ λεγόμενα* sibi indulsit: ut *Ἡρακλειωτικός* Suppl. c. 20, *ἰνδαλματώδης* c. 27, *κατασκεδάζειν* c. 1, *κοροπλαθική* c. 17 (*παραθολοῦν* c. 32) *προσπηλακίζειν* (*κατὰ κόῤῥης*) c. 1, *ὑποδιαλλάσσειν* c. 20 *).

Graviter eum dicere, hoc est id agere ut sua mens recte sentiatur atque ita lectoris animus ad rem de qua agit amandam, agendam, contemnendam incitetur, patet ex plurimis sarcastice dictis. E. g. in Suppl. c. 34 post, quam adversarios maligne Christianis *ἀνθρωποφαγίαν* obiicere dixit, addit *καὶ τοῦτό ἐστι σαρκῶν ἅπτεσθαι ἀνθρωπικῶν*, nimirum Christianos persequi. Patet ex interrogationibus cum indignatione prolatis. C. 20: *Τί τὸ σεμνὸν ἢ χρηστὸν τῆς τοιαύτης ἱστορίας, ἵνα πιστεύσωμεν θεοὺς εἶναι τὸν Κρόνον, τὸν Δία, τὴν Κόρην, τοὺς λοιπούς; Αἱ διαθέσεις τῶν σωμάτων; Καὶ τίς ἂν ἄνθρωπος κεκριμένος καὶ ἐν θεωρίᾳ γεγονὼς ὑπὸ θεοῦ γεννηθῆναι πιστεύσαι ἔχιδναν;* Ex proverbiis apto loco adhibitis: ut c. 34 *ἡ πόρνη τὴν σώφρονα.*

Suaviter eum dicere, hoc est oratione uti composita ad lectorum aures deliniendas et benevolentiam captandam, inde liquet quod ornate plerumque dicat. Saepenumero elegantiores descriptiones offert, ut tyranni De res. c. 19: *ὅ τε μηδὲν περὶ θεοῦ δοξάζων ἀληθές, ὕβρει δὲ πάσῃ καὶ βλασφημίᾳ συζῶν, καὶ παρορῶν μὲν τὰ θεῖα, καταλύων δὲ νόμους, ὑβρίσας δὲ παῖδας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, κατασκάψας δὲ πόλεις ἀδίκως, ἐμπρήσας δὲ οἴκους μετὰ τῶν ἐνοικούντων καὶ δῃώσας χώραν, καὶ τούτοις συναφανίσας δήμους καὶ λαοὺς ἢ καὶ σύμπαν ἔθνος κτλ.* Comparationibus saepe utitur ad rem aptissimis. Ut exempla afferam, comparat imperatores, qui ex pau-

*) Voces *Ἡρακλειωτικός*, *ἰνδαλματώδης*, *προσπηλακίζειν* non inveniuntur in Stephani Thesauro graecae linguae, ex editione Car. Ben. Hase.

cis testimoniis innocentiam Christianorum perspicere possent, cum eo qui mel et serum explorat, ex parte exigua iudicans de tota re an bona sit (Suppl. c. 12); deum universum mundum regentem cum imperatoribus imperium romanum tenentibus (c. 16); eum qui materiam pro deo colit cum illo qui limum nec figulum admiratur (c. 15) vel navem pro gubernatore habet (c. 22); eum qui primum errores refutat ac deinde veritatem demonstrat cum agricola, qui semen agro non mandat nisi prius ab herba inimica purgato, et cum medico, qui corpus curare nequit nisi antea nocentia ex corpore expulsa sint (De res. c. 1). Nonnunquam antithesibus orationem ornat. Suppl. c. 1: *Οὐ γὰρ τὰ ὀνόματα μίσους ἄξια, ἀλλὰ τὸ ἀδίκημα δίκης καὶ τιμωρίας.* Nullibi vehementius, ut Iustinus, in imperatores invehitur*), sed, ubi eos ad causam Christianorum melius cognoscendam hortatur, elegantia utitur ad benevolentiam colligendam: quapropter laudat eorum *τὸ πρᾶον καὶ ἥμερον καὶ τὸ πρὸς ἅπαντα εἰρηνικὸν καὶ φιλάνθρωπον* (c. 1), honorificentissimis eos verbis appellat *μεγίστους καὶ φιλανθρώπους καὶ φιλομαθεστάτους βασιλεῖς* (c. 2), *συνέσει καὶ τῇ περὶ τὸ ὄντως θεῖον εὐσεβείᾳ τοὺς ἄλλους προὔχοντας* (c. 7), *πάντα ἐν πᾶσι φύσει καὶ παιδείᾳ χρηστοὺς καὶ μετρίους καὶ φιλανθρώπους καὶ τῆς βασιλείας ἀξίους* (c. 37), neque vult quae breviter dixit ulterius persequi, quia id illi ipsi rectius noverant, *ὡσανεὶ ἀπὸ φιλοσοφίας καὶ παιδείας πάσης ὁρμώμενοι* (c. 2). C. 6: *οἶδα γάρ*, inquit, *ὅτι ὅσον συνέσει καὶ ἰσχύϊ τῆς βασιλείας πάντων ὑπερέχετε τοσοῦτον καὶ τῷ πᾶσαν παιδείαν*

---

*) Iustinus Apol. I. c. 2: *οὐδὲ πρὸς χάριν ὁμιλήσοντες ἀλλ' ἀπαιτήσαντες . . . προσεληλύθαμεν.* Quin imperatoribus aeternas poenas minatus est nisi Christianis faverent: l. c. cc. 17. 45.

*ἀκριβοῦν πάντων κρατεῖτε, οὕτω καθ᾽ ἕκαστον παιδείας μέρος κατορθοῦντες ὡς οὐδὲ οἱ ἐν αὐτῆς μόριον ἀποτεμνόμενοι.* Simili modo loquitur cc. 9. 11. 17. 22. 23. 24.

## VI. Argumenta Operum*).

### 1. Supplicatio pro Christianis.

Athenagoras in exordio Supplicationis suae, Marco Aurelio eiusque filio Commodo a. 177 oblatae, conqueritur quod sub aequis imperatoribus Christiani neque in summa erga deum pietate eamdem ac alii in absurdis superstitionibus licentiam (c. 1) neque in summa morum innocentia eamdem ac gravissimorum criminum rei formam iudiciorum obtineant (c. 2). Tria dicit afficta esse Christianis crimina: atheismum, Oedipodeos concubitus, Thyesteas coenas (c. 3).

I. Christianos atheismi falso accusari probat ex eorum de uno vero deo doctrina (c. 4): cui quum similia dixerint poetae (c. 5) et philosophi (c. 6), nec tamen visi sint athei, multo minus hoc crimine

---

*) Analysin etiam dederunt Io. Langus l. c. I. p. 214 sqq. (coll. Dechairii edit. Athen. Praef. et p. 141 sq.), Nic. le Nourry l. c. p. 471 sqq., Remy Ceillier Histoire génér. des auteurs sacrés et ecclés. Tom. II, Par. 1730. 4⁰, p. 113 sqq., Prud. Maran l. c. p. 277 sq. 314 (coll. Lumper Histor. theol.-crit. de vita, scriptis atque doctrina SS. Patrum. P. III, Aug. Vind. 1784, p. 61 sqq., et Permaneder Biblioth. patrist. Tom. II, Landish. 1842, p. 178 sq. 180 sq.), Io. Gottl. Lindner l. c. p. XXV sqq., Abbé de Gourcy Anciens Apologistes de la réligion chrétienne, Par. 1785. Vol. I, W. Münscher *Handb. d. chr. Dogmengesch.* P. II, Marb. 1804, p. 483 sqq., Th. Adr. Clarisse l. c. p. 48 sqq. 58 sqq. I. A. Möhler l. c. p. 268 sqq. 272 sqq. H. Ritter l. c. p. 313 sqq., Ad. Bossert Etude sur les commencements de la dogmatique chrétienne. Le traité d'Athénagore sur la résurrection des morts. Strasb. 1855. p. 16 sqq.

notandos esse Christianos, qui non, ut poetae et philosophi, deum frustra quaesiverint sed spiritus divini effatis nitantur (c. 7). Hanc Christianorum doctrinam confirmari incommodis ex deorum multitudine consequentibus (c. 8) et prophetarum testimoniis (c. 9). Hinc iam satis apparere dicit Christianos non esse atheos. Magis vero hoc inde elucescere quod illi cum deo patre ipsius quoque filium colant et spiritum sanctum. Quamquam ne illic quidem consistere Christianorum *θεολογικὸν μέρος* docet, sed eos etiam angelos agnoscere (c. 10). Quin etiam ex morum sanctitate Christianorum apparere eos revera deum colere (c. 11), cui aliquando ratio vitae transactae reddenda sit (c. 12).

Postquam sic in universum demonstravit Christianos falso dici atheos, peculiariter ea refutat quae calumniatores ad calumniam suam aliquatenus confirmandam protulerant.

Quum autem criminatio inde potissimum orta sit quod nec sacrificarent Christiani nec deos a civitatibus gentilibus receptos colerent, primum ostendit deum summum istis sacrificiis non indigere, cui gratus sit tantummodo rationalis cultus (c. 13), deinde civitates ipsas demonstrat in diis colendis non convenire dum aliae alios colant (c. 14); immo si omnes in hac superstitione convenirent, tamen nihil inde praesidii esse his diis, laudandos potius Christianos quod creatorem a re creata discernant (c. 15), nec mundum aut partes mundi, nedum opera hominum colant (c. 16), neque deos quorum nomina valde recentia et statuae nudius tertius inventae (c. 17).

Nonnulli vero obiiciebant cultum statuis adhibitum ad ipsos deos referri. Respondet deos illos poetis (c. 18) et philosophis (c. 19) consentientibus creatos esse ac proinde non colendos. Quod etiam ex absurdis eorum figuris, prave factis (c. 20), cupiditatibus, amoribus (c. 21) evincit, quae frustra ad naturam revocari demonstrat; si enim, quod quibusdam placet, v. c. Iuppiter ignis sit, non deus est (c. 22).

Sed quum obiiceretur miracula interdum ad deorum simulacra fieri, opinatam illam efficaciam ut explicet, affert sententias Thaletis et Platonis de daemonibus (c. 23). Daemones istorum quae ad statuas fiant auctores esse docet: quorum deinceps originem et naturam fusius explicat. Etenim docet angelos a Christianis agnosci eosque, quum dei operibus praepositi fuissent, alios in officio permansisse, alios esse praevaricatos mulierumque amore captos: unde nati sint gigantes sive daemones (c. 24). Hi, inquit, daemones, itidem ut mali angeli, dum bono dei adversantur, locum dederunt nonnullis providentiae perperam negandae (25). Hi nidorum avidi ad simulacra homines trahunt et eorum nomina, quibus erectae sunt statuae, sibi arrogant (c. 26); perficiunt ut ad infirmas animas, tamquam a simulacris, visa inania effluant; et si quid anima aut coniiciendo divinet aut medendo et curando navet, huius rei gloriam arripiunt (c. 27). Quum c. 17 promisisset se de nominibus deorum dicturum idque leviter perstrinxisset, paullo uberius probat ex Herodoto (c. 28) et poetis (c. 29) deos illos homines fuisse, et quomodo divinitatis existimationem assecuti sint investigat (c. 30).

Iam pergit ad reliqua crimina Christianis afficta, de quibus in antecessum observat mirum non esse haec contra illos proferri, quippe quum Pythagorae aliorumque exemplo satis appareat semper virtuti vitium esse oppositum; atque satis ista confutata esse ex Christianorum doctrina de deo et aeterna remuneratione (c. 31).

II. Quod ad Oedipodeos concubitus attinet, demonstrat Christianos huius criminis, quod Gentiles de diis suis vere praedicent, falso accusari: quippe qui liberiorem adspectum adulterium ducant, in osculis cautionem adhibeant (c. 32), usum matrimonii liberorum procreatione definiant, virginitatem perpetuam colant, secundas nuptias speciosum vocent adulterium (c. 33). Inique fieri ut adulteri et puerorum corruptores in eunuchos et unicis nuptiis contentos invehantur, raptores et malefici in homines non solum iustitiae sed etiam patientiae cultores (c. 34).

III. Denique Christianos exponit Thyestearum coenarum falso accusari. Nam, inquit, tales epulae sine homicidio fieri nequeunt. At nemo unquam vidisse se dixit hominem a Christianis occisum. Nulla eiusmodi facinoris est suspicio in iis qui ne iustam quidem caedem adspicere volunt, nedum gladiatorum ludos, qui abortivis medicamentis uti homicidium, liberos exponere parricidium existimant (c. 35), qui futuram mortuorum resurrectionem exspectant: quae quidem doctrina neque ridicula neque nova haberi debet, quum ipsis philosophis gentilibus fuerit probata, de eaque plenius se aliquando disputaturum pollicetur (c. 36).

In conclusione (c. 37) aequum esse dicit ut, quum omnes criminationes contra Christianos collatas diluerit, imperatores petitioni pro sua in omnes humanitate adnuant.

## 2. De resurrectione mortuorum.

Athenagoras dividit hunc librum, haud diu post Supplicationem exaratum, in partes duas, quarum in prima allatas ab adversariis de resurrectione opiniones refellit, in altera christianam de eadem doctrinam argumentis confirmat. Quem quidem ordinem observat huic de resurrectione pertractationi maxime convenire (c. 1).

I. In prima igitur parte ostendit nihil esse quare adversarii dubitent an corpora hominum restitui possint. Statuit eos qui resurrectionem impossibilem dicunt, si rerum causam deo adscribant, demonstrare debere deum aut non posse aut nolle mortuos ad vitam revocare. Utrumque vero esse absurdum.

Nam ut deus dicatur resurrectionem perficere non posse, denegandam ei esse vel scientiam vel facultatem. At neque deum ignorare quomodo corpora ad vitam revocentur, qui noverit quomodo in prima generatione formarentur (c. 2), neque deesse ei potestatem corpora restituendi, cui fuerit potestas ea creandi (c. 3).

Obiiciebant autem increduli elementa corporum humanorum inter se misceri, quum belluae homines interdum devorent et ab iis vicissim comedantur; quin exempla exstare hominum qui se invicem de-

vorarint (c. 4). Verum respondet unicuique animali convenientem a deo provisum esse cibum eumque solum nutriendis in alimentum cedere (c. 5), quidquid autem contrarium est id variis modis eiici (c. 6), aut saltem ad alendas eas partes quae solae resurgenti corpori necessariae sunt numquam transire (c. 7). Quare nihil ab adversariis evinci dicit, nisi carnem humanam homini naturalem esse cibum demonstraverint (c. 8).

Aliam obiectionem a figulis et fabris petitam, ut qui opera sua contrita non possint renovare, paucis absolvit, imposito nimirum discrimine quod hominis inter atque dei potentiam intercedit (c. 9).

Neque dici posse contendit deum nolle mortuos ad vitam revocare. Id enim nollet, vel quia iniustum vel quia deo indignum: at neutrum omnino dici potest (c. 10).

II. His contra adversarios absolutis nonnulla disserit de ratione a se in hoc libro adhibita. Iam ad alteram partem transit in qua demonstrat vera esse quae de resurrectione dicuntur. Quam quidem sese probaturum pollicetur triplici argumento: ex causa qua homo creatus, ex natura eius, ex iudicio dei (c. 11).

Etenim homo non ad usum alterius creatus est, sed ut esset et deum perpetuo contemplaretur: quare perire non potest (c. 12), sed ex dei consilio in homine creando probatur resurrectio (c. 13).

Causam sequitur natura, neque accurate ratiocinantur qui causam resurrectionis omnem ex iudicio repetunt (c. 14). Haec autem natura in eo posita

est ut homo constet ex anima et corpore (c. 15): et quum animali composito ex anima et corpore unus idemque sit finis, necessaria est perpetuitas ac proinde et resurrectio. Etsi autem haec animae et corporis coniunctio morte interrumpitur, non tamen desperanda resurrectio: sed ut vita praesens, etsi somno et variis mutationibus interrumpitur, eadem tamen vita dicitur, ita etiam de hominis in sua natura perpetuitate ratiocinandum (c. 16), et resurrectionem, velut ultimam mutationum omnium, exspectandam probatur ex variis mutationibus quae homini superveniunt (c. 17).

Iudicium dei, quum iustum sit, in animam et corpus hoc est in totum hominem ex utroque compositum dirigi debet; multa enim sunt peccata, quae anima non nisi cooperante corpore perpetratur, unde etiam corpus puniendum. Atque id quidem statuit adversus eos qui de primis principiis consentiunt (c. 18). Contra alios demonstrat aut nullam esse providentiam, aut bene et male factorum mercedem a deo tribuendam: quod quidem non in hac vita evenire manifestum est; nec post mortem fieri potest (c. 19), si aut anima et corpus pereat aut solum corpus (c. 20). Iniustum enim esset solam animam remunerari aut puniri, quum et corpus bene et male factorum particeps fuerit (c. 21): immo virtus et vitium ne cogitari quidem possunt in sola anima (c. 22), neque leges soli animae sed toti homini imponuntur (c. 23).

Quartum addit argumentum ex fine petitum, ad quem homo fuerit creatus. Hunc finem neque in

indolentia neque in corporeis voluptatibus positum esse docet (c. 24), neque etiam in anima a corpore separata: unde concludit necessariam esse resurrectionem (c. 25).

---

# ANALYSIS LIBRI DE RESURRECTIONE.

Partes sunt duae:

- I. ἀνασκευαστική *pro veritate* resurrectionis contra incredulos, quod deo desit:
  - vel *facultas* resuscitandi mortuos; haec vero probari nequit
    - ex defectu *scientiae* divinae,
    - ex defectu *potentiae* divinae;
      - utramque ex opere creationis partim *probat*,
      - partim *defendit* contra obiectiones philosophorum
        - circa corpora humana vel a bestiis vel ab hominibus devorata,
        - circa opera contrita quae renovari nequeant.
  - vel *voluntas* resuscitandi mortuos; haec vero probatur, quia
    - non *iniustum* mortuos resurgere, quum nullam iniuriam patiantur
      - tum resurgentes,
      - tum aliae creaturae.
    - non *indignum* deo homines resuscitare, quod ex creatione probatur
      - a minori ad maius colligendo.
- II. κατασκευαστική *de veritate* in gratiam ἀληθοφίλων, ubi IV argumenta afferuntur:
  1. *causa creationis hominum*, ut sint perpetui spectatores sapientiae divinae,
  2. *natura hominum*, cui ad finem vitae rationalis consequendum debeatur vita perpetua,
  3. *iudicium dei super homines* necessarium,
     - tum propter providentiam,
     - tum propter iustitiam dei.
  4. *finis hominum ultimus*, qui hac in vita non reperiatur.

## VII. De inscriptione et aetate Supplicationis.

Prima statim fronte libri apologetici verba habentur: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Quae quidem Suffridus Petrus putavit ab ipso Athenagora posita esse, excepta tamen appellatione *χριστιανοῦ*, quippe apud Imperatores maxime odiosa: quae posteriori saeculo „commendandi libri causa" adiecta sit. Hanc opinionem iam Lindnerus improbavit. Quis enim philosophus alius nisi christianus defendere Christianos aut potuit aut voluit? Neque erat cur apologeta appellatione odiosa abstineret, quum non minorem offensionem incurrat qui se Christianum profitetur quam qui Christianorum defensionem suscipit. Abest illud vocabulum in codice Petrino atque in Lubanensi: deprehenditur vero in caeteris codicibus mstis, antiquissimis quoque Parisinis 1. 2 et Mutinensi. Parisinus 3 inverso ordine *χριστιανοῦ φιλοσόφου* praebet, Ottobonianus 1 *φιλοσόφου χριστιανῶν* habet, Angelicus et Bodleianus 1 omiserunt *ἀθηναίου*. Vide supra p. XIII sqq. Omnes, quod sciam, nomen *χριστιανοῦ* istud pro substantivo habuere: quapropter etiam Ferdinandus Guerike*) in hunc modum interpunxit: *Ἀθηναγόρου, Ἀθηναίου, φιλοσόφου, χριστιανοῦ, πρ. π. Χρ.* Mihi autem videtur *χριστιανοῦ*, tametsi ad rationem *ἐπιθέτου* usurpatum nusquam legi, cum

*) De schola quae Alexandriae floruit catechetica. P. I. p. 22.

*φιλοσόφου* iungendum esse, ut Athenagoras philosophus dicatur, non stoicus aut epicureus etc., sed christianus. Quam sententiam Car. Ben. Hase in literis ad me datis assensu comprobavit*). Aeque Constantinus Kontogones Atheniensis**), ut iam video, membra sic distinxit: *Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου, φιλοσόφου χριστιανοῦ, Πρ. π. Χρ.*

Omnes fere scriptores antiquiores***) verba *Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν* interpretati sunt „*Legatio* pro Christianis“: unde Athenagoram coniecerunt legatione ad Imperatores functum fuisse, quibus libellum offerret****). Dubitandum non est quin ille vo-

---

*) Inter alia haec scripsit: „Von *χριστιανὸς* als eigentlichem Adjectiv finde auch ich kein Beispiel, aber doch, glaube ich, muss es als appositum in dem Titel bei Athenagoras zu *φιλοσόφου* gezogen werden, *philosophi christiani*. *Χριστιανικός*, wie Sie richtig bemerken, ist häufig, und im Superlativ ein Ehrentitel der griechischen Kaiser. So, *χριστιανικώτατος ὢν βασιλεύς*, in einem Briefe des Papstes Felix III. an den Kaiser Zeno, herausgegeben von Gretser, Variorum pontificum ad Petrum Gnapheum Eutychianum epistolae etc., Ingolstadii 1616. in-4°, p. 68. lin. 10.“

**) *Φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ Ἱστορία τῶν κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας τῆς ἐκκλησίας ἑκατονταετηρίδας ἀκμασάντων ἁγίων πατέρων καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Ἐν Ἀθήναις* 1846. p. 255.

***) Centuriatores Magdeburgenses, Baronius, Tentzelius, Moshemius, Maranus, alii.

****) Henr. Dodwellus a caeteris in hoc dissentit, quod praesentibus Imperatoribus apologiam ab Athenagora recitatam existimet. Id colligit ex verbo *προσεφώνησεν* apud Philippum Sideten, saeculi quinti scriptorem, qui in fragmento de Catechetis Alexandrinis, a Dodwello (e cod. Barocc.) edito ad calcem Dissertt. in Irenaeum (Oxon. 1689) p. 488, ait: *Ἀθηναγόρας ..., κατὰ τοὺς χρόνους ἀκμάσας Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου* [sic], *οἷς καὶ τὸν ὑπὲρ Χριστιανῶν πρεσβευτικὸν προσεφώνησεν.* Sed haec valent: „quibus etiam legatoriam“, vel rectius „supplicem“, „orationem pro Christianis *inscripsit*“. Cf. Photius Biblioth. c. 155. Sic *προσφωνεῖν* apud Simplicium in prooemio Comment. in Epictetum idem est ac dedicare: *ᾧ καὶ τὸ σύνταγμα προσεφώνησεν, ὡς ἑαυτῷ μὲν φιλτάτῳ, μάλιστα δὲ τὸν Ἐπίκτητον τεθαυμακότι.*

luerit sua legi ab Imperatoribus. At libellus legati nequit dici legatio. Quid igitur? *Πρεσβεία* hîc, ut iam in Sirletiano apposita nota exegetica *ἢ ἀπολογία* (vid. supra p. XIX sq.) indicatur, non legatio est, sed supplicatio sive deprecatio: quae quidem significatio bene quadrat ad libellum supplicem, qualem Athenagoras pro Christianis composuit. Vid. Stephani Thesaurus gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. VI. (Par. 1847. Fol.) p. 1581 et Du Cange Glossarium ad scriptores med. et inf. graecitatis T. I (Lugd. 1688. Fol.) p. 1223; de voce Supplicationis pari modo de libello supplice usurpata cf. Eiusdem Glossarium ad scriptores med. et inf. latinitatis T. VI (Par. 1736. Fol.) p. 895.

Habent Lubanensis et Petrinus *ὑπὲρ Χριστιανῶν* *), idemque placet Suffrido Petro**), pro *περὶ Χριστιανῶν*, quod comparet in caeteris codicibus mstis. Utriusque praepositionis, saepenumero a librariis commutatae, significatio in hac phrasi commoda est; noli igitur illud *περὶ* codicibus firmatum in suspicionem vocare. Vid. A. Matthiae *Ausf. griech. Gramm.*, ed. 2 (Lips. 1825), p. 1175 sq. et G. B. Winer *Grammatik des neutest. Sprachidioms*, ed. 6 (Lip. 1855), p. 333 sq. 366; add. Iustin. Dial. c. Tr. c. 34 (= Corp. Apoll. Vol. II) ed. 2. p. 114.

---

*) Incertum est utrum Philippus Sidetes, cuius verba in nota praeced. attuli, in suo codice legerit *ὑπὲρ Χρ.*, nec ne. Is scriptor plena fide non dignus; aut codicem veloci oculo inspexit, aut ista verba memoriter pronuntiavit: videlicet Apologiam contendit inscriptam Hadriano et Antonino (Pio), et ex *πρεσβεία* effecit *πρεσβευτικόν*.

**) Etiam Baumgarten-Crusius *Lehrb. d. chr. Dogmengesch.* P. I. p. 174: *Πρ. ὑπὲρ τῶν* [sic] *Χρ.*

n. 16. — Suppl. c. 2 ἀπολογεῖσθαι ὑπὲρ τοῦ λόγου. C. 22 ἀπολ. ὑπὲρ τῶν θεῶν. Isocrates in Busir. Encom. dicit ἀπολογίαν ὑπὲρ Βουσίριδος et in Helen. Encom. ἀπολογεῖσθαι προσήκει περὶ τῶν ἀδικεῖν αἰτίαν ἐχόντων. Xenoph. Cyr. III. c. 3. §. 44: ὑπὲρ ψυχῶν τῶν ὑμετέρων ὁ ἀγὼν καὶ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπὲρ οἴκων καὶ περὶ γυναικῶν etc. Lib. 2 Macc. 1, 6. 12, 44. 15, 14 προσεύχεσθαι ὑπέρ et περί τινος. Liber pro Iudaeis a Philone scriptus, ut Maranus advertit, vocatur ab Eusebio Hist. eccl. II. c. 18 ὁ περὶ Ἰουδαίων λόγος. Valesius vult legi ὑπὲρ Ἰουδαίων, quia Eusebius Praep. ev. VIII. c. 10 locum profert ex Philonis ὑπὲρ Ἰουδαίων ἀπολογίας. Sed quum Suidas Philonianum librum περὶ Ἰουδαίων memoret et Ruffinus locum Eusebianum reddat verbis „*De* Iudaeis apologeticus liber," quo etiam modo Hieronymus vertit: nihil in Eusebio mutandum est. In epistola Maximiani ad Cyrillum haec leguntur: μὴ ἀμέλει τῆς περὶ ἡμῶν πρὸς τὸν δεσπότην Χριστὸν πρεσβείας. Pariter πρεσβεύειν ὑπὲρ et περὶ apud veteres patres exstat, ut exempla docent proposita in Glossario graecitatis supra laudato. Praepositiones istae belle distinguuntur ab Athenagora, qui De resurr. c. 1 λόγων διττῶν mentionem infert: τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τῶν δὲ περὶ τῆς ἀληθείας.

Supplicatio nuncupata est duobus imperatoribus Marco Aurelio Antonino et Lucio Aurelio Commodo: Αὐτοκράτορσιν Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Ἀντωνίνῳ καὶ Λουκίῳ Αὐρηλίῳ Κομμόδῳ, Ἀρμενιακοῖς, Σαρματικοῖς, τὸ δὲ μέγιστον Φιλοσόφοις. Ita codices msti optimae notae legunt. Cf. infra p. 2. n. 2.

De priori imperatore non est dubium quin sit

Marcus Aurelius Antoninus cognomine Philosophus, Antonini Pii ex adoptione filius et successor. Sed altero nomine quinam designetur imperator, viri docti magnopere inter se dissentiunt: immo sunt qui in illa inscriptione librarios errasse arbitrentur. Alii praeeunte Iosepho Scaligero*) intelligunt Lucium Verum (L. Aelium Aurelium Verum, † 169) Antonini fratrem; alii Suffrido Petro facem praeferente**) Lucium Aelium Commo-

---

*) I. Scaliger Animadvv. in Chronologica Eusebii (Thesaur. tempor. Eusebii etc. Amst. 1658. Fol.) p. 221. Henr. Dodwell Disserlt. Cyprian. (Oxon. 1684) Diss. XI. §. 37 sq. p. 261 sqq. Ant. Pagi Critic. in Annall. Baronii ad a. 177. T. I (Colon. 1705. Fol.) p. 174 sq.; coll. eiusd. Dissert. hypat. (Lugd. 1682. 4⁰) p. 216. Io. Clericus Histor. eccl. duorum prim. saeculorum (Amst. 1716. 4⁰) p. 702. Cas. Oudinus l. c. (1722) p. 206. I. Dan. van Hoven Disp. [contra Moshemium] de inscriptione et vera aetate Legationis Athenagorae pro Christianis. Lingae 1752. 4⁰; repetita sub nomine Iani Diaconi Hortensii de Villa nova (= I. D. v. Hoven) in: (Conr. Iken) Symbolarum literariarum ad incrementum scientiarum omne genus Collect. II (Hal. 1754) p. 163 sqq. I. G. Lindner in edit. Suppl. (1774) p. 2. — Iuvat saltem adnotasse ridiculam A. Kestneri (*Die Agape oder d. geh. Weltbund d. Christen*, Ien. 1819, p. 351) sententiam, ex qua Supplicatio Athenagorae sub Antonino Pio ac Marco Aurelio intra spatium annorum 147 et 161 scripta est. Vide quae contra monuit H. C. A. Eichstaedt in Exercitatione Antoniniana I, Annalibus acad. Ienens. (Ien. 1823. 4⁰) inserta p. 237.

**) Suffr. Petrus in transl. Suppl. (1567) p. 96 sqq. Caes. Baronius Annall. eccles. ad a. 179. T. II (Rom. 1590. Fol.) p. 213. Pet. Halloix Illustrium eccles. orient. scriptt. vitt. et documm. T. II (Duac. 1636. Fol.) p. 293 sqq. Ad. Rechenberg in edit. (1684) p. 3 sq. L. El. du Pin Nouv. biblioth. des auteurs ecclés. ed. 3. T. I (Par. 1693. 4⁰) p. 65. Wilh. Ern. Tentzel Exercitationes selectae (Lips. 1692. 4⁰ = Miscellan. eccles., ibid. 1708) P. I. p. 203 sq. 450. Seb. le Nain de Tillemont Mémoires pour servir à l'hist. ecclés. T. II (Par. 1694. 4⁰) p. 349 sq. 671 sq. Sam. Basnage Annall. pol.-eccles. T. II (Roter. 1706. Fol.) p. 160 sqq. Io. Laur. Mosheim Diss. de vera aetate Apologetici Athenagorae pro Christianis: quae primum edita est in Biblioth. Bremens. Cl. II. Fasc. I (Brem. 1718) p. 853 sq., dein prodiit auctior in

dum (L. Aelium Aurelium Commodum) Antonini filium. Uterque enim Antonini in imperio fuit socius, uterque dictus Commodus. Pauci hanc controversiam in medio relinquunt*).

Recte autem sentiunt qui ad Commodum Marci Aurelii filium inscriptionem referunt. Nam Lucius Verus, posteaquam ab Antonino ad imperii consortium adscitus est, Commodi nomen deposuit. Id Iulius Capitolinus testatur**). Et numi in ipsius honorem post adoptionem excusi perpetuo non Commodi sed Veri nomen offerunt. Illa vero nomina habemus comperta de Commodo Antonini filio. Is enim ab initio Commodi nomen accepit idque post quam imperium adeptus est retinuit. Lubenter caremus Stephani le Moyne***) emendatione Αἰλίῳ (Aelio Aurelio Commodo) pro Λουκίῳ:

---

eius Observatt. sacr. lib. I. c. 4 (Amst. 1721) p. 193 sqq. et Dissertt. ad histor. eccles. pertin. Vol. I (Alton. 1733, ed. 2. 1743) p. 269 sqq. Rémy Ceillier l. c. (1730) p. 113. Andr. Pol. Leyser Diss. de Athenagora Atheniensi philosopho christiano (Lips. 1736. 4°) p. 19 sqq. Prud. Maran in edit. (1742) Praef. p. CXII sq. (quocum faciunt I. A. Orsi Istoria eccles. T. II, Rom. 1747. 4°, p. 247, G. Saccarelli Hist. eccles. T. III, Rom. 1773. 4°, p. 134 sq., G. Lumper l. c. p. 57 sqq.) I. G. Lindner in Cur. poster. (1775) p. 5 sq. Th. Adr. Clarisse l. c. p. 27 sqq. Th. Mommsen in Bauri et Zelleri *Theolog. Jahrbücher*. T. XIV (Tub. 1855) p. 250. Io. Car. Th. Otto De inscriptione et aetate Apologiae Athenagoricae: in Illg.-Niedn. *Zeitschr. f. d. histor. Theologie* (Lips.) 1856. Fasc. IV. p. 637 sqq.

*) Ut Nourrius l. c. p. 479, postquam utriusque sententiae firmamenta proposuit, dicens: „Scire sufficiat omne extra dubium esse hanc Legationem ab Athenagora intra annum 165 et 178 editam in lucem." Etiam Baylius in Diction. hist. s. v. Athenagoras.

**) Qui in vita M. Antonini c. 7 et in v. Veri c. 4 tradit „Marcum dato fratri imperio et adulta tribunitia potestate, proconsulatus etiam honore delato, illum Verum vocari praecepisse, quum ante Commodus vocaretur."

***) Var. Sacr. T. II (Leyd. 1685. 4°) p. 170.

qua nihil lucramur, quum uterque imperator et Lucius et Aelius dicatur*).

At obiiciunt adversarii cognomina in inscriptione nominibus imperatorum adiecta: *Ἀρμενιακοῖς, Σαρματικοῖς, τὸ δὲ μέγιστον Φιλοσόφοις:* ex quibus concludunt non Commodum filium sed Verum fratrem hîc intelligi. Contendunt enim Armeniacum nunquam appellatum esse Commodum, bene tamen Verum. Nam constare ex Capitolino, postquam eius duces Armeniam occupassent, ipsi nomen Armeniaci acquisitum esse, quod dein cum Marco Aurelio Romae tum agenti sit communicatum**). Armeniaci titulum suscepit Verus a. 163 p. Chr., Marcus a. 164. Paullo post additus est titulus Parthici, qui comparet primum in Marci tribunatu XX. a. 166. Utroque titulo et Armeniaci et Parthici usus est Marcus quoad frater vixit, h. e. ad annum usque 169***). Tum mortuo fratri hos titulos velut proprios permisit, se autem Germanicum appellavit****), eodemque titulo Commodus filius insignitus est†): qui quovis tem-

---

*) Apud Capitol. in Vero c. 1.

**) Vit. M. Anton. c. 9: „Gestae sunt res in Armenia prospere per Statium Priscum Artaxatis captis, delatumque *Armeniacum* nomen utrique principum, quod Marcus per verecundiam primo recusavit, postea tamen recepit.“ Plenius idem in Vero c. 7: „Parthicum bellum Statius Priscus et Avidius Cassius et Martius Verus per quadriennium confecerunt, ita ut Babylonem et Mediam pervenirent et Armeniam vindicarent, partumque est ipsi nomen *Armeniaci*, Parthici, Medici, quod etiam Marco Romae agenti delatum est.“

***) I. Eckhel Doctrina numorum vett. Vol. VII (Vindob. 1797. 4°) p. 72.

****) Capitol. in M. Anton. c. 12. In numis Germanicus appellatur inde ab anno 172, prius vero in tabulis marmoreis. Cfr. Eckhel p. 59 et I. Gruterus Corp. inscriptt. T. I (Amst. 1707. Fol.) p. CCLX. n. 1.

†) Teste Lampridio in vita Commodi c. 11: „Appellatus *Germani-*

pore abstinuit nomine Armeniaci. Quapropter Tentzelius et Mommsenus facili emendatione pro Ἀρμενιακοῖς censuerunt Γερμανικοῖς legendum esse, id quod optime patri filioque congruit*). Quamquam haud ausus sum equidem mutare. Fortassis enim ista scriptura minus apta non a librariis profecta est, sed ab ipso Athenagora. Iam sagacissimus Tillemontius ait: „Nous ne voyons rien qu'on puisse opposser à cela, sinon qu'on ne donne point à Commode le titre d'Arméniaque et que M. Auréle le quitta lorsqu'il prit celui de Germanique. Mais l'ayant eu une fois, il n'est point étrange qu'on ait continué à le luy donner, quoiqu'il ne le prist pas luy mesme." Neque est opus cum Moshemio Ἀρμηνιακῷ (sic) pro Ἀρμενιακοῖς scribere. Quod enim de pluribus loquatur Athenagoras, id offensionis nihil habet. Videlicet Commodus salutatur Armeniacus a Nostro in concinnitatis gratiam

---

*cus* idibus Herculeis, Maximo et Orphito coss." h. e. XV. Oct. u. c. 925 = p. Chr. 172. Coll. Eckhel p. 102.

*) Integra hîc afferam verba doctissimi Mommsen: „M. Aurel führte den Titel Armeniacus nur 164 — 169, den Titel Sarmaticus seit dem J. 176. So ungeschickt also dieses Armeniacus ist, so auffallend und unerträglich ist das Fehlen des bei Vater und Sohn ganz constanten Titels Germanicus, und ich zweifle nicht, dass der Schreiber für Ἀρμενιακοῖς entweder schrieb oder schreiben wollte Γερμανικοῖς. Zum Beweise nur ein Auszug aus Commodus' Grabschrift (Orelli n. 887):

Imperatori Caesari Divi Marci Antonini Pii Germanici Sarmatici Filio . . . L. Aelio Aurelio Commodo Augusto Sarmatico Germanico Maximo Britannico.

Wird diese Aenderung vorgenommen, so ist die Inscription correct und fällt die Schrift danach zwischen 176, wo Commodus den Titel Sarmaticus erhielt, und 180, wo M. Aurel starb. Das τὸ δὲ μέγιστον φιλοσόφοις kann natürlich nur entschuldigt werden als eine individuelle Titulatur des Autors."

propter parentem, cui titulus debetur; nequaquam poterat fieri quin utrique hoc nominis daret, quum utrumque in inscriptione coniungeret. — Alterum nomen, quo imperatores ab Athenagora appellantur, est Sarmatici, contra quod nihil potest in medium proferri. Nam eo nunquam insignitus fuit Verus: quum bellum Sarmaticum post ipsius mortem demum gestum sit. Adscivit illum titulum Marcus a. 176, et cum filio Commodo communicavit, Quadis superatis qui cum Marcomanis Vandalis Suevis appellatione Sarmatarum comprehenduntur*). Usus autem est Marcus titulis Germanici Sarmaticique coniunctis per sequens dumtaxat biennium, deinceps iis usque ad excessum in numis abstinuit; eodem anno 178 desierunt inscribi numis Commodi: at constanter inhaeserunt marmoribus**). Illud quum perspexissent adversarii, arte critica id quod obstabat in suas partes traxerunt, ita quidem, ut cum Dodwello et Pagio ex *Σαρματικοῖς* (Dodw. *Σαρματίκοις*) efficerent *Παρθικοῖς* (Pag. *Παρθίκοις*). „Quorsum vero delaberemur," inquit Leyserus, „si eo usque audacia nostra procederet ut quaecumque nobis in auctoribus antiquis displicerent pro lubitu vel delere vel mutare vellemus?" — Restat nomen Philosophi, quod qui Lucio Vero inscriptam Supplicationem putant pro causa sua proferunt: quoniam illud Commodo, qui turpissimam vitam maximeque ab institutis philosophicis abhorrentem egerit, minime con-

---

*) Capitol. l. c. c. 17: „Marcomanis etc. extinctis ... Romae cum Commodo, quem iam Caesarem fecerat, filio suo, triumphavit."

**) Cf. Eckhel p. 74. 136.

veniat, Vero autem a Iustino (in Apol. I) quoque tribuatur. At Verus num vitam gessit meliorem? Quodsi controversia componenda est ex vita, neutri certe competit titulus philosophi. Commodum quod attinet, possumus ad Pollucem provocare, qui eum „haeredem regni et sapientiae paternae" dicit*). Sed ista verba veremur ne adulationem sapiant. Quid? Philosophi titulus (pariter atque Armeniaci) proprie ad Marcum pertinet, et — id quod etiam contra Mommsenum monendum — cum Commodo hic communicatur quod Athenagoras ab initio utrumque imperatorem allocutus est.

Insuper tria adversarii proferunt sententiae suae argumenta: quae vero nostrae sententiae magis favent quam obstant.

Primum est quod Athenagoras c. 37 de Christianis ait: *οἵτινες περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς τῆς ὑμετέρας εὐχόμεθα ἵνα παῖς μὲν παρὰ πατρὸς κατὰ τὸ δικαιότατον διαδέχησθε τὴν βασιλείαν.* Hoc votum Pagius contendit pronuntiari non potuisse, si Supplicatio Marco oblata fuisset filio regni iam participe, propterea quod Marcus alium filium non habuisset praeter Commodum, hic vero nullos haeredes. At illo tempore, quo Supplicatio conscripta est, Commodus (natus a. 161) iuvenis fuit. Neque dicit scriptor *διαδέχηται*, id quod Gesnerus coniecit legendum, sed fortius *διαδέχησθε.* Respicit enim futuros eiusdem domus imperatoriae successores: quocirca antea habet generatim *περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑμετέρας*, non speciatim *περὶ*

*) Onomast., dedicationis ad Commodum initio: *ὦ παῖ πατρὸς ἀγαθοῦ, πατρῷόν ἐστί σοι κτῆμα κατ' ἴσον βασιλεία τε καὶ σοφία.*

ὑμῶν. Igitur, nulla certa persona iam intellecta, Christiani precari dicuntur ut imperium, semper a patre in filium translatum, in familia Antoninorum permaneat nec turbulentorum hominum consiliis huius familiae successio interrumpatur.

Alterum est quod Athenagoras verbis c. 1 ἡ σύμπασα οἰκουμένη τῇ ὑμετέρᾳ συνέσει βαθείας εἰρήνης ἀπολαύουσιν gratulatur imperatoribus de alta pace, qua iam imperium romanum fruatur. Id opinatur ad tempus Veri h. e. ad annum 168 pertinere Dodwellus. Quem Pagius peccati in anno admissi arguit, quoniam tum temporis bellum adversus Germanos summo ardore gestum sit; quare annum 166 substituit, quo Verus finito bello Parthico pacem imperio reddiderit. Sed eodem anno ad bellum Marcomanicum iam priori anno coeptum se accinxit uterque imperator. Monuit Basnagius pacem nunquam fuisse restitutam Veri aetate sed tantummodo inducias factas. Quid igitur? Nullum tempus deprehendes magis ad istam gratulationem accommodatum, quam quo sub Commodo devictis Germanis et Sarmatis publica tranquillitas restituta est, id quod incidit in annum 176. Altissimam autem fuisse hanc pacem numus testatur apud Fr. Mediobarbum*): M. ANTONINVS. AVG. GERM. SARM. TR. P. XXX. In postica: PAX. AETERNA. AVG.

Tertium est quod Athenagoras de morte Peregrini Protei c. 26 verbis agit hisce: ὁ (scil. ἀνδριὰς) τοῦ Πρωτέως (τοῦτον δ' οὐκ ἀγνοεῖτε ῥίψαντα ἑαυτὸν εἰς τὸ

*) Imperatt. roman. numismata (Mediol. 1730. Fol.) p. 225.

*πῦρ περὶ τὴν Ὀλυμπίαν*) ... *λέγεται χρηματίζειν.* Quae Dodwellus et qui ab eo pendent ita interpretantur, ac si ipsa olympiade qua Supplicatio scripta est Proteus se concremaverit, h. e. Ol. 236. Quo tempore quum Verus imperitaverit, colligunt huic libellum suum apologeticum dedicasse Athenagoram. Sed errarunt viri eruditi; nam ista verba *περὶ τὴν Ὀλυμπίαν* neutiquam spatium quattuor annorum (*ὀλυμπιάδα*) designant, sed capienda sunt de Olympia vico, ad quem in ludis olympicis Proteus vivum se in ignem coniecit. Si de temporis spatio loqui voluisset scriptor, scribere debebat *κατὰ τὴν ὀλυμπιάδα ταύτην.*

Iam afferamus quod nostram firmat sententiam. Athenagoras, imperium coeleste cum terreno comparans, dicit c. 18: *Ἔχοιτε ἀφ' ἑαυτῶν καὶ τὴν ἐπουράνιον βασιλείαν ἐξετάζειν· ὡς γὰρ ὑμῖν πατρὶ καὶ υἱῷ πάντα κεχείρωται, ἄνωθεν τὴν βασιλείαν εἰληφόσι, ... οὕτως ἑνὶ τῷ θεῷ καὶ τῷ παρ' αὐτοῦ λόγῳ υἱῷ νοουμένῳ ἀμερίστῳ πάντα ὑποτέτακται.* Quibus haec imperatoribus melius conveniunt quam Marco ac filio Commodo? Ad Verum, qui per adoptionem frater Marci erat, non quadrant. Conatur quidem Pagius istum locum in suam trahere causam, quoniam Verus gener Marci fuit*). At vero incongruum foret deum patrem cum socero et dei filium cum genero conferre! Hac nimirum ratione scriptor gentilibus occasionem dedisset inepta de Christo dei filio cogitandi.

Qui ad Marcum et Verum inscriptionem referunt, Pagius Clericus Oudinus, Supplicationem in

---

*) Capitol. in Vero c. 2.

annum 166 collocant, van Hoven in a. 167, Dodwellus in a. 168. Caeteri, qui Marco et Commodo illam inscriptionem vindicant, vel anno 176 ut Tentzelius Basnagius Maranus, vel a. 178 ut Dupinus, vel a. 179 ut Petrus Baronius Halloixius, vel a. 180 ut Grotius*), vel a. 177 ut Aub. Miraeus**) Tillemontius Moshemius, librum adscribunt.

Sane ad annum 177 pertinet, ut inprimis Moshemius demonstravit***). Supra iam observavimus Sarmatici titulum, Marco et Commodo tributum, incepisse ab anno 176 eodemque anno summam pacem orbi romano redditam esse: quae anno demum 178 Germanis rursus turbantibus fracta est. Quid? Libellus inscriptus est *Αὐτοκράτορσιν*. Illo ipso anno 176, mense Novembri, cum patre Commodus imperator (*αὐτοκράτωρ*) appellatus est****). Accedunt duae rationes. 1°. Athenagoras imperatores ita alloquitur, ac si Romae in palatio versentur. C. 16: *Οὐδὲ γὰρ οἱ πρὸς ὑμᾶς ἀφικνούμενοι ὑπήκοοι, παραλιπόντες ὑμᾶς τοὺς ἄρχοντας καὶ δεσπότας θεραπεύειν, παρ᾽ ὧν ὧν*

---

*) Annotatt. ad libr. De veritate religionis christianae (Lugd. Bat. 1640) p. 154.

**) Bibliotheca ecclesiastica (Antv. 1639. Fol.) p. 180.

***) Quocum sentiunt Ceillier, Leyser, S. I. Baumgarten (Examen miraculi Legionis fulminatricis, Hal. 1740. 4°, p. 72 sq.), Schroeckh (*Chr. Kirchengesch.* T. III. ed. 2, Lips. 1777, p. 120), Clarisse, Neander (*Allg. Gesch. d. christl. Rel. u. Kirche* T. II. ed. 2, Hamb. 1843, p. 1161), Gieseler (*Lehrb. d. Kirchengesch.* T. I. P. I. ed. 4, Bonn. 1844, p. 206), Credner (*Beitrr. z. Einleitung in d. bibl. Schriften* T. I, Hal. 1832, p. 53), Semisch (in Ullmanni et Umbr. *Theol. Studd. u. Kritt.* 1835. Fasc. IV. p. 938 sq.), alii.

****) Lampridius l. c: „Cum patre imperator est appellatus V. Cal. Decembr. die, Pollione et Apro coss.“ h. e. 27. Nov. u. c. 929 = p. Chr. 176. Cf. Eckhel p. 137.

*ἂν δέοιντο καὶ τύχοιεν, ἐπὶ τὸ σεμνὸν τῆς καταγωγῆς ὑμῶν καταφεύγουσιν, ἀλλὰ τὴν μὲν βασιλικὴν ἑστίαν τηνάλλως ἐντυχόντες αὐτῇ θαυμάζουσι καλῶς ἠσκημένην, ὑμᾶς δὲ πάντα ἐν πᾶσιν ἄγουσι τῇ δόξῃ.* Si in castris tum versati essent, ab urbanis rebus nullam petiisset comparationem. Quum igitur anno 178 (inde a die V. Aug.), teste Lampridio in vita Commodi, abessent ab Urbe in Germania armis operam dantes, annus 177 Supplicationi constituendus est. 2°. Athenagoras servos dicit innocentis Christianorum vitae testes, quorum nemo unquam nefanda his obiecerit crimina. C. 35: *καίτοι καὶ δοῦλοί εἰσιν ἡμῖν, τοῖς μὲν καὶ πλείους τοῖς δὲ ἐλάττους, οὓς οὐκ ἔστι λαθεῖν· ἀλλὰ καὶ τούτων οὐδεὶς καθ' ἡμῶν τὰ τηλικαῦτα* [scil. *Θυέστεια δεῖπνα* et *Οἰδιποδείους μίξεις*] *οὐδὲ κατεψεύσατο.* Quod fieri non potuisset si post persecutionem Gallicam, h. e. post annum 177 quo ea accidit*), demum scripsisset: quum istorum Gallicae ecclesiae malorum auctores essent servi. Quam in rem sic scribunt Lugdunenses et Viennenses apud Eusebium H. E. V. c. 1: *Συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοί τινες οἰκέται τῶν ἡμετέρων, ἐπεὶ δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς· οἳ καὶ κατ' ἐνέδραν τοῦ σατανᾶ, φοβηθέντες τὰς βασάνους ἃς τοὺς ἁγίους ἔβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο παρορμώντων αὐτοὺς κατεψεύσαντο ἡμῶν Θυέστεια δεῖπνα καὶ Οἰδιποδείους μίξεις κτλ.*

---

*) Ut argumentis validissimis demonstravit Moshemius in Observatt. sacr. lib. I. c. 3. §. 10.

# ATHENAGORAE ATHENIENSIS

# OPERA.

SUPPLICATIO PRO CHRISTIANIS.
DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

# [1]ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ

## ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ

## ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΠΕΡΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ.

---

[2]Αὐτοκράτορσιν Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Ἀντωνίνῳ καὶ Λουκίῳ Αὐρηλίῳ Κομμόδῳ, Ἀρμενιακοῖς, Σαρματικοῖς, τὸ δὲ μέγιστον Φιλοσόφοις.

1. [3]Ἡ ὑμετέρα, μεγάλοι βασιλέων, οἰκουμένη, ἄλλος ἄλλοις P. 1 ed.
ἔθεσι χρῶνται καὶ νόμοις, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν νόμῳ καὶ φόβῳ Mor et
δίκης, κἂν [4]γελοῖα ᾖ, μὴ στέργειν τὰ πάτρια εἴργεται. [5]Ἀλλ' ὁ Col.

1. *ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ . . . ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ*] Vid. Prolegg. c. VII. „De inscriptione Supplicationis."

2. *Αὐτοκράτορσιν . . . Φιλοσόφοις*] Vid. Prolegg. l. c. — Hîc tantum diversae codicum lectiones afferendae sunt. Pro *αὐτοκράτορσιν*, quod praestantissimus Parisinus 1, (Sirletianus?) Vaticanus, Ottoboniani 1 (in quo *ν* erasum est) et 2, Bodleiani 1. 2, (Oratorianus?) Monacensis, Claromontanus, Aetonensis, Bononiensis firmant, comparet in Parisinis 2. 3, Argentoratensi, Lubanensi, (Petrino?) *αὐτοκράτορσι* (sine *ν*). Idque Maranus recepit; caeteri editores (Gesnerus, Ducaeus, Morellus, Fellus, Rechenbergius, Dechairius, Lindnerus) *αὐτοκράτορσιν*. Ipsi veteres Attici *ν ἐφελκυστικόν* dicuntur ante consonantes interdum scripsisse: Iacobs. praef. ad Aelian. Anim. p. 23 sq., coll. Benseler. ad Isocr. Areopag. p. 185 sq. — Pro *Ἀντωνίνῳ* habent Par. 2. Clar. Bon. *Ἀντωνίῳ*. Aet. omisit voces *Ἀντωνίνῳ καὶ Λουκίῳ Αὐρηλίῳ*. Causam erroris in repetito *Αὐρηλίῳ* cernis. — Legitur *Κομμόδῳ*, quod omnes codices editi praebent, in Bodl. 1 et 2; idemque offert Mon., sed manu correctoris. Reliqui codices msti *Κομόδῳ*. — Morellus et Fellus *Ἀρμενιάκοις* ex *Ἀρμενιακοῖς* (Par. 1. 2. Mon. *ἁρμενιακοῖς*) fecerunt et *Σαρματίκοις* (Arg. *ἁρματικοῖς*) ex *Σαρματικοῖς*. — Scholion ad inscriptionem in marg. Par. 1 prima manu: *Ἐλλειπὴς ἡ ἀπόδοσις τῆς προγραφῆς. Οὐ γὰρ τὸ χαίρειν καλὸν ἐνομίσθη προσκεῖσθαι, τῷ μὴ ἀπ' ἴσων τὴν πρόσρησιν γίνεσθαι, καὶ ἄλλως Χριστιανῷ ὄντι· ἢ διὰ ταπεινοφροσύνην, ἢ τῷ ἐνδείξασθαι τὴν ἱκετηρίαν, ἢ καὶ τῷ ἀνάξιον εἶναι ἕλληνας ὄντας τῆς τοιαύτης παρὰ Χριστιανῶν εὐλογίας.* Cf.

# ATHENAGORAE
## ATHENIENSIS PHILOSOPHI CHRISTIANI
### SUPPLICATIO PRO CHRISTIANIS.

---

Imperatoribus Marco Aurelio Antonino et Lucio Aurelio Commodo, Armeniacis, Sarmaticis, et quod maximum est Philosophis.

1. Vestro imperio subditi, maximi reges, alii aliis moribus utuntur et legibus, nec quisquam eorum lege et poenae metu patria instituta, etiamsi ridicula sint, diligere prohibetur.

Pauli ad Rom. epist., rec. et c. commentt. perp. ed. C. F. A. Fritzsche, T. I (Hal. 1836) p. 21 sq.

3. Ἡ ὑμετέρα κτλ.] Ἡ ante ὑμετέρα desideratur in Bodl. 2: rubricator omisit adpingere. Pariter Rechenb. omisit. Magis perspicue scripsisset Athenagoras ἐν τῇ ὑμετέρᾳ οἰκουμένῃ, ut Lindnerus (in Cur. poster.) notavit. Ἡ οἰκουμένη vocatur imperium romanum: Luc. Ev. 2, 1. Actt. 24, 5. Ioseph. Bell. iud. IV. 11, 5. Antt. iud. XII. 3, 1. Philo Leg. ad Cai. p. 1041. Hîc metonymice pro ipsis romano imperio subditis dicitur. — Henr. Stephanus pro μεγάλοι (Bodl. 2 μεγάλῃ) βασιλέων crediderit legendum esse μέγιστοι βασιλέων, ut c. 18 μέγιστοι αὐτοκρατόρων comparet. „Nec dubium est quin potius superlativum gradum in huiusmodi locis consuetudo graeci sermonis exigat; at vero infra [c. 2] pro μέγιστοι αὐτοκράτορες dicere poterat μεγάλοι αὐτοκράτορες." Arg. μεγάλοι ναβιλεῖς praebet. Noli mutare. — Lub. Petr. Par. 3 habent ἄλλοι ἄλλοις ἔ. χρῶνται. Haec lectio usitatior est, caeterorum vero codicum mstorum ἄλλος ἄλλοις ἔ. χρῶνται magis attica. Interdum Athenagoras collectivis singularibus verba pluralia iungit. Mox: καὶ ἡ σύμπασα οἰκουμένη [coll. c. 2. n. 5] τῇ ὑμετέρᾳ συνέσει βαθείας εἰρήνης ἀπολαύουσιν.

4. γελοῖα] Gesner. Rechenb. Dechair. ex Bon. γελοία, scil. δίκη, ediderunt: sed maluit Gesnerus γέλοια, num. plurali, ut referatur ad τὰ πάτρια. Caeteri codices msti et editi γελοῖα penanflexum suppeditant (sic alibi quoque Bon.: cc. 4. 10. 14 γελοῖον), sicut veteres Attici protulerunt. Pariter dicebant ὁμοῖος, recentiores ὅμοιος. Cf. Schneider. ad Plat. De rep. Vol. II. p. 14.

5. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἰλιεὺς . . . προσκυνεῖ] Act. ἀδραστρίαν pro Ἀδρά-

μὲν Ἰλιεὺς θεὸν Ἕκτορα λέγει καὶ τὴν Ἑλένην Ἀδράστειαν ἐπι- B
στάμενος προσκυνεῖ, [6] ὁ δὲ Λακεδαιμόνιος Ἀγαμέμνονα Δία καὶ
Φιλονόην τὴν Τυνδάρεω θυγατέρα καὶ [7] Τέννην ὁ Τενέδιος σέβει,
ὁ δὲ Ἀθηναῖος [8] Ἐρεχθεῖ Ποσειδῶνι θύει· [9] καὶ Ἀγραύλῳ Ἀθη-
ναῖοι καὶ τελετὰς καὶ μυστήρια ἄγουσι καὶ Πανδρόσῳ, αἳ ἐνο-
μίσθησαν ἀσεβεῖν ἀνοίξασαι τὴν λάρνακα. Καὶ ἑνὶ λόγῳ κατὰ 2
ἔθνη καὶ δήμους θυσίας κατάγουσιν ἃς ἂν [10] θέλωσιν ἄνθρωποι

στειαν. Mon. ἀδράστειαν. — C. 14: Ἰλιεῖς δὲ . . . Ἕκτορα φέρουσι. Synesius Calvit. Encom. p. 82: εἴ τε εἰς Ἴλιον γέγονας, εὐθὺς εἰσιόντι πᾶς Ἰλιεὺς ἡγεῖται τὴν ἐπὶ τὸν νεὼν τὸν Ἑκτόρειον, οὗ τὸν ἀνδριάντα πρόχειρον μὲν ἰδεῖν. Ad hunc locum I. G. Krabinger (Synesii Cyr. Calv. Enc., Stuttg. 1834, p. 225) laudavit Philostrat. Her. p. 68. ed. Boiss.: Τὸ ἐν Ἰλίῳ ἄγαλμα τοῦ Ἕκτορος ἡμιθέῳ ἀνθρώπῳ ἔοικε κτλ. Coll. Pausan. III. 18, 9. Helenam ab Iliensibus sub nomine Adrasteas cultam esse nullus quod sciam alius scriptor retulit. Eadem vero est Ἑλένη Ἀδράστεια quae apud Callimachum Hymn. in Dianam v. 232 Ἑλένη Ῥαμνουσίς. Ibi vide E. Spanhemium: Callim. Hymni ed. I. A. Ernesti, Lugd. 1761, T. II. p. 336. Coll. L. Preller *Griech. Mythologie*, Lips. 1854, T. II. p. 73 sqq. De significatione verbi ἐπιστάμενος, quod non ad προσκυνεῖ (Gesner.: „Helenam, veluti Adrastiam, scientes adorant") sed ad Ἀδράστειαν (Maran.: „Helenam colit, Adrastiam illam esse existimans") pertinet, adeas observationem meam in Iustini Dial. c. Tr. c. 67 (n. 16).

6. ὁ δὲ Λακεδαιμόνιος ... θυγατέρα] Galland. δὲ post artic. ὁ omisit mendose. Codd. msti et editi Φυλονόην pro Φιλονόην. Sic librarius in Lub. primum scripserat, post autem literam ι mutavit in υ, id quod ex puncto supra literam ι scripto intelligitur. Pro Τυνδάρεω Lub. Bodl. 1. 2. Par. 3. Aet. Τυνδάρεως. Morell. Τυνδάρεο. — De Agamemnone Iove vide Lycophronis Cassandram v. 1129 et ibi Io. Meursium. Philonoen Apollodorus III. c. 10. §. 6 Tyndarei filiam nominat, immortalitate donatam a Diana.

7. Τέννην ὁ Τενέδιος] Omnes codd. editi Τέννην Οδίαν. Par. 1 τένν ἠνοδίαν. Par. 2 τένν ὀδίαν. Arg. Vat. Ottob. 1. 2. Par. 3. Bon. τέννην ὀδίαν. Bodl. 1. 2 τέμνην ὀδίαν. Orat. τένην ὀδίαν. Lub. Mon. Aet. τέννην ὀδίαν. Quod Suffr. Petrus in codice suo legi dicit ὀτρύνην ὀδίαν, id veretur Kaiserus (De cod. ms. Athenagorae Lubanensi p. 5) ne e chirographo minus perspicuo originem duxerit. „A librariis enim, qui compendiis in scribendo utebantur et literas uno tenore inter se connexas et implicitas exarabant, vocem Τέννην ita scribi, ut simillima sit voci Τρύνην, omnes testabuntur, quibus medii aevi literas pingendi ratio non incognita fuerit. In Lub. etiam codice, quicunque ad eum legendum accesserit minus exercitatus, non solum in eadem voce haeserit, Τρύνην scri-

Sed Iliensis Hectorem deum dicit et Helenam adorat, Adrasteam eam agnoscens, Lacedaemonius Agamemnonem Iovem et Philonoen Tyndarei filiam et Tennen Tenedius veneratur, Atheniensis Erechtheo Neptuno sacrificat: immo Agraulo Athenienses et caerimonias et mysteria celebrant ac Pandroso, quae existimatae sunt impie egisse quod aperuerint arcam. Et uno verbo in omnibus gentibus populisque sacra

ptum legi existimans, sed aliis etiam in locis ρυ pro ευ positum esse sibi persuaserit." Amplectitur istam lectionem tamquam veram Petrus eamque expuncto καὶ sic interpretatur: „Philonoen T. f. ceu Caduceatricem (Triviam seu) Proserpinam colit." Assentitur Rechenbergius. Sed *ὀτρυντὴρ* vel *ὀτρύντης*, *caduceator*, reperitur apud veteres, non *ὀτρύνη*. Lango placet legere *τὴν Ὁδίαν*. Reddit „Compitalem Proserpinam." Vestigiis codicum magis convenienter coniiciunt Meursius (Miscell. Lacon. Amst. 1661. p. 5) et Nourrius (Appar. ad Biblioth. Max. P. I. p. 495) *τὴν Ἐνοδίαν*, ille Dianam ita cognominatam animadvertens, hîc Hecaten, quod ab Inacho inventa sit in via. Cf. Preller l. c. T. I. p. 199 sq. Sed illa lectio hîc minus placet, ubi homines memorantur pro diis habiti cultique. Lindnerus: „*Τένης Ὁδία*", inquit, „est Trivia ultrix". In Cur. poster. Gesneri coniecturam probat *Τέννην Τενέδιος*. Rectius vero legitur *Τέννην ὁ Τενέδιος*, addito articulo, ut iam Dechairius monuit. Cui ratio corruptionis ita se habere videtur: „ex ὁ *Τενέδιος* factae sunt litura aut vetustate ὁ *δίος*, quas voces librarius quidam grammatices aliquantulum peritus mutavit coniunctione facta in *Ὀδίαν*, ideo nimirum, quia putavit casum nominativum male convenire cum accusativo." Cf. e. gr. c. 19. n. 1. Cicero de nat. deor. III. c. 15: „In Graecia multos habent ex hominibus deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem." In Verr. II. 1, 19 (§. 49): „Tenem ipsum qui apud Tenedios sanctissimus deus habetur." Cf. Diodor. Sic. V, 83. Tzetz. ad Lycophr. 232. Plut. Qu. gr. 28. Strab. VIII. 13. Frequentius *Τέννης* (duplici ν) scribitur quam *Τένης*.

8. *Ἐρεχθεῖ Ποσειδῶνι*] Hesychius: *Ἐρεχθεύς, Ποσειδῶν ἐν Ἀθήναις*. Cicero de nat. deor. III. c. 19. Templum eius, *τὸ Ἐρέχθειον*, in Acropoli Pausanias I. 26, 5 describit.

9. *καὶ Ἀγραύλῳ κτλ.*] Vocula *καὶ* ante *τελετὰς* deest in Bodl. 1. 2. Post *μυστήρια* vox *Ἀθηναῖοι* in Par. 1. Arg. Mon. repetitur. Pro *ἀνοίξασαι* Bodl. 1 *ἀνοίξασα*. — A g r a u l o s (etiam *Ἄγλαυρος* dicta) et P a n d r o s o s Cecropis Atheniensium regis filiae fuerunt. Pausan. I. 2, 6. 27, 2. Sacra Agraulo in urbe Coronea facta horrenda fuisse narrat Eusebius Praepar. ev. IV. 16, 2. Notum est templum Pandrosi, *τὸ Πανδρόσιον*, in arce Atheniensi: Apollodor. III. 14, 2.

10. *θέλωσιν*] Reposui ex Par. 1. 2. Arg. Vat. Ottob. 1. 2. Caeteri ut editi *ἐθέλωσιν*. Arg. *αἷς*

καὶ μυστήρια. [11] Οἱ δὲ Αἰγύπτιοι καὶ αἰλούρους καὶ κροκοδείλους καὶ ὄφεις καὶ ἀσπίδας καὶ κύνας θεοὺς νομίζουσι. Καὶ τούτοις πᾶσιν [12] ἐπιτρέπετε καὶ ὑμεῖς καὶ οἱ νόμοι, τὸ μὲν οὖν μηδ᾽ ὅλως θεὸν ἡγεῖσθαι ἀσεβὲς καὶ ἀνόσιον νομίσαντες, τὸ δὲ οἷς ἕκαστος βούλεται χρῆσθαι ὡς θεοῖς ἀναγκαῖον, ἵνα τῷ πρὸς τὸ θεῖον δέει ἀπέχωνται τοῦ ἀδικεῖν. [13] Ὑμῖν δὲ (καὶ μὴ παρακρουσθῆτε ὡς οἱ πολλοὶ ἐξ ἀκοῆς) τὸ ὄνομα τί ἀπεχθάνεται; B Οὐ γὰρ τὰ ὀνόματα μίσους ἄξια, ἀλλὰ τὸ ἀδίκημα δίκης καὶ τιμωρίας. Διόπερ τὸ πρᾶον ὑμῶν καὶ ἥμερον καὶ τὸ πρὸς [14] ἅπαντα εἰρηνικὸν καὶ φιλάνθρωπον θαυμάζοντες οἱ μὲν καθ᾽ ἕνα ἰσονομοῦνται, αἱ δὲ πόλεις πρὸς ἀξίαν τῆς ἴσης μετέχουσι τιμῆς, [15] καὶ ἡ σύμπασα οἰκουμένη τῇ ὑμετέρᾳ συνέσει βαθείας εἰρήνης ἀπολαύουσιν. Ἡμεῖς δὲ οἱ λεγόμενοι Χριστιανοί, [16] ὅτι

pro ἂς. Utraque forma, θέλω et ἐθέλω, Atticis probatur; cf. Lobeck. ad Phryn. p. 7. Frotscher. ad Xenoph. Hier. 1, 29.

11. *Οἱ δὲ Αἰγύπτιοι*] Vox *αἰλούρους* in Bodl. 2 omissa. — Pergit Athenagoras et absurdissimae religionis exempla adducit, queis tacite quasi crucis scandalum removet. *Rechenberg.* Istos Aegyptiorum deos (coll. c. 14) passim exagitant veteres patres. Clemens Alex. Paed. III. c. 2. §. 4, ubi de ornatissimis Aegyptiorum templis exposuit, haec subiicit: *παστοφόρος . . . ὀλίγον ἐπαναστείλας τοῦ καταπετάσματος, ὡς δείξων τὸν θεόν, πλατὺν ἡμῖν ἐνδίδωσι γέλωτα τοῦ σεβάσματος· οὐ γὰρ θεὸς ὁ ζητούμενος ἔνδον εὑρεθήσεται, ἐφ᾽ ὃν ἐσπεύσαμεν, αἴλουρος δὲ ἢ κροκόδειλος ἢ αὐτόχθων ὄφις ἤ τι τοιοῦτον θηρίον, ἀνάξιον μὲν τοῦ νεώ, χηραμοῦ δὲ ἢ φωλεοῦ ἢ βορβόρου ἀντάξιον.*

12. *ἐπιτρέπετε*] Scil. *θεοὺς νομίζειν οὓς ἂν θέλωσιν.* Bodl. 1. 2. Clar. Aet. *τούτων* pro *τούτοις.* Mon. *ἡμεῖς* pro *ὑμεῖς.* Arg. *τὸ μὲν μηδόλως*, omisso *οὖν*. Stephanus ait: „Particula *οὖν* quoad sensum supervacanea est." Quod non dixerim. Bodl. 2 et Aet. non *ἀσεβὲς* sed *ἀσεβεῖς.* Infra pro *θεῖον* Lub. *θείῳ.* Pro *ἀπέχωνται* Par. 1. Ottob. 1. 2 *ἀπόχωνται.* Lub. *ἀπέχονται.* Mon. *τοῦ ἀδικῶν* pro *τοῦ ἀδικεῖν.*

13. *Ὑμῖν δὲ . . . τὸ ὄνομα τί ἀπεχθάνεται;*] Codd. editi *ἡμῖν δὲ . . . τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεσθε.* Genuinam lectionem Par. 1. Lub. Petr. Orat. indicant: *ὑμῖν δὲ . . . τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεται.* Illud *ὑμῖν* Mon. quoque agnoscit; Par. 3 *ἀπεχθαίνεται.* Caeteri codd. msti ista praebent quae in editis comparent. Ratio corruptionis facile cognoscitur. Constat locutionem *ἀπεχθάνομαί τινι, in odium incurro s. odio sum alicui*, lubenter fuisse usurpatam Atticis. Cf. etiam Chr. Abr. Wahlii Clav. librr. V. T. apocr. (Lips. 1853) p. 59. Nomen (Christianorum) non

homines quae ipsis placuerint et mysteria peragunt. Aegyptii autem et feles et crocodilos et serpentes et aspides et canes deos existimant. Atque his omnibus et vos et leges conceditis, utpote nullum quidem omnino deum arbitrari impium et nefarium, deos autem quos quisque voluerit colere necessarium iudicantes, ut numinis metu abstineant maleficio. Vobis autem (ne, quaeso, ut vulgus auditione fallamini) nomen cur odio est? Non enim nomina odio digna, sed malefactum poena et supplicio. Quapropter lenitatem vestram et mansuetudinem et in omnes placabilitatem et humanitatem admirantes singuli quidem aequo iure vivunt, civitates autem pro sua quaeque dignitate aequabilem honorem sortiuntur, et universum imperium per vestram prudentiam profunda pace perfruitur. Nos autem qui Christiani dicimur, quia non etiam nobis providistis, sed

debet esse exosum, sed animos ad acta attendatis: inde iudicetis. Cf. c. 2. n 8. Addo VV. DD. coniectationes, quibus haud opus est. Stephanus non dubitat quin auctor scripserit *ἡμῶν δὲ ... τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεσθε*. Suffr. Petrus prorsus contra mentem Athenagorae: *ὑμῖν δὲ (καὶ μὴ παρακρουσθῆτε, ὡς οἱ πολλοὶ ἐξ ἀκοῆς τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεται) οὐ τὰ ὀνόματα μίσους ἄξια κτλ.* Io. Conr. Schwartzius in Miscell. Lips. Tom. VIII (a. 1718) p. 364 sqq.: *ἡμῖν δὲ (καὶ μὴ παρακρουσθῆτε ... τῷ ὀνόματι ἀπεχθάνεσθαι· οὐ γὰρ ... ἀπολαύουσιν.) ἡμεῖς δὲ οἱ λεγόμενοι Χριστιανοὶ κτλ.*, quae sic exprimit: „Nobis vero (sed ne offendamini, ut ex sola fama multi, nomine: neque enim nomina merentur odium etc.) A nobis, inquam, qui Christiani appellamur" etc. Ipsi anacoluthon, quod ex illa emergit explanatione, gratiosissimum videtur esse! Maranus: *ἡμῶν δὲ ... τῷ ὀνόματι τί ἀπεχθάνεσθε;* vel: *ἡμῶν δὲ ... τὸ ὄνομα τί ἀπεχθάνεται;* Idem *παρακρουσθῆτε* transtulit *offendamini*. Tum debebat esse *προσκρουσθῆτε*, ut coniecit Heynius (Gottingensis philologus) in literis ad Lindnerum datis. *Παρακρούεσθαι* est *decipi*. Nostrates: „lasset euch nur nicht wie die grosse Menge durch ein bloses Wort beirren!" Paullo infra: *ἐπὶ μόνῳ ὀνόματι προσπολεμούντων ἡμῖν τῶν πολλῶν.*

14. *ἅπαντα*] Ottob. 2 *ἁπάντας*.

15. *καὶ ἡ σύμπασα οἰκ. ... ἀπολαύουσιν*] Cf. n. 3 et Prolegg. c. VII „De inscriptione Supplicationis". — Bodl. 1. 2. Aet. *τῇ ἡμετέρᾳ συνέσει*.

16. *ὅτι*] Mon. in marg. *ἴσως λείπει*. Verba *Ἡμεῖς δὲ οἱ λεγ. Χριστιανοὶ* cohaerent cum *μηνύσαι τὰ καθ' ἑ. ἐτολμήσαμεν*. — Par. 1

μὴ προνενόησθε καὶ ἡμῶν, συγχωρεῖτε δὲ μηδὲν ἀδικοῦντας, ἀλλὰ C
καὶ πάντων, ὡς προϊόντος τοῦ λόγου δειχθήσεται, [17] εὐσεβέστατα
διακειμένους καὶ δικαιότατα πρός τε τὸ θεῖον καὶ τὴν ὑμετέραν
βασιλείαν, [18] ἐλαύνεσθαι καὶ φέρεσθαι καὶ διώκεσθαι, ἐπὶ μόνῳ
ὀνόματι προσπολεμούντων ἡμῖν τῶν πολλῶν, μηνύσαι τὰ καθ'
ἑαυτοὺς ἐτολμήσαμεν (διδαχθήσεσθε [19] δὲ ὑπὸ τοῦ λόγου ἄτερ
δίκης καὶ παρὰ πάντα νόμον καὶ λόγον πάσχοντας ἡμᾶς), καὶ
δεόμεθα ὑμῶν καὶ περὶ ἡμῶν τι σκέψασθαι, ὅπως [20] παυσώμε-
θά ποτε ὑπὸ τῶν συκοφαντῶν σφαττόμενοι. Οὐδὲ γὰρ εἰς χρή-
ματα ἡ παρὰ τῶν διωκόντων ζημία, οὐδὲ εἰς [21] ἐπιτιμίαν ἡ αἰ- D
σχύνη, ἢ εἰς ἄλλο τι τῶν μειζόνων ἡ βλάβη· τούτων γὰρ κατα-
φρονοῦμεν, κἂν τοῖς πολλοῖς δοκῇ σπουδαῖα, [22] δέροντα οὐ μό-
νον μὴ ἀντιπαίειν οὐδὲ μὴν δικάζεσθαι τοῖς ἄγουσι καὶ ἁρπά-
ζουσιν ἡμᾶς μεμαθηκότες, [23] ἀλλὰ τοῖς μέν, κἂν κατὰ κόῤῥης
προσπηλακίζωσι, καὶ τὸ ἕτερον παίειν παρέχειν τῆς κεφαλῆς μέ-
ρος, τοῖς δέ, εἰ τὸν χιτῶνα ἀφαιροῖντο, ἐπιδιδόναι καὶ τὸ ἱμά-
τιον. Ἀλλ' εἰς τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχάς, ὅταν ἀπείπωμεν τοῖς 3
χρήμασιν, ἐπιβουλεύουσιν ἡμῖν, [24] κατασκεδάζοντες ὄχλον ἐγκλη-

συγχωρεῖται (sic). Tum idem et Ottob. 1. 2 μηδένα ἀδικοῦντας.

17. εὐσεβέστατα διακειμένους κτλ.] Iustinus Apol. I. c. 17: Ὅθεν θεὸν μὲν μόνον προσκυνοῦμεν, ὑμῖν δὲ πρὸς τὰ ἄλλα χαίροντες ὑπηρετοῦμεν. Tertullianus ad Scapul. c. 2: „Christianus nullius est hostis, nedum imperatoris, quem sciens a deo suo constitui necesse est ut et ipsum diligat et revereatur et honoret et salvum velit cum toto romano imperio."

18. ἐλαύνεσθαι καὶ φέρεσθαι] Vide proverbium „Agi et ferri" apud Erasmum. Inferius [c. 25] dicit ἄγεσθαι καὶ φέρεσθαι. *Gesner*. Erasmus autem Chil. 3. cent. 7. n. 32 ἄγουσι καὶ φέρουσι pro eo inquit quod est hostili more populantur aut vexant. *Rechenberg*.

19. δὲ] Deest in Bodl. 1. 2. Aet. Paullo ante αὐτοὺς Bodl. 2 pro ἑαυτούς. Mox Bodl. 2 et Aet. non ἄτερ sed ἄπερ. Dein Bodl. 1. 2 πάσχοντες ἡμᾶς.

20. παυσώμεθα] Clar. et Aet. παυσόμεθα.

21. ἐπιτιμίαν] Aet. ἐπιθυμίαν. Mox ἡ in Par. 1 supra lineam positum est, sed prima manu.

22. δέροντα] Id reposui ex Par. 1. 2. Ottob. 1. 2. Lub. Mon., pro γε ὄντα quod (ad praecedentia verba relatum) in editis exstat. Caeteri codd. msti aut δαίροντα (Arg.) aut δέοντα (Bodl. 1. 2. Clar. Aet. Bon.)

nihil agentes mali, vel potius omnium, ut progressu orationis demonstrabitur, sanctissime et aequissime de deo ac de imperio vestro sentientes, exagitari et ferri et vexari sinitis, vulgo bellum nobis ob solum nomen inferentes: nos, inquam, res nostras in lucem proferre ausi sumus (docebit autem vos haec oratio praeter fas et praeter legem omnem et rationem nos pati), atque vos obsecramus ut etiam de nobis aliquid cogitetis, quo tandem aliquando a sycophantis mactari desinamus. Neque enim ad pecunias spectat inimicorum mulcta, neque ad existimationem ignominia, aut ad aliud quidpiam rei maioris noxa: haec quippe contemnimus, quamvis vulgo videantur studio digna, ut qui non modo non reverberare verberantem neque invadentes et rapientes in iudicium vocare didicerimus, sed istis, etiamsi colaphum inflixerint, alteram quoque capitis partem percutiendam praebere, his autem, si tunicam abstulerint, superaddere etiam pallium. Sed corporibus ac vitis nostris, postquam pecunias proiecimus, insidiantur, criminum acervum in

vitiose habent. Tu fortasse conieceris *δέροντας*. Sed hac mutatione haud est opus, licet *τοῖς μὲν* sequatur. Mox codd. msti et editi *τὸ ἀντιπαίειν* pro *μὴ ἀντιπαίειν*. Gesnerus voluit *τὸ μὴ ἀντιπαίειν*, quocum Rechenberg. Dechair. et Lindner. sentiunt. Sequens *ἀλλὰ* vim obtinet augmentativam; cf. Iustin. De resurr. c. 8. n. 14. Sensus: Inimici nostri, qui nos mulctant et ignominia afficiunt nobisque nocent, non pecuniam nostram petunt aut existimationem aut maiorum vitae bonorum quodquam: haec enim contemnimus, utpote qui didicerimus non reverberare verberantes etc., immo potius beneficiis malefacta pensare: sed ipsi vitae nostrae insidiantur. — Pro *μεμαθηκότες* Bodl. 1. 2 *μεμιαθηκότες*.

23. *ἀλλὰ τοῖς μέν ... ἱμάτιον*] Matth. 5, 39. 40; coll. Luc. 6, 29. — In Arg. *κἂν* ante *κατὰ κόῤῥης* abest. Lub. usitatius *προπηλακίζωσι*. Idem codex non *παρέχειν τ. κεφ. μέρος* sed *τ. κεφ. μέρος διδόναι*. Mon. *παρέχειν* omisit. Bodl. 1. 2 *παύειν*, non *παίειν*. In Bodl. 1. 2 et Aet. *καὶ* ante *τὸ ἱμάτιον* desideratur.

24. *κατασκεδάζοντες*] Lub. *κατασκευάζοντες*, quod praestat, quum per se, tum propter sequens *ἀποσκευάσαι* [c. 2]. *Kaiser*. Sed *κατασκεδάζοντες* magis convenit *ἀδολεσχοῦσι* proxime respondenti. Pro *οὐδὲ* Aet. *οὔτε* (sic).

μάτων· ἃ ἡμῖν μὲν οὐδὲ μέχρις ὑπονοίας, τοῖς δὲ ἀδολεσχοῦσι καὶ τῷ ἐκείνων πρόσεστι γένει.

2. [1] Καὶ εἰ μέν τις ἡμᾶς ἐλέγχειν ἔχει ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον ἀδικοῦντας, κολάζεσθαι οὐ παραιτούμεθα, ἀλλὰ καὶ [2] ἥτις πικροτάτη καὶ ἀνηλεὴς τιμωρία ὑπέχειν ἀξιοῦμεν. Εἰ δὲ μέχρις ὀνόματος ἡ κατηγορία (εἰς γοῦν τὴν σήμερον ἡμέραν ἃ περὶ ἡμῶν λογοποιοῦσιν [3] ἡ κοινὴ καὶ ἄκριτος τῶν ἀνθρώπων φήμη, καὶ οὐ- B
δεὶς ἀδικῶν Χριστιανὸς ἐλήλεγκται), ὑμῶν ἤδη ἔργον τῶν μεγίστων καὶ [4] φιλανθρώπων καὶ φιλομαθεστάτων βασιλέων, ἀποσκευάσαι ἡμῶν νόμῳ τὴν ἐπήρειαν, ἵν', ὥσπερ [5] ἡ σύμπασα ταῖς παρ' ὑμῶν εὐεργεσίαις καὶ καθ' ἕνα κεκοινώνηκε καὶ κατὰ πόλεις, καὶ ἡμεῖς [6] ἔχωμεν ὑμῖν χάριν, σεμνυνόμενοι ὅτι πεπαύμεθα συκοφαντούμενοι. [7] Καὶ γὰρ οὐ πρὸς τῆς ὑμετέρας δικαιοσύνης τοὺς μὲν ἄλλους, αἰτίαν λαβόντας ἀδικημάτων, μὴ πρό- C
τερον ἢ ἐλεγχθῆναι κολάζεσθαι, ἐφ' ἡμῶν δὲ μεῖζον ἰσχύειν τὸ ὄνομα τῶν ἐπὶ τῇ δίκῃ ἐλέγχων, οὐκ εἰ ἠδίκησέ τι ὁ κρινόμενος τῶν δικαζόντων ἐπιζητούντων, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα ὡς εἰς ἀδίκημα ἐνυβριζόντων. [8] Οὐδὲν δὲ ὄνομα ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ

1. *Καὶ ... ἀξιοῦμεν*] Iustinus Apol. I. c. 3 (n. 2): *ἀξιοῦμεν τὰ κατηγορούμενα αὐτῶν ἐξετάζεσθαι, καί, ἐὰν οὕτως ἔχοντα ἀποδεικνύωνται, κολάζεσθαι ὡς πρέπον ἐστί.* Huius postulati, ut non nisi criminum convicti punirentur Christiani, aequitatem ipsi agnoverunt imperatores. Adi c. 3. n. 10.

2. *ἥτις*] Lub. *ἥ τις*. Arg. *εἴ τις*. Antea Morellus et Ducaeus *ἀδικοῦντα* mendose pro *ἀδικοῦντας*.

3. *ἡ κοινὴ κτλ.*] Scil *ἐστί*. Articulus *ἡ* minime expungendus est (Steph. et Lindn.), quum notum significet rumorem. Infra: *μὴ τῇ κοινῇ καὶ ἀλόγῳ φήμῃ συναπενεχθέντας*. Et: *τὰ ἀπὸ τῆς ἀκρίτου τῶν πολλῶν φήμης*. C. 11: *ἵνα γὰρ μὴ τῇ κοινῇ καὶ ἀλόγῳ συναποφέρησθε γνώμῃ*. Bodl. 1. 2. Aet. *τὴν* ante *σήμερον* omittunt. Mox Mon. *χριστιανὸν* pro *Χριστιανός*. — De sententia cfr. Iustinus Apol. I. c. 23 (n. 7): *τὰ καθ' ἡμῶν λεγόμενα δύσφημα καὶ ἀσεβῆ ἔργα ἐνήργησαν* (daemones), *ὧν οὐδεὶς μάρτυς οὐδὲ ἀπόδειξίς ἐστι.*

4. *φιλανθρώπων*] Stephan. coniecit *φιλανθρωποτάτων*, quoniam gradus tertius et praecedat et sequatur. Sed non opus est; nam paullo ante *πικροτάτη καὶ ἀνηλεής*. — Pro *ἀποσκευάσαι ἡμῶν τὴν ἐπήρειαν* (*calumniam removere*) c. 9 *ἀποσκευάσασθαι τὴν καθ' ἡμᾶς ἐπήρειαν*. De verbo *ἀποσκ.* a recentioris aetatis scriptoribus frequentato vid. Creuzer. ad Procl. de unit. et pulchrit. p. 80 et Iacobs. ad Achill. Tat. p. 990.

5. *ἡ σύμπασα*] Scil. *οἰκουμένη* (c. 1. n. 3). Bod. 1. *ἡμῶν* pro

nos effundentes: quae nobis quidem nec cogitatione tenus, iis autem qui haec effutiunt et istorum similibus inhaerent.

2. Ac nos quidem si quis arguere potest vel parvi vel maioris criminis, poenam non deprecamur, sed vel acerbissimam et crudelem quamque nobis infligendam censemus. Sin autem ad nomen dumtaxat pertinet accusatio (certe quod ad hodiernum usque diem de nobis dictitant iste communis est et temerarius hominum rumor, neque ullus malefacti Christianus convictus est), vestrum iam fuerit, maximi et humani et literatissimi reges, iniuriam quam patimur lege propulsare, ut, quemadmodum in toto imperio et singulos et civitates beneficia vestra complectuntur, etiam nos gratiam vobis habeamus, gloriantes quod desierimus calumniis appeti. Etenim non convenit vestrae iustitiae ut alii quidem, si in iudicium de crimine aliquo vocentur, non ante puniantur quam convicti fuerint, de nobis vero plus nomen valeat quam in iudicio argumenta: non id inquirentibus iudicibus utrum reus aliquid mali admiserit, sed nomini tamquam sceleri notam inurentibus. Nullum autem nomen in

*ὑμῶν.* Bodl. 1. 2 *εὐεργέταις* pro *εὐεργεσίαις.* — C. 1: *οἱ μὲν καθ' ἕνα ἰσονομοῦνται, αἱ δὲ πόλεις πρὸς ἀξίαν τῆς ἴσης μετέχουσι τιμῆς.*

6. *ἔχωμεν*] Par. 1 et Lub. *ἔχομεν.* Bodl. 1 et Aet. *χάριν ὑμῖν.*

7. *Καὶ γὰρ ... ἐνυβριζόντων*] Particula illa *γὰρ* in Bodl. 1. 2 et Aet. desideratur. Aet. *ἰσχύει* pro *ἰσχύειν.* Ducaeus *τὸ* post *ἰσχύειν* omisit. A Lub. Bodl. 1. 2. Aet. *εἰ* ante *ἠδίκησε* abest. Bodl. 1. 2 *ἀδίκησε.* Vocem *ἐπιζητούντων* non agnoscunt Bodl. 1. 2 et Aet. Pro *ὡς εἰς ἀδίκημα* Arg. *ὡςεὶ ἀδίκημα.* Praepositio *πρὸς* c. genit. metaphorice dicta ad significandum id quod alicui convenit: *es ist eurer Gerechtigkeit nicht angemessen,* nicht nach deren Art. Cf. c. 10. n. 8. Xenoph. Mem. Socr. II. c. 3. §. 15: *Ἄτοπα λέγεις, ὦ Σ., καὶ οὐδαμῶς πρὸς σοῦ, ex more tuo* s. *sapientiae tuae convenienter.* Cf. Herbst. ad h. l. et Pape Lex. gr. T. II. p. 703 sq. — Iustinus l. c. c. 4: *Καὶ γὰρ τοὺς κατηγορουμένους ἐφ' ὑμῶν πάντας πρὶν ἐλεγχθῆναι οὐ τιμωρεῖτε, ἐφ' ἡμῶν δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἔλεγχον λαμβάνετε.* C. 7: *ὁ ἐλεγχθεὶς ὡς ἄδικος κολάζηται, ἀλλὰ μὴ ὡς Χριστιανός.* Cf. Tatian. Orat. ad Gr. c. 27 ibique (n. 1) observata.

8. *Οὐδὲν δὲ ὄνομα ... δοκεῖ*] Cf. c. 1 (n. 13): *Οὐ γὰρ τὰ ὀνόματα μίσους ἄξια, ἀλλὰ τὸ ἀδίκημα δίκης καὶ τιμωρίας.* Iustinus l. c. c. 4: *Ὀνόματος μὲν οὖν*

[9] οὐ πονηρὸν οὔτε χρηστὸν νομίζεται, διὰ δὲ τὰς ὑποκειμένας
αὐτοῖς ἢ πονηρὰς ἢ ἀγαθὰς πράξεις ἢ [10] φλαῦρα ἢ ἀγαθὰ δο-
κεῖ. Ὑμεῖς δὲ ταῦτα [11] ἴστε φανερώτερον, ὡσανεὶ ἀπὸ φιλοσο-
φίας καὶ παιδείας πάσης ὁρμώμενοι. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ παρ' D
ὑμῖν κρινόμενοι, κἂν [12] ἐπὶ μεγίστοις φεύγωσι, θαῤῥοῦσιν, εἰ-
δότες ὅτι ἐξετάσετε [13] αὐτῶν τὸν βίον, καὶ οὔτε τοῖς ὀνόμασι
προσθήσεσθε, ἂν ᾖ κενά, οὔτε ταῖς ἀπὸ τῶν κατηγοριῶν αἰτίαις,
εἰ ψευδεῖς εἶεν· [14] ἐν ἴσῃ τάξει τὴν καταδικάζουσαν τῆς ἀπολυού-
σης δέχονται ψῆφον. Τὸ τοίνυν πρὸς ἅπαντας ἴσον καὶ ἡμεῖς
ἀξιοῦμεν, μὴ ὅτι Χριστιανοὶ λεγόμεθα μισεῖσθαι καὶ κολάζε-
σθαι (τί [15] γὰρ ἡμῖν τὸ ὄνομα πρὸς κακίαν τελεῖ;), ἀλλὰ κρίνε-
σθαι [16] ἐφ' ὅτων ἂν καὶ εὐθύνῃ τις, καὶ ἢ ἀφίεσθαι ἀπολυο-
μένους τὰς κατηγορίας ἢ κολάζεσθαι τοὺς ἁλισκομένους πονη-
ρούς, μὴ ἐπὶ τῷ ὀνόματι (οὐδεὶς [17] γὰρ Χριστιανὸς πονηρός, 4
εἰ μὴ ὑποκρίνεται τὸν λόγον), ἐπὶ δὲ τῷ ἀδικήματι. [18] Οὕτω
καὶ τοὺς ἀπὸ φιλοσοφίας κρινομένους ὁρῶμεν. Οὐδεὶς [19] αὐτῶν
πρὸ κρίσεως διὰ τὴν ἐπιστήμην ἢ τέχνην ἀγαθὸς ἢ πονηρὸς τῷ

*προσωνυμίᾳ οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακὸν κρίνεται ἄνευ τῶν ὑποπιπτουσῶν τῷ ὀνόματι πράξεων.* Mox: *Ἐξ ὀνόματος μὲν γὰρ ἢ ἔπαινος ἢ κόλασις οὐκ ἂν εὐλόγως γένοιτο, ἢν μή τι ἐνάρετον ἢ φαῦλον δι' ἔργων ἀποδείκνυσθαι δύνηται.* Ibi (n. 1) Tertullianum quoque laudavi.

9. *οὐ*] Arg. omisit. Bodl. 1. 2 et Aet. *οὔτε χρηστὸν* non agnoscunt. Antea *αὐτοῦ* ex Par. 1. 2. Lub. Mon. rescripsi pro *αὑτοῦ*, quod in reliquis codd. mstis comparet servaturque ab editoribus, Ducaeo ac Lindnero exceptis, licet hanc formam (pro *ἑαυτοῦ*) respuat Athenagoras. Illud reflexivum non est, sed scriptor ex sua mente loquitur. Vult sibi haec: „quatenus nudum nomen est“ (*ἐφ' ἑαυτοῦ*, *an und für sich*) „neque ei ab aliis quidquam supponitur“ (*δι' αὐτοῦ*, *von selbst*).

10. *φλαῦρα*] Arg., pro attica ista forma, *φαῦλα* offert.

11. *ἴστε*] Bodl. 1. 2 *ἔστε*. Mox Mon. *παιδίας*.

12. *ἐπὶ μεγίστοις*] Scil. *ἀδικήμασι*. Supra enim: *ὡς εἰς ἀδίκημα*. — Paullo ante Aet. *παρ' ἡμῖν*. Bodl. 2 *κρινόμενος*. Mox Par. 1. 2. Orat. Aet. *φεύγουσι*.

13. *αὐτῶν*] Aet. *αὐτὸν*. Dein Bodl. 2 *ὑπὸ τ. κατηγοριῶν*.

14. *ἐν ἴσῃ τάξει*] Ducaeus *τάξει ἐν ἴσῃ*. Mox idem *ἐκλυούσης*. — Lindner.: „*τάξις* est *ratio*, *modus*, hic scilicet, ut calculus uterque non nisi pro meritis feratur.“ Gesnerus coniecit *ἐν ἴσῃ δὲ τάξει* et Maranus *καὶ ἐν ἴσῃ τάξει*. Stephanus potius legerit *καὶ εἰδότες* (= *διὰ τὸ εἰδέναι*) *ὅτι* ... *ἐν ἴσῃ*

se et per se aut bonum aut malum censetur, sed propter subiectas illis bonas aut malas actiones bona aut mala videntur. Vos autem haec clarius perspicitis, utpote philosophia et eruditione omni imbuti. Propterea et qui apud vos iudicantur, etiamsi de maximis criminibus accusentur, bono sunt animo, quum futurum sciant ut in eorum vitam inquiratis, ac neque nominibus moveamini, si inania sint, neque accusationum criminibus, si falsa fuerint: aequabili iudicii ordine damnantem sententiam et absolventem experiuntur. Quod igitur aequabile est omnium ius nos quoque postulamus, ut nequaquam odio habeamur et puniamur quia dicimur Christiani (quid enim nobis hoc nomen ad nequitiam confert?), sed iudicemur de quocumque quis vocaverit, ac vel absolvamur refutatis accusationibus vel puniamur convicta improbitate: non propter nomen (nullus enim Christianus improbus, nisi doctrinam hanc simultate profiteatur), sed propter crimen. Sic etiam de philosophis iudicium ferri videmus. Nemo eorum ante iudicium scientiae aut artis nomine bonus aut malus iudici esse putatur, sed qui improbus quidem

τάξει κτλ., h. e. *aequo animo exspectant.* Sed huic emendandi modo repugnat τὸ πρὸς ἅπαντας ἴσον, quod statim memoratur. Sensus: Rei vestri ius aequabile experiuntur, sive damnandi sive absolvendi; ergo vestram hanc in omnes aequabilitatem nos quoque postulamus.

15. γάρ] Mon. omisit. — Tertull. Apol. c. 3: „Si nominis odium est, quis nominis reatus?"

16. ἐφ' ὅτων] Ducaeus ἐφ' ὅσων. Arg. ἐφ' ὅτω (sic). Bodl. 1. 2. Act. ἐφ' ὥτω.

17. γάρ] Mon. omisit.

18. Οὕτω] Lub. τούτῳ. — Hoc argumentum, quo utitur Iustinus l. c. c. 4, eo maioris est ponderis, ut Maranus advertit, quod philosophi deos irritebant, nec tamen idcirco male audiebant aut puniebantur. Tertullianus l. c. c. 46: „Cur ergo quibus comparamur de disciplina, proinde illis non adaequamur ad licentiam impunitatemque disciplinae? Vel cur et illi ut pares nostri non urgentur ad officia, quae nos non obeuntes periclitamur? Quis enim philosophum sacrificare aut deierare aut lucernas meridie vanas prostituere compellit? Quin imo et deos vestros palam destruunt et superstitiones vestras commentariis quoque accusant, laudantibus vobis."

19. αὐτῶν] Bodl. 2 αὐτῶν καί. Mox Act. ἀγαθοῖς pro ἀγαθός. Tum Bodl. 1. 2. Act. ἄδικον, non ἄδικος.

δικαστῇ εἶναι δοκεῖ, ἀλλὰ δόξας μὲν εἶναι ἄδικος κολάζεται, οὐδὲν τῇ φιλοσοφίᾳ προστριψάμενος ἔγκλημα (ἐκεῖνος γὰρ πονηρὸς ὁ μὴ [20] ὡς νόμος φιλοσοφῶν, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἀναίτιος), ἀπολυσάμενος δὲ τὰς διαβολὰς ἀφίεται. Ἔστω δὴ τὸ ἴσον καὶ ἐφ' ἡμῶν· ὁ τῶν κρινομένων ἐξεταζέσθω βίος, τὸ δὲ ὄνομα παντὸς B
ἀφείσθω ἐγκλήματος. Ἀναγκαῖον δέ μοι ἀρχομένῳ ἀπολογεῖσθαι [21] ὑπὲρ τοῦ λόγου δεηθῆναι ὑμῶν, [22] μέγιστοι αὐτοκράτορες, ἴσους ἡμῖν ἀκροατὰς γενέσθαι καὶ [23] μὴ τῇ κοινῇ καὶ ἀλόγῳ φήμῃ συναπενεχθέντας προκατασχεθῆναι, ἐπιτρέψαι δὲ ὑμῶν τὸ φιλομαθὲς καὶ φιλάληθες καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς λόγῳ. Ὑμεῖς τε γὰρ οὐ πρὸς ἀγνοίας [24] ἐξαμαρτήσετε καὶ ἡμεῖς, τὰ ἀπὸ τῆς ἀκρίτου τῶν πολλῶν φήμης [25] ἀπολυσάμενοι, παυσόμεθα πολεμούμενοι.

3. [1] Τρία ἐπιφημίζουσιν ἡμῖν ἐγκλήματα, ἀθεότητα, Θυέ- C
στεια δεῖπνα, Οἰδιποδείους μίξεις. Ἀλλὰ εἰ μὲν ἀληθῆ ταῦτα, μηδενὸς γένους [2] φείσησθε, ἐπεξέλθετε δὲ τοῖς ἀδικήμασι· σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶ προῤῥίζους ἡμᾶς ἀποκτείνατε, εἴ γέ τις [3] Χριστιανῶν ζῇ δίκην θηρίων. [4] Καίτοι γε καὶ τὰ θηρία τῶν ὁμο-

20. *ὡς νόμος*] In Bodl. 1. 2. Aet. *ὡς* deest. Aet. *μόνος* pro *νόμος* (c. 3. n. 8).

21. *ὑπὲρ τοῦ λόγου*] Lindnerus ista verba, quae non intellexit, glossam sapere contendit. Sed ὁ *λόγος* dicitur de doctrina s. religione, ut supra *εἰ μὴ ὑποκρίνεται τὸν λόγον* et mox (coll. cc. 9. 11) *τῷ καθ' ἡμᾶς λόγῳ*. C. 4: *ὁ λόγος ἡμῶν*. C. 11: *τὴν ὠφέλειαν ... παρὰ τοῦ λόγου*. Cf. C. B. Hase ad Leon. Diac. Histor. (Bonn. 1828) p. 464. Loquendi formula *ἀπολογεῖσθαι ὑπέρ τινος* c. 22 reperitur. Cf. Prolegg. c. VII. Videsis Iustin. Apol. I. c. 2. n. 8.

22. *μέγιστοι*] Bodl. 1. 2 *ὦ μέγιστοι*.

23. *μὴ*] In Mon. a correctoris manu superscriptum. Bodl. 1 et Aet. *φημὶ* pro *φήμῃ*. Arg. non *συναπενεχθ.* sed *ἀπενεχθέντας*.

24. *ἐξαμαρτήσετε*] Par. 1 *ἐξαμαρτήσεται*.

25. *ἀπολυσάμενοι*] Codd. msti et editi *ἀποδυσάμενοι*. Illud recte legendum coniecit Maranus probavitque Nolte (*Zeitschr. für d. ges. kathol. Theologie*, ed. I. Scheiner, T. VI. Vindob. 1854. p. 459). Sic antea: *ἀπολυομένους τὰς κατηγορίας*. Et: *ἀπολυσάμενος τὰς διαβολάς*. Literae Δ et Λ saepe a librariis commutantur, ut Iustin. Dial. c. Tr. c. 79. n. 11 monui. Nescio cur Lindnerus scripturam *τὰ ἀπὸ τῆς ... φήμης*, omnibus codd. mstis et editis firmatam, prava emendatione *τὰ ὑπὸ τῆς ... φήμης* scil. *ὀνειδιζόμενα* attentaverit.

esse deprehensus est punitur, nullo in philosophiam redundante crimine (improbus enim ille est qui non legitime philosophatur, scientia extra noxiam), qui vero refutavit calumnias absolvitur. Servetur itaque haec iuris aequabilitas etiam erga nos: inquiratur in vitam reorum, nomen omni absolvatur crimine. Necessarium autem mihi est doctrinam nostram defendere incipienti vos orare, maximi imperatores, ut aequis animis audiatis nec communi et a ratione alieno rumore abrepti praeoccupemini, sed vestrum discendi ac veritatis studium nostrae quoque doctrinae concedatis. Quum enim vos non per ignorantiam peccabitis tum nos, postquam refutavimus quae temerarius iste vulgi rumor affingit, bello appeti desinemus.

3. Tria nobis affingunt crimina: atheismum, Thyesteas coenas, Oedipodeos concubitus. Quae quidem si vera sunt, nulli generi parcite, poenas potius scelerum repetite; radicitus nos cum uxoribus et pueris delete, si quis Christianorum vivit instar ferarum. Quamquam ipsae belluae ge-

1. *Τρία κτλ.*] Lub. *θυέστια δεῖπνα.* Par. 2. Lub. Bodl. 1. 2. Orat. Mon. *οἰδιποδίους μίξεις.* — Iam transit Athenagoras ad expositionem trium criminum Christianis obiectorum. Vid. Prolegg. c. VI „Argumenta Operum". Omnes fere patres veteres ista commemorarunt. Cf. Semisch. *Justin der Märtyrer* T. II (Vratisl. 1842) p. 100 sqq. Formula vero dicendi, *Θυέστεια δεῖπνα* et *Οἰδιπόδειοι μίξεις*, in hac Supplicatione tantum et in Epistola Lugdun. ac Vienn. ap. Euseb. H. E. V. c. 1 (Reliqq. sacr. ed. Routh T. I. p. 272) comparet. Affingebantur Thyesteae coenae et Oedipodei concubitus Christianis non solum a gentilibus sed etiam a Iudaeis, id quod ad Iustini Apol. I. c. 26 (n. 29) observavi. Fortasse Athenagoras scripsit aut voluit scribere: *ἀθεότητα, Οἰδιποδείους μίξεις, Θυέστεια δεῖπνα.* Nam hoc ordine tria crimina (c. 4 sqq., c. 32 sqq., c. 35 sq.) refutavit: eumdemque paullo post servavit (n. 4).

2. *φείσησθε*] Mon. *φείσεσθε.* Statim Arg. *ἐπεξέλθατε.*

3. *Χριστιανῶν*] Codd. msti et editi *ἀνθρώπων.* Menda est ex non animadverso scripturae compendio. Voces *χρνων* et *ανων* facile commutabantur, praesertim quum *θηρία* viderentur opposita. Similes librariorum errores collegi ad Tatianum c. 39 (n. 9). Eamdem emendationem Nolte (l. c. p. 458) proposuit.

4. *Καίτοι γε*] Aet. non agnoscit. Sequens *καὶ* ante *τὰ θηρία* Ducaeus omisit. Fuerunt qui exi-

γενῶν οὐχ ἅπτεται, καὶ νόμῳ φύσεως [5] καὶ πρὸς ἕνα καιρὸν τὸν τῆς τεκνοποιΐας, οὐκ ἐπ' ἀδείας [6] μίγνυται, γνωρίζει δὲ καὶ ὑφ' ὧν ὠφελεῖται. Εἴ τις οὖν καὶ τῶν θηρίων ἀνημερώτερος, D τίνα [7] οὗτος πρὸς τὰ τηλικαῦτα ὑποσχὼν δίκην καὶ πρὸς ἀξίαν κεκολάσθαι νομισθήσεται; Εἰ δὲ λογοποιΐαι ταῦτα καὶ διαβολαὶ [8] κεναί, φυσικῷ λόγῳ πρὸς τὴν ἀρετὴν τῆς κακίας ἀντικειμένης καὶ πολεμούντων ἀλλήλοις τῶν ἐναντίων θείῳ νόμῳ, [9] καὶ τοῦ μηδὲν τούτων ἀδικεῖν ὑμεῖς μάρτυρες, κελεύοντες μὴ [10] μηνύειν,

stimarent Atticis non licuisse γέ post τοί collocare nisi alio vocabulo interposito. Sed vid. Reisig. Coniect. in Aristoph. p. 296 et Lobeck. ad Phryn. p. 342. Est καίτοι γε (c. 22. n. 44) fortius quam καίτοι, *quamquam maxime*. Caeterum verba τῶν ὁμογ. οὐχ ἅπτεται ad Θυέστεια δεῖπνα spectant, tum νόμῳ φύσεως ... οὐκ ἐπ' ἀδείας μίγνυται ad Οἰδιποδείους μίξεις, denique γνωρίζει δὲ καὶ ὑφ' ὧν ὠφελεῖται ad ἀθεότητα. Comparat enim Athenagoras tria obiectorum capita cum exemplis belluarum. Belluae non vescuntur quae sui generis sunt, non licentiose coeunt, immo beneficos in se agnoscunt. Ergo his deteriores essent homines carnem humanam devorantes, incesti et athei. — Illud ἅπτεσθαι de cibo apud alios quoque reperitur. Aelian. Var. Hist. 72, 37: ἐπ' ἀπορίᾳ τροφῶν γενόμενος αὐτός τε (Alexander) ἥψατο τῶν καμήλων καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Designatur νόμῳ φύσεως instinctus naturae, qui belluas ad propagationem generis sui stimulat. Ἐπ' ἀδείας (c. 7: impune) i. q. libidinis gratia (c. 32). Ad verba γνωρίζει ὑφ' ὧν ὠφελεῖται exempla Phaedrus 3, 15 et Iesaias 1, 3 offerunt.

5. καὶ] Deest Bodl. 1.

6. μίγνυται] Id ex Par. 1 et Arg. reposui. Caeteri codd. msti et editi μίγνυνται. — Bodl. 1. 2 καὶ ὑφ' ὧν δὲ ὠφελεῖται γνωρίζει. Aet. γνωρίζει καὶ ὑφ' ὧν δὲ ὠφελεῖται.

7. οὗτος] Maran. mendose οὖν. S e n s u s: Quam poenam pro peccatis dabit ut satis digno sua pravitate supplicio affectus esse videatur? Plinius Hist. nat. X. c. 63: „Quantum in hac parte [h. e. quoad Venerem] multo nocentiores quam ferae sumus." Cf. Epicteti Enchiridion c. 47.

8. κεναί] In Mon. deest, sed correctoris manus in marg. supplevit. Εἰ δὲ λογοποιΐαι ταῦτα respondet praecedenti εἰ μὲν ἀληθῆ ταῦτα, nempe ἐγκλήματα. De sententia verborum φυσικῷ λόγῳ κτλ. adeas c. 31 observata. Pro τῶν ἐναντίων Stephanus legi maluit καὶ ἐναντίων scil. ὄντων. Sed hac emendatione supersedemus. Maranus laudavit Synesium, qui Ep. 76 non absimili sensu ait: οὐκ ἐθέλει περιμένειν ἄλληλα τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος, ἀλλὰ νόμῳ φύσεως περιΐστανται (vel ἀντιπεριΐστανται ut est apud Ioannem Dam. Parall. p. 532): „non sese invicem exspectare amant lux et tenebrae, sed

neris sui belluas non tangunt, et lege naturae et certo tempore quod est procreandae soboli constitutum, non licentiose miscentur, et eos etiam a quibus sibi bene fit agnoscunt. Si quis ergo ipsis belluis immanior, quamnam is talium criminum poenam persolvens etiam pro merito puniri censebitur? Si vero haec verba sunt et calumniae inanes, quae inde oriuntur quod vitium virtuti naturali ratione adversetur et contraria divina lege inter se pugnent, atque nihil horum a nobis admitti vos testes estis, quippe nomen nostrum de-

lege naturae se devitant.“ — Pro *θείῳ νόμῳ* Aet. *θείῳ μόνῳ* (c. 2. n. 20).

9. *καὶ*] Scil. *εἰ*. Nescio quid sibi velit Lindnerus, supplens *ἀπὸ* ante *τοῦ μηδὲν τούτων ἀδικεῖν* (*ἡμᾶς*). Arg. *τοῦτόν*, non *τούτων* h. e. flagitiorum ante memoratorum.

10. *μηνύειν*] Codd. msti et editi *ὁμονοεῖν*. Illa coniectura Marano debetur: quae ita placuit, ut in textu reponerem. *Si nihil horum a nobis admitti vos ipsi testes estis, qui nomen nostrum deferri vetatis.* „Nefas“, ait ille editor, „ambigere quin respiciat Athenagoras ad aliquod imperatorum edictum, ex quo Christianorum eluceret innocentia. At vix ullo edicto imperatores innocentiam Christianorum significantius declararunt, quam cum eorum nomen deferri vetuerunt. Traianus Plinio rescripserat „„hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos vero puniri oportere““, ut ait Tertullianus Apolog. c. 2. Hadrianus in Epistola ad Minucium Fundanum [ap. Iustin. Apol. I. c. 68] in ipsos delatores animadverti iusserat, si Christianos solius religionis nomine accusarent. Idem sanxerat Antoninus Pius. [Melito in Apologia ad M. Aur. ap. Eusebium H. E. IV. c. 26: *ὁ δὲ πατήρ σου ... ταῖς πόλεσι περὶ τοῦ μηδὲν νεωτερίζειν περὶ ἡμῶν ἔγραψεν, ἐν οἷς καὶ πρὸς ... Ἀθηναίους καὶ πρὸς πάντας Ἕλληνας.*] Marcus Aurelius, etsi tam liberaliter cum Christianis non agebat, eos tamen accusari vetuerat paucis annis ante quam ei hanc Apologiam Athenagoras offerret [a. 174]. „„Sicut non palam ab eiusmodi hominibus““, inquit Tertullianus l. c. c. 5, „„poenam dimovit, ita alio modo palam dispersit, adiecta etiam accusatoribus damnatione et quidem tetriore.““ Quare cum Marcus Christianos accusari vetaret, accusatis poenam non eximeret, merito Athenagoras illius testimonio Christianorum innocentiam declarari contendit. Quod quidem argumentum sic Tertulliani nervis vibratur l. c. c. 2: „„O sententiam necessitate confusam! Negat inquirendos ut innocentes, et mandat puniendos ut nocentes. Parcit et saevit, dissimulat et animadvertit. Quid temetipsum censura circumvenis? Si damnas, cur non inquiris? Si non inquiris, cur non et absolvis?““ Haec Tertulliani dicta de Traiani edicto haud scio an melius quadrent

πρὸς ὑμῶν λοιπὸν ἐξέτασιν ποιήσασθαι βίου, δογμάτων, τῆς πρὸς ὑμᾶς [11] καὶ τὸν ὑμέτερον οἶκον καὶ τὴν βασιλείαν σπουδῆς καὶ ὑπακοῆς, καὶ οὕτω ποτὲ συγχωρῆσαι ἡμῖν [12] οὐδὲν πλέον τοῖς διώκουσιν ἡμᾶς. Νικήσομεν γὰρ αὐτούς, [13] ὑπὲρ ἀληθείας ἀόκνως καὶ τὰς ψυχὰς ἐπιδιδόντες.

4. [1] Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐσμὲν ἄθεοι· πρὸς ἓν ἕκαστον ἀπαντήσω τῶν ἐγκλημάτων, μὴ καὶ [2] γελοῖον ᾖ τοὺς λέγοντας μὴ ἐλέγχειν· [3] Διαγόρᾳ μὲν γὰρ εἰκότως ἀθεότητα ἐπεκάλουν Ἀθη-

in edictum M. Aurelii, qui Christianos non solum ut Traianus inquiri, sed etiam accusari vetabat, inflicta accusatoribus gravissima poena, quod a Traiano factum non legimus.“ — Gesnerus verba ista κελεύοντες μὴ ὁμονοεῖν, quod parum quadrare viderentur, in translatione omisit; suspicatur ea cum praecedentibus sic coniungenda: θείῳ νόμῳ κελεύοντι [pro κελεύοντες] μὴ ὁμονοεῖν. Sed omitti aut aliter collocari nequeunt, quum tota testimonii αἰτιολογία in his ipsis sita sit. Suffr. Petrus, quocum Rechenbergius facit, et Dechairius nihil mutandum censent: uterque sic interpretatur quasi dicat Athenagoras vetuisse imperatores ne gentiles cum Christianis consentirent. Sed inde nulla prorsus sententia erui potest. Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 129 sq.) proposuit: Εἰ δὲ ... κεναὶ (φυσικῷ ... ἀλλήλοις τῷ θείῳ νόμῳ) καὶ τοῦ ... μὴ ὁμονοεῖν κτλ., quae sic transtulit: „Si vero haec commenta sint... (cum partim naturali ratione sibi invicem opposita sint virtus ac pravitas, partim divina lege se invicem oppugnent), ac si vos ipsi testes nobis sitis nihil tam immane a nobis committi, quippe qui unice nos vetetis nobiscum invicem consentire (h. e. eandem doctrinam tenere, nulla alia scelera nobis obiicientes), tum sane reliquum est ut“ etc. Utatur V. D. suo iure. Lindnerus mallet ὁμολογεῖν pro ὁμονοεῖν, quum gentiles cogerent Christianos non ad confitendum sed ad negandum (Minuc. Fel. Octav. c. 28. §. 4). Sic etiam interpres Campidonensis reddidit: „und wenn ihr nicht bezeugen könnt, dass wir Solches begehen, die ihr uns zu läugnen zwingt.“ Sed id non convenit nostro loco, ut quisque videt.

11. καὶ τὸν] Aet. καὶ omisit. Gesner. Morell. Rechenb. καὶ τῶν. Mox Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. non τὴν βασιλείαν sed τῆς βασιλείας. — Non plus iuris expetit Christianis, sed tantundem quantum eorum adversariis.

12. οὐδὲν πλέον τοῖς] = ταὐτὸ τοῖς —. Maranus coniecit ἢ τοῖς διώκουσιν. Bodl. 1 et Aet. πλέων pro πλέον.

13. ὑπὲρ ἀληθείας ... ἐπιδιδόντες] Videtur ratiocinatio Athenagorae duabus rebus tamquam fundamento niti: 1⁰ Moribus tanto veritatis amore inflammatis nihil inesse posse sceleris, quod legum severitatem reformidet. 2⁰. Christianos,

ferri vetantes: vestrum iam fuerit inquirere de nostra vita, doctrinis, nostro in vos et domum vestram et imperium studio et obsequio, atque ita tandem aliquando nobis non amplius iuris quam inimicis nostris concedere. Vincemus enim eos, ut qui nostram etiam pro veritate vitam lubenter profundamus.

4. Quod igitur attinet ad atheismi crimen nobis immerito afflictum: singulis criminationibus occurram, ne ridiculum sit eos qui haec dicunt non arguere: Diogoram quidem merito atheum iudicabant Athenienses, qui non solum Or-

dum vitam pro veritate profundunt, non cedere adversariis nec ab eis vinci, sed potius vincere. His suppositis sic ratiocinatur Athenagoras: Si nunc Christiani, cum impetrare non possunt ut leges observentur, mortem libenter oppetunt pro veritate, quanto magis causae suae confident et adversarios non metuent, cum accusatoribus non iam nomen Christiani deferendum erit, sed aequabili iure crimina probanda? *Maranus.* — De contemtu mortis apud Christianos conspicuo cf. Iustin. Apol. I. c. 57. Dial. c. Tr. c. 96, Tatian. Or. ad Gr. c. 4, Tertull. ad Scap. c. 1, Minuc. Fel. Octav. c. 37.

1. *Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐσμὲν ἄθεοι κτλ.*] Primum Christianis obiectum crimen refutare instituit, quod erat *ἀθεότης*. Cf. c. 3. n. 1. De hac re Athenagoras inter omnes patres copiosissime disputavit accuratissimeque. Cf. Clem. Strom. VII. c. 1. §. 4, Tertull. Apol. c. 10 sqq., Arnob. adv. gent. I. c. 28 sqq. Caeterum attende animum ad anacoluthon: *Ὅτι* [initio enuntiationis = *was das anbetrifft dass:* c. 8; cf. Iustin. Apol. I. c. 42. n. 3] *μὲν οὖν οὐκ ἐσμὲν ἄθεοι* ... *Διαγόρᾳ μὲν γὰρ κτλ.*: quod originem debet verbis *πρὸς ἓν* ... *ἐλέγχειν* interiectis. Talia apud optimos scriptores deprehenduntur. Dixerat c. 3: *Τρία ἐπιφημίζουσιν ἡμῖν ἐγκλήματα.* Iam exspectabas: *Πρὸς ἓν ἕκαστον ἀπαντήσω τῶν ἐγκλημάτων, μὴ* ... *ἐλέγχειν. Διαγόρᾳ μὲν γὰρ* ... *θεόν. Ἡμῖν δὲ κτλ.* Huc vero respicit Noster, expositionem de atheismo finiens, c. 30: *Ὡς μὲν οὖν οὐκ ἐσμὲν ἄθεοι* ... *ἐλήλεγκται.* Statim (c. 31) pergit: *Ἔτι δὲ καὶ τροφὰς καὶ μίξεις λογοποιοῦσιν ἀθέους καθ' ἡμῶν.* — Pro *ἓν ἕκαστον* Aet. *ἓν ἑκάστου*.

2. *γελοῖον*] Ridiculum nimirum est nihil habere quod respondeas accusatori, et putare satis esse si crimina obiecta simpliciter neges. *Lindner.* — Pro *μὴ καὶ* Bodl. 1. 2. Aet. *μηδέ*.

3. *Διαγόρᾳ*] Diagoram Melium famosum inter veteres „*ἄθεον*" describit Suidas. Crimina ipsi quinque tribuuntur: ideo ab Atheniensibus proscriptus est. Primum erat, quod praeter datam iurisiurandi fidem Orphicas ceremonias hominibus profanis h. e. non initiatis prodidisset [Tatian. c. 27.]; secundum,

ναῖοι, μὴ μόνον τὸν Ὀρφικὸν εἰς μέσον κατατιθέντι λόγον καὶ
τὰ ἐν Ἐλευσῖνι καὶ τὰ τῶν [4] Καβείρων δημεύοντι μυστήρια καὶ
τὸ τοῦ Ἡρακλέους ἵνα τὰς [5] γογγύλας ἕψοι κατακόπτοντι ξόανον, B
ἄντικρυς δὲ [6] ἀποφαινομένῳ μηδ' ὅλως εἶναι θεόν. Ἡμῖν δέ,
διαιροῦσιν ἀπὸ τῆς ὕλης τὸν θεόν, [7] καὶ δεικνύουσιν ἕτερον μέν
τι εἶναι τὴν ὕλην [8] ἄλλο δὲ τὸν θεὸν [9] καὶ τὸ διὰ μέσου πολὺ
(τὸ μὲν γὰρ θεῖον [10] ἀγένητον εἶναι καὶ ἀΐδιον, νῷ μόνῳ καὶ
λόγῳ θεωρούμενον, τὴν δὲ ὕλην γενητὴν καὶ φθαρτήν), μή τι

quod mysteria Eleusinia nondum *ἐπόπταις* vulgasset, quum lege attica cautum esset ut talis propalator capite lueret [Sainte-Croix *Vers. über die alten Mysterien*, übers. v. C. G. Lenz. Goth. 1790. p. 156.]; tertium, quod Cabirorum mysteria publicasset, de quibus, ut Diodorus Siculus refert, nihil efferre licebat neque audire cuiquam nisi qui esset initiatus [Lysias c. Andoc. p. 104. Cic. de nat. deor. III. c. 37; coll. Lobeck. Aglaopham. p. 1202 sqq.]; quartum, quod Herculis statuam confregisset, quam historiam etiam Aristophanis scholiasta in Nubibus [v. 1073] narrat, ab Athenagora paullisper discrepans dum lentem pro rapis memorat [Clemens Protr. c. 2. §. 24: *ὁ δὲ Ἡρακλέα ἐξ ξύλου λαβὼν κατεσκευασμένον — ἔτυχε δὲ ἕψων τι οἴκοι, οἷα εἰκός — εἶα δή, ὦ Ἡράκλεις, εἶπεν· νῦν σοὶ ἤδη καιρός, ὥσπερ Εὐρυσθεῖ, ἀτὰρ δὴ καὶ ἡμῖν ὑπουργῆσαι τὸν τρισκαιδέκατον τοῦτον ἆθλον καὶ Διαγόρᾳ τοῦτον παρασκευάσαι, κᾆτ' αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ ἐνέθηκεν ὡς ξύλον.*]; quintum idque gravissimum, unde nomen athei accepit, quod Eusebius Praep. ev. XIV. c. 16. §. 1 et Plutarchus De plac. phil. I. c. 7 [coll. Cic. l. c. I. cc. 1. 23. Diog. Laert. II. 86, 101. Bünemann. ad Lactant. I. c. 2] notant. *Rechenberg.*

4. *Καβείρων*] Arg. et Lub. *καβήρων*. Mox Arg. *ἡρακλέος*.

5. *γογγύλας*] Bodl. 1. 2. Act. *γογγύας*. Cf. Lobeck. ad Phryn. p. 103.

6. *ἀποφαινομένῳ*] Par. 2 et Lub. *ἀποφαινομένου*. Mon. *ἀποφαινόμενον*. Pro *μηδ' ὅλως* (editi *μηδὲ ὅλως*, — c. 1: *μηδ' ὅλως θεὸν ἡγεῖσθαι*) *εἶναι* Par. 2 inverso ordine *εἶναι μηδὲ ὅλως*.

7. *καὶ δεικνύουσιν*] Haec verba usque ad *καὶ τὸ διὰ* absunt a Bodl. 1: secunda manus margini adscripsit.

8. *ἄλλο*] Bodl. 2 *ἄλλον*.

9. *καὶ τὸ διὰ μέσου πολύ*] Desideratur *τὸ* in Bodl. 2. Rössler (*Lehrbegr. d. chr. Kirche.* Francof. ad M. 1774. p. 124 sq. *Bibliothek d. KVV.* T. I. p. 186) haec verba inepte de angelis explicuit. *Τὸ διὰ μέσον* est *interstitium* (Petr.), *discrimen* (Gesn.) inter deum et materiam. C. 15: Vulgus discernere non valet *τί μὲν ὕλη τί δὲ θεὸς πόσον δὲ τὸ διὰ μέσου αὐτῶν. …*

phicam doctrinam in medium proferebat et Eleusinia Cabirorumque mysteria vulgabat et ligneam Herculis statuam ut rapas coqueret dissecuit, sed deum omnino non esse aperte pronuntiabat. Nobis vero, qui deum a materia disiungimus, et aliud quidpiam materiam aliud deum ac magnum inter utrumque intervallum esse demonstramus (deum enim infectum esse et aeternum, sola mente et ratione conspicuum, materiam autem factam et corruptibilem), nonne imme-

*διεστᾶσι πάμπολυ ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τοσοῦτον ὅσον τεχνίτης καὶ ἡ πρὸς τὴν τέχνην αὐτοῦ παρασκευή.* Coll. c. 20: *δῆλον γὰρ ὅτι ὑποδιαλλάσσειν δεῖ τῶν γηΐνων καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ὕλης ὑποκρινομένων τὸ θεῖον.*

10. *ἀγένητον*] H. e. (a v. *γίνεσθαι*) *non factum* (*ungeworden*), *ortum* sive *originem non habens.* Hanc vocem, cui bene respondet sequens *ἀΐδιον* et materia *γενητή* (mox: *οὐ γενόμενον*), Par. 1. Arg. et Lub. offerunt. In Arg. hîc et deinceps alterum *ν* erasum est. Caeteri, codices pariter atque editores, *ἀγέννητον* h. e. (a v. *γεννᾶσθαι*) *non genitum, non generatum.* Saepe ista confunduntur vocabula (c. 6. n. 11. 14. c. 8. n. 4. c. 10. n. 1. c. 15. n. 2. c. 22. n. 12. c. 23. n. 9); pariter *γενητός* et *γεννητός* (c. 6. n. 12. c. 19. n. 3. c. 20. n. 2), *ἐγενήθη* et *ἐγεννήθη*, similia. Cf. Iustin. Dial. c. Tr. c. 2. n. 5 et Cohort. ad Gr. c. 4. n. 4. Interdum omnes belle consentiunt, ut c. 8 *ὁ δὲ θεὸς ἀγένητος*, c. 21 *γενητός ἐστι* (Iuppiter), cc. 20. 22. 23. 30 deorum *γένεσις*. Cf. c. 19. n. 6. Mox codices *γενητὴν* habent, ex quo solus Aet. et Rechenberg. *γεννητὴν* fecerunt. Bodl. 2 et Aet. *δὲ* ante *ὕλην* omiserunt. — Stephanus: „*Ἀγένητον*, propter derivationem, ubique pro *ἀγέννητον* usurpari potest, at non vicissim ubique *ἀγέννητον* pro *ἀγένητον*. Et hanc differentiam quidam graeci theologi in Christi persona observarunt: qui fuit *ἀγένητος* ut et pater, at non *ἀγέννητος*. Contra in omni animantium genere quae prima exstiterunt fuerunt *ἀγέννητα*, at non *ἀγένητα*, siquidem *γεγόνασιν* i. e. *ἐκτίσθησαν*, condita fuerunt a deo conditore omnium et creatore: non autem *ἐγεννήθησαν ἐξ ὁμοίων* i. e. non generata fuerunt ex eiusdem generis animantibus. Repugnantia enim loqueretur qui diceret prima esse quaedam et *γεννηθῆναι ἐκ τῶν ὁμοίων*. Quinetiam hîc si dicas Prima animantia *ἐγενήθησαν*, unica *ν*, id verum comperietur: si *ἐγεννήθησαν*, duplici *ν*, falsum. Magna igitur attentione et cautione in huiusmodi locis opus est. In hoc Athenagorae nostri loco ubi habetur *ἀγέννητον*, deinde *γενητήν*: quemadmodum *γεννητὴν* scribi possit, ut sit ab eodem verbo a quo *ἀγέννητον*: ita vicissim non male scribatur *ἀγένητον* simplici *ν*, ut ab eodem sit a quo *γενητήν*.“ — Lub. *νῷ μόνον*. C. 10: *νῷ μόνῳ καὶ λόγῳ καταλαμβανόμενον.*

οὐκ [11] ἀλόγως τὸ τῆς ἀθεότητος ἐπικαλοῦσιν ὄνομα; Εἰ μὲν γὰρ
[12] ἐφρονοῦμεν ὅμοια τῷ Διαγόρᾳ, τοσαῦτα ἔχοντες πρὸς θεοσέ-
βειαν ἐνέχυρα, [13] τὸ εὔτακτον, τὸ διὰ παντὸς σύμφωνον, τὸ μέ- C
γεθος, τὴν χροίαν, τὸ σχῆμα, τὴν διάθεσιν τοῦ κόσμου, εἰκό-
τως ἂν ἡμῖν καὶ ἡ τοῦ μὴ θεοσεβεῖν δόξα καὶ ἡ τοῦ ἐλαύνε-
σθαι αἰτία προσετρίβετο. Ἐπεὶ δὲ [14] ὁ λόγος ἡμῶν ἕνα θεὸν
ἄγει τὸν τοῦδε τοῦ παντὸς ποιητήν, αὐτὸν μὲν οὐ γενόμενον
(ὅτι τὸ ὂν οὐ γίνεται ἀλλὰ τὸ μὴ ὄν), [15] πάντα δὲ διὰ τοῦ παρ'
αὐτοῦ λόγου πεποιηκότα, [16] ἑκάτερα ἀλόγως πάσχομεν, καὶ κα-
κῶς ἀγορευόμεθα καὶ διωκόμεθα.

5. [1] Καὶ ποιηταὶ μὲν καὶ φιλόσοφοι οὐκ ἔδοξαν ἄθεοι,
[2] ἐπιστήσαντες περὶ θεοῦ. Ὁ μὲν Εὐριπίδης ἐπὶ μὲν τῶν κατὰ
κοινὴν πρόληψιν ἀνεπιστημόνως ὀνομαζομένων [3] θεῶν διαπορῶν· D

[4] Ὤφειλε δ', εἴπερ ἔστ' ἐν οὐρανῷ
Ζεύς, μὴ τὸν αὐτὸν δυστυχῆ καθιστάναι.

11. ἀλόγως] Aet. ἀλόγῳ (n. 16).

12. ἐφρονοῦμεν] Bodl. 1. 2. Aet. φρονοῦμεν. Aet. τοσοῦτον pro τοσαῦτα.

13. τὸ εὔτακτον κτλ.] Minucius Felix: „Quid potest esse tam apertum, tam confessum tamque perspicuum, cum oculos in coelum sustuleris et quae sint infra circaque lustraveris, quam esse aliquod numen praestantissimae mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur“ etc. Similiter Lactantius Instit. I. c. 2: „Nemo est tam rudis, tam feris moribus, quin oculos suos in coelum tollens, tametsi nesciat, cuius dei providentia regatur hoc omne quod cernitur, non aliquam tamen esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, utilitate, pulchritudine, temperatione“ etc. Expressit uterque Ciceronem, quem vide De nat. deor. II. c. 5. Cf. etiam Tertull. Apol. c. 17. Gregor. Naz. Orat. 2 de theologia, alios. *Kortholt.* — Mundi χροίαν (vulgo χροιάν pro forma illa attica legitur, c. 24 χρόα) quid dicat, equidem nescio. Lindnerus de pulchritudine mundi intelligit. Etiam quomodo Athenagoras τὴν διάθεσιν τοῦ κόσμου capiat, quum antea memoraverit τὸ εὔτακτον eius, difficile est dictu.

14. ὁ λόγος ἡμῶν ἕ. θ. ἄγει] Lindnerus interpretatur „ἡμεῖς ἐν τῷ λόγῳ ἄγομεν i. e. λέγομεν.“ Sed quid sit ὁ λόγος exposui c. 2. n. 21. Ἄγειν dictum est ut Latinorum *ducere* h. e. *aestimare (achten), agnoscere, statuere.* C. 6. 10. 30: θεὸν ἄγοντες. C. 13. 14. 15: θεοὺς ἄγειν. C. 22: εἰ καὶ ναῦν τις ... ἀντὶ τοῦ κυβερνήτου ἄγοι. C. 23: θεὸν μὲν τὸν νοῦν τ. κό-

rito atheorum nomen imponitur? Nam si idem ac Diagoras sentiremus, quum tam praeclara habeamus dei colendi pignora, ratum ordinem, porrectum per omnia concentum, magnitudinem, colorem, figuram, descriptionem mundi: merito nobis et impietatis opinio et causa cur vexemur imputaretur. Sed quia doctrina nostra unum deum agnoscit huiusce universi creatorem, qui ipse quidem non factus est (quod enim est non fit sed quod non est), omnia vero per logon suum fecit, utrumque immerito patimur, ut et male audiamus et vexemur.

5. Ac poetae quidem et philosophi non visi sunt athei, quum de deo quaererent. Euripides de iis qui inscienter secundum praeiudicatam vulgi opinionem appellantur dii dubius:

*Debebat, si est in coelo*
*Iuppiter, eumdem non reddere calamitosum.*

σμον ἄγει. Plato Theaet. p. 172 B: ὧδέ πως τὴν σοφίαν ἄγουσι.

15. *πάντα ... πεποιηκ.*] Coll. Ioann. 1, 3. — Codices editi omnes παρ' αὑτοῦ (refl.) pro παρ' αὐτοῦ exhibent, id quod reposui ex Par. 1. 2. Arg. Lub. Mon. Cf c. 2. n. 9.

16. *ἑκάτερα*] H. e. τὴν τοῦ μὴ θεοσεβεῖν δόξαν et τὴν τοῦ ἐλαύνεσθαι αἰτίαν: ad quae etiam verbis hîc appositis respicit. — Pro ἀλόγως Bodl. 1. 2. Aet. ἀλόγῳ (n. 11). Statim Mon. πάσχωμεν.

1. *Καὶ ποιηταὶ κτλ.*] Hoc argumentum a pari ductum est: quum poetae et philosophi qui eadem atque Christiani de deo scripserunt non sint impii iudicati, cur Christiani accusantur? Simili modo disputarunt Iustinus Martyr (Apol. I. c. 20. Coh. ad Gent. c. 14) aliique patres. Cf. T. Pfanneri Systema theolog. gent. pur. (Bas. 1679. 4°) c. 2.

2. *ἐπιστήσαντες*] Heynius (c. 1. n. 13) legit ἀπιστήσαντες. „Allegatus enim Euripidis locus habet dubitationem.“ Verum minime muto. Nam „alius eiusdem poetae locus δογματίζει atque idem qui de diis vulgi dubitat deum intelligentiae soli expositum certo adstruit“ (Lindn. in Cur. poster.).

3. *θεῶν*] Desideratur in Bodl. 2 et Aet. Pro διαπορῶν Bodl. 1. 2 (Bodl. 2 supra lineam) et Aet. διαπορεῖν.

4. *Ὤφειλε ... καθιστάναι*] Incertae Euripidis fabulae fragmentum. Quum in Phoeniss. v. 83 sq. similiter legatur: Ζεῦ, σῶσον ἡμᾶς, δὸς δὲ σύμβασιν τέκνοις· χρὴ δ', εἰ σοφὸς πέφυκας, οὐκ ἐᾶν βροτῶν τὸν αὐτὸν ἀεὶ δυστυχῆ καθεστάναι, Valckenarius (ad h. l.) illos ver-

Ἐπὶ δὲ τοῦ κατ' ἐπιστήμην νοητοῦ [5] ὡς ἔχει νοῦς δογματίζων·

> [6] Ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἄπειρον αἰθέρα
> Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις;
> Τοῦτον νόμιζε Ζῆνα, τόνδ' ἡγοῦ θεόν.

[7] Τῶν μὲν γὰρ οὔτε τὰς οὐσίας, αἷς ἐπικατηγορεῖσθαι τὸ ὄνομα 6
συμβέβηκεν, ὑποκειμένας ἑώρα ([8] Ζῆνα γάρ, ὅστις ἐστὶ Ζεύς, οὐκ

sus ex hoc Phoenissarum loco fluxisse atque interpolatos esse iudicavit. Sed admonuit F. G. Wagnerus (Poetarum tragicc. gr. fragmm. Vol. II, Vratisl. 1844, p. 492) hanc rationem perquam incertam esse: haud raro enim Euripidem iisdem versibus bis usum esse. „Neque quid in iis Euripidi non conveniat video.“ Lub. et Mon. ὤφελε. Bodl. 1. 2. Aet. ὤφειλεν ἦδεν pro ὤφ. δ'. Arg. Bodl. 2. Aet. καθεστάναι. Gesnerus sic legendum coniecit: Ὤφειλε δ', εἴπερ ἐστί που ἐν οὐρανῷ Ζεύς, μὴ τὸν ἐσθλὸν δυστυχῆ καθιστάναι. Probavit Maranus τὸν ἐσθλὸν pro τὸν αὐτόν. Valckenarius melius: ὤφειλε δ', ὄντως εἴπερ ἔστ' ἐν οὐρανῷ κτλ., collato Herc. fur. v. 1345 δεῖται γὰρ ὁ θεός, εἴπερ ἔστ' ὄντως θεός, οὐδενός. Meinekius vero (*Zeitschr. f. d. Alterthumswiss.* 1846. N. 138. p. 1099) post οὐρανῷ excidisse κρατῶν censuit. Nihil praeterea opus.

5. ὡς ἔχει νοῦς] Codd. msti et editi ὡς ἐκεῖνος. Inepte Dechairius ellipticum loquendi modum statuit, sensumque loci esse ac si dixisset ὡς ἐκεῖνος ὁ θεός. Refingendum opinati sunt Gesnerus ὅτι θεός et Maranus οὕτως ἐκεῖνος. Recte Sam. Petitus (Var. Lect. l. III. c. 3) proposuit ὡς ἔχει νοῦς. Quod Lindnerus (in Cur. post.) probavit: equidem in textu collocavi. Sed male interpretatus est ille: *docens quomodo ille esse deprehendatur.* Melius Lindner.: *De deo autem, qui ab eruditis mente percipitur, idem saniora docens ait.* Opponuntur sibi πρόληψις et ἐπιστήμη, ὀνομαζόμενος et νοητός (= qui mente tantum percipitur), ἀνεπιστημόνως et ὡς ἔχει νοῦς, διαπορῶν (nempe Eur. εἴπερ ἔστ' κτλ.) et δογματίζων.

6. Ὁρᾷς ... θεόν] Incertae Euripidis fabulae fragmentum. Servarunt hos versus etiam Stobaeus Eclog. Phys. I. 3, 2. p. 26 ed. Heeren, Lucianus Iup. trag. 41. T. VI. p. 274 ed. Bip., Clemens Alex. Strom. V. c. 14. §. 115 (coll. Protr. c. 7. §. 74) et hinc Eusebius Praep. ev. XIII. c. 13. §. 50. Duos priores versus citant Plutarchus quoque Opp. T. II. (ed. Bip.) pp. 601 A. 780 D. 919 B. et Clemens Alex. Protr. c. 11. §. 25, versum tertium Lucianus T. IX. p. 248. Locum Valckenarius (Diatr. p. 47), cui A. Matthiae (Eur. tragg. et fragm. T. IX, Lips. 1829, p. 362) adstipulatur, e Cressis petitum censuit, quum Ennii versus hinc expressus ap. Cicer. de nat. deor. II. c. 2 „Adspice hoc sublime candens quem invocant omnes Iovem“ ex eius Thyeste sumtus sit. Sed Wagnerus (l. c. p. 430): „Quum

De eo autem qui secundum doctrinam mente percipitur convenienter menti definite loquens:

*Vides sublimem hunc qui immensum aethera*
*Et terram humidis circum tenet ulnis?*
*Hunc puta Iovem, hunc existima deum.*

Illorum enim neque naturas, quibus nomina imponi solent, subesse (*Iovem* enim, *quicunque sit Iuppiter, haud novi nisi*

Cressas et Thyesten diversas fabulas fuisse docuerimus, Euripideos versus potius, si quidem hos Ennius ante oculos habuit, ad Thyesten referemus." — Pro *τόνδ'* Mon. *τὸν δ'*. Bodl. 1. 2. Aet. non *γῆν* sed *τὴν* habent, at Aet. in marg. *γῆν*. Arg. *πέριξ ἔχοντα*. Mon. praepositionem *ἐν* omisit. Lub. *ἔχοντα ὑγραῖς ἀγκάλαις*, „quod pede ferendum censeo metri causa, quia *υ* producitur, in quarto autem perraro inveneris spondeum" (Kaiser). Bodl. 1 et Aet. *τοῦτο* pro *τοῦτον*. Bodl. 1 *τόνδ' Δι' ἡγοῦ* pro *τόνδ' ἡγοῦ*. — Maranus: „Hos versus Athenagoras deflectit ab ea sententia in quam accipi solent. Sic enim eos interpretatur Cicero de nat. deor. II. c. 25: *Vides sublime fusum immoderatum aethera, Qui tenero terram circumiectu amplectitur? Hunc summum habeto divûm, hunc perhibeto Iovem.* Liquet Euripidis versus sic a Cicerone reddi, ut aether, qui terram circumplectitur, pro deo habendus sit. Sed aliter interpretandi necessitatem nobis attulit Athenagoras, qui non aetherem pro deo haberi ab Euripide existimat, sed eum qui et aetherem et terram complectitur. Nam 1°. Euripidem laudat Athenagoras, quod deum ex operibus in aethere et terra manifeste cognosci doceat. Non aetherem ergo sed eum qui aetherem complectitur deum ab Euripide credidit agnosci. 2°. Euripidem loqui declarat de deo qui scientiâ tantum cognoscitur, *ἐπὶ τοῦ κατ' ἐπιστήμην νοητοῦ*, nedum de aethere hos versus acceperit. Sic interpretandi Euripidis locum fortasse dedit Athenagorae is eiusdem poetae versus, quem citant Iustinus in libro De monarchia [c. 27. n. 20] et Clemens Alex. Protrept. [c. 6. §. 64]: *τὸν πάνθ' ὁρῶντα καὐτὸν οὐχ ὁρώμενον*. Sed illud *ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις* dubitare non sinit quin aetherem Euripides appellaverit deum."

7. *Τῶν μὲν*] Nempe *ὀνομαζομένων θεῶν*. Bodl. 1. 2 *τὸν μὲν*. Mox *αἷς* Bodl. 1. 2. Mon. omiserunt; Aet. *αἵ*. Dechairius, locum non intelligens, mallet *οἷς*. Dein *ἑώρα* in Bodl. 1. 2. Aet. desideratur.

8. *Ζῆνα ... λόγῳ*] Hunc versum (ex Euripidis Melanippe), de quo Iustin. De mon. c. 5. n. 60 adeas, liberius citat Athenagoras. Codd. msti omnes *οἶδα*, editi (excepto Maraniano) *οἶδεν*. Post *λόγῳ* in marg. Mon. ut inserendum addidit corrector *κλύων*, quemadmodum est apud Lucianum. Cf. Matthiae l. c. p. 213. *Πλὴν λόγῳ* non est i. q. *nisi ratione* (Petr.), verum *nisi verbo* s. *sermone*.

*οἶδα πλὴν λόγῳ) οὔτε τὰ ὀνόματα* [9] *καθ' ὑποκειμένων κατηγορεῖσθαι πραγμάτων. (Ὧν γὰρ αἱ* [10] *οὐσίαι οὐχ ὑπόκεινται, τί πλέον αὐτοῖς τῶν ὀνομάτων;)* [11] *Τὸν δὲ ἀπὸ τῶν ἔργων, ὄψει τῶν ἀδήλων νοῶν τὰ φαινόμενα ἀέρος, αἰθέρος, γῆς.* [12] *Οὗ οὖν τὰ ποιήματα καὶ ὑφ' οὗ τῷ πνεύματι ἡνιοχεῖται, τοῦτον κατελαμβάνετο εἶναι θεόν, συνᾴδοντος τούτῳ καὶ Σοφοκλέους·*

[13] *Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστιν θεός,*
*Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε καὶ γαῖαν μακράν,* B

*πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν τοῦ κάλλους* [14] *τὰ ἐκείνου πληρου-*

9. *καθ' ὑποκ.*] Lindn. putavit legendum *μὴ ὑποκ.*, sed non rationibus probavit. Bodl. 2 *καθ' ὑποκείμενον.*

10. *οὐσίαι*] Aet. *οὐσία.* Tum *πλέων*, non *πλέον*, Bodl. 1 et Aet. — Suffr. Petrus interpretatur: *quid his praeter nomina reliquum est?*

11. *Τὸν δὲ*] Nempe *νοητὸν θεόν*, scil. *ἑώρα*, quod praecedebat. Verba *ὄψει κτλ.* sic interpretor: *mit Hinblick auf das Unsichtbare* (verborgene Wesen) *erwägend die Erscheinungen des Alls.* Rom. 1, 20: *τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ* („sein unschaubares Wesen") ... *τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται.* Verba *ἀέρος κτλ.*, ne claudicante pede sequantur, minime censeo appositionem esse praecedentium *ἀπὸ τῶν ἐργῶν*, commate post *φαινόμενα* collocato, sed coniungenda cum (substantivo) *τὰ φαινόμενα* proxime antecedente: cf. Matthiae *Ausf. griech. Gr.* (ed. 2) p. 1126. Winer *Gramm. d. neutest. Spr.* (ed. 6) p. 317. Pro *Τὸν δὲ* Aet. *τῶν.* Non *ἀέρος* Par. 1. 2. Ottob. 1. 2. Lub. Orat. Mon. legunt sed *ἀέρα.* Causa erroris cernitur in ultima praecedentis vocis syllaba. In Mon. correctoris manus acc. *ἀέρα* superscripsit *ος*. Convenientius Arg. *ἀέρα αἰθέρα γῆν.* — Hic locus miserrime torsit editores. Gesnerus coniecit: *τὸν δὲ ἀ. τ. ἔ. ὄψει οὐκ* (pro *τῶν*, quod in omnibus codicibus mstis est) *ἀδήλων νοῶν καὶ* (vel *τῶν*) *φαινομένων, ἀέρος* etc. Dechairius mallet *τὸν δὲ ἀ. τ. ἔ., ὄψει τὸν ἄδηλον, νοῶν τὰ φαινόμενα, ἀέρος* etc. Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 130 sq.) legit: *τὸν δὲ ἀ. τ. ἔ. ὄψιν* [= *ἔλεγχον* vel *εἰκόνα*!] *τῶν ἀδήλων νοῶν τὰ φ., ἀέρος, αἰθ., γῆς, οὗ ὄντα ποιήματα καὶ* etc. Maranus „lucis aliquid his tenebris" afferre studuit incommoda hac coniectura: *τὸν δὲ ἀ. τ. ἔ. ὄψει τὸν ἄδηλον νοῶν, τὰ φαινόμενα ἑώρα αἰθέρος, γῆς.* Transtulit: *Illum autem invisibilem ex operibus inquirens, ea videbat quae manifesta sunt in aethere* [*et*] *terra.* Lindnerus inepte: *τὸν δὲ* (sc. *ἑώρα*) *ἀπὸ τ. ἔ. ὄψει ἀδήλων, νοῶν τὰ φ.* [*τῆς*] *ἀέρος* etc.

12. *Οὗ*] Maran. *οὐ* mendose. Vocula *καὶ* ante *ὑφ' οὗ* in Bodl. 2 et *τῷ πνεύματι* in Mon. deest. Mon. *τοῦτο* pro *τούτῳ* post *συνᾴδοντος*. Maranus verba *συνᾴδοντος* ... *πλη-*

*famâ)* neque nomina rebus subiectis imponi videbat. (Quorum enim nulla subest natura, quid iis prosunt nomina?) Hunc vero [videbat] ex operibus, attentione numinis occulti ea considerans quae conspicua sunt in aëre, aethere, terra. Cuius ergo exstant opera et cuius spiritu reguntur, hunc deum esse perspiciebat, assentiente ei etiam Sophocle:

*Unus profecto, unus est deus,*
*Qui coelum condidit et terram magnam,*

circa dei naturam, quae pulchritudine opera divina implet,

*ρουμένην* semicirculis inclusit. — C. 6: *τῷ παρ' αὐτοῦ πνεύματι συνέχεται τὰ πάντα.*

13. *Εἷς ... μακράν*] Hic Pseudo-Sophoclis locus etiam in Iustini Cohort. ad Gent. c. 18 (n. 2) et De monarch. c. 2 (n. 15) citatur: ubi vide plura a me observata. Lub. (et Petr.) pro *Εἷς ... θεός* legit *ταῖς ἀληθείαις ἵν' εἷς ἐστι θεός.* Mon. *σοφεῖς ταῖς ἀληθείαις ἵν εἷς ἐστιν θεόν.* Posterior manus ς supra *ν* scripsit, ut legatur *θεός.* Act. *σοφισταῖς ἀληθείαις ἵνα εἷς ἐστι θεός.* Etiam Par. 2 et Bodl. 1. 2 *ἀληθείαις ἵνα.* Ducaeus *ἀληθείησιν.* Pro *οὐρανόν* Bodl. 1. 2 *οὐρανοῦ.* Bodl. 2 et Lub. *ἔτευξε* pro *τ' ἔτευξε.* Mon. *ἔτευξεν.*

14. *τὰ ἐκείνου*] Sic rescripsi. Codd. msti et editi *τοῦ ἐκείνου.* Pro *πληρουμένην* (quod in codicibus mstis comparet: soli Mon. et Bon. *πληρουμένων*, Arg. *πληρουμένα*) Gesner., Morell., Rechenb. *πληρουμένων* habent. Verba *τοῦ κάλλους τὰ ἐκείνου* (sc. *θεοῦ*) *πληρουμένην* spectant ad ista Euripidis: *τόνδ' ἄπειρον αἰθέρα Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις.* — Gesnerus et Langus pro *πρὸς* (= *quod attinet ad*) *τὴν κτλ.* legi voluerunt *τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν ἀπὸ τοῦ κάλλους τοῦ ἐκείνου* (*τοῦ οὐρανοῦ*) *ἀνευρίσκων ἑκάτερος*, etc. „Nam ex pulchritudine mundi homines primum commotos de deo cogitare coepisse Plutarchus (De placitis philosophorum) docet.“ Suffr. Petrus ita struit: *ἔτευξε γαῖαν μακρὰν πληρουμένην τοῦ κάλλους τοῦ ἐκείνου τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν.* Fabricius (l. c. p. 139): *per naturam dei* (h. e. ea tamquam argumento usus), *quae utrumque* (coelum et terram) *tanta implevisset pulcritudine, docens* etc. Lindner. (cum Dechairio): „*Praeter naturam* *πληρουμένην* (*ἐκ*) *τοῦ ἐκείνου* (*θεοῦ*) *κάλλους, ἑκάτερα* (duo adhuc) *διδάσκων.*“ Omnes a recta via aberrarunt. Maranus cognovit *τὰ ἐκείνου* legendum esse, sed (vid. n. 12) illud *πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν* ad praecedens *συνᾴδοντος* retulit. Laudavit Themistium in Oratione tertia sic dicentem: *ἡ Ἀθηνᾶ ἐκθοροῦσα τῆς τοῦ πατρὸς κεφαλῆς κατέπλησε μὲν οὐρανὸν τοῦ πρώτου κάλλους, κατέπλησε δὲ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα.*

μένην [15] ἑκάτερα, καὶ ποῦ δεῖ εἶναι τὸν θεὸν καὶ ὅτι ἕνα δεῖ εἶναι, διδάσκων.

6. Καὶ Φιλόλαος [1] δέ, ὥσπερ ἐν φρουρᾷ πάντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ περιειλῆφθαι λέγων, καὶ τὸ ἕνα εἶναι καὶ τὸ ἀνωτέρω τῆς ὕλης δεικνύει. [2] Λύσις δὲ καὶ Ὄψιμος ὁ μὲν ἀριθμὸν ἄῤῥητον ὁρίζεται τὸν θεόν, ὁ δὲ τοῦ μεγίστου τῶν ἀριθμῶν τὴν παρὰ [3] τὸν ἐγγυτάτω ὑπεροχήν. Εἰ δὲ μέγιστος μὲν ἀριθμὸς ὁ C δέκα κατὰ τοὺς Πυθαγορικούς, [4] ὁ τετρακτύς τε ὢν καὶ πάντας τοὺς ἀριθμητικοὺς καὶ τοὺς ἁρμονίους περιέχων λόγους, τούτῳ δὲ ἐγγὺς παράκειται ὁ ἐννέα, μονάς ἐστιν ὁ θεός, τοῦτ᾽ ἔστιν εἷς. [5] Ἑνὶ γὰρ ὑπερέχει ὁ μέγιστος τὸν ἐγγυτάτω ἐλάχιστον αὐτῷ. [6] Πλάτων δὲ καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ οὐχ ὡς ἐπιδεικνύων τὰ δόγματα τῶν φιλοσόφων ἐπ᾽ ἀκριβές, οὕτως [7] ἃ εἰρήκασι περὶ θεοῦ διέξειμι· οἶδα γὰρ ὅτι ὅσον συνέσει καὶ ἰσχύϊ τῆς βασιλείας πάντων ὑπερέχετε τοσοῦτον καὶ τῷ πᾶσαν παιδείαν ἀκριβοῦν D

15. ἑκάτερα] H. e. dei diversitatem a materia (c. 4. n. 9: τὸ διὰ μέσον πολύ) et eius unitatem: *ποῦ δεῖ εἶναι τὸν θεόν* (ab omni mortali concretione segregatum) et *ὅτι ἕνα δεῖ εἶναι*. Verba spectant ad Euripidis versus: et illa quidem ad Ὁρᾷς τὸν *ὑψοῦ*, haec vero ad Τοῦτον . . . ἡγοῦ *θεόν*. Poeta sublimem illum, qui omnia fecit et gubernat, solum deum esse pronuntiat. — In Bodl. 1. 2. Aet. δεῖ post ποῦ desideratur. Mox iidem codd. et Par. 2 ἕνα δεῖ εἶναι τὸν θεὸν διδάσκων.

1. δέ] Bodl. 1. 2. Aet. καί. Verba περιειλῆφθαι usque ad ὁ δὲ τοῦ μεγίστου Bodl. 1. 2 non habent; sed Bodl. 1 in marg. praebet. Cf. Boeckh *Philolaus d. Pythagoräers Lehren*. Berol. 1819.

2. Λύσις δὲ καὶ Ὄψιμος] Codd. msti et editi Λύσις δὲ καὶ ὄψει. In illis vox ὄψει, ut iam olim suspecta, punctis infra vel supra lineam notata est. Melius solus Arg. ὄψις. Langus reponendum censuit Οἰνοπίδης (Chius). Nourrius (Appar. ad Bibl. Max. P. I. p. 495) maluit ὁ Ποσειδώνιος (Sext. Emp. adv. math. p. 154). Sed recte Io. Meursius (Denarius Pythagoricus, Lugd. Bat. 1631. 4°, p. 9) legit Ὄψιμος. „**Lysis** [Λῦσις et Λύσις apud veteres] enim et **Opsimus** philosophi ambo Pythagorici fuerunt, et uterque a Iamblicho memoratur inter Pythagorae sectatores, in catalogo eorum quem contexuit [Vit. Pythag.] c. 36, ubi Lysis inter Tarentinos ponitur, Opsimus inter Rheginos.“ De Lyside referunt etiam Aelianus Var. hist. III. c. 17 et Pausanias IX. 13, 1.

3. τὸν ἐγγυτάτω] Scil. ἀριθμόν. Codd. msti et editi τῶν ἐγγυτάτων. Sed in Arg. vera lectio supra lineam a prima manu indicata est. Etiam Gesnerus monuit legen-

utrumque, et ubi deum esse oporteat et unum esse oportere, docens.

6. Philolaus autem, tamquam in carcere omnia a deo comprehendi dicens, et unum esse et supra materiam esse demonstrat. Lysis vero et Opsimus deum definiunt: ille numerum ineffabilem, hic id quo maximus numerus proximum sibi [numerum] superat. Igitur si maximus numerus secundum Pythagoricos denarius est, utpote quaternarius et omnes rationes numerales harmonicasque in se continens, cum vero novenarius proxime antecedit: unitas est deus, hoc est unus. Unitate enim maximus numerus eum superat qui proxime minor est ipso. Platonis etiam et Aristotelis sententiam exponam. Nec tamen quasi philosophorum placita accurate demonstrans, ita eorum de deo dicta persequor; scio enim vos quantum prudentia et imperii potentia omnes superatis tanto etiam accurata omnis eruditionis investigatione omnibus prae-

dum *τὸν ἐγγυτάτω*, ut paullo post legitur.

4. *ὁ τετρακτύς τε ὢν*] Quum numerum denarium eundem et quaternarium dicit, hoc sibi vult, quod unum, duo, tria, quatuor, si coniunguntur inter se, decem conficiant. Caeterum de tetracty Pythagoraeorum plura disserere nostri non est instituti. Adeat, si cui otium est, Cudworthi Systema Intellect. c. 4. §. 20. Hic numerus quaternarius rationes n u m e r o r u m in se continere dicitur, quonium I signum unitatis non ultra quatuor progreditur; tum novum signum V auctum quatuor unitatibus efficit X et sic porro. H a r m o n i c a s vero rationes ideo continere dicitur, quia apud musicos nota est *ἡ διὰ τεσσάρων συμφωνία*, de qua Censorinus De die natali c. 10 et Gellius N. A. III. c. 10. *Lindner.* — Pro *ἁρμονίους* Lub. *ἁρμονικοὺς*. Tum *τουτέστιν*. Pro *τούτῳ δὲ* (scil. *τῷ δέκα*) Bodl. 1 *τούτων δὲ*. Aet. non *ἔστιν* sed *δὲ*.

5. *Ἑνὶ ... αὐτῷ*] Egregia vero ratio, cur deus sit monas, quia unitas est, qua numerus novenarius minor est maximo sive denario. *Lindner.* — Gesner. mavult *ἀριθμὸν* pro *ἐλάχιστον*: qua mutatione non est opus.

6. *Πλάτων δὲ καὶ Ἀριστοτέλης κτλ.*] Haec concise dicta sic capias: *Πλ. δ. κ. Ἀρ. ἃ εἰρήκασι περὶ θεοῦ διέξειμι, καὶ (et quidem) οὐχ οὕτως ὡς* etc. Maranus male edidit: *Πλ. δὲ καὶ Ἀρ. (καὶ οὐχ ... τὰς δόξας ἐτραπόμην) φησὶν οὖν* etc. Caeteri editores: *Πλ. δὲ καὶ Ἀρ. (καὶ οὐχ ... ἀποτεμνόμενοι) ἀλλ' ἐπειδὴ* etc. Solus Lindnerus: *Πλ. δὲ καὶ Ἀρ. ... διέξειμι· (οἶδα γὰρ ἀποτεμνόμενοι) ἀλλ' ἐπειδὴ* etc.

7. *ἃ*] Arg. *ἂν*. Mox Act. *παρὰ* pro *περὶ*.

πάντων κρατεῖτε, οὕτω καθ' ἕκαστον παιδείας μέρος [8]κατορθοῦντες ὡς οὐδὲ οἱ ἓν αὐτῆς μόριον ἀποτεμνόμενοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδύνατον δεικνύειν ἄνευ παραθέσεως [9]ὀνομάτων ὅτι μὴ μόνοι εἰς μονάδα τὸν θεὸν κατακλείομεν, ἐπὶ τὰς δόξας ἐτραπόμην. Φησὶν οὖν ὁ Πλάτων· [10]Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν· ἕνα τὸν [11]ἀγένητον καὶ ἀΐδιον νοῶν θεόν. Εἰ δ' οἶδεν καὶ ἄλλους, [12]οἷον ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας, ἀλλ' ὡς γενητοὺς οἶδεν αὐτούς· [13]Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ 7
τε ἔργων, ἄλυτα ἐμοῦ μὴ θέλοντος· τὸ μὲν οὖν δεθὲν πᾶν λυτόν. Εἰ τοίνυν οὐκ ἔστιν ἄθεος [14]Πλάτων, ἕνα τὸν δημιουργὸν τῶν ὅλων νοῶν ἀγένητον θεόν, οὐδὲ [15]ἡμεῖς ἄθεοι, ὑφ' οὗ λόγῳ δεδημιούργηται καὶ τῷ παρ' αὐτοῦ πνεύματι συνέχεται τὰ πάντα τοῦτον εἰδότες καὶ κρατοῦντες θεόν. [16]Ὁ δὲ Ἀρι-

8. κατορθοῦντες] Bodl. 1. Aet. et in marg. Mon. ἀπαιτοῦντες. Illud κατορθοῦν, absolute positum, est *bene et praeclare res gerere*, *Glück haben*. Cf. Herbst ad Xenoph. Mem. S. III. c. 1. §. 3. et Pape Lex. gr. s. v. (T. I. p. 1204). Arg. κατορθοῦτε. Bodl. 2 verba μέρος κατορθοῦντες usque οὖν ποιητὴν omisit. Pro ἓν αὐτῆς Lub. ἐν αὐτῆς, Bodl. 1 ἐν αὐτοῖς, Aet. ἓν αὐτοῖς. Cum verbis ὡς οὐδὲ subaudias κατορθοῦσι. Ἓν αὐτῆς μόριον ἀποτεμνόμενοι sunt qui unam dumtaxat aliquam παιδείας particulam sibi excolendam delegerunt.

9. ὀνομάτων] Scil. philosophorum qui idem nobiscum statuunt, h. e. unum deum agnoscendum esse. Apodosis: ad opiniones eorum recensendas me converti. Bodl. 1 ἐπεστραπόμην.

10. Τὸν ... λέγειν] Plat. Tim. p. 28 C. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. IX. p. 303). De hoc loco (cf. c. 23. n. 37) adi quae observavi Iustin. Apol. II. c. 10. n. 9 et Cohort. ad Gent. c. 38. n. 14. Morell. Duc. Maran. οὖν post μὲν mendose omiserunt. Pro τοῦδε (Rechenb. τοῦ δὲ) Bodl. 1 τόνδε. Deest ἔργον in Bodl. 2. Non πάντας sed πλῆθος Bodl. 1. 2. Aet.

11. ἀγένητον] Sic ex Par. 1 et Arg. dedi pro ἀγέννητον, quod in caeteris, mstis aeque et editis, habetur. Cf. c. 4. n. 10.

12. οἷον] Deest Aet. Ex γενητοὺς, quod in omnibus codd. mstis (exceptis Lub. et Aet.) reperitur, Ducaeus Rechenb. Maranus γεννητοὺς fecerunt. Cf. n. 11.

13. Θεοὶ ... λυτόν] Plat. l. c. p. 41 A. (T. IX. p. 325). Pariter eo loco usi sunt Iustinus Cohort. ad

stare, tam prospere in singulis eruditionis partibus versantes ut ne ii quidem qui unam illius particulam avellunt tantum assequantur. Sed quia nequit demonstrari sine appositione nominum deum non a nobis solis in unitatem includi, ad opiniones me converti. Ait igitur Plato: *Creatorem et patrem huiusce universi invenire difficile est et inventum apud omnes eloqui impossibile:* unum infectum et aeternum intelligens deum. Quodsi et alios agnoscit, ut solem et lunam et stellas, certe ut factos agnoscit: *Dii deorum, quorum ego opifex et pater operum, quae solvi non possunt me nolente; quidquid autem vinctum est solvi potest.* Si igitur non atheus Plato, unum opificem omnium intelligens infectum deum, neque nos athei, a quo omnia per logon fabricata sunt et cuius spiritu continentur eum agnoscentes et tenentes deum,

Gent. c. 20 (n 10) et c. 22 (n. 12), Clemens Alex. Strom. V. c. 14. §. 103, Origenes c. Cels. VI. c. 10, Eusebius Praep. ev. XIII. c. 18. §. 8. Plato: *θεοὶ θεῶν (dii orti ex diis)*, *ὧν ἐγὼ δ. π τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος· τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν*. Et sic Dechair. et Lindner. ediderunt, qui insuper pluscula addiderunt quam Athenagoras citavit, nempe haec: *τόγε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ λύειν ἐθέλειν κακοῦ*. At caeteri editores cum omnibus codd. mstis Athenagorae consentiunt, qui praebent ut supra in textu exhibui, nisi quod *ἀδύνατα* pro *ἄλυτα* (id quod reposui) mendose habent. Sic etiam Eusebius l. c.: *θεοὶ ... ἔργων, ἄλυτα ἐμοῦ μὴ θέλοντος*. (Cicero: „me invito.") Codices msti omnes quum dixi, excipiendi erant Bodl. 1. 2 et Aet., qui *ὧν* post *θεῶν* omiserunt. Plato unum esse statuit deum aeternum, *ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός*, caeteros vero prognatos, *ἥλιον* et *σελήνην* et *ἀστέρας*, huius quasi ministros.

14. *Πλάτων*] Lub. *ὁ πλάτων*. Paullo ante pro *οὐκ* Bodl. 1 *οὐ* et pro *ἄθεος* Bodl. 2 *ὁ θεός*. Mox Bodl. 1 *τὸν ὅλων* pro *τῶν ὅλων*. Par. 1. Arg. Lub. *ἀγένητον* pro *ἀγέννητον*, id quod in reliquis codd. mstis pariter atque in editis habetur.

15. *ἡμεῖς*] Bodl. 2 *ὑμεῖς*. Mox Bodl. 2 *δὲ δημιούργηται* pro *δεδημιούργηται*. Tum *τὰ πάντα* et *θεὸν* Bodl. 1. 2. Aet. omiserunt. *Κρατεῖν θεὸν* i. q. deum tenere. Affertur spiritus sanctus hîc (coll. c. 5. p. 6 A) tamquam anima mundi: Baumgarten-Crusius *Comp. d. chr. Dogmengesch.* P. II. p. 176 sq.

16. *Ὁ δὲ Ἀριστοτ.*] Aristotelis de deo sententiam Plutarchus De plac. philos. I. c. 7. melius quam hîc Athenagoras exponit. *Gesner.*

στοτέλης καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, ἕνα ἄγοντες οἱονεὶ ζῶον σύνθετον, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστηκότα λέγουσι τὸν θεόν, σῶμα μὲν αὐτοῦ τὸ αἰθέριον νομίζοντες, τούς τε πλανωμένους ἀστέρας καὶ τὴν σφαῖραν τῶν ἀπλανῶν, κινούμενα κυκλοφορητικῶς, B
ψυχὴν δὲ τὸν ἐπὶ τῇ κινήσει τοῦ σώματος λόγον, αὐτὸν μὲν οὐ κινούμενον, αἴτιον δὲ τῆς τούτου κινήσεως γινόμενον. Οἱ δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς, κἂν ταῖς προσηγορίαις κατὰ τὰς παραλλάξεις τῆς ὕλης, δι' ἧς φασι τὸ πνεῦμα χωρεῖν τοῦ θεοῦ, [17] πληθύνωσι τὸ θεῖον τοῖς ὀνόμασι, τῷ γοῦν ἔργῳ ἕνα νομίζουσι τὸν θεόν· [18] εἰ γὰρ ὁ μὲν θεὸς πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον ἐπὶ γενέσεις κόσμου, ἐμπεριειληφὸς ἅπαντας [19] τοὺς σπερματικοὺς λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἱμαρμένην γίνεται, [20] τὸ δὲ πνεῦμα αὐ- C

Aristoteles Metaph. XII. c. 7: φαμὲν δὲ τὸν θεὸν εἶναι ζῶον ἀΐδιον, ἄριστον· ὥστε ζωὴ καὶ αἰὼν συνεχὴς καὶ ἀΐδιος ὑπάρχει τῷ θεῷ. Hunc deum idem De mundo c. 6. p. 1219 invisibilem esse dicit: πάσῃ θνητῇ φύσει γενόμενος ἀθεώρητος, ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔργων θεωρεῖται. Coelum autem esse domicilium dei, plenum corporibus divinis, quae sidera appellentur, ibid. c. 2. p. 1203: τὸ ἀνώτατον θεοῦ οἰκητήριον οὐρανὸς ὠνόμασται, πλήρης δὲ ὢν σωμάτων θείων, ἃ δὴ καλεῖν ἄστρα εἰώθαμεν. Hunc coelum stelliferum ab immobili quodam motore cieri et agitari philosophus disputat: hunc autem motorem ipsum deum interpretatur. *Lindner.* De formula dicendi ἕνα, sc. θεόν, ἄγ. cf. c. 4. n. 14. De vocabulo ζῶον (nos: *Wesen*) videsis etiam Iust. Dial. c. Tr. c. 3. n. 20. Pro αὐτοῦ post σῶμα μὲν Bodl. 1. 2. Aet. οὖν. Quod sequitur τὸ αἰθέριον (adi. c. art.) dictum pro τὸν αἰθέρα: id quod sine ratione Lindnerus (in Cur. post.) legendum censuit. Pro κυκλοφορητικῶς Arg. κυκλοφορικῶς.

17. πληθύνωσι] Bodl. 1 πληθύνωσιν, Aet. πληθύνουσιν, Bodl. 2 πληθυνώουσιν. — Duplicis sunt generis Stoicorum dii, naturales, ut sunt stellae, tum fixae tum erraticae. Et quoniam vim divinam per naturam uniuscuiusque rei pertinere existimabant, rem unamquamque propter hanc causam deum et vocari posse censebant et vero ita vocabant. Alterum genus erant dii facti ex hominibus, quos fama et opinio mortalium in coelum extulerat, seu heroës. Adeoque dii Stoicorum coniunctim spectati deus sunt, et vicissim deus Stoicorum in naturae rerum partibus spectatus in multos deos distributus est. Cf. Moshemium ad Cudworthi Systema intellect. c. 4. §. 25. *Lindner.* Cf. c. 22. n. 19.

18. εἰ γὰρ κτλ.] Apparet eos deum vocasse ignem artificiosum, ut a naturali distinguerent, et *artificiosi* vocabulum active usurpare, quod arte i. e. ratione, mensura,

Aristoteles et qui eum sequuntur, unum agnoscentes veluti animal compositum, ex anima et corpore constantem inducunt deum, corpus eius aetherem esse putantes, stellas errantes et fixarum sphaeram, quae in orbem moventur, animam vero rationem quae corporis motui praeest, ipsam quidem minime mobilem, sed efficientem ut illud moveatur. Stoici, etsi secundum materiae mutationes, per quam dei spiritum dicunt permeare, numen divinum nominibus multiplicant, re ipsa tamen unicum statuunt deum; nam si deus est ignis artificiosus ad mundi generationes viâ progrediens, in se complectens seminales omnes rationes, secundum quas omnia fato eve-

pondere et numero, certis omnibus omnia faciat, ut Plato alicubi scribit. Cicero De nat. deor. II. [c. 22]: „Zeno igitur naturam ita definit ut eam dicat esse ignem artificiosum ad gignendum progredientem viâ. Censet enim artis maxime proprium esse creare et gignere" etc. Et paulo post: „Ipsius enim mundi, qui omnia amplexu suo coercet et continet, natura non artificiosa solum sed plane artifex a Zenone dicitur." *Gesner.* Eusebius l. c. XIV. c. 16. §. 7 ed. Heinichen. (ex Plut. l. c.): *Οἱ Στωϊκοὶ κοινότερον θεὸν ἀποφαίνονται πῦρ τεχνικόν, ὁδῷ βαδίζον ἐπὶ γένεσιν κόσμου, περιειληφότος* (sic) *πάντας τοὺς σπερματικοὺς λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἱμαρμένην γίνεται κτλ.* — Bodl. 1. 2. Act. *βαδίζων* pro *βαδίζον.* Statim Arg. *ἐπὶ γενέσει.* Bodl. 1. 2. Act. *ἐμπεριειληφὼς.*

19. *τοὺς σπερματικοὺς λόγους*] Gatakerus (Annott. ad Marci Anton. De rebus suis libr. VI. c. 24, Cantabr. 1652. 4$^{o}$, p. 236) existimavit hoc loco *σπερματικοὺς λόγους* pro ideis quibusdam sumi, quales Plato imaginatus sit in deo. At huic sententiae non subscripsit Dechairius. „Stoici enim, saltem antiquiores, uti deum omnes mundi partes permeantem crediderunt, ita putarunt sub eo contineri naturam quandam plasticam, quae secundum ipsos essentia incorporea animaeque vegetativae similis erat. Hanc autem omnium rerum causam instrumentalem proximam et immediatam esse voluerunt, agentem non cum electione aut cognitione alicuius finis, sed necessario et secundum leges a supremo numine illi impositas. Quod cum ita sit, quid obstat quominus eadem haecce natura hoc in loco denotetur?" — Pro *γίγνεται*, quod vulgo legitur, ex Par. 1. 2. Arg. Act. reposui *γίνεται*, formam Athenagorae usitatam.

20. *τὸ δὲ πν. α. διήκει δ. ὅ. τ. κόσμου*] Clemens Alex. Protr. c. 5. §. 66: Stoici dicunt *διὰ πάσης ὕλης καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης τὸ θεῖον διήκειν.* Quam phrasin eos putat (Strom. V. c. 14. §. 90)

τοῦ διήκει δι' ὅλου τοῦ κόσμου, ὁ θεὸς εἷς κατ' αὐτούς, Ζεὺς μὲν κατὰ τὸ [21] ζέον τῆς ὕλης ὀνομαζόμενος, Ἥρα δὲ κατὰ τὸν ἀέρα, καὶ τὰ λοιπὰ καθ' ἕκαστον τῆς ὕλης μέρος δι' ἧς κεχώρηκε καλούμενος.

7. Ὅταν οὖν τὸ μὲν εἶναι ἓν τὸ θεῖον ὡς ἐπὶ τὸ [1] πλεῖστον κἂν μὴ θέλωσι τοῖς πᾶσι συμφωνῆται ἐπὶ τὰς ἀρχὰς τῶν ὅλων [2] παραγινομένοις, ἡμεῖς δὲ κρατύνωμεν τὸν διακοσμήσαντα τὸ πᾶν τοῦτο τοῦτον εἶναι τὸν θεόν, τίς ἡ αἰτία [3] τοῖς μὲν
ἐπ' ἀδείας ἐξεῖναι καὶ λέγειν καὶ γράφειν περὶ τοῦ θείου ἃ θέ- D
λουσιν, ἐφ' ἡμῖν δὲ κεῖσθαι νόμον, οἳ ἔχομεν ὅ τι καὶ νοοῦμεν καὶ ὀρθῶς πεπιστεύκαμεν, ἕνα θεὸν εἶναι, ἀληθείας σημείοις καὶ
λόγοις παραστῆσαι; Ποιηταὶ μὲν γὰρ καὶ φιλόσοφοι, [4] ὡς καὶ τοῖς 8
ἄλλοις, ἐπέβαλον στοχαστικῶς, κινηθέντες μὲν κατὰ συμπάθειαν τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ πνοῆς ὑπὸ τῆς [5] αὐτὸς αὑτοῦ ψυχῆς ἕκαστος ζητῆσαι, εἰ δυνατὸς εὑρεῖν καὶ νοῆσαι τὴν ἀλήθειαν· [6] τοσοῦτον δὲ

ex libro Sapientiae 7, 24 suffuratos esse: „διήκει τε καὶ χωρεῖ διὰ πάντων.“ — Ducaeus pro διήκει dedit διήσει errore. Mon. καθ' αὐτούς pro κατ' αὐτούς.

21. ζέον] Bodl. 1. 2. Aet. ξένον. C. 22: Ζεὺς ἡ ζέουσα οὐσία κατὰ τοὺς Στωϊκούς, Ἥρα ὁ ἀήρ. Marcus Musurus Cretensis in Etymologico: Ζεὺς παρὰ τὴν ζέσιν· θερμότατος γὰρ ὁ ἀήρ. Etymolog. Magn.: Ἥρα ἡ θεός· ὅτι ἡ αὐτὴ τῷ ἀέρι ἐστίν· ὡς γὰρ πατὴρ πάτρα καὶ μήτηρ μήτρα, οὕτως ἀὴρ καὶ καθ' ὑπέρθεσιν ἥρα, ἢ ὅτι ἡ Ῥέα αὐτὴν ἔτεκεν. Ὡς γὰρ ᾔσθετο ὁ Κρόνος, ἐκέλευσε δεῖξαι τὸ παιδίον κτλ. Minuc. Fel. Octav. c. 19. §. 12: „Zeno interpretando sermonem aera, Iovem coelum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum“ etc. Cf. etiam Plutarch. l. c. I. c. 7 et Lipsii Physiolog. Stoic. lib. I. diss. 6 et lib. II. diss. 12. — Artic. τὰ ante λοιπὰ in Aet. desideratur.

1. πλεῖστον] Bodl. 1. 2. Aet. πλεῖστος.

2. παραγινομένοις] Bodl. 2 παραγινομένους.

3. τοῖς μὲν] H. e. poetis et philosophis. Respondet ἐφ' ἡμῖν δέ. Sic οἱ μὲν ... ἡμεῖς δὲ 2 Macc. 8, 18. Arg. Sirl. Bodl. 1. 2. Mon. post verba τοῖς μὲν offerunt haecce: δοκιμάζουσιν. ἐπεὶ δὲ (Arg. οὐ δοκιμάζουσιν. ἐπεὶ δή, Bodl. 1 ἀδοκιμάζουσιν. ἐπεὶ δέ, Bodl. 2 ἐπεὶ δὲ absque δοκιμάζουσιν, Mon. ἀδοκιμάζουσιν, ἐπειδὴ) οἱ πολλοὶ τῶν ἐπικαλούντων ἡμῖν τὴν ἀθεότητα et caetera verba quae habes infra c. 13 (coll. c. 12. n. 25) usque ad Λοιβῇ τε κνίσσῃ τε παρατρωπῶσ' (male illi codices nostro loco παρατροπῶσιν), ita ut has voces poeticas sequantur verba ἐπ' ἀδείας ἐξεῖναι κτλ. „Unde acciderit,“ ait Stephanus, „ut bis posita sint eadem verba, sed illic suo loco at hîc omnino alieno, ne suspicari quidem

niunt, spiritus autem eius totum mundum pervadit: unus est secundum eos deus, qui Iuppiter nominatur pro fervida materiae parte, Iuno pro aere, et aliis nominibus appellatur pro singulis materiae quam permeat partibus.

7. Quum igitur unum esse deum ut plurimum vel inviti fateantur omnes ubi ad universorum principia venerunt, quumque nos eum qui hoc universum ornavit illum esse deum confirmemus: quid causae est cur istis liceat impune dicere et scribere de deo quae velint, nobis autem posita sit lex, qui possumus id quod et intelligimus et recte credimus, unum esse deum, veritatis signis et rationibus demonstrare? Nam poetae et philosophi, ut res quoque caeteras, hanc coniiciendo attigerunt, pro cognatione divini flatus a sua quisque anima impulsi ut tentarent, num veritatem invenire et intelligere possent; sed tantum in iis facultatis non inven-

adhuc potui.“ Lub. *τοῖς μὲν ἀδοκιμάζουσιν ἐπ' ἀδείας ἐξεῖναι*: quam lectionem Kaiserus existimat veram esse ac genuinam. Suffr. Petrus legi vult *τοῖς μὲν ἀκρίτοις ἐκείνοις ἐπ' ἀδ. κτλ.*, *cur incertis istis* (veritatis) *impune liceat* etc. — Articulus *ἡ* ante *αἰτία* deest in Bodl. 1. 2.

4. *ὡς* etc.] Editi interpungunt: *ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπέβαλον, στοχαστικῶς κινηθέντες* etc. Gesnerus maluit *οἳ* pro *ὡς*. Sed noli mutare. Iunge *κινηθέντες* cum *ὑπὸ τῆς* etc. *'Επέβαλον* (*νοῦν*) scil. *τούτῳ περὶ τοῦ θείου*: *aggressi sunt* (haben betrieben) *hanc de numine divino quaestionem*. *Συμπάθειαν* Gesnerus *ἐνέργειαν* vel *συνέργειαν* interpretatur *(divinitus impulsi)*; Lindner.: „eodem modo affecti quo affecti sunt cum spiritu fatidico aguntur.“ Recte Petrus: „pro cognatione quam ipsorum animae cum divino spiritu habebant.“ C. 22: qui non habent *συμπάθειαν εἰς τὸν οὐράνιον τόπον* ab uno deo aberraverunt. C. 25: *κατὰ τὸν τῆς ὕλης λόγον καὶ τῆς πρὸς τὰ θεῖα συμπαθείας*. Particula *μὲν* post *κινηθέντες* in Lub. excidit.

5. *αὐτὸς αὐτοῦ ψυχῆς*] Editi: *αὐτὸς αὑτοῦ ψυχῆς*, contra fidem codicum mstorum, in quibus hîc est *αὐτοῦ* pro *αὑτοῦ*. Cf. c. 2. n. 9. Solus Arg. *αὐτῆς αὐτοῦ ψυχῆς*. Bodl. 1. 2 *ζητῆσθαι* pro *ζητῆσαι*.

6. *τοσοῦτον δὲ κτλ.*] Particula *δὲ* respondet praecedenti *μέν*, post *κινηθέντες*. Construe atticam hanc dicendi formulam, ab editoribus non intellectam: *οὐχ εὕρηνται δυνηθέντες* (= *δυνατοὶ* quod praecedit) *τοσοῦτον ὅσον περινοῆσαι*, = *ἐπὶ τοσοῦτο ὥστε περινοῆσαι* sive *τοσοῦτον ὅσον ἐξαρκεῖ περινοῆσαι*, h. e. *quantum satis erat ad περινοῆσαι*, *veritatem* unius dei *omni*

δυνηθέντες ὅσον περινοῆσαι οὐχ εὕρηνται, ὡς οὐ παρὰ θεοῦ
[7] περὶ θεοῦ ἀξιώσαντες μαθεῖν ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ ἕκαστος· διὸ
καὶ [8] ἄλλος ἄλλως ἐδογμάτισεν αὐτῶν καὶ περὶ θεοῦ καὶ περὶ
ὕλης καὶ περὶ εἰδῶν καὶ περὶ κόσμου. Ἡμεῖς δὲ ὧν νοοῦμεν καὶ
πεπιστεύκαμεν ἔχομεν προφήτας μάρτυρας, οἳ πνεύματι [9] ἐνθέῳ B
ἐκπεφωνήκασι καὶ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ περὶ τῶν τοῦ θεοῦ. Εἴ-
ποιτε δ' ἂν καὶ ὑμεῖς, [10] συνέσει καὶ τῇ περὶ τὸ ὄντως θεῖον
εὐσεβείᾳ τοὺς ἄλλους προὔχοντες, ὡς ἔστιν ἄλογον [11] παραλιπόν-
τας πιστεύειν τῷ παρὰ τοῦ θεοῦ πνεύματι, [12] ὡς ὄργανα κεκι-
νηκότι τὰ τῶν προφητῶν στόματα, προσέχειν δόξαις ἀνθρωπί-
ναις.

8. Ὅτι τοίνυν εἷς ἐξ ἀρχῆς ὁ τοῦδε τοῦ παντὸς ποιητὴς
θεὸς οὑτωσὶ [1] σκέψασθε, ἵν' ἔχητε καὶ τὸν λογισμὸν ἡμῶν
τῆς πίστεως. Εἰ δύο ἐξ ἀρχῆς ἢ πλείους ἦσαν [2] θεοί, ἤτοι ἐν C

*e x p a r t e intelligendam* i. q. plene perfecteque cognoscendam. (Maran.: *investigatione assequi.*) Cf. Matthiae *Gr. Gramm.* (ed. 2) P. II. p. 897. Grimm *Comm. üb. d. B. d. Weisheit* (Lips. 1837) p. 330 sq. Wahl Clav. librr. apocryph. p. 362 s. v. ὅσος. Iustinus Mart. Apol. II. c. 13: Οἱ γὰρ συγγραφεῖς πάντες διὰ τῆς ἐνούσης ἐμφύτου τοῦ λόγου σπορᾶς ἀ μ υ δ ρ ῶ ς ἐδύναντο ὁρᾶν τὰ ὄντα. Unde contraria inter se opinati sunt (Apol. I. cc. 4. 7. 44). Gesner.: „Verbum νοῆσαι simpliciter aliarum rerum cogitationi, περινοῆσαι vero contemplationi de deo convenit; est enim τὸ περιττὸν καὶ διάφορόν τι νοῆσαι.“ Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 132) reddidit: „*tantum tamen valentes quantum intellexisse non inveniuntur* [!] h. e. plura poterant cognoscere de deo quam reipsa percipere, si mediis genuinis uti voluissent.“ Inepte Lindner.: „ὅσον περινοῆσαι sc. ἦν, *quantum intelligentiae viribus concessum erat.*“ Reiicio Gesneri coniecturam: τοσοῦτον δὲ ὅσον μὴ δυνηθέντες περινοῆσαι. Lub. et Mon. εὕρηντο pro εὕρηνται. Verba οὐχ εὕρηνται ὡς οὐ παρὰ θεοῦ in Bodl. 1. 2. Aet. omissa sunt; item in Clar., a quo etiam ὅσον ante περινοῆσαι abest. Pro particula ὡς, post εὕρηνται, in codicibus mstis (exceptis illis in quibus verba haec desiderantur) et editis ὃν legitur. Iam Gesner. pro ὃν commendavit ὡς vel οἱ. Dechair. prorsus exterminandum censuit istud verbum. Pro εὕρηνται Lindner. malit εὕρηντο.

7. περὶ θεοῦ] Haec verba, omnibus codd. mstis firmata et ad sensum maxime accommodata, Dechair. et Lindner. errore omiserunt. Mox codd. editi non αὑτοῦ (Par. 1. Lub. Bodl. 2. Mon. Clar.) sed αὐτοῦ (ut caeteri msti). Cf. n. 5. Mox Mon. καὶ ἄλλοις. Sed recte a manu prima supra lineam ος scriptum.

tum est ut rem accurate intelligerent, quippe quum de deo non a deo sed a se quisque discendum sibi esse existimassent: unde etiam alius aliter statuit et de deo et de materia et de formis et de mundo. Nos vero eorum quae intelligimus et credimus testes habemus prophetas, qui spiritu divino afflati de deo ac rebus divinis pronuntiarunt. Id vos quoque confirmabitis, qui prudentia et pietate in verum numen divinum caeteros superatis, alienum esse a ratione ut dei spiritui, qui prophetarum ora tâmquam instrumenta pulsavit, credere supersedentes adiungamus animum ad opiniones humanas.

8. Unum igitur ab initio esse huiusce universi creatorem deum hoc modo considerate, ut percipiatis etiam ratiocinationem cum nostra fide coniunctam. Si duo erant ab initio plu-

8. ἄλλος ἄλλως ἐδογμ.] Cf. e. g. Iust. Cohort. ad Gent. c. 2 sqq. — In Aet. περὶ ante ὕλης deest.

9. ἐνθέῳ] Ael. ἐν θεῷ. Paullo ante ἔχομεν in Lub. bis scriptum est

10. συνέσει ... προὔχοντες] Hi tituli perquam opportune hic positi et accommodati; Pii ab Antonino Pio ipsorum patre velut hereditarie vocabantur hi imperatores. *Petrus.*

11. παραλιπόντας] Bodl. 1. 2. Aet. παραλιπόντες.

12. ὡς ὄργανα] C. 9: ὡσεὶ καὶ αὐλητὴς α. ἐ. Hac imagine alii quoque patres ad inspirationem illustrandam usi sunt. Iustinus l. c. c. 8: τὸ θεῖον ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν πλῆκτρον, ὥσπερ ὀργάνῳ κιθάρας τινὸς ἢ λύρας τοῖς δικαίοις ἀνδράσι χρώμενον. Theophil. ad Autol. II. c. 9: (prophetae) ὄργανα θεοῦ γενόμενοι. Clem. Al. Strom. VI. c. 18. §. 168: ὄργανα θείας γεν. φωνῆς. Macar. Hom. 47. c. 14: ὡς γὰρ διὰ τοῦ αὐλοῦ τὸ πνεῦμα διερχόμενον λαλεῖ, οὕτω διὰ τῶν ἁγίων καὶ πνευματοφόρων ἀνθρώπων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν ὑμνοῦν καὶ ψάλλον καὶ προσευχόμενον τῷ θεῷ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. — In Arg. est κεκινηκότα, sed prima manu mutatum in κεκινηκότι. Mox pro τῶν πρ. Aet. μὲν πρ.

1. σκέψασθε] Bodl. 2 et Aet. σκέψασθαι. Postea Arg. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. ἔχοιτε. Bodl. 1. 2. Aet. ἡμῖν τ. πίστ. pro ἡμῶν τ. πίστ., *nostrae* (christianae) *fidei* (Petr.) s. *professionis* (Gesn.).

2. θεοί] Arg. οἱ θεοί. — Ratiocinatur sic: Si plures dii statuantur, ἤτοι ἐν ἑνὶ καὶ ταὐτῷ, sc. τόπῳ, ἦσαν ἢ ἰδίᾳ, sc. χώρᾳ, ἕκαστος αὐτῶν. 1°. In eodem loco esse nequeunt. Non enim nomine dei digni essent, nisi prorsus in omnibus essent similes. Similes vero esse non possent: alioquin ortum haberent. Neque etiam existimare licet omnes illos deos unum maximum efficere; tunc enim deus esset compositus ex partibus et corruptioni obnoxius. 2°. A se invicem separati illi esse nequeunt. Si enim

ἑνὶ καὶ ταὐτῷ ἦσαν ἢ ἰδίᾳ ἕκαστος αὐτῶν. Ἐν μὲν οὖν ἑνὶ καὶ ταὐτῷ εἶναι οὐκ [3] ἠδύναντο. [4] Οὐ γὰρ εἰ θεοὶ ὅμοιοι, ἀλλ' ὅτι ἀγένητοι οὐχ ὅμοιοι· [5] τὰ μὲν γὰρ γενητὰ ὅμοια τοῖς παραδείγμασι, τὰ δὲ ἀγένητα ἀνόμοια, οὔτε ἀπό τινος οὔτε πρός τινα γενόμενα. [6] Εἰ δέ, ὡς χεὶρ καὶ ὀφθαλμὸς καὶ πoὺς περὶ ἓν σῶμά εἰσιν τὰ μέρη, ἕνα ἐξ αὐτῶν συμπληροῦντες, ὁ θεὸς εἷς; Καίτοι ὁ μὲν [7] Σωκράτης, παρὸ γενητὸς καὶ φθαρτός, συγ- D
κείμενος καὶ διαιρούμενος εἰς μέρη· ὁ δὲ θεὸς ἀγένητος καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀδιαίρετος, οὐκ ἄρα συνεστὼς ἐκ μερῶν. [8] Εἰ δὲ ἰδίᾳ ἕκαστος αὐτῶν, ὄντος τοῦ τὸν κόσμον πεποιηκότος ἀνωτέρω τῶν γεγονότων καὶ περὶ ἃ ἐποίησέ τε καὶ ἐκόσμησε, ποῦ ὁ ἕτερος ἢ οἱ λοιποί; [9] Εἰ γὰρ ὁ μὲν κόσμος σφαιρικὸς ἀποτελεσθεὶς οὐρανοῦ κύκλοις ἀποκέκλεισται, ὁ δὲ τοῦ κόσμου ποιητὴς ἀνωτέρω

creator mundi circa ea esset quae creaverat, ubinam igitur locus alteri deo? Is esse posset neque in mundo, quia dominatum eius tenet princeps ille deus, neque circa mundum, quia ibi est creator. An igitur alter ille deus in alio mundo versatur vel circa alium mundum? Neque id procedit. Nam primum nihil tunc ad nos pertineret, quia mundi dominatum non teneret; tum potestas eius limitata esset, quia in circumscripto loco versaretur; denique nihil ageret, quia creator solus mundum regeret. — Cf. Ioannes Dam. De fid. orth. I. c. 5 (Opp. ed. Lequien. T. I) p. 128 sq.

3. *ἠδύναντο*] Par. 2. Lub. Bodl. 2. Mon. *ἠδύνατο*, scil. *ἕκαστος*.

4. *Οὐ . . . οὐχ ὅμοιοι*] Arg. Bodl. 1. 2. Aet. *οἱ θεοὶ* pro *εἰ θεοί*. Gesnerus mallet *εἰ γὰρ ἢ θεοί*. Tum codd. msti et editi: *ἀλλ' ὅτι ἀγένητοί τε* [Mon. *ἀγένητι* — sic — pro *ἀγ. τε*] *καὶ γενητοὶ* [Par. 2 et Aet. *ἀγέννητοι . . . γεννητοὶ*: cf. c. 4. n. 10] *οὐχ ὅμοιοι*. Excipiendi sunt Par. 1 et Clar., in quibus est *ἀλλ' ὅτι ἀγένητοι οὐχ ὅμοιοι*. Quam lectionem genuinam solus Maranus textui inseruit. In Par. 1 alia demum manus ista verba *τε καὶ γενητοὶ* adscripsit: quibus haec Athenagorae disputatio deformatur. Inepte Lindnerus coniecit *οὐ γάρ, εἰ θεοὶ ὅμοιοι, καὶ γενητοί, ἀλλ' ὅτι ἀγέννητοι οὐχ ὅμοιοι*. Sed in Cur. poster. lectioni a Benedictino receptae calculum criticum adiecit.

5. *τὰ . . . γενόμενα*] Recte Ritter (*Gesch. d. chr. Philos.* P. I, Hamb. 1841, p. 311): „Der Grundsatz ist aus der platonischen Lehre gefolgert: nur gewordene Dinge können ihrem Wesen nach gleich sein, weil sie nach einem Muster gebildet dieselbe Art haben.“ — Pro *τοῖς παραδ.* Bodl. 1 *τῆς παραδ.*

6. *Εἰ . . . Καίτοι ὁ μὲν*] Codd. msti et editi male: *εἰ δὲ ὡς . . . ἓν σῶμά εἰσιν, συμπληροῦντες τὰ μέρη, ἕνα ἐ. α. συμπληροῦντες, ὁ θεὸς εἷς. καίτοι ὁ μὲν* etc. Prius *συμπληροῦντες* (ante *τὰ μέρη*), ut

resve dii, aut in uno et eodem loco erant aut in suo quisque separatim. In uno quidem et eodem esse non poterant. Non enim si dii sunt similes sunt, sed quia infecti sunt non similes sunt; nam quae facta sunt exemplaribus similia sunt, infecta vero dissimilia sunt, quum neque ab alio orta neque ad aliud expressa sint. Si autem, quemadmodum manus et oculus et pes unius corporis sunt partes, unum ex ipsis constituentes, ita deus unus est? Quamquam Socrates, quoniam ortus et corruptioni obnoxius est, compositus est et divisus in partes; deus autem ortum non habet et perpessionis et divisionis expers est, non igitur constat ex partibus. Si vero separatim quisque eorum est, quum mundi creator sit supra opera sua et circa ea quae fecit et ornavit, alter aut reliqui ubi erunt? Nam si mundus, quum sit rotundus, caelestibus sphaeris concluditur, mundi autem creator deus supra

probe advertit Lindnerus, ex sequenti natum est errore librariorum. Neminem arbitror dubitaturum quin recte reposuerim punctum interrogans post *ὁ θεὸς εἷς*. Actt. apost. 23, 9 (ed. Lachmann. et Tischendorf.): *εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ ἢ ἄγγελος;* = „Wenn aber (quid vero, si) ein Geist oder ein Engel zu ihm geredet hat?“ Wie dann? Verba *ἕνα* etc. sic capias: *ἕνα (ἄνθρωπον) ἐξ αὐτῶν (μερῶν) συμπληροῦντες* sc. *πούς κ. ὀφθ. κ. χείρ.* Pro *ὁ θεὸς εἷς* (sc. *ἐστί*) plenius scripsisset: *οὕτω πλείονες θεοὶ ἕνα συμπληροῦσι.*

7. *Σωκράτης*] Poterat etiam dixisse h o m o vel a n i m a l, sed maluit adhibere nomen rei singularis. *Συγκείμενος* scil. *ἐξ μέρεσι. Lindner.*

8. *Εἰ δὲ ἰδίᾳ ἕκαστος α.*] Respondet praecedenti *Ἓν μὲν οὖν ἑνὶ καὶ ταὐτῷ εἶναι οὐκ ἠδύναντο.* Codd. msti (excepto Arg.) et editi mendose: *εἰ δὲ ἰδίᾳ ἑκάστου αὐτῶν ὄντος, τοῦ κτλ.* Caeci fuerunt editores qui non viderunt haec corrupta esse. Gesneri coniecturâ *καὶ τοῦ τὸν κόσμον* textus magis deformatur. Veram lectionem suppeditavit Arg.: unde illud *ἕκαστος* reposui. Participium *ὄντος* pertinet ad *ἀνωτέρω* etc. Pro *ἃ ἐποίησέ τε καὶ ἐκόσμησε* (= *was er erschaffen und geformt hat*: c. 10: *ὑφ᾽ οὗ γεγένηται τὸ πᾶν καὶ διακεκόσμηται*, Iust. Dial. c. Tr. c. 11 *τὸ πᾶν ποιεῖν καὶ διατάσσειν*, unde deus *ποιητὴς καὶ δημιουργὸς κόσμου* s. *τῆς πάσης κτίσεως*: Suppl. l. c. et Actt. mart. S. Iustini c. 2) Bodl. 2 *ἐποίησε καὶ ἐκόσμησε* (part. *τε* etiam in Bodl. 1 omissa est), Lub. et Mon *ἃ ἐκόσμησέ τε καὶ ἐποίησε.* Insuper Lub. *ὁ* ante *ἕτερος* omisit.

9. *Εἰ γὰρ ὁ μὲν*] Arg. Vat. Ottob. 1. 2 *εἰ μὲν γὰρ ὁ.* Pro *κύκλοις* Lub. *κύκλος.*

τῶν γεγονότων [10] ἐπέχων αὐτὸν τῇ τούτων προνοίᾳ, τίς ὁ τοῦ 9
ἑτέρου θεοῦ ἢ τῶν λοιπῶν τόπος; Οὔτε γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἐστίν, [11] ὅτι ἑτέρου ἐστίν· οὔτε περὶ τὸν κόσμον, ὑπὲρ γὰρ τοῦτον ὁ τοῦ κόσμου ποιητὴς θεός. Εἰ δὲ μήτε ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶ μήτε περὶ τὸν κόσμον (τὸ γὰρ περὶ αὐτὸν πᾶν ὑπὸ τούτου [12] κατέχεται), ποῦ ἐστιν; Ἀνωτέρω [13] τοῦ κόσμου καὶ τοῦ θεοῦ; Ἐν ἑτέρῳ κόσμῳ ἢ περὶ ἕτερον; Ἀλλ' εἰ μέν ἐστιν ἐν ἑτέρῳ [14] ἢ περὶ ἕτερον, [15] οὔτε περὶ ἡμᾶς ἐστιν ἔτι (οὔ τε γὰρ κόσμου κρατεῖ), οὔτε αὐτὸς δυνάμει μέγας ἐστίν (ἐν γὰρ [16] περιωρισμένῳ B
τόπῳ ἐστίν). Εἰ δὲ οὔτε ἐν ἑτέρῳ κόσμῳ ἐστὶν (πάντα γὰρ [17] ὑπὸ τούτου πεπλήρωται) οὔτε περὶ ἕτερον (πάντα γὰρ ὑπὸ τούτου [18] κατέχεται), καὶ οὐκ ἔστιν, οὐκ ὄντος ἐν ᾧ ἐστιν. [19] Ἢ τί ποιεῖ, ἑτέρου μὲν ὄντος οὗ ἐστιν ὁ κόσμος, αὐτὸς δὲ ἀνωτέρω ὢν τοῦ ποιητοῦ τοῦ κόσμου, οὐκ ὢν δὲ οὔτε ἐν [20] κόσμῳ οὔτε περὶ κόσμον; [21] Ἀλλ' ἔστι τι ἕτερον, ἵνα που στῇ; Ἀλλ' ὑπὲρ αὐτὸν ὁ θεὸς καὶ [22] τὰ τοῦ θεοῦ. Καὶ [23] τίς ἔσται

10. ἐπέχων αὐτὸν] H. e. κόσμον, *regens s. gubernans mundum.* Sic Aristoteli ὁ τὸν κόσμον ἐπέχων, mundi gubernator, est deus. *Τῇ τούτων (γεγονότων) προνοίᾳ* i. q. *providendo rebus creatis. Lindner.*

11. ὅτι ἑτέρου ἐστίν] Haec in edit. Lindn. (ut in exempl. Mar. Venet.) — propter ἐστίν repetitum — exciderunt. Mox ὑπὲρ fortasse in περὶ mutaveris. Utraque vox a librariis saepe confunditur: Prolegg. c. VII.

12. κατέχεται] Bodl. 1. 2 κατέχετε.

13. τοῦ κόσμου ... Ἐν ἑτέρῳ] Haec Sophianus in marg. Mon. supplevit.

14. ἢ] Sic pro vulg. καὶ reposui.

15. οὔτε ... ἔτι] Interpr. Campid.: „*so ist er nicht mehr um uns*,“ beschäftigt sich folglich nicht mit uns und geht uns nichts an. Mox pro οὔ τε γὰρ codd. msti et editi οὔτε (coniunctim) γὰρ exhibent. Cf. Iust. Apol. I. c. 22. n. 7. Alius scripserit οὔτι, *prorsus non.*

16. περιωρισμ.] Mon. περιορισμένῳ.

17. ὑπὸ] Bodl. 2 ἀπό. Pronomen τούτου hîc et in sequenti parenthesi designat τὸν τοῦ κόσμου ποιητὴν θεόν.

18. κατέχεται] Bodl. 1. 2 κατέχετε. Mox καὶ ante οὐκ ἔστιν in Arg. non exstat. Gesnerus: „καὶ hîc est particula illativa, ut etiam aliquando Latinis in hypothetico sermone.“ Reddidit: *sequitur ut om-*

opera sua versatur, illum gubernans his providendo: quis erit alterius dei aut caeterorum locus? Neque enim in mundo est, quum sit alterius; neque circa mundum, supra hunc enim mundi creator deus. Si vero neque in mundo est neque circa mundum (quidquid enim circa hunc est a creatore occupatur), ubinam est? Supra mundum et deum? In alio mundo aut circa alium? Sed si in alio est vel circa alium, neque iam circa nos est (non etenim mundi dominatum tenet), neque potestas eius magna est (in circumscripto enim loco versatur). Quodsi neque in alio mundo est (omnia enim ab isto implentur) neque circa alium (omnia enim ab isto occupantur), plane non est, quum locus non sit in quo versetur. Aut quid facit, si, quum alius sit cuius mundus est, ipse supra creatorem mundi, nec tamen in mundo aut circa mundum, versetur? Sed estne aliud quidpiam, in quo stare possit? At supra eum deus est et quae dei sunt. Et quis erit

*nino non sit.* *Οὐκ ὄντος* sc. *τόπου.* Nullus enim ei est locus, aut in mundo aut extra mundum.

19. *Ἢ*] Mon. *ἦ*. Mox Lub. et Mon. *οὐκ* (pro *οὗ*) *ἔστιν*. Verba *οὗ ἐστιν ὁ. κ.* haec complectuntur: a quo mundus ortum habet (*οὗ ἐστιν* „scil. *τὸ ποίημα*", Lindn.), ad quem pertinet (Gesn.), cui subiectus est (interpr. Campid.: „während ein anderer die Welt besitzt"). *Αὐτὸς δὲ* scil. ille deus alter. Is igitur nihil agere potest, quum creator solus mundum regit.

20. *κόσμῳ*] Arg. *τῷ κόσμῳ*. Tum idem *περὶ τὸν κόσμον*.

21. *Ἀλλ'*] *Ἀλλὰ* hîc interrogat, et est interrogatio negationis loco. *Gesner.* In codd. mstis et editis adiiciuntur verbis *ἵνα που στῇ* haecce: *ὁ γενόμενος κατὰ τοῦ* (Bodl. 1 *τὸν*. Gesner. praefert *μετὰ τοῦ*) *ὄντος*. Haec vero, ut Maranus scite admonuit, pugnant cum Athenagorae sententia, „qui de duobus illis diis quos animi causa fingit ita disputat ut utrumque increatum ac proinde dissimilem esse ponat." Quapropter expunxi. Assuta sunt ab eo qui prius *τε καὶ γενητοὶ* (n. 4) addiderat, ut duo illi dii, praeter sententiam Athenagorae, creati et increati dicerentur.

22. *τὰ τοῦ θεοῦ*] Gesner. et Rechenberg. intelligunt perfectiones dei, bonitatem sapientiam potentiam [quae infra c. 23 sq. *τὰ ἐπισυμβεβηκότα θεῷ* vocantur], at mihi videntur intelligi *τὰ τοῦ θεοῦ* sc. *ἔργα* vel *ποιήματα*. *Lindner.*

23. *τίς*] Bodl. 1. 2 *τί*. Dein Bodl. 1. 2. Aet. *ὑπὸ* pro *ὑπὲρ*.

τόπος, τὰ ὑπὲρ τὸν κόσμον τούτου πεπληρωκότος; Ἀλλὰ προνοεῖ; [24] Καὶ μὴν οὐδέν, εἰ μὴ προνοεῖ, πεποίηκεν. Εἰ δὲ μὴ ποιεῖ C μήτε προνοεῖ μήτε ἐστὶ τόπος ἕτερος ἐν ᾧ ἐστιν, εἷς οὗτος ἐξ ἀρχῆς καὶ μόνος ὁ ποιητὴς τοῦ κόσμου θεός.

9. Εἰ μὲν οὖν ταῖς τοιαύταις ἐννοίαις ἀπηρκούμεθα, ἀνθρωπικὸν ἄν τις εἶναι τὸν καθ' ἡμᾶς [1] ἐνόμισε λόγον. [2] Ἐπεὶ D δὲ αἱ φωναὶ τῶν προφητῶν πιστοῦσιν ἡμῶν τοὺς λογισμούς (νομίζω καὶ [3] ὑμᾶς, φιλομαθεστάτους καὶ ἐπιστημονεστάτους ὄντας, οὐκ ἀνοήτους γεγονέναι οὔτε τῶν Μωσέως οὔτε τῶν Ἠσαΐου καὶ Ἱερεμίου καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν, οἳ [4] κατ' ἔκστασιν τῶν ἐν αὐτοῖς λογισμῶν κινήσαντος αὐτοὺς τοῦ θείου πνεύματος [5] ἃ ἐνηργοῦντο ἐξεφώνησαν, συγχρησαμένου τοῦ πνεύματος ὡσεὶ καὶ [6] αὐλητὴς αὐλὸν ἐμπνεῦσαι), τί οὖν οὗτοι; [7] Κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Καὶ πάλιν· [8] Ἐγὼ θεὸς πρῶτος καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός. Ὁμοίως· [9] Ἔμπροσθέν ἐμοῦ οὐκ ἐγένετο ἄλλος θεὸς καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται· ἐγὼ ὁ θεὸς καὶ οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ. Καὶ περὶ τοῦ μεγέθους· [10] Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν

24. *Καὶ . . . μὴ προνοεῖ*] Omnia haec verba in Arg. praetermissa sunt, ob repetitum *προνοεῖ*. Pro *οὐδὲν* Par. 2 *οὐδὲ*, Bodl. 1. 2 *οὐδ'*. Arg. Lub. Mon. *εἰ μὴ προνοῇ*. Mallet Gesnerus *Καὶ μὴν οὐδὲ προνοεῖ, εἰ μὴ πεποίηκεν*. Lindnerus verba *εἰ μὴ προνοεῖ* eliminanda censet. Sed quid opus non corrupta emendare?

1. *ἐνόμισε*] Sic Par. 1. 2. Lub. Bodl. 1. 2. Caeteri *ἐνόμισεν*, ut editi.

2. *Ἐπεὶ δὲ κτλ.*] Oratio particulâ *οὖν* recipitur: *τί οὖν οὗτοι*: *quid igitur hi* prophetae? Cf. Wahl Clav. librr. V. T. apocryph. p. 215. Solus Maranus verba *νομίζω* usque ad *ἐμπνεῦσαι* semicirculis inclusit. Idem legi voluit *νομίζω γὰρ* (sive *δὲ*) *ὑμᾶς*. Gesnerus *νομίζω δὲ καὶ ὑμᾶς*. Sed ferri tamen et vulgata lectio potest. — Pro *ἡμῶν τ. λ.* Lub. *ὑμῶν τ. λ.* Tum pro *λογισμοὺς* Bodl. 2 et Aet. *συλλογισμοὺς*. Lub. *τὸν λογισμὸν*, ast prima iam manus superscripsit *τοὺς λογισμούς*.

3. *ὑμᾶς*] Arg. *ἡμᾶς*. Paullo post *ἀνοήτους*.

4. *κατ' ἔκστασιν*] Pariter Iustinus Mart. de inspiratione docuit, Dial. c. Tr. c. 115: *ἐν ἐκστάσει*. Sic Montanistae quoque; Tertullianus adv. Marc. IV. c. 22: „necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute divina.“ Cf. c. 7. n. 12. — Paullo ante pro *ἐν αὐτοῖς* Bodl. 1. 2. Aet. *ἐν ἑαυτοῖς*.

5. *ἃ ἐνηργοῦντο*] H. e. ad quae

iste locus, quum creator quae sunt supra mundum impleat? Num providet? Nihil sane fecit, nisi providet. Quodsi nec facit quidquam nec providet nec alius est locus in quo versetur, unus est ille ab initio et solus mundi creator deus.

9. Si eiusmodi tantum rationibus uteremur, aliquis iudicaret humanam esse nostram doctrinam. Sed quia prophetarum voces argumenta nostra confirmant (puto etiam vobis, qui literatissimi et doctissimi estis, non ignota esse scripta Mosis aut Iesaiae aut Ieremiae et reliquorum prophetarum, qui mente extra se rapti, impellente spiritu divino, quae ipsis inspirabantur locuti sunt, utente iis spiritu velut si tibicen tibiam inflet): quid igitur illi? *Dominus deus noster; non comparabitur alius ad illum.* Et rursus: *Ego deus primus et postremus, et praeter me non est deus.* Similiter: *Ante me non fuit alius deus et post me non erit; ego sum deus et non est praeter me.* Et de magnitudine eius: *Coelum mihi thronus, terra vero scabellum pedum meorum.*

impellebantur. *Lindner.* Maranus *ἐνηγοῦντο* mendose: unde Baumgarten-Crusius (*Comp. d. chr. Dogmengesch.* P. II. p. 54) *ἐνηχοῦντο* effecit. Sed lectio recepta omnibus firmatur codd. mstis.

6. *αὐλητὴς*] Aet. *ἀληθὴς*. Mox Lub. *πνεῦσαι*, pro *ἐμπνεύσαι* (opt.). Omnes ante Maranum editores: *συγχρησαμένου τοῦ πνεύματος, ὡσεὶ καὶ αὐλητής, αὐλὸν ἐμπνεῦσαι* (inf.): quam ineptam scribendi rationem Schweglerus quoque (*Der Montanismus*, Tub. 1841, p. 102) repetiit.

7. *Κύριος . . . πρὸς αὐτόν*] Exod. 20, 2—3 (quoad sensum): *ἐγώ εἰμι κύριος ὁ θεός σου· ... οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.*

8. *Ἐγὼ ... ἔστι θεός*] Iesai. 44, 6: *ἐγὼ πρῶτος* (coll. 41, 4 *ἐγὼ θεὸς πρῶτος*) *καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός.* — Part. *καὶ* ante *πλὴν* deest in Bodl. 1. 2. Pro *ἔστι θεός* Bodl. 2 *ἔστι ὁ θεός.* Editi (excepto Maraniano) male: „*Ἐγὼ θεὸς πρῶτος.*“ *Καὶ μετὰ ταῦτα·* „*Καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός.*“

9. *Ἔμπροσθεν ... πάρεξ ἐμοῦ*] Iesai. 43, 10—11. — Par. 2. Bodl. 1. Aet. addunt *σώζων*, ut Biblia. Codd. msti et editi pro *Ὁμοίως· Ἔμπροσθεν* vitiose: *Ὅμοιος ἔμπροσθεν κτλ.*

10. *Ὁ οὐρανός ... καταπ. μου*] Iesai. 66, 1. — Lub. *οἰκοδομήσεται.*

ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; [11] Καταλείπω δὲ ὑμῖν, ἐπ' αὐτῶν τῶν βιβλίων [12] γενομένοις, ἀκριβέστερον τὰς ἐκείνων ἐξετάσαι προφητείας, ὅπως μετὰ τοῦ προσήκοντος λογισμοῦ τὴν καθ' ἡμᾶς [13] ἐπήρειαν ἀποσκευάσησθε.

10. Τὸ μὲν οὖν ἄθεοι μὴ [1] εἶναι, ἕνα τὸν ἀγένητον καὶ B
ἀΐδιον καὶ ἀόρατον καὶ [2] ἀπαθῆ καὶ ἀκατάληπτον καὶ ἀχώρητον, νῷ μόνῳ καὶ λόγῳ καταλαμβανόμενον, [3] φωτὶ καὶ κάλλει καὶ πνεύματι καὶ δυνάμει ἀνεκδιηγήτῳ περιεχόμενον, ὑφ' οὗ [4] γεγένηται τὸ πᾶν διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου καὶ διακεκόσμηται καὶ συγκρατεῖται, θεὸν ἄγοντες, [5] ἱκανῶς μοι δέδεικται. Νοοῦμεν [6] γὰρ καὶ υἱὸν τοῦ θεοῦ. Καὶ μή μοι γελοῖόν τις νομίσῃ τὸ υἱὸν εἶναι τῷ θεῷ. Οὐ γὰρ ὡς ποιηταὶ μυθοποιοῦσιν, [7] οὐδὲν βελτίους τῶν ἀνθρώπων δεικνῦντες τοὺς θεούς, ἢ περὶ τοῦ θεοῦ C
καὶ πατρὸς ἢ περὶ τοῦ υἱοῦ πεφρονήκαμεν. [8] Ἀλλ' ἔστιν ὁ υἱὸς

11. *Καταλείπω*] Bodl. 1. 2 *καταλείπων*. Pro *ὑμῖν*, quod sequitur, Aet. *ὑμῶν*. Mon. omisit.

12. *γενομένοις*] Bodl. 1. 2. Aet. *γενομένων*, huius autem in marg. *γενομένοις*. Aet. non *ἐξετάσαι* sed *ἐξετάσα* (sic).

13. *ἐπήρειαν*] Bodl. 2 *ἐπήρεια*. Cf. c. 2. n. 4.

1. *εἶναι*] Deest Bodl. 1. 2. Mox Lub. et Mon. *τὸ* ante *ἀγένητον*. Editi *ἀγέννητον*. Illud ex Par. 1. Arg. Lub. reposui. Cf. c. 4. n. 10.

2. *ἀπαθῆ*] H. e. *patiendi expertem*. Minus recte Lindnerus praeeunte Suffr. Petro explicuit *affectibus haud obnoxium*, „liberum a dolore, taedio, tristitia, spe, metu" etc. Voces *ἀκατάληπτον καὶ ἀχώρητον* Maranus transtulit: *qui nec capi aut comprehendi potest*. *Ἀκατάληπτος*: *incomprehensibilis* (Suffr. Petrus), qui tangi non potest (Gesner). Minucius Fel. Octav. c. 18. §. 8 ed. Lindn.: „nec comprehendi (sc. potest): tactu purior est." *Ἀχώρητος*: *immensus* (S. Petr.), qui loco includi non potest (Gesner.). Iustin. Mart. Dial. c. Tr. c. 127: *ὁ τόπῳ τε ἀχώρητος καὶ τῷ κόσμῳ ὅλῳ*. — Additur *νῷ μόνῳ κ. λ. καταλαμβανόμενον* (c. 4 *θεωρούμενον*, c. 23: *λόγῳ καταλαμβ.*) coll. Iustin. l. c. c. 3: *οὐκ ἔστιν ὀφθαλμοῖς ... ὁρατὸν τὸ θεῖον ... ἀλλὰ μόνῳ νῷ καταληπτόν, ὥς φησι Πλάτων*.

3. *φωτὶ ... περιεχ.*] Deus dicitur habitare in luce 1 Tim. 6, 16 et *εἶναι ἐν τῷ φωτί* 1 Ioann. 1, 7. Cf. n. 9.

4. *γεγένηται*] „Durch welchen geworden ist das All." Rechenberg. et Lindner. tacite admiserunt *γεγένηται*, citra auctoritatem codd. mstorum. Cf. c. 8. n. 8. Posthac Par. 1. Bodl. 1. 2 *δι' αὐτοῦ λόγου*. Sed in Par. 1 *διὰ τοῦ* supra lineam ha-

*Qualem domum aedificabitis mihi*, *aut quis locus requietis meae?* Sed vobis relinquo ut, ubi in ipsos libros incideritis, eorum expendatis oracula, ut consentaneo iudicio iniuriam quam patimur propulsetis.

10. Satis igitur demonstratum a me est atheos nos non esse, qui deum agnoscimus unum infectum et aeternum et invisibilem et impassibilem et incomprehensibilem et immensum, qui sola mente et ratione cognoscitur, luce et pulchritudine et spiritu et potentia inenarrabili circumdatus est, a quo universum per ipsius logon et creatum et ornatum est et conservatur. Agnoscimus enim etiam filium dei. Nec quisquam ridiculum existimet filium esse deo. Non enim ut poetae fabulantur, qui nihilo meliores hominibus inducunt deos, vel de deo et patre vel de filio sentimus. Sed est

betur, ut sit *διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου*, id quod in caeteris quoque codd. mstis comparet. Editores tamen, exceptis Duc. Rechenb. Lindn., *αὑτοῦ* temere mutarunt in *αὐτοῦ*. Cf. c. 2. n. 9. C. 4 (coll. cc. 12. 18. 30, ubi eadem formula occurrit): deus omnia fecit *διὰ τοῦ παρ' αὐτοῦ λόγου*. Pro *συγκρατεῖται*, quod in omnibus codicibus est, mavult Maranus *συγκροτεῖται*. Lindner. (in Cur. poster.): „Placet lectio recepta.“ Sed alibi: „deus *per spiritum suum* conservat (c. 6. n. 15) et gubernat (c. 5. n. 12) hoc rerum universum.

5. *ἱκανῶς*] Bodl. 2 *ἱκανὸς*.

6. *γὰρ*] Gesner. malit *δέ*. Noli mutare; nam *γὰρ* dictum est ratione habita praecedentium verborum *διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου* h. e. *υἱοῦ τοῦ θεοῦ*. Mox *καὶ* ante *μή μοι* in Bodl. 1. 2. Aet. desideratur.

7. *οὐδὲν ... θεούς*] Cf. Iustini Mart. Apol. I. c. 4 (n. 10), Orat. ad Gentt. c. 1—3, Cohort. ad Gentt. c. 2, De monarch. c. 6, Tatiani Orat. ad Gr. c. 8.

8. *'Αλλ' ἔστιν . . . ὁ υἱὸς τ. θεοῦ*] Ioann. 1, 3. 17, 21—23. — Editores praeter Maranum (etiam Zeller: *Theol. Jahrbb.* Tub. 1845. Fasc. 4. p. 626) male interpungunt: *θεοῦ, λόγος τοῦ πατρός, ἐν ἰδέᾳ* etc. In Bodl. 1. 2 voci *λόγος* articulus *ὁ* praecedit, eundemque Fr. Lücke (*Comment. üb. d. Ev. d. Joh.* P. I. ed. 3. p. 53) et Gieseler (*Lehrb. d. Kirchengesch.* T. I. P. 1. ed. 4. p. 221) receperunt. Sed non opus est. C. 6: *λόγῳ δεδημιούργηται ... τὰ πάντα*. Verba *ἐν ἰδέᾳ καὶ ἐνεργείᾳ* explicantur appositis: *πρὸς αὐτοῦ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγένετο*. Filius dei est logos patris 1°. *ἐν ἰδέᾳ* (im idealen Sinne), quia omnia *πρὸς αὐτοῦ* h. e. secundum logon, ei convenienter (ihm gemäss: c. 2. n. 7: sine necessitate Maranus,

τοῦ θεοῦ λόγος τοῦ πατρὸς ἐν ἰδέᾳ καὶ ἐνεργείᾳ· πρὸς αὐτοῦ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγένετο, ἑνὸς ὄντος τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Ὄντος δὲ τοῦ υἱοῦ ἐν πατρὶ καὶ πατρὸς ἐν υἱῷ, [9] ἑνότητι καὶ δυνάμει πνεύματος, νοῦς καὶ λόγος τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. Εἰ δὲ δι' ὑπερβολὴν συνέσεως σκοπεῖν ὑμῖν ἔπεισιν, ὁ παῖς τί βούλεται, ἐρῶ διὰ βραχέων [10] πρῶτον γέννημα εἶναι τῷ πατρί, οὐχ ὡς γενόμενον (ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὁ θεός, νοῦς ἀΐδιος ὤν, εἶχεν αὐτὸς [11] ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον, ἀϊδίως D
λογικὸς ὤν), [12] ἀλλ' ὡς τῶν ὑλικῶν ξυμπάντων, ἀποίου φύσεως καὶ γῆς ἀχρείας ὑποκειμένων δίκην, μεμιγμένων τῶν παχυμερεστέρων πρὸς τὰ κουφότερα ἐπ' αὐτοῖς, ἰδέα καὶ ἐνέργεια εἶναι προελθών. Συνᾴδει δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὸ προφητικὸν πνεῦμα·

Lücke et Gieseler ll. cc. mallent πρὸς αὐτόν), sive iuxta exemplar in logo descriptum facta sunt; 2°. ἐν ἐνεργείᾳ (im realen Sinne), quia omnia δι' αὐτοῦ h. e. per logon facta sunt. Mox dicitur ipse τῶν ὑλικῶν ξυμπάντων ἰδέα καὶ ἐνέργεια: ideales und reales Princip der Welt, Urbild aller Dinge und Princip ihrer Wirklichkeit. — Gesnerus coniecit legendum ἑνὸς μὲν ὄντος τ. πατρ. κ. τοῦ (hic artic. deest in Bodl. 2) υἱοῦ. Non muto.

9. ἑνότητι καὶ δυνάμει πνεύματος] Hic πνεύματος nomine non persona spiritus sancti sed spiritualis essentia patris et filii (I. Clericus Histor. eccl. duorum prim. saeculorum, Amst. 1716. 4°, p. 705) h. e. divinitas (Maran.), das gemeinsame göttliche Wesen (I. A. Dorner *Die Lehre von der Person Christi* P. I, Stuttg. 1845, p. 210), significatur, ut saepe quum apud alios tum apud Athenagoram. Cfr. Iustinus Mart. Apol. I. c. 33. n. 7, Tatianus Or. ad Gr. c. 7. n. 1, Theophilus ad Autol. II. c. 10, Tertullianus adv. Marc. III. c. 16: „spiritus creatoris qui est Christus.“ Apolog. c. 21: „sermoni atque rationi ... propriam substantiam spiritum inscribimus.“ Adv. Hermog. c. 18. Dicebat Noster supra deum πνεύματι καὶ δυνάμει ἀνεκδιηγήτῳ περιεχόμενον. C. 16: ὁ θεός ἐστιν ... πνεῦμα, δύναμις. Docet igitur patrem in filio esse et filium in patre, quia una in utroque natura divina. Cf. n. 16. — H. Venema (Institt. histor. eccles. T. III, Lugd. Bat. 1779. 4°, p. 417) legit πατὴρ νοῦς καὶ λόγος κτλ. („pater mens, et sermo patris filius dei“), vocem πατὴρ per scripturae compendium excidisse putans, quippe quum paullo post dicatur deum esse νοῦν ἀΐδιον et in se habere τὸν λόγον. „At,“ ut recte monet Clarisse (De Athenag. vita et script. et eius doctr. p. 92), „necessaria non videtur haec emendatio, cum alibi filius dicatur νοῦς patris et insuper nullo testimonio ea nitatur.“

filius dei logos patris in idea et efficacia: secundum eum enim et per eum omnia facta sunt, quum pater et filius unum sint. Quum autem pater sit in filio et filius in patre, unitate et potentia spiritûs, mens et logos patris est filius dei. Quodsi vobis pro summa vestra intelligentia inquirere subeat, filius quid sibi velit, dicam breviter eum primam esse patris progeniem, non quod factus sit (ab initio enim deus, qui est aeterna mens, habebat ipse in seipso logon, utpote ab aeterno *λογικός*), sed quod prodierit ut omnium materialium rerum, quae instar informis naturae et terrae inertis iacebant, partibus crassioribus commixtis cum levioribus, idea et vis efficax esset. Confirmat orationem nostram propheticus spiritus; nam

10. *πρῶτον*] Aet. *πρῶτος*. Dein Mon. *γενώμενον* pro *γενόμενον*, e correctione.

11. *ἐν ἑαυτῷ*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἐν αὐτῷ*.

12. *ἀλλ' ... προελθών*] „Der Logos ist das vom Vater zuerst Erzeugte, aber nicht wie etwas erst Gewordenes (*γενόμενον*), sondern als nur hervorgegangen (*προελθών*), um in der Materie, welche noch eine unförmliche Masse war, die Idee zu verwirklichen“ (n. 8). Non sunt autum haec verba et similia, e. gr. c. 15. p. 14 D et c. 19. p. 19 B, ut incautus lector (H. Ritter *Gesch. d. chr. Philos.* T. I. p. 311) facile crediderit, de materia sic accipienda quasi ea inter principia ponatur et cum deo simul subsistere dicatur; nam etiam materia ipsa a deo per logon est primitus creata. Iuvat unum tantum proferre effatum; ait c. 4: *τὸ μὲν γὰρ θεῖον ἀγένητον εἶναι καὶ ἀΐδιον ... τὴν δὲ ὕλην γενητὴν καὶ φθαρτήν. ... πάντα δὲ διὰ τοῦ παρ' αὐτοῦ* (dei) *λόγου πεποιηκότα.* — Pro *καὶ γῆς* Bodl. 1. 2. Clar. Aet. *καὶ γῆ ὡς*. Codd. msti et editi non *ἀχρείας* sed inepte *ὀχείας* *(coitûs)* praebent, commate post *γῆς* posito. Solus Mon. *ὀχέας*, in marg. *ὀχείας*. I. A. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 132) proposuit *γῆς ὀχέως*, quod idem sit ac *γῆς ἀκατασκευάστου* (sed illa vox nusquam apud Graecos occurrit), Clericus l. c. *γῆς ὀχείου*, *instar vehiculi*, bene Maranus *γῆς ἀχρείας*, quod etiam Clarisse et Gieseler ll. cc. probaverunt. Deest in Aet. *τῶν* ante *παχυμερεστέρων*. Pro *προελθὼν* Fabricius (l. c. p. 133) legit *προελθόν*, quum quemadmodum *γενόμενον* referatur ad *πρῶτον γέννημα*. Noli mutare: nam neque *ὡς γενόμενον*, i. q. *quasi factum* quoddam, *wie Gewordenes* (supersedemus Semleri, *S. J. Baumgartens Untersuch. theol. Streitigkk.* T. II. p. 73, coniecturâ *ὥς τι γενόμ.*), pertinet ad *γέννημα*.

[13] Κύριος γάρ, φησίν, ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ.
Καίτοι καὶ αὐτὸ τὸ ἐνεργοῦν τοῖς ἐκφωνοῦσι προφητικῶς ἅγιον
πνεῦμα [14] ἀπόῤῥοιαν εἶναί φαμεν τοῦ θεοῦ, ἀποῤῥέον καὶ ἐπανα-
φερόμενον ὡς ἀκτῖνα ἡλίου. Τίς [15] οὖν οὐκ ἂν ἀπορήσαι, 11
[16] λέγοντας θεὸν πατέρα καὶ υἱὸν θεὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον, δει-
κνύντας αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τῇ ἑνώσει δύναμιν καὶ τὴν ἐν τῇ τά-
ξει διαίρεσιν, ἀκούσας [17] ἀθέους καλουμένους; [18] Καὶ οὐκ ἐπὶ
τούτοις τὸ θεολογικὸν ἡμῶν ἵσταται μέρος· ἀλλὰ καὶ πλῆθος
[19] ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν φαμεν, οὓς ὁ ποιητὴς καὶ δημιουρ-

13. *Κύριος ... αὐτοῦ*] Prov. 8, 22. — Aet. *εἰ κύριος*. Mon. *ἔκτισέν με*. Codd. editi *αὐτοῦ ε. ἔ. αὐτοῦ*, citra mstorum auctoritatem (c. 2. n. 9). Etiam Iustinus Martyr hunc scripturae locum de logo, mundi principio, accepit: cf. Dial. c. Tr. c. 61. n. 1. Aperte errat Venema, contendens, locum istum a veteribus ad spiritum non ad filium referri. Admodum inepte Roesslerus (*Bibl. d. KVV.* P. I. p. 190), a Rechenbergio deceptus, legit *ἔκτησέ* (?!) *με*, reddens: „er hat mich, den heil. Geist, besessen."

14. *ἀπόῤῥοιαν*] Bodl. 1. 2. Aet. *καὶ ἀπόῤῥοιαν*. Lub. alio ordine: *ἀπόῤῥοιαν φαμὲν τοῦ θεοῦ εἶναι.*

15. *οὖν*] Haec vocula et sequens *ἂν* in Par. 1 et Clar. supra lineam comparent. Deest *οὖν* in Bodl. 1. 2. Aet. In Mon. est *ἀπορῆσαι*, pro opt. *ἀπορήσαι* (c. 9. n. 6).

16. *λέγοντας ... διαίρεσιν*] Bodl. 1. 2. Aet. *λέγοντες*. Tum Bodl. 1. 2 *δεικνύντες αὐτὸν*, Clar. Aet. *δεικνύντας αὐτὸν*. In Par. 2 distinctio apposita post *υἱὸν*, ut vox *θεὸν* referatur ad spiritum sanctum. Suspicatur legendum Venema (l. c. p. 416) *ἐν δυνάμει ἕνωσιν*. Contra monet Clarisse l. c.: „Etiamsi non negemus longe faciliorem sic fieri sensum huius loci eiusque habitum elegantiorem, ipsa tamen illa facilitas contra eam lectionem facere mihi videtur, cum vix ulla ratio reperiri possit, cur tam planum locum in obscuriorem detorserint librarii neque etiam ullum testimonium illi faveat suspicioni." Dorner (l. c. p. 440) reddidit: „sowohl ihr Wesen zeigend in der E i n h e i t, als auch den U n t e r s c h i e d in ihrer Ordnung." Docet Athenagoras patrem et filium et spiritum, quamvis ordine (*ἐν τῇ τάξει*, ihrer Stellung nach) inter se distinctos, numine tamen (*κατὰ δύναμιν*, secundum divinitatem) pares esse. C. 24: *ὡς γὰρ θεόν φαμεν καὶ υἱὸν τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ πνεῦμα ἅγιον, ἑνούμενα μὲν κατὰ δύναμιν, τὸν πατέρα, τὸν υἱόν, τὸ πνεῦμα.* Vox *δύναμις*, ut etiam Fr. Guil. Daetzsch (De notione trinitatis apud Athenagoram, Hal. 1830, p. 7 sq.) observavit, apud patres huius aevi saepe *naturam* (nostrum „Wesen") significat. Iustinus Apol. I. c. 32: *ἡ δὲ πρώτη δύναμις μετὰ τὸν πατέρα πάντων*

*Dominus*, inquit, *condidit me initium viarum suarum ad opera sua.* Et vero etiam ipsum spiritum sanctum, qui in prophetis efficax est, effluentiam dei esse dicimus, emanantem et redeuntem velut radium solis. Quis igitur non miretur, quum eos, qui deum patrem et filium deum et spiritum sanctum asserunt quique eorum et in unione potentiam et in ordine distinctionem demonstrant, audiat atheos vocari? Neque tamen his ea doctrinae nostrae pars quae est de deo continetur: sed etiam multitudinem angelorum et ministrorum agnoscimus, quos creator et opifex mundi deus per lo-

... *ὁ λόγος ἐστίν.* Coll. Dial. c. Tr. c. 61. p. 284 C, c. 105. p. 332 C, c. 128. p. 358 C. Sic idem (l. c. c. 85. p. 311 C et c. 125. p. 354 D) et Athenagoras (c. 24) satanam et angelos *δυνάμεις* vocant. Cf. c. 18. n. 9. Unde vox illa de natura divina (numine s. divinitate) usurpatur. Iunguntur autem a Nostro *δύναμις* et *πνεῦμα*: cc. 10 et 16: utrumque locum supra n. 9 laudavi. C. A. Kahnis (*Die Lehre v. heil. Geiste* P. I, Hal. 1847, p. 244): „Offenbar ist *δύναμις* der mehr abstrakte, *πνεῦμα* der mehr konkrete Ausdruck für göttliche Substanz."

17. *ἀθέους*] Mon. *θεούς*. Vocem *καλουμένους* quaeque sequuntur omnes ad *οὓς ὁ ποιητὴς* Aet. respuit.

18. *Καὶ*] *Et tamen.* Arg. non *ἐπὶ τούτοις ... μέρος* sed *ἐπὶ τούτους ... μέλος*. *Τὸ θεολογικὸν μέρος* est christianae doctrinae pars, ea continens quae ad numen divinum pertinent. Petr. et Bodl. 1. 2 *λογικὸν* pro *θεολογικόν*. Athenagoras, ut atheismi crimen repellat, ante dixit Christianos agnoscere deum et logon et spiritum sanctum, pares secundum divinitatem; iam addit angelos. Similis locus est Iustini Mart. Apol. I. c. 6. Möhler (*Patrologie* T. I. p. 279): „Aber nicht einmal damit ist der Kreis unserer Glaubenslehre in Bezug auf Gott abgeschlossen." Definitius Baumgarten-Crusius (*Comp. d. chr. Dogmengesch.* T. II. p. 182): in Bezug auf „das zum Gottsein Gehörige": provocans ad notum illud *θεολογεῖται ὁ Χριστός* (Euseb. H. E. V. c. 28. §. 4 sq. X. c. 4. §. 21). C. 13 *ὁ φυσικὸς* et *ὁ θεολογικὸς λόγος* memorantur, c. 24 *σοφία κοσμικὴ* et *θεολογικὴ* sibi opponuntur, c. 19 mentio fit *τῶν τεθεολογημένων* numinum, c. 20 *τῆς θεολογίας*. Sic *θεολογεῖν*, *divinitatem adstruere*, c. 22.

19. *ἀγγ. καὶ λειτ.*] H. e. *angelorum et quidem ministrorum.* Particula *καὶ* epexegetice (*nämlich* s. *und zwar*) dicta est, ut saepe apud veteres. *Λειτουργοὶ* angeli vocantur, quia, quum deus omnium rerum in universum curam gerat, ipsi specialem providentiam administrant (c. 24). Deus autem est *ποιητὴς* (s. *πατὴρ*) *καὶ δημιουρ-*

γὸς κόσμου θεὸς διὰ τοῦ παρ' [20] αὐτοῦ λόγου διένειμε καὶ διέ-
ταξε περί τε τὰ στοιχεῖα εἶναι καὶ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν
κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καὶ τὴν [21] τούτων εὐταξίαν.

11. Εἰ δὲ ἀκριβῶς διέξειμι τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον, μὴ θαυ- B
μάσητε· ἵνα [1] γὰρ μὴ τῇ κοινῇ καὶ ἀλόγῳ συναποφέρησθε γνώ-
μῃ, ἔχητε δὲ τἀληθὲς [2] εἰδέναι, ἀκριβολογοῦμαι· ἐπεὶ καὶ δι'
αὐτῶν τῶν [3] δογμάτων οἷς προσέχομεν, οὐκ ἀνθρωπικοῖς οὖσιν
ἀλλὰ θεοφάτοις καὶ θεοδιδάκτοις, πεῖσαι ὑμᾶς [4] μὴ ὡς περὶ
ἀθέων ἔχειν δυνάμεθα. Τίνες οὖν ἡμῶν οἱ λόγοι οἷς ἐντρεφό-
μεθα; [5] Λέγω ὑμῖν· ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς
καταρωμένους, προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως
γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὃς τὸν C
ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ
δικαίους καὶ ἀδίκους. [6] Ἐπιτρέψατε ἐνταῦθα τοῦ λόγου ἐξακού-
στου μετὰ πολλῆς κραυγῆς γεγονότος ἐπὶ παῤῥησίαν [7] ἀναγαγεῖν,
ὡς ἐπὶ βασιλέων φιλοσόφων ἀπολογούμενον. [8] Τίνες γὰρ ἢ τῶν
τοὺς συλλογισμοὺς ἀναλυόντων [9] καὶ τὰς ἀμφιβολίας διαλυόν-
των καὶ τὰς ἐτυμολογίας σαφηνιζόντων, ἢ τῶν τὰ ὁμώνυμα καὶ

γὸς κόσμου, quandoquidem mundum (per logon) creavit et formavit (c. 8. n. 8). C. 15 deus δημιουργὸς cum figulo comparatur (cf. ibi n. 7). Coll. Iustinus Cohort. ad Gentt. c. 22: ὁ μὲν γὰρ ποιητής, οὐδενὸς ἑτέρου προσδεόμενος, ἐκ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας ποιεῖ τὸ ποιούμενον, ὁ δὲ δημιουργός, τὴν τῆς δημιουργίας δύναμιν ἐκ τῆς ὕλης εἰληφώς, κατασκευάζει τὸ γινόμενον.

20. αὐτοῦ] Sic codd. msti. (Bodl. 1. 2 διὰ αὐτοῦ παρ' αὐτοῦ.) Editi vero αὐτοῦ. Illa dicendi formula διὰ τοῦ παρ' αὐτοῦ λόγου frequens est apud Athenagoram. Cf. supra n. 4.

21. τούτων] Arg. αὐτῶν manu recentiori; vox enim, prima manu scripta, evanuerat.

1. γὰρ] Lub. omisit.

2. εἰδέναι] Arg. εἶναι. Manus valde recens εἰδέναι supra lineam scripsit.

3. δογμάτων] Hanc vocem Athenagoras proprie de vivendi praeceptis usurpat, quae quidem a doctrina fidei supra exposita distinguit. *Maranus.* — Bodl. 1. 2. Clar. Aet. προέχομεν pro προσέχομεν. Arg. non θεοφάτοις sed usitatius θεσφάτοις.

4. μὴ . . . ἔχειν] Strue: μὴ ἔχειν (περὶ ἡμῶν) ὡς περὶ ἀθέων, ubi ἔχειν est i. q. *sentire. Lindner.*

5. Λέγω . . . ἀδίκους] Luc. 6, 27. 28. Matth. 5, 44. 45. — Arg. ἐχθ. ἡμῶν pro ἐχθ. ὑμῶν. Aet. υἱοὶ τοῦ θεοῦ πατρὸς. Pron. ὑμῶν, post πατρὸς, omissum in Arg. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. Codd.

gon suum distribuit et ordinavit, ut circa elementa et coelos et mundum et quae in eo sunt horumque temperationem versarentur.

11. Quod autem accurate persequar nostram doctrinam, nolite mirari; etenim ut ne communi et a ratione aliena abripiamini sententia, sed verum videre possitis, accurate illam expono: quandoquidem ex ipsis etiam quibus adhaeremus praeceptis, utpote non humanis sed a deo traditis, persuadere vobis possumus ut ne nos atheos existimetis. Quaenam sunt igitur illa effata quibus enutrimur? *Dico vobis: diligite inimicos vestros, benedicite exsecrantibus, orate pro persequentibus vos, ut sitis filii patris vestri qui in coelis est, qui solem suum oriri facit super malos et bonos et pluit super iustos et iniustos.* Permittite hîc mihi, quippe coram regibus philosophis causam dicenti, ut exaudibili cum magno clamore facta voce libere proloquar. Quinam enim vel ex iis qui syllogismos resolvunt et ambigue dicta dissolvunt et voces unde dictae sint exponunt, vel ex

editi τὸν ἥλιον αὐτοῦ, sed msti τ. ἥλ. αὐτοῦ, unde reposui. Cf. c. 2. n. 9.

6. Ἐπιτρέψατε] Lub. et Mon. ἐπιστρέψατε. Par. 2 ἐπιτρέψασθε.

7. ἀναγαγεῖν] Scil. τὸν λόγον. Bodl. 1. 2. Aet. ἀγαγεῖν.

8. Τίνες γὰρ κτλ.] Tangit sophistas: quae enim hîc memorantur omnia ad dialecticam pertinent. Maxime autem praedicat Christianorum amorem erga inimicos, in vita illorum conspicuam. C. 12: μέχρι τοσούτου δὲ φιλανθρωπότατοι ὥστε μὴ μόνον στέργειν τοὺς φίλους. Tertullianus ad Scap. c. 1: „Disciplina iubemur diligere inimicos quoque et orare pro eis qui nos persequuntur, ut haec sit perfecta et propria bonitas nostra, non communis: amicos enim diligere omnium est, inimicos autem solorum Christianorum.“ Epist. ad Diogn. c. 5: Ἀγαπῶσι πάντας, καὶ ὑπὸ πάντων διώκονται. Pariter saepe Iustinus: Apol. I. c. 14. p. 61 C, c. 39. p. 78 B, c. 57. p. 91 D, Dial. c. Tr. c. 35. p. 254 B, c. 96. p. 323 D, c. 133. p. 363 C. Cyprianus ad Demetr. c. 25. Hic amor admodum conferebat ad victoriam rei christianae, ut Iulianus imperator in epistola ad Arsacium sacerdotem galaticum concedit, ap. Sozomen. H. E. V. c. 16: μάλιστα τὴν ἀθεότητα συνηύξησεν ἡ περὶ τοὺς ξένους φιλανθρωπία etc.

9. καὶ τ. ἀμφ. διαλ.] Haec desunt in Lub. Paullo ante art. τοὺς ante συλλογισμοὺς in Arg. desideratur. Dein verba καὶ κατηγορήματα in Mon. omissa sunt.

συνώνυμα καὶ κατηγορήματα καὶ ἀξιώματα καὶ τί τὸ ὑποκείμενον
καὶ τί τὸ [10] κατηγορούμενον, [11] οἳ εὐδαίμονας ἀποτελεῖν διὰ τού-
των καὶ τῶν τοιούτων λόγων [12] ὑπισχνοῦνται τοὺς συνόντας, οὕτως D
ἐκκεκαθαρμένοι εἰσὶ τὰς ψυχὰς ὡς ἀντὶ τοῦ μισεῖν τοὺς ἐχθροὺς
ἀγαπᾶν, καὶ ἀντὶ τοῦ, [13] τὸ μετριώτατον, κακῶς ἀγορεύειν
[14] τοὺς προκατάρξαντας λοιδορίας εὐλογεῖν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐπι-
βουλευόντων εἰς τὸ ζῆν προσεύχεσθαι; Οἳ τοὐναντίον ἀεὶ δια-
τελοῦσι κακῶς τὰ ἀπόῤῥητα [15] ἑαυτοῖς ταῦτα μεταλλεύοντες, καὶ
ἀεί τι ἐργάσασθαι ἐπιθυμοῦντες [16] κακόν, τέχνην λόγων καὶ οὐκ
ἐπίδειξιν ἔργων τὸ πρᾶγμα πεποιημένοι. [17] Παρὰ δ' ἡμῖν εὕροιτε 12
ἂν ἰδιώτας καὶ χειροτέχνας καὶ γραΐδια, [18] εἰ λόγῳ τὴν ὠφέλειαν
παριστᾶν εἰσιν ἀδύνατοι τὴν παρὰ τοῦ λόγου, ἔργῳ τὴν ἀπὸ
τῆς προαιρέσεως ὠφέλειαν ἐπιδεικνυμένους· [19] οὐ γὰρ λόγους
διαμνημονεύουσιν, ἀλλὰ πράξεις ἀγαθὰς [20] ἐπιδεικνύουσιν· [21] παιό-
μενοι μὴ ἀντιτύπτειν καὶ ἁρπαζόμενοι μὴ δικάζεσθαι, τοῖς αἰ-
τοῦσι διδόναι καὶ τοὺς πλησίον ἀγαπᾶν ὡς ἑαυτούς.

10. *κατηγορούμενον*] Non addendum *διδασκόντων* (Gesn.), sed *σαφηνιζόντων* ex praecedentibus supplendum.

11. *οἳ*] Sic Bodl. 1. 2. Clar. Aet. et supra lineam Par. 2. Verba hoc modo collocata sunt in Bodl. 1. 2. Clar.: *οἳ διὰ τούτων εὐδαίμονας ἀποτελεῖν*, in Aet.: *οἳ δ. τ. εὐδαίμονες ἀποτ.* Illud *οἳ* iam Stephanus coniecerat: receperunt autem Dechair., Maran., Lindner. Mox Bodl. 1. 2 *καὶ τοιούτων λόγων* et Aet. *καὶ τούτων λόγων* pro *καὶ τῶν τοιούτων λόγων*.

12. *ὑπισχνοῦνται*] Bodl. 2 *ἐπισχνοῦνται*.

13. *τὸ μετρ.*] Deest Bodl. 1. 2. I. q. *ὅ μετριώτατόν ἐστι*, „id quod summae moderationis argumentum est" (Gesn.). Cf. Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* (ed. 2) p. 805 sq.

14. *τοὺς*] Bodl. 2 *καί*.

15. *ἑαυτοῖς ταῦτα*] Ita ex Par. 1 et Arg. reposui. Praebet *ἑαυτοῖς τὰ τοιαῦτα* Maranus, ope Par. 2. Bodl. 1. 2 et Aet., in quibus est *ἑαυτοὺς τὰ τοιαῦτα*. Caeteri editores habent *ἐπ' αὐτοὺς ταῦτα* (Lindner. interpretatur: „nunquam desistunt quae abscondita sunt ea contra inimicos suos curiose scrutari"), quae lectio in reliquis comparet codd. mstis. Lub. in marg. *ἑαυτοὺς* pro *ἐπ' αὐτούς*. Idem *μεταλεύοντες*. Illud *ταῦτα* referas ad supradicta artis sophisticae instituta. Maranus: „Sophistas exagitat Athenagoras, quod non modo Christianorum virtutem in diligendis inimicis non imitentur, sed etiam ipsi inceptores iniuriarum sese praebeant, et dum aliis beatam vitam docendo pollicentur, ipsi artis suae arcana ad maledicta et malefacta sibi investigare non desinant."

iis qui homonyma et synonyma et praedicamenta et axiomata et quid sit subiectum et quid praedicatum [docent], atque his et huiusmodi sermonibus discipulos beatos se facturos pollicentur: quinam, inquam, ex iis ita expurgati sunt animi ut inimicos non modo non oderint sed etiam diligant, et iis qui prius maledixerunt non modo non maledicant, id quod moderatissimum erat, sed etiam benedicant, et pro iis precentur qui ipsorum vitae insidiantur? Qui contra nunquam desinunt malo animo haec arcana sibi ipsis investigare, ac semper mali aliquid facere cupiunt, artem verborum et non factorum demonstrationem professionem suam facientes. Apud nos autem reperietis imperitos homines et manuarios opifices et anus, qui, si verbis utilitatem doctrinae nostrae demonstrare nequeunt, factis tamen utilitatem quae ex animi inductione proficiscitur declarant; non enim verba declamitant, sed actiones bonas exhibent: percussi non repercutere et spoliati non litigare, petentibus dare et proximos ut seipsos diligere.

16. *κακόν*] Sirl. et Clar. *σκαιόν*. Deinde Aet. *τοῦ πρᾶγμα*.

17. *Παρὰ δ' ἡμῖν κτλ.*] Tertullianus Apolog. c. 46: „Deum quilibet opifex christianus et invenit et ostendit et exinde totum, quod a deo quaeritur, re quoque assignat." Adde Iustin. Apol. I. c. 60 (n. 11) et II. c. 10. Tatian. Or. ad Gr. c. 33 (n. 3).

18. *εἰ*] Lub. *οἱ*. Par. 2 et Aet. *εἰ λόγῳ παριστᾶν τὴν ὠφέλειαν*. Sic etiam Bodl. 1 et 2, nisi quod *ἀλόγῳ* ex *εἰ λόγῳ* effecerunt. Antea Bodl. 1 et Aet. *εὕροιτ'* pro *εὕροιτε*. Bodl. 1. 2 et Aet. non *γραΐδια* sed *καρδίας*. In marg. autem Aet. apparet *γραΐδια*. Lindnerus, locum non intelligens, inepte putat *λόγῳ* esse glossam. Sed id opponitur *ἔργῳ*. In errorem eum duxerunt verba *τὴν παρὰ τοῦ λόγου*, de quibus c. 2. n. 21 consulas.

19. *οὐ γὰρ ... ἐπιδεικν.*] C. 33: *οὐ γὰρ μελέτῃ λόγων ἀλλ' ἐπιδείξει καὶ διδασκαλίᾳ ἔργων τὰ ἡμέτερα*. Iustinus Apol. I. c. 16: *οὐ γὰρ τοὺς μόνον λέγοντας ἀλλὰ τοὺς καὶ τὰ ἔργα πράττοντας σωθήσεσθαι ἔφη* (Christus). Cohort. ad Gentt. c. 35: *οὐ γὰρ ἐν λόγοις ἀλλ' ἐν ἔργοις τὰ τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας πράγματα*. Tatianus l. c. c. 26: *Τί λόγους ἐπαναιρεῖσθε, τῶν ἔργων μακρὰν ἀφεστῶτες;* Cyprianus sub initium lib. de bono patientiae: „Nos philosophi non verbis sed factis sumus; ... non loquimur magna sed vivimus." Minucius Fel. Octav. c. 38. §. 8: „Non eloquimur magna sed vivimus."

20. *ἐπιδεικνύουσιν*] Lub. *ἐπιδεικνύουσι*.

21. *παιόμενοι . . . ἑαυτούς*] Coll. Matth. 5, 39. 40. 42. 43. Luc. 6, 29. 30. — Bodl. 1. 2 *παιόμενον*.

12. Ἆρα τοίνυν, εἰ μὴ [1] ἐφεστηκέναι θεὸν τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει ἐνομίζομεν, [2] οὕτως ἂν ἑαυτοὺς ἐξεκαθαίρομεν; Οὐκ B
ἔστιν εἰπεῖν. Ἀλλ᾽ ἐπεὶ πεπείσμεθα ὑφέξειν παντὸς τοῦ ἐνταῦθα βίου λόγον τῷ πεποιηκότι καὶ ἡμᾶς καὶ τὸν κόσμον θεῷ, [3] τὸν μέτριον καὶ φιλάνθρωπον καὶ εὐκαταφρόνητον βίον αἱρούμεθα, [4] οὐδὲν τηλικοῦτον πείσεσθαι κακὸν ἐνταῦθα νομίζοντες, [5] κἂν τῆς ψυχῆς ἡμᾶς ἀφαιρῶνταί τινες, ὧν ἐκεῖ κομιούμεθα τοῦ πράου [6] καὶ φιλανθρώπου καὶ ἐπιεικοῦς βίου παρὰ τοῦ μεγάλου δικαστοῦ. [7] Πλάτων μὲν οὖν Μίνω καὶ Ῥαδάμανθυν δικάσειν καὶ κολάσειν τοὺς πονηροὺς ἔφη, ἡμεῖς δέ, κἂν Μίνως C
[8] τις κἂν Ῥαδάμανθυς ᾖ [9] κἂν ὁ τούτων πατήρ, οὐδὲ τοῦτόν φαμεν διαφεύξεσθαι τὴν κρίσιν τοῦ θεοῦ. [10] Εἶθ᾽ οἱ μὲν τὸν βίον τοῦτον νομίζοντες, [11] φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν, καὶ τὸν θάνατον βαθὺν ὕπνον καὶ λήθην τιθέμενοι ([12] ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάονε) πιστεύονται θεοσεβεῖν· ἄνθρωποι δέ, τὸν μὲν ἐνταῦθα ὀλίγου καὶ μικροῦ τινος ἄξιον βίον λελογισμένοι, [13] ὑπὸ μόνου δὲ παραπεμπόμενοι [14] τοῦ τὸν

1. ἐφεστ.] Lub. ἀφεστηκέναι.

2. οὕτως] Bodl. 1. 2. Aet. οὕτω. Ἐξεκαθ. (c. 11. p. 11 D): „ab omni vitiorum contagio puros nos praestaremus“ (Lindn.).

3. τὸν] Clar. τὸ.

4. οὐδὲν ... νομίζοντες ... ὧν ἐκεῖ κομ.] Coll. Rom. 8, 18. — Par. 2. Bodl. 1. 2 ἐνταῦθα κακὸν πείσεσθαι.

5. κἂν] Bodl. 2 καὶ. Mox idem ὑμᾶς. Arg. ἡμῶν, sed supra lineam ἡμᾶς.

6. καὶ] Deest in Bodl. 2. Clar. Aet.

7. Πλάτων] In Gorg. p. 523 E. 524 A ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. IV. p. 165 sq.). Cf. Iustin. Mart. Apol. I. c. 8.

8. τις] Deest in Bodl. 1. 2 et Aet. Maranus Ῥαδάμανθος. Interpretes non solum κολάσειν sed etiam δικάσειν ad τοὺς πονήρους retulerunt. Sed δικάζειν cum dativo personae iungitur: quare hîc absolute usurpatum est.

9. κἂν] Bodl. 1. 2. Aet. καὶ. Pater utriusque fuit Iuppiter.

10. Εἶθ᾽] Mon. εἴθ᾽. I. A. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 133) legit εἰ δ᾽. Suffr. Petrus *(Et iam)* et Maranus *(Deinde)* non interrogative ceperunt; recte Gesner. et Lindner.: *An vero?* Ponitur εἶτα in interrogatione cum quadam indignatione aut admiratione dicta. Post νομίζοντες noli repetere βίον (Lindn.), sed struas sic: τ. βίον νομ. τοῦτον.

11. φάγωμεν . . . ἀποθνήσκομεν] Ies. 22, 13. 1 Cor. 15, 32. Verba καὶ πίωμεν in Clar. et αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν in Lub. desunt.

12. Num igitur, nisi deum humano generi praeesse crederemus, ita animum nostrum expurgaremus? Id dici non potest. Sed quia persuasum habemus reddituros nos totius huius vitae rationem deo qui et nos et mundum fecit, moderatam et humanitatis plenam et aspernabilem vitam sectamur, nihil hîc mali, etiamsi quis vitam nobis eripiat, passuros arbitrati, quod quidem cum iis conferri queat quae illic a magno iudice ob vitam mansuete et benigne et moderate actam consequemur. Dixit quidem Plato Minoem et Rhadamanthum iura daturos et improbis poenas irrogaturos, nos autem, etiamsi Minos aliquis aut Rhadamanthus fuerit aut horum pater, ne hunc quidem iudicium dei effugiturum dicimus. Itane qui quidem hanc vitam in hoc positam putant, *manducemus et bibamus*, *cras enim moriemur*, quique mortem profundum somnum et oblivionem statuunt (*somnus et mors gemelli*) ii existimantur pii esse; nos vero qui hanc vitam exigui parvique pretii esse ducimus: qui hac una re

12. *ὕπνω ... διδυμάονε*] Petita sunt haec verba, id quod editores omnes fugit, ex Homer. Il. XVI. 672: *ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάοσιν.* Cf. XIV. 231. Hesiodus quoque in Theog. 211 Somnum et Mortem fratres facit: *Νὺξ δ' ἔτεκε Θάνατον, τέκε δ' Ὕπνον.* Gorgias inde Leontinus iam moribundus: *Ἤδη με*, inquit, *ὁ ὕπνος ἄρχεται παρακατατίθεσθαι τῷ ἀδελφῷ.* Aelian. Var. hist. II. c. 35. Rationem vero, ob quam somno mors assimilatur, ipse Athenagoras De resurr. c. 16 affert. — Lub. *ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάονε.* Arg. *ὕπνω καὶ θανάτω διδυμάω* e correctione valde antiqua; prima enim manus videtur ibi scripsisse *διδυμάονι.* Lectio vulgata casus tres dualis numeri agnoscit, nescio quam recte. Malit Gesnerus dativos *ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάονι.* Sed vocis *διδυμ.* nonnisi dualis et pluralis reperiuntur. Lindner edidit inepte *ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάονε.*

13. *ὑπὸ ... εἰδέναι*] Ioann. 17, 3. — Ex verbo *παραπεμπόμενοι* pendet tota loci sententia, ut Maranus recte animadvertit. Reddit Gesner.: „illum duntaxat ducem pertranseuntes sequimur.“ Lang.: „qui hanc vitam in hoc tantummodo transmittimus.“ Petr. et Dechair.: „in hoc tantummodo incumbimus.“ Lindner.: „*παραπεμπ. ὑ. τινος* = uti aliquo viae duce.“ Recte Maranus: „qui hac una re ad futuram vitam perducimur.“ Paullo post eodem sensu usurpatur; „nam ne solam fidem requirere videretur, addit aliam conditionem, nempe si puri ab omni delicto perducamur.“

14. *τοῦ τὸν θεὸν*] Struas: *πα-*

θεὸν καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον εἰδέναι, [15] τίς ἡ τοῦ παιδὸς D
πρὸς τὸν πατέρα ἑνότης, τίς ἡ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν [16] κοινωνία, τί τὸ πνεῦμα, τίς ἡ [17] τῶν τοσούτων ἕνωσις καὶ διαίρεσις ἑνουμένων, τοῦ πνεύματος [18] τοῦ παιδὸς τοῦ πατρός, πολὺ δὲ καὶ [19] κρείττονα ἢ εἰπεῖν λόγῳ τὸν ἐκδεχόμενον βίον εἰδότες, ἐὰν καθαροὶ ὄντες ἀπὸ παντὸς [20] παραπεμφθῶμεν ἀδικήματος, μέχρι τοσούτου δὲ φιλανθρωπότατοι ὥστε μὴ μόνον στέργειν τοὺς [21] φίλους ([22] Ἐὰν γὰρ ἀγαπᾶτε, φησίν, τοὺς ἀγαπῶντας καὶ δανείζετε τοῖς δανείζουσιν ὑμῖν, τίνα μισθὸν ἕξετε;), τοιοῦτοι δὲ 13
ἡμεῖς ὄντες καὶ τὸν τοιοῦτον βιοῦντες βίον, ἵνα κριθῆναι διαφύγωμεν, ἀπιστούμεθα θεοσεβεῖν; Ταῦτα μὲν οὖν μικρὰ ἀπὸ μεγάλων καὶ ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν, ἵνα μὴ ἐπὶ πλεῖον ὑμῖν [23] ἐνοχλοίημεν· καὶ γὰρ τὸ μέλι καὶ τὸν [24] ὀρὸν δοκιμά-

ραπ. ὑπὸ μόνου τοῦ εἰδέναι τὸν θεόν. Codd. msti et editi τούτου ὃν ἴσως θεόν. Gesner. legi vult τούτου ὃν ἐπιθυμοῦσι vel εὔχονται θεόν, Dechair. τούτου ἕν' ἴσως θεὸν (*unum deum*), Gottfr. Olearius (De spiritus s. cum patre adoratione, Lips. 1711, p. 2) et Fabricius (l. c.) τούτου νοήσασθαι vel νοῆσαι θεὸν κ. τ. π. α. λόγον, εἰδέναι τίς etc., Lindner. τούτου εἰδέναι expunctis octo verbis ὃν usque ad λόγον, „ab uno illo deo adducti ut sciamus", Venema (Institt. hist. eccl. T. III. p. 416) τούτου ἕν' vel τὸν ἴσως θεὸν vel ἕν' ἰδίως θεόν, „*proprie* et peculiari vocis emphasi deum scil. patrem," Guerike (De schola alex. P. II. p. 101) τοῦτον τὸν ἴσως θεόν. Scite Maranus ut supra in textu posui. Sic etiam Suffr. Petrus aut in codice suo legit aut legendum potius coniecit, quippe vertens: „in hoc tantummodo incumbimus ut deum et ex eo procedens verbum cognoscamus." Corruptio nata est ex *TOT TON ΘN*, pro quibus vocibus librarii alicuius culpa factum est *TOT TON ON* (*ΘN* et *ON* saepe confunduntur: cf. Tischendorfii excursum ad 1 Tim. 3, 16 Prolegg. ad cod. Ephr. p. 39 sqq.), quod dein incaute in τούτου ὃν mutatum est. Aliquis autem lector, naevum animadvertens, in margine vel supra lineam notavit ἴσως θεόν (= „fortasse θεὸν pro ὃν legi oportet" — cf. e. gr. c. 14. n. 15), quae verba, ut saepenumero in codicibus fieri solet (cf. e. gr. Iustin. Apol. I. c. 3. n. 2), in ipsum contextum recepta sunt. Hanc firmat emendationem vox θεὸν in Par. 2 supra lineam apposita.

15. τίς] Supple εἰδέναι. Bodl. 2 τί. Mox ἑνότης in Bodl. 1. 2 deest.

16. κοινωνία] Bodl. 1. 2 κοινωνίαν. Aet. κοινωνίας.

17. τῶν τοσούτων] Bene quidem est: sed etiam τούτων vel τῶν τριῶν legi poterat. *Gesner.* — Dorner (*Die Lehre v. d. Person Christi* P. I. p. 440): „welcher Art die

ad futuram perducimur si deum eiusque logon cognoscamus, quae filii cum patre unio, quae patris cum filio communicatio, quid spiritus, quae horum omnium unio et in unitate distinctio, spiritus filii patris: qui exspectatam vitam multo quam verbis dici possit praestantiorem esse scimus, si puri ad eam ab omni delicto perducamur: qui humanitate ita pollemus ut non amicos solum diligamus (*Si enim diligitis*, inquit, *eos qui vos diligunt et mutuum datis iis qui mutuum vobis dant, quam mercedem habebitis?*): tales, inquam, quum simus et eiusmodi vitam agamus, ne damnemur in iudicio, non existimamur pii esse? Haec igitur parva de magnis et pauca de multis, ne pluribus vobis obstrepamus; etenim qui mel et serum ex-

Einigung dieser Aller und der Unterschied der geeinigten."

18. *τοῦ παιδὸς τοῦ πατρὸς*] Lub. *τοῦ πατρός, τοῦ παιδός*.

19. *κρείττονα*] Arg. *κρείττω*. Par. 2. Bodl. 1. Mon. Clar. *κρεῖττον*. Aet. *κρεῖττον*, omisso *ἤ*. Lub. et Petr. *τὸ κρεῖττον*: „quodque maius est quam ut verbis exprimi queat, qui de vita futura certi sumus."

20. *παραπεμφθῶμεν*] Gesner. coniecit *παραμενῶμεν*. Cf. n. 13.

21. *φίλους*] Aet. *φίλας*. Post *φίλους* in Arg. supra lineam scriptum est, haud dubie primâ manu, *ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθρούς*. Cf. c. 11. n. 8.

22. *'Εὰν ... ἕξετε*] Luc. 6, 32. 34. Matth. 5, 46. — Duc. Morell. Maran. *φησίν*, ut Par. 1. 2. Arg. Caeteri *φησί*. Arg. *δανείζητε*. Bodl. 1. 2 *δανίζετε*. Mox uterque *δανίζουσιν*.

23. *ἐνοχλοίημεν*] Maran. *ἐνοχλοῖμεν*.

24. *ὀρὸν*] Sic omnes codd. msti. In Lub. nunc quidem legitur *ὀρὶν*, ita tamen ut ex litura transluceat antiquior scriptura *ὀρόν*. In Arg. (*ὀρὸν*) et Mon. (*ὅρον*) supra lineam alterum *ρ* additum est. Solus Aet. *ὄνον*. 'Ο *ὀρὸς* est *ἡ τοῦ γάλακτος ὑπόστάθμη* (Eustathius). 'Ο *ὀῤῥὸς* autem est secundum Aristotelem Hist. anim. III. c. 20 *ἰχὼρ ὑδατώδης*. Nihil vetat quominus illud *ὀρὸν* retineamus; nam, ut Sam. Petitus (Var. lectt. lib. III. c. 3) advertit, Athenagoras serum lactis cum melle coniungit quia est quasi *πηγνύμενον*. Comparet etiam in editionibus Gesneri, Rechenbergii, Dechairii; Maranus errore *ὅρον* scripsit. Gesnerus vero existimat legendum *οἶνον* vel *μύρον* vel *ὀπόν*; „dicitur autem *ὀπὸς* per excellentiam de lasere seu liquore cyrenaico". Hoc *ὀπὸν* etiam Salmasius (Plinian. exercitt. p. 369) commendavit, dicens hac voce Athenagoram designare laser non cyrenaicum (non enim amplius apud Cyrenenses proveniebat illa aetate) sed persicum: quod *μηδικὸν ὀπὸν* vocat Strabo. Suffr. Petrus vero, cui

ζοντες μικρῷ μέρει τοῦ παντὸς τὸ πᾶν εἰ καλὸν [25] δοκιμάζουσιν.

13. [1] Ἐπεὶ δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἐπικαλούντων ἡμῖν τὴν ἀθεότητα, [2] οὐδ' ὄναρ τί ἐστι θεὸν ἐγνωκότες, ἀμαθεῖς καὶ ἀθεώρητοι ὄντες τοῦ φυσικοῦ [3] καὶ τοῦ θεολογικοῦ λόγου, μετροῦντες τὴν εὐσέβειαν θυσιῶν [4] νόμῳ, ἐπικαλοῦσι τὸ μὴ καὶ τοὺς B [5] αὐτοὺς ταῖς πόλεσι θεοὺς ἄγειν, σκέψασθέ μοι αὐτοκράτορες ὧδε [6] περὶ ἑκατέρων, καὶ πρῶτόν γε περὶ τοῦ μὴ θύειν. Ὁ [7] τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸς καὶ πατὴρ οὐ δεῖται αἵματος οὐδὲ [8] κνίσσης οὐδὲ τῆς ἀπὸ τῶν ἀνθῶν καὶ θυμιαμάτων εὐωδίας, αὐτὸς ὢν ἡ τελεία εὐωδία, ἀνενδεὴς καὶ ἀπροσδεής· [9] ἀλλὰ θυ-

Rechenberg. adstipulatur, admisit τὸ ὄξος h. e. acetum, ut sit sententia: „qui mel et acetum explorant, exigua utriusque parte bonitatem eius metiuntur; est enim in harum rerum contrarietate repugnantiae nonnulla notatio, quae est inter virtutem ac vitium, inter Christianos et Ethnicos.“ Morell., Duc. et Lindner. οἶνον in textu posuerunt. — Allusum autem hîc est ad proverbium „ἐκ γεύματος“ h. e. „ex gustu“ quo utimur, ut inquit Erasmus, quum ex minima quapiam experientia rem totam aestimamus. Irenaeus consimili forma eamdem sententiam extulit, adv. haeres. II. c. 19. §. 8, quum dicit non universum ebibendum esse mare ei qui scire velit aquam eius esse salsam.

25. δοκιμάζουσιν] Arg. οὐ δοκιμάζουσιν supra c. 7 (n. 3) praebet, ubi in nonnullis codd. mstis (Arg. Sirl. Bodl. 1. 2. Mon.) hic locus (οὐ) δοκιμάζουσιν. ἐπεὶ δὲ οἱ πολλοὶ κτλ. usque ad Λοιβῇ τε κνίσσῃ τε παρατρωπῶσ' (c. 13) inepte textui infultus est. Illic Bodl. 1 et Mon. ἀδοκιμάζουσιν.

1. Ἐπεὶ δὲ] Iam c. 12. n. 25 memoravi totum fere hoc caput 13 in codd. aliquot mstis, Arg. Sirl. Bodl. 1. 2. Mon., supra cap. 7 textui perperam immissum esse. Cf. c. 7. n. 3. Sed utriusque loci fere nulla comparet in scribendo discrepantia. — Loco priori (c. 7) Arg. ἐπεὶ δὴ et Mon. ἐπειδὴ habent; nostro loco recte ἐπεὶ δὲ. Bodl. 1. 2 illic probe ἐπεὶ δὲ, hîc vero ἐπειδὴ, quod et in Aet. legitur.

2. οὐδ' ... ἐγνωκότες] = ἐγνωκότες τί ἐστι θεός. Est attractio apud veteres saepe obvia. Cf. Winer *Gramm. d. neutest. Spr.* (ed. 6) p. 551 sq. Lectiones Bodl. 1 οὐδ' ὄναρ τί ἐστι θεὸς ἐγνωκότες, Mon. (loco priori) Lub. Petr. οὐδ' ὄ. τί ἐστιν ὁ θεὸς ἐγνωκότες, Arg. (l. pr.) οὐδ' ὄ. τί ἐστιν θεοὺς ἐγνωκότες librariis originem debent. Ὄναρ non pro κατ' ὄναρ dictum (Lindn.), sed antiquiores Graeci ὄναρ simpliciter dicebant: οὐδ' ὄναρ i. q. *ne in somno quidem* h. e.

plorant ex parte exigua de tota re an bona sit diiudicant.

13. Sed quia plerique eorum qui atheismum nobis crimini dant, quum, dei cognitione ne per somnium quidem informati sed rudes et ignari naturalis et divinae doctrinae, pietatem victimarum norma metiantur, vitio nobis vertunt quod non eosdem ac civitates deos agnoscamus: spectate, quaeso, illico utrumque, imperatores, ac primo quidem cur non sacrificemus. Opifex huiusce universi et pater non eget sanguine nec nidore nec florum aut suffimentorum odore, quum ipse sit suavissimus odor, nullius rei intra se indigus

*prorsus non.* Cf. Ast Lex. Platon. s. v. et Pape Lex. gr. T. II. p. 325 sq.

3. *καὶ τοῦ θεολογ.*] Lub. Bodl. 1. 2. Aet. *καὶ θεολογικοῦ*. Petr. *καὶ θεωρητικοῦ*. Et hanc lectionem (*contemplativae doctrinae*) Suffr. Petrus praefert, quamvis omnino vitiosa sit. Maran.: *naturalium et divinarum rerum*. Ioach. Iust. Rau (De philosophia Iustini Mart. et Athenagorae, Ien. 1733. 4°, p. 71): „Pro priori pugnat tum integer dictorum textus tum crebrior Athenagorae usus vocis *θεολογίας* in simili materia; spectat ad sanam de deo scientiam.“ Cf. c. 10. n. 18.

4. *νόμῳ*] Aet. *νόμων*. Mox idem *μὲν* pro *μή*.

5. *αὐτοὺς*] In Arg. a prima manu supra lineam positum est.

6. *περὶ ἑκατέρων*] H. e. 1°. cur Christiani non immolent, 2°. cur deos a civitatibus (gentilibus) receptos non colant. Voci *πρῶτον* respondet *δὲ* initio c. 14.

7. *τοῦδε*] Deest in Arg. — Gemina habet Iustinus Mart. Apol. I. c. 9: *οὐ δέεσθαι τῆς παρ' ἀνθρώπων ὑλικῆς προσφορᾶς προσειλήφαμεν τὸν θεὸν κτλ.* C. 13: *τὸν δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντὸς σεβόμενοι, ἀνενδεῆ αἱμάτων καὶ σπονδῶν καὶ θυμιαμάτων κτλ.* Ep. ad Diogn. c. 3. Tertullianus ad Scapul. c. 2: „Sacrificamus pro salute imperatoris, sed deo nostro et ipsius, sed quomodo praecepit deus pura prece; non enim eget deus, conditor universitatis, odoris aut sanguinis alicuius: haec enim daemoniorum pabula sunt.“ Minuc. Fel. Octav. c. 32. §. 2 sq. Lactant. Inst. div. VI. c. 1. Adde Irenaeum adv. haer. IV. c. 14. §. 3: „Ipse quidem nullius horum est indigens: est enim semper plenus omnibus bonis omnemque odorem [*εὐωδίαν*] suavitatis et omnes suaveolentium vaporationes habens in se.“

8. *κνίσσης*] Lub. et Mon. *κνίσης*.

9. *ἀλλὰ*] Mon. loco priori *ἀλλὰ καὶ*. Paullo ante Aet. non *ἀπροσδεής* sed *προσδεής*.

σία αὐτῷ μεγίστη, ἂν [10] γινώσκωμεν τίς ἐξέτεινε [11] καὶ συνε-
σφαίρωσε τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν γῆν κέντρου δίκην ἥδρασε, τίς
συνήγαγε τὸ ὕδωρ [12] εἰς θαλάσσας καὶ διέκρινε τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ
σκότους, τίς ἐκόσμησεν ἄστροις τὸν αἰθέρα καὶ ἐποίησε πᾶν σπέρ- C
μα τὴν γῆν [13] ἀναβάλλειν, τίς ἐποίησε ζῶα καὶ ἄνθρωπον ἔπλα-
σεν. [14] Ὅταν, ἔχοντες τὸν δημιουργὸν θεὸν συνέχοντα καὶ ἐπο-
πτεύοντα ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ καθ' ἣν ἄγει τὰ πάντα, ἐπαίρωμεν
ὁσίους χεῖρας αὐτῷ, ποίας ἔτι χρείαν ἑκατόμβης ἔχει;

[15] Καὶ τοὺς μὲν θυσίῃσι καὶ εὐχωλῇς ἀγανῇσιν
Λοιβῇ τε κνίσσῃ τε παρατρωπῶσ' ἄνθρωποι,
Λισσόμενοι, ὅτε κέν τις ὑπερβαίῃ καὶ ἁμάρτῃ.

Τί δέ μοι [16] ὁλοκαυτώσεων, ὧν μὴ δεῖται ὁ θεός; Καίτοι προσ- D
φέρειν [17] δέον ἀναίμακτον θυσίαν [18] καὶ τὴν λογικὴν προσάγειν
λατρείαν.

14. Ὁ δὲ [1] περὶ τοῦ μὴ προσιέναι καὶ τοὺς αὐτοὺς ταῖς πόλεσι θεοὺς ἄγειν πάνυ αὐτοῖς εὐήθης λόγος. Ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἡμῖν ἐπικαλοῦντες ἀθεότητα, [2] ἐπεὶ μὴ τοὺς αὐτοὺς οἷς ἴσασι

10. *γινώσκωμεν*] Editi *γιγνώσκωμεν* praebent, formam Athenagorae inusitatam. Illud hîc ex Par. 1. 2. Arg. et Mon. (qui loco priori habet) refinxi. Cf. c. 6. n. 19.

11. *καὶ συνεσφ. τ. οὐρ.*] Bodl. 1. 2 (l. pr.) *τοὺς οὐρανοὺς καὶ συνεσφαίρωσεν*. Mox Aet. *κέντρον* pro *κέντρου*.

12. *εἰς θαλ.*] Bodl. 1. 2 (l. pr.) *τῆς θαλάσσης*. Paullo ante Lub. *ἥδρασε*.

13. *ἀναβάλλειν*] Maran. *ἀναβάλειν*. Hîc *σπέρμα ἀναβάλλειν* est *semen* sive *fructum* quem semen reddit h. e. vegetabilia (Lindner.: „fruges et arbusta) *emittere* s. *producere*. Respicit Athenagoras ad Gen. c. 1. — Postea Bodl. 1 *καὶ τὸν ἄνθρωπον*.

14. *Ὅταν, ἔχ.*] Lub. *ὅτ' ἂν ἔχοντες*. I. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 133 sq.) non dubitat restituere *ὅταν δὲ γνόντες*, quum praecesserit *ἂν γινώσκωμεν*. Marano legendum videtur *ὅταν οὖν ἔχοντες*. Dechairius male sic interpunxit: *ὅταν ... χεῖρας αὐτῷ. ποίας κτλ.* Verbum *ἄγειν* hîc i. q. *moderari*, *gubernare*. Sic *θεῶν ἀγόντων* (unter Leitung der Götter) Soph. Oed. Col. 994; *πολιτείαν, πόλιν, δήμους ἄγειν* Thucyd. I. c. 127. Plut. Cat. min. c. 1. Plat. De legg. III. p. 681 C. VI. p. 771 B; *ἄρχειν καὶ ἄγειν* Plat. Phaedr. p. 237 D; *ἄγειν καὶ δεσπόζειν* l. c. p. 94 E. — Bodl. 1. 2 (l. pr.) *χρείας* pro *χρείαν*.

15. *Καὶ ... ἁμάρτῃ*] Homer. Il. IX. 499—501. — Arg. (l. pr.) *τοῖς μέν*. Hom. *μὲν τούς*. Idem

aut extra; sed sacrificium ei maximum est, si cognoscamus qui sit qui coelos extendit et conglobavit ac terram instar centri stabilivit, qui congregavit aquas in maria ac lucem a tenebris secrevit, qui astris aetherem ornavit ac fecit ut terra omne semen educeret, qui animalia creavit et hominem finxit. Si, hunc opificem habentes deum qui omnia scientia et arte gubernatrice conservat et inspicit, puras ei manus tollamus, quanam amplius hecatomba opus habet?

*Atque illos sacrificiis et precibus blandis*
*Nec non libamine et nidore placant homines,*
*Orantes, si quis transgressus fuerit et peccarit.*

Quid curem holocausta, quorum non indiget deus? Quamquam oportet ei incruentum sacrificium offerre et rationalem praestare cultum.

14. Quod autem queruntur, cur non eosdem ac civitates adeamus et agnoscamus deos, valde ineptum est. Sed ne ii quidem qui atheismum nobis crimini dant, quia non eos-

*θυσιέεσσι*. Mon. *εὐχολῆς*. Ex Par. 1 *ἀγανῇσιν* (Hom.) pro vulg. *ἀγανῇσι* reposui. Lub. et Mon. *κνίση* (cf. n. 8). Mon. (l. pr.) *κνήσῃ*. Arg. *παρατροπῶσιν*. Item *παρατροπῶσιν*, pro *παρατρωπῶσ'*, loco priori (c. 7. n. 3) Arg. Bodl. 1. 2. Mon. habent. Hom. *ὑπερβήῃ*.

16. *ὁλοκ.*] Bodl. 1. 2. Aet. *ὁλοκαυτώσεως*. In iisdem articulus *ὁ* ante *θεός* abest.

17. *δέον*] Bodl. 1. 2. Aet. *δεῖ*.

18. *κ. τ. λογικ. πρ. λατρείαν*] Rom. 12, 1. Testam. XII patriarch. p. 547 sq.: *προσφέρουσι* (angeli) *κυρίῳ ὀσμὴν εὐωδίας λογικὴν καὶ ἀναίμακτον προσφοράν*. Cf. libr. meum De Epist. ad Diogn. ed. 2 (Lips. 1852) p. 108. — Art. *τὴν* ante *λογικὴν* in Bodl. 1. 2 desideratur.

1. *περὶ τοῦ μὴ*] Sic Duc. Dechair. Maran. Lindner. Caeteri *μὴ περὶ τοῦ*. Illud Gesner. suspicatus est: id quod probat cod. Petr. Particula *δὲ* respondet praec. *πρῶτον* c. 13. n. 6. *Προσιέναι* scil. *τοῖς θεοῖς* s. *εἰδώλοις* (a verbo *πρόσειμι, adeo)*, nam et paullo post aliquoties expresse coniungit. Lindnerus vero construit: *μὴ προσιέναι* (a v. *προσίημι, admitto) καὶ ἄγειν τ. αὐτ. κτλ.* Hoc si voluerit Athenagoras, non video cur non ita verba collocaverit.

2. *ἐπεὶ μὴ . . . νομίζ.*] Haec verba causam non afferunt eorum quae sequuntur, *σφίσιν α. συμφ. π. θεῶν* (Lindn. in Cur. poster.), sed praecedentium: *nos atheos esse criminantur quia* etc. Caeterum solvas sic: *τοὺς αὐτοὺς ἐκείνοις*

*νομίζομεν, σφίσιν αὐτοῖς συμφωνοῦσι* [3] *περὶ θεῶν. Ἀλλ'* [4] *Ἀθηναῖοι μὲν Κελεὸν καὶ Μετάνειραν ἵδρυνται θεούς,* [5] *Λακεδαιμόνιοι δὲ Μενέλεων, καὶ θύουσιν αὐτῷ καὶ ἑορτάζουσιν, Ἰλιεῖς* 14 *δὲ οὐδὲ τὸ ὄνομα* [6] *ἀκούοντες Ἕκτορα φέρουσι,* [7] *Κεῖοι Ἀρισταῖον τὸν αὐτὸν καὶ Δία καὶ Ἀπόλλω νομίζοντες, Θάσιοι* [8] *Θεαγένην, ὑφ' οὗ καὶ φόνος ὀλυμπιάσιν ἐγένετο,* [9] *Σάμιοι Λύσανδρον ἐπὶ τοσαύταις σφαγαῖς καὶ τοσούτοις κακοῖς,* [10] *Ἀλκμὰν καὶ Ἡσίο-*

*οὓς ἴσασι*, ut sit (quod Lindner. non vidit) per attractionem dictum: *die sie (aner)kennen.* Frequens est *οἶδα* seq. accus. personae (etiam in N. Test.), v. c. *θεόν*: cf. Wahl Clav. librr. V. T. apocr. p. 149. Euseb. H. E. VII. c. 11: *θεοὺς γὰρ σέβειν ἐκελεύσθητε καὶ θεοὺς οὓς πάντες ἴσασι.* — Pro *οἷς* Bodl. 2 *οἶ.*

3. *περὶ θεῶν*] Codd. msti et editi addunt *μάτην*. Scite Maranus adnotavit: „Hanc vocem, quae tenebras huic loco offundit, librario alicui in mentem venisse puto ob similitudinem sequentium syllabarum [*ΜΑΤΗΝ — ΑΛΛΑΘΗΝ*]. Saepe enim librariis contigit, ut ex duabus similibus vocibus alteram omittere [cf. Iacobs. Additam. ad Athenaeum p. 127 sq. et ad Achill. Tat. p. 506], ita eamdem vocem bis scribere.“ Exempla habes c. 7. n. 9 et c. 16. n. 18. Quapropter eieci.

4. *Ἀθηναῖοι*] Lub. Petr. Mon. *ἀθήνῃσι.* Pro *Μετάνειραν* (Homer. Hymn. Cer. 161 et Apollodor. I. c. 5. §. 1 sq.), quod in omnibus codd. mstis est (solus Petr. *Μεπάνειραν*), frustra malunt Suffr. Petr., Dechair. et Maran. legi *Μεγάνειραν.* Celeus et Metanira (s. Meganira: Pausan. I. 39, 1) parentes fuerunt Triptolemi, a quibus Ceres filiam Proserpinam quaerens hospitio excepta fuit (Ovid. Fast. IV. 508 sqq.).

5. *Λακεδ. . . . ἑορτάζουσιν*] Pausanias idem dicit, meminitque templi Menelai, quod dicebant *Μενελάϊον*, locis pluribus Polybius et Livius

6. *ἀκούοντες*] H. e. non sunt simpliciter *audientes*, sed qui aliquid *audire sustinent* [Gesn. et Petr.], libenter et sine fastidio audiunt. *Lindner.* Hectorem apud Ilienses divinis honoribus fuisse cultum, etiam supra (c. 1. n. 5) dixit. Caeterum hoc loco id vult declarare, adeo suum peculiarem deum unicuique genti esse adeoque non inter omnes in iisdem diis colendis convenire, ut Ilienses eum deum ne nominari quidem ferant, quem Lacedaemonienses colunt. — Lub. *τὸ* ante *ὄνομα* omisit.

7. *Κεῖοι Ἀρισταῖον*] Codd. msti *καὶ χῖοι ἀρισταῖον*. Excipiendi Mon. et Bon., ex quo Gesnerus *καὶ χῖοι ἀριστέων* edidit. Sed Mon. in marg.: *ἴσως ἀρισταῖον.* Idem Gesnerus coniecit legendum. Error facile committi poterat a librariis, „quia secundum Reuchlinianam pronuntiandi rationem *Ἀρῖσταῖον* et *Ἀριστέων* similiter sonant“ (Kaiser De cod. Lub. p. 9). Genuinam igitur lectionem *Ἀρισταῖον* omnes post Gesne-

dem quos ipsi agnoscunt adsciscamus, inter se de diis consentiunt. Sed Athenienses Celeum et Metaniram deos statuerunt, Lacedaemonii Menelaum, eique sacrificia et dies festos peragunt, Ilienses, quum huius nomen audiant perinviti, Hectorem celebrant, Cei Aristaeum, quem eumdem esse ac Iovem et Apollinem putant, Thasii Theagenem, a quo etiam caedes in olympicis facta est, Samii Lysandrum post tot caedes et tot mala perpetrata, Alcman et Hesiodus Medeam et

rum editores textui inseruerunt, praeter Rechenbergium qui *ἀριστaῖν* mendose habet. De hoc Aristaeo autem, Apollinis et Cyrenes filio, qui et Iuppiter Aristaeus, item Apollo Nomius dicitur, adeas Heyne ad Virgil. Georg. I. 14. Iam quod attinet vocem *χῖοι (Chii)*, rescribendum recte censuerunt *Κεῖοι* Bochartus (Geograph. sacr. p. 442) et Huetius (Demonstr. evang. IX. c. 142. n. 6), quia, Cycladibus magna siccitate et fame afflictis, Ceam arcessitus Sirium placare monstravit. Cf. Virg. l. c. Diodor. Sic. IV. p. 281. Sed non mutarunt editores istam lectionem *Χῖοι* vitiosam: quacum etiam praecedens *καὶ* tollendum erat. Caeterum pro *Ἀπόλλω* Arg. et Mon. *πολλῶ* (sic) exhibent.

8. *Θεαγένην*] Lucianus in Deorum Concilio Thasiorum simplicitatem ridet, qui statuam huius athletae febribus mederi putabant. Pausanias in Eliacis tradit hanc statuam collapsam quemdam oppressisse. Cf. Euseb. Praep. ev. V. §. 34. Ducaeus: „Ita videtur et vivus et mortuus homicida fuisse.“ Suffr. Petrus: „De homicidio per Theagenem Thasium patrato nihil comperio. Videtur Athenagoras memoria lapsus Cleomedis factum Theageni applicare. Cleomedes enim Astypalaeensis pugil Iccum pugilem Epidaurium olympiade interemit, unde et mulctatus est. Sed tamen post mortem tandem Apollinis decreto in numerum deorum relatus est, ut Pausanias et Eusebius [ll. cc.] asserunt.“ Maranus (in Add.): „At ea videtur extitisse eiusmodi rerum Athenagorae peritia ut ei haec facta asseveranti, quae alii scriptores non memorant nec negant, fides non sit deroganda.“ Lindnerus: „Fortasse uterque, Theagenes et Cleomedes, quae est sententia Rechenbergii, caedem patravit.“ Codices non habent *ὀλυμπίασιν* (proparox.) = Olympiae, sed constanter *ὀλυμπιάσιν* = in ludis olympicis.

9. *Σάμιοι Λύσανδρον*] Gratum animum videntur Samii hac adulatione significare voluisse ob restitutam a Lysandro eorum rempublicam eiectis Atheniensibus, ut testatur Plutarchus in Lysandri vita. Idem scriptor vivo Lysandro aras in Graecia erectas ac victimas narrat oblatas fuisse. Lysandri crudelitas, quam notat Athenagoras, praecipue enituit in occidendis octingentis Milesiis, quos iurisiurandi religione deceptos partim in urbe retinuerat partim in urbem vocaverat. *Maranus.* — Pro *ἐπὶ* Bodl. 1. 2 et Aet. *ἔτι*.

10. *Ἀλκμὰν ... Κίλικες*] Offen-

*δος Μήδειαν καὶ Νιόβην Κίλικες, Σικελοὶ* [11] *Φίλιππον τὸν Βου-
τακίδου,* [12] *Ὀνήσιλον Ἀμαθούσιοι,* [13] *Ἀμίλκαν Καρχηδόνιοι.*
[14] *Ἐπιλείψει μὲ ἡ ἡμέρα τὸ πλῆθος καταλέγοντα. Ὅταν οὖν
αὐτοὶ* [15] *αὐτοῖς διαφωνῶσι περὶ τῶν κατ' αὐτοὺς θεῶν, τί ἡμῖν
μὴ συμφερομένοις ἐπικαλοῦσι; Τὸ δὲ κατ' Αἰγυπτίους μὴ καὶ γε-* B
*λοῖον ᾖ;* [16] *Τύπτονται γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς τὰ στήθη κατὰ τὰς
πανηγύρεις ὡς ἐπὶ τετελευτηκόσι καὶ* [17] *θύουσιν ὡς θεοῖς· καὶ
οὐδὲν θαυμαστόν·* [18] *οἵ γε καὶ τὰ θηρία θεοὺς ἄγουσι καὶ ξυ-*

sionem praebent haec verba; nam, ut iam Sam. Petitus (Varr. lectt. lib. III. c. 3) monuit, non perstringit hîc Athenagoras singulorum hominum circa numen deliria, sed varias gentium superstitiones. Par. 1. 2. Arg. Lub. Orat. Clar. Bon. *ἀλκμὰν* (Lub. *ἀλκμᾶν*, Arg. *ἀλκὰν*) *καὶ ἡσίοδος μήδειαν ἢ νιόβην κίλικες.* Sic etiam Gesner. et Rechenberg., nisi quod hic ex *Μήδειαν* fecit *Μήδειον.* Caeteri codd. msti et editi praebent ut supra in textu. Gesnerus vero coniecit *Ἀλκμὰν καὶ Ἡσίοδος Μήδειαν, Νιόβην Κίλικες.* Alcman poeta lyricus (*εὑρετὴς τῶν ἐρωτικῶν μελῶν*, Suid.) fuit, saeculo septimo a. Chr. (Diodor. Sic. IV. c. 7); nihil nunc eius reliquum est praeter fragmenta, in quibus Medea non memoratur. Lindnerus illud Rechenbergii *Μήδειον* (Medeae et Iasonis filium) defendit, ad Hesiodi Theog. v. 1001 (*ἥγε ... Μήδειον τέκε παῖδα, τὸν οὔρεσιν ἔτρεφε Χείρων*) provocans: quamquam idem poeta l. c. 961 etiam *Μήδειαν* memorat: non vero divinos tribuit honores. Noli decipi verbis Odofr. Mülleri (*Orchomenos u. d. Minyer*, Vratisl. 1844, p. 264): „Als Göttin erscheint die Medea bei Hesiod und Alkman.“ Nimirum respicit tacite ad nostrum Athenagorae locum. Cf. Hesiod. Carm. ed. C. Goettling. (ed. 2) p. 97 et Poett. lyr. gr. ed. Th. Bergk. (ed. 2) p. 654. Quid? Locus corruptus est. Animadvertendum quidem est librariis in nominibus propriis labi eo fuisse proclivius, quo difficilius legi poterant. Cf. e. gr. c. 1. n. 7. Displicent vero quae Petitus l. c. proposuit: *ἀλλὰ μὲν Καδούσιος Μήδειαν ἢ Νιόβην Κίλικες*, ita interpretans: „Sed Cadusii colunt et venerantur Medeam tanquam deam quomodo etiam Cilices Nioben.“ Debebat saltem scribere: *ἀλλὰ μὲν Καδούσιοι Μήδειαν καὶ Νιόβην Κίλικες.* At ubi est *δέ*, respondens illi *μέν*? Medelam invenisse mihi videor. Etenim particula *ἢ* in antiquioribus codicibus hîc conspicua indicat verba *ἢ Νιόβην* primitus in margine vel supra lineam, ad vocem *Μήδειαν*, fuisse posita et postea in textum infulta (c. 17. n. 22. 27, c. 18. n. 37, c. 20. n. 7 al.). Etiam *Ἀλκμὰν καὶ Ἡσίοδος* tamquam testes, ex consuetudine in codicibus conspicua, ad marginem appositi erant: quum Medeae mentionem facerent; inde in textum immissi sunt. Ergo fortasse legendum: *κακοῖς, Μήδειαν Κίλικες, Σικελοὶ κτλ.* Caeterum Medea potissimum Corinthi colebatur.

Nioben Cilices, Siculi Philippum Butacidae filium, Onesilum Amathusii, Hamilcarem Carthaginienses. Deficiet me dies si singulos percurram. Quum igitur inter se ipsi de diis suis dissentiant, quid nobis crimini dant quod non in easdem ac ipsi opiniones feramur. Quae autem apud Aegyptios fiunt nonne ridicula sunt? In templis enim, quum magnos agunt conventus, pectora feriunt tanquam ob defunctos et sacrificant tamquam diis; neque id mirum: quippe quum ipsas

11. *Φίλ. τ. Βουτακ.*] Philippus, filius Butacidae, patria Crotoniates, post mortem divino honore affectus. Cf. Herod. V. c. 47.

12. *'Ονήσιλον*] Ita reponendum duxi pro vulg. *'Ονησίλαον*, qui nuspiam apud veteres memoratur. Fuit ille filius Chersis, frater Gorgi regis Salaminii, in insula Cypro. Cf. Herod. V. c. 104 sqq. Constat Amathusios fuisse incolas urbis Amathuntis, quae urbs erat Cypri antiquissima.

13. *'Αμίλκαν*] Mon. *ἅμιλκαν* (sic).

14. *'Επιλείψει*] Lub. *ἐπιλήψει*. De formula hyperbolica *ἐπιλείπει με ἡ ἡμέρα* s. *ὁ χρόνος*, quae frequens est apud veteres oratores (Pape Lex. gr. T. I. p. 789), plura disseruit Boissonadius ad Aristaenet. p. 548 et ad Phanud. interpretat. Metamorph. Ovid. p. 678.

15. *αὐτοῖς*] Sic Par. 1. Arg. Lub. Bodl. 1. Sic Morell. quoque, Duc. et Maran. Caeteri *αὑτοῖς*. Cf. c. 2. n. 9. Mox pro *θεῶν* Mon. *θν̄*`, in marg. autem a correctoris manu: *ἴσως θεῶν*. Idem codex pro *συμφερομένοις* habet *συμφερομένης*, ita tamen, ut supra *η* positae sint literae *οι*.

16. *Τύπτονται κτλ.*] Minucius Fel. Oct. c. 21: „Considera denique sacra ipsa et mysteria: invenies exitus tristes, fata et funera et luctus atque planctus miserorum deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis sacerdotibus luget, plangit, inquirit, et Isiaci miseri caedunt pectora et dolorem infelicissimae matris imitantur. . . . Nonne ridiculum est vel lugere quod colas vel colere quod lugeas? Haec tamen aegyptia quondam nunc et sacra romana sunt.“ Epiphanius (Ancorat. §. 106) testatur Aegyptios ab Heraclito irrisos: „Heraclitus Aegyptiis hunc in modum obiicit: Si dii sunt, quos colitis, cur illos lugetis? Nam illi Tryphonem et Osirim et alios sub terram depressos lugubri carmine prosequentes tamquam sepultos lugere solent. Quare sic illos arguebat Heraclitus: Si dii sunt, cur illos defletis; sin mortui sunt, frustra lamentamini.“ Lactant. Instit. div. I. c. 20.

17. *θύουσιν*] Nempe *τετελευτηκόσι*. Bodl. 1. 2 *ἐπιτετελευτηκόσι* coniunctim. Fellus scribi maluit: *ὡς καὶ* (pro *ἐπὶ*) *τετελευτηκόσι καὶ θύουσιν ὡς θεοῖς*.

18. *οἵ γε κ. τὰ θηρία θ. ἄγ.*] Bodl. 1. 2. Act. *καίτοι* pro *καὶ τὰ*. De cultu animalium Aegyptiis sueto patres saepenumero exponunt. Cf. c. 1 (n. 11). Iuvenalis Satyr. 15:

ρῶνται ἐπεὶ ἀποθνήσκουσι, καὶ θάπτουσιν ἐν ἱεροῖς καὶ δημοτελεῖς κοπετοὺς ἐγείρουσιν. Ἂν τοίνυν ἡμεῖς, ὅτι μὴ κοινῶς ἐκείνοις θεοσεβοῦμεν, ἀσεβῶμεν, πᾶσαι μὲν πόλεις [19] πάντα δὲ ἔθνη ἀσεβοῦσιν· οὐ γὰρ τοὺς αὐτοὺς [20] πάντες ἄγουσι θεούς.

15. Ἀλλ' ἔστωσαν τοὺς αὐτοὺς ἄγοντες. Τί οὖν; Ἐπεὶ οἱ πολλοί, διακρῖναι οὐ δυνάμενοι τί μὲν ὕλη τί δὲ θεὸς [1] πό- C
σον δὲ τὸ διὰ μέσου αὐτῶν, προσίασι τοῖς ἀπὸ τῆς ὕλης εἰδώλοις, δι' ἐκείνους καὶ ἡμεῖς, οἱ διακρίνοντες καὶ χωρίζοντες [2] τὸ ἀγένητον καὶ τὸ γενητόν, [3] τὸ ὂν καὶ τὸ οὐκ ὄν, τὸ νοητὸν καὶ τὸ αἰσθητόν, καὶ [4] ἑκάστῳ αὐτῶν τὸ προσῆκον ὄνομα ἀποδιδόντες, προσελευσόμεθα καὶ προσκυνήσομεν τὰ ἀγάλματα; Εἰ μὲν γὰρ ταὐτὸν [5] ὕλη καὶ θεός, δύο ὀνόματα καθ' ἑνὸς πράγματος, τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα, τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον οὐ νομίζοντες θεούς, ἀσεβοῦμεν. Εἰ δὲ διεστᾶσι [6] πάμπολυ ἀπ' D
ἀλλήλων, καὶ τοσοῦτον ὅσον τεχνίτης καὶ ἡ πρὸς τὴν τέχνην αὐτοῦ παρασκευή, τί ἐγκαλούμεθα; [7] Ὡς γὰρ ὁ κεραμεὺς καὶ

„Quis nescit qualia demens Aegyptus portenta colit?" Ad δημοτελεῖς κοπετοὺς Lindner.: „Tale quid accidebat in funere Apis bovis, qui publice et solemniter sepeliebatur prope Memphim oppidum, indicto luctu publico, conf. Iablonski Pantheon Aegypt. lib. IV. c. 2. §. 12 sq."

19. πάντα δὲ ἔθνη ἀσεβοῦσιν] Eodem argumento saepe usi sunt alii religionis defensores. Tertullianus Apolog. c. 13: „Cum alii alios colitis", inquit, „utique quos non colitis offenditis. Praelatio alterius sine contumelia alterius non potest procedere, quia nec electio sine reprobatione. Iam ergo contemnitis quos reprobatis quos reprobando offendere non timetis." Eadem leguntur adv. nat. I. c. 10. [Cf. Iustini Mart. Apol. I. c. 24. n. 2.] Hac ratiocinatione Augustinus utendum sibi esse non duxit, quia aliud sibi proponebat. „Qua in re", inquit De civit. dei VII. c. 1, „non dico quod facetius ait Tertullianus fortasse quam verius, si dii seliguntur ut bulbi, utique caeteri reprobi iudicantur. Non hoc dico: video enim etiam ex selectis seligi aliquos ad aliquid maius atque praestantius. Sicut in militia, cum tirones electi fuerint, ex his quoque eliguntur ad opus aliquod maius armorum." Demonstrare instituebat Augustinus deorum cultu aeternam felicitatem comparari non posse. Huic proposito parum conducebat ethnicos impietatis arguere, quia alios alii deos colebant. At eadem ratiocinatio magnum et praeclarum Tertulliano usum praebebat, quem profecto reiectum non fuisse ab Augustino asseverare licet. Duobus enim illa ratiocinatio stat principiis: 1º. nemini cultum divinum esse de-

belluas referant in deos iisque mortuis capillos deponant, et eas sepeliant in templis publicosque planctus excitent. Si ergo nos, quia non eamdem atque illi pietatem in deos sequimur, impii sumus, omnes civitates omnesque gentes impiae sunt: non enim omnes eosdem agnoscunt deos.

15. Sed esto, eosdem agnoscant. Quid igitur? Quia vulgus, quum internoscere non possit quid materia quid deus quantum inter utrumque intervallum sit, supplicat confectis ex materia simulacris: num idcirco nos quoque, qui discernimus et disiungimus infectum et factum, id quod est et quod non est, id quod mente et quod sensu percipitur, et aptum unicuique horum nomen imponimus, adibimus et adorabimus simulacra? Nam si unum et idem materia et deus, duo eiusdem rei nomina: impii sumus, qui lapides et ligna, aurum et argentum non existimemus deos. Sin autem longissime a se invicem distant, et tantum quantum artifex et subiectus eius arti apparatus, quid incusamur? Quemadmo-

ferendum, nisi qui ab omnibus colendus et adorandus sit; 2°. cum Christianos impietatis nomine damnarent ethnici ob cultum diis negatum, iure merito referebant Christiani quod allatum erat ab adversariis. *Maranus.*

20. *πάντες*] Excidit errore in editionibus Morelli et Ducaei.

1. *πόσον ... αὐτῶν*] Cf. c. 4. n. 9. — Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. *διὰ μέσον.* Lub. et Mon. non *προσίασι* sed *προσιᾶσι.* Tum *ὑπὸ* Bodl. 1 pro *ἀπὸ.*

2. *τὸ ἀγένητον καὶ τὸ γενητόν*] Sic Par. 1 et Arg.; sic Lindner. quoque. Cf. c. 4. n. 10. Mon. *τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητόν.* Caeteri codd. msti et editi inconcinne *τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ* (Bodl. 1 *τὸν*) *γενητόν.*

3. *τὸ ὂν*] Bodl. 1. 2 *τὸ ἓν*, nec *καὶ τὸ οὐκ ὄν* agnoscunt.

4. *ἑκάστῳ*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἑκάστων.*

5. *ὕλη*] Materiam passim Athenagoras vocat omne corpus sive simplex, id est elementum, sive ex elementis compositum; mox vero *ἡ πανδεχὴς ὕλη* ab eo dicitur, materia prima tantum, omnium scilicet formarum capax, chaos poetarum, terra inanis et informis in sacris literis. *Gesner.*

6. *πάμπολυ*] Bodl. 1. 2. Aet. *παμπόλλοι.*

7. *Ὡς γὰρ* etc.] Interpr. Camp.: „Denn wie sich der Töpfer zum Thon verhält (die Materie ist nämlich der Thon, der Künstler aber der Töpfer), so verhält sich Gott der Werkmeister [*δημιουργός* c. 10.

ὁ πηλός (ὕλη μὲν ὁ πηλός, τεχνίτης δὲ ὁ κεραμεύς), καὶ ὁ θεὸς δημιουργός, [8] ὑπακούουσα δὲ αὐτῷ ἡ ὕλη πρὸς τὴν τέχνην. [9] Ἀλλ' ὡς ὁ πηλὸς καθ' ἑαυτὸν σκεύη γενέσθαι χωρὶς τέχνης ἀδύνατος, καὶ ἡ πανδεχὴς ὕλη ἄνευ τοῦ θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ διάκρισιν καὶ σχῆμα καὶ κόσμον οὐκ ἐλάμβανεν. Ὡς δὲ οὐ τὸν κέραμον προτιμότερον τοῦ [10] ἐργασαμένου αὐτὸν ἔχομεν οὐδὲ τὰς φιάλας καὶ χρυσίδας [11] τοῦ χαλκεύσαντος, ἀλλ' εἴ τι περὶ ἐκείνας δεξιὸν κατὰ τὴν τέχνην τὸν τεχνίτην ἐπαινοῦμεν, καὶ οὗτός ἐστιν ὁ τὴν ἐπὶ τοῖς σκεύεσι δόξαν καρπούμενος, καὶ ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ τοῦ θεοῦ τῆς διαθέσεως τῶν κεκοσμημένων οὐχ ὕλη τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν δικαίαν ἔχει ἀλλ' ὁ δημιουργὸς [12] αὐτῆς θεός. [13] Ὥστε, εἰ τὰ εἴδη τῆς ὕλης ἄγοιμεν θεούς, ἀναισθητεῖν τοῦ ὄντος θεοῦ δόξομεν, τὰ λυτὰ καὶ φθαρτὰ τῷ ἀϊδίῳ ἐξισοῦντες.

16. [1] Καλὸς μὲν γὰρ ὁ κόσμος καὶ τῷ μεγέθει περιέχων B καὶ τῇ διαθέσει τῶν τε ἐν τῷ λοξῷ κύκλῳ καὶ τῶν περὶ τὴν ἄρκτον καὶ τῷ σχήματι σφαιρικῷ ὄντι· ἀλλ' οὐ τοῦτον, ἀλλὰ

n. 19] zu der seiner Kunst gehorchenden Materie." Arg. Orat. Mon. Bon. pariter atque editi ante Maran.: ὡς γὰρ ὁ κεραμεὺς, καὶ ὁ θεὸς δημιουργὸς, ὑπακούουσα κτλ. Repetita verba ὁ κεραμεὺς καὶ ὁ in causa fuere cur verba inter ὁ κεραμεὺς et καὶ ὁ interposita, καὶ ὁ πηλὸς ὕλη μὲν ὁ πηλὸς τεχνίτης δὲ ὁ κεραμεύς, omitterentur. Reliqui codd. msti, etiam Mon. in marg., pleniorem eamque genuinam lectionem praebent.

8. ὑπακούουσα] Aet. ὑπακούσασα. Mox ἡ ὕλη αὐτῷ Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. pro αὐτῷ ἡ ὕλη.

9. Ἀλλ'] Gesner. coniecit καί. Pro καὶ ἡ πανδεχὴς (cf. n. 5) Par. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. καὶ παντευχής. De sententia adeas c. 10. n. 12. Caeterum διάκρισις, *secretio*, „pertinet ad separationem elementorum quae in chao iacebant commixta" (Lindner).

10. ἐργασαμένου] Sic ex Par. 1. 2. Arg. Ottob. 1. 2 reposui. Lub. et Mon. ἐργασμένου. Caeteri εἰργασμένου, id quod etiam est in editis.

11. τοῦ] Bodl. 1. 2 τούς.

12. αὐτῆς] Bodl. 1 αὐτός. Huic loco similis est in Theodoreti Therap. serm. 3, ut Dechair. monet.

13. Ὥστε, εἰ] Codd. editi ὡς εἰ. Sic etiam msti. Sed Lub. et Mon. ὡσεί coniunctim; in Arg. εἰ τὰ omisit librarius in textu, posuit tamen supra lineam. Equidem, quum Athenagoras Atheniensis ὡς (c. ind.) non dixerit pro ὥστε, pro ista librariorum voce hanc genuinam scri-

dum enim figulus et lutum (materia quidem lutum, artifex autem figulus), ita deus opifex et quae eius arti obsequitur materia. Sed quemadmodum lutum per seipsum vasa fieri sine arte non potest, ita omnium formarum capax materia sine deo opifice nec distinctionem nec figuram nec ornatum accepit. Quemadmodum autem figlinum opus pluris non facimus quam figulum nec phialas et vasa aurea quam fabrum, sed si quid in iis arte elegans artificem laudamus, isque laudem ex vasis reportat, ita, ubi agitur de materia et deo, mundi descriptionis gloriam et honorem non materia sibi merito vendicat sed materiae opifex deus. Itaque, si materiae species agnoscamus deos, nullum veri dei sensum habere videbimur, ut qui aeterno adaequemus obnoxia dissolutioni et corruptioni.

16. Praeclarus quidem mundus est, tum magnitudine excellens, tum dispositione eorum quae in obliquo circulo et eorum quae circa septemtrionem sunt, tum figura sphaerica:

pluram reposui. Error natus est ex particula ὡς (ὡς ... καὶ = *quemadmodum ... ita etiam:* c. 24. p. 27 C. c. 33. p. 37 A: pariter ὡς ... οὐδὲ c. 22. p. 24 D) ter in hoc capite praecedente. Alibi quoque eadem commutatio deprehenditur: c. 22. n. 10. Iust. Dial. c. Tr. c. 35. n. 23. *Τὰ εἴδη τῆς ὕλης* (c. 22. n. 48) „sunt *formae*, quas ab artifice summo accepit materia rudis, velut sunt argentum, aurum, ligna, corpora omnia coelestia et terrena" (Lindner). Pro *τοῦ ὄντος θεοῦ* Arg. et Lub. *τοῦ ὄντως θεοῦ* habent.

1. *Καλὸς κτλ.*] Paraphrasin huius loci de pulchritudine mundi, ratione figurae et coloris et magnitudinis, Plutarchus dabit De placitis philosophorum I. c. 6, ubi inter caetera de magnitudine sic scribit: *καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους καλός· πάντων γὰρ τῶν ὁμογενῶν τὸ περιέχον καλόν*, h. e. „magnitudinis etiam ratione pulcher est mundus; quod enim omnia suae naturae cognata in se contineat, pulchrum est," vel potius: „quod enim omnibus suae naturae cognatis excellat, pulchrum est." Nam *περιέχειν* verbum aliquando *excellere* significat. *Gesner.* In translatione igitur V. D. habet: „Pulcher quidem mundus est, atque magnitudine et dispositione siderum quae in zodiaco circulo circaque ursam sunt, tum autem et orbiculari sua forma admirabilis". Maran. cum *περιέχων*, ut S. Petrus, *πάντα* subaudivit: „tum magnitudine qu[i]a omnia complectitur". Pro *τῷ* ante *μεγέθει* Bodl. 1. 2 *τό*. *Τῇ διαθέσει τῶν τε* scilicet *ἀστέρων*.

τὸν τεχνίτην αὐτοῦ προσκυνητέον. [2] Οὐδὲ γὰρ οἱ πρὸς ὑμᾶς
ἀφικνούμενοι ὑπήκοοι, παραλιπόντες ὑμᾶς τοὺς ἄρχοντας καὶ
δεσπότας θεραπεύειν, παρ᾽ ὧν ὧν ἂν δέοιντο καὶ τύχοιεν, [3] ἐπὶ
τὸ σεμνὸν τῆς καταγωγῆς ὑμῶν καταφεύγουσιν, ἀλλὰ τὴν μὲν
βασιλικὴν ἑστίαν [4] τηνάλλως ἐντυχόντες αὐτῇ θαυμάζουσι καλῶς C
ἠσκημένην, ὑμᾶς δὲ [5] πάντα ἐν πᾶσιν ἄγουσι τῇ δόξῃ. Καὶ
ὑμεῖς μὲν οἱ βασιλεῖς ἑαυτοῖς ἀσκεῖτε τὰς καταγωγὰς βασιλικάς,
ὁ δὲ κόσμος οὐχ ὡς δεομένου τοῦ θεοῦ γέγονεν· πάντα γὰρ ὁ
θεός ἐστιν αὐτὸς [6] αὐτῷ, φῶς ἀπρόσιτον, κόσμος τέλειος, πνεῦ-
μα, δύναμις, λόγος. Εἰ τοίνυν ἐμμελὲς ὁ κόσμος ὄργανον [7] κι-
νούμενον ἐν ῥυθμῷ, τὸν ἁρμοσάμενον καὶ [8] πλήσσοντα τοὺς
φθόγγους καὶ τὸ σύμφωνον ἐπᾴδοντα μέλος, οὐ τὸ ὄργανον
προσκυνῶ· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ [9] τῶν ἀγωνιστῶν, παραλιπόντες οἱ D

2. *Οὐδὲ ... τῇ δόξῃ*] Cf. Prolegg. c. VII. Pro *ἀφικνούμενοι* Bodl. 1 et Aet. *ἀφικούμενοι*. Par. 1. Lub. Petr. Aet. non *παρ᾽ ὧν ὧν ἂν δέοιντο* sed *παρ᾽ ὧν ἂν δέοιντο*. (Aet. *παρ᾽ ὧν δέοιντο*.) Suffr. Petrus: *a quibus et petere queant et impetrare*. Sic (omisso altero *ων*) errore etiam Lindner. edidit, inepte dicens (in Cur. poster.) „Deest *ἐκείνων* ante *ὧν*". Pro *τύχοιεν* Bodl. 1. 2. Aet. *τύχοιμεν*.

3. *ἐπὶ τὸ σεμνὸν* etc.] Refert Clemens Alex. Protrept. [§. 50] illud Heracliti: *καὶ τοῖσι ἀγάλμασι τουτέοισι εὔχονται, ὁκοῖον εἴ τις τοῖσι δόμοισι λεσχηνεύοιτο. His simulacris vota faciunt, velut si quis cum aedibus garriat.* Minucius Fel. Octav. [c. 18. §. 4]: „Quod si ingressus aliquam domum omnia exculta, disposita, ornata vidisses, utique praeesse ei crederes aliquem dominum, et illis bonis rebus multo esse meliorem: ita in hac mundi domo, quum coelum terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem, crede esse universitatis dominum parentemque, ipsis sideribus et totius mundi partibus pulchriorem."

4. *τηνάλλως*] H. e. *τὴν ἄλλως* (sic Mon. habet divise) sc. *ὁδόν*, *anderweitig*, plerumque i. q. *ἄλλως*, *ohne besondere Absicht, nur so hin*, Suffr. Petr. „per otium", Gesner. „obiter et praetereuntes tantum". Cf. Schaefer. ad Dionys. Hal. De composit. verbor. p. 230. Pertinet non ad *ἐντυχόντες* (Maran.) sed ad *θαυμάζουσι*. Pro *μὲν* ante *βασιλικὴν* Bodl. 1. 2 *μετὰ*.

5. *πάντα ἐν πᾶσιν*] Haec verba ad *ὑμᾶς* apposita sunt: „euch als Mittelpunkt des Ganzen". Eamdem formulam Paulus de deo (1 Cor. 15, 28) et de Christo (Col. 3, 11) usurpat. *Ἄγειν τῇ δόξῃ* = *honorare, celebrare*. Cf. c. 4. n. 14. Itaque non est opus Gesneri coniectura: *ὑπὲρ πάντα*.

6. *αὐτῷ*] Aet. et Bon. *αὐτῷ*; sic etiam Gesn. Rechenb. Dechair. Lindn. Caeteri codd. msti *αὐτῷ*;

non hic tamen, sed artifex adorandus est. Neque enim qui ad vos accedunt subditi, insalutatis vobis principibus ac dominis, a quibus sane ea quibus indigent consequantur, ad palatii vestri magnificentiam confugiunt, sed regiam quidem domum obiter, si in eam inciderint, mirantur praeclare adornatam, vos autem a quibus omnia pendent honore prosequuntur. Ac vos quidem reges vobis ipsis regias domos adornatis, mundus autem non ideo factus quod eo indigeret deus; omnia enim ipse sibi deus est, lumen inaccessum, mundus perfectus, spiritus, potentia, ratio. Iam vero si mundus instrumentum concinnum est quod in numerum movetur, eum qui sonos temperat pulsatque et numerosum concentum modulatur, non ipsum instrumentum adoro; neque enim prae-

pariter Morell. Duc. Maran. (c. 2. n. 9). Deus φῶς ἀπρόσιτον: 1 Timoth. 6, 16. Cf. c. 10. n. 3, ibique (πν., δύν.) n. 9 et 16. Lindner: „κόσμος τέλειος cum deus dicitur, nescio qua ratione hominem suspicione vel naturalismi vel spinocismi vindicem, nisi si dicam verbis eum usum esse minus sanis in sensu perquam sano." Contra monuit Rössler (*Biblioth. d. Kirchenvv.* T. I. p. 197): „Aber Athenagoras sagt nicht überhaupt κόσμος ἐστὶ θεός, sondern ὁ θεός ἐστιν αὐτὸς αὐτῷ ... κόσμος τέλειος: er hat die Welt so gar nicht nöthig, wie ihr, Herrscher, einen Palast darin zu wohnen nöthig habt (man merke diesen Gegensatz, um den rechten Verstand nicht zu verfehlen), — dass er sich selbst eine vollkommene Welt ist d. i. in sich selbst alles das hat was ihm die Welt allenfalls darbieten und leisten möchte. Da sehe ich keine Gefahr von dem Naturalismus oder Spinozismus." Simili modo C. W. F. Walchius (ap. Lindner. in Cur. poster.) recte explicuit: omnia deus sibi ipse est; nihil opus fuit creato sole, quum deus ipse sibi sit lux eaque inaccessa, nihil creato mundo, quum ipse sibi sit mundus perfectus, nihil spiritualibus naturis, quum ipse sibi sit πνεῦμα, δύναμις, λόγος (*ratio*). Et ita Athenagoras idem dicit quod Tertullianus adv. Prax. c. 5: „Ante omnia enim deus erat solus, ipse sibi et mundus et locus et omnia," et Minucius Fel. l. c. c. 18. §. 7: „qui (deus) ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo." Cf. Münscher *Hdbch d. chr. Dogmengesch.* T. II. (ed. 2) p. 45. 61.

7. κινούμενον] Editi καὶ κινούμενον. Sed eieci particulam, quum a codd. mstis absit, exceptis Bon. et Bodl. 2. In Aet. est κεινούμενον. — De orbium coelestium concentu cfr. Cicero Somn. Scip. et eius interpres Macrobius II. c. 4.

8. πλήσσοντα] Bodl. 1. 2. Aet. τὸν πλήσσοντα.

9. τῶν] Bodl. 2 τόν. Eodem exemplo Tertullianus ad nat. II. c. 5

ἀθλοθέται τοὺς κιθαριστάς, τὰς κιθάρας στεφανοῦσιν αὐτῶν. [10]Εἴτε, ὡς ὁ Πλάτων φησί, τέχνη τοῦ θεοῦ, θαυμάζων αὐτοῦ τὸ κάλλος τῷ τεχνίτῃ πρόσειμι· εἴτε οὐσία [11]καὶ σῶμα, ὡς οἱ ἀπὸ τοῦ περιπάτου, οὐ παραλιπόντες προσκυνεῖν τὸν αἴτιον τῆς κινήσεως τοῦ σώματος θεὸν [12]ἐπὶ τὰ πτωχὰ καὶ ἀσθενῆ στοιχεῖα καταπίπτομεν, [13]τῷ ἀπαθεῖ ἀέρι κατ' αὐτοὺς τὴν παθητὴν ὕλην προσκυνοῦντες· εἴτε [14]δυνάμεις τοῦ θεοῦ τὰ μέρη τοῦ κόσμου νοεῖ τις, οὐ τὰς δυνάμεις προσιόντες θεραπεύομεν, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν αὐτῶν καὶ δεσπότην. Οὐκ αἰτῶ τὴν ὕλην
ἃ μὴ ἔχει, οὐδὲ παραλιπὼν τὸν θεὸν [15]τὰ στοιχεῖα θεραπεύω, 16
οἷς μηδὲν πλέον [16]ἢ ὅσον ἐκελεύσθησαν ἔξεστιν· εἰ γὰρ καὶ [17]καλὰ ἰδεῖν τῇ τοῦ δημιουργοῦ τέχνῃ, ἀλλ' αὐτὰ τῇ τῆς ὕλης [18]φύσει. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ [19]λόγῳ τούτῳ καὶ Πλάτων· [20]„Ὃν γὰρ οὐρανόν, φησί, καὶ κόσμον [21]ἐπωνόμακεν, πολλῶν μὲν

utitur: „Nam in voluptatibus vestris non tibiae aut citharae coronam ad praemium adiudicatis, sed artifici, qui tibiam et citharam suavitatis temperet vi.“ Cf. Irenaeum adv. haeres. II. c. 25. §. 2.

10. *Εἴτε*] Scil. *ὁ κόσμος*. In Lub. *εἴτε* omissum est. Mon. *ἔστε* (sic), sed punctis supra *σ* positis Sophianus indicavit lectionem falsam esse. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. *ὥστε εἴτε*. Maran. *ὁ* ante *Πλάτων* errore omisit. Pro *τέχνη* (nom.: *ein Kunstwerk:* c. 17) Mon. *τέχνῃ* (dat.).

11. *καὶ σῶμα*] Subaudiendum est *τοῦ θεοῦ*, quae vox paullo ante occurrit. Neque enim Peripateticorum propria fuit haec sententia, mundum esse substantiam et corpus, sed, ut supra c. 6 testatur Athenagoras, deum Aristoteles eiusque sectatores ex corpore et anima veluti animal quoddam componebant, et corpus quidem assignabant aetheream substantiam et tum errantia tum fixa sidera, animam autem rationem motuum corporis effectricem. *Maranus.*

12. *ἐπὶ ... καταπίπτομεν*] Gal. 4, 9. — In Arg. desunt verba *στοιχεῖα* usque ad *κατ' αὐτοὺς*, ut legatur: *καὶ ἀσθενῆ τὴν παθητὴν ὕλην προσκυνοῦντες*: id quod alia manus in *προσκυνοῦμεν* mutavit. Articulum *τὴν*, ante *παθητὴν*, Morell. Duc. Maran. errore omiserunt.

13. *τῷ ἀπαθεῖ*] Bodl. 1. 2 *τῷ ἀσθενεῖ*. — *Ἀέρα* cum *ἀπαθῆ* dicit, non intelligit animam rationalem [Gesn.] sed elementum illud notissimum, cui philosophi *ἀπάθειαν* attribuebant. Fortasse deest *σὺν* vel *ἐν* ante *τῷ ἀπαθεῖ*. [? Cf. Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* ed. 2. p. 1109.] *Lindner.*

14. *δυνάμεις τ. θεοῦ*] Hic non sunt a n g e l i, alibi *δυνάμεις* vocati

sides in certaminibus, citharaedis praetermissis, citharas eorum coronant. Sive mundus, ut Plato ait, artificium dei est, admirans eius pulchritudinem ad artificem adeo; sive illius substantia est et corpus, ut Peripateticis placet, non omisso cultu dei, qui motûs corporis auctor est, ad egena et infirma elementa delabimur, aere, ut ipsi existimant, a perpessione immuni materiam perpessioni obnoxiam adorantes; sive quis dei potestates mundi partes existimat, non ad potestates adimus colendi causa, sed ad earum creatorem et dominum. Non ea peto a materia quibus ipsa caret, nec relicto deo elementa colo, quibus nihil amplius licet quam quod iussa sunt; etsi enim visu praeclara propter opificis artem, non tamen a materiae natura discedunt. Testis accedit huic sententiae ipse Plato; *Quod* enim *coelum*, inquit, *et mundum*

(cf. c. 10. n. 16), ut censuere Münscherus (l. c. p. 24), Clarisseus (De Athenag. vita et scriptt. et eius doctr. p. 106. n. 13), alii, sed iuxta planum sententiarum nexum potentiae naturae in deos relatae (vergötterte Naturmächte), ut etiam Baumgarten-Crusius (*Comp. d. chr. Dogmengesch.* T. II. p. 198) admonuit. Mon. *δυνάμεις θεοῦ*, omisso *τοῦ*. Mox pro *τὰς δυνάμεις* Aet. *τὰς δύναμις*.

15. *τὰ στοιχεῖα*] Liquet haec elementa, quae visu praeclara esse propter opificis artem declarat, non esse aerem aut aquam aut ignem aut terram, sed solem et stellas. *Maranus*. Cf. Iustin. Mart. Apol. II. c. 5. n. 2. — Tatianus Or. ad Gr. c. 4: *Γέγονεν ἥλιος καὶ σελήνη δι' ἡμᾶς· εἶτα πῶς τοὺς ἐμοὺς ὑπηρέτας προσκυνήσω;*

16. *ἢ*] Deest in Arg. Verbum *ἔξεστιν*, quod in omnibus codd. mstis invenitur, a Morello et Ducaeo errore omissum est. Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. *οἷς μηδὲν ἢ ὅσον ἐκελεύσθησαν πλέον ἔξεστιν.*

17. *καλὰ*] Arg. *καλὸν*. Idem mox *οὐ* pro *αὐτὰ*.

18. *φύσει*] Hîc editi addunt *μαρτυρεῖ*. Quod quum iterum occurrat ac sententiam prorsus deformet, visum est delendum e contextu. *Maranus*. Recte deest in Lub. (adstipulante Kaisero) et Bodl. 2. Adeas praeterea quae c. 14. n. 3 observavi.

19. *λόγῳ*] Excidit mendose apud Morell. et Duc. Particula *καὶ* ante *Πλ.* deest in Bodl. 1. 2. Clar.

20. *Ὃν . . . ἀδύνατον*] Plat. Polit. p. 269. D. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. VI. p. 30). — Hic locus editores cunctos fugit.

21. *ἐπωνόμακεν*] Fortasse *ἐπωνομάκαμεν*, ut Plato. Tum is habet: *πολλῶν μὲν καὶ μακαρίων παρὰ τοῦ γεννήσαντος μετείληφεν,*

μετέσχηκε μακαρίων παρὰ τοῦ πατρός, ἀτὰρ οὖν δὴ κεκοινώνηκε σώματος· ὅθεν αὐτῷ [22] μεταβολῆς ἀμοίρῳ τυγχάνειν ἀδύνατον. Εἰ τοίνυν θαυμάζων τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης οὐ προσκυνῶ αὐτὰ ὡς θεούς, εἰδὼς τὸν ἐπ' αὐτοῖς τῆς λύσεως B λόγον, ὧν οἶδα [23] ἀνθρώπους δημιουργοὺς πῶς ταῦτα προσείπω θεούς; [24] Σκέψασθε δέ μοι διὰ βραχέων·

17. Ἀνάγκη δὲ [1] ἀπολογούμενον ἀκριβεστέρους παρέχειν τοὺς λογισμοὺς καὶ περὶ τῶν ὀνομάτων, ὅτι νεώτερα, καὶ περὶ τῶν εἰκόνων, ὅτι χθὲς καὶ πρώην γεγόνασιν, [2] ὡς λόγῳ εἰπεῖν· ἴστε δὲ καὶ ὑμεῖς ταῦτα ἀξιολογώτερον, ὡς ἂν [3] ἐν πᾶσι καὶ ὑπὲρ πάντας τοῖς παλαιοῖς συγγινόμενοι. Φημὶ οὖν Ὀρφέα καὶ Ὅμηρον καὶ Ἡσίοδον εἶναι [4] τοὺς καὶ γένη καὶ ὀνόματα δόν- C τας τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις θεοῖς. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ [5] Ἡρόδοτος· [6] Ἡσίοδον γὰρ καὶ Ὅμηρον [7] ἡλικίην τετρακοσίοις ἔτεσι δοκέω πρεσβυτέρους ἐμοῦ γενέσθαι, καὶ οὐ πλείοσι· οὗτοι δέ εἰσιν οἵ [8] ποιήσαντες θεογονίην Ἕλλησι, καὶ τοῖσι θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόντες [9] καὶ τιμάς τε καὶ τέχνας διελόντες, καὶ εἴδεα αὐτῶν σημήναντες. Αἱ δ' εἰκόνες, μέχρι μήπω πλαστικὴ καὶ

*ἀτὰρ κτλ.* Post *κεκοινώνηκε* inserit *γε καί*.

22. *μεταβολῆς*] Aet. *καταβολῆς*. Statim Plato *ἀμοίρῳ γίγνεσθαι διὰ παντὸς ἀδύνατον*.

23. *ἀνθρώπους*] Lub. et Petr. *ἀνθρωπίνους*. Bodl. 1. 2. Aet. *αὐτούς*.

24. *Σκέψασθε*] Aet. *σκέψασθαι*.

1. *ἀπολογ.*] Bodl. 1. 2 *ὑπολογ.* Vox *ὀνομάτων* spectat ad nomina deorum: ea esse recentia.

2. *ὡς λόγῳ εἰπεῖν*] Sic recte Ducaeus edidit. Respicit ad formulam proverbialem *χθὲς καὶ πρώην* (Iustin. Mart. Apol. II. c. 1. n. 2). Caeteri *ὡς λόγος εἰπεῖν*. Arg. *ὡς λόγον* (mutatum in *λόγος*) *εἰπεῖν*. C. 29: *οἵ, ὡς εἰπεῖν λόγῳ, χθὲς καὶ πρώην ἄνθρωποι ἐξ ἀνθρώπων γεγονότες, θεοὶ νομίζονται*. Iam Stephanus non dubitavit quin *λόγῳ* et nostro loco legi debeat.

3. *ἐν πᾶσι*] Maran. male: *cum omnibus eruditis hominibus*. Gesn. et Lindn. (in Cur. poster.) inepte cum *τοῖς παλαιοῖς* coniungunt: *in antiquissimis quibusque scriptis, si alius quisquam, versati*. Explices (c. 16. n. 5): *in omnibus quae ad eruditionem pertinent*. Arg. *συγγιγνόμενοι* (c. 6. n. 19).

4. *τοὺς κ. γ. κ. ὀ. δόντας*] Haec verba in codd. mstis et editis alieno loco posita sunt, nempe in effato Hesiodi statim laudato, inter

*appellavit*, *id multa quidem a patre felicia consecutum est*, *sed tamen corporis est particeps; hinc mutationis expers esse non potest.* Igitur si, quamvis coelum et elementa quoad artem admiror, ea ut deos non adoro, quippe quum impositam iis dissolutionis legem noverim: quorum homines opifices esse scio quomodo ea appellaverim deos? Rem iam, quaeso, paucis considerate.

17. Necesse est autem causam dicenti accuratiores rationes afferre et de nominibus, ea esse recentia, et de simulacris, ea esse heri et nudius tertius facta, ut ita dicam; haec vero et vos accuratius scitis, ut qui in omnibus et supra omnes cum veteribus consuetudinem contraxistis. Dico igitur Orpheum et Homerum et Hesiodum esse qui et genera et nomina iis quos appellant diis dedere. Testatur id ipse Herodotus: *Hesiodum enim et Homerum quadringentis annis existimo antiquiores me esse*, *nec pluribus; hi sunt autem qui deorum generationem condiderunt Graecis*, *ac diis cognomina imposuerunt et honores artesque distribuerunt*, *et eorum formas designarunt.* Simulacra autem, quamdiu pla-

voces *οὐ πλείοσι* et *οὗτοι δέ εἴσιν*, ubi non sine incommodo leguntur: quapropter restituendas esse duxi in avitam sedem. Maran. et Lindner. maluerunt Dechairio praeeunte ista verba post *λεγομένοις θεοῖς* collocari. Prorsus vero improbandae sunt emendandi rationes a Gesnero et Suffr. Petro commendatae: ille enim post *Ἡσίοδον* addi iussit *ἰσοχρόνους* vel *ὁμήλικας*, hic *εὑρέτας* vel *τεχνίτας* vel *εἰσηγήτας*. Lindner: „Fallitur Athenagoras, cum putat ab his poetis nomina imposita esse diis, quae ante non habuerint. Quae enim Homerus in Iliade et Hesiodus in Theogonia de diis tradiderunt haec non ex ingenio conficta sunt ab his duumviris, sed traditionem habuerunt quam sequerentur antiquissimam." Pro *ὑπ' αὐτῶν* Bodl. 1. 2 *ἐπ' αὐτῶν*.

5. *Ἡρόδοτος*] Bodl. 1. 2 *ὁ Ἡρόδοτος*.

6. *Ἡσίοδον ... σημήναντες*] Herod. Histor. II. c. 53.

7. *ἡλικίην*] Bodl. 1. 2 *ἡλικία*. Tum fortasse *τετρακοσίοισι* legendum, ut apud Herodotum. Idem pro *πρεσβ. ἐμοῦ* habet *μεν πρεσβυτέρους*. Dein *πλέοσι*. Pro *δοκέω* Bodl. 1. 2. Act. *δοκέων*. Cf. n. 4.

8. *ποιήσαντες*] Mendose Morell. *πονήσαντες* et Maran. *πινήσαντες*. Arg. *θεογονικὴν* pro *θεογονίην*.

9. *καὶ*] Deest in Bodl. 1. 2. Act. Mox Mon. *σημαίναντες*.

γραφικὴ καὶ ἀνδριαντοποιητικὴ ἦσαν, [10] οὐδὲ ἐνομίζοντο, [11] Σαυ-
ρίου δὲ τοῦ Σαμίου καὶ Κράτωνος τοῦ Σικυωνίου καὶ Κλεάνθους D
τοῦ Κορινθίου καὶ κόρης Κορινθίας ἐπιγενομένων· καὶ σκιαγρα-
φίας μὲν εὑρεθείσης ὑπὸ [12] Σαυρίου, ἵππον ἐν ἡλίῳ περιγρά-
ψαντος, γραφικῆς δὲ [13] ὑπὸ Κράτωνος, [14] ἐν πίνακι λελευκω-
μένῳ σκιὰς ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐναλείψαντος· [15] ἀπὸ δὲ τῆς
κόρης ἡ κοροπλαθικὴ εὑρέθη· [16] ἐρωτικῶς γάρ τινος ἔχουσα πε-
ριέγραψεν αὐτοῦ κοιμωμένου ἐν τοίχῳ τὴν σκιάν, εἶθ' ὁ πατήρ,
ἡσθεὶς [17] ἀπαραλλάκτῳ οὔσῃ τῇ ὁμοιότητι, (κέραμον δὲ εἰργάζετο)
[18] ἀναγλύψας τὴν περιγραφὴν πηλῷ προσανεπλήρωσεν· ὁ τύπος 17
ἔτι καὶ νῦν ἐν Κορίνθῳ σώζεται. Τούτοις δὲ ἐπιγενόμενοι [19] Δαί-

10. οὐδὲ ἐνομίζ.] I. q. *waren auch nicht* (als Brauch anerkannt) *üblich* s. *im Brauche*. Cf. Pape Lex. gr. T. II. p. 244 sq. Inutilis est Gesneri coniectura ὠνομάζοντο. Bodl. 1. 2 ὀνομάζοντο.

11. Σαυρίου δὲ] H. e. ἐνομίζοντο δὲ, scil. εἰκόνες, Σαυρίου τοῦ Σ. etc. Scholion (s. rubrica) in marg. Par. 1 et 2: Σαυρίας· Κράτων· Κλεάνθης· Κόρη· ἀπὸ [sic] τούτων ἐπενοήθη πλαστική τε καὶ γραφική. Hos artifices, excepto Cleanthe, quem alii graphices inventorem (Plin. XXXV. c. 3. s. 5), alii pictorem (Strab. VIII. p. 343 ed. Cas. Athen. VIII. p. 346 ed. Cas.) dixerunt, solus Athenagoras memoravit. Cf. I. Sillig Catal. artific. (Dresd. et Lips. 1827) p. 152. 160. 162. 409. Κόρη vero nomen proprium sit (sic fere omnes censent praeeunte Gesnero in translatione) an appellativum (Lindn.) non satis constat. Sed hoc ego quidem praefero, praesertim quum articulus (τῆς) ante Κορινθίας desit, quem in praecedentibus constanter legis: Σ. δὲ τοῦ Σαμίου etc. Inde etiam posthac: ἀπὸ δὲ τῆς κόρης.

12. Σαυρίου] Bodl. 1. 2. Aet. τοῦ Σαυρίου.

13. ὑπὸ] Morell. et Duc. καὶ mendose.

14. ἐν πίνακι λελευκωμένῳ] Quas picturas Plinius XXXV. c. 9 monochromata dixit h. e. imagines colore rubro in tabula alba. *Lindner.* — Bodl. 1. 2. Aet. ἐν π. λελευκωμένων. Lub. et Petr. σκιὰν, Mon. σκιᾶς.

15. ἀπὸ δὲ τ. κ.] Articulus illam indicat puellam Corinthiam antea memoratam. Lub. ὑπὸ δὲ τ. κ. Et sic Maranus coniecit: ὑπὸ δὴ τ. κ. Sed lectio vulgata est sana; egregie quadrat in κόρην. Saepenumero enim ἀπὸ de persona vel re dicitur, ansam et opportunitatem praebente; exempla dedi Iustin. Mart. Orat. ad Gentt. c. 1. n. 7; cf. Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* (ed. 2) p. 1132 sq. et Winer *Gramm. d. neutest. Spr.* (ed. 6) p. 332. Plinius dicit (n. 16) *filiae opera*. Cur δὲ in δὴ mutandum equidem non video. Iam vero ex κοροπλαστική, quod

stice et pictura et ars statuaria non erant, neque usitata erant, sed tum demum quum Saurias Samius et Crato Sicyonius et Cleanthes Corinthius et puella Corinthia prodiissent: quumque delineatio quidem a Sauria inventa esset, qui equum in sole adumbravit, pictura autem a Cratone, qui in tabula dealbata umbras viri ac mulieris illevit; per illam autem puellam coroplathice inventa est: haec enim cuiusdam amore capta dormientis umbram in pariete delineavit, tum pater, imagine simillima delectatus, (is autem figulus erat) delineationem postquam exsculpsit luto implevit: haec effigies etiamnunc Corinthi servatur. His posteriores Daedalus

in omnibus codd. editis est, ope Par. 1. Lub. Petr. Mon. κοροπλαθικὴ *(ars pupas fingendi)* effeci. Arg. κοροπαλθική. Nempe vox κοροπλάστης est hellenistica, ut Moeris testatur, pro attica ideoque Athenagorae magis accommodata κοροπλάθος, h. e. interprete Suida ὁ τοὺς κόρους (pupas) πλάττων κηρῷ ἢ γύψῳ. Cf. Stephan. Thes. gr. ling. (ed. C. B. Hase) Vol. IV. p. 1840.

16. ἐρωτικῶς γὰρ κτλ.] Plinius XXXV. c. 12. s. 43: „Opere terrae fingere ex argilla similitudines Dibutades Sicyonius figulus primus invenit Corinthi, filiae opera: quae capta amore iuvenis, abeunte illo peregre, umbram ex facie eius ad lucernam in pariete lineis circumscripsit: quibus pater eius impressa argilla typum fecit et cum ceteris fictilibus induratam igni proposuit: eumque servatum in Nympheo, donec Corinthum Mummius everteret, tradunt.“ Plinius igitur typum ad Mummium usque servatum in Nympheo tradit: an idem post alio loco sit servatus tacet. Scribit ex traditione: Athenagoras confidentius asseverat.

17. ἀπαραλλάκτῳ] Lub. et Mon. ἀπαραλλάκτως.

18. ἀναγλύψας] Maran. ex Clar. praeter necessitatem dedit καὶ ἀναγλύψας. Omnes caeteri codd. msti coniunctionem non agnoscunt. In praecedenti parenthesi δὲ abest a Bodl. 2 et Aet.

19. Δαίδ. καὶ Θεόδ.] Lub. et Mon. καὶ omisere. De utroque artifice adeas Sillig. l. c. p. 169 sqq. et 439 sqq., qui (p. 442): „Vix dubito“, inquit, „quin Theodorus Milesius, qui apud Athenagoram cum Daedalo ἀνδριαντοποιητικὴν καὶ πλαστικὴν invenisse dicitur, nullus sit alius quam noster per errorem ex Samio Milesius factus.“ Lub. Μιλίσιος. Codd. msti ἀνδριαντ. καὶ πλαστ. suppeditant: soli Par. 2. Bodl. 1. 2. Clar. inverso ordine πλαστ. καὶ ἀνδριαντ., et sic Dechair. et Maran. ediderunt. Plastice enim, ut ait Plinius, „prior quam statuaria fuit“; unde etiam mater statuariae vocatur apud eumdem. Non muto. Videtur scilicet ἀνδριαντ.

δαλος καὶ Θεόδωρος ὁ Μιλήσιος ἀνδριαντοποιητικὴν καὶ πλαστικὴν προσεξεῦρον. Ὁ μὲν δὴ [20] χρόνος ὀλίγος τοσοῦτος ταῖς εἰκόσι καὶ τῇ περὶ τὰ εἴδωλα πραγματείᾳ, ὡς ἔχειν εἰπεῖν [21] τὸν ἑκάστου τεχνίτην θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ([22] μᾶλλον δὲ Ἀθηλᾶς· Ἀθηλᾶ γὰρ ὡς οἱ μυστικώτερον, οὕτω γὰρ τὸ ἀπὸ τῆς ἐλαίας τὸ παλαιὸν) καὶ τὴν καθημένην [23] Ἔνδοιος εἰργάσατο μαθητὴς Δαιδάλου, [24] ὁ B
δὲ Πύθιος ἔργον Θεοδώρου καὶ Τηλεκλέους, καὶ ὁ Δήλιος καὶ ἡ Ἄρτεμις [25] Τεκταίου καὶ Ἀγγελίωνος τέχνη, ἡ δὲ ἐν Σάμῳ

ad Daedalum, πλαστ. ad Theodorum respicere. Referunt Daedalum statuas per se ambulantes fabricasse (Sillig. p. 174), Theodorum autem plasticen invenisse (p. 439 sq.).

20. χρόνος ὀλίγος τοσοῦτος] „Tempus adeo breve" eleganter dictum. *Gesner*.

21. τὸν] Bodl. 1. 2. Aet. τά. Mox Bodl. 1. 2 θεὸν pro θεοῦ.

22. μᾶλλον . . . τὸ παλαιὸν] Sic codd. msti; sed Aet. γὲ (sic) pro δὲ (sic etiam Morell. Duc. Maran. mendose), Arg. ἀθηλὰ pro ἀθηλᾶ, Bodl. 1. 2. Aet. οὕτως pro οὕτω, Mon. vero verba ἀθηνᾶς μᾶλλον usque ad ἀθηλᾶ γὰρ in marg. habet. Gesnerus coniecit ὡς οἱ μυστικώτεροι sc. ὀνομάζουσιν. Maranus haec advertit: „Secum pugnare Gesnero visus est Athenagoras, quia Athenam, quam hîc eamdem esse ac Athelam declarat, infra c. 20 ab Athela distinguit. Atque haec causa Langum adduxit, ut has voces μᾶλλον usque ad τὸ παλαιὸν e margine in contextum obrepsisse crederet. Sed duae sunt Athelae: altera dicitur e cerebro Iovis prodiisse et, ut ait Eustathius in Iliad. p. 83, οἱονεὶ ἀθηλή τις οὖσα, ὡς μὴ θηλάσασα· ὤδινε μὲν γὰρ φασιν ἡ κεφαλὴ τοῦ διός. [Tzetz. ad Hesiod. Opp. v. 76.] Haec Minerva dicitur et Athena, meritoque eam distinguit Athenagoras ab altera Athela sive Proserpina, quam Iuppiter ex matre suscepit, quaeque idcirco lactata non fuit quia matri, utpote horrendum monstrum, displicuit." Tum monet ad verba οὕτω γὰρ τὸ etc.: „Testatur Plutarchus apud Eusebium Praep. evang. [III. c. 8] ligneum fuisse Minervae Urbicae simulacrum, quod ab indigenis consecratum asservabatur apud Athenienses. Ξύλινον δὲ τὸ τῆς Πολιάδος ὑπὸ τῶν αὐτοχθόνων ἱδρυθέν, ὃ μέχρι νῦν Ἀθηναῖοι διαφυλάττουσιν. Athenagorae verba οὕτω γὰρ etc., quae Gesnerus interpres omiserat, sic redduntur a Dechairio [praeeunte Suffr. Petro]: *sic enim quod ex olea fabricatum fuit, antiquitus appellabatur*. Sed his verbis non simulacri nomen sed illius species significari videtur: neque Athelae sed Poliadis simulacrum dicebatur. At quomodo Minerva in hoc simulacro ἀθηλᾶ effingi potuit, si hac voce ubera illi admota non fuisse significetur? Dicendum ergo Minervam in hoc simulacro cum unica mamilla, ut Amazones sole-

et Theodorus Milesius statuariam artem et plasticen invenerunt. Aetas igitur imaginibus et simulacrorum apparatui tantula est, ut cuiusque dei artificem dicere possimus. Simulacrum enim Dianae quod Ephesi est et Athenae (vel potius Athelae: Athela enim dicitur ab iis qui rem secretius tradunt, sic enim illud ex olea antiquum simulacrum) et [Minervam] sedentem Endoeus fecit Daedali discipulus, Pythius autem opus est Theodori et Teleclis, Delius et Diana Tectaei et Angelionis artificium, Iuno Samia et Argiva Smilidis manus,

bant, effictam fuisse: vel illa verba, quae tantum molestiae facessunt, post τὴν καθημένην reiicienda, unde in locum non suum, ut saepe alias contigit [cf. e. gr. n. 4], migrare potuerunt. Non repugnat Minervam sedentem in antiquissimo quoque illo simulacro expressam fuisse.“ Cf. Sillig. l. c. p. 199. Ut animi sententiam ingenue profitear, ista verba a Lango notata, quae neque ad rem faciunt neque dictioni Athenagoreae satis conveniunt, mihi videntur ab aliquo lectore docto profecta et a scriba imperito in textum orationis reposita esse. Suspicionem in ea confert formula loquendi μᾶλλον δέ, de qua videsis Iustin. Mart. Apol. I. c. 3. n. 2. Cf. supra c. 14. n. 10.

23. Ἔνδοιος] Par. 1. 2. Ottob. 1. 2. Lub. Clar. Aet. Bon. ἔνδυος. Arg. ἐνδῦος. Mon. ἔνδυος, litera ι supra υ posita. Bodl. 1. 2 ἔνδιος. Gesn. Rechenb. Dechair. Ἔνδυος. Caeteri editores Ἐνδυὸς fecerunt. Ubivis peccatum est. Cf. c. 14. n. 12. Mutatione fere nulla restitui nomen genuinum. Etiam Pausanias I. 26, 5 Endoeum Δαιδάλου μαθητὴν dicit.

24. ὁ δὲ Π. ἔ. Θεοδ. κ. Τηλ.] Theodorus cum fratre Telecle statuam Apollinis Pythii fecit, sine dubio aeneam, quod tamen negat Thierschius: cuius signi unam partem Sami Telecles, alteram Ephesi Theodorus tanta arte elaboraverat, ut utraque pars componi sibique adaptari posset. Athenagorae verba adversari putat Thierschius verbis Pausaniae X. 38, 3: Θεοδώρου μὲν οὐδὲν ἔτι οἶδα ἐξευρών, ὅσαγε χαλκοῦ πεποιημένα. Sed Athenagoras opus tantum illud commemorare voluit, neque eius interfuit addere utrum suo adhuc tempore exstaret necne. *Silligius* (l. c. p. 440). P. Wesselingius (Probabil. c. 12. p. 96) inepte censuit expungendam coniunctionem καὶ legendumque Θεοδώρου Τηλεκλέους: id quod saltem meminisse sufficit.

25. Τεκταίου] Facillima emendatione (coll. n. 23) ex vulg. Ἰδεκταίου (Bodl. 1. 2 ἰδεκτέου) effeci Τεκταίου, qui artifex semper cum Angelione coniungitur apud veteres. Silligius (l. c. p. 48) Athenagoram erroris „illi aevo facile condonandi“ arguit, qui non solum Apollinem Delium sed Dianam quoque ab utroque illo artifice fabricatam referat: quod tamen valde dubitandum sit, quum neque Pausanias neque Plu-

*Ἥρα καὶ ἐν Ἄργει* [26] *Σμίλιδος χεῖρες, καὶ Φειδίου* [27] *τὰ λοιπὰ*
*εἴδωλα, ἡ Ἀφροδίτη ἐν Κνίδῳ* [28] *ἑταίρα Πραξιτέλους τέχνη, ὁ*
*ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἀσκληπιὸς* [29] *ἔργον Φειδίου.* [30] *Συνελόντα φά-*
*ναι, οὐδὲν αὐτῶν διαπέφευγεν τὸ μὴ ὑπ' ἀνθρώπου γεγονέναι.*
*Εἰ τοίνυν θεοί,* [31] *τί οὐκ ἦσαν ἐξ ἀρχῆς;* [32] *Τί δαί εἰσι νεώτε-*
*ροι τῶν πεποιηκότων; Τί δαὶ ἔδει* [33] *αὐτοῖς πρὸς τὸ γενέσθαι*
*ἀνθρώπων καὶ τέχνης;* [34] *Γῆ ταῦτα καὶ λίθοι καὶ ὕλη καὶ πε-* C
*ρίεργος τέχνη.*

18. [1] *Ἐπεὶ τοίνυν φασί τινες* [2] *εἰκόνας μὲν εἶναι ταύτας, θεοὺς δὲ* [3] *ἐφ' οἷς αἱ εἰκόνες, καὶ* [4] *τὰς προσόδους ἃς ταύταις*

tarchus simile quid dicant. Sed legas verba Marani supra c. 14. n. 8 a me proposita. Pariter Iuno Argiva quam Smilis fecit, non nisi ab Athenagora commemoratur. — Arg. *ἀγγελίονος*.

26. *Σμίλιδος*] Aet. *Σμίλιτος*. Cf. Sillig. l. c. p. 423. Vox *χεῖρες* de artificio dicta (Iacobs. Anthol. Pal. p. 871). Wesselingius l. c. dicit pro *καὶ ἐν Ἄργει* rescribendum *ἢ καὶ ἐν Ἄργει*, *quae et Argis fuerat.* Censet nimirum Athenagorae verba hîc accipienda de Iunonis signo, quod Argonautae in insulam Samum Argis asportarunt. Pausan. in Achaic. c. 4: *τὸ δὲ ἱερὸν τὸ ἐν Σάμῳ τῆς Ἥρας εἰσὶν οἳ ἱδρύσασθαί φασι τοὺς ἐν τῇ Ἀργοῖ πλέοντας, ἀπάγεσθαι δὲ αὐτοὺς τὸ ἄγαλμα ἐξ Ἄργους.* Non muto.

27. *τὰ λοιπὰ εἴδωλα*] Haec quia permulta erant non recenset. Cf. Sillig. l. c. p. 342 sqq. Sed paullo post Phidias denuo memoratur: *ὁ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἀσκλ. ἔ. Φειδίου.* Huc fortasse illa verba *καὶ Φ. τὰ λ. εἴδωλα* pertinent, ubi saltem multo aptius collocata erant (cf. n. 4): nisi forte, ad *ἔργον Φειδίου* apposita, ex margine irrepserunt (cf. supra n. 22). Aut altero loco aliud nomen pro *Φειδίου* reponendum; cf. quae infra n. 29 observavi. In Lub. verba *τὰ λοιπὰ* usque ad *ἔργον Φειδίου* exciderunt: causam omissionis cernis in repetita voce *Φειδίου*.

28. *ἑταίρα*] Gesner. (ex Bon.) *ἑτέρα*. Sic etiam Mon. habet. De Venere Cnidia multi multa dixerunt. Ad Phrynes imaginem Praxitelem hoc simulacrum expressisse testatur Athenaeus XIII. p. 591 A. B. 585 F.: unde ipsam statuam *ἑταίραν* dixisse Athenagoram putavit Silligius (l. c. p. 383). Cf. Arnob. adv. nation. VI. c. 13, ibique Oehler. p. 266. Quid? Fortasse ad contaminatam Venerem (Plin. XXXVI. c. 5. s. 4) respicit. Tatianus Orat. ad Gr. c. 34: *Καὶ σπιλούμενόν τι γύναιον Πραξιτέλης ἐδημιούργησεν.* Vide quae ibi n. 14 de his verbis disputavi.

29. *ἔργον Φειδίου*] Teste Pausania II. 27, 2 Thrasymedes, statuarius Parius, Aesculapium Epidaurium fabricavit, id quod ipsa inscriptione signo adiecta indicetur. Tu igitur conieceris, tota natione li-

et Phidiae caetera simulacra, Venus Cnidia meretrix Praxitelis ars, Epidaurius Aesculapius opus Phidiae. Ut breviter dicam, nullum est ex his simulacris quod dici possit factum ab homine non fuisse. Si igitur dii, cur non erant ab initio? Cur iis sunt recentiores a quibus facti sunt? Cur hominibus et arte opus habebant ut fierent? Terra haec sunt et lapides et materia et ars curiosa.

18. Iam vero quia dicunt nonnulli simulacra haec quidem esse, deos autem esse quorum sunt simulacra, et supplica-

brariorum repugnante, pro *Φειδίου* esse *Θρασυμήδου* refingendum. Cf. n. 27.

30. *Συνελόντα φάναι*] Usitatius *συνελόντι φ.* (Iustin. Dial. c. Tr. c. 81). Et sic legendum censet Nolte: *Zeitschr. f. d. ges. kath. Theol.*, ed. I. Scheiner, T. VI (Vindob. 1854) p. 459. Sed dicebant quoque per accusativum, ut Stephani Thesaur. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. VII (Par. 1854) p. 1189 docet. Ergo noli mutare.

31. *τί*] Gesn., Mor., Duc., Rechenb. omiserunt, cum Bon.; Arg. *διὰ τί.* Reliqui codd. msti (etiam Petr.) et editi *τί* praebent: id quod iam Stephan. legendum admonuit.

32. *Τί δαί*] Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2 *τί δέ.* Paullo post iidem et Aet. *τί δὲ* pro *τί δαί.*

33. *αὐτοῖς*] Par. 2. Bodl. 1. 2. Lub. Aet. *αὐτούς.*

34. *Γῆ* etc.] Bodl. 1. 2. Aet. *λίθος* pro *λίθοι.* Epist. ad Diogn. c. 2: *ἴδε . . . τίνος ὑποστάσεως ἢ τίνος εἴδους τυγχάνουσιν οὓς ἐρεῖτε καὶ νομίζετε θεούς. Οὐχ ὁ μέν τις λίθος ἐστίν κτλ.* Clem. Al. Protrept. c. 4. §. 56: *χρυσός ἐστι τὸ ἄγαλμά σου, ξύλον ἐστί, λίθος ἐστί, γῆ ἐστίν, ἐὰν ἄνωθεν νοήσῃς, μορφὴν παρὰ τοῦ τεχνίτου προσλαβοῦσα.* Arnob. l. c. VI. c. 14: „Simulacra ista quae vos terrent quaeque templis in omnibus prostrati atque humiles adoratis, ossa, lapides, aera sunt“ etc.

1. *Ἐπεὶ τοίνυν* etc.] Arnobius adv. nat. VI. c. 17: „Sed erras, inquit (gentilis), et laberis, nam neque nos aera neque auri argentique materias ... eas esse per se deos et religiosa decernimus numina, sed eos in his colimus eosque veneramur quos dedicatio infert sacra et fabrilibus efficit inhabitare simulacris“ etc. Lactant. Inst. div. II. c. 2. Etiam Celsus ap. Orig. ridiculam ait esse Christianorum sapientiam, si nihil aliud contra gentiles docere velint quam lapidem, lignum, aes ab hoc vel illo artifice expolitum non esse deum.

2. *εἰκόνας*] Bodl. 1. 2. *εἰκόνες.*

3. *ἐφ' οἷς αἱ εἰκόνες*] Scil. *ἵδρυνται*, *quorum honori imagines istae sunt dedicatae* (Gesn.).

4. *τὰς προσόδους*] *Πρ.* pro supplicationibus accipio, ut coniunxerit Athenagoras haec duo vocabula *προσόδους* et *θυσίας*, ut a Demosthene [18, 86 ed. Bekk.] coniungi videmus, dicente: *τῷ θυσίας τοῖς θεοῖς καὶ προσόδους ὡς ἀγαθῶν*

προσίασι καὶ τὰς θυσίας ἐπ' ἐκείνους ἀναφέρεσθαι καὶ εἰς ἐκείνους γίνεσθαι, μὴ εἶναί [5] τε ἕτερον τρόπον τοῖς θεοῖς ἢ τοῦτον προσελθεῖν ([6] χαλεποὶ δὲ θεοὶ φαίνεσθαι ἐναργεῖς), καὶ τοῦ ταῦθ' οὕτως [7] ἔχειν τεκμήρια παρέχουσι [8] τὰς ἐνίων εἰδώλων ἐνεργείας, φέρε ἐξετάσωμεν τὴν ἐπὶ [9] τοῖς ὀνόμασι δύναμιν αὐτῶν. Δεήσομαι δὲ ὑμῶν, [10] μέγιστοι αὐτοκρατόρων, πρὸ τοῦ λόγου ἀλη- D
θεῖς παρεχομένῳ τοὺς λογισμοὺς συγγνῶναι· οὐ γὰρ προκείμενόν [11] μοι ἐλέγχειν τὰ εἴδωλα, [12] ἀλλὰ ἀπολυόμενος τὰς διαβολὰς λογισμὸν τῆς προαιρέσεως ἡμῶν παρέχω. [13] Ἔχοιτε ἀφ' ἑαυτῶν καὶ τὴν ἐπουράνιον [14] βασιλείαν ἐξετάζειν· ὡς γὰρ ὑμῖν πατρὶ καὶ υἱῷ πάντα κεχείρωται, ἄνωθεν τὴν βασιλείαν εἰληφόσι ([15] βα-

τούτων ὄντων ἡμᾶς πεποιῆσθαι. *Stephanus.* Isocrates 5, 32 ed. Bekk. προσόδοις καὶ θυσίαις τιμᾶν θεούς. Plura exempla affert Pape Lex. gr. T. II. p. 731. In omnibus codd. mstis et editis est gravis error: ἃς τ ο ύ τ ο ι ς προσίασι pro ἃς τ α ύ τ α ι ς προσίασι. Scriptor enim respicit ad εἰκόνας. Alias sermo sensu caret.

5. τε] Deest in Arg.

6. χαλεποὶ ... ἐναργεῖς] Homer. Il. XX. 131. Vox θεοὶ in Bodl. 1. 2. Clar. Aet. desideratur.

7. ἔχειν] Mon. ἔχει. Lub. pro καὶ τ. τ. οὔτ. ἔχειν habet καὶ τοῦτ' αὖθ' οὕτως ἔχει.

8. τ. ἐ. εἰδώλων ἐνεργείας] De m i r a c u l i s et prodigiis deorum et s i m u l a c r o r u m quorundam luculentus est tractatus apud Lactant. II. c. 8 et August. De civit. VIII. c. 24. *Langus.*

9. τοῖς] Bodl. 1. 2 τήν. Praepositio ἐπί c. dat. saepe usurpatur ubi res addendo accedit ad aliquid: „das zu den Namen hinzukommende (sich damit verknüpfende: ἡ apud nomina δύναμις) Wesen derselben.“ Δύναμιν de natura (Wesen) interpretor, ut c. 10. n. 16. Iam enim Athenagoras docet deos primitus non exstitisse neque φύσει esse sed creatos esse, poetis (c. 18) et philosophis (c. 19) consentientibus, ac proinde neutiquam colendos; quod etiam ex absurdis eorum figuris, prave factis (c. 20), cupiditatibus, amoribus (c. 21) evincit, quae frustra ad physiologiam revocentur (c. 22). Tum c. 23 ad quaestionem respondet: τίνι οὖν τῷ λόγῳ ἔνια τῶν εἰδώλων ἐνεργεῖ, εἰ μή εἰσι θεοὶ ἐφ' οἷς ἱδρυόμεθα τὰ ἀγάλματα; Gesnerus transtulit: „inquiramus quaenam illorum qui dii nominantur vis et efficacia sit.“ Maranus: „inquiramus ecquid ex impositis nominibus habeant efficacitatis.“ Alii aliter. Arnobius l. c. VII. c. 2: „Qui (dii) si sunt, ut dicitis, uspiam verique . . . eos esse consequitur sui consimiles nominis, id est tales, ... qualis dominus rerum est atque omnipotens ipse, quem . . . intelligimus verum, cum ad eius nominis accessimus mentionem.“

10. μέγιστοι αὐτοκρ.] Bodl. 1

tiones quas simulacris adhibent et victimas ad deos referri et diis fieri, neque alium esse ad deos accedendi modum *(difficile enim est ut dii aperte videantur)*, et quia argumenti loco, cur ita se res habeat, nonnullorum simulacrorum efficientias proferunt: age inquiramus in accedentem ad nomina potentiam eorum. Orabo autem vos, maximi imperatores, antequam disputationem hanc ingrediar, ut veris ratiocinationibus utenti ignoscatis; non enim mihi propositum est simulacra redarguere, sed quum accusationes dissolvam, instituti nostri rationem exhibeo. Possitis ex vobismetipsis etiam coeleste regnum investigare: quemadmodum enim vobis patri et filio omnia parent, qui coelitus regnum accepi-

2 *ὦ μέγιστοι αὐτοκρατόρων.* Lub. et Petr. *μέγιστοι αὐτοκράτορες*: quod praefert Suffridus ad *κακοφωνίαν* evitandam vocis *ὑμῶν.* Cf. c. 1. n. 3. Mox Aet. *ἀληθὴς* pro *ἀληθεῖς* et Arg. *λόγους* pro *λογισμοὺς.*

11. *μοι*] Deest in Bodl. 1. 2.

12. *ἀλλὰ*] Sic codd. msti. Editi *ἀλλ'.* Bodl. 1. 2. Mon. Aet. dein *παρέχων.* Sic Arg. quoque, ita tamen, ut illud *ἀλλὰ* praetermittat.

13. *Ἔχοιτε*] Optativus modus, sine *ἄν*, votum exprimit cui satisfieri potest. „Möget ihr im Stande sein zu erforschen.“ Gesner. coniecit *ἔχετε* vel *ἔχοιτε ἂν* legendum, Lindner. vero inepte *ἵνα ἔχοιτε ἂν*, deceptus a Suffr. Petro, qui ita reddidit ac si comma post *παρέχω* collocatum sit. *Ἀφ' ἑαυτῶν*: *vosmetipsos intuendo* (Gesn.), *vestro exemplo* (Lindn.). Par. 2 et Aet. *ἐφ' ἑαυτῶν*, Bodl. 1. 2 *ἐφ' αὐτῶν.* De sententia totius loci cf. Prolegg. c. VII.

14. *βασιλείαν*] Aet. *βασιλείας.* Addunt editi *εἰληφόσιν*, exceptis editionibus Dechair. Maran. Lindn. Erroris occasio videtur quod paullo post *εἰληφόσι* similiter post *βασιλείαν* legatur. Neque id agnoscunt Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. In Arg. verba *ἐξετάζειν* usque ad *τὴν βασιλείαν* exciderunt et super *εἰληφόσι* (Maran. *εἰληφόσιν*) positum est *τες*, ita ut legatur *τὴν ἐπουρ. βασιλείαν εἰληφότες.* Cf. n. 23.

15. *βασιλέως . . . θεοῦ*] Proverb. 21, 1. — Bodl. 1. 2. Aet. *ὥς φησι.* — Liquet hunc locum ab Athenagora de praecipuo quodam in regum vita protegenda praesidio intelligi. Sic intellexit Themistius, orator profanus, qui in orat. 7 ait scriptum in literis Assyriorum: *ὡς ἄρα ὁ νοῦς τοῦ βασιλέως ἐν τῇ τοῦ θεοῦ παλάμῃ δορυφορεῖται*, et in orat. 11: *τὴν τοῦ βασιλέως καρδίαν ἐν τῇ τοῦ θεοῦ παλάμῃ δορυφορεῖσθαι.* Praesidium singulare significat et ipsa illa vox *δορυφορεῖσθαι* et adiuncta a Themistio explicatio, qui in primo loco manum reges custodientem, in altero ma-

σιλέως γὰρ ψυχὴ ἐν χειρὶ θεοῦ, φησὶ τὸ προφητικὸν πνεῦμα), οὕτως [16] ἑνὶ τῷ θεῷ καὶ τῷ παρ' αὐτοῦ λόγῳ υἱῷ νοουμένῳ ἀμερίστῳ πάντα ὑποτέτακται. [17] Ἐκεῖνο τοίνυν σκέψασθέ μοι πρὸ τῶν ἄλλων. Οὐκ ἐξ ἀρχῆς, [18] ὥς φασιν, ἦσαν οἱ θεοί, ἀλλ' 18
οὕτως [19] γέγονεν αὐτῶν ἕκαστος ὡς γινόμεθα ἡμεῖς. Καὶ τοῦτο πᾶσιν αὐτοῖς [20] ξυμφωνεῖ· Ὁμήρου μὲν γὰρ λέγοντος·

[21] Ὠκεανόν τε, θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν,

Ὀρφέως δὲ (ὃς καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν [22] πρῶτος ἐξεῦρε καὶ τὰς γενέσεις διεξῆλθε καὶ ὅσα ἑκάστοις πέπρακται εἶπε καὶ [23] πεπίστευται παρ' αὐτοῖς ἀληθέστερον θεολογεῖν, ᾧ καὶ Ὅμηρος τὰ πολλὰ καὶ περὶ θεῶν μάλιστα ἕπεται) καὶ αὐτοῦ τὴν πρώτην γένεσιν αὐτῶν ἐξ ὕδατος συνιστάντος·

[24] Ὠκεανός, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται.

Ἦν γὰρ ὕδωρ ἀρχὴ κατ' αὐτὸν τοῖς [25] ὅλοις, ἀπὸ δὲ τοῦ ὕδατος B
ἰλὺς κατέστη, ἐκ δὲ ἑκατέρων ἐγεννήθη ζῶον δράκων προσπεφυκυῖαν [26] ἔχων κεφαλὴν λέοντος, διὰ μέσου δὲ [27] αὐτῶν θεοῦ

num reges assectantem interpretatur. *Maranus.*

16. ἑνὶ τῷ θεῷ] Maran. ex Bodl. 1. 2. Aet. ἑνὶ θεῷ edidit. Sed illa lectio ferri potest ideoque debet. Explices: „*ita uni* nempe deo eiusque logo.“ Cf. c. 10. Forma loquendi θεὸς καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ λόγος frequens est apud nostrum scriptorem: c. 10. n. 4.

17. Ἐκεῖνο] H. e. τὴν δύναμιν αὐτῶν (n. 9). — Saepe veteres patres deorum originem perstringunt, γελοιοτάτην (poetarum) περὶ θεῶν θεογονίαν, ut verbis utar Iustini Cohort. ad Gentt. c. 2. Tatianus Or. ad Gr. c. 21: Γένεσιν ἂν λέγητε θεῶν, καὶ θνητοὺς αὐτοὺς ἀποφανεῖσθε.

18. ὥς] Deest in Arg. Male Gesner. in versione neglexit.

19. γέγονεν] Deest in Clar. Tum editi γιγνόμεθα (Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Bon.) pro γινόμεθα (c. 6. n. 19).

20. ξυμφωνεῖ] Bodl. 1. 2 συμφωνεῖ. In editis post hoc verbum male punctum habetur.

21. Ὠκεανόν . . . Τηθύν] Homer. Il. XIV. 201 et 302. Cf. Iust. l. c. — Lub. θεὸν pro θεῶν.

22. πρῶτος] Iust. l. c. cc. 15 et 36. — Pro ἐξεῦρε (Par. 1. Arg.) editi ἐξεῦρεν.

23. πεπίστευται] In Arg. Sirl. Lub. Petr. Mon. post πεπίστευται habentur haec verba: βασιλείαν ἐξετάξειν. ὡς παρ' (sic: Sirl. γὰρ) ὑμῖν πατρὶ καὶ υἱῷ πάντα (Arg. πάντων) κεχείρωται ἄνωθεν. Deinde παρ' αὐτοῖς etc. Haec verba, supra (p. 17 D: n. 14) ab Athenagora prolata, hîc somnolentiâ libra-

stis (*regis enim anima in manu dei*, inquit propheticus spiritus), ita deo eiusque logo, quem filium non separabilem esse intelligimus, omnia subiecta sunt. Illud igitur mihi perpendite ante omnia. Ab initio, ut aiunt, dii non erant, sed ita eorum quisque natus est ut nos nascimur. Et de hac re inter eos omnes convenit: quum nempe Homerus dicat:

*Oceanumque deorum originem, et matrem Tethyn*,

Orpheus autem (qui et eorum nomina primus invenit et nascendi modos persecutus est et res cuiusque gestas narravit et verius de rebus divinis pertractasse apud eos existimatus est, quem Homerus in multis ac praecipue in iis quae ad deos spectant imitatur) ipse quoque primam eorum generationem ex aqua constituat:

*Oceanus, qui quidem origo omnibus exstitit.*

Aqua enim secundum eum omnium principium fuit, ex aqua lutum constitit, ex utroque genitum est animal, draco adiunctum habens caput leonis, in medio eorum est facies dei,

rii perperam repetita esse quisque videt.

24. *'Ωκεανός ... τέτυκται*] Aet. *ὥσπερ* pro *ὅσπερ*. Maran. errore *'Οκεανός, ὥσπερ* etc. Hic versus legitur apud Homerum Il. XIV. 246 citaturque a Iustino l. c. c. 5 (n. 18). „Nec mirum est", Maranus ait, „si Orpheo attribuit Athenagoras potius quam Homero, cum eiusmodi versus Orpheo suppositi et plerumque ex Homero imitatione expressi his, qui fraudem non subolfaciebant, imitatorem Orphei Homerum fuisse persuaderent." Lobeckius (Aglaoph. T. I. p. 487): „Eadem sententia Orph. H. LXXXIII in Oceanum *ἀθανάτων τε θεῶν γένεσιν θνητῶν τ' ἀνθρώπων* quam Homero ingerere ausus est Crates interposito integro versu (*'Ωκεανός, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται*) *ἀνδράσιν ἠδὲ θεοῖς, πλείστην ἐπὶ γαῖαν ἵησι* Plutarch. de Fac. Lun. c. 35. p. 77. T. XII. quod Heynius neglexit. Eruditius de loco Homerico disputat Segaar Diatr. acad. p. 75."

25. *ὅλοις*] Aet. *λόγοις*.

26. *ἔχων*] Lub. *ἔχον*.

27. *αὐτῶν*] H. e. duorum capitum, quorum alterum draconis, alterum leonis erat. Mavult Gesnerus *αὐτοῦ*, unde transtulit sic: *corpus vero medium continebat faciem dei.* Iam Maranus lectionem vulgatam defendit: „Illud enim dei caput non in medio corpore situm erat, sed inter duo alia capita, nempe draconis et leonis. Hercules enim erat tempus apud Aegyptios, ut observat Suffridus Petrus, eique tria capita affingebant, ut tempus praeteritum,

*πρόσωπον, ὄνομα Ἡρακλῆς καὶ Χρόνος. Οὗτος ὁ Ἡρακλῆς ἐγέννησεν [28] ὑπερμέγεθες ᾠόν, ὃ συμπληρούμενον ὑπὸ βίας τοῦ γεγεννηκότος ἐκ παρατριβῆς εἰς δύο ἐῤῥάγη· τὸ μὲν οὖν κατὰ κορυφὴν αὐτοῦ οὐρανὸς εἶναι ἐτελέσθη, [29] τὸ δὲ κατενεχθὲν γῆ. [30] Προῆλθε δὲ καὶ θεὸς Γῆ διὰ σώματος· Οὐρανὸς [31] δὲ Γῇ μιχθεὶς γεννᾷ θηλείας μὲν Κλωθώ, Λάχεσιν, Ἄτροπον, ἄνδρας [32] δὲ ἑκατόγχειρας [33] Κόττυν, Γύγην, Βριάρεων, καὶ Κύκλωπας Βρόν-* C
*την καὶ Στερόπην καὶ [34] Ἄργον· οὓς καὶ δήσας κατεταρτάρωσεν, ἐκπεσεῖσθαι [35] αὐτὸν ὑπὸ τῶν παίδων τῆς ἀρχῆς μαθών. [36] Διὸ καὶ ὀργισθεῖσα ἡ Γῆ τοὺς Τιτᾶνας ἐγέννησε.*

[37] *Κούρους δ' οὐρανίωνας ἐγείνατο πότνια Γαῖα,*

praesens et futurum designarent." Sed Lobeckius l. c. praeeunte G. Zoega (*Abhandlungen*, herausg. v. F. G. Welker. Gott. 1817. p. 239; coll. J. v. Hammer *Jahrbb. d. Literat.* P. I, Vindob. 1818, p. 97 sq.) animadvertit verbis *κεφαλὴν λέοντος* e Damascio addendum *καὶ ἄλλην ταύρου.*

28. *ὑπερμέγεθες ᾠόν*] Haec frustra quaesieris in versibus sub falso Orphei nomine exstantibus; sed Athenagorae testimonium confirmat Plutarchus, qui de Orpheo sic loquitur Sympos. II. p. 636: *οὐκ ὄρνιθος μόνον τὸ ᾠὸν ἀποφαίνει πρεσβύτερον, ἀλλὰ καὶ συλλαβὼν ἅπασαν αὐτῷ τὴν ἁπάντων ὁμοῦ πρεσβυγένειαν ἀνατίθησι. Non modo gallinâ ovum antiquius facit, sed omnem ei omnium prorsus rerum originis principatum attribuit.* Recenset deinde Plutarchus ad firmandam Orphei opinionem animalia, quae ex ovis nasci constat, et idcirco ovum in Bacchi mysteriis, ut imaginem illius qui omnia genuit et in seipso continet, non absurde consecratum fuisse dicit. Eodem fere ac Orpheus modo Phoenices, teste apud Eusebium Sanchuniatone Praep. ev. I. c. 10, omnium rerum originem ex limo ac deinde ex ovo quodam repetebant. Aegyptii autem, ut testatur Porphyrius apud eundem Eusebium l. c. III. c. 11, mundi opificem deum, quem Cneph appellabant, ex ore suo ovum fingebant emisisse, quo ex ovo alium deum genitum esse, apud ipsos Phtha, apud Graecos Vulcanum nomine, illudque ovum interpretabantur mundum. Quod ad limum spectat, iidem Aegyptii, teste Iamblich. De myster. s. 7. c. 11, dicebant eum esse elementorum et omnium in elementis potestatum causam principem instar fundamenti subiectam, *τῶν στοιχείων καὶ τῶν περὶ τοῖς στοιχείοις δυνάμεων πασῶν ἀρχηγὸν αἴτιον ἐν πυθμένος λόγῳ προυποκείμενον. Maranus.*

29. *τὸ δὲ κατεν.*] Arg. Lub. Petr. Bodl. 1. Mon. *τὸ δὲ κάτω κατενεχθέν.*

30. *Προῆλθε κτλ.*] De theogonia Orphica cf. G. Bernhardy *Grundriss d. gr. Liter.* T. II (Hal. 1845)

cui nomen Hercules et Chronus. Hic Hercules genuit ovum immensae magnitudinis, quod, quum esset plenum, vehementius a genitore attritum in duas partes disruptum est; quod superius in eo fuit coeli formam accepit, quod autem depressum terrae. Prodiit vero etiam dea Terra corpore instructa; Coelus autem dum Terrae miscetur gignit feminas quidem Clotho, Lachesin, Atropon, mares autem centimanos Cottyn, Gygen, Briareum, et Cyclopes Bronten et Steropen et Argum: quos etiam constrictos in tartara detrusit, quum se regno a filiis pellendum didicisset. Quapropter etiam irata Terra Titanes peperit.

*Filios autem coelestes genuit veneranda Tellus,*

p. 283. — In Arg. inter *γῆ* et *διὰ σώματος* desunt verba *προῆλθε δὲ καὶ θεὸς Γῆ*, propter repetitionem eiusdem vocabuli.

31. *δὲ*] Par. 2 *δὲ θεὸς*. Arg. *μιγεὶς* pro *μιχθεὶς*. In Aet. *μὲν* post *θηλ.* deest. — Hesiodus in Theogonia Parcas Noctis, non Terrae filias asserit, in caeteris cum Orpheo consentit.

32. *δὲ*] Par. 2. Lub. Bodl. 1. Aet. *τε*.

33. *Κόττυν*] Sic codd. msti (Aet. *κότυν*), Gesn. Rechenb. Dech. Sed Mor. et Lindn. fecerunt *Κόττην*, Duc. *Κόπτην*. Hesiodus Theog. 149 et Apollod. I. c. 1 vocant *Κόττον*. Id fortasse et nostro loco reponendum est. — Gesn. et Rechenb. *Γύνην* (Arg. Bodl. 1. 2. Mon. [is in marg. *γύγην*] Aet. Bon.) pro *Γύγην* (caett. codd.).

34. *Ἄργον*] Ita codd. msti et editi. Hesiodus l. c. 140 nominat *Ἄργην*, id quod fortasse et apud Athenagoram legeris.

35. *αὐτὸν*] Sic codd. msti. Gesn. Rechenb. Dech. *αὑτὸν*. Cf. c. 2. n. 9. Mox Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. transpositis verbis *μαθὼν τῆς ἄρχης*.

36. *Διὸ . . . ἐγένν.*] Observat Suffr. Petrus Titanes ab Athenagora confundi cum Gigantibus, quos sola Terra genuit, quum illi ex Coelo et Terra orti fuerint, id quod ex dictis Orphei pateat qui appellat eos *κούρους οὐρανίωνας*. Eadem occurrit confusio apud alios, quos Lobeckius l. c. p. 584 notavit.

37. *Κούρους . . . ἀστερόεντα*] Hos versus inter *ἀποσπασμάτια* Orphei repetiit Godofr. Hermannus: Orphic. (Lips. 1805) P. II. p. 468. — Pro *Τιτῆνας* est in Bodl. 1. 2 *Τιτᾶνες*. Non *καλέουσιν* Bodl. 1 sed *καλέσουσιν*. Verba *οὕνεκα τισάσθην μέγαν* Stephano debentur, qui textui editionis Gesnerianae inseruit. Codd. msti fluctuant. Veram lectionem Par. 1. 2. Ottob. 1. 2. Arg. Mon. indicant: *οὕνεκα τὶ* (Arg. *οὕνεκα τι*, Mon. *οὕνεκά τι*) *τιμωρήσωσιν* (Arg. *τιμωρήσουσι*) *ἢ τιμήσωσιν* (Arg. *τιμήσουσι*, Mon. *τιμήσωσι*) *σάσθην* (Arg. *σάσθεν*,

Οὓς δὴ καὶ Τιτῆνας ἐπίκλησιν καλέουσιν,

Οὕνεκα τισάσθην μέγαν Οὐρανὸν ἀστερόεντα.

19. Αὕτη ἀρχὴ γενέσεως περὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς θεούς τε καὶ [1] τὸ πᾶν. Τί ἐκεῖνο τοίνυν; Ἕκαστον γὰρ τῶν τεθεολογημένων ὡς τὴν ἀρχὴν ὂν νοεῖται. Εἰ γὰρ γεγόνασιν οὐκ [2] ὄντες, ὡς οἱ περὶ αὐτῶν θεολογοῦντες λέγουσιν, οὐκ εἰσίν. Ἢ γὰρ [3] ἀγένητόν τι καὶ ἔστιν ἀΐδιον, ἢ γενητὸν καὶ φθατόν ἐστι. Καὶ οὐκ ἐγὼ [4] μὲν οὕτως, ἑτέρως δὲ οἱ φιλόσοφοι. [5] Τί τὸ ὂν ἀεί, γένεσίν τε οὐκ ἔχον, ἢ τί τὸ γενόμενον μέν, ὂν δὲ οὐδέποτε; Περὶ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ διαλεγόμενος ὁ Πλάτων τὸ μὲν ἀεὶ ὄν, τὸ νοητόν, [6] ἀγένητον εἶναι διδάσκει, τὸ δὲ οὐκ ὄν, D

Mon. σασθην punctis supra α positis) μέγαν. Sirl. οὕνεκα τιμωρήσωσιν ἢ τιμήσωσιν σάσθην μέγαν. Unde Stephanus elegit τισάσθην. Lub. (et Petr.?) οὕνεκα τι τιμωρήσωσιν ἢ τιμήσωσι μέγαν, ita tamen, ut a seriori manu τι et ἢ τιμήσωσι punctis rubris subnotatum sit legendumque οὕνεκα τιμωρήσωσι μέγαν (licet metrum repugnet): quae lectio deprehenditur in Clar. (et Bon.?). Simili modo Bodl. 1. 2 οὕνεκα τι τιμωρήσωσιν μέγαν. Aet. οὕνεκα τὶ τιμωρήσωμεν. Stephanus: „Illa duo verba τιμωρήσωσιν et τιμησάσθην, pro scholio adscripta margini, in contextum ab imperito librario translata sunt. Sic apud Diogenem Laertium in Empedoclis versu, quem cum aliis citat in eius vita p. 432 Germ., in eadem voce est error, et qui ex eodem fonte manavit. Legitur enim illic Πωλεῦμαι μετὰ πᾶσι τετιμημένος, ὥσπερ ἔοικα: quum legi debere τετιμένος satis ostendat metri ratio. Sed nimirum τετιμημένος erat explicatio τοῦ τετιμένος (siquidem τίειν hîc est τιμᾶν), quae in locum eius vocabuli quod exponebat irrepsit. At in versu isto quem citat Athenagoras τίειν significat τιμωρεῖν, non τιμᾶν, adeo ut ex duabus illis explicationibus quas dixi vera sit una, falsa altera."

1. τὸ πᾶν. Τί ἐκεῖνο τοίνυν; Ἕκ. etc.] In Bodl. 1. 2. Clar. Aet. verba ἐκεῖνο usque ad ὡς τὴν ἀρχὴν omissa sunt; in Par. 2 tamquam expungenda notantur. Caeteri codd. msti τῷ παντί (sic, c. acc. acuto et sine interp.) ἐκεῖνο (Arg. ἐκείνω, sine ι subscr.) τοίνυν· ἕκαστον etc. Ita etiam editi, nisi quod punctum habent post vocem παντί. Locum iam Dechairius sanavit. Ex πᾶν τί facile fieri potuit παντί, ut hac mutatione admissa ex τὸ efficeretur τῷ, „siquidem syntaxi laboranti medicinam facere non raro scribae conati fuerint." Pronomen ἐκεῖνο spectat ad id quod c. 18 de theogonia exposuit. Τὰ τεθεολογημένα sunt numina quibus divinitas tribuitur. Cf. c. 10. n. 18. Quod sequitur, ὂν νοεῖται, Maranus suspicatus est legendum pro vulg. ὃν (Bodl. 1. 2.

*Quos et Titanes cognomine vocant,*
*Propterea quod ulti sunt Coelum stelligerum.*

19. Hoc principium originis fuit et deorum quos existimant et universi mundi. Quid illud igitur sibi vult? Unumquodque enim eorum quibus divinitas tribuitur ab initio esse intelligitur. Nam si quum non essent facti sunt, ut iis placet qui de diis disputant, non sunt. Nam aut infectum quid et aeternum est, aut factum et corruptioni obnoxium est. Neque hoc secus mihi atque philosophis videtur. *Quid est id quod semper exsistit, et originem non habet, aut quid id quod factum quidem est, nunquam autem exsistit?* Plato, de eo quod mente ac de eo quod sensu percipitur disserens, id quidem quod semper est, quod mente percipitur, infectum esse docet, id autem quod non est, quod sensu percipitur,

Aet. *ὃν) εἶναι.* Reiicienda est coniectatio Gesneri: *τῷ παντί. ἕκαστον δὲ τῶν γεγεννημένων, ὡς τὴν ἀρχὴν οὐκ ὄν, φαμέν. ἐκεῖνο τοίνυν σκεπτέον. εἰ γὰρ γεγόνασιν* etc. Improbanda prorsus Suffr. Petri interpretatio lectionis vulgatae, a Rechenbergio et Lindnero accepta: „*Hoc principium est eorum diis et universo mundo. Illud igitur* scil. consequitur quod nos adstruimus, videlicet eos non esse deos. [Lindn. et interpr. Camp. „*ἐκεῖνο τοίνυν* scil. *σκεψόμεθα* s. *σκέψασθε*".] Tum cum *εἶναι* subaudias *ἔδει* [Lindn. *δεῖ*], h. e. *unumquodque enim numen eorum, de quibus illi disceptant, ita esse debebat, ut id quod ab initio* (seu semper) *fuit.*" Equidem Marani coniecturam textui inserui. Tu, sententia non mutata, scripseris fortasse *ὃν δεῖ εἶναι* h. e. *ita esse debet ut quod ab initio fuerit,* ab initio (aeternum) debet esse.

2. *ὄντες*] Aet. *ὄντος.*

3. *ἀγένητον . . . γενητὸν*] Sic reposui ex Arg. pro vulg. *ἀγέννητον . . . γεννητὸν.* Illa lectio firmatur Platonis loco: *ἀγένητον* = *γένεσιν οὐκ ἔχον (originem non habens, nicht geworden), γενητὸν* = *γενόμενον.* Cf. c. 4. n. 10. Particula *καὶ* ante *φθαρτόν* in Par. 2 et Mon. et in editt. Mor. Duc. Mar. deest.

4. *μὲν*] Desideratur ap. Morell. Duc. Maran.

5. *Τί ... οὐδέποτε*] Plat. Tim. p. 27 D (Opp. ed. Bip. Vol. IX. p. 301). Cf. Iustin. Cohort. ad Gentt. c. 22. n. 3. Inepte Lindner. interpunxit: *φιλόσοφοι, τί ... οὐδέποτε· περὶ κτλ.* — Plato: *ὂν μὲν ἀεί, γένεσιν δὲ.* Pro *ἔχον* Bodl. 2 *ἔχων.* Pl. non *γενόμενον* sed *γιγνόμενον.* Voculam *μὲν* post *γενόμ.* Arg. et Bodl. 2 praetermiserunt. Lub. *ὂν* (sic) *δὲ.*

6. *ἀγένητον*] Sic ope Arg. reposui pro vulg. *ἀγέννητον*, quod hoc loco male se habet. Cf. n. 3. Mox codd. msti et editi *γενητόν.* Solus Maranus perperam mutavit in *γεννητόν.*

*τὸ αἰσθητόν, γενητόν, ἀρχόμενον εἶναι καὶ* [7] *παυόμενον. Τούτῳ*
*καὶ οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς τῷ λόγῳ* [8] *ἐκπυρωθήσεσθαι τὰ πάντα καὶ* 19
*πάλιν ἔσεσθαί φασιν, ἑτέραν ἀρχὴν τοῦ κόσμου* [9] *λαβόντος. Εἰ*
*δέ, καίτοι δισσοῦ αἰτίου κατ'* [10] *αὐτοὺς ὄντος, τοῦ μὲν δραστηρίου* [11] *καὶ καταρχομένου, καθὸ ἡ πρόνοια, τοῦ δὲ πάσχοντος*
*καὶ* [12] *τρεπομένου, καθὸ ἡ ὕλη, ἀδύνατον* [13] *δέ ἐστι καὶ προνοούμενον ἐπὶ ταὐτοῦ μεῖναι τὸν κόσμον γενόμενον, πῶς ἡ*
*τούτων* [14] *μένει σύστασις, οὐ φύσει ὄντων ἀλλὰ γενομένων;*
*Τί δὲ τῆς ὕλης κρείττους οἱ θεοί, τὴν σύστασιν ἐξ ὕδατος ἔχοντες;* [15] *Ἀλλ' οὐδὲ κατ' αὐτοὺς ὕδωρ τοῖς πᾶσιν ἀρχή. Ἔκ τε*
*ἁπλῶν καὶ μονοειδῶν τί ἂν συστῆναι* [16] *στοιχείων δύναιτο;* B
[17] *Δεῖ δὲ καὶ τῇ ὕλῃ τεχνίτου καὶ ὕλης τῷ τεχνίτῃ.* [18] *Ἢ πῶς*
*ἂν γένοιτο τὰ ἐκτυπώματα χωρὶς τῆς ὕλης ἢ τοῦ τεχνίτου; Οὔτε*
*πρεσβυτέραν λόγον ἔχει εἶναι τὴν ὕλην τοῦ θεοῦ· τὸ γὰρ ποιητικὸν αἴτιον προκατάρχειν τῶν* [19] *γινομένων ἀνάγκη.*

20. *Εἰ μὲν οὖν μέχρι* [1] *τοῦ φῆσαι γεγονέναι τοὺς θεοὺς καὶ ἐξ ὕδατος τὴν σύστασιν ἔχειν τὸ ἀπίθανον ἦν αὐτοῖς τῆς θεολογίας, ἐπιδεδειχὼς ὅτι οὐδὲν γενητὸν ὃ οὐ καὶ* [2] *διαλυτόν, ἐπὶ τὰ λοιπὰ ἂν παρεγενόμην τῶν ἐγκλημάτων.* [3] *Ἐπεὶ δὲ τοῦτο*

7. *παυόμενον*] Bodl. 2 *παιόμενον.*

8. *ἐκπυρ.*] Iustin. Apol. I. c. 20. n. 2. Apol. II. c. 7. n. 4, Tatian. Or. ad Gr. c. 6. n. 1, Minuc. Fel. Octav. c. 34. §. 2.

9. *λαβόντος*] Bodl. 1. 2. Mon. Aet. *λαβόντες.*

10. *αὐτοὺς*] Bodl. 1 *αὑτοὺς.* Mox *τὸ μὲν* Aet. pro *τοῦ μὲν.*

11. *καὶ*] Deest in Arg. Infra: *τὸ γὰρ ποιητικὸν αἴτιον προκατάρχειν τῶν γινομένων ἀνάγκη.*

12. *τρεπομένου*] Morell. et Duc. *τερπομένου.*

13. *δέ*] Non *πλεονάζει*: respondet praecedenti *καίτοι.* Sine ratione censent Dechair. et Lindner. *δὲ* expungendum. Bodl. 2 *δὲ ἐστὶν.* Bodl. 1 *δ' ἐστὶν.* Part. *καὶ* ante *προνοούμενον* deest in Bodl. 2.

14. *μένει*] Excidit in edilt. Morell. et Duc. Pro *σύστασις* Par. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. *στάσις. Τούτων*, deorum. „Qui non suapte natura (*φύσει*) exsistunt" i. e. qui non sunt entia necessaria et ab aeterno exsistentia. Bodl. 1 et Aet. *ὄντος*, non *ὄντων.* Bodl. 1. 2 *γεννημένων* pro *γενομένων.*

15. *Ἀλλ' οὐδὲ*] Gesner. et Suffr. Petrus, quibuscum ut assolet Rechenbergius facit, malunt *τόγε γὰρ*: *haec enim aqua secundum ipsos* (philosophos) *cunctis rebus principium est.* Tu cave tibi a mutatione.

factum declarat, quippe quum esse incipiat et desinat. Hac etiam ratione Stoici omnia conflagratura et iterum futura dicunt, mundo aliud initium accipiente. Quodsi, quamquam duae apud eos vigent causae, quarum altera efficiens et principalis est, id est providentia, altera patiens et mutabilis, id est materia, fieri tamen non potest ut mundus, quia creatus est, eodem in statu, etiam providentiâ gubernatus, maneat: quomodo istorum constitutio manet, qui non natura exsistunt sed facti sunt? Quid autem materia praestant dii, qui ex aqua constituti sunt? Sed ut isti existimant neque aqua omnium est principium. Ex simplicibus et uniusmodi elementis quid possit constitui? Opus autem est et materiae artifex et artifici materia. Aut quomodo formae exprimi possint sine materia aut artifice? Neque etiam rationi consentaneum est ut materia antiquior sit deo; necesse est enim ut causa efficiens prius quam ea quae fiunt exsistat.

20. Si absurda eorum theologia his finibus contineretur ut deos factos et ex aqua constitutos dicerent, quum demonstraverim nihil factum esse quod non sit dissolutioni obnoxium, ad eas quae supersunt criminationes progrederer. Sed

Verba *Ἔκ τε ἁπλῶν κτλ.* rationem reddunt. Lindner. cum *ἀρχὴ* subaudit *μόνη*.

16. *στοιχείων δ.*] Arg. *στοιχεῖον δύνατο*, id quod in *δύναται* mutatum est.

17. *Δεῖ ... τεχνίτῃ*] Cf. c. 10. n. 12. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. verba *καὶ ὕλης* et quae in eamdem sententiam dicta consequuntur usque ad *οὔτε πρεσβυτέραν* omittunt.

18. *Ἢ*] Aut, si illud non sit verum, quomodo etc. Interpretes: *quomodo enim* etc. Arg. *ἂν γένηται*.

19. *γινομένων*] Sic ex Par. 1 et Arg. reposui pro vulg. *γιγνομένων*. Cf. c. 6. n. 19.

1. *τοῦ*] Lub. *ποῦ*.

2. *διαλυτόν*] Bodl. 1. 2 *ἀδιάλυτον*. Paullo ante ex vulg. *γεννητὸν* effeci *γενητὸν* (Arg.), praesertim quum praecesserit *γεγονέναι τοὺς θεοὺς* et infra eorum *γένεσις* (non dicit *γέννησις*) memoretur. Cf. c. 4. n. 10. Mox pro *ἂν* Bodl. 1 et Aet. *ἃ* et pro *παρεγενόμην* Par. 2 et Arg. *παραγενοίμην*. Caeterae criminationes in Christianos sunt Oedipodei concubitus (c. 32) et Thyesteae coenae (c. 35).

3. *Ἐπεὶ δὲ κτλ.*] Prolixissima

μὲν διατεθείκασιν αὐτῶν τὰ σώματα· τὸν μὲν Ἡρακλέα ὅτι [4] θεὸς δράκων ἑλικτός, τοὺς δὲ [5] ἑκατόγχειρας εἰπόντες, καὶ τὴν [6] θυγατέρα τοῦ Διός, [7] ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας ἢ Δήμητρος αὐτῆς ἐπαιδοποιήσατο, δύο μὲν κατὰ φύσιν εἶπον ἔχειν ὀφθαλμοὺς καὶ ἐπὶ [8] τῷ μετώπῳ δύο καὶ προτομὴν κατὰ τὸ ὄπισθεν τοῦ τραχήλου μέρος, ἔχειν δὲ καὶ κέρατα, διὸ καὶ τὴν Ῥέαν φοβηθεῖσαν [9] τὸ τῆς παιδὸς τέρας φυγεῖν, οὐκ ἐφεῖσαν αὐτῇ τὴν θηλήν, [10] ἐν- C

haec periodus: Ἐπεὶ δὲ τοῦτο μὲν διατεθείκασιν αὐτῶν τὰ σώματα... τοῦτο δὲ τὰ πραχθέντα ἐπ' ἀκριβὲς αὐτοῖς ὡς οἴονται διεξεληλύθασι ... ἀνάγκη κἂν τοσοῦτον εἰπεῖν: parentheses duas magnas continens, priorem de absurdis deorum formis, alteram de malis eorum facinoribus. Respicit Athenagoras ad τοὺς θεολογοῦντας (c. 19) qui ista exposuerint. Liberius hunc locum Lobeck. Aglaopham. T. I. p. 548 citavit.

4. θεὸς δράκων ἑλ.] Haec quoque ex Aegyptiorum hausta fontibus. Hercules enim, ut paullo ante dicebat Athenagoras [c. 18: ex Orpheo], opifex est mundi, cuius ex ore ovum emissum est. At mundi opificem Aegyptii sub serpentis specie effingebant. „Hoc animal Phoenices", inquit Philo Biblius apud Eusebium Praep. ev. I. [c. 10], „bonum daemonem appellant, Aegyptii vero Cneph." Cneph autem nomen est mundi opificis apud Aegyptios, ut modo [c. 18. n. 28] observavimus ex Porphyrii testimonio. *Maranus*. Cf. Heinichen ad Eus. l. c. T. I. p. 49. n. 82 sq.

5. ἑκατόγχειρας] Sic et supra c. 18. Lobeck. l. c. Ἑκατονχεῖρας.

6. θυγατέρα τ. Διός] H. e. Proserpinam, quae et Κόρη et Ἀθηλᾶ vocatur.

7. ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας ἢ Δήμητρος αὐτῆς ἐπαιδοπ.] Codd. msti et editi: ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας καὶ Δήμητρος ἢ Δημήτορος (ἢ Δημήτορος in Bodl. 1. 2. Aet. omissum) τὸν (Maran. τὸν omisit ope Clar.; Lindn. τῆς) αὐτῆς ἐπαιδοπ. Eadem ratione, ut supra in textu, locum corruptum emendarunt Suffr. Petrus et Lobeckius, nisi quod ille etiam pronomen αὐτῆς („quam ille ex matre Rhea ceu Cerere sustulit") et hic vocem μητρὸς expunxit (ἣν ἐκ τῆς Ῥέας ἢ Δήμητρος αὐτῆς ἐπαιδοπ.). Quid? Nescio an scriptum fuerit nonnisi hocce: ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας ἐπαιδοπ. Fortasse enim doctus lector, Rheam et Cererem confundens, ad marginem vel supra lineam scripsit καὶ Δήμητρος ἢ Δημήτορος τῆς αὐτῆς, quod quidem postea in textum irrepsit. Talia interpolamenta alibi quoque deprehenduntur: exempla notavi c. 14. n. 10. Iam addo ineptas caeterorum editorum coniectationes. Putaverunt legendum Gesner. et Rechenb.: ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας, ἢ Δήμητρος, ἢ Δημήτορος τῆς αὐτῆς (redd.: *eandem enim faciunt*) ἐπαιδ. Stephan.: ἣν ἐκ μητρὸς μὲν Ῥέας, θυγατρὸς δὲ Κόρης ἐπαιδ. (c. 32). Fell.: ἣν ἐκ μητρὸς μὲν Ῥέας καὶ Δήμητρος ἢ Δημήτορος τῆς Κόρης ἐπαιδ.

quum partim eorum corpora descripserint: velut dum Herculem quidem deum draconem volubilem esse, alios autem centimanos dixerunt, et dum filiam Iovis, quam is ex ipsa matre Rhea sive Cerere suscepit, duobus quidem secundum naturam oculis et duobus in fronte et belluina facie in posteriore colli parte, praeterea vero cornibus instructam esse dixerunt, quare Rheam hoc puellae monstro exterritam fugisse, non praebentem ei papillam, unde mystice qui-

(deceptus a Stephano ait: „Rhea enim filia Corae infra [c. 32] dicitur“ ?!). Dechair.: ἣν ἐκ τῆς μητρὸς Ῥέας ἢ Δήμητρος τῆς αὐτῆς *(eandem enim faciunt)* ἐπαιδοπ. Quodsi Athenagoras revera Ῥέας ἢ Δήμητρος scripsit, utramque commutavit deam. „Etenim Rhea atque Ceres, quamquam altera mater erat, altera filia, tamen tam multa inter se communia habuerunt ut Graeci, parva curare nescii, duabus matronis, praesertim peregrinis, modo hoc modo illud nomen communicarent; quo exemplo Euripides in illustri carmine Hel. 1304 Cereris de rapta filia moerorem et placationem sic enarrat, ut huic deae non solum nomen μήτηρ ὀρεία, quod Cybelae proprium est, sed etiam crepitacula bacchica et leones vectores tribuat.“ Lobeck. l. c. T. II. p. 1225; coll. Pauly *Real-Encyclop. d. klass. Alterthumswiss.* T. VI (Stuttg. 1852) p. 402. — Paullo post convenientius pro εἶπον dictum fuisset εἰπόντες.

8. τῷ μετώπῳ] Bodl. 1. 2. Aet. τῶν μετώπων. Suffr. Petrus transtulit: „duos loco naturali duosque in vertice [ἐπὶ τῷ μετώπῳ] oculos habere dixerunt et fronte m [προτομὴν] ad posteriorem colli partem.“ Gesn. (et Maran.): „... et insuper duos in fronte [ἐ. τ. μετώπῳ] et rostrum quoddam [προτομὴν] in posteriore colli parte“. Lindner.: „προτομὴν vertunt *rostrum*, nescio qua causa adducti. Suidas [Poll. I. 189. II. 47]: προτομὴ ἐπὶ ζώων ἀλόγων οὕτω λέγεται ὡς ἐπὶ ἀνθρώπων πρόσωπον. Ergo cervice fuit belluina eminentibus in fronte cornibus.“

9. τὸ τῆς] Prior vocula deest in Aet., altera ap. Maran. errore. Bodl. 1. 2. Aet. οὐκ ἐφεῖσαν τὴν θηλὴν αὐτῇ.

10. ἔνθεν μ. μὲν Ἀθηλᾶ] Cf. c. 17. n. 22. Verba Ἀθηλᾶ usque ad ἡ αὐτὴ οὖσα desunt in Bodl. 2. „Caeterum“, ait Lindnerus, „novum est quod Φερσεφόνην dicit, non Περσεφόνην.“ Id valde imperiti commentatoris est. Occurrit illa forma saepe in Pseudo-Orphei Hymnis et Argonaut., apud Pindarum, in Anthologia (cf. Stephan. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. VI. p. 1000), apud Apollon. Rhod. II. 916, Plutarch. De Isid. et Osir. c. 66 et De genio Socr. c. 22, Porphyr. De abstin. IV. c. 16. p. 352, alios. Cf. Etymolog. Magn. p. 790 (Stephan. l. c. Vol. VIII. p. 712). Inde etiam Φερσεφόνεια (Hesych.) et Φερσέφαττα (Tatian. Or. ad Gr. c. 10, Thom. Mag.) dicitur.

θεν μυστικῶς μὲν Ἀθηλᾶ κοινῶς δὲ Φερσεφόνη καὶ Κόρη κέκληται, οὐχ ἡ αὐτὴ οὖσα τῇ Ἀθηνᾷ τῇ ἀπὸ τῆς [11] κόρης λεγομένῃ· D
τοῦτο δὲ τὰ πραχθέντα [12] ἐπ' ἀκριβὲς αὐτοῖς ὡς οἴονται διεξεληλύθασι· Κρόνος μὲν ὡς ἐξέτεμε τὰ αἰδοῖα τοῦ πατρὸς καὶ κατέῤῥιψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἅρματος καὶ ὡς [13] ἐτεκνοκτόνει καταπίνων τῶν παίδων τοὺς ἄρσενας, Ζεὺς δὲ ὅτι τὸν μὲν πατέρα δήσας κατεταρτάρωσε, καθὰ καὶ τοὺς υἱεῖς [14] ὁ Οὐρανός, καὶ πρὸς Τιτᾶνας περὶ τῆς ἀρχῆς ἐπολέμησε, καὶ ὅτι τὴν μητέρα Ῥέαν [15] ἀπαγορεύουσαν αὐτοῦ τὸν γάμον ἐδίωκε, δρακαίνης δ' αὐτῆς γενομένης καὶ αὐτὸς εἰς δράκοντα μεταβαλὼν συνδήσας αὐτὴν τῷ καλουμένῳ [16] Ἡρακλειωτικῷ ἅμματι ἐμίγη, τοῦ σχήματος τῆς μίξεως σύμβολον [17] ἡ τοῦ Ἑρμοῦ ῥάβδος, εἶθ' ὅτι [18] Φερσεφόνῃ τῇ θυγατρὶ ἐμίγη βιασάμενος [19] καὶ ταύτην ἐν δράκοντος σχήματι, ἐξ ἧς παῖς Διόνυσος αὐτῷ· [20] ἀνάγκη κἂν τοσοῦτον εἰπεῖν· [21] Τί τὸ σεμνὸν ἢ χρηστὸν τῆς τοιαύτης ἱστορίας,

11. κόρης] Par. 2 ἀκόρσης, at in marg. secundâ manu κόρσης. Pro λεγομένῃ Par. 2 γενομένῃ. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. γενομένης. Inde Lobeck. l. c. T. I. p. 548 legit: τῇ ἀπὸ τῆς κόρσης γενομένῃ. Male. Minerva a pupilla (κόρη) cognominata est, quam glaucam eam habuisse testatur epitheton γλαυκῶπις Ἀθήνη. Cf. Spanhem. ad Callim. Hymn. in Dian. 234 (ed. Ernest. T. II. p. 336 sq.), qui de Minervae epitheto Κορίης disserit.

12. ἐπ' ἀκριβὲς αὐτοῖς] Mallem αὐτοῖς ἐπ' ἀκριβὲς. *Dechair.* Refert enim V. D. ἐπ' ἀκριβὲς ad διεξεληλύθασι, non ad πραχθέντα. Tatian. l. c. c. 38 (n. 1): αἱ ἐπ' ἀκριβὲς χρόνων ἀναγραφαί. Pro οἴονται Arg. οἷόν τε.

13. ἐτεκνοκτ.] Arg. ἐτεκνογόνει. Mox Lobeck. ἄῤῥενας pro ἄρσενας, quae est forma veteribus Atticis usitata.

14. ὁ] Deest in Arg. Lobeck. ὁ Οὐρανὸς omisit.

15. ἀπαγορεύουσαν] Bodl. 1. 2. Aet. ἀπαγορεύουσιν.

16. Ἡρακλ. ἅμματι] Herculeus nodus pro vinculo arctissimo, non tamen indissolubili. Festus enim Pompeius ostendit antiquitus fuisse morem, ut nova nupta laneo cingulo praecingeretur, vincto *nodo Herculis*, quem vir ominis gratia solvebat. Ergo solubilis fuerit necesse est. *Lindner.*

17. ἡ τοῦ Ἑρμοῦ ῥάβδος] Scholion in marg. Par. 1 (manu primâ) et 2 (manu secundâ): Τὸ κηρύκιον [Par. 2 κηρύκειον] λέγει· καὶ γὰρ αὐτὸ ῥάβδος ἦν, Ἑρμοῦ σύμβολον, ὃ καὶ οἱ κήρυκες [Par. 2 ᾧ καὶ κήρυκες pro ὃ κ. οἱ κ.] ἐπιφερόμενοι ὥδευον μετ' ἀσφαλείας πρὸς οὓς ἐχρῆν πρεσβεύειν. Ῥάβδος οὖν ἦν τὸ κηρύκιον [Par. 2 κηρύκειον], ἐν ᾗ δράκοντες ἦσαν

dem Athela vulgo autem Proserpina et Core dicitur, non eadem ac Minerva quae a pupilla appellatur; quumque partim eorum praeclare ut ipsi existimant gesta persecuti sint: velut Sarturnus quidem ut verenda patris exsecuerit eumquem curru deiecerit et parricidio se obstrinxerit mares filios devorans, Iuppiter autem ut patrem constrictum in tartara detruserit, quemadmodum filios quoque suos Coelus, et bellum cum Titanibus de imperio gesserit, et matrem Rheam concubitum eius respuentem persecutus sit, eâque in dracaenam conversâ ipse in draconem mutatus, nodo eam ut vocant Herculeo constringens, cum ea coierit, cuius concubitus imaginem virga Mercurii designat, deinde vero ut cum filia Proserpina coierit, ex qua filium Dionysum suscepit, quum huic quoque in draconis forma vim intulisset: — idcirco, quum haec ita se habeant, necesse est ut hoc saltem dicam: Quid honesti aut

*ἐντετυπωμένοι, ἀντιπλεκόμενοι ἀλλήλοις καὶ ἀντιπρόσωποι, ὑπόμνημα τῆς αἰσχρᾶς ταύτης μίξεως.* — Aet. *σύμβολος* pro *σύμβολον*. Bodl. 1. 2. Aet. *ἡ* ante *τοῦ* omisere. Aet. *Ἑρμοῦος*.

18. *Φερσ.*] In Arg. supra *φ* scriptum est *π*. Cf. supra n. 10. Tatian. l. c. c. 8: *Ζεὺς καὶ θυγατρὶ συγγίνεται.* Vide quae ibi (n. 17) notavi. Dionysus vulgo filius Semeles dicitur, sed idem ab Orpheo (Hymn. 29 in Dionysum) Iovis et Proserpinae filius praedicatur.

19. *καὶ*] Bodl. 1. 2 *τὴν*.

20. *ἀνάγκη κ. τ. εἰπεῖν*] Par. 2. Bodl. 1. 2 *κἂν τοῦτον εἰπεῖν ἀνάγκη*. Inde Lindner. edidit *κἂν τοσοῦτον εἰπεῖν ἀνάγκη*, ita reddens: *et si tanta ac talia dicere necesse est, quid* etc. Verum enimvero apodosin incipiunt verba *ἀνάγκη κἂν κτλ.* Illud *κἂν* elliptice dictum est: *καὶ ἐὰν τοσοῦτον* (c. 12. n. 17) *ᾖ*. Exempla collegi ad Iustin. Apol. I. c. 26. n. 32.

21. *Τί τὸ σεμν. ἢ χρ.*] Bodl. 1. 2 *τί σεμνὸν ἢ τί χρηστὸν*. Bodl. 2 *τῆς τοσαύτης*. Tum Bodl. 1. 2 *θεοῖς* pro *θεούς*. Haec interrogatio spectat ad alterum quod perstrinxit: *τοῦτο δὲ τὰ πραχθέντα ... διεξεληλύθασι.* Sequens interrogatio, *Αἱ διαθέσεις τῶν σωμάτων*, respicit ad prius illud: *τοῦτο μὲν διατεθείκασιν αὐτῶν τὰ σώματα.* Cf. n. 3. Utrumque, et formas et facta deorum, vituperavit Plinius Hist. nat. II. c. 7: „Matrimonia quidem inter deos credi tantoque aevo ex his neminem nasci, et alios esse grandaevos semperque canos, alios iuvenes atque pueros, atricolores, aligeros, claudos, ovo editos, et alternis diebus viventes morientesque, puerilium prope deliramentorum est; sed super omnem impudentiam adulteria inter ipsos fingi, mox iurgia et odia,

ἵνα πιστεύσωμεν θεοὺς εἶναι τὸν Κρόνον, τὸν Δία, τὴν Κόρην, τοὺς λοιπούς; [22] Αἱ διαθέσεις τῶν σωμάτων; Καὶ τίς ἂν [23] ἄνθρωπος κεκριμένος καὶ ἐν θεωρίᾳ γεγονὼς ὑπὸ [24] θεοῦ γεννηθῆναι πιστεύσαι ἔχιδναν (Ὀρφεύς· B

[25] Ἂν δὲ Φάνης ἄλλην γενεὴν τεκνώσατο δεινὴν
Νηδύος ἐξ ἱερῆς, προσιδεῖν φοβερωπὸν ἔχιδναν,
Ἧς χαῖται μὲν ἀπὸ κρατὸς καλόν τε πρόσωπον
Ἦν ἐσιδεῖν, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη φοβεροῖο δράκοντος
Αὐχένος ἐξ ἄκρου.)

ἢ αὐτὸν τὸν Φάνητα δέξαιτο, [26] θεὸν ὄντα πρωτόγονον (οὗτος γάρ ἐστιν [27] ὁ ἐκ τοῦ ᾠοῦ προχυθείς), ἢ σῶμα ἢ σχῆμα ἔχειν δράκοντος, ἢ [28] καταποθῆναι ὑπὸ τοῦ Διός, ὅπως ὁ Ζεὺς [29] ἀχώρητος γένοιτο; Εἰ γὰρ μηδὲν διενηνόχασι τῶν φαυλοτάτων C θηρίων (δῆλον γὰρ ὅτι ὑποδιαλλάσσειν δεῖ τῶν γηΐνων [30] καὶ

atque etiam furtorum esse et scelerum numina.“ Formas deorum gentilium irriserunt Tertullian. Ad nation. I. c. 14. Apolog. c. 16, Minuc. Fel. Octav. c. 21, Arnob. adv. nat. III. c. 12 sqq., coll. Porphyr. ap. Euseb. Praep. ev. III. c. 2.

22. *Αἱ διαθέσεις τ. σ.;*] Interrogatio est cum indignatione. Lub. et Petr. *τίνες αἱ διαθ. τ. σ.;* Cf. n. 21.

23. *ἄνθρ. κεκριμένος*] I. e. *homo alicuius iudicii, prudens.* Participium passivum, nominis significatione activa, *ὁ κρίνειν δυνάμενος.* *Gesner.* Est *homo* iudicio suo ab aliis *discretus*, probatus et firmatus iudicio. Sic Herod. III. c. 31 *κεκριμένοι ἄνδρες.* Cf. Stephan. Thes. gr. ling. Vol. IV. p. 1971.

24. *θεοῦ*] Bodl. 1. 2. Aet. *τοῦ θεοῦ.* — Talem seu deam seu nympham semiserpentem ex Phorcyne prognatam Hesiodus in Theogonia describit, ut Gesner. adnotavit.

25. *Ἂν ... ἄκρου*] Hos versus inter fragmenta Orphei repetiit G. Hermann.: Orphic. P. II. p. 466 sq. Cf. Lobeck. l. c. p. 493. — Is ait: „De prima Phanetis prole, quam sequuta est haec *ἄλλη*, nihil compertum habemus; filia eius serpentina, de qua nostri versus loquuntur, sine dubio Nox est, quae patri Phaneti nupsisse dicitur ap. Procl. in Tim. II. 137.“ Illud *Ἂν* mendosum est. Clar. *τὰν* (sic). Bodl. 1. 2 *τήν*, „quo difficilior fit correctio“ (Lob.). Pro *γενεὴν* Bodl. 2 *γένεσιν* et Clar. *γενεῶν.* V. 3 *χαῖταιμα* Arg., non *χαῖται μὲν.* Editi omnes *καλόντε* (coniunctim).

26. *θεὸν*] Deest in Arg.

27. *ὁ*] Desideratur in Bodl. 1. 2. Maranus: „Hunc Phanetem ex ovo profusum fuisse non dixerat Athenagoras illo in loco [c. 18], ubi de ovo loquutus est. Sed difficile non est intelligere simul cum ovo prodiisse primogenitum illum deum, qui

utilis habet eiusmodi historia, ut deos esse credamus Saturnum, Iovem, Coren, caeteros? Corporumne descriptiones? Ac quis homo probatus iudicio et in rebus considerandis versatus a deo genitam putet viperam (Orpheus:

*Phanes aliam sobolem genuit horribilem*
*Utero ex sacro, visu terribilem viperam,*
*Cuius ex capite crines ac pulchra facies*
*Erat visu, caeterae partes terribilis draconis*
*Summo ex collo.)*

aut ipsum Phanetem, qui deus sit primogenitus (is enim est ille ex ovo effusus), draconis vel corpus vel figuram habere, aut a Iove, ut is incomprehensibilis fieret, devoratum fuisse approbet? Nam si nihil a belluis vilissimis discrepant (liquet enim a rebus terrenis et ex materia eductis divinum numen differre

coelum et terram ovo contenta dicitur condidisse. Idcirco enim Phanes ille draconis speciem dicitur habuisse, quia mundi opifex ita effingi solebat apud Aegyptios.“ De Phanete praeter Lobeckium plura dabit Preller: Pauly *Real-Encyclop. d. klass. Alterthumswiss.* T. V (Stuttg. 1848) p. 1000. Immerito Gesnerus existimavit addendum esse *τὴν Μῆτιν* post *ὑπὸ τοῦ Διός*: *aut devoratam a Iove Metin esse.*

28. *καταποθῆναι*] Bodl. 1. 2. Clar. Aet. et cod. Ioeüsaei (quo Ducaeus usus est) *κατατεθῆναι*, *depositum esse.*

29. *ἀχώρητος*] Gesn. reddidit: *ut Iupiter securus tranquillum possideret regnum.* Rectius Suffr. Petr.: *ut Iupiter comprehensibilis fieret.* Maran.: *ut comprehendi non posset.* Illustratur haec vox, quae c. 10 (n. 2) ad infinitam dei naturam exprimendam adhibita est, fragmentis ap. Lobeck. l. c. p. 523 sqq. et p. 911 sqq., ad hanc Phanetis devorationem pertinentibus (Preller l. c.): qua quidem „omnipotens, primus et ultimus, caput et medium et finis“ etc. factus est. Iustin. Cohort. ad Gentt. c. 38: *ἀχώρητος δυνάμει.* Gesnerus mallet *ἀκόρητος*, *insatiabilis*, i. q. *ἀκόρεστος*, Lindnerus *ἀχόρταστος* (sic) vel *ἄχωρος* (sic) *μὴ* („ne sede ac regno pelleretur“), Lobeckius p. 493 *ἀχώριστος*.

30. *καὶ*] Bodl. 2 *κἂν*. Mox Bodl. 1. 2. Clar. Aet. *ἀποκρινόμενον.* Sic etiam Par. 2 in margine. *Τὰ ἀπὸ τῆς ὕλης ἀποκρινόμενα*, ut Gesner. recte advertit, percommode dicuntur *ea quae a materia separantur* h. e. *ex materia gignuntur:* „tanquam materia una quadam et communi ceu massa exsistente, cuius veluti segmenta quaedam sunt res singulae, quae generantur et per generationem ab ea separantur, superveniente forma: ut

τῶν ἀπὸ τῆς ὕλης ἀποκρινομένων τὸ θεῖον), οὐκ εἰσὶ θεοί. [31] Τί δαὶ καὶ πρόσιμεν αὐτοῖς, ὧν κτηνῶν μὲν δίκην ἔχει ἡ γένεσις, αὐτοὶ δὲ θηριόμορφοι καὶ δυσειδεῖς;

21. [1] Καίτοι εἰ σαρκοειδεῖς μόνον ἔλεγον αὐτοὺς καὶ αἷμα ἔχειν καὶ σπέρμα καὶ πάθη ὀργῆς καὶ ἐπιθυμίας, καὶ τότε ἔδει λῆρον καὶ γέλωτος λόγους τούτους νομίζειν· οὔτε γὰρ ὀργὴ οὔτε ἐπιθυμία καὶ ὄρεξις οὐδὲ παιδοποιὸν σπέρμα ἐν τῷ θεῷ. Ἔστωσαν τοίνυν σαρκοειδεῖς, ἀλλὰ κρείττους μὲν θυμοῦ καὶ ὀργῆς, D
ἵνα μὴ Ἀθηνᾶ [2] μὲν βλέπηται

[3] Σκυζομένη Διῒ πατρί, χόλος δέ μιν ἄγριος αἱρεῖ,

Ἥρα δὲ θεωρῆται·

[4] Ἥρῃ δ' οὐκ ἔχαδε στῆθος χόλον, ἀλλὰ προσηύδα.

[5] Κρείττους δὲ λύπης·

[6] Ὢ πόποι, ἦ φίλον ἄνδρα διωκόμενον περὶ τεῖχος
Ὀφθαλμοῖσιν ὁρῶμαι· ἐμὸν δ' ὀλοφύρεται ἦτορ.

Ἐγὼ μὲν γὰρ [7] καὶ ἀνθρώπους ἀμαθεῖς καὶ σκαιοὺς λέγω τοὺς ὀργῇ καὶ λύπῃ εἴκοντας. Ὅταν δὲ [8] ὁ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε ὀδύρηται μὲν τὸν υἱόν,

[9] Αἲ αἲ ἐγών, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν 21
Μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενοιτιάδαο δαμῆναι!

foetus iam formatus et perfectus ab utero matris separatur.“ Sic infra c. 22 ἀπὸ γὰρ τῆς ὕλης διακριθείσης ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἡ τούτων σύστασίς τε καὶ γένεσις. Maranus: „Gesneri observationem confirmat Plutarchus, quo teste ap. Euseb. Praep. evang. I. c. 8 Anaximander docebat infinitum [τὸ ἄπειρον] esse causam mundi generationis et corruptionis. *Ex eo enim coelos eductos fuisse*, ἐξ οὗ δή φησι τούς τε οὐρανοὺς ἀποκεκρίσθαι.“ Caeterum consulas c. 4. n. 9.

31. *Τί δαὶ*] Arg. et Lub. τί δὲ. Bodl. 1. 2. Aet. τὸ δὲ. Tum Aet. αὐτοὶ δὲ οἱ pro αὐτοὶ δὲ.

1. *Καίτοι εἰ σαρκοειδεῖς κτλ.*] Idem alii patres quum contra graecam tum contra homericam mythologiam monuerunt: Theophil. ad Autol. I. c. 9. III. c. 8, Clem. Protr. c. 2. §. 32 sqq., Tertull. Apol. c. 14 et Ad nation. I. c. 10, Minuc. Fel. Octav. c. 22, Cyrill. adv. Iulian. I (Opp. ed. Aubert. Tom. VI) p. 41. Cf. Stuhr „Ueberblick üb. d. Gesch. d. Behandlung d. Mythen im Alterthum“: Baueri *Zeitschr. f. specul. Theologie* P. II. p. 83. — Particula μόνον apud σαρκοειδεῖς dicta est respectu habito verborum proxime praecedentium: θηριόμορφοι καὶ δυσειδεῖς. Bodl. 1. 2 σαρκοειδεῖ. Iidem mox καὶ αἷμα ἔχει. Par. 1. 2. Arg. Aet. καὶ ante σπέρμα omise-

oportere), non sunt dii. Quid tandem ad eos adimus, quorum origo instar pecudum se habet et facies belluina ac deformis est?

21. At etiamsi eos dicerent carnem tantum habere et sanguinem et semen et irae et cupiditatis affectus, ne haec quidem oratio nugarum opinionem et risum effugere deberet; nam nec ira nec cupiditas aut appetitus nec semen ad procreandum in deo est. Sint igitur ex carne, sed tamen furore et ira superiores, ne Minerva quidem videatur

*Succensa Iovi patri, ira autem illam atrox tenet,*

Iuno vero ita appareat:

*Iunonis pectus non continuit iram, sed prolocuta est.*

Sint etiam dolore superiores:

*Proh malum, certe dilectum virum fugatum circa murum*
*Oculis video: meum autem angitur cor.*

Ego enim etiam homines imperitos et rudes dico si iracundiae et dolori cedant. Sed si *parens hominumque deûmque* lugeat filium,

*Hei mihi, quando mihi Sarpedonem carissimum virorum*
*Fatum est a Patroclo Menoetiade interfici!*

runt; in Lub. καὶ ante πάθη excidit. Γέλωτος λόγοι sunt verba quae risum movent s. risu digna.

2. μὲν] Deest in Arg. Illico Bodl. 1. 2 βλέπεται.

3. Σκυζομένη ... αἱρεῖ] Hom. Il. IV. 23. — Apud Hom. legitur ᾕρει. In Mon. supra penult. verbi αἱρεῖ syllaba ᾕ positum est, ut consensus sit cum Homero. Arg. αἱρῆ (sic, absque iota subscr.). Iam Stephanus voluit legi αἱρῇ, idque Ducaeus textui inseruit. Sed verba χόλος ... αἱρεῖ non pendent a praecedenti ἵνα μή.

4. Ἥρῃ ... προσηύδα] Homer. Il. IV. 24. — Bodl. 1. 2. Act. χολός. Mon. προσηῦδα.

5. Κρείττους δὲ] Respondet praecedenti κρείττους μέν.

6. Ὢ ... ἦτορ] Hom. Il. XXII. 168 sq. — Mon. ἢ pro ἦ.

7. καὶ] Deest Act. Σκαιοὺς Maran. interpretatur *futiles*. Hesych. σκαιός· μωρός, ἀμαθής, ἀπαίδευτος.

8. ὃ] Morell. Duc. Maran. mendose omiserunt. Mox Clar. ὀδύρεται.

9. Αἲ ... δαμῆναι] Homer. Il. XVI. 433 sq. — Lub. et Petr. ὤ μοι ἐγών, ut Homerus, nisi quod apud hunc ὢ pro ὤ legitur. Caeteri codd. msti αἲ αἲ (λέγων) ὅτε κτλ. praebent: sic editi quoque. Suffr. Petrus: „Sciolus exclamandi ratio-

[10] ἀδυνατῇ δὲ ὀδυρόμενος τοῦ κινδύνου ἐξαρπάσαι,

[11] Σαρπηδὼν Διὸς υἱός, ὃ δ' οὐδ' ᾧ παιδὶ ἀμύνει,

τίς οὐκ ἂν τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις μύθοις φιλοθέους, [12] μᾶλλον δὲ ἀθέους, τῆς ἀμαθίας καταμέμψοιτο; Ἔστωσαν σαρκοειδεῖς, ἀλλὰ μὴ [13] τιτρωσκέσθω μηδὲ Ἀφροδίτη ὑπὸ Διομήδους τὸ σῶμα,

[14] Οὖτά με Τυδέος υἱὸς ὑπέρθυμος Διομήδης, B

ἢ ὑπὸ Ἄρεως [15] τὴν ψυχήν,

[16] Ὡς ἐμὲ χωλὸν ἐόντα Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη
Αἰὲν ἀτιμάζει, φιλέει δ' ἀΐδηλον Ἄρηα.

— — [17] Διὰ δὲ χρόα καλὸν ἔδαψεν.

Ὁ δεινὸς ἐν πολέμοις, [18] ὁ σύμμαχος κατὰ Τιτάνων τοῦ Διός, ἀσθενέστερος Διομήδους φαίνεται.

[19] Μαίνετο δ' ὡς ὅτ' Ἄρης ἐγχέσπαλος —.

Σιώπησον Ὅμηρε, θεὸς οὐ μαίνεται. Σὺ δέ μοι καὶ μιαιφόνον καὶ βροτολοιγόν,

[20] Ἄρες, Ἄρες βροτολοιγέ, μιαιφόνε, C

[21] διηγῇ τὸν θεόν, καὶ τὴν μοιχείαν αὐτοῦ διέξει καὶ τὰ δεσμά·

nem non intelligens lectionem temere mutavit, quod sensum putaret alioqui esse abruptum." Stephanus mallet αἲ αἲ ἐγών (λέγων) ὅτε κτλ. Etiam Plato (De rep.) Homerum vituperat, qui summum deum tam flebiliter lamentantem filium inducat, ὥστε φάναι· αἲ αἲ ἐγών etc. Rectius fortasse αἶ αἶ scribitur. Non muto. Cf. Pape Lex. gr. P. I. p. 44. Solus Dechair. ex ὅτε, id quod in omnibus quoque Homeri codicibus est, perperam ὅτι effecit. Pro μοῖρ' Mon. μοῖραι, sed punctis supra αι positis indicans lectionis vitiositatem.

10. ἀδυνατῇ] Pendet a praec. ὅταν, ut ἀδυνατῇ δὲ referatur ad ὀδύρηται μέν. Apodosis incipit verbis τίς οὐκ etc. Firmatur illud ἀδυνατῇ Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Aet. et cod. Ioeüsaei (c. 20. n. 28). Reliqui codd. msti ἀδυνατεῖ. Quamquam in editione Gesneri Stephanus genuinam lectionem textui inseruit, tamen Morell. et Rechenb. ἀδυνατεῖ inepte refinxerunt. Aet. Σαρπιδόνα, per itacismum.

11. Σαρπηδὼν . . . ἀμύνει] Homer. Il. XVI. 522. — Aet. Σαρπιδών (cf. n. 10). Lub. et Mon. υἱὸς διὸς inverso ordine.

12. μᾶλλον δὲ ἀθ.] Desiderantur in Bodl. 1. 2.

13. τιτρωσκέσθω] Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. τιτρωσκέσθωσαν, id quod Maran. quoque in textu posuit. Bodl. 2 non ὑπὸ sed ἀπό. Bodl. 1. 2. Aet. Διομήδου.

nec possit dum lamentatur eum periculo eruere,

*Sarpedon Iovis filius, ipse autem ne suo quidem filio auxiliatur,*

quis non eorum imperitiam incuset qui huiusmodi fabulis se praebent deorum cultores, vel potius atheos? Sint ex carne, sed ne vulneretur Venus a Diomede in corpore,

*Vulneravit me Tydei filius superbus Diomedes,*

aut a Marte in animo,

*Ut me claudum Iovis filia Venus*
*Semper dehonestat, amatque perniciosum Martem.*
*— — Cutem autem pulchram dilaceravit.*

Terribilis ille in bellis, Iovis adversus Titanes auxiliator, infirmior Diomede apparet.

*Furebat autem velut quum Mars hastam vibrans —.*

Tace Homere, deus non furit. Tu vero mihi et caede inquinatum et perniciosum hominibus,

*Mars, Mars perniciose hominibus, caede inquinate,*

enarras deum, et adulterium eius describis et vincula:

14. Οὖτά ... Διομήδης] Hom. Il. V. 376. — Arg. τυδέως.

15. τὴν ψυχήν] Dechair. addendum existimat Ἥφαιστος. Nil opus. Arg. ἄρεος pro Ἄρεως.

16. Ὡς ... Ἄρηα] Homer. Od. VIII. 308 sq.

17. Διά ... ἔδαψεν] Homer. Il. V. 858. — Gesnerus ante hunc versum addiderit μηδὲ Ἄρης ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ. „Sed fortasse Athenagoras, ut in re notissima, necesse esse non putavit admonere haec verba de Marte et Diomede dicta esse“ (Maran.).

18. ὁ] Bodl. 1. 2. Act. καί. Mox τοῦ Διός Arg. omisit. Tum pro Διομ. φαίν. Dechair. et Lindn. φαίν. Διομ. (Par. 2. Bodl. 1. 2. Act.) ediderunt.

19. Μαίνετο . . . ἐγχέσπαλος] Homer. Il. XV. 605. — Bodl. 1. 2. Act. μαίνεται. Arg. ἅτ' ἄρης ἐχέσπαλος.

20. Ἄρες ... μιαιφόνε] Homer. Il. V. 31.

21. διηγῇ] Mon. διηγεῖ, super εῖ vero ῇ scriptum. — Mox διέξει, apud Atticos usitatius quam διέξεις, ex Par. 1. 2 et Arg. reposui: ubi tamen in διέξῃ (sine ι subscr.) mutatum est. Lub. et Petr. διέξεις. Ottob. 1. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Mon. Act. διέξῃ. Literae *EI* et *H* saepe confunduntur: e. g. supra n. 10 et infra n. 27, alibi. Gesner. (ex Bon.) et post eum omnes editt. διεξίης.

[22] *Τὼ δ' ἐς δέμνια βάντε κατέδραθον, ἀμφὶ δὲ δεσμοὶ*
*Τεχνήεντες ἔχυντο πολύφρονος Ἡφαίστοιο,*
*Οὐδέ τι κινῆσαι μελέων ἦν.*

*Οὐ* [23] *καταβάλλουσι τὸν πολὺν τοῦτον ἀσεβῆ λῆρον περὶ τῶν θεῶν;* [24] *Οὐρανὸς ἐκτέμνεται, δεῖται καὶ καταταρταροῦται Κρόνος, ἐπανίστανται Τιτᾶνες,* [25] *Στὺξ ἀποθνήσκει κατὰ τὴν μάχην· ἤδη καὶ θνητοὺς αὐτοὺς δεικνύουσιν· ἐρῶσιν ἀλλήλων, ἐρῶσιν ἀνθρώπων.* D

[26] *Αἰνείας, τὸν ὑπ' Ἀγχίσῃ τέκε δῖ' Ἀφροδίτη,*
*Ἴδης ἐν κνημοῖσι θεὰ βροτῷ εὐνηθεῖσα.*

*Οὐκ ἐρῶσιν; Οὐ πάσχουσιν;* [27] *Ἦ γὰρ θεοί, καὶ οὐχ ἅψεται αὐτῶν ἐπιθυμία! Κἂν σάρκα θεὸς κατὰ θείαν οἰκονομίαν λάβῃ, ἤδη δοῦλός ἐστιν ἐπιθυμίας;*

[28] *Οὐ γάρ πώποτέ μ' ὧδε θεᾶς ἔρος οὐδὲ γυναικὸς*
*Θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι περιπροχυθεὶς ἐδάμασσεν·*
*Οὐδ' ὁπότ' ἠρασάμην Ἰξιονίης ἀλόχοιο,* 22
*Οὐδ' ὅτε περ Δανάης καλλισφύρου* [29] *Ἀκρισιώνης,*
*Οὐδ' ὅτε Φοίνικος κούρης τηλεκλειτοῖο,*
*Οὐδ' ὅτε περ Σεμέλης, οὐδ' Ἀλκμήνης ἐνὶ Θήβῃ,*
*Οὐδ' ὅτε Δήμητρος καλλιπλοκάμοιο* [30] *ἀνάσσης,*
*Οὐδ' ὅτε περ Λητοῦς ἐρικυδέος, οὐδὲ σεῦ αὐτῆς.*

22. *Τὼ ... ἦν*] Homer. Od. VIII. 296—298. — Pro *ἔχυντο*, quod in Bodl. 1. 2. Aet. deest, Mon. *ἔχηντο*, ita tamen, ut *υν* supra syllabam *ην* sit scriptum.

23. *καταβάλλουσι*] Maranus perperam mallet *καταβαλοῦσι*, *An non plurimas illas de diis nugas proiicient?* Inde interpr. Camp.: „Sollen sie denn nicht jene Menge gottloser Fabeln wegwerfen?" Lub. *πολὺ* pro *πολὺν*. Bodl. 1. 2. Aet. *λῆρον τὸν ἀσεβῆ*.

24. *Οὐρανὸς . . . καταταρτ.*] Arg. *ὁ οὐρανὸς ... ταρταροῦται*.

25. *Στὺξ*] Mon. *στῦξ* primâ manu, sed *στὺξ* a Sophiano.

26. *Αἰνείας ... εὐνηθεῖσα*] Homer. Il. II. 820 sq. — Morell. et Maran. *δι'* mendose, Duc. *δι'*. Aet. *ἴδη* pro *ἴδης*.

27. *Ἦ γὰρ θεοί, καὶ οὐχ ἅ.*] Scriptor, postquam ironice interrogavit *Οὐκ ἐρῶσιν κτλ.*, cum sarcasmo addit *Ἦ* (= *profecto*) *γὰρ θεοί, καὶ οὐχ ἅψεται α. ἐπιθ.!* Sic recte omnes codd. msti: praeter Bodl. 1. 2, qui *οἱ* pro *ἦ* habent, et Clar., qui praebet *ἦ γὰρ θεοί; ἅψεται* (omisso *καὶ οὐχ*) etc. Lub. et Petr. *εἰ* (cf. n. 21) *γὰρ θεοί, οὐχ ἅψ.* (eiecta vocula *καί*). In editis eadem leguntur quae supra in

*Illi lectum ingressi dormierunt, vincula autem*
*Fabrefacta circumfundebantur prudentis Vulcani,*
*Neque ullum movere membrum poterant.*

Nonne multas huiusmodi de diis impias nugas effundunt? Coelus castratur, ligatur et in tartarum detruditur Saturnus, insurgunt Titanes, Styx moritur in proelio: insuper et mortales illos faciunt; amant se invicem, amant homines.

*Aeneas, quem ex Anchise peperit diva Venus,*
*Idae in vertice dea mortali mixta.*

Nonne amant? Nonne patiuntur? Profecto enim [sunt] dii, neque attinget eos cupiditas! Etiamsi carnem deus secundum divinam dispensationem assumat, an statim servus est cupiditatis?

*Non enim unquam mihi sic deae amor neque mulieris*
*Animum in pectoribus circumfusus domuit:*
*Neque quando captus fui amore Ixioniae uxoris,*
*Neque quando Danaes formosae Acrisii filiae,*
*Neque quando Phoenicis filiae inclyti,*
*Neque quando Semeles, neque Alcmenes in Thebis,*
*Neque quando Cereris pulchricomae reginae,*
*Neque quando Latonae valde illustris, neque tui ipsius.*

textu exhibui. (Morell. errore ἦ.) Sed editores non intellexerunt ista verba sarcastice prolata esse. Quare Gesner. coniecit legendum: εἰ γὰρ θεοί, οὐχ ἅψεται. Dechair. scribendum suspicatus est: ἀλλ' οὐκ ἐρῶσιν, οὐ πάσχουσιν, sine notis interrogationis. Maranus: ἢ [debebat saltem scribere ἦ] γὰρ θεοί, ἅψεται α. ἐπιθ.; reddit: „quatenus enim dii, an eos attinget cupiditas?“ Lindner. nimia mutatione admissa proposuit: εἰ γὰρ θεοί, οὐκ ἐρῶσιν, οὐ πάσχουσιν καὶ οὐχ ἅψεται κτλ. — Interrogatio Κἂν σάρκα κτλ. „est loco negationis,“ ut Gesner. advertit, at Dechairio interrogandi signum post ἐπιθυμίας collocatum displicuit.

28. Οὐ ... αὐτῆς] Homer. Il. XIV. 315. 316. 317. 319. 321. 323. 326. 327 — ut in Iustini Mart. Cohort. ad Gentt. c. 2. n. 17. Iupiter alloquitur Iunonem. — Lub. ἔρως pro ἔρος. Tum Arg. et Mon. ἐδάμασεν. Lub. ἥρης ἐμῆς et Mon. ἐξ κιονίης pro Ἰξιονίης.

29. Ἀκρισιώνης] Arg. ἀκρισιόνης. Mox Mon. τηλεκλιτοῖο, υ supra ι posito.

30. ἀνάσσης] Mon. ἀνάαης, sec. manu ἀνίαης. Sequenti versu Hom. non ὅτε περ sed ὁπότε.

[31] Γενητός ἐστι, φθαρτός ἐστιν, οὐδὲν ἔχων θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ θητεύουσιν ἀνθρώποις·

[32] Ὦ δώματ' Ἀδμήτει', ἐν οἷς ἔτλην ἐγὼ
Θῆσσαν τράπεζαν αἰνέσαι, θεός περ ὤν·

καὶ βουκολοῦσιν· B

[33] Ἐλθὼν δ' ἐς αἶαν τήνδ' ἐβουφόρβουν ξένῳ,
Καὶ τόνδ' ἔσωζον οἶκον.

Οὐκοῦν [34] κρείττων Ἄδμητος τοῦ θεοῦ. Ὦ μάντι καὶ σοφὲ καὶ προειδὼς τοῖς ἄλλοις τὰ ἐσόμενα, οὐκ ἐμαντεύσω [35] τοῦ ἐρωμένου τὸν φόνον, ἀλλὰ καὶ ἔκτεινας αὐτοχειρὶ [36] τὸν φίλον.

[37] Κἀγὼ τὸ Φοίβου θεῖον ἀψευδὲς στόμα
Ἤλπιζον εἶναι, μαντικῇ βρύον τέχνῃ.

(ὡς ψευδόμαντιν κακίζει τὸν [38] Ἀπόλλω ὁ Αἰσχύλος)

Ὁ δ' αὐτὸς ὑμνῶν, αὐτὸς ἐν θοίνῃ παρών,
Αὐτὸς τάδ' εἰπών, αὐτός ἐστιν ὁ κτανὼν
Τὸν παῖδα τὸν ἐμόν. C

22. [1] Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως πλάνη ποιητική, [2] φυσικὸς δέ τις ἐπ' αὐτοῖς καὶ τοιοῦτος λόγος·

[3] Ζεὺς ἀργὴς (ὥς φησιν Ἐμπεδοκλῆς) Ἥρη τε φερέσβιος ἠδ'
Ἀϊδωνεὺς
Νῆστίς θ', ἢ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον.

31. Γενητός] Dechair. et Galland. γεννητός. Sine ratione. Cuncti hîc codd. msti illam lectionem tuentur. Cf. c. 4. n. 10. Pro θεοῦ Bodl. 2 θεῶν.

32. Ὦ ... ὤν] Eurip. Alcest. 1 sq. — Pro Ἀδμήτει', quod loco vulg. Ἀδμήτεια rescripsi, Lub. et Mon. ἀδμήτια habent. Aet. ὡς pro ὤν.

33. Ἐλθὼν ... οἶκον] Eurip. l. c. 8 sq. — Rectius Athenagorae δ' ἐς αἶαν quam quod ap. Eur. vulgo exstat δὲ γαῖαν. Omnes illius codd. msti ξένων pro ξένῳ, quod iam in editione Gesn. comparet. Excipias Lubanensem, qui veram scripturam suppeditat. Insuper Bodl. 1. 2. Aet. ἐβουφόρουν.

34. κρ. Ἄδμ.] Lub. ἄδμ. κρ. ordine inverso.

35. τοῦ ἐρωμένου] Achillem intelligit, id quod omnes commentatores non viderunt. Iustin. Orat. ad Gentt. c. 2: (Apollo) Αἰακίδῃ θρησκεύοντι τὸν αὐτοῦ θάνατον οὐκ ἐμαντεύσατο. Vide quae ibi (n. 9) observavi.

36. τὸν φίλον] Hyacinthus, Amyclae filius, ab Apolline imprudente, quum disco luderent, interfectus est.

37. Κἀγὼ ... ἐμόν] Incertae Aeschyli fabulae fragmentum. Ex-

Ortus est, corruptioni obnoxius est, nec quidquam habet dei. Quin etiam serviunt hominibus:

*O domum Admeteam, in qua pertuli ego*
*Mensam servilem laudare, quamvis deus;*

et armenta pascunt:

*Ingressus terram hanc pavi boves hospiti,*
*Et hanc servabam domum.*

Est ergo Admetus deo praestantior. O vates et sapiens et aliis futura praesagiens, non es vaticinatus amasii caedem, sed etiam occidisti manibus tuis carum.

*Ego coeleste Phoebi os nescium mendacii*
*Credebam esse, augurum scatens arte.*

(ut falsum vatem Aeschylus Apollinem exagitat)

*Qui ipse cantat, qui ipse coenae interest,*
*Qui ipse haec dixit, ipse est qui interfecit*
*Filium meum.*

22. Sed haec forte commenta sunt poetica, in quae tamen naturalis quaedam ratio quadrat et quidem huiusmodi:

*Iuppiter candens* (ut ait Empedocles) *et Iuno vitalis et Pluto*
*Et Nestis, quae lacrimis tingit fontem humanum.*

stat etiam apud Platonem De rep. II. p. 383 A, Eusebium Praep. ev. XIII. c. 3. §. 25, alios, quos F. G. Wagnerus Tragicc. gr. fragmm. Vol. I (Vratisl. 1852) p. 132 laudavit. Solent hos versus plerique aut ad Psychostasiam ipsam aut ad extremam eius tetralogiae fabulam cuius pars Psychostasia fuit referre: cf. Welcker. Trag. gr. p. 38; Lachmann. vero (De trag. mens. p. 5), Schneider. (ad Plat. l. c.), G. Hermann. (De Aesch. trag. fata Aiacis et Teucri compl., Lips. 1838, p. 4) censent ad Ὅπλων κρίσιν pertinere. — Codd. editi Κἀγώ τι. Excipias Maran., qui Κἀγὼ τὸ reposuit: id quod iam Gesnerus maluit legi. Arg. Lub. Petr. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. Κἀγώ τοι. Caeteri codd. msti Κἀγώ τι. Par. 2. Bodl. 1. 2 φοῖβον.

38. Ἀπόλλω] In Arg. supra syll. λω scriba ν posuit.

1. Ἀλλὰ κτλ.] Iam docet deos frustra a gentilibus per allegoriam ad physiologiam revocari. Pariter alii patres: cf. quae ad Tatian. Or. ad Gr. c. 21. n. 8 et 10 observavi.

2. φυσικὸς] Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. φυσικῶς.

3. Ζεὺς . . . βρότειον] Iidem Empedoclis versus habentur apud Diogenem Laert. VIII. 76, Porphyrium (quem vulgo vocant Heracli-

*Εἰ τοίνυν Ζεὺς μὲν τὸ πῦρ, [4]Ἥρα δὲ ἡ γῆ καὶ ὁ ἀὴρ Ἀϊδωνεὺς καὶ τὸ ὕδωρ Νῆστις, στοιχεῖα δὲ ταῦτα, [5]τὸ πῦρ τὸ ὕδωρ ὁ ἀήρ, οὐδεὶς αὐτῶν θεός, οὔτε Ζεὺς οὔτε Ἥρα οὔτε Ἀϊδωνεύς· D ἀπὸ γὰρ [6]τῆς ὕλης διακριθείσης ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἡ τούτων σύστασίς τε καὶ γένεσις·*

*[7]Πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γαῖα καὶ ἠέρος ἤπιον ὕψος,*
*Καὶ φιλίη μετὰ τοῖσιν.*

*Ἃ χωρὶς τῆς φιλίας οὐ [8]δύναται μένειν, ὑπὸ τοῦ νείκους συγχεόμενα, πῶς ἂν οὖν εἴποι τις ταῦτα εἶναι θεούς; Ἀρχικὸν ἡ φιλία κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα, [9]ἀρχόμενα τὰ συγκρίματα, τὸ δὲ ἀρχικὸν κύριον· [10]ὥστε, ἐὰν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τοῦ τε ἀρχομένου καὶ τοῦ ἄρχοντος δύναμιν [11]θῶμεν, λήσομεν ἑαυτοὺς ἰσό-* 23 *τιμον τὴν ὕλην τὴν φθαρτὴν καὶ ῥευστὴν καὶ μεταβλητὴν τῷ [12]ἀγενήτῳ καὶ ἀϊδίῳ καὶ διαπαντὸς συμφώνῳ ποιοῦντες θεῷ.*

dem) Alleg. Hom. p. 443 ed. Gal., alios, quos F. G. A. Mullachius Disp. de Empedoclis prooemio (Berol. 1850. 4⁰) p. 10 citavit. De sententia Empedoclis exposuit etiam E. Reinhold *Gesch. d. Philos.* T. I (Ien. 1845) p. 48 sqq. — Mon. *Ζεῦ σαργης* (sic). Pro *Ἥρη τε*, quae Bodl. 1 non agnoscit, Lub. et Mon. *εἴρηται.* Sed in Lub. serior manus literis rubris superscripsit *ἥρη τε.* Bodl. 1. 2. Aet. *ἢ* pro *ἠδ'*. Alterum versum quod attinet, pro *Νῆστίς θ' ἣ δακρύοις* (Par. 1. Sirl. Petr. Bon.) habent Par. 2. Arg. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. *νῆστίς τε ἣ* (Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2 *ἤ*) *δακρύοις* (Bodl. 1. 2. Aet. *δακρυόεις*). Pro *τέγγει κρούνωμα* (Par. 1. Petr. Bon.) comparet in Par. 2. Sirl. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. *τ' ἐπικούρου νομᾶ* (Sirl. et Lub. *νωμᾶ*, Mon. *νωμᾷ*), in Arg. *τ' ἐπὶ κούρης νωμᾶ.* In editis est ut supra in textu. Eodem modo Eusebius Praep. ev. XIV. c. 14 ex Plutarch. De plac. philos. I. c. 3 citavit. Suffr. Petro placet *νῆστίς θ' ἣ δακρύοις ἐπιπικροῖ ὄμμα βρότειον* (ex Diog. L.). S. Karstenius (Philosoph. gr. veter. reliq. Vol. II, Amst. 1838, p. 92) legit *Νῆστις δακρυόεσσά τ', ἐπικρούνωμα βρότειον.* Mullachius vero: *Νῆστις θ' ἣ δακρύων τέγγει κρούνωμα βρότειον, et Nestis quae mortalibus lacrimarum fontem humectat.* Non mutandum. Gesnerus: „Per *κρούνωμα* intelligo *κρουνούς*, *venas et meatus* qui humorem continent.“ Lindnerus: „*Κρούνωμα* interpretor *fontem*, et fontem humanum intelligo de oculis.“

4. *Ἥρα δὲ ἡ γῆ κ. ὁ ἀὴρ Ἀϊδ.*] Langus interpres legendum censuit *Ἥρα δ' ὁ ἀὴρ καὶ ἡ γῆ Ἀϊδ.* Plutarchus enim l. c., sententiam Empedoclis explanans, ait: *Δία μὲν γὰρ λέγει τὴν ζέσιν καὶ τὸν αἰθέρα, Ἥραν δὲ φερέσβιον τὸν*

Si igitur Iuppiter ignis, Iuno terra et Pluto aer et Nestis aqua, haec autem elementa sunt, ignis aqua aer, nullus eorum deus est, nec Iuppiter nec Iuno nec Pluto: ex materia enim a deo divisa eorum constitutio et origo:

*Ignis et aqua et tellus et blandum aeris cacumen,*
*Adde amicitiam his.*

Quae sine amicitia permanere non possunt, quum per discordiam confundantur: haec igitur quomodo deos esse quisquam dixerit? Imperat amicitia secundum Empedoclem, parent quae concreta sunt, quod autem imperat dominatum tenet; itaque, si illius quod imperat et illius quod paret unam et eamdem vim esse ponamus, corruptioni obnoxiam et fluxam et mutabilem materiam imprudentes infecto et aeterno et sibi semper constanti adaequabimus deo. Iup-

*ἀέρα, τὴν γῆν τὸν Ἀϊδωνέα, Νῆστιν δὲ καὶ κρούνωμα βρότειον, οἱονεὶ τὸ σπέρμα καὶ τὸ ὕδωρ.* „Sed“, inquit Maranus, „quia Iuno saepe alias ab antiquis terra dicitur, frustra immutetur Athenagorae contextus.“

5. *τὸ . . . ἀήρ*] Addendum videtur *ἡ γῆ*.

6. *τ. ὕλ. διακριθ.*] Cf. c. 20. n. 30.

7. *Πῦρ . . . τοῖσιν*] Arg. *καὶ γαῖαν καὶ ἠέρα* pro *κ. γαῖα κ. ἠέρος*. Maranus: Ante verba *Καὶ φιλίη μετὰ τοῖσιν* apud Sextum Empiricum versus legitur, quem Stephanus apud Athenagoram omissum fuisse existimat, is nempe: *Νεῖκός τ' οὐλόμενον δίχα τῶν ἀτάλαντον ἁπάντη*. Ex quo nonnulli sex principia Empedocli attribuunt. Sed quum hoc loco Athenagoras sententiam Empedoclis ad duo principia revocet, nempe amicitiam quae imperat et ea quibus imperat amicitia, hic versus non incuria librariorum sed consilio Athenagorae praetermissus.

8. *δύναται*] Lub. *δύνανται*. Mox editi, praeter Maranianum, *χεόμενα* (Bon. et Mon.) pro *συγχεόμενα* (caett. codd. msti). Vulgo post *συγχεόμ.* punctum comparet, melius (Maran. in Add.) comma ponitur.

9. *ἀρχόμενα*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἀρχόμενον*.

10. *ὥστε*] Codd. msti et editi *ὡς*. Tum *αὐτὴν* post *τὴν* praetermiserunt. Particula *καὶ* ante *τὴν* in Bodl. 1. 2. Aet. excidit. Genuinam scripturam iam Gesnerus adnotavit. Litera ε vocis *ἐὰν* in causa fuit cur syllaba *τε* vocis *ὥστε* absorberetur. Idem vitium c. 15. n. 13 correxi. Cur autem *αὐτὴν* omitteretur, affinitas vocis *τὴν* effecit. Deest *τε* in Arg. ante *ἀρχομένου*.

11. *θῶμεν*] Aet. *θεῷ μὲν*.

12. *ἀγενήτῳ*] Sic ex Par. 1 et Arg. reposui pro vulg. *ἀγεννήτῳ*. Cf. c. 4. n. 10.

[13] Ζεὺς ἡ ζέουσα οὐσία κατὰ τοὺς Στωϊκούς, Ἥρα ὁ ἀήρ, καὶ
τοῦ ὀνόματος [14] εἰ αὐτὸ αὐτῷ ἐπισυνάπτοιτο συνεκφωνουμένου,
[15] Ποσειδῶν ἡ πόσις. Ἄλλοι δὲ ἄλλως φυσιολογοῦσιν· οἱ μὲν
γὰρ ἀέρα [16] διφυῆ ἀρσενόθηλυν τὸν Δία λέγουσιν, οἱ δὲ καιρὸν εἰς
εὐκρασίαν τρέποντα τὸν χρόνον, διὸ καὶ μόνος Κρόνον διέφυγεν.
Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἀπὸ τῆς στοᾶς ἔστιν εἰπεῖν· εἰ ἕνα τὸν ἀνω- B
τάτω θεὸν [17] ἀγένητόν τε καὶ ἀΐδιον νομίζετε, [18] συγκρίματα δὲ
ἴσα ἡ τῆς ὕλης ἀλλαγή, [19] καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ διὰ τῆς
ὕλης κεχωρηκὸς κατὰ τὰς παραλλάξεις αὐτῆς ἄλλο καὶ ἄλλο ὄνο-
μα μεταλαγχάνειν φατέ, σῶμα μὲν [20] τὰ εἴδη τῆς ὕλης τοῦ θεοῦ
γενήσεται, φθειρομένων δὲ τῶν στοιχείων κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν
[21] ἀνάγκη συμφθαρῆναι ὁμοῦ τοῖς εἴδεσι τὰ ὀνόματα, μόνου
[22] μένοντος τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ. Ὧν οὖν σωμάτων φθαρτὴ

13. *Ζεὺς κτλ.*] De sententia cf. c. 6. n. 21. — Arg. *Ζεὺς δὲ* etc.

14. *εἰ αὐτὸ αὐτῷ ἐπισυνάπτοιτο*] Pro *αὐτῷ* (Par. 1. 2. Arg. Bodl. 1. 2) Gesn. Rechenb. Lindn. *αὑτῷ* (ut caeteri codd. msti). Cf. c. 2. n. 9. Morell. et Duc. *ἐπισυνάπτοντο*, Dechair. *ἐπισυνάπτοιο*. Arg. *ἐπισυνεμπίπτοιτο*. Gesner. interpretatus est: „si literae alio modo (*ηρα* et *αηρ*) coniungantur.“ Similiter Suffr. Petr. et Dechair.: „etiam nomine ipso, si ipsum secum transpositis literis expendatur, idem enunciante.“ Maran.: „ipso etiam nomine, si ipsum sibi superimponatur, id sonante.“ Male. Sic capias: „si *ἀὴρ* secum coniungatur (*ἐπισυνάπτοιτο*), videlicet *α|ηρα|ηρ*, nomen *ἥρα* una effertur (*συνεκφωνεῖται*). Lusus est Stoicorum. Supersedemus Gesneri coniectura *συμφωνουμένου* pro *συνεκφωνουμένου*, reliquis editoribus non improbata.

15. *Ποσειδῶν ἡ πόσις*] Clemens Alex. in Protr. [c. 5. §. 64]: *Τί γάρ ἐστι πρότερον Ποσειδῶν ἢ ὑγρά τις οὐσία ἐκ τῆς πόσεως ὀνοματοποιουμένη;* Philo quoque *διὰ τὸ ποτὸν* dictum esse existimat *Ποσειδῶνα*. At Etymologicum Magnum Graecorum aliam originem assignat, *ἢ παρὰ τὸ τοὺς πόδας δεῖν, ὅ ἐστι δεσμεύειν, σημαίνει γὰρ τὴν θάλατταν (ἐκεῖσε γὰρ ἀφικόμενοι βαδίζειν οὐ δύνανται), ἢ παρὰ τὸ πόσιν τῷ δάει ἤγουν τῷ ἡλίῳ ἀναπέμπειν, ἐκ γὰρ τῆς θαλάττης ὁ ἥλιος ἀνιμᾶται τὴν ὑγρότητα.* Eustathius in Il. *σ'*.: *Ποσειδῶν τὸ συνέχον αἴτιον τὴν θάλασσαν, ἐπεὶ πόσεως αἴτιος διὰ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰ λοιπὰ ὕδατα, ἃ ἐκ θαλάσσης δινθούμενα ἐκρέουσιν.* *Ducaeus.*

16. *διφυῆ*] H. e. *duplicis naturae*, et quidem, ut ipse per epexegesin interpretatur, *ἀρσενόθηλυν*. Pro *τὸν Δία* Bodl. 1. 2. Aet. *τινὲς Δία*. Clar. *τινὲς διαλέγουσιν*.

17. *ἀγένητόν τε καὶ ἀΐδιον*]

piter fervida essentia secundum Stoicos, Iuno aer, etiam nomine si ipsum secum coniungatur unâ enuntiato, Neptunus potus. Alii vero aliter haec ad naturam referunt; quidam enim aerem biformem h. e. masculo-feminam appellant Iovem, alii tempestatem quae tempus serenat, unde solus Saturnum effugit. Sed ad Stoicos quidem ita licet dicere: si unum illum deum qui supremus et infectus et aeternus est agnoscitis, totidem autem corpora concrescere quot materiae mutationes fiunt, et spiritum dei, qui materiam pervadit, pro variis eius mutationibus aliud atque aliud nomen sortiri dicitis: corpus quidem dei species materiae fient, intereuntibus autem in conflagratione elementis necesse est una cum speciebus nomina interire, solo permanente spiritu dei. Quorum igitur corporum secundum materiam immutatio

Ita ex Par. 1. Arg. Bodl. 1. 2. Aet. reposui pro vulg. *ἀΐδιόν τε καὶ ἀγέννητον*. Saepenumero ista formula *ἀγέν. κ. ἀΐδ.* apud Athenagoram reperitur. Cf. n. 12. Lub. et Mon. *νομίζεται*, sed in Mon. supra *αι* est *ε* collocatum.

18. *συγκρίματα . . . ἀλλαγῇ*] Hic est sententia elliptica, si ratiocinationis acoluthian et consequentiam spectes, ideoque subaudio *ἀπεργάζεται* vel simile aliquod verbum non incommodum. *Suffr. Petrus.* — Gesner. vero pro *ἴσα* mallet *ὅσα*. Maranus: „Idem erit sensus, si legamus *ἴσα τῇ τῆς ὕλης ἀλλαγῇ*." Sic iam Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 134) coniecit legendum, ita quidem, ut ad sequens *μεταλαγχ.* referret, hoc sensu: *συγκρίματα δὲ ἴσα* (sic) *τῇ τῆς ὕλης ἀλλαγῇ* scil. *αὐτὸν μεταλαγχάνειν*. Inepte Lindner. verba *ἡ τῆς ὕλης . . . κεχωρηκὸς* parenthesis signo inclusit et post *φατέ* punctum collocavit. — Bodl. 1. 2. Clar. *ἡ τῆς ὕλης κεχωρηκός*, omissis verbis *ἀλλαγῇ* usque ad *δ. τ. ὕλης*. In Aet. tantum deest vox *ἀλλαγῇ*.

19. *καὶ τὸ πν. κτλ.*] Stoici deum spiritum esse docent, per universum mundum penetrantem, diversis nominibus appellatum, secundum rerum per quas transit diversitatem. Similis locus est c. 6. p. 7 B; cf. ibi observata. Pro *κ. τὰς παραλλ. αὐτῆς*, h. e. *τῆς ὕλης* (sic etiam c. 6), Bodl. 1. 2. Aet. *κ. τ. παραλλ. αὐτοῦ*. Mox Aet. *ἄλλό τε καὶ ἄλλο*. Bodl. 1. 2 *ἄλλος καὶ ἄλλος*. Tum iidem tres codd. non *φατέ* sed *φατέον*.

20. *τὰ εἴδη τ. ὕλης*] Sunt mundi partes (Gesn.), formae ex materia expressae velut coelum, terra, stellae. Cf. n. 48.

21. *ἀνάγκη*] Bodl. 2 *ἀνάγκης*.

22. *μένοντος*] Bodl. 1. 2. Aet. *μὲν ὄντος*. Haec commutatio frequens

ἢ κατὰ τὴν ὕλην παραλλαγή, τίς ἂν ταῦτα [23] πιστεύσαι θεούς;
Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας τὸν μὲν Κρόνον χρόνον, τὴν δὲ Ῥέαν C
γῆν, τὴν μὲν συλλαμβάνουσαν ἐκ τοῦ [24] Κρόνου καὶ ἀποτίκτου-
σαν, ἔνθεν καὶ μήτηρ [25] νομίζεται πάντων, τὸν δὲ γεννῶντα
καὶ καταναλίσκοντα, [26] καὶ εἶναι τὴν μὲν τομὴν τῶν ἀναγ-
καίων ὁμιλίαν τοῦ ἄρσενος πρὸς τὸ θῆλυ, [27] τέμνουσαν καὶ
καταβάλλουσαν σπέρμα εἰς μήτραν καὶ γεννῶσαν ἄνθρωπον,
ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐπιθυμίαν, [28] ὅ ἐστιν Ἀφροδίτη, ἔχοντα, τὴν
δὲ μανίαν τοῦ Κρόνου τροπὴν καιροῦ φθείρουσαν ἔμψυχα
καὶ ἄψυχα, τὰ δὲ δεσμὰ καὶ τὸν τάρταρον χρόνον ὑπὸ [29] και- D
ρῶν τρεπόμενον καὶ ἀφανῆ γινόμενον, πρὸς τοίνυν τούτους
φαμέν· εἴτε χρόνος ἐστὶν ὁ Κρόνος, μεταβάλλει, εἴτε καιρός,
τρέπεται, εἴτε σκότος ἢ πάγος ἢ οὐσία ὑγρά, οὐδὲν αὐτῶν μέ-
νει· τὸ δὲ θεῖον καὶ ἀθάνατον καὶ ἀκίνητον καὶ ἀναλλοίωτον·
οὔτε ἄρα ὁ Κρόνος οὔτε [30] τὸ ἐπ᾽ αὐτῷ εἴδωλον θεός. Περὶ 24
δὲ τοῦ Διός, εἰ μὲν ἀὴρ ἐστι γεγονὼς ἐκ Κρόνου, οὗ τὸ μὲν
ἄρσεν ὁ Ζεύς, τὸ δὲ θῆλυ Ἥρα (διὸ καὶ ἀδελφὴ καὶ γυνή),
ἀλλοιοῦται, εἰ δὲ καιρός, τρέπεται· οὔτε δὲ μεταβάλλει οὔτε με-
ταπίπτει τὸ θεῖον. Τί [31] δεῖ πλέον λέγοντα ἐνοχλεῖν ὑμῖν, οἳ ἄμεινον
τὰ παρ᾽ ἑκάστοις τῶν πεφυσιολογηκότων οἴδατε, ἢ οἷα περὶ τῆς
φύσεως ἐνόησαν οἱ συγγραψάμενοι, [32] ἢ ἃ περὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἣν

est: cf. libr. meum De Epist. ad Diogn. (ed. 2) p. 89. — „Per exustionem mundi Stoicam non res ipsae pereunt sed forma rerum mutatur, mutata autem forma mutatur nomen et prius nomen perit" (Lindn.).

23. *πιστεύσαι*] Mon. *πιστεῦσαι*. Arg. *πιστεύση* (sic).

24. *Κρόνου*] Arg. *χρόνου*.

25. *νομίζεται πάντων*] Sic Maran. ex Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Aet. refinxit pro vulg. *πάντων νομίζεται*.

26. *καὶ*] Deest Aet. Tum Mon. *τομὴν* omisit. Pro vulg. *ἄῤῥενος* edidi *ἄρσενος*, id quod alibi (v. c. antea *ἀρσενόθηλυν* et infra *ἄρσεν*) constanter comparet. Coll. c. 34. n. 3. — *Τὰ ἀναγκαῖα* vocat pudenda. „Quam significationem Camerarius etiam observavit, de partibus humani corporis scribens" (Gesn.).

27. *τέμν.*] Arg. *καὶ τέμνουσαν*. — *Καταβ. σπερμ.* coll. Hebr. 11, 11: *εἰς καταβολὴν σπέρματος*.

28. *ὅ ἐ. Ἀφρ.*] Venerem, exectis Caeli virilibus in mare proiectis, e spuma esse natam fabulantur. Unde et *ἀφροδίτη* et *ἀφρογένεια* dicitur a spuma: et a coleis *φιλομμήδεια*. Ἡ δὲ *φιλομμήδει᾽ ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη*, Hesiodus in Theogonia. *Gesner.*

29. *καιρῶν*] Intelligas de quattuor anni tempestatibus, vicissitudinibus. Mon. *καιροῦ*, Bodl. 1. 2. Aet. *καιρόν*. Mox Arg. *γενόμενον*.

corruptio est, haec quinam deos esse credat? Ad eos vero qui Saturnum tempus esse dicunt, Rheam autem terram, et hanc quidem ex Saturno concipere et parere, unde etiam mater existimatur omnium, illum autem gignere et [genita] devorare, et virilium abscissionem esse viri cum muliere coitum, quo velut resecatur [e viri corpore] genitura et in uterum demittitur et homo generatur, cui cupiditas, hoc est Venus, insita est, furorem autem Saturni esse temporis mutationem animata et inanimata corrumpentem, vincula et tartarum tempus esse quod tempestatibus mutatur et evanescit: — ad eos igitur sic dicimus: si tempus est Saturnus, mutatur, si tempestas, vertitur, si tenebrae aut summum frigus aut humida natura, nihil horum permanet; at deus est immortalis et immobilis et immutabilis: quocirca neque Sarturnus neque eius simulacrum deus est. Quod autem attinet ad Iovem, si quidem is est ex Saturno natus aer, cuius id quod masculum est Iuppiter dicitur, quod autem femineum Iuno (hinc soror et coniux), mutatur, si vero tempestas, vertitur; at deus nec mutatur nec vertitur. Quid opus est plura dicentem vobis molestias exhibere, qui melius nostis quid eorum quisque dixerit qui haec ad naturam revocarunt, vel quid de natura senserint scriptores, vel quid

30. *τὸ ἐπ' αὐτῷ εἴδωλον*] His verbis non videtur designari simulacrum ex aere aut ligno factum, sed aliena species sub qua depingebatur Saturnus, sive ficta illa temporis imago, ad quam illius facta revocari solebant. Sic Tertullianus ad natt. II. c. 12: „Aut Saturnus fuit aut tempus. Quomodo Saturnus [si tempus? Aut si Saturnus,] quomodo tempus? Utrumque enim non potes corporale in eo [confir]mare. Quid autem prohibuit tempus coli in sua qualitate [et non in specie] hominis, aut fabulam hominis in sua specie, non in tempo[ris qualitate]? Quid sibi vult intellectio ista, nisi foedas materias mentitis argumentationibus colorare? Saturnum neque ideo qui * d * * * tempus [h. e. *neque adeo qui deum dicis das esse tempus*], aut dum eum tempus facis, iam nec hominem vis fuisse.“ *Maranus.* Aliter lacunae istae in editione Tertulliani Oehleriana (T. I. p. 381) expletae sunt.

31. *δεῖ*] Par. 2. Bodl. 1. 2. Lub. Mon. Clar. *δὲ*. Post *ἐνοχλεῖν* addidi *ὑμῖν*, quod ob similitudinem praegressi *ῖν* in codicibus excidit. Bodl. 2 *ἐνοχεῖν*.

32. *ἢ ἃ*] Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. *καὶ*. In Par. 1 *ἃ* supra lineam

φρόνησιν διὰ πάντων διήκουσάν φασιν, [33] ἢ περὶ τῆς Ἴσιδος B
ἣν φύσιν αἰῶνος, ἐξ ἧς [34] πάντες ἔφυσαν καὶ δι' ἧς πάντες εἰσί, λέγουσιν, ἢ περὶ [35] τοῦ Ὀσίριδος οὗ σφαγέντος ὑπὸ Τυφῶνος τοῦ ἀδελφοῦ [36] μετ' Ὥρου τοῦ υἱοῦ ἡ Ἶσις ζητοῦσα τὰ [37] μέλη καὶ εὑροῦσα ἤσκησεν εἰς ταφήν, ἣ ταφὴ ἕως νῦν Ὀσιριακὴ καλεῖται; Ἄνω γὰρ [38] καὶ κάτω περὶ τὰ εἴδη τῆς ὕλης στρεφόμενοι ἀποπίπτουσι [39] τῷ λόγῳ θεωρητοῦ θεοῦ, τὰ δὲ στοιχεῖα καὶ τὰ μόρια αὐτῶν [40] θεοποιοῦσιν, ἄλλοτε ἄλλα ὀνόματα αὐτοῖς τιθέμενοι, τὴν μὲν [41] τοῦ σίτου σπορὰν Ὄσιριν (ὅθεν φασὶ μυστικῶς ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει τῶν μελῶν [42] ἢ τῶν καρπῶν ἐπιλε-

positum est. Mox codd. msti et editi pro ἣν φρ. male habent τὴν φρ. Similis error (iam a Dechairio notatus) paullo post: n. 33.

33. ἢ] Deest Bodl. 1. 2. Aet. Pro ἣν φύσ. iidem codd. msti τὴν φύσ. legunt; cf. n. 32. Arg. ἣν φάσιν (sic) αἰῶνα.

34. πάντες . . . πάντες] Pro πάντες bis lego πάντα. Simpliciter omnia ab Iside esse facta testis esse potest Plutarchus in libro de Iside: Τὸ δ' ἐν Σάϊ τῆς Ἀθηνᾶς, ἣν Ἶσιν νομίζουσιν, ἕδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτην· Ἐγώ εἰμι πᾶν τὸ γεγονὸς καὶ ὂν καὶ ἐσόμενον καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδείς πω θνητὸς ἀπεκάλυψε. Et rursus: Ἡ γὰρ Ἶσις ἐστὶ μὲν τὸ τῆς φύσεως θῆλυ καὶ δεκτικὸν ἁπάσης γενέσεως· καθὸ τιθήνη καὶ πανδεχὴς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὑπὸ δὲ τῶν πολλῶν μυριώνυμος κέκληται, διὰ τὸ πάσας ὑπὸ τοῦ λόγου τρεπομένη μορφὰς δέχεσθαι καὶ ἰδέας. Et rursus: Στολαὶ δὲ αἱ μὲν Ἴσιδος ποικίλαι ταῖς βαφαῖς· περὶ γὰρ ὕλην ἡ δύναμις αὐτῆς, πάντα γινομένην καὶ δεχομένην. Verum de Iside, Osiride et Typhone innumera eodem libro scribit Plutarchus. *Gesner.* Cf. etiam Cudworthi Systema intellect. p. 480. Maranus mallet πάντα . . . πάντες. — Lub. ἔφησαν pro ἔφυσαν. Paullo post Gesner. Morell. Rechenb. non λέγουσιν (Bodl. 1. 2. Lub. Mon. Clar. Aet.) sed λέγοντες.

35. τοῦ] In Bodl. 1. 2. Aet. desideratur. Illico pro οὗ Bodl. 1. 2 οὐ.

36. μετ' Ὥρου τ. υἱοῦ] Ita ex emendatione (Gesn. et S. Petr.) scriptori reddendum esse putavi pro vulg. περὶ πελώρου τ. υἱοῦ. Maranus, quocum Lindner. (in Cur. poster.) sentit, crediderit scripsisse Athenagoram ἢ περὶ ὥρου atque has voces collocandas esse post καλεῖται. Typho, ut Plutarchus De Iside c. 5 tradit, Osiridem fratrem per insidias e medio sustulit eiusque corpus arcae inclusum Nilo commisit in mare devehendum. Isis, uxor Osiridis, re cognita illico ad quaerendum corpus mariti usque in Phoeniciam proficiscitur inventumque Buti abscondit. Sed a Typhone denuo deprehensum, in partes XIV discerptum et per paludes dispersum fuit. Quo facto Isis partes dispersas con-

de Minerva quam mentem omnia pervadentem esse dicunt, vel de Iside quam aevi naturam, ex qua omnes orti sunt et per quam omnes exsistunt, esse dicunt, vel de Osiride quo occiso a Typhone fratre Isis cum filio Oro membra eius quaesivit et inventa sepulcro decoravit, quod sepulcrum Osiriacum etiamnunc vocatur? Etenim dum sorsum et deorsum circa materiae species vertuntur, ab eo qui ratione cernitur deo aberrant, elementa autem et eorum partes deos faciunt, aliter alias appellantes, frumenti quidem sationem Osirin (hinc aiunt in mysteriis ob inventionem membrorum sive

quisivit et sepulcro intulit. Cf. Iablonski Panth. Aegypt. l. V. c. 2. Plutarchus de Oro nihil addit. Quamquam, quum eodem teste Orus educaretur Buti et in hanc urbem Isis post quam didicit dispersa membra Osiridis fuisse veniret, probabile est filium a matre assumtum esse ut membra simul quaererent.

37. μέλη] Bodl. 1 μέλει. Aet. μένει et mox ἠροῦσα. Supra ἤσκησεν in Arg. antiqua manus ω posuit, ὤκησεν ut legeretur. Ibidem ταφῇ post ἡ omissum.

38. καὶ] In Bon. et Mon. pariter atque a Gesnero Ducaeo Rechenbergio omissum. Caeteri codd. msti et editores praebent. Attici plerumque dicebant ἄνω (τε) καὶ κάτω. Cf. Pape Lex. gr. T. I. p. 212.

39. τῷ λόγῳ] Gesner. mallet τοῦ λόγου, quod improbat Lindner. Fortasse (Maran.) legendum τοῦ λόγῳ, quam quidem lectionem indicat Arg., qui supra τῷ exhibet antiquâ manu ου (= τοῦ). Haec autem formula saepe apud Athenagoram occurrit: c. 10. n. 2.

40. θεοποιοῦσιν] Lactantius Instit. div. II. c. 5: „Qui cum opera dei mirarentur, coelum cum luminibus variis, terram cum campis et montibus, maria cum fluminibus et stagnis et fontibus, earum rerum admiratione obstupefacti et ipsius artificis obliti, quem videre non poterant, eius opera venerari et colere coeperunt, nec unquam intelligere quiverunt quanto maior quantoque mirabilior sit qui illa fecit ex nihilo."

41. τοῦ] Deest Mon. Ad verba τοῦ σίτου σποράν Lindnerus: „Ita etiam Tibullus lib. I. Eleg. 8: *Primus aratra manu solerti fecit Osiris Et teneram ferro sollicitavit humum, Primus inexpertae commisit semina terrae.* Osiris nimirum Aegyptiorum est Sol; et quoniam ex antiquissima Graecorum theologia Bacchus et ipse Sol est, Herodotus lib. II. c. 42 vere dicere potuit Ὄσιριν Διόνυσον εἶναι. At vero non ideo quae de Baccho Graecorum memorantur etiam in Osirim Aegyptiorum cadunt, non inventio frugum nedum vini." Vid. Iablonski l. c. l. II. c. 1. §. 5.

42. ἢ] Mon. ἡ. Paullo ante Aet. ὁ θεὸς pro ὅθεν.

χθῆναι τῇ Ἴσιδι· Εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν!), τὸν δὲ τῆς ἀμπέλου C καρπὸν Διόνυσον, καὶ Σεμέλην αὐτὴν τὴν ἄμπελον, καὶ [43] κεραυνὸν τὴν τοῦ ἡλίου φλόγα. [44] Καίτοι γε πάντα μᾶλλον ἢ θεολογοῦσιν οἱ τοὺς μύθους θεοποιοῦντες, οὐκ εἰδότες ὅτι οἷς ἀπολογοῦνται ὑπὲρ τῶν θεῶν [45] τοὺς ἐπ' αὐτοῖς λόγους βεβαιοῦσι. Τί ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ Ταῦρος καὶ ὁ Κύκνος καὶ ἡ Λήδα πρὸς γῆν καὶ ἀέρα, [46] ἵν' ἡ πρὸς ταύτας μιαρὰ τοῦ Διὸς μῖξις ᾖ γῆς καὶ ἀέρος; Ἀλλ' [47] ἀποπίπτοντες τοῦ μεγέθους τοῦ θεοῦ καὶ ὑπερκύψαι τῷ λόγῳ (οὐ γὰρ ἔχουσι συμπάθειαν εἰς τὸν οὐράνιον τόπον) οὐ δυνάμενοι ἐπὶ [48] τὰ εἴδη τῆς ὕλης συντετήκασιν, D καὶ καταπίπτοντες τὰς τῶν στοιχείων τροπὰς θεοποιοῦσιν· ὅμοιον εἰ καὶ ναῦν τις, ἐν ᾗ ἔπλευσεν, ἀντὶ τοῦ κυβερνήτου ἄγοι. Ὡς δὲ οὐδὲν πλέον νεώς, κἂν ᾖ πᾶσιν ἠσκημένη, μὴ ἐχούσης τὸν κυβερνήτην, οὐδὲ τῶν στοιχείων [49] ὄφελος διακεκοσμημένων

43. κεραυνὸν] Editt. praeter Maran. *Κεραυνόν.* Sed (Lindn.) „fulmen intelligit, quo Semele icta conflagravit Ovid. Metam. III. 308. Frustra sunt qui nobis concilium deorum nova aliqua divinitate, cui Cerauno nomen sit, augent.“

44. *Καίτοι γε*] Codd. msti et editi *καί τι γάρ*. Illud legendum Gesner. et Maran. monuere. Error facile natus est ex non animadverso scripturae compendio. Cf. c. 3. n. 4. Pro ἢ, quod a Bodl. 1. 2. Clar. Aet. abest, habent Par. 1. 2. Lub. Mon. *εἰ* (c. 21. n. 21). *Θεολογοῦσιν* non valet i. q. *theologi sunt dicendi* (Gesner.) s. *theologorum partes agunt* (Dechair.), *naturam divinam explicant* s. *edisserunt* (Petr. et Maran.), sed *divinitatem adstruunt* (c. 10. n. 18).

45. *τοὺς ἐπ' αὐτοῖς λόγους*] Arg. *τ. ὑπ' α. λ.* Clar. *τ. ἀπ' α. λ.* Bodl. 1. 2 verbo *βεβ.* praemittunt *οὐ*, Aet. *οὐ*. In Par. 2 *οὐ* secundâ manu supra lineam scriptum est. Interpr. Camp., Maranum secutus, illa verba recte vertit *das über* [in Beziehung auf: c. 36. n. 1] *die Götter* [von mir] *Gesagte.* H. e. dii, si ad naturam revocantur, non dii sunt. Male Gesner. *λόγους* de fabulis interpretatur: *se ... vanitatis ipsorum* (deorum) *suspicionem magis augere.* Suffr. Petrus et Dechair.: *se ... adversariorum orationem constabilire.* Reddere etiam licet: *se ... confirmare quae contra eos* (deos) *dicuntur.*

46. *ἵν' ἡ πρὸς ταύτας μ. τ. Δ. μῖξις ᾖ γ. κ. ἀ.*] Editi *ἵν' ᾖ πρὸς ταῦτα μ. τ. Δ. μίξις ἢ γ. κ. ἀ.* Veram lectionem Par. 1 et Arg. indicarunt, qui *ἵν' ἡ* pro *ἵν' ᾖ* suppeditant. Bodl. 1. 2 *ἵν' ἢ*. Caeteri codd. msti *ἵν' ᾗ*. Illud *ταύτας*, ad Europam et Ledam referendum, pro vulg. *ταῦτα* refingendum iam Gesner. coniecit. Loco *τοῦ Διὸς μῖξις* Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. *μίξις τοῦ Διός*. Tum codd. msti *ἢ γῆς κ. ἀ.* Excipias Bodl. 1 et 2, in quibus ve-

frugum Isidi acclamari: *Invenimus, congratulamur!*), vitis autem fructum Bacchum, ipsam vitem Semelen, ac fulmen solis aestum. Quamquam quidvis potius quam divinitatem adstruunt qui fabulas in deos vertunt: in quo quidem non vident se iis quae ad deorum defensionem adhibent confirmare quae de diis dicuntur. Quid Europa et Taurus et Cycnus et Leda ad terram et aerem pertinent, ut Iovis nefarius cum istis coitus sit terrae et aeris coitus? Sed quum a dei magnitudine aberraverint et ratione altius ferri (non enim tenentur coelestis loci cognatione) nequeant, circa materiae species tabescunt, et humi affixi mutationes elementorum deos faciunt: velut si quis navem, in qua navigavit, gubernatoris loco agnoscat. Sed quemadmodum navis, etiamsi omnibus rebus instructa sit, nihil tamen prodest, nisi gubernatorem habeat, ita neque elementa

stigia genuinae scripturae, ἧ vice ἣ, deprehenduntur: ἧ (sic) γῆς κ. ἀ. Iam ineptas coniectationes Dechairii et Marani commemoro. Ille voluit scribi: ἵν' ἧ . . . ἣ γῆς κ. ἀ., hic vero: ἵν' ἧ ... ἡ γῆς κ. ἀ. Deest *ἀέρος* in Bodl. 1. 2. Aet. — Paullo ante ὁ ante *Κύκνος* in Bodl. 2 desideratur.

47. *ἀποπίπτοντες*] Gesn. Morell. Rechenb., quemadmodum Par. 2 (sed alia manus mutavit in —*τες*) Ottob. 1. 2. Lub. Mon. Aet., *ἀποπίπτοντας*. Mox *ὑπερκύψαι*, quod quidem in omnibus codd. mstis (excepto Bon.) legitur, Dechair. Maran. Lindner. ediderunt pro *ὑποκύψαι*, id quod caeteri editores habent. C. 25: *οὐκέτι εἰς τὰ ὑπερουράνια ὑπερκύψαι δυνάμενοι*. Priores editores interpunxerunt sic: ... *τῷ λόγῳ. οὐ γὰρ ... τόπον οὐ δυνάμενοι* etc.

48. *τὰ εἴδη τῆς ὕλης*] Cf. n. 20, c. 15. n. 13. *Συντετήκασιν* (*so schmachten sie hin*, cf. Pape Lex. gr. T. II. p. 980) iam Maranus ex Par. 1 rescripsit, cui favent alii codices; legitur enim in Ottob. 1 *συντετήκησαν*, in Arg. et Ottob. 2 *συντετήκεισαν*, in Bodl. 1 et Aet. et in marg. Par. 2 *συντεθείκασιν*, in marg. Lub. *συντετή* (sic). Reliqui codd. msti et editi *συνεστήκασι*. Excipiendus Bodl. 2, qui *συνήκασιν* habet; sic etiam Par. 2 (*συντεθείκασιν ἢ συνήκασιν*) et Bodl. 1 in marg. Praeterea Aet. in marg. *συνήσασιν*. Male coniecit Lindner. *ἐξ ἧς συνεστήκασι* („ex qua constant") et *ὑποκύψουσι* supplevit. Theodoretus adv. Gr. I. p. 477: *μόνοις γὰρ τοῖς ὁρατοῖς συντετήκατε* (solis visibilibus rebus intabescitis) *καὶ τὰ χειρόκμητα ξόανα σέβοντες τὴν περὶ τῆς ἀοράτου φύσεως διδασκαλίαν οὐ δέχεσθε*.

49. *ὄφελος*] Bodl. 1. 2. Aet. *ὁ φλόγος*. De formula *ὡς . . . οὐδέ*, quae etiam c. 31. p. 35 B. invenitur, adi c. 15. n. 13.

δίχα τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ προνοίας. Ἥ τε γὰρ ναῦς καθ' ἑαυτὴν οὐ [50]πλευσεῖται, τά τε στοιχεῖα χωρὶς τοῦ δημιουργοῦ οὐ κινηθήσεται.

23. Εἴποιτε ἂν οὖν συνέσει [1]πάντας ὑπερέχοντες· Τίνι 25
οὖν τῷ λόγῳ ἔνια τῶν εἰδώλων ἐνεργεῖ, εἰ μή εἰσι θεοὶ ἐφ' οἷς ἱδρυόμεθα τὰ ἀγάλματα; Οὐ γὰρ εἰκὸς τὰς ἀψύχους καὶ ἀκινήτους εἰκόνας καθ' ἑαυτὰς ἰσχύειν χωρὶς τοῦ κινοῦντος. Τὸ μὲν δὴ κατὰ τόπους καὶ πόλεις καὶ ἔθνη [2]γίνεσθαί τινας ἐπ' ὀνόματι εἰδώλων ἐνεργείας οὐδ' ἡμεῖς ἀντιλέγομεν· οὐ μήν, [3]εἰ ὠφελήθησάν τινες καὶ αὖ ἐλυπήθησαν ἕτεροι, θεοὺς νομιοῦμεν τοὺς ἐφ' ἑκάτερα ἐνεργήσαντας. Ἀλλὰ [4]καὶ ᾧ λόγῳ νομίζετε B
ἰσχύειν τὰ εἴδωλα, καὶ τίνες οἱ ἐνεργοῦντες, ἐπιβατεύοντες αὐτῶν τοῖς ὀνόμασιν, ἐπ' ἀκριβὲς [5]ἐξητάκαμεν. Ἀναγκαῖον δέ μοι, μέλλοντι δεικνύειν τίνες οἱ ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις ἐνεργοῦντες καὶ ὅτι μὴ θεοί, προσχρήσασθαί τισι καὶ τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας μάρτυσι. [6]Πρῶτος Θαλῆς διαιρεῖ, ὡς οἱ τὰ ἐκείνου ἀκριβοῦντες

50. *πλευσεῖται*] Scholion in marg. Par. 2 a manu recentiori: *Δωρικῶς τὸ πλευσεῖται, ἢ ἐπιθυμητικὸν* [cod. *ἐπιθυμιτικὸν*] *ῥῆμα παρὰ τὸ μέλλον παρηγμένον, οἷον τύπτω, τύψω, τυψῶ, εῖς, εῖ, ἤγουν τύπτειν ἐπιθυμῶ· οὕτω καὶ παρὰ τὸ πλέω πλεύσω, πλευσῶ καὶ πλευσοῦμαι, πλέειν ὀρέγομαι καὶ ποθῶ.*

1. *πάντας*] Bodl. 2 *πάντες*.

2. *γίνεσθαι*] Ita ope Par. 1. Arg. Bodl. 1. 2 scripsi pro vulg. *γίγνεσθαι*. Cf. c. 6. n. 19.

3. *εἰ ὠφελ. κτλ.*] Pro *νομιοῦμεν (existimare debemus)* Lub. Petr. Bodl. 1. 2. Mon. Clar. Aet. *νοοῦμεν*. Arg. *ἑτέρους θεοὺς νοοῦμεν*. — Maranus haec notavit: Tatianus c. 18 Iustini auctoritate fretus effectus daemonum eo redigit, ut „morbo quem inflixerant deleto hominem pristinae valetudini restituant,“ non absimiles hac in re latronibus, qui quos ceperunt pretio restituunt. Tertullianus Iustinum et Tatianum imitatur, quum ait Apolog. c. 22: „Laedunt enim primo, dehinc remedia praecipiunt ad miraculum nova, sive contraria, post quae desinunt laedere, et curasse creduntur.“ Huc spectat quod Minucius Felix c. 27 et S. Cyprianus De idolor. vanit. c. 4 dicunt daemones „remissis quae constrinxerant“ videri curasse. Lactantius II. c. 15: „Prodesse enim eos putant, cum nocere desinunt, qui nihil possunt quam nocere.“ Eusebius Praep. ev. V. c. 2 daemones hominibus illudere existimat quum multis aliis artibus tum *θεραπείαις τε σωμάτων, ἃ διὰ τῆς οἰκείας αὐτῶν δαιμονικῆς ἐνεργείας ἀφανῶς αὐτοὶ λυμαινόμενοι πάλιν οἱ*

ordine adornata quidquam iuvant sine dei providentia. Navis enim per se ipsa non navigabit: elementa sine opifice non movebuntur.

23. Dicetis quidem quum intelligentiâ praestetis omnibus: Qua ergo ratione simulacra nonnulla efficaciam exercent, si dii non sunt ii quibus ista statuimus? Non enim verisimile est inanimas et immobiles statuas quidquam per se posse nemine movente. Sane quidem in diversis locis et civitatibus et gentibus nonnullos edi sub nomine simulacrorum effectus ne nos quidem infitiamur; non tamen, si qui adiuti sunt ac rursus alii male affecti, pro diis habebimus eos qui in utramque partem operati sunt. Sed et qua ratione fiat ut simulacra aliquid posse existimetis, et quinam in iis operentur, nomina eorum sibi arrogantes, accurate investigavimus. Necesse autem mihi est, demonstrare instituenti quinam sint ii qui in simulacris operantur et cur dii non sint, ad institutum meum uti aliquibus etiam ex philosophia testibus. Primus Thales, ut qui eius

*αὐτοὶ διὰ τῆς ἐξ αὐτῶν ἀνέσεως ἐλευθέρους τῶν παθῶν ἠφίεσαν.* Inter hos omnes scriptores convenit morbos interdum immitti a daemonibus, neque ea res Scripturam reverentibus dubia esse possit; sed, dum dicunt ea a daemonibus sanari quae laeserant, id de morbis per inanem speciem immissis et eodem modo sanatis intelligunt. Neque enim morbi, qui languorem afferrent et ea quae ad sensuum perfunctiones necessaria sunt immutarent, solo daemonum discessu et eorum quae constrinxerant remissione sanari dicerentur. Praeterea iidem scriptores, ut infra videbimus ad c. 27, totam rem inanibus visis et somniis magna ex parte perfici declarant. Dubitat Irenaeus an magi daemones a se immissos eiicere possint, nedum morbos deo permittente inflictos sanare. „Nec enim caecis possunt donare visum neque surdis auditum neque omnes daemones effugare, praeter eos qui ab ipsis immittuntur, si tamen et hoc faciunt" (l. II. c. 31. §. 2).

4. *καὶ*] Deest Lub. Dein Arg. *νομίζεται.*

5. *ἐξητάκαμεν*] Defendi potest, sed malim *ἐξετάσωμεν. Gesner.* Bodl. 1. 2 *ἐζητάκαμεν.*

6. *Πρῶτος κτλ.*] Thales non ideo primus dicitur quia primus forte inter septem sapientes (Rechenb.), sed quia primus de talibus rebus quaesivit (Lindn.). Minuc. Fel. c. 19. §. 5: „Sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de coelestibus disputavit." Ut hic *διαιρεῖ εἰς θεὸν* etc., ita paullo post dicit *τέμνει* (Plato) *εἴς τε τὸν ἀγέν. θεὸν* etc.: utrumque verbum

μνημονεύουσιν, εἰς θεόν, εἰς δαίμονας, εἰς ἥρωας. Ἀλλὰ θεὸν [7] μὲν
τὸν νοῦν τοῦ κόσμου ἄγει, δαίμονας δὲ οὐσίας νοεῖ ψυχικάς, καὶ C
ἥρωας τὰς κεχωρισμένας ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ἀγαθοὺς μὲν [8] τὰς
ἀγαθάς, κακοὺς δὲ τὰς φαύλας. Πλάτων δέ, τὰ ἄλλα ἐπέχων, καὶ
αὐτὸς εἴς τε τὸν [9] ἀγένητον θεὸν καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ ἀγενήτου
εἰς κόσμον [10] τοῦ οὐρανοῦ γεγονότας, τούς τε πλάνητας καὶ τοὺς
ἀπλανεῖς ἀστέρας, καὶ εἰς δαίμονας τέμνει· περὶ ὧν δαιμόνων
αὐτὸς ἀπαξιῶν [11] λέγειν τοῖς περὶ αὐτῶν εἰρηκόσιν προσέχειν
ἀξιοῖ. [12] Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν καὶ γνῶναι τὴν
γένεσιν μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς, [13] πειστέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπρο- D
σθεν, ἐγγόνοις μὲν θεῶν οὖσιν ὡς ἔφασαν, σαφῶς [14] γέ που
τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδότων· ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν
ἀπιστεῖν, [15] κἄνπερ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέ-
γωσιν, ἀλλὰ ὡς οἰκεῖα φασκόντων [16] ἀπαγγέλλειν ἑπομένους τῷ
νόμῳ πιστευτέον. Οὕτως οὖν κατ' ἐκείνους καὶ ἡμῖν ἡ γένεσις
[17] περὶ αὐτῶν τῶν θεῶν ἐχέτω καὶ λεγέσθω. Γῆς τε καὶ Οὐ-

eodem significatu usurpans a Latinorum *distinguere*, *dispescere*. Gesnerus post διαιρεῖ non male fore additum τὸ θεῖον existimat, Suffr. Petrus οὐσίας τὰς λογικάς. Nil opus. Codd. msti et editi ante ἀκριβοῦντες exhibent διαιροῦντες: quod, quum orationem deformet (unde ortum sit facile cognoscis), expunxi. De hac Thaletis sententia (Plutarch. De plac. philos. I. c. 8) Fr. Creuzer *Symbol. u. Mythol. d. alt. Völker*, P. III (ed. 3) p. 776 sq., paucis exposuit.

7. μὲν] Deest in Lub.

8. τὰς ἀγαθάς] Desunt in Bodl. 1. 2. Mox, pro τὰς φαύλας, Par. 1. 2 τὰς φαύλους, Arg. Ottob. 1. 2 τοὺς φαύλους, Lub. et Petr. τὰς κακάς, ad marg. vero Lub. ab eadem manu φαύλους. Plutarch. l. c. (Plut. Scriptt. mor. ed. Dübner. T. II. p. 1074): Θαλῆς κτλ. δαίμονας ὑπάρχειν οὐσίας ψυχικάς· εἶναι δὲ καὶ ἥρωας τὰς κεχωρισμένας ψυχὰς τῶν σωμάτων, καὶ ἀγαθοὺς μὲν τὰς ἀγαθάς, κακοὺς δὲ τὰς φαύλας.

9. ἀγένητον ... ἀγενήτου] Sic ex Par. 1 et Arg. emendavi vulg. ἀγέννητον ... ἀγεννήτου. Cf. c. 4. n. 10. Vocabulum ἀγεννήτου nuspiam Plato ad deum adhibuit. Antea δὲ post Πλ. in Aet. omissum. Bodl. 2 ἀπέχων pro ἐπέχων.

10. τοῦ] Ita Lub. Bodl. 1. Mon. Reliqui codd. msti ut editi τὸν legunt. Solus Lindnerus edidit τοῦ, iam a Gesnero ex coniectura commendatum. De Platonis daemonologia vid. Creuzer l. c. p. 780 sqq.

11. λέγειν] Lub. et Mon. λέγει. Mox iidem εἰρηκόσι. Cf. c. 1. n. 2.

12. Περὶ . . . ἐκγόνους] Plat.

placita accurate scrutati sunt memorant, dividit in deum, in daemones, in heroes. Ac deum quidem mentem mundi agnoscit, daemones vero essentias censet animales, et heroes animas hominum [a corpore] separatas, bonos quidem bonas, malos vero improbas. Plato autem, qui caetera assensum cohibet, et ipse in deum infectum, in creata ab infecto ad ornatum coeli tum errantia tum fixa sidera, et in daemones dividit; de quibus daemonibus ipse recusans dicere audiendos censet qui de iis dixerunt. *De caeteris daemonibus dicere et scire originem [eorum] vires nostras superat, credendum autem iis qui priores dixerunt, ut ipsi narraverunt posteris, qui utique maiores suos probe noverant; fides ergo deorum filiis derogari non potest, etiamsi absque probabilibus et necessariis demonstrationibus dicant, sed ut res domesticas narrare se profitentibus, prout consuetudo iubet, credendum. Sic igitur secundum illos de ipsorum deorum origine nos quoque teneamus et dicamus. Ex Terra et Coelo filii geniti sunt*

Tim. p. 40 D. E. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. Vol. IX. p. 324). Idem locus citatur a Clemente Al. (qui eum ad sanctos prophetas detorquet) Strom. V. c. 13. §. 85 et ab Eusebio Praep. ev. II. c. 7. XIII. cc. 1. 14.

13. πειστέον] Lub. et Mon. πιστέον. Plat. ἐκγόνοις pro ἐγγ.

14. γέ που] Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. γέ τοι. Plat. δέ που. — Pro ἑαυτῶν Lub. et Mon. ἐπ' αὐτῶν, sed Lub. in marg. pr. m. ἑαυτῶν. In Par. 2 ἑαυτῶν προγόνους abest. Plat. γε αὑτῶν. — Pro εἰδότων, quod in omnibus codd. mstis legitur, editi ex Plat. εἰδόσιν habent; sed illud, quum etiam Clemens (sine codicum dissensione) praebeat, emendare non audeo. Statuendum igitur illud εἰδότων dictum esse ἀνακολούθως (exempla vide Iustin. Apol. I. c. 55. n. 9, cf. Winer *Gramm. d. neutestam. Spr.* ed. 6. p. 505), nisi, quod equidem improbo, τοὺς ἑαυτῶν προγόνους de deorum posteris h. e. daemonibus velis intelligere. Pape (Lex. gr. T. II. p. 675): „Bei Dion. Hal. 7, 50 heissen οἱ πρόγονοι die Nachkommen."

15. κ. ἄνευ] Plat. καίπερ ἄνευ τε. Tum λέγουσιν, id quod etiam Bodl. 1 habet. Plat. ἀλλ'.

16. ἀπαγγέλλειν] Aet. ἐπαγγέλλειν. Bodl. 1. 2 πιστέον pro πιστευτέον. — Νόμος est consuetudo, mos. „Mos enim fert, ac verum est, ut his qui de rebus domesticis verba faciunt maiorem fidem habeamus quam qui de alienis" (Lindn.).

17. περὶ αὐτῶν] Arg. Lub. Petr. Bodl. 1. Mon. Aet. περὶ τούτων. Plat. καὶ περὶ τούτων, quod quidem Gesner. et hîc reponi vult. In

ρανοῦ παῖδες Ὠκεανός τε καὶ Τηθὺς [18] ἐγεννήθησαν, τούτων δὲ [19] Φόρκος Κρόνος τε καὶ Ῥέα καὶ ὅσοι μετὰ τούτων, ἐκ δὲ Κρό-
νου [20] τε καὶ Ῥέας Ζεὺς Ἥρα τε καὶ πάντες, [21] οὓς ἴσμεν πάντας 26
ἀδελφοὺς λεγομένους αὐτῶν, [22] ἔτι τε τούτων ἄλλους ἐκγόνους.
5 Ἆρ' οὖν ὁ τὸν ἀΐδιον νοῦν καὶ λόγῳ [23] καταλαμβανόμενον περινοήσας θεὸν καὶ τὰ ἐπισυμβεβηκότα αὐτῷ [24] ἐξειπών, τὸ ὄντως ὄν, τὸ μονοφυές, τὸ ἀγαθὸν ἀπ' αὐτοῦ [25] ἀποχεόμενον, ὅπερ ἐστὶν ἀλήθεια, καὶ περὶ πρώτης δυνάμεως, καὶ ὡς [26] περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντα ἐστὶ καὶ ἐκείνου ἕνεκεν πάντα, καὶ [27] ἐκεῖνο αἴτιον πάντων, καὶ περὶ δύο καὶ τρία, δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ
τρίτον περὶ τὰ τρίτα, περὶ τῶν ἐκ τῶν αἰσθητῶν γῆς τε καὶ οὐ- B
ρανοῦ λεγομένων γεγονέναι μεῖζον ἢ καθ' ἑαυτὸν τἀληθὲς μαθεῖν ἐνόμισεν; Ἢ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Ἀλλ' [28] ἐπεὶ ἀδύνατον γεννᾶν καὶ ἀποκυΐσκεσθαι θεοὺς ἐνόμισεν, [29] ἑπομένων τοῖς γινομένοις τελῶν, καί, τὸ τούτου ἀδυνατώτερον, [30] μεταπεῖσαι τοὺς πολλοὺς ἀβασανίστως τοὺς μύθους παραδεχομένους, διὰ ταῦτα μεῖζον ἢ καθ' ἑαυτὸν γνῶναι καὶ εἰπεῖν ἔφη περὶ τῆς τῶν ἄλλων δαιμόνων γενέσεως, οὔτε μαθεῖν οὔτε ἐξειπεῖν γεννᾶσθαι θεοὺς

Plat. καὶ ante ἡμῖν deest. Verba ἐχέτω καὶ Bodl. 2 non agnoscit. Bodl. 1 καὶ λεγέσθω praetermisit. Lub. et Mon. λεγέσθων.

18. ἐγεννήθησαν] Plat. ἐγενέσθην. Mox Lub. ἐκ τούτων, ut Plato.

19. Φόρκος] Ita codd. msti (etiam Gesn. Rechenb. Dech. Lindner.), praeter Lub. et Petr.: in quibus (ut ap. caelt. editt.) est φόρκυς. Illa vero lectio sana est (Pind. Pyth. 12, 18). Postea pro μετὰ Bodl. 1 μὲν.

20. τε] Plat. non praebet.

21. οὓς] Plat. ὅσους.

22. ἔτι τε] Plat. ἔτι τε τούς.

23. καταλαμβανόμενον] Bodl. 1. 2. Aet. λαμβανόμενον. Mon. νοήσας pro περινοήσας. Pro θεὸν Par. 2 θεῖον, Bodl. 1. 2. Aet. ἄθεοι.

24. ἐξειπών] Codd. msti et editi ἐξειπεῖν. Illud reponendum esse iam Gesnerus admonuit. Τὰ ἐπισυμβεβηκότα αὐτῷ (Stephan. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. III. p. 1815) sunt attributa dei, quae naturae divinae insunt ὡς χρόα σώματι (c. 24). Sic bonum deo inesse dicit κατὰ συμβεβηκός, c. 24: cf. quae ibi (n. 13) sunt observata. Frustra Suffr. Petrus legendum putavit τὸ ἀϊδίως ὄν, pro τὸ ὄντως ὄν, licet illud invenerit in suo cod. msto. Deest ὄντως in Bodl. 2.

25. ἀποχεόμενον] Par. 2. Bodl. 1. 2 ἐπιχεόμενον.

26. περὶ . . . τρίτα] Pseudo-

*Oceanus et Tethys*, *ex his Phorcus et Saturnus et Rhea et quicumque cum his*, *ex Saturno et Rhea Iuppiter et Iuno et omnes*, *quoscumque fratres eorum dici novimus*, *aliosque praeterea ex his genitos.* Num igitur qui aeternam mentem et deum qui ratione cognoscitur contemplatus est et quae ei congruunt explicuit, nempe id quod vere est, quod uniusmodi est, bonum ab eo emanans, id est veritatem, item de prima potestate, et quomodo *circa omnium regem sint omnia eiusque causa omnia*, *et ipse omnium causa sit*, item circa duo et tria, *secundum circa secunda*, *tertium circa tertia:* num is, inquam, de iis qui ex rebus sub sensum cadentibus, coelo et terra, orti feruntur verum discere maius esse viribus suis existimavit? Profecto id non licet dicere. Sed quia fieri non posse existimabat ut generent et gignantur dii, quippe quum ea quae ortum habent finis sequatur, et, id quod multo difficilius quam illud est, ut vulgus quod fabulas inconsiderate adscivit dedoceatur, propterea maius viribus suis esse dixit noscere et disserere de caeterorum daemonum origine, quum deos generari neque intelligere neque eloqui posset. Quod

Plat. Epist. II. p. 312 D. E. ed. Steph. (Vol. XI. p. 69): qui locus difficillimus omnes editores fugit, dum una cum Gesnero somniant de verbis Tim. p. 41 *Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν πρότερον κρατῆρα . . . ἀλλὰ δεύτερα καὶ τρίτα*, ad quae credunt Athenagoram respexisse. Laudatur autem ille Pseudo-Platonis locus etiam a Iustino Mart. Apol. I. c. 60 (cf. ibi n. 9), Clemente Al. l. c. V. c. 14. §. 104, Eusebio l. c. XI. cc. 17. 20, aliis. Cf. Ast *Leben und Schriften Platon's* p. 510. — Arg. Lub. Mon. *περὶ τῶν πάντων*. Mox Plat. *πάντ' ἐστι*. Idem *ἕνεκα* pro *ἕνεκεν*.

27. *ἐκεῖνο*] Dechair. temere mutavit in *ἐκεῖνος*. Plat. pro *πάντων* habet *ἁπάντων τῶν καλῶν*. Verba *καὶ περὶ δύο καὶ τρία* non sunt Platonis sed Athenagorae. Lindnerus apodosin falso incipit a verbis *μεῖζον ἢ κτλ.*

28. *ἐπεὶ*] Arg. *ἐπειδή*.

29. *ἑπομένων*] Deest Bodl. 1. 2. Mox *γινομένοις* (Aet.) pro vulg. *γιγνομένοις* (c. 6. n. 19) reposui. Ante *τελῶν* Lub. *καὶ* habet.

30. *μεταπεῖσαι*] Scil. *ἐπεὶ ἀδύνατον ἐνόμισεν*. Articulus *τὸ*, qui paullo ante in enuntiatione interposita habetur, ab Aet. abest. De form. dic. cf. c. 11. n. 13. Tu fortasse conieceris legendum: *καὶ ἔτι* (pro *τὸ*) *τοῦτον ἀδυνατώτερον* (scil. *ἐνόμισεν*) *μεταπεῖσαι* = *et multo difficilius quam illud esse ut.*

[31] δυνάμενος. Καὶ τὸ εἰρημένον αὐτῷ· [32] Ὁ δὴ μέγας ἡγεμὼν
ἐν οὐρανῷ Ζεύς, ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα, πρῶτος πορεύεται δια- C
κοσμῶν πάντα καὶ [33] ἐπιμελούμενος, τῷ δὲ ἕπεται στρατιὰ θεῶν
τε καὶ δαιμόνων· οὐκ ἐπὶ τοῦ ἀπὸ [34] Κρόνου λεγομένου ἔχει
Διός. Ἔστι γὰρ ἐν τούτῳ ὄνομα τῷ ποιητῇ τῶν ὅλων. Δηλοῖ
δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων· [35] ἑτέρῳ σημαντικῷ προσειπεῖν αὐτὸν
οὐκ ἔχων τῷ δημώδει ὀνόματι, οὐχ ὡς ἰδίῳ [36] τοῦ θεοῦ ἀλλ' εἰς
σαφήνειαν, [37] ὅτι μὴ δυνατὸν εἰς πάντας φέρειν κατὰ δύναμιν
τὸν θεόν, προσεχρήσατο, ἐπικατηγορήσας τὸ μέγας, ἵνα διαστείλῃ
τὸν οὐράνιον ἀπὸ τοῦ [38] χαμᾶθεν, τὸν ἀγένητον ἀπὸ τοῦ γενη-
τοῦ, τοῦ νεωτέρου μὲν οὐρανοῦ καὶ γῆς, νεωτέρου δὲ [39] Κρητῶν, D
οἳ ἐξέκλεψαν αὐτὸν μὴ ἀναιρεθῆναι ὑπὸ τοῦ πατρός.

24. Τί [1] δαὶ δεῖ πρὸς ὑμᾶς πάντα λόγον κεκινηκότας ἢ ποιη-
τῶν μνημονεύειν ἢ [2] καὶ ἑτέρας δόξας ἐξετάζειν, τοσοῦτον εἰπεῖν
ἔχοντι· [3] Εἰ μὴ καὶ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι ἕνα μὲν εἶναι ἐπεγί-

31. δυνάμενος] Codd. msti et editi δυναμένους. Illud Gesner. et S. Petr. coniecere, et recte quidem, ea verba quum ad solum quadrent Platonem.

32. Ὁ δὴ ... δαιμόνων] Plat. Phaedr. p. 246 E. ed. Steph. (Vol. X. p. 321). Vide Iustin. Cohort. ad gentt. c. 31 (n. 5). — Antea Par. 2 τούτῳ, non αὐτῷ. Plato ὁ μὲν δὴ μέγας. Sic et Arg., ita tamen, ut μὲν supra lineam scriptum sit.

33. ἐπιμελ.] Arg. ἐπικαλούμενος. Tum Plat. τῷ δ'.

34. Κρόνου] Bodl. 1. 2 τοῦ Κρόνου.

35. ἑτέρῳ] Gesn. mallet ἑτέρῳ γὰρ et Maran. ὃς ἑτέρῳ. Sed ferri lectio vulg. potest ideoque debet.

36. τοῦ θεοῦ] Arg. τῷ θεῷ (sic).

37. ὅτι ... θεόν] Respicit ad illum Platonis locum supra c. 6 (n. 10) allatum, ex Tim. p. 28 C. ed. Steph.: τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. — Perperam videntur Gesnero verba κατὰ δύναμιν abundare, nisi addatur ἀνθρωπίνην. Et debebat ex Athenagorea consuetudine saltem ἀνθρωπικὴν scribere, cf. c. 28. n. 30. Maranus: „Plato difficultatem dei apud omnes praedicandi non ex dei maiestate infinita, non ex praedicantis imbecillitate repetit, sed ex malo audientium affectu, quos laederet eiusmodi praedicatio; unde Athenagoras impossibile esse statuit ex Platonis sententia, i. e. valde periculosum, apud omnes deum pro viribus praedicare, seu, quod idem est, in vulgus efferre quicquid de deo mens acutior investigaverit.“

38. χαμᾶθεν] Dechair. et Lindner. ex Bodl. 1. 2. Aet. (quibus Arg. addi potest) male ediderunt χαμόθεν pro forma attica ideoque Athe-

autem ab eo dictum est: *Rex magnus in coelo Iuppiter, volucrem currum agens, primus graditur exornans omnia et gubernans, hunc autem sequitur exercitus deorum et daemonum:* id ad illum non pertinet Iovem qui ex Saturno ortus dicitur. Hîc enim Iovis nomine creator universorum designatur. Id vero demonstrat et ipse Plato; quum eum alio convenienti nomine appellare non posset, populari vocabulo, non ut dei proprio sed ad perspicuitatem, quia de deo apud omnes pro viribus disseri non potest, usus est, addito *magni* nomine, ut secerneret coelestem a terrestri, ingenitum a genito, qui iunior est coelo et terra, iunior etiam Cretensibus, a quibus subreptus est ne occideretur a patre.

24. Quid tandem necesse est apud vos, qui omnem doctrinam scrutati estis, aut poetarum meminisse aut alias quoque sententias exquirere, quum haec pauca dicere possim: Si et poetae et philosophi unum deum esse non agnoscerent, nec

nagorae convenienti *χαμᾶθεν*, quae in reliquis codd. mstis comparet. Caeteri editores *χαμάθεν*. Cf. Lobeck. ad Phryn. p. 94. Pro vulg. *ἀγέννητον* et *γεννητοῦ* scripsi ex Par. 1 et Arg. *ἀγένητον* et *γενητοῦ* (n. 9).

39. *Κρητῶν*] Meursius in Creta sua lib. II. c. 3 pro voce *Κρητῶν* amat legere *Κουρητῶν*, quia Iovis custodes [quibus furtim a Rhea Iuppiter educandus est datus] nominabantur C u r e t e s: et mehercle haecce melior videtur lectio, licet illa altera etiam possit retineri; Curetes enim illi natione Cretenses erant. *Dechair.* — Bodl. 1. 2 *ἐξέλαμψαν* pro *ἐξέκλεψαν*. Bodl. 1 *ἀπὸ* pro *ὑπὸ*.

1. *δαὶ*] Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2. Aet. *δὲ*. Utraque vocula saepe a librariis confunditur: c. 17. n. 32. c. 20. n. 31. c. 26. n. 21, coll. c. 22. n. 31.

2. *καὶ*] Deest in Lub. — Verba *τ ο σ ο ῦ τ ο ν εἰπεῖν ἔχοντι* (= „qui paucis ita possim dicere“) spectant ad sequentia. Cum *δεῖ* subaudias *μοι*. Male Suffr. Petrus *π. λ. κεκινηκότας* ad Athenagoram, non ad imperatores, retulit in hunc modum: „Quid opus est me omne doctrinae genus scrutando (h. e. argumenta undique exquirendo ad causae christianae defensionem) apud vos aut poetas recitare aut alias opiniones examinare, qui tantum habeam quod dicam?“ Unde vir doctus etiam legit *ἔχοντας* (pro *ἔχοντι*), interrogandi notam huic verbo postponens. Lindnerus malit „*ἔχοντα* scil. *ἐμέ*.“ Sine ratione. Structura verbi *δεῖ* cum dativo personae satis nota est. *Ἕτεραι δόξαι* sunt p h i l o s o p h o r u m sententiae.

3. *Εἰ μὴ καὶ ποιηταὶ ... ἡμεῖς*

νωσκον θεόν, περὶ δὲ τούτων οἱ μὲν ὡς περὶ δαιμόνων, οἱ δὲ ὡς περὶ ὕλης, οἱ δὲ ὡς περὶ ἀνθρώπων γενομένων ἐφρόνουν, ἡμεῖς γε ἂν εἰκότως ἐξενηλατούμεθα, διαιρετικῷ λόγῳ καὶ περὶ θεοῦ καὶ ὕλης καὶ περὶ τῆς [4] τούτων αὐτῶν οὐσίας κεχρημένοι; Ὡς γὰρ θεόν [5] φαμεν καὶ υἱὸν τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ πνεῦμα 27
ἅγιον, [6] ἑνούμενα μὲν κατὰ δύναμιν τὸν πατέρα τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα, [7] ὅτι νοῦς λόγος σοφία ὁ υἱὸς τοῦ πατρός, καὶ ἀπόρροια ὡς φῶς ἀπὸ πυρὸς τὸ πνεῦμα, οὕτως καὶ [8] ἑτέρας εἶναι δυνάμεις κατειλήμμεθα περὶ τὴν ὕλην [9] ἀρχούσας καὶ δι᾽ αὐτῆς, [10] μίαν

*γε ἂν εἰκότως ἐξενηλατούμεθα*] Sensus est: Vestri poetae et philosophi, quamquam unum agnoscunt deum (cc. 5 et 6), non tamen habentur athei nec vexantur; inde par est nos quoque immunes esse a vexatione, qui distincta ratione de deo loquimur, creatorem a creaturis discernentes (cc. 7. 15 coll. 18. 19, c. 22. n. 40). Ad creaturas autem dei pertinent etiam angeli. Codd. msti et editi *εἰ καὶ μὴ ποιηταὶ* ... *ἡμεῖς τε ἂν εἰκότως ξενηλατούμεθα*. Haec vitiosa esse iam Gesnerus notavit, dicens: „Lego *εἰ μὴ καὶ ποιηταὶ* ... *ἡμεῖς γε ἂν εἰκότως ξενηλατούμεθα*, nisi malis *ἡμεῖς γε ἀνεικότως* et ab initio periodi *εἰ καὶ οἱ ποιηταί*. Sed sensus eodem recidit.“ Addit Stephanus: „Ubi pro *τε* repositum fuerit *γε* (quod mendum frequentissimum est), nondum emendatum locum habuerimus; nam ut verba significent *merito nos reiiceremur*, ex praesenti *ξενηλατούμεθα* faciundum fuerit praeteritum imperf. *ἐξενηλατούμεθα*, quod iungatur cum *ἄν*, vel *ξενηλατοίμεθα*.“ Sed ei „magis placet, tempus praesens retinendo, *ἂν* cum *εἰκότως* iungere, ut sit *ἀνεικότως*, legendo etiam in principio periodi *εἰ καὶ οἱ ποιηταί*.“ — Pro *περὶ δὲ τούτων*, h. e. *θεῶν νομιζομένων*, de quibus antea dixit, Gesnerus existimat clarius legi *περὶ δὲ τῶν ἄλλων*: *de reliquis qui vulgo dii habentur.* Illud pronomen demonstr., ut Latinorum *iste*, in contemtum dictum est.

4. *τούτων αὐτῶν*] Aet. *αὐτῶν τούτων*. Cf. c. 34. n. 10.

5. *φαμεν*] Usurpatum ut c. 10: *πλῆθος ἀγγέλων κ. λ. φαμεν.* Mox Bodl. 1. 2. Aet. *ἅγιον πνεῦμα* pro *πν. ἅγ.*

6. *ἑνούμενα κτλ.*] In genere neutro, ad deum et filium (dei mentem) et spiritum (dei effluvium) relato, Semlerus (*S. J. Baumgartens Untersuch. theol. Streitigkk.* T. II. p. 73) praeter necessitatem offendit (Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* ed. 2. p. 824 sq.), quum praesertim ad sententiam quadret scriptoris. Sunt porro qui pro *μὲν* legerent *μήν* (G. Olearius De spiritus sancti cum patre adoratione p. 8). Tu, si me audies, nihil mutabis. Illa particula *μὲν* absolute ponitur, ut nullum *δὲ* sequatur, ubi oppositum facile cogitatione adiici potest. Cf. n. 10 et c. 28. n. 33; Winer *Grammat. d. neutest. Spr.* ed. 6. p. 507 sq. Hîc:

de istis [diis] ita sentirent ut eos alii daemones esse, alii materiam, alii homines fuisse dicant, certe non deesset causa cur nos exagitaremur, qui deum et materiam et utriusque naturas discernimus? Quemadmodum enim deum agnoscimus et filium ipsius logon et spiritum sanctum, scilicet unitos secundum potentiam patrem filium spiritum, quia mens logos sapientia est filius patris, effluentia autem ut lumen ab igne spiritus: sic etiam alias esse potestates accepimus, quae circa materiam et ope materiae principatum exercent,

*ἑνούμ. μὲν κ. δύναμιν, διαιρούμενα δὲ κατὰ τάξιν* = *pares quidem numine* (s. iuxta divinitatem), *distincti vero ordine*. Provoco ad verba c. 10: *Τίς οὖν οὐκ ἂν ἀπορήσαι, λέγοντας θεὸν πατέρα καὶ υἱὸν θεὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον, δεικνύντας αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τῇ ἑνώσει δύναμιν καὶ τὴν ἐν τῇ τάξει διαίρεσιν, ἀκούσας ἀθέους καλουμένους;* Videsis quae ibi adnotavi (n. 16), etiam de significatione vocis *δύναμις*. Frustra Gesnerus, quocum (ut assolet) Rechenbergius facit, legere mallet: *τρία μὲν κατὰ δύναμιν, ἑνούμενα δὲ κατ' οὐσίαν, τὸν πατέρα* etc.

7. *ὅτι νοῦς* usque *τὸ πνεῦμα*] Haec verba, quae rationem *ἑνώσεως* illius addunt, in Lub. praetermissa sunt errore librarii, ob repetitum *τὸ πνεῦμα*. Noli ex *ὅτι* cum Oleario (l. c. p. 6) efficere *ἅτε* vel *ὅ,τι* „eo sensu quo *οἷον*." Articulum *ὁ* ante *υἱὸς* vulgo omissum ex Par. 1 et Arg. reposui. Convenientius autem legeretur inverso ordine *τοῦ πατρὸς ὁ υἱός*. Cf. e. g. c. 10: *Ὄντος δὲ τοῦ υἱοῦ ἐν πατρὶ καὶ πατρὸς ἐν υἱῷ, ἑνότητι κτλ., νοῦς καὶ λόγος τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ*. Non muto. De *σοφίᾳ* cf. Prov. c. 8. Cum *ἀπόῤῥοια* subaudiendum *αὐτοῦ*, h. e. *τοῦ πατρός*. C. 10: *ἅγιον πνεῦμα ἀπόῤῥοιαν εἶναί φαμεν τοῦ θεοῦ, ἀποῤῥέον καὶ ἐπαναφερόμενον ὡς ἀκτῖνα ἡλίου.*

8. *ἑτέρας*] Bodl. 1. 2 *ἕτερον*. Tum Mon. *εἶναι* omisit. *Δυνάμεις* vocantur angeli: c. 10. n. 16.

9. *ἀρχούσας*] Codd. msti et editi *ἐχούσας*. Si elegantem illam recipimus coniecturam, quam Marano debemus, paucis verbis expressam habemus totam Athenagorae sententiam de angelis, quos et materiae praefectos fuisse et quicquid iuvant aut nocent id per materiam praestare mox docet. Lectio vulgata commodum sensum non praebet, sive cum Gesnero reddamus „quae vel circa materiam vel intra eam (S. Petrus: „per ipsam") versantur", sive cum Lango „circa materiam versantes et per eam consistentes."

10. *μίαν μὲν*] Non *δὲ* respondet (vide n. 6), sed oppositum cogita: *ἄλλας δὲ οὐκ ἀντιθέους*. Cf. Baumgarten-Crusius *Comp. d. chr. Dogmengesch.* P. II. p. 216.

*μὲν τὴν ἀντίθεον, οὐχ ὅτι ἀντιδοξοῦν τί ἐστι τῷ θεῷ, ὡς τῇ φιλίᾳ τὸ νεῖκος κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα καὶ τῇ ἡμέρᾳ νὺξ* [11] *κατὰ τὰ φαινόμενα (ἐπεὶ κἂν εἰ ἀνθειστήκει τι* [12] *τῷ θεῷ ἐπαύσατο τοῦ εἶναι, λυθείσης αὐτοῦ τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει καὶ ἰσχύϊ τῆς* B *συστάσεως), ἀλλ'* [13] *ὅτι τῷ τοῦ θεοῦ ἀγαθῷ, ὃ κατὰ συμβεβηκός ἐστιν αὐτῷ καὶ συνυπάρχον, ὡς χρόα* [14] *σώματι, οὗ ἄνευ οὐκ ἔστιν (οὐχ ὡς* [15] *μέρους ὄντος, ἀλλ' ὡς κατ' ἀνάγκην συνόντος παρακολουθήματος, ἡνωμένου καὶ* [16] *συγκεχρωσμένου, ὡς τῷ πυρὶ ξανθῷ εἶναι καὶ τῷ αἰθέρι κυανῷ),* [17] *ἐναντίον ἐστὶ τὸ περὶ τὴν ὕλην ἔχον πνεῦμα, γενόμενον* [18] *μὲν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καθὸ οἱ λοιποὶ ὑπ' αὐτοῦ γεγόνασιν ἄγγελοι, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ὕλῃ καὶ τοῖς τῆς ὕλης εἴδεσι* [19] *πιστευσάμενον διοίκησιν. Τοῦτο γὰρ ἡ*

11. *κατὰ τὰ φαινόμενα*] Bodl. 2 *κατὰ τὸ φαινόμενα.* Gesner.: „sicut sensibus nostris apparet", Petr.: „in rebus visibilibus", Maran.: „ut oculis cernimus". Debebant reddere: „iuxta apparentiam astrorum", qua vel oriuntur vel occidunt; gemäss den Erscheinungen am Himmel, den auf- und untergehenden Gestirnen, welche sich am äussern Horizonte zeigen. Sic vox *τῶν φαινομένων* (c. 5) apud veteres interdum usurpatur.

12. *τῷ θεῷ*] In Arg. ex praecedentibus hic additur *ὡς τῇ φιλίᾳ τὸ νεῖκος.*

13. *ὅτι τῷ τ. θ. ἀγαθῷ*] Haec verba cum *ἐναντίον ἐστὶ κτλ.* copulanda sunt. Spiritus materiae non valet adversari deo sed tantum eius bonitati, quae attributum dei est. Rössler: „Vielleicht hat Athenagoras nichts weiter gedacht als: jener böse Geist könne zwar der Macht Gottes keine Grenzen setzen, inzwischen sei doch sein ganzer Sinn gegen die guten Absichten desselben." Maranus de formula *κατὰ συμβεβηκὸς* haec observavit: „Sic etiam supra c. 23 *τὰ ἐπισυμβεβηκότα αὐτῷ.* Quae quidem loquendi ratio interdum significat a c c i d e n s; unde Clemens Strom. V. p. 587: *Deus μήτε συμβεβηκός τι μηδὲ ᾧ συμβέβηκέν τι, neque est accidens neque ei quicquam accidit.* Sed tamen eadem voce interdum ea quae alicui rei necessario conveniunt sive a t t r i b u t a significantur, velut cum ait Eusebius Demonstr. evang. IV. p. 148: *ἡ μὲν αὐγὴ οὐ κατὰ προαίρεσιν τοῦ φωτὸς ἐκλάμπει, κατά τι δὲ τῆς οὐσίας συμβεβηκὸς ἀχώριστον. Splendor non ex luminis proposito et voluntate splendet, sed secundum quiddam quod essentiae inseparabiliter convenit.* Ambigua videri non debet Athenagorae sententia, cum diserte declaret hac voce ea significari quae nec pars dei esse possunt nec ab eo separari."

14. *σώματι*] Arg. *σώματος.*

15. *μέρους*] Gesner. et Petr.: „non est quidem color pars corpo-

unam scilicet deo inimicam, non quod deo quidquam adversetur, ut amicitiae discordia secundum Empedoclem et nox diei secundum apparentiam astrorum (quandoquidem si quid deo adversaretur esse desiisset, dei potentia et vi dissolutum), sed quia dei bono, quod ei adiunctum est et ei coexistit, ut color corpori, quo sine non existit (non quod pars illius sit, sed ut necessario coexistens proprietas, ei insita et penitus infixa, ut igni coexistit color fulvus et aetheri caeruleus), contrarius est ille circa materiam versans spiritus, a deo quidem factus, ut caeteri angeli, ac materiae eiusque specierum administrationi praefectus. Haec enim est

ris." Polius intellige sic: „non quod *τὸ ἀγαθὸν* pars dei sit." — Bodl. 2 *μέρος*.

16. *συγκεχρωσμένου*] Cf. Prolegg. p. L. Par. 1. Lub. Mon. *συγκεχρωμένου*. Verba quae sequuntur, *ὡς τῷ πυρί*, ne commate deleto iungas cum *συγκεχρωσμένου* (Lindn.), neve suppleas *συμβαίνει* (Dechair.), sed ex praegressa sententia *σύνεστι*. S. Petrus: „sed ut res ex necessitate innata consequens, unita et inviscerata, non aliter quam igni *nativum est* fulvo esse et aëri ceruleo."

17. *ἐναντίον ἐστὶ* etc.] Haec a S. Methodio Tyri episcopo († 311) laudantur ap. Epiphanium Haeres. 64. c. 21 (ed. Petav. T. I) p. 544 et ap. Photium Biblioth. c. 234 (ed. Bekk.) p. 293. Epiph.: *Τί οὖν ὁ διάβολος λέξεται; Πνεῦμα περὶ τὴν ὕλην ἔχον, καθάπερ ἐλέχθη τῷ Ἀθηναγόρᾳ* (vulg. *ὦ Ἀθηναγόρα*), *γενόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὥσπερ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ κτλ.* Phot.: *ὅτι φησιν (Μεθόδιος), Ὁ διάβολός ἐστι πνεῦμα περὶ τὴν ὕλην, γενόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καθάπερ καὶ Ἀθηναγόρᾳ ἐλέχθη, ὥσπερ δὴ καὶ οἱ λοιποὶ κτλ.* Praesertim quae sequuntur inde a verbis *Ὡς δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων* non verbotenus a Methodio ex Athenagora sunt descripta, sed quaedam resecta, transposita, immutata; insuper observes quae ab Athenagora de nonnullis angelis dicantur, *οἱ δὲ ἐνύβρισαν κτλ.*, ea omnia a Methodio referri ad unum diabolum.

18. *μὲν*] Particula *δέ*, quae respondet, longius disiuncta: c. 25: *Ὁ δὲ τῆς ὕλης ἄρχων κτλ.* Cf. c. 26. n. 3.

19. *πιστευσάμενον*] Arg. *πιστευόμενον*. Meth. *πεπιστευμένον*. Sane passivum exspectaveris (Winer l. c. p. 232 sq.). Aoristum medii tempus hîc non passive capiendum (Gesn.), sed vis ei inest reflexiva: „der die Verwaltung sich hatte anvertrauen lassen." De *τοῖς τῆς ὕλης εἴδεσι* c. 15. n. 13 adeas. Cf. c. 25. n. 4.

τῶν ἀγγέλων σύστασις, τῷ θεῷ ἐπὶ προνοίᾳ [20]γεγονέναι τοῖς C
ὑπ' αὐτοῦ διακεκοσμημένοις, [21]ἵνα τὴν μὲν παντελικὴν καὶ γενικὴν ὁ θεὸς ἔχῃ τῶν ὅλων πρόνοιαν, τὴν δὲ ἐπὶ μέρους οἱ ἐπ' αὐτοῖς ταχθέντες ἄγγελοι. [22]Ὡς δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, αὐθαίρετον καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν ἐχόντων (ἐπεὶ οὐκ ἂν οὔτ' ἐτιμᾶτε τοὺς ἀγαθοὺς οὔτ' ἐκολάζετε τοὺς πονηρούς, εἰ μὴ ἐπ' αὐτοῖς ἦν καὶ ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετή· καὶ οἱ μὲν σπουδαῖοι περὶ ἃ πιστεύονται ὑφ' [23]ὑμῶν, οἱ δὲ ἄπιστοι εὑρίσκονται), καὶ τὸ κατὰ τοὺς ἀγγέλους ἐν ὁμοίῳ καθέστηκεν. [24]Οἱ D

20. *γεγονέναι*] Hanc lectionem ex Methodio levissima mutatione reposui pro vulgari *γέγονεν*, quae tolerari nequit. Iam omnia sunt sana. Supersedemus Gesneri et Fabricii coniecturis; ille legit *διὰ τοῦτο γὰρ* (sive *καὶ γὰρ*) *ἡ τ. ἀ. σύστασις τῷ θ. ἐ. πρ. γέγονεν κτλ.*, hic vero (Hist. crit. de la rep. des lettres T. IX. p. 134) *τοῦτο γὰρ ἡ τ. ἀ. σύστασις, ἢ τῷ θεῷ ἐ. πρ. γέγονεν κτλ.* Lindnerus *διὰ* per ellipsin subintellexerit! Omnibus (Gesn., S. Petr., Lang., Maran., Lindn.) *σύστασις* hîc est *creatio* (v. c. Gesn. „Idcirco enim angelos deus creavit"); notat potius (comp. c. 25. p. 28 B, c. 26. p. 30 D, c. 36. p. 39 B) *constitutionem.*

21. *ἵνα κτλ.*] Non multum discrepat haec opinio a sententia Platonis, qui tum alibi tum in Timaeo universalem mundi administrationem deo ingenito et omnium conditori, particularem vero diis coelestibus et iunioribus h. e. sideribus et daemonibus tribuit. [Cf. Porphyr. De abstin. 1, 57. Iambl. De myst. Aeg. 5, 23: *θεοὶ κοσμικοί* et *μερικοί.*] Ab Athenagora non longe absunt etiam aliquot alii scriptores christiani in ecclesia primitiva, quos constat plusculum olere philosophiae. *Suffr. Petrus.* Generalis illa providentia, quam deo tribuit Athenagoras, non sic accipienda est, quasi rebus particularibus ita praeficiat legatos suos, ut nullam ipse illarum procurationem gerat. Tam stulta opinio non potest affingi Athenagorae, qui De resurr. c. 18 pronuntiat „nihil neque in coelo neque in terra a gubernatione et providentia dei destitui, sed ad omnia, sive non videantur sive videantur sive parva sint sive magna, pervenire creatoris sollicitudinem." Quare providentia illa generalis in eo posita, quod, cum angeli prae naturae suae conditione paucis tantum rebus providere possint, deus omnia prorsus regat et gubernet. Unde illam providentiam Athenagoras *παντελικὴν* et *γενικὴν* vocat. Methodius ita hunc locum Athenagorae citat, ut eum non modo de providentia dei non detrahere existimaverit, sed etiam idoneum ad dei dominatum adstruendum iudicaverit. Sic enim habet: ... *ἵνα τὴν μὲν παντελικὴν καὶ γενικὴν ὁ θεὸς ἔχων τῶν ὅλων πρόνοιαν ἢ τὸ κῦρος καὶ τὸ κράτος ἁπάντων*

angelorum constitutio, ut deo providentiae sint rerum ab ipso creatarum, ita quidem, ut universam deus et generalem omnium habeat providentiam, eam vero quae partes attingit instituti ad hoc munus angeli. Profecto quemadmodum in hominibus, qui liberam habent eligendae virtutis et vitii optionem (neque enim vel praemiis bonos vel suppliciis improbos afficeretis, si penes illos situm non esset et vitium et virtus: atque alii quidem in his quae iis a vobis committuntur probi, alii autem infideles reperiuntur): ita in angelis res se

αὐτὸς ἀνηρτημένος. *Maranus.* Cf. Baumgarten-Crusius l. c. P. II. p. 195. Par. 2 et Bodl. 1 ἵνα ᾖ (sic) τὴν κτλ. Verbum ἔχῃ, quod in codd. mstis et editis desideratur, equidem ex Methodio (ἔχων) restitui. Gesnerus contra putavit post πρόνοιαν deesse ὑπέχῃ vel ἐπιμέληται vel διοικῇ vel aliud simile. Idem absque ratione legendum censuit: τὴν δὲ τῶν ἐπὶ μέρους (sc. οὖσαν). Cf. c. 25. n. 15. Methodius (ap. Epiph.): τὴν δὲ διὰ μέρους οἱ ἐπὶ τούτῳ ταχθέντες ἄγγελοι. Iustinus Apol. II. c. 5 (n. 5): οὓς (angelos) ἐπὶ τούτοις ἔταξε.

22. Ὡς δὴ καὶ ... καὶ τὸ κατὰ] Tritus καὶ particulae usus in comparationibus: ὡς ... καί. Cf. c. 15. n. 13. Incipit enim apodosis verbis καὶ τὸ κατὰ τοὺς ἀγγέλους etc. Insuper adiectum est ἐν ὁμοίῳ scil. τρόπῳ, *similiter.* Neque geminatum καὶ (in protasi enim ὡς δ. καὶ) offensionem habet; cf. Herbst. ad Xenoph. Memor. Socr. III. c. 5. §. 13. Arg. et Mon. ὡς δὲ pro ὡς δή, et sic interpretes omnes transferunt *quemadmodum autem.* Sed Sophianus in Mon. errorem correxit. Verba καὶ τὴν ἀρετὴν in Lub. mendose exciderunt. Perperam editores ante Maranum et Lindnerus distinxerunt hoc modo: ὡς δὴ ... ἐχόντων (ἐπεὶ ... ἡ ἀρετή) καὶ οἱ μὲν ... εὑρίσκονται, καὶ τὸ κατὰ etc.

23. ὑμῶν] Arg. ἡμῶν.

24. Οἱ μὲν γὰρ κτλ.] Lub. ἄγγελοι pro ἄλλοι. Par. 1. 2. Lub. Bodl. 1. 2 γεγόνασιν οἷοι, inverso ordine. Arg. et Mon. οἷοι omisere. Morell. Duc. Maran. γεγόνασι, sine ν, contra codd. mstos. Methodius haec describendo partim verba partim sententiam mutat aut liberius saltem interpretatur. Ait enim diabolum invidia in homines concepta peccasse ac deinde caeteros amore mulierum captos fuisse: ὁ δὲ ἐνύβρισε καὶ πονηρὸς περὶ τῶν πεπιστευμένων ἐγένετο τὴν διοίκησιν, φθόνον ἐγκισσήσας καθ᾽ ἡμῶν, ὥσπερ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα σαρκῶν ἐρασθέντες καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων εἰς φιλοκοιτίαν (ap. Phot. φιλοτησίαν) ὁμιλήσαντες θυγατράσιν. Verbum ἐνύβρισαν absolute dictum videtur esse. Thucyd. I, 84: μόνοι δι᾽ αὐτὸ εὐπραγίαις τε οὐκ ἐξυβρίζομεν. Cf. Matthiae l. c. p. 728. Formula ἡ τῆς οὐσίας ὑπόστασις spectat ad eorum liberum arbitrium, quo aut ad bonum aut ad malum uti poterant, ἡ ἀρχὴ vero ad

μὲν γὰρ ἄλλοι, αὐθαίρετοι δὴ οἷοι γεγόνασιν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἔμειναν ἐφ' οἷς αὐτοὺς ἐποίησεν καὶ διέταξεν ὁ θεός, οἱ δὲ ἐνύβρισαν καὶ τῇ τῆς οὐσίας ὑποστάσει καὶ τῇ ἀρχῇ, οὗτός τε ὁ τῆς ὕλης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εἰδῶν ἄρχων καὶ ἕτεροι τῶν περὶ τὸ πρῶτον τοῦτο στερέωμα, (ἴστε δὲ μηδὲν ἡμᾶς ἀμάρτυρον λέγειν, ἃ δὲ τοῖς προφήταις ἐκπεφώνηται μηνύειν) ἐκεῖνοι μὲν εἰς ἐπιθυμίαν πεσόντες παρθένων καὶ ἥττους σαρκὸς εὑρεθέντες, οὗτος δὲ ἀμελήσας καὶ πονηρὸς περὶ τὴν τῶν πεπιστευμένων γενόμενος διοίκησιν. Ἐκ μὲν οὖν τῶν περὶ τὰς παρθένους ἐχόν- 28
των οἱ καλούμενοι ἐγεννήθησαν γίγαντες. Εἰ δέ τις [25] ἐκ μέρους εἴρηται περὶ τῶν γιγάντων καὶ ποιηταῖς λόγος, μὴ θαυμάσητε, τῆς κοσμικῆς σοφίας [26] καὶ θεολογικῆς ὅσον ἀλήθεια πιθανοῦ διαφέρει διαλλαττουσῶν, καὶ τῆς μὲν οὔσης ἐπουρανίου, τῆς δὲ ἐπιγείου· [27] καὶ κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ὕλης

[28] Ἴσμεν ψεύδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοῖα.

25. [1] Οὗτοι τοίνυν οἱ ἄγγελοι οἱ ἐκπεσόντες τῶν οὐρανῶν, περὶ τὸν ἀέρα ἔχοντες καὶ τὴν γῆν, οὐκέτι εἰς τὰ ὑπερουράνια

potestatem uni illi in materiam eiusque species concreditam. At editores dativos illos censent a verbo ἐνύβρισαν pendere; reddunt e. g. Petrus: „alii vero tum ordinem tum principium naturae contumeliose tractarunt", Dechairius: „alii vero simul et natura sua et credita sibi administratione abusi sunt", Maranus: „alii vero et naturae substantia (interpr. Campid.: „die Beschaffenheit der Natur") et munere sibi commisso abusi sunt." Ipse c. 2 dicit ἐνυβρίζειν εἴς τινα. Verba autem οὗτός τε ... καὶ ἕτεροι appositionem continent (τε ... καί), ut (per chiasmum) quinam sint illi οἱ δὲ explicent, scilicet οὗτος ὁ τῆς ὕλης ἄρχων (ἐνύβρισε τῇ ἀρχῇ) et ἕτεροι τῶν περὶ τὸ πρῶτον τοῦτο στερέωμα (ἐνύβρισαν τῇ τῆς οὐσίας ὑποστάσει). Iste res sibi commissas improbe administravit, hi cupiditatibus se devinxerunt. Iustinus Dial. c. Tr. c. 140: οὐκ αἰτίᾳ τοῦ θεοῦ ... ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν ἕκαστος αἰτίᾳ τοιοῦτοί εἰσιν, ὁποῖος ἕκαστος φανήσεται. Scholion (fere saeculi XII) in marg. Par. 1 de Athenagorae super angelorum lapsu opinione, quam — ut omnes patres antenicaeni, excepto Iulio Africano — testimonio Mosis, LXX Gen. 6, 2 iuxta lectionem οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ, studet firmare (ἴστε δὲ μηδὲν κτλ.), ita habet: Οὔ μοι δοκεῖ τόδε πάνυ τοι λέγειν ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ πάμπολυ πόρρω τῆς εὐσεβοῦς διανοίας, ἵνα μὴ λέγω καὶ φυσικοῖς λογισμοῖς ἀπαράδεκτον, οὐκ οἶδ' ὅ τι μαθὼν ὁ ἀνήρ, καὶ ταῦτ' εὐσεβῶς ἄγαν καὶ γενναιότατα τοῖσδε τοῖς συγγράμμασιν ἐμφιλοσοφῶν τὸ παράπαν. — Articulus τῶν, ante

habet. Alii enim, liberi scilicet quales a deo facti fuerant, in his permanserunt quorum causa eos creaverat et disposuerat deus, alii vero insolenter se gesserunt et ob naturae suae conditionem et munus sibi commissum, scilicet et iste materiae eiusque specierum princeps et alii circa primum hoc firmamentum constituti, (scitis autem nihil nos sine testibus dicere, sed quae a prophetis praedicata sunt exponere) isti quidem in virginum cupiditatem lapsi et carnis amore superati, hic vero in rerum sibi commissarum administratione negligens et improbus. Ex his igitur virginum amatoribus geniti sunt qui vocantur gigantes. Si qua ex parte locuti sunt de gigantibus etiam poetae, ne miremini, quum divina sapientia tantum a mundana quantum verum a probabili distet, atque haec quidem coelestis sit, ista vero terrena; nempe secundum materiae principem

*Scimus falsa loqui multa veris similia.*

25. Hi igitur angeli de coelis lapsi, qui circa aerem et terram versantur nec iam supra coelos evehi possunt, tum

*περὶ τὸ πρ. τ. στερέωμα* scil. *ὄντων*, in Par. 1 abest. Bodl. 1. 2. Aet. *τοῦ*. Pro *ἐκπεφώνηται* Mon. *ἐμπεφώνηται*.

25. *ἐκ μέρους*] Cf. c. 7. n. 6. — Paullo ante Bodl. 1. 2 *γίγαντες ἐγεννήθησαν*, ordine mutato.

26. *καὶ θεολογικῆς*] Ita Bodl. 1. 2. Aet. et in marg. (a manu secunda) Par. 2; Dechair. Maran. Lindner. Caeteri omisere: quae omissio Gesnerum induxit ut mallet *σοφίας*, *ὅσον ἀ. π. διαφέρει διαλλαττούσης τῆς θείας* (sive *προφητικῆς*), *καὶ τῆς μὲν* etc. De voce *θεολογ.* adi c. 10. n. 18.

27. *καὶ*] Non est in Arg. Particula *καὶ* hic adnectit quae verbis antecedentibus explicationis ergo adduntur (*und zwar* s. *nämlich*). Sensus: Poetae gentiles, licet divina sapientia tantum distet a mundana, tamen aliqua ex parte (n. 25) historiam gigantum prodiderunt, incitati scilicet a diabolo. Idem Iustinus Mart. Apol. I. c. 54 de daemonibus pronuntiavit; coll. Tatian. Orat. ad Gr. c. 40 et Tertullianus Apol. c. 47.

28. *Ἴσμεν ... ὁμοῖα*] Est versus Hesiod. Theog. 27, id quod editores Athenagorae fugit. Hes. *ἴδμεν* pro *ἴσμεν*. Homer. Od. XIX. 203: *ἴσκεν*, *ψ. π. λέγων ἐ. ὁ.* Theogn. 713: *οὐδ' εἰ ψεύδεα μὲν ποιοῖς ἐτύμοισιν ὁμοῖα*. Cum infinitivo *λέγειν* subaudias *ποιητάς*.

1. *Οὗτοι τοίνυν* etc.] „Athenagoras trennt im Falle Satan und seine Engel: von diesen die Dämonen [sensu proprio], als Seelen der Giganten. Diese Dämonen erschei-

ὑπερκύψαι δυνάμενοι, καὶ αἱ τῶν γιγάντων ψυχαὶ οἱ περὶ τὸν κόσμον εἰσὶ πλανώμενοι δαίμονες, [2] ὁμοίας κινήσεις οἱ μὲν αἷς ἔλαβον συστάσεσιν, [3] οἱ δαίμονες, οἱ δὲ αἷς ἔσχον ἐπιθυμίαις, οἱ ἄγγελοι, ποιούμενοι. [4] Ὁ δὲ τῆς ὕλης ἄρχων, ὡς ἔστιν ἐξ αὐτῶν τῶν γινομένων ἰδεῖν, ἐναντία τῷ ἀγαθῷ τοῦ θεοῦ ἐπιτροπεύει καὶ διοικεῖ. B

[5] Πολλάκι μοι πραπίδων διῆλθε φροντίς,
[6] Εἴτε τύχα εἴτε δαίμων τὰ βιότια κραίνει,
[7] Παρά τ' ἐλπίδα καὶ παρὰ δίκαν

nen als Abkömmlinge jener Engel auch bei Iustin. Ap. 2, 5. Tertull. Ap. 22, Lactant. 2, 14." Baumgarten-Crusius *Lehrb. d. chr. Dogmengesch.* P. II. p. 989 (*Comp. d. chr. DG.* P. II. p. 213). — Bodl. 2 οὕτως pro οὗτοι. Idem mox ἐκπεσόντε. Postea τῶν κόσμων Bodl. 1. 2, non τὸν κόσμον. Cum δυνάμενοι subaudias εἰσί. Dicuntur οἱ ἄγγελοι οἱ ἐκπεσόντες τῶν οὐρανῶν, quia ante lapsum περὶ τὸ πρῶτον τοῦτο στερέωμα (c. 24) versabantur. Ad verba καὶ αἱ τῶν γιγάντων ψυχαὶ οἱ π. τ. κ. εἰσὶ πλαν. δαίμονες scholion (fere saeculi XII) in marg. Par. 1: *Καὶ τόδε παραπλήσιον τῷ προτέρῳ* [vid. c. 24. n. 24], *καὶ ὁμοίως ἀμφότερα πλημμελῶς ἔχοντα τῷ παντί.*

2. ὁμοίας ... ποιούμενοι] Haec omnia in Bodl. 1. 2 et Clar. exciderunt. Abest in Aet. οἱ ante μέν.

3. οἱ δαίμονες] Legitur οἱ γίγαντες in codice Suffr. Petri. [Cum Petrino hic non sentit Lubanensis, qui, ut caeteri codd. msti, οἱ δαίμονες suppeditat.] Quae scriptura immerito ei probatur ac Gesnero. [Pariter probatur Rechenbergio et Lindnero, qui ab illis editoribus prorsus pendent.] Nam gigantes Athenagoras eosdem esse ac daemones declarat: in quo quidem facile conciliatur cum Iustino, qui in Apol. II. c. 5 daemones ex angelorum cum mulieribus consuetudine genitos fuisse testatur. *Maranus.* Cf. n. 1.

4. Ὁ δὲ τῆς ὕλης ἄρχων] Sic etiam c. 24 (bis) vocatur. H. Thierschius (*Rudelbachii et Guerikii Zeitschr. für die ges. luther. Theologie u. Kirche* 1841. Fasc. 2. p. 169): „Beherrscher der Materie wird dieser Geist genannt, keineswegs als wäre er das Princip der Materie, und seiner ursprünglichen Natur nach dem Immateriellen entgegengesetzt, sondern weil ihm, da er von Gott geschaffen ward, die Verwaltung (διοίκησις) der Materie (oder der Natur, nämlich der sichtbaren Welt, wahrscheinlich mit Ausschluss der Menschen) und ihrer Arten (εἴδη, der Gestirne, der Elemente u. s. w. [c. 24. n. 19]) anvertraut wurde. Er fiel, indem er die Verwaltung des ihm Anvertrauten vernachlässigte und böse ward (ἀμελήσας καὶ πονηρὸς περὶ τὴν τῶν πεπιστευμένων γενόμενος διοίκη-

etiam gigantum animae, qui errabundi sunt circa mundum daemones, motiones excitant, isti quidem, nempe daemones, naturae quam acceperunt, hi autem, nempe angeli, cupiditatibus quas senserunt, congruentes. Materiae autem princeps, ut licet ex ipsis rebus quae eveniunt cernere, contrariam dei bono administrationem et procurationem exercet.

*Saepe mihi mentem agitavit cura,*
*Casusne an deus res nostras regat,*
*Et praeter spem praeterque aequitatem*

σιν c. 24). Damit aber hat er sein Naturreich nicht verloren, es besteht vielmehr seine Gott entgegenstrebende Thätigkeit gerade darin dass er auf eine dem guten Willen Gottes (τῷ ἀγαθῷ τοῦ θεοῦ [coll. c. 24. n. 13]) entgegengesetzte Weise waltet und jene ihm übertragene Vorsehung misbraucht (ἐναντία ἐπιτροπεύει καὶ διοικεῖ). Sicher ist dieser letzte Theil der Vorstellungen über das Reich des Bösen aus Hiob geschöpft, da sich Athenagoras für beides, was er (aus Genes. VI) von den Dämonen und was er von dem Archon sagt, auf die „„Schriften der Propheten"" [c. 24] beruft." Caeterum cf. c. 24. n. 18. Τῶν ante γινομένων deest in Bodl. 1. 2.

5. Πολλάκι ... ἄγει] Incertae Euripidis fabulae fragmentum. Cf. Eurip. trag. et fragm., rec. A. Matthiae, Tom. IX. p. 413 et Poett. trag. gr. fragm., ed. F. G. Wagner, Vol. II. p. 492. Perperam verba τὸ παρ' ἐλπίδα in editionibus ante Dechairianam cum his versibus connexa tamquam Euripidea legebantur. Cf. n. 9. Similem huic Euripideae habet Claudianus sententiam, ut in marg. Par. 2 manus latina saeculi XV adnotavit: „Claudianus poeta: Saepe mihi dubiam traxit sententia mentem, Curarent superi terras an nullus inesset Rector et incerto fluerent mortalia casu." Insuper Hecub. 486 sq. et aliorum locos huic similes Valckenarius ad Hippol. 1102 comparavit. Bodl. 1. 2 πολλάκις.

6. Εἴτε ... κραίνει] Τὸ βιότιον, dimin. a βίοτος, = βίος. Mon. τὰ βοιότια. Dechair. mutavit in τὰ βρότεια. Caeterum Matth. et Wagn. ediderunt:

εἴτε τύχα εἴτε δαίμων
τὰ βρότεια κραίνει.

Hiatum uterque V. D. eo tolli iubet, ut τὶς post τύχα excidisse statuatur. Sic versus erit dactylicus logaoedicus ut is qui antecedit.

7. Παρά τ' etc.] Editores omnes, etiam Matthiaeus et Wagnerus, inepte punctum post κραίνει collocarunt. Neque εἰ ante παρά cum utroque illo V. D. addendum. Nam versus particulâ τε, id quod illi non viderunt, arcte cum praecedente cohaeret. Marano autem pro ultima voce ἄγει legendum videtur ἀεί, „ita ut voces τοὺς μὲν et τοὺς δὲ referantur ad κραίνει."

*Τοὺς μὲν ἀπ' οἴκων* [8] *ἀναπίπτοντας* C
*Ἄτερ βίου,* [9] *τοὺς δ' εὐτυχοῦντας ἄγει.*

*Τὸ παρ' ἐλπίδα καὶ δίκην εὖ πράττειν ἢ κακῶς ἐν* [10] *ἀφασίᾳ τὸν Εὐριπίδην ἐποίησε, τίνος* [11] *ἡ τοιαύτη τῶν περιγείων διοίκησις, ἐν ᾗ εἴποι τις ἄν·*

[12] *Πῶς οὖν τάδ' εἰσορῶντες ἢ θεῶν γένος*
*Εἶναι λέγωμεν, ἢ νόμοισι χρώμεθα;*

*Τοῦτο καὶ τὸν* [13] *Ἀριστοτέλη ἀπρονόητα εἰπεῖν τὰ κατωτέρω τοῦ οὐρανοῦ ἐποίησε, καίτοι τῆς ἀϊδίου ἐπ' ἴσης ἡμῖν μενούσης προνοίας τοῦ θεοῦ·*

[14] *Ἡ γῆ δ' ἀνάγκῃ, κἂν θέλῃ κἂν μὴ θέλῃ,* D
*Φύουσα ποίαν τἀμὰ πιαίνει βοτά·*

*τῆς* [15] *δὲ ἐπὶ μέρους πρὸς ἀλήθειαν, οὐ πρὸς δόξαν, χωρούσης ἐπὶ τοὺς ἀξίους, καὶ τῶν λοιπῶν κατὰ* [16] *τὸ κοινὸν συστάσεως*

8. *ἀναπίπτοντας Ἄτερ βίου*] Sic Dechair. (cum Barnesio) et Lindner. Codd. msti et Gesner. Morell. Duc. Rechenb. *δ' ἐναπίπτοντας ἀτὰρ θεοῦ*. Solus Lub. *δ' ἐναποπίπτοντας* ex *δ' ἐναπίπτοντας* fecit; Arg. verbis *ἀτὰρ θεοῦ* praemisit *τ'* particulam; Mon. supra secundam vocis *αταρ* syllabam (sine accentu scriptam) *ε* praebet, ut *ἄτερ* legatur. Maran. *δ' ἐναπίπτοντας ἄτερ βίου*. Pro *δ' ἐναπίπτοντας* Gesnerus malit legere *καταπίπτοντας* vel *ἀποπίπτοντας*.

9. *τοὺς δ' εὐτ. ἄ.*] Gesner. Morell. Rechenb. Maran. *δὲ* pro *δ'* ediderunt. Gesnerus coniecit scribendum *τοὺς δ' εὐτυχοῦντας ἄγει παρ' ἐλπίδα καὶ δίκαν*, ut hactenus sint verba Euripidis ac deinde Athenagoras subiiciat *εὖ πράττειν ἢ κακῶς κτλ.* Sed hoc pacto ista ad primaevam suam puritatem non sunt restituta. Cf. n. 5.

10. *ἀφασίᾳ*] Arg. *ἀφουσία* (sic).

11. *ἡ τοιαύτη*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἤτοι αὕτη*. Marano pro *ἡ* placet *ᾗ*.

12. *Πῶς ... χρώμεθα*] Incertae Euripidis fabulae fragmentum. Cf. Matth. et Wagner. ll. cc. — Pro *εἰσορῶντες* Par. 2. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. *εἰσορῶντας*. Pro *γένος* Bodl. 1. 2 *ἑνὸς*, Aet. *ἕνος*. Pro *λέγωμεν* Arg. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. *λέγομεν*. Pro *ἢ* Par. 2. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. Aet. *εἰ*. Cf. c. 21. n. 21. Bodl. 1. 2. Aet. non *νόμοισι* sed *νόμοις*. Cf. Eur. Hippol. 97: *εἴπερ γε θνητοὶ θεῶν νόμοισι χρώμεθα*.

13. *Ἀριστοτέλη*] Lub. *Ἀριστοτέλην*, „quod non reiicio, quum et apud Xenophontem legatur *Σωκράτην* et apud Platonem *Ἀριστοφάνην*.“ *Kaiser*. Sed lectio vulgata auctoritate omnium caeterorum codd. mstorum gaudet. Mox editi *ἐπίσης* coniunctim. Aristoteles (De mundo c. 6) providentiam extendit usque ad

*Alios e domo lapsos sine victu,*
*Alios fruentes rebus prosperis ducat.*

Hi praeter spem et praeter aequitatem prosperi aut adversi successus eo redegerant Euripidem ut eloqui non posset, cuinam adscribenda sit eiusmodi administratio eorum quae circa terram sunt, de qua quidem non iniuria dicas:

*Ergo haec videntes quomodo deorum genus*
*Dicamus esse, aut legibus obsequamur?*

Id quoque Aristotelem induxit ut quae coelo inferiora sunt nullâ regi providentiâ diceret, quamvis aeterna dei providentia nobis aequabiliter praestetur:

*Terra coacta, seu velit seu non velit,*
*Producit herbas et meum pascit pecus:*

quae autem ad singulos pertinet ad veritatem, non ad opinionem, pro meritis cuiusque procedat, et caetera secundum communem

sphaeram lunarem: terram vero et terrena, utpote inferiora, casui obnoxia esse. Eusebius Praepar. ev. XV. c. 5: Ὁ Ἀριστοτέλης, μέχρι σελήνης στήσας τὸ θεῖον, τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη περιγράφει τῆς τοῦ θεοῦ διοικήσεως. Vid. Heinichen. ad h. l. Theodoretus De curat. Graec. p. 77: τὰ γὰρ δὴ μέχρι σελήνης ἰθύνειν ἔφησε τὸν θεόν, τὰ δέ γε ἄλλα ὑπὸ τὴν εἱμαρμένην τετάχθαι. Existimat Eusebius XIII. c. 13. §. 4 Aristotelem quoad hanc sententiam Psalmo 35, 6 deceptum: Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου καὶ ἡ ἀλήθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν. Scilicet psalmos legit!

14. Ἡ γῆ ... βοτά] Eurip. Cycl. 332 sq. — Mon. δὲ pro δ'. Editi (praeter Duc.) ἀνάγκη, sine ι subscripto. Eurip. non φύουσα sed τίκτουσα. Codd. msti et editi, exceptis Ducaeano et Maraniano (Duc. πόαν), φύουσαν οἷαν. Errorem iam Sophianus (in Mon.) et Gesnerus notaverunt; in Lub. litura est, a prima manu facta: φύουσα οἷα. Mon. βορτά, in marg. corrector βοτά.

15. δὲ] Sic codd. msti. Editi δ'. Mox Act. μέρος, non μέρους. Ut supra c. 24 τὴν παντελικὴν καὶ γενικὴν τῶν ὅλων πρόνοιαν et τὴν ἐπὶ μέρους distinxit, ita hic τὴν ἀΐδιον πρόνοιαν et τὴν ἐπὶ μέρους. Vox παντελικὸς demum occurrit apud Patres (Method. et Epiphan.) eaque ad providentiam relata, ut Stephani Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, testatur.

16. τὸ κ. σ. νόμῳ λόγου] Haec Maran. ex Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Act. restituit pro vulg. τὸν κ. σ. νόμον λόγον. Illam lectionem etiam Arg. Lub. Mon. indicant, in quibus comparet τὸ κ. σ. νόμων (Arg. νό-

νόμῳ λόγου προνοουμένων. Ἀλλ' ἐπεὶ αἱ ἀπὸ [17] τοὐναντίου πνεύ-
ματος δαιμονικαὶ κινήσεις καὶ ἐνέργειαι τὰς ἀτάκτους [18] ταύτας
ἐπιφορὰς παρέχουσιν, ἤδη καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἄλλον ἄλλως, καὶ
καθ' ἕνα καὶ κατὰ ἔθνη, μερικῶς καὶ κοινῶς, κατὰ τὸν τῆς ὕλης
[19] λόγον καὶ τῆς πρὸς τὰ θεῖα συμπαθείας, ἔνδοθεν καὶ ἔξωθεν 29
κινοῦσαι, διὰ τοῦτό τινες, ὧν δόξαι οὐ μικραί, ἐνόμισαν οὐ τάξει
τινὶ τὸ πᾶν τοῦτο συνεστάναι, ἀλλ' ἀλόγῳ τύχῃ [20] ἄγεσθαι καὶ
φέρεσθαι, οὐκ εἰδότες ὅτι τῶν μὲν περὶ τὴν [21] τοῦ παντὸς κό-
σμου σύστασιν οὐδὲν ἄτακτον οὐδὲ ἀπημελημένον, ἀλλ' [22] ἕκα-
στον αὐτῶν γεγονὸς λόγῳ, διὸ οὐδὲ τὴν ὡρισμένην ἐπ' αὐτοῖς
παραβαίνουσι τάξιν, ὁ δὲ ἄνθρωπος κατὰ μὲν τὸν πεποιηκότα
καὶ αὐτὸς εὐτάκτως ἔχει, καὶ τῇ κατὰ τὴν γένεσιν φύσει, [23] ἕνα
καὶ κοινὸν ἐπεχούσῃ λόγον, καὶ τῇ κατὰ τὴν πλάσιν διαθέσει, οὐ B
παραβαινούσῃ τὸν ἐπ' αὐτῇ νόμον, καὶ τῷ τοῦ βίου τέλει, ἴσῳ
καὶ κοινῷ [24] μένοντι, κατὰ δὲ τὸν ἴδιον ἑαυτῷ λόγον καὶ τὴν
τοῦ [25] ἐπέχοντος ἄρχοντος καὶ τῶν παρακολουθούντων δαιμόνων
ἐνέργειαν [26] ἄλλος ἄλλως φέρεται καὶ κινεῖται, κοινὸν πάντες τὸν
ἐν [27] αὐτοῖς ἔχοντες λογισμόν.

26. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὰ εἴδωλα αὐτοὺς ἕλκοντες οἱ δαίμονές
εἰσιν οἱ [1] προειρημένοι, οἱ προστετηκότες τῷ ἀπὸ τῶν ἱερείων
αἵματι καὶ ταῦτα περιλιχμώμενοι· οἱ δὲ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκοντες C
θεοὶ καὶ ταῖς εἰκόσιν ἐπονομαζόμενοι, ὡς ἔστιν ἐκ τῆς κατ'

μο) λόγον. Haud igitur opus Gesneri coniectura τὸν κ. σ. νόμον λόγῳ (Lindn. μετὰ λόγου).

17. τοὐν.] Arg. τοῦ ἐναντίου. Antea Bodl. 1 ἐπὶ pro ἐπεὶ. Tum Aet. non ἐνέργειαι sed ἐνέργεια.

18. ταύτας ἐπιφορὰς] Bodl. 1. 2. Aet. ἐπιφορὰς ταύτας.

19. λόγον] Mon. omisit.

20. ἄγ. κ. φέρ.] C. 1. n. 18.

21. τοῦ παντὸς] Arg. αὐτοῦ τοῦ παντὸς.

22. ἕκαστον] Galland. ἕκαστος. Tum, ante ὁ δὲ ἄνθρωπος, editores falso punctum posuere.

23. ἕνα] Maran. καὶ ἕνα, citra codd. mstorum auctoritatem.

24. μένοντι] Bodl. 1. 2. Aet. λέγοντι. Mox Maran. ex ἑαυτῷ fecit ἑαυτοῦ.

25. ἐπέχοντος] Bodl. 1. 2 ἀπέχοντος. Clar. ἄρχοντος omisit. Cum ἐπέχοντος ne subaudias τὸν ἄνθρωπον (Semler in *S. J. Baumgartens Untersuch. theol. Streitigkk.* T. II. p. 74) sed τὴν ὕλην καὶ τὰ αὐτῆς, sive ἐν αὐτῇ, εἴδη (c. 24). Cf. c. 8. n. 10. Hic sine casu significat principem *dominantem* s. *imperantem*. Cf. c. 24. n. 19. Verba praecedentia

naturae constitutionem lege rationis gubernentur. Sed quia profectae a contrario spiritu daemonicae motiones et operationes inordinatos hos impetus excitant, insuper et homines alium aliter, et singulos et universos, privatim et communiter, pro ratione materiae et cognationis cum divinis rebus, intus et exterius movent: propterea nonnulli, quorum existimatio non levis est, censuerunt nullo ordine hoc universum consistere, sed temerario casu agi et ferri, non intelligentes ex iis quidem quae ad totius mundi constitutionem attinent nihil inordinatum aut neglectum esse, sed unumquodque ratione fieri, unde nec praescriptum sibi ordinem transgrediuntur, hominem autem, quantum ad eum quidem a quo factus est spectat, tum ortûs naturâ, quae unam et communem rationem tenet, tum corporis quod formatur dispositione, quae convenientem ipsi legem non transgreditur, tum vitae exitu, qui par et communis manet, ordinate se habere, quantum vero ad propriam ipsi rationem et ad dominantis principis et assectantium daemonum operationem spectat, alium aliter ferri et moveri, quamvis communis insit omnibus ratiocinandi facultas.

26. Et ii quidem qui ad simulacra homines trahunt daemones sunt supradicti, qui victimarum sanguini affixi sunt easque lambunt; dii autem illi qui vulgo placent quorumque nomina statuis imponuntur homines fuerunt, ut licet ex eorum

*κατὰ δὲ τὸν ἴδιον ἑαυτῷ λόγον* (respondent superioribus *κατὰ μὲν τὸν πεποιηκότα*, *ex consilio creatoris)* ea indicant ad quae homo ipse s u a v o l u n t a t e inclinat; nam *ἄνθρωποι* habent *αὐθαίρετον καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν* (c. 24). Accedit hominis cognatio cum materia (c. 27).

26. *ἄλλος*] Morell. et Duc. mendose praetermiserunt.

27. *αὐτοῖς*] Sic codd. msti. Editi (exc. Duc.) *αὑτοῖς*. Cf. c. 2. n. 9.

1. *προειρημ.*] In Mon. superscriptum est *η*, ut *προηρημένοι* legatur. In Arg. additum est *καὶ*; sed articulus repetitus (c. 25. p. 28 A) nil offensionis praebet. Mox Lub. et Mon. *προσεστηκότες*, non *προστετηκότες*. Tum Bodl. 1 et Aet. *τῶν* pro *τῷ*. Dein Arg. *ἱερέων* et *περιλιχνώμενοι*, Aet. *περιλιχώμενοι*. Daemones lambunt victimas; circa mundum enim oberrant (c. 25). Caeterum adi Iustin. Apol. I. c. 5 et Ap. II. c. 5. Minuc. Fel. Octav. c. 27. §. 3.

αὐτοὺς ἱστορίας εἰδέναι, ἄνθρωποι [2] γεγόνασιν. Καὶ τους μὲν δαίμονας εἶναι τοὺς ἐπιβατεύοντας [3] τοῖς ὀνόμασι πίστις ἡ ἑκάστου αὐτῶν ἐνέργεια. [4] Οἱ μὲν γὰρ ἀποτέμνουσι τὰ αἰδοῖα, οἱ περὶ τὴν Ῥέαν, [5] οἱ δὲ ἐγκόπτουσιν ἢ ἐντέμνουσιν, οἱ περὶ τὴν Ἄρτεμιν, [6] καὶ ἡ μὲν ἐν Ταύροις φονεύει τοὺς ξένους· ἐῶ γὰρ τοὺς ταῖς μαχαίραις καὶ [7] τοῖς ἀστραγάλοις αἰκιζομένους [8] αὐτοὺς λέγειν καὶ ὅσα εἴδη δαιμόνων· οὐ γὰρ θεοῦ κινεῖν ἐπὶ τὰ παρὰ φύσιν.

[9] Ὅταν δ' ὁ δαίμων ἀνδρὶ πορσύνῃ κακά, D
Τὸν νοῦν ἔβλαψε πρῶτον.

Ὁ δὲ θεός, [10] τελείως ἀγαθὸς ὤν, ἀϊδίως ἀγαθοποιός ἐστιν. Τοῦ τοίνυν ἄλλους μὲν εἶναι τοὺς ἐνεργοῦντας, [11] ἐφ' ἑτέρων δὲ ἀνίστασθαι τὰς εἰκόνας, ἐκεῖνο μέγιστον τεκμήριον, Τρωὰς καὶ Πάριον· [12] ἡ μὲν Νερυλλίνου εἰκόνας ἔχει, ὃς ἀνὴρ τῶν καθ'

2. *γεγόνασιν*] Lub. *γεγόνασι*.

3. *τοῖς ὀνόμασι*] Nempe quae statuis imponuntur. Sensus: Daemones nomina deorum sive hominum, quae statuis imponuntur, sibi vindicant. Frustra igitur Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 134) suspicatur legendum *τοὺς ἐπιβατ. τοῖς νοήμασι* (c. 27. n. 14), scil. *τῶν ἀνθρώπων*, = *τοὺς ἕλκοντας τοὺς ἀνθρ. περὶ τὰ εἴδωλα*. Praecedenti *μὲν* respondet infra *Ὁ δὲ θεός* etc. Cf. c. 24. n. 18.

4. *Οἱ μὲν ... Ῥέαν*] Part. *γὰρ* deest in Lub. Ibidem verba *οἱ περὶ τὴν Ῥέαν* usque ad *ἐντέμνουσιν* praetermissa sunt librarii negligentia. — Deûm mater et amavit formosum adolescentem et eundem cum pellice deprehensum exsectis virilibus semivirum reddidit, et ideo nunc sacra eius a Gallis sacerdotibus celebrantur. Lactant. Inst. div. I. c. 21. Tatian. Orat. ad Gr. c. 8 (n. 9).

5. *οἱ δὲ ... Ἄρτεμιν*] Arg. *ἐκτέμνουσι* pro *ἐντέμνουσιν*. — Dianam intelligit Aricinam, cuius sacerdos rex dicebatur; erat servus aliquis fugitivus, qui tamdiu sacerdotio praeerat donec gladio eum fugitivus alius servus fortior vinceret. Ovid. Fast. III. 271. Tatian. l. c. c. 29 (n. 4).

6. *καὶ ἡ μὲν ... ξένους*] Exspectabas in sequenti oratione particulam *δὲ* respondentem praegresso *μέν* (c. 24. n. 6). Sed auctor sermonem abrumpit: non vult plura tantae crudelitatis exempla afferre, id quod etiam sequens *γὰρ* indicat. — De Diana Taurica satis constat. Ovid. Trist. IV. 4, 63. Minuc. Fel. c. 30. §. 4.

7. *τοῖς ἀστραγάλοις*] *Ἀστραγαλωταὶ μάστιγες* ab Eustathio nominantur Iliad. ξ et ψ. *κατεκροτοῦντο δὲ [φησὶν] ἐξ ἀστραγάλων ἢ τοιούτων τινῶν ἐνειρομένων*. *Gesner*.

8. *αὐτοὺς*] Sic ex Par. 1. 2. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. reposui pro

historia cernere. Ac daemones quidem esse qui in haec nomina invadunt argumento est cuiusque illorum operatio. Alii enim virilia exsecant, ut Rhea, alii vulnerant et incidunt, ut Diana, et Taurica hospites necat; omitto enim eos dicere qui se cultris et flagellis dilacerant et quot sint daemonum species: non enim dei est ad ea quae sunt contra naturam impellere.

*Si daemon viro parat mala,*
*Mentem laedit primum.*

Deus autem, quum perfecte bonus sit, perpetuo beneficus est. Alios igitur esse qui operentur, alios quorum ratione habita erigantur statuae, maximo sunt documento Troas et Parium: quarum civitatum altera statuas habet Neryllini, qui nostra

vulg. *αὑτοὺς*. Scriptor non reflexive loquitur. Cf. c. 2. n. 9.

9. *Ὅταν ... πρῶτον*] Incerti tragici fragmentum. Barnesius Euripidi tribuit. Cf. Poett. trag. gr. fragm., ed. F. G. Wagner, Vol. III (Vratisl. 1848) p. 222 sq. Laudatur etiam a scholiaste Soph. Antig. 620: *Μετὰ σοφίας γὰρ ὑπό τινος ἀοίδιμον καὶ κλεινὸν ἔπος πέφανται, τὸ Ὅταν κτλ.*, ita quidem, ut in v. 2 post *πρῶτον* additum sit: *ᾧ βούλεται.* Simillimam sententiam suppeditat fragmentum incerti tragici apud Lycurgum c. Leocr. §. 94 ed. Bekk. (ap. Wagn. l. c. p. 206). — Bodl. 1. 2. Mon. Aet. *ὅταν ὁ δαίμων.* Lub. *ὅτ' ἂν ὁ δαίμων.*

10. *τελείως*] Arg. Bodl. 1. 2 *τέλειος*, Aet. *τελειὸς*. Mox Arg. *ἀΐδιος*, sed superaddito ω.

11. *ἐφ' ἑτέρων*] Suffr. Petrus transtulit: *nomine aliorum.* Gesnerus melius hic, quoad sententiam scriptoris, legendum esse suspicatus est *ἐφ' ἑτέροις*, „in honorem aliorum", qua quidem structura Noster aliquoties utitur. Eamdem lectionem Sophianus in Mon. indicat punctis (:) supra ω positis. At vero vulgata lectio est proba. Illa enim praepositio cum gen. interdum ad rationem transfertur, quae est alicuius rei vel personae ad aliquem vel ad aliquid, ubi Latini dicunt *quod attinet ad*, *ratione habita*, nostrates *in Beziehung auf*, *hinsichtlich*, seq. genit. nunc personae (Xenoph. Mem. Socr. II. c. 3. §. 2) nunc rei (l. c. III. c. 9. §. 3, coll. Herbst. ad III. c. 3. §. 2). Plura exempla attuli ad Iustin. Mart. Apol. I. c. 4. n. 3, Cohort. ad Gentt. c. 2. n. 9, Quaestt. et Respp. ad Orthod. 96. n. 1. — Paullo ante Aet. *αὐτοὺς* pro *ἄλλους*. Mox idem cum Bodl. 1 *πάριν* pro *Πάριον*.

12. *ἣ μὲν* etc.] Mon. *νερυλλῖνον.* Bodl. 1. 2 *νερυλλὶν.* Aet. *νευριλλὶν*, in marg. autem literis miniatis *Νεριλλίνις.* In Lub. verba *καὶ Πρωτέως· τοῦ Ἀλεξάνδρου* omissa

ἡμᾶς, τὸ δὲ Πάριον Ἀλεξάνδρου καὶ Πρωτέως· τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔτι ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καὶ ὁ τάφος καὶ ἡ εἰκών. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ἀνδριάντες τοῦ [13] Νερυλλίνου κόσμημά εἰσι δημόσιον, [14] εἴπερ καὶ τούτοις κοσμεῖται πόλις, εἷς δὲ [15] αὐτῶν καὶ χρηματίζειν καὶ ἰᾶσθαι νοσοῦντας νομίζεται, καὶ θύουσί [16] τε δι' αὐτὰ καὶ χρυσῷ περιαλείφουσι καὶ στεφανοῦσι τὸν [17] ἀνδριάντα οἱ Τρωαδεῖς. Ὁ δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ [18] ὁ τοῦ Πρωτέως (τοῦτον δ' οὐκ ἀγνοεῖτε ῥίψαντα ἑαυτὸν εἰς τὸ πῦρ περὶ τὴν Ὀλυμπίαν), ὁ μὲν καὶ αὐτὸς λέγεται χρηματίζειν, [19] τῷ δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου

[[20] Δύσπαρι, εἶδος ἄριστε, γυναιμανές]

δημοτελεῖς ἄγονται θυσίαι καὶ ἑορταὶ ὡς ἐπηκόῳ θεῷ. Πότερον B
οὖν ὁ Νερυλλῖνος καὶ ὁ Πρωτεὺς καὶ ὁ Ἀλέξανδρός εἰσιν οἱ ταῦτα ἐνεργοῦντες περὶ τὰ ἀγάλματα ἢ τῆς ὕλης ἡ σύστασις; Ἀλλ' ἡ μὲν ὕλη χαλκός ἐστιν. Τί [21] δαὶ χαλκὸς δύναται καθ' ἑαυτόν, ὃν μεταποιῆσαι πάλιν εἰς ἕτερον σχῆμα ἔξεστιν, ὡς τὸν ποδονιπτῆρα ὁ παρὰ τῷ Ἡροδότῳ Ἄμασις; Ὁ [22] δὲ Νερυλλῖνος

sunt; causa mendi est repetitum *Ἀλεξάνδρου*. — 1⁰. De Neryllino nihil usquam reperio. 2⁰. Alexandrum, praesertim quum paullo post Homeri de Paride versus citetur, editores, Gesnerum secuti (etiam Lindnerus et Clarisse De Athenag. vit. et scriptt. p. 32), accipiunt de illo Priami filio qui alio nomine Paris dicebatur. Sed haud dubie versus iste Homericus ab aliquo huius loci lectore, quod virum de Paride interpretaretur, in margine vel supra lineam adscriptus erat et postea in ipsum textum irrepsit. Cf. c. 14. n. 10. Vides illum versum inchoatam narrationem intercidere. Quid igitur? Intelligit Athenagoras notum quendam sui aetatis hominem. Tillemontius (Mémoires T. II. p. 350. 672) coniicit hunc Alexandrum fuisse sceleratum istum hominem qui ab urbe, in qua haud multo ante obitum Marci Aurelii obiit, nomen *Ἀβωνοτειχίτης* accepit; vitam eius Commodi tempore Lucianus („*Ἀλέξανδρος ἢ ψευδόμαντις*") scripsit. Resistit vero ipse Athenagoras, dum Alexandrum in foro Pariorum sepultum esse perhibet, quum e contrario ille in paphlagonia urbe *Ἀβώνου τεῖχος* dicta mortuus et humatus sit. Qua de causa Moshemius (Diss. de vera aetate Apologetici Athen. §. VII) significatum censet esse „vafrum quendam et callidum veteratorem", quorum multos illa aetate novimus per Graeciam et Asiam migrasse: „qui quum vivus falsis mortales prodigiis in sui venerationem protraxisset, mortuus etiam a plebe deus salutatus est." 3⁰. Proteus est apprime notus ille philosophus cynicus, patriâ Parianus, de quo Lucianus (*Περὶ Περεγρίνου τελευτῆς*) exposuit, id quod etiam scholion in marg.

vixit aetate, Parium autem Alexandri et Protei; Alexandri adhuc in foro sepulcrum et simulacrum est. Ac caeterae quidem statuae Neryllini publicum ornamentum sunt, siquidem et his ornatur civitas, una autem ex illis et oracula edere et aegros sanare existimatur, ac propterea sacra faciunt et auro illinunt et coronant statuam Troadenses. Quod vero ad Alexandri et Protei statuas spectat (hunc autem non ignoratis se in ignem circa Olympiam iniecisse), huius etiam statua oracula dicitur edere, Alexandri autem statuae

[*Infelix Paris, forma pulcherrime, mulierose*]

sacrificia publicis sumtibus et dies festi tamquam exaudienti deo peraguntur. Utrum igitur Neryllinus et Proteus et Alexander haec circa statuas operantur an ipsa materiae natura? At materia aes est. Quid tandem aes per se potest, quod rursus aliam in formam diffingere licet, velut pelvim ille apud Herodotum Amasis? Neryllinus autem et Proteus et

Par. 1 et 2 monet: *Τοῦτον λέγει Πρωτέα περὶ οὗ Λουκιανὸς γράφει, ὃν ἐκεῖνος καὶ Περεγρῖνον καλεῖ.*

13. *Νερυλλίνου*] Bodl. 1. 2. Aet. *Νεριλλίνου.*

14. *εἴπερ*] Bodl. 1. 2 *ὑπὲρ.* Gesner. male reddidit: „nam his quoque civitas ornatur."

15. *αὐτῶν*] Deest in Lub.

16. *τε*] Bodl. 1 *δὲ.* — Dechair. iubet legi *δι' αὐτὸν.* Non muto. Est *δι' αὐτὰ propter ea*, h. e. propter oracula et morborum sanationem.

17. *ἀνδριάντα*] Bodl. 1. 2 *ἄνδρα.*

18. *ὁ*] Deest in Arg. De re cf. Prolegg. c. VII. p. LXXIII.

19. *τῷ δὲ τοῦ Ἀλ.*] Arg. *ὡδ-τῶ ἀλεξάνδρω.*

20. *Δύσπαρι . . . γυναιμανές*] Homer. Il. III. 39. Adeas supra n. 12.

21. *δαὶ*] Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2 *δὲ.* Cf. c. 24. n. 1. Deinde *ἑαυτόν* ex Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Aet. refinxi pro vulg. *αὐτόν.* Pro *ὃν μεταπ.* Arg. *ὧν μεταπ.* — De sententia cf. Epist. ad Diogn. c. 2; coll. libr. meum De Ep. ad Diogn., ed. 2, p. 99. Amasis, Aegyptiorum rex, ut Herodotus II. c. 163 refert, quum ab illis minoris fieret, eo quod non esset splendido loco natus, lepido commento populi iudicium castigavit; siquidem auream pelvim, quae tum suis tum procerum pedibus lavandis diu usurpata fuerat, in dei simulacrum converti iussit, quod cum singulari veneratione prosequerentur Aegyptii: illud nempe simulacrum, quod ex vili pelvi transformatum esset, nihilo magis honore afficiendum, quam se qui ex humili fortuna ad regiam adscendisset.

22. *δὲ*] Morell. Duc. Maran. errore omiserunt.

*καὶ ὁ Πρωτεὺς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τί πλέον τοῖς νοσοῦσιν; Ἃ γὰρ ἡ εἰκὼν λέγεται νῦν ἐνεργεῖν, [23]ἐνήργει καὶ ζῶντος καὶ νοσοῦντος Νερυλλίνου.*

27. *Τί οὖν; Πρῶτα μὲν αἱ τῆς ψυχῆς ἄλογοι καὶ ἰνδαλ-* C
*ματώδεις περὶ τὰς δόξας κινήσεις ἄλλοτε ἄλλα εἴδωλα, τὰ μὲν ἀπὸ τῆς ὕλης ἕλκουσι, τὰ δὲ [1]αὐταῖς ἀναπλάττουσι καὶ κυοῦσι· [2]πάσχει δὲ τοῦτο ψυχὴ μάλιστα τοῦ ὑλικοῦ προσλαβοῦσα καὶ [3]ἐπισυγκραθεῖσα πνεύματος, οὐ πρὸς τὰ οὐράνια καὶ τὸν τούτων ποιητὴν ἀλλὰ κάτω πρὸς τὰ ἐπίγεια βλέπουσα, [4]καθολικῶς εἰς γῆν, ὡς μόνον αἷμα καὶ σάρξ, οὐκέτι πνεῦμα καθαρὸν [5]γινομένη. Αἱ οὖν ἄλογοι αὗται καὶ ἰνδαλματώδεις [6]τῆς ψυχῆς κινήσεις εἰδωλομανεῖς ἀποτίκτουσι φαντασίας. Ὅταν δὲ [7]ἁπαλὴ καὶ εὐάγωγος ψυχή, ἀνήκοος [8]μὲν καὶ ἄπειρος λόγων* D
*ἐῤῥωμένων, ἀθεώρητος δὲ τοῦ ἀληθοῦς, ἀπερινόητος δὲ τοῦ πατρὸς καὶ ποιητοῦ τῶν ὅλων, [9]ἐναποσφραγίσηται ψευδεῖς περὶ [10]αὐτῆς δόξας, οἱ περὶ τὴν ὕλην δαίμονες, λίχνοι περὶ τὰς [11]κνίσσας καὶ τὸ τῶν ἱερείων αἷμα ὄντες, ἀπατηλοὶ δὲ ἀνθρώπων, προσλαβόντες τὰς [12]ψευδοδόξους ταύτας τῶν πολλῶν τῆς ψυχῆς κινήσεις, [13]φαντασίας αὐτοῖς ὡς ἀπὸ τῶν εἰδώλων καὶ*

23. *ἐνήργει*] Codd. msti et editi *ἐνεργεῖ*. Illud Maranus commendavit: ego recepi in textum. „Mortuus enim Neryllinus, cum haec scriberet Athenagoras, quamvis non multo ante mortuus, ut patet ex superioribus verbis: *ὃς ἀνὴρ τῶν καθ' ἡμᾶς*. Illud etiam *νῦν*, *quae nunc efficere statua dicitur*, probat legendum esse *ἐνήργει*, ita ut his quae tunc statua efficere dicebatur ea opponantur quae ipso vivente et aegrotante Neryllino effecerat.“ Arg. *νερύλλου*, non *Νερυλλίνου*.

1. *αὐταῖς*] Ita codd. msti. (Bodl. 1. 2 *δ' αὐταῖς*.) Editi *αὑταῖς*. Cf. c. 2. n. 9. Paullo ante Lub. *ἄλλοτ'*. Idem postea *κυνοῦσι*.

2. *πάσχει* etc.] Similia fere docet Tatianus, c. g. c. 13 (Corp. Apoll. Vol. VI) p. 62. Cf. Clarisse De Athenag. p. 67. 110. — Pro *πάσχει* Bodl. 1. 2 *πάσχουσιν*, Aet. *πάσχουσι*.

3. *ἐπισυγκρ.*] Bodl. 1. 2. Mon. *ἐπισυγκαθεῖσα*.

4. *καθολ. εἰς γῆν*] Haec apponuntur ad verba *πρὸς τὰ ἐπίγεια* magis efferenda. Praeter necessitatem Dechairius proposuit *καθολ. καὶ εἰς γῆν*, Maranus *καθελκομένη εἰς γῆν* („depressa ad terram“), Lindnerus *καθολ. δὲ εἰς γῆν*.

5. *γινομένη*] Bodl. 1. 2. Aet. *γιγνόμενον*. Mon. et Bon. *γιγνομένη*. Caeteri codd. msti *γινομένη*. Editi *γιγνομένη*. Cf. c. 6. n. 19.

6. *τῆς*] Deest Aet. Pro *εἰδω-*

Alexander quid prosunt aegrotantibus? Nam quae nunc statua operari dicitur, ea operabatur etiam vivente et aegrotante Neryllino.

27. Quid igitur? Primum animae a ratione alieni et imaginarii circa opiniones motus nunc has nunc illas imagines partim ex materia trahunt partim sibi effingunt et pariunt; id autem anima tum maxime patitur quum materiae spiritum sibi adsciscit eique commiscetur, non ad coelestia et eorum opificem sed deorsum ad terrestria spectans, omnino ad terram, ut sanguis tantum et caro, non amplius purus spiritus. Illi igitur a ratione alieni et imaginarii animae motus visa pariunt cum insano simulacrorum amore iuncta. Quando autem tenera et flexilis anima, robustioris doctrinae ignara et inexperta, veritatis imperita, patris et creatoris universorum considerandi insolens, imbuta fuerit falsis de se opinionibus: tum daemones circa materiam versantes, qui nidores et victimarum sanguinem liguriunt atque homines in fraudem inducunt, adhibitis in auxilium hisce motibus qui vulgi animam ad falsas opiniones inclinant, perficiunt, mentes eorum invadendo, ut tamquam ex simulacris et imaginibus

λομανεῖς Lub. εἰδολομανεῖς, Arg. εἰδωλομανούσας.

7. ἁπαλὴ] Arg. ἁπλῆ, Bodl. 1. 2. Aet. ἁπαλοὶ.

8. μὲν] Lub. δὲ.

9. ἐναποσφραγίσηται] Lub. ἐναποσφραγίσεται. Bodl. 1. 2. Aet. ἕνα προσφραγίσεται.

10. αὐτῆς] Hoc ex codd. mstis textui inserui (n. 1). Excipiendi Bodl. 1. 2 qui αὐτῶν habent. Editi αὐτῆς.

11. κνίσσας] Lub. et Mon. κνίσας. In Mon. alterum σ supra lineam habetur. Mox Bodl. 1 ἱερέων.

12. ψευδοδόξους] Galland. (cum exemplo Mar. Veneto) ψευδοδόξας vitiose.

13. φαντασίας αὐτοῖς κτλ.] Maranus haec observavit: Fraudem daemonum eodem modo exponunt alii scriptores. Δι' ὀνείρων, ait Tatianus c. 18, τὴν εἰς αὐτοὺς πραγματευόμενοι δόξαν. Tertullianus Apol. c. 22: „Eadem igitur obscuritate contagionis adspiratio daemonum et angelorum mentis quoque corruptelas agit furoribus et amentiis foedis aut saevis libidinibus cum erroribus variis, quorum iste potissimus quo deos istos captis et circumscriptis hominum mentibus commendat.“ Quod ait Eusebius Praep. ev. V. c. 2 „stolidos et faciles animos a daemonibus in errorem induci nescio quibus simulacrorum

ἀγαλμάτων, ἐπιβατεύοντες αὐτῶν [14]τοῖς νοήμασιν, εἰσρεῖν πα-
ρέχουσι· καὶ ὅσα καθ' [15]ἑαυτήν, ὡς ἀθάνατος οὖσα, λογικῶς 31
κινεῖται ψυχή, [16]ἢ προμηνύουσα τὰ μέλλοντα ἢ θεραπεύουσα
τὰ ἐνεστηκότα, τούτων τὴν δόξαν καρποῦνται οἱ δαίμονες.

28. Ἀναγκαῖον δὲ ἴσως, [1]κατὰ τὰ προειρημένα, περὶ τῶν
ὀνομάτων ὀλίγα εἰπεῖν. Ἡρόδοτος μὲν οὖν καὶ Ἀλέξανδρος ὁ
τοῦ Φιλίππου [2]ἐν τῇ πρὸς τὴν μητέρα ἐπιστολῇ (ἑκάτεροι δὲ ἐν
τῇ [3]Ἡλιουπόλει καὶ ἐν Μέμφι καὶ Θήβαις εἰς λόγους τοῖς ἱερεῦ-
σιν ἀφῖχθαι λέγονται) φασὶ παρ' [4]ἐκείνων ἀνθρώπους αὐτοὺς
γενέσθαι μαθεῖν. Ἡρόδοτος μέν· [5]Ἤδη ὦν, τῶν αἱ εἰκόνες ἦσαν, B

motibus", *κινήσεσί τισι τῶν ξοάνων*, id explicandum videtur ex verbis Athenagorae. Illi enim simulacrorum motus aliud esse nihil videntur quam phantasiae illae, quas tamquam a simulacris daemones immittunt in animos infirmos. Similia docent Minucius Felix c. 27 et Cyprianus, qui illius verbis utitur pro suis in libro De vanit. idol., et Lactantius II. c. 14. Quidquid autem hoc loco dicitur ab Athenagora, promissa explicatio est illorum effectuum, quos c. 23 sub nomine simulacrorum edi fatebatur. Huc autem redit tota illius disputatio: Statuae nihil possunt suâ sponte: Neryllinus et Proteus et Alexander nihilo efficaciores: inani ergo specie daemones hominibus illudunt. Tatianus c. 18 Iustini auctoritate fretus negat daemones sanare, Minucius et Cyprianus eo redigunt daemonum molitiones „ut curasse videantur." „Nihil aliud possunt quam nocere", inquit Lactantius II. c. 15. Ex his autem asseverare possumus nullam prorsus fidem apud Christianos habuisse Cornelium Tacitum, dum narrat (Hist. lib. 4) Alexandriae hominem caecum et alium manu aegrum monitu Serapidis ad Vespasianum confugisse, ac petente altero „ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento", altero „ut vestigio Caesaris calcaretur", imperatorem Serapidi paruisse et statim utrumque sanatum.

14. *τοῖς νοήμασιν*] Gesnerus malit scribi *τοῖς ὀνόμασιν* (c. 26. n. 3), „ut sit *eorum* n o m i n a *invadentes* vel *subeuntes*, *nomina aliena sibi usurpantes.*" At vulgata scriptura *τοῖς νοήμασιν*, per se non spernenda, etiam loco Tertulliani n. 13 laudato commendatur. Lindnerus mutata interpunctione legit: ... *ἐπιβατεύοντες αὐτῶν, νοήμασιν εἰσρεῖν παρέχουσι*, cum *αὐτῶν* subintelligens *ἀγαλμάτων* h. e. „sub imaginibus delitescunt." Sed obstat praecedens *αὐτοῖς*. Antea pro *ὡς* in Aet. est *καί*.

15. *ἑαυτήν*] Ex Par. 1 sic rescripsi pro vulg. *αὐτήν*. Cf. c. 2. n. 9.

16. *ἢ ... ἢ*] Ita ex Par. 1. 2. Lub. Petr. dedi pro vulg. *ἡ ... ἤ*.

1. *κατὰ τὰ προειρημένα*] C. 17. — Praepositio *περὶ* ante *τ. ὀνομ.*

visa ad eos inania effluant; ac quoties per se, utpote immortalis, accommodate ad rationem anima movetur, sive praedicens futura sive curans praesentia, horum gloriam percipiunt daemones.

28. Necesse autem fortasse fuerit, secundum ea quae supra diximus, de nominibus pauca dicere. Herodotus igitur et Alexander Philippi filius in epistola ad matrem (uterque autem sacerdotibus Heliopoli et Memphi et Thebis in sermonem venisse fertur) cognovisse se ab illis dicunt eos homines fuisse. Herodotus quidem ait: *Iam igitur eos*, *quorum*

in Bodl. 1. 2 desideratur; item articulus ὁ ante τ. *Φιλίππου*.

2. ἐν τῇ π. τ. μ. ἐπιστ.] De hac Alexandri ad matrem epistola iam dixi ad Minucii Felicis Octav. c. 21. §. 4. Exstitisse Alexandri M. epistolam ad matrem testimonio Plutarchi res est certa; sed non minus certum hoc, eam ad quam Patres provocant epistolam ab impostore, pio fortasse animo, esse confictum. — Athenagoras voce ἑκάτεροι [Bodl. 1. 2 ἑκάτερος] non intelligit utrumque et Alexandrum et Olympiam matrem, quod vult Iablonski (Panth. Aegypt. Prol. p. 31), sed Herodotum et Alexandrum. Sed maioris momenti est quod idem V. D. addit Alexandrum, temporis penuria pressum, ultra Memphim non processisse neque Thebas unquam pervenisse. Sed verum tamen est de Herodoto, qui se Thebis fuisse disertis verbis scribit. *Lindner*.

3. *Ἡλιουπόλει*] Morell. Duc. Maran. *Ἡλιοπόλει*, citra codd. mstorum auctoritatem. Deinde ἐν (Par. 1. 2. Arg. Bodl. 1. 2. Act.) ante *Μέμφι* refinxi. Huiusmodi dativis Herodotus (II. c. 13) uti solet. Arg. *μέμφει*, eandemque formam Morell. et Duc. obtruserunt.

4. ἐκείνων ... αὐτοὺς] H. e. τῶν ἱερέων ... τοὺς θεούς.

5. *Ἤδη ... γλῶσσαν*] Herod. Hist. II. c. 144. Cf. Baehrium ad h. l. (ed. 2. Lips. 1856) Vol. I. p. 758 sqq. Lindnerus: „An ex his verbis recte intelligi possit, ab Herodoto tradi homines fuisse quos pro diis Aegyptii colerent, valde equidem dubito. Siquidem Aegyptii Hecataeo, decimum sextum e numero maiorum suorum deum se esse asserenti, disertis verbis repugnabant, negantes ἀπὸ θεοῦ γενέσθαι ἄνθρωπον (c. 143). Quomodo igitur, qui hominem ex deo gigni posse negabant, aut ipsi credere aut aliis persuadere potuerunt homines fuisse qui nunc sub nomine deorum colerentur? Et si nihil diis cum hominibus negotii esse crediderunt Aegyptii [cf. n. 7], quomodo iidem statuere potuerunt homines fuisse deos, quorum postremus fuisse Orus h. e. Apollo dicitur?" — Bodl. 1. 2 *Ἡρόδοτος γάρ*. Morell. Duc. Dechair. Maran. ὧν pro ὦν. Arg. τῶν ὧν αἱ.

*τοιούτους ἀπεδείκνυσάν σφεας* [6] *αὐτοὺς ἐόντας, θεῶν δὲ πολλὸν ἀπηλλαγμένους. Τὸ δὲ πρότερον τῶν ἀνδρῶν τούτων θεοὺς εἶναι τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἄρχοντας,* [7] *οὐκ ἐόντας ἅμα τοῖσι ἀνθρώποισι, καὶ* [8] *τούτων ἀεὶ ἕνα τὸν κρατέοντα εἶναι·* [9] *ὕστερον δὲ αὐτῆς βασιλεῦσαι Ὧρον τὸν* [10] *Ὀσίρεως παῖδα, τὸν Ἀπόλλωνα Ἕλληνες ὀνομάζουσι·* [11] *τοῦτον, καταπαύσαντα Τυφῶνα, βασιλεῦσαι ὕστατον Αἰγύπτου. Ὄσιρις δέ ἐστι Διόνυσος κατὰ Ἑλλάδα γλῶσσαν.* [12] *Οἵ τε οὖν ἄλλοι καὶ τελευταῖος βασιλεὺς Αἰγύπτου.* [13] *Παρὰ δὲ τούτων εἰς Ἕλληνας ἦλθε τὰ ὀνόματα τῶν* C
*θεῶν.* [14] *Ἀπόλλων ὁ Διονύσου καὶ Ἴσιδος, ὡς ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος λέγει·* [15] *Ἀπόλλωνα δὲ καὶ Ἄρτεμιν Διονύσου καὶ Ἴσιδος λέγουσιν εἶναι παῖδας, Λητὼ δὲ τροφὸν αὐτοῖς καὶ σωτηρίαν γενέσθαι. Οὓς οὐρανίους γεγονότας πρώτους* [16] *βασιλέας ἔσχον· πῆ μὲν ἀγνοίᾳ τῆς ἀληθοῦς περὶ* [17] *τὸ θεῖον εὐσεβείας, πῆ δὲ χάριτι τῆς ἀρχῆς θεοὺς ὁμοῦ ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν ἦγον.* [18] *Τοὺς μέν νυν καθαροὺς βοῦς τοὺς* [19] *ἄρσενας καὶ τοὺς μόσχους οἱ πάντες Αἰγύπτιοι θύουσι, τὰς δὲ* [20] *θηλείας οὔ σφιν ἔξεστι θύειν,* D

6. *αὐτοὺς*] Her. *πάντας*. Bodl. 1. 2. Aet. *θεὸν* pro *θεῶν*. Sequens *δὲ* deest in Bodl. 2. Non *πολλὸν* est in Arg. Lub. Mon. sed *πολλῶν*.

7. *οὐκ ἐόντας*] Sic omnes Athenagorae codd. msti. Dindorf. (Herod. Par. 1844), Baehr. aliique recentiores Herodoti editores pro illis verbis receperunt *οἰκέοντας*. Etiam Suffr. Petrus sic in suo Her. codice legit: „qui cum hominibus versabantur.“ Cf. n. 5. Tum Bodl. 1. 2. Aet. *τοῖς ἀνθρώποις*, Lub. et Mon. *τοῖς ἀνθρώποισι*.

8. *τούτων*] Mon. *τοῦτον*. Her. *αἰεὶ*.

9. *ὕστερον*] Her. *ὕστατον*. Et sic hîc quoque scribendum putavit Gesnerus. Non muto illam omnium codd. mstorum lectionem. Pro *Ὧρον*, quod codd. nostri praebent, Baehrius *Ὦρον* scripsit.

10. *Ὀσίρεως*] Her. *Ὀσίριος*. Mox Arg. *τοῦτον ὀνομάζουσι*. Her. *οὐνομάζουσι*.

11. *τοῦτον*] Bodl. 1. 2 *τούτων*.

12. *Οἵ* etc.] Maranus inepte interpunxit: *οἵ ... Αἰγύπτου (παρὰ ... θεῶν) Ἀπόλλων ... Ἴσιδος (ὡς ... γενέσθαι) οὓς οὐρανίους κτλ.* Frustra nodos in his verbis sibi nectunt Gesnerus, cuius sententiam Rechenb. et Dechair. amplectuntur, et Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 135). Ille censet deesse *ἄνθρωποι* post *Αἰγύπτου* (= *homines fuerunt*), hic *βασιλεῖς* (sc. *ἦσαν*) pro *βασιλεὺς* legit. Capias (cum S. Petro) sic: *Fuerunt igitur et alii* reges Aegypti, et quod inde conficitur homines, *et ultimus iste quoque rex Aegypti.*

13. *Παρὰ ... θεῶν*] Herod. II. c. 50: *Σχεδὸν δὲ καὶ πάντα τὰ*

*imagines erant, tales demonstrarunt fuisse, a diis autem longe distantes. Sed ante hos homines deos in Aegypto regnasse, quibus nihil negotii fuerit cum hominibus, ac semper ex his unum imperasse; postea autem illic regnasse Orum Osiridis filium, quem Graeci Apollinem vocant: hunc, quum Typhonem deiecisset, postremum in Aegypto regnasse. Osiris autem Bacchus est iuxta graecam linguam. Itaque et alii et ultimus rex Aegypti fuit.* Ab his autem ad Graecos venerunt nomina deorum. Apollo Bacchi et Isidis filius fuit, ut idem Herodotus dicit: *Apollinem autem et Dianam ferunt Bacchi et Isidis filios esse, Latonem vero nutricem illis et servatricem fuisse.* Quos coelesti ortos origine primos reges habuerunt: partim verae erga deum religionis ignoratione, partim grato in imperium animo deos cum uxoribus existimarunt. *Mundos igitur boves mares et vitulos Aegyptii omnes immolant, feminas autem nefas iis immolare, sed*

*οὐνόματα τῶν θεῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐλήλυθε εἰς τὴν Ἑλλάδα.* Vide Baehrium ad h. l.

14. *Ἀπόλλων*] Bodl. 1. 2. Aet. *Ἀπόλλωνος.* Inde Fabricius l. c. coniecit: ... *τῶν θεῶν Ἀπόλλωνος, Διονύσου κ. Ἴσιδος.* Male. Lub. mox *ὡς αὐτὸς Ἡρ.*, Aet. *ὡς ἑαυτὸς Ἡρ.*

15. *Ἀπόλλωνα ... γενέσθαι*] Herod. II. c. 156. — Hic autem scribit *Ἴσιος* pro *Ἴσιδος*, *Λητοῦν* pro *Λητὼ*, *αὐτοῖσι* pro *αὐτοῖς*, *σώτειραν* pro *σωτηρίαν* (abstr. p. concr.). Particulam *καὶ*, ante *σωτ.*, quae in codd. mstis et editis deest, ex Herodoti textu recepi. Bodl. 1 *τροφὴν*, non *τροφὸν.*

16. *βασιλέας*] Arg. Lub. Mon. *βασιλῆας.* Sic etiam Petr., quum Suffridus in translatione verba *οὓς* ad *ἔσχον* usque Herodoto tribuat. Bodl. 1. 2. Aet. *βασιλικὰς.*

17. *τὸ*] Bodl. 1 et Aet. *τοῦ.* Tum Par. 2. Bodl. 1. Clar. Aet. non *εὐσεβείας* sed *θεοσεβείας.* Quod autem primos illos reges Aegyptiorum Athenagoras coelesti ortos dicit origine, id ex Herodoti sententia nec sine aliqua dicit ironia. Hos enim natos humano more et nutritos et inter homines regnasse probat, ut originem illis non coelestem sed terrenam fuisse demonstret (Maran.).

18. *Τοὺς ... γράφουσι*] Herod. II. c. 41. — Pro *μέν νυν* (editi *μὲν νῦν*) Arg. Bodl. 1. Aet. *μὲν οὖν*, Lub. *μὲν ὦν.* Cf. n. 28.

19. *ἄρσενας*] Herod. *ἔρσενας.*

20. *θηλείας*] Herod. *θηλέας.* Posthac *σφι*, sine *ν.*

*ἀλλὰ* [21] *ἱραί εἰσι τῆς Ἴσιδος,* [22] *τῆς ἄγαλμα ἐὸν γυναικήϊον βούκερών ἐστιν,* [23] *καθάπερ οἱ Ἕλληνες τὴν Ἰοῦν γράφουσι. Τίνες δ' ἂν μᾶλλον ταῦτα πιστευθεῖεν λέγοντες ἢ οἱ κατὰ διαδοχὴν γένους,* [24] *παῖς παρὰ πατρός, ὡς τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν ἱστορίαν διαδεχόμενοι; Οὐ γὰρ τοὺς σεμνοποιοῦντας* [25] *ζακόρους τὰ εἴδωλα εἰκὸς ἀνθρώπους αὐτοὺς γενέσθαι ψεύδεσθαι.* [26] *Εἴ τι μὲν οὖν Ἡρόδοτος ἔλεγε περὶ τῶν* [27] *θεῶν ὡς περὶ ἀνθρώπων ἱστορεῖν Αἰγυπτίους, καὶ λέγοντι τῷ Ἡροδότῳ·* [28] *Τὰ μέν νυν θεῖα* 32
*τῶν ἀφηγημάτων, οἷα ἤκουον, οὐκ εἰμὶ πρόθυμος* [29] *διηγεῖσθαι, ἔξω ἢ τὰ ὀνόματα αὐτέων μοῦνα ἐλάχιστα· μὴ πιστεύειν ὡς μυθοποιῷ ἔδει. Ἐπεὶ δὲ Ἀλέξανδρος καὶ Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστος ἐπικαλούμενος* [30] *συνῆπτον τὸ ἀΐδιον αὐτοῖς γένος, καὶ ἄλλοι μυρίοι, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον* [31] *καταλέγοιμι, οὐδὲ λόγος ἔτι κατα-*

21. *ἱραί*] Lub. *ἱεραί*. In Arg. prima manus *ἱραί* scripsit, sed mutavit primum in *ἱέραι* (sic) et tum in *ἱερείαι*. Her. deinde *Ἴσιος*.

22. *τῆς ἄγαλμα*] Her. *τὸ γὰρ τῆς Ἴσιος ἄγαλμα*. Pro *τῆς ἄγαλμα* usque *καθάπερ* in Bodl. 1. 2. Clar. exstat *ἑστὰν ἐν δαμάλης σχήματι ἰδεῖν*, vox *ἐστὶ* autem superaddita est in Bodl. 2 et Clar. Illa etiam supra lineam scripta sunt in Par. 2.

23. *καθάπερ*] Sic codd. msti. Gesnerus ex Her. mutavit in *κατάπερ*, eumque Rechenb. Dechair. Lindner. secuti sunt. Articulus *οἱ* ante *Ἑλλ.* ap. Her. abest. Pro accusativo *Ἰοῦν* (cf. Dindorf. in Comm. de dial. Her., editioni Paris. 1844 praemissa, p. XVI et Schaefer. Melett. critt. I. p. 93 coll. ad Gregor. Cor. p. 427) Par. 2 *Ἰῶ* et Bodl. 1. 2. Aet. *Ἰὼ* (sic supra *Λητὼ*: n. 15) exhibent.

24. *παῖς*] Lub. *παῖδες*.

25. *ζακόρους*] Sic vocat non aedituos (Maran.) sed ipsos sacerdotes. Thomas Mag. *σεμνότερόν τι ἦν νεωκόρου*. Caeterum comp. c. 30. n. 27.

26. *Εἴ τι*] Male Dechair. *εἴτι* coniunctim. Bodl. 1. 2 *ἔτι*. — *Ἡρόδοτος*, nempe *solus;* sequitur enim *ἐπεὶ δὲ Ἀλέξανδρος*. Vides duplicem huius enuntiationis esse structuram, *εἴ ἔλεγε* et *καὶ λέγοντι*, ita tamen, ut verba *μὴ πιστεύειν κτλ.* utrique structurae sint accommodata.

27. *θεῶν*] Omissum in Bodl. 1. 2. Aet. Mox iidem ut Par. 2 *ἱστορίαν* pro *ἱστορεῖν*.

28. *Τὰ . . . ἐλάχιστα*] Herod. II. c. 3. — Editi *μὲν νῦν* (n. 18). Athenagoras scripsit *ΜΕΝ ΝΥΝ*. Arg. *τὰ μὲν θεῖα νῦν*. Her. *ἀπηγημάτων*.

29. *διηγεῖσθαι*] Her. *ἐξηγέεσθαι*. Tum *ἔξω ἢ* ex Herodoto Maranus recte edidit pro vulg. *ἐξ ὧν*. *ΕΞΩΗ* et *ΕΞΩΝ* facile commutantur. Mox Her. *τὰ οὐνόματα* (cf. n. 10) *αὐτῶν μοῦνον*, non agnoscit *ἐλάχιστα*.

*sacrae sunt Isidi, cuius imago muliebri forma est ac bubulis cornibus, quemadmodum Graeci Io effingunt.* Quinam autem haec dicendo fidem potius obtineant quam ii qui secundum generis successionem, filius a patre, ut sacerdotium ita historiam acceperunt? Non enim sacerdotes, qui simulacris venerationem conciliant, verisimile est mentiri eos fuisse homines. Quodsi Herodotus solus diceret deos historiis Aegyptiorum tamquam homines perhiberi, et quia dixit hic Herodotus: *Quae igitur de diis narrantur ea, qualia audivi, non est animus enuntiare, nisi tantum nomina eorum levissima:* fides ei ut fabulatori non esset habenda. Sed quia Alexander et Mercurius Trismegistus cognominatus iis coniungebant aeternum genus, et innumeri alii, ne singulos recenseam: ne

30. *συνῆπτον*] H. e. *connectebant, adscribebant.* Nempe cum ironia — ut supra (n. 17) — dicit Alexandrum (in epistola illa ad matrem: n. 2) et Mercurium et alios insuper innumeros, quorum hac de re expositio satis inter omnes nota sit, aeternum ideoque divinum genus (aeternitatem s. divinitatem) illis apud Aegyptios hominibus vel regibus attribuisse. Ironiam si respuas, ex *ἀΐδιον* efficias *ἀνθρωπικὸν* (ea vocabuli forma exstat cc. 9. 11. 32. 34. 35), ita ut errorem ex non animadverso scripturae compendio ($\overline{\alpha\pi\iota\kappa o\nu}$) repetas. Cf. c. 3. n. 3. Illud *συνῆπτον* ex coniectura dedi pro lectione vulg. *συνάπτων*, quae a librario hîc, ubi *ἐπικαλούμενος* praecedebat, inducta est. Tu fortasse legeris *συνάπτοντες ἀΐδιον α. γένος* (scil. *εἰσίν*). Quod mihi quidem displicet. Maranus, qui vulgatam servat („quia *idem dicunt* Alexander et Mercurius, qui Trismegistus vocatur *et* aeterno cum diis genere coniunctus est“), coactus est ad subiecta illa *Ἀλέξανδρος καὶ Ἑρμῆς* supplere (*τὸ αὐτὸ*) *λέγουσι.* Iam aliorum coniectationes apponam. Gesnerus, suffragante ei Suffr. Petro, pro *συνάπτων τὸ ἀΐδιον* coniecit *συμφωνοῦσι μὴ εἶναι ἀΐδιον.* Nimia mutatio ideoque improbanda. Dechairius: *συνάπτων τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῖς γένος*, reddens: *quoniam Alexander* etc. *genus humanum illis adscribant.* Sed *συνάπτων* non valet i. q. *adscribant.* Fabricius l. c.: *συνήπτοντο ἀΐδιον αὑτοῖς γένος* = *sibi ipsis coniunxerunt immortale genus* h. e. ipsi vivi adhuc se deorum nomine ac immortali genere extulerunt.“ Haec mutatio prorsus est contra sententiarum nexum.

31. *καταλέγοιμι*] Lub. Bodl. 1. 2. Act. *λέγοιμι.* Tum Maranus non *οὐδὲ* sed cum Morello mendose *οὐδὲν.* Pro *λόγος* Bodl. 1. 2. Act. *λόγους.*

λείπεται, [32] βασιλεῖς ὄντας αὐτοὺς μὴ νενομίσθαι θεούς. Καὶ
ὅτι [33] μὲν ἄνθρωποι, δηλοῦσι μὲν καὶ Αἰγυπτίων οἱ λογιώτατοι, B
οἵ, θεοὺς λέγοντες αἰθέρα γῆν ἥλιον σελήνην, [34] τοὺς ἄλλους ἀν-
θρώπους θνητοὺς νομίζουσι καὶ ἱερὰ τοὺς τάφους αὐτῶν· δη-
λοῖ δὲ καὶ Ἀπολλόδωρος ἐν τῷ περὶ θεῶν. Ἡρόδοτος δὲ καὶ
τὰ [35] παθήματα αὐτῶν φησι μυστήρια· [36] Ἐν δὲ Βουσίρι πόλι
ὡς ἀνάγουσι τῇ Ἴσι τὴν ἑορτὴν εἴρηται πρότερόν μοι. [37] Τύ-
πτονται γὰρ δὴ μετὰ τὴν θυσίην πάντες καὶ πᾶσαι, μυριάδες
[38] κάρτα πολλαὶ ἀνθρώπων· [39] τὸν δὲ τύπτονται τρόπον, οὔ
[40] μοι ὅσιόν ἐστι λέγειν. [41] Εἰ θεοί, καὶ ἀθάνατοι, εἰ δὲ τύπτον-
ται καὶ τὰ πάθη ἐστὶν αὐτῶν μυστήρια, ἄνθρωποι, ὡς αὐτὸς C
Ἡρόδοτος· [42] Εἰσὶ δὲ καὶ αἱ ταφαὶ [43] τοῦ οὐχ ὅσιον ποιεῦμαι
ἐπὶ τοιούτῳ πρήγματι ἐξαγορεύειν τὸ οὔνομα ἐν Σάϊ, ἐν τῷ
[44] ἱρῷ τῆς Ἀθηναίης, ὄπισθεν τοῦ νηοῦ, παντὸς τοῦ τῆς Ἀθη-
ναίης [45] ἐχόμεναι τοίχου. [46] Λίμνη δ᾽ ἐστὶν ἐχομένη, λιθίνῃ κρη-
πῖδι [47] κεκοσμημένη ἐν κύκλῳ, μέγεθος, ὡς ἐμοὶ δοκέει, ὅση
περ ἐν Δήλῳ ἡ τροχοειδὴς καλεομένη. Ἐν δὲ τῇ λίμνῃ ταύτῃ

32. *βασιλεῖς* etc.] Gesn. negationem *μὴ* (ante *νενομ.*) reposuerit ante *βασιλεῖς*. Fabric. l. c. censet vocem deesse sensui complendo: „cum reges essent, non pro diis eos habitos fuisse.“ Lindn. negationem *μὴ* malit prorsus expungi. Ista omnia frivola: lectio vulgaris sana est.

33. *μὲν*] Pro *μὲν* lego *ἦσαν*, quod et sententiae convenit et constructioni; alioqui enim ad *μὲν* nihil redditur. *Gesner.* Sed vox *ἦσαν* subintelligi facile potest; praestantior itaque lectio ista videtur: *καὶ ὅτι μὲν ἄνθρωποι, δηλοῦσι* (eiecto *μὲν*) *καὶ* etc. *Dechair.* Uterque V. D. erravit. Priori *μὲν* non *δὲ* respondet, quia cogitando facile additur: *οὐ δὲ θεοί*. Cf. c. 24. n. 6. Alteri *μὲν* post *δηλοῦσι* respondet aperte *δὲ* post *δηλοῖ* h. e. homines eos esse declarat etiam Apollodorus.

34. *τοὺς ἄ. ἀ. θνητοὺς*] Bodl. 1. 2. Aet. *τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἄλλους θνητούς*. Quod templi et sepulcri nomina promiscue interdum usurpent *οἱ ἔξω*, docet observante Kortholto inter alia locus illustris Lycophronis in Cassandra, templum Iunonis (quo Diomedes ut servaretur se receperit) *τύμβον* vocantis. Ubi Tzetzes: *Δοῦρίς φησιν ἐν τῷ περὶ ἀγώνων τοὺς βωμοὺς τάφους καλεῖσθαι.*

35. *παθήματα*] Codd. msti et editi *μαθήματα*. Inepte.

36. *Ἐν ... λέγειν*] Herod. II. c. 61. — Arg. *νουσίριδι πόλι*, Lub. *Βουσίριδι πόλει*, Bodl. 1 et Aet. *Βουσίρει πόλι*. Lub. et Mon. *ἀνάγωσι*. Arg. *τῇ ἴσει*, Bodl. 1 et Aet. *τῇ Ἴσιδι*. Her. *ὁρτήν*. Arg. Bodl. 1. 2. Aet. *μοι πρότερον*.

dubitandi quidem ratio amplius relinquitur, quin qui reges fuerunt pro diis habiti sint. Atque eos homines esse declarant etiam Aegyptiorum doctissimi, qui, quum deos dicant aerem terram solem lunam, caeteros mortales esse homines ac templa eorum sepulcra esse existimant; declarat etiam Apollodorus in libro de diis. Herodotus vero etiam eorum passiones mysteria vocat. *In urbe Busiri festum Isidi ab iis celebrari supra a me dictum est. Verberantur enim post sacrificium singuli et singulae, plurima hominum millia; quo autem modo verberentur, non mihi fas est dicere.* Si dii [sunt], immortales [sunt], sin autem verberantur homines ob eorum passiones eaeque sunt mysteria, homines [sunt], quemadmodum ipse Herodotus testatur: *Sunt etiam sepulcra eius cuius nomen nuncupare in tali re fas non esse duco in urbe Sai, in templo Minervae, post aedem sacram, toti postico parieti aedis Minervae contigua. Lacus autem adiunctus est, lapideo fundamento circumquaque ornatus, magnitudine, ut mihi videtur, quanta in Delo est iste qui rotundus nomi-*

37. *Τύπτονται*] Her. *Τύπτ. μὲν.* Arg. et Lub. mox *θυσίαν.*

38. *κάρτα πολλαὶ*] Bodl. 1. 2 *κατὰ πολλῶν.*

39. *τὸν*] Ducaeus *ον.* Non legitur *τρόπον* ap. Her.

40. *μοι ὅ. ἐ. λέγ.*] Aet. *μοί ἐστιν λέγειν.* Bodl. 1. 2 *ἐμοί ἐστιν λέγειν.* Adi Baehrium ad h. l.

41. *Εἰ*] Aet. *οἱ.*

42. *Εἰσὶ … Αἰγύπτιοι*] Herod. II. c. 170. — Is voce *αἱ ταφαὶ* de Osiridis sepultura sentit. Caeterum plura etiam de hoc loco observavit Baehrius.

43. *τοῦ*] A Bodl. 1. 2 abest. Her. *οὐκ.* Bodl. 2 *ποιοῦμαι.* Postea *τοὔνομα* Arg. ut Her. ex edit. Baehr. (*τὸ οὔνομα* Dindorf.).

44. *ἱρῷ*] Sic ex Par. 1 dedi (n. 21) pro vulg. *ἱερῷ.* Mox Her. *ὄπισθε* et Mon. *ναοῦ.* Septem verba *ὄπισθεν* usque *Ἀθηναίης* in Lub. exciderunt errore librarii.

45. *ἐχόμεναι*] Hoc Lindnerus scriptori nostro recte restituit ex Her. pro *ἐχόμενον*, quod comparet apud caeteros editores ut in codd. mstis.

46. *Λίμνη δ' ἐστὶν*] Her. *Καὶ ἐν τῷ τεμένεϊ ὀβελοὶ ἑστᾶσι μεγάλοι λίθινοι, λίμνη τέ ἐστι κτλ.*

47. *κεκοσμημένη*] Bodl. 1. 2. Aet. *κεκοσμημένην.* Her. *κεκοσμημένη καὶ ἐργασμένη εὖ κύκλῳ.* Quae quidem verba Gesner. et Maran. saltem in versione reddiderunt: sed omissio haud dubie ab ipso Athenagora profecta, non a librariis. Pro *κρηπῖδι* Mon. *κρηπίδι* et Arg. *κριπῖδι.* Her. non *μέγεθος* sed *καὶ μέγαθος*, tum *ἐδόκεε*, porro *ἡ ἐν. Δ.*

[48] τὰ δείκηλα τῶν παθέων αὐτοῦ νυκτὸς καλέουσι μυστήρια Αἰγύπτιοι. Καὶ οὐ μόνον ὁ τάφος τοῦ Ὀσίριδος δείκνυται, ἀλλὰ καὶ [49] ταριχεία. [50] Ἐπεάν σφισι κομισθῇ νεκρός, δεικνύασι τοῖσι D
κομίσασι παραδείγματα [51] νεκρῶν ξύλινα, τῇ γραφῇ μεμιμημένα· καὶ τὴν μὲν σπουδαιοτάτην αὐτέων [52] φασὶν εἶναι τοῦ οὐχ ὅσιον ποιεῦμαι οὔνομα ἐπὶ τοιούτῳ [53] πρήγματι ὀνομάζειν.

29. Ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων οἱ περὶ ποίησιν καὶ ἱστορίαν σοφοὶ περὶ μὲν [1] Ἡρακλέους·

[2] Σχέτλιος, οὐδὲ θεῶν ὄπιν ᾔδέσατ' οὐδὲ τράπεζαν, 33
[3] Τὴν ἥν οἱ παρέθηκεν· ἔπειτα δὲ πέφνε καὶ αὐτόν.

Τοιοῦτος ὢν εἰκότως μὲν ἐμαίνετο, εἰκότως δὲ ἀνάψας πυρὰν κατέκαυσεν [4] ἑαυτόν. Περὶ δὲ Ἀσκληπιοῦ Ἡσίοδος μέν·

[5] Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε
Χώσατ', ἀπ' Οὐλύμπου δὲ βαλὼν ψολόεντι κεραυνῷ
Ἔκτανε Λητοΐδην φίλον, σὺν θυμὸν ὀρίνων.

Πίνδαρος δέ·

[6] Ἀλλὰ κέρδει καὶ σοφία δέδεται. B

48. τὰ δείκηλα] Sic ex Bodl. 2 et Aet. dedi pro vulg. τὰ δίκηλα. Voci νυκτὸς (Bodl. 1. 2. Aet. νοητὸς) adnectit Her. ποιεῦσι, τὰ = *in hoc lacu speciem eorum, quae ille perpessus est, nocte exhibent,* h. e. ea quae illi acciderunt imitando exprimunt, *quae mysteria vocant Aegyptii.*

49. ταριχεία] Arg. τὰ ῥαχεία. Hîc Athenagoras ipse insinuat Herodotum illis verbis de Osiridis sepulcro cogitasse. Cf. n. 42; comp. c. 22. p. 24 B. Memorantur et aliorum deorum sepulcra passim ab Arnobio. Tatianus Or. ad Gr. c. 8: ὁ δὲ Ὀμφαλὸς τάφος ἐστὶν Διονύσου. Idem c. 27: Τάφος τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καθ' ὑμᾶς δείκνυται. In loco qui sequitur Herodotus sentit de Osiridis simulacro in mumiae formam composito, ut ex testimonio Athenagorae patescit.

50. Ἐπεάν ... ὀνομάζειν] Herod. II. c. 86. — Is habet σφι pro σφισι ac dein δεικνύουσι ap. Baehr. (Dind. δεικνῦσι). Bodl. 1. 2 κομισθὲν pro κομισθῇ. Arg. κομισθῆναι.

51. νεκρῶν] Ita cum Par. 1. Arg. Bodl. 1. 2 edidi pro vulg. τῶν νεκρῶν. Antea Arg. περιδείγματα.

52. φασὶν] Her. φασί. Mox οὐκ et τὸ οὔνομα. Par. 2. Bodl. 1. 2. Aet. πεποιεῦμαι.

53. πρήγματι] Mon. Bodl. 1. 2. Aet. (etiam Ducaeus) πράγματι. Sed in Mon. genuina scriptura supra lineam notata est. Her. οὐνομάζειν.

1. Ἡρακλέους] Lub. Ἡρακλοῦς. Cf. Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* (ed. 2) p. 176 sq. Mon. ἡρακλεῖς, sed

*natur. In hoc lacu speciem passionum eius nocturnam mysteria Aegyptii vocant.* Non solum autem sepulcrum Osiridis ostenditur, sed etiam conditura: *Quum ad illos cadaver portatum est, ostendunt iis qui portaverunt exemplaria mortuorum lignea, pingendo assimilata; et eorum quidem praestantissimum dicunt eius esse cuius nomen appellare in tali re fas non esse duco.*

29. Sed et Graecorum in poesi et historia sapientes de Hercule quidem:

*Crudelis, nec deorum vindictam reveritus est nec mensam,*
*Quam ei apposuerat: deinde vero et eum occidit.*

Talis quum esset, merito in furorem actus est, merito se rogo accenso combussit. De Aesculapio autem Hesiodus:

*Parens hominumque deûmque*
*Excanduit, ex Olympo autem feriens ardente fulmine*
*Occidit Latoidem carum, ira commotus.*

Pindarus autem:

*Verum lucro etiam sapientia irretitur.*

supra syllabam εἷς scriptum est ἑους.

2. *Σχέτλιος ... αὐτόν*] Homer. Od. XXI. 28 sq.

3. *Τὴν ἥν οἱ*] Sic ex Par. 1. 2. Arg. Lub. Bodl. 2. Mon. reposui. Bodl. 1 *τὴν ἧν οἱ*, Aet. *τὴν ᾧ οἱ*. Gesn. Mor. Rechenb. (c. Bon.) *τήν οἱ*, Dech. Mar. Lindn. *τὴν δὴ* (sic, c. acc. gr.) *οἱ*. Gesn. coniecit *τὴν δή οἱ*, ut vulgo ap. Hom. est. Duc. ut supra in textu. Lub. *πέφνεν*. In codd. mstis et editis post *αὐτὸν* additur *Ἴφιτον*. Iam Stephanus non dubitavit quin superscriptum ab aliquo fuisset tamquam declaratio pronominis *αὐτόν*. Cf. c. 14. n. 10.

4. *ἑαυτόν*] Arg. Lub. Bodl. 1. 2. Mon. *αὐτόν*. Editi (Bon. et Aet.) *αὑτόν*. Cf. c. 2. n. 9. C. 26: *ῥίψαντα ἑαυτὸν εἰς τὸ πῦρ*.

5. *Πατὴρ ... ὀρίνων*] Hi versus habentur inter fragmenta Hesiodi ap. Goettling. (Hes. Carm. ed. 2) p. 263. — Gesn. Mor. Duc. Rechenb. *Πατὴρ ἀνδρῶν δ' ὅτ' ἐχώσατ' κτλ.* Sic etiam in Lub. Mon. Bon. comparet. Maran. *Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε Ὅτ' ἐχώσατ' κτλ.* Lectionem, quam (cum Dechair. et Lindn.) recepi, Par. 1. 2. Arg. Ottob. 1. 2. Petr. (Bodl. 1. 2. Aet.) tuentur. In Bodl. 1. 2 et Aet. deest *κεραυνῷ*. Goettlingio v. 3 scribendum esse videtur: *ἔκτανε, Λητοΐδαο φίλον σὺν θυμὸν ὀρίνων.*

6. *Ἀλλὰ ... μόρον*] Pind. Pyth. III. 54. 55. 57. 58 ex rec. Schneidewini (ed. 2. Lips. 1855) p. 75. — Lub. *σοφίη* pro *σοφία*.

[7]Ἔτραπε κἀκεῖνον ἀγάνορι μισθῷ χρυσὸς ἐν χερσὶ φανείς.
Χερσὶ δ' ἄρα Κρονίων [8]ῥίψας δι' ἀμφοῖν ἀμπνοὰν στέρνων καθεῖλεν
Ὠκέως, αἴθων δὲ κεραυνὸς [9]ἐνέσκηψε μόρον.

[10]Ἢ τοίνυν θεοὶ ἦσαν, καὶ οὔτε αὐτοὶ πρὸς χρυσὸν εἶχον

([11]Ὦ χρυσέ, δεξίωμα κάλλιστον βροτοῖς, C
[12]Ὡς οὔτε μήτηρ ἡδονὰς τοιάσδ' ἔχει,
Οὐ παῖδες.

Ἀνεπιδεὲς γὰρ καὶ κρεῖττον ἐπιθυμίας τὸ θεῖον.) [13]οὔτε ἀπέθνησκον· ἢ ἄνθρωποι γεγονότες καὶ πονηροὶ δι' ἀμαθίαν ἦσαν καὶ χρημάτων ἐλάττους. [14]Τί δεῖ με πολλὰ λέγειν, ἢ Κάστορος ἢ Πολυδεύκους μνημονεύοντα ἢ [15]Ἀμφιάρεω, οἵ, ὡς εἰπεῖν λόγῳ, χθὲς καὶ πρώην ἄνθρωποι ἐξ ἀνθρώπων γεγονότες, θεοὶ νομίζονται, ὁπότε καὶ [16]Ἰνὼ μετὰ τὴν μανίαν καὶ τὰ ἐπὶ τῆς μανίας πάθη θεὸν δοξάζουσι γεγονέναι,

[17]Πόντου πλάνητες Λευκοθέαν ἐπώνυμον, D

[18]καὶ τὸν παῖδα αὐτῆς;

7. Ἔτραπε] Pind. ἔτραπεν, tum καὶ κεῖνον, dein χερσὶν. Pro ἀγάνορι Arg. ἀγανὸν. Mon. ἄγαν ορ- μισθω (sic). Κἀκεῖνον scil. Aesculapium. Post φανείς Pindarus addit (v. 56) ἄνδρ' ἐκ θανάτου κομίσαι ἤδη ἁλωκότα, h. e. ille auro pro mercede oblato permotus est *Hippolytum a morte reducere qua iam captus tenebatur.* Haec autem Athenagoras brevitatis ergo omisit, quod ad propositum suum nihil conferebant.

8. ῥίψας] Ex Pind. Lindnerus mutavit in ῥίψαις et καθεῖλεν in καθέλεν. Arg. ἀνπνοὰν.

9. ἐνέσκηψε] Dechair. et Galland. ἐνέσκεψε. Pind. ἐνέσκιμψεν.

10. Ἢ] Arg. εἰ. Cf. c. 21. n. 21. Paullo post Bodl. 1 non πρὸς sed πρὸ.

11. Ὦ ... παῖδες] Hos (aliosque additos) versus, etiam ab aliis e. g. Sexto Empirico Adv. gramm. I. 279. p. 663 ed. Bekk. laudatos, Euripidis Bellerophonti attribuit Seneca (Ep. 115). Matthiaeus (Eur. tragg. et fragm. T. IX. p. 152) cum Maximo e Danae petitos dicit. Sed cum illo faciunt I. A. Hartungus (Eurip. restitutus. Vol. I, Hamb. 1843, p. 394 sq.) et F. G. Wagnerus (Poett. tragg. gr. fragmm. Vol. II, Vratisl. 1844, p. 142). Caeterum putat Lindnerus versus istos rectius locum habere post verba χρημάτων ἐλάττους. Quod haud statuerim. Sensus: Non auri cupiditate ducebantur, ut solet apud homines fieri, iuxta testimonium poetae. — Non δεξίωμα (Par. 1. 2. Arg. Lub. Petr.; δεξίαμα Bodl. 1. 2. Aet.) sed ἀξίωμα

*Pervertit et illum ingenti mercede aurum in manu apparens.*
*Manu igitur utraque Saturnius iaculatus respirationem pectoris abstulit*
*Celeriter, ardensque fulmen inflixit mortem.*

Aut igitur dii erant, et neque eos auri capiebat amor
*(O aurum, munus maximum mortalibus,*
*Nec mater ulla tantum habet dulcedinis,*
*Nec nati.*

Numen enim nulla re indiget et cupiditate superius est.) neque moriebantur: aut homines quum essent, improbi ob imperitiam erant et pecuniae cupidi. Quid opus est me plura dicere, vel Castorem vel Pollucem vel Amphiaraum memorantem, qui, ut ita dicam, heri et nudius tertius homines ex hominibus nati, pro diis habentur, quum ipsam Ino post furorem et ea quae ex furore perpessa est existimant deam factam esse,

*Naufragi Leucotheam cognominabunt,*

et filium eius?

(Bon. et Mon., sed in hoc supra ἀ habetur δε) praebent Gesn. Morell. Rechenb. Dechair.

12. Ὡς] Particula in exempl. non est [neque est in caeteris codd. mstis]; eam, quod necessaria esset, addidi ex aliis auctoribus qui eosdem citant versus. *Stephanus.* Inde ὡς pervenit in omnes Athenagorae editiones. Arg. Lub. Mon. habent τοιάσδε ἔχει.

13. οὔτε ἀπέθν.] Clare respondet praecedenti οὔτε etc. Eiicienda censuit Lindn. verba οὔτε ἀπέθνησκον, aut (in Cur. poster.) legendum „ἀποθνήσκον scil. τὸ θεῖον". Nimirum parenthesis signum inepte posuit post ἀπέθνησκον, non post θεῖον.

14. *Τί δεῖ* etc.] Athenagoras in hac loquendi formula, qua saepe utitur, habet ubivis δεῖ: id quod hic quoque Petr. agnoscit. Superflua igitur Gesneri coniectura τί με δεῖ π. λέγειν. Editi τί με π. λέγειν.

15. Ἀμφιάρεω] Lub. Ἀμφιάρεως. — Cf. c. 17. n. 2.

16. Ἰνὼ] Arg. ἰνῶ. Mox Bodl. 1. 2 ὡς pro ἐπὶ.

17. Πόντου ... κεκλήσεται] Hi duo versus, ab Athenagora servati, ex Euripidea Inone desumti sunt. Cf. Matth. p. 205, Hartung. p. 463, Wagner. p. 217. — Πόντος, pro Πόντου, Bodl. 1. 2. Ael. In Lub. πλανῆτες. Cum ἐπώνυμον subaudi animo καλέσουσι.

18. καὶ τὸν παῖδα αὐτῆς] Scil. θεὸν δοξ. γεγονέναι. Ino eiusque filius Melicertes post, quam in deos marinos mutati sunt, aliis nominibus vocabantur: illa Λευκοθέας, hic Παλαίμονος. Cf. Apollod. III. 4, 3 et Ovid. Metam. IV. 538 sqq.

[19] Σεμνὸς Παλαίμων ναυτίλοις κεκλήσεται.

30. Εἰ γὰρ καὶ [1] ὡς ἀπόπτυστοι καὶ θεοστυγεῖς δόξαν ἔσχον εἶναι θεοί, [2] καὶ ἡ θυγάτηρ τῆς Δερκετοῦς Σεμίραμις, λάγνος γυνὴ καὶ μιαιφόνος, ἔδοξε Συρία θεός, καὶ διὰ τὴν [3] Δερκετὼ καὶ τὰς περιστερὰς καὶ τὴν Σεμίραμιν σέβουσι Σύροι (τὸ γὰρ ἀδύνατον, εἰς [4] περιστερὰν μετέβαλεν ἡ γυνή· ὁ μῦθος παρὰ Κτησίᾳ), τί θαυμαστὸν τοὺς μὲν ἐπὶ [5] ἀρχῇ καὶ τυραννίδι ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοὺς κληθῆναι θεούς· Σίβυλλα ([6] μέμνηται δ' αὐτῆς καὶ Πλάτων)·

[7] Καὶ τότε δὴ δεκάτη γενεὴ μερόπων ἀνθρώπων, 34
Ἐξ [8] οὗ δὴ κατακλυσμὸς ἐπὶ προτέρους γένετ' ἄνδρας.
Καὶ [9] βασίλευσε Κρόνος καὶ Τιτὰν Ἰαπετός τε,
Γαίης [10] τέκνα φέριστα καὶ Οὐρανοῦ οὓς ἐκάλεσσαν
Ἄνθρωποι, [11] Γαῖάν τε καὶ Οὐρανὸν οὔνομα θέντες,
Οὕνεκα οἱ [12] πρώτιστοι ἔσαν μερόπων ἀνθρώπων·

19. Σεμνὸς] Deest in Bodl. 1. 2. Aet.

1. ὡς] Gesner. mavult οἱ, sine ratione.

2. καὶ ἡ θυγ. etc.] Observat Suffridus Petrus, cum historiae monumentis non quadrare id quod de Semiramide pronuntiat Athenagoras, nisi forte illam brevi admodum tempore hoc deae Syriae nomen habuisse dicamus. Sed minus attendit vir eruditus deam Syriam idem hoc loco non esse ac celeberrimam illam Syriam deam, quae praecipuum erat Syrorum numen; sed idem ac unam ex illis quae a Syris colebantur. Quidquid enim honoris Semiramidi delatum dicit Athenagoras id illam non sua sponte habuisse dicit sed propter matrem Dercetum, quam proinde longe filia venerabiliorem apud Syros fuisse statuit. *Maranus* (in Add.). Vide Seldeni De diis Syr. syntagm. II. c. 3, qui inter alios etiam Athenagoram nostrum notat quod ad Semiramidem referat quae ad Deam Syriam (de qua notus Luciani libellus exstat) spectant. Adde Vossium De orig. et progress. idololatriae I. c. 23.

3. Δερκετὼ] Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2 falso Δερκετῶ. Sic etiam Dechair. Cf. c. 28. n. 23.

4. περιστερὰν] Lub. περιστερᾶς. Iam legunt μετέλαβεν Bodl. 1. 2. Aet.

5. ἀρχῇ] Bodl. 1. 2. Aet. ἀρχῆς. Postea Bodl. 1. 2 καθ' αὐτούς.

6. μέμνηται ... Πλάτων] Iustin. Cohort. ad Gent. c. 37 (coll. 16): ταύτης δὲ τῆς Σιβύλλης (h. e. Babylonicae = Cumanae) ὡς χρησμῳδοῦ πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι τῶν συγγραφέων μέμνηνται, καὶ Πλάτων δὲ ἐν τῷ Φαίδρῳ. Etiam in Theage Sibyllam nominat. „Sed nihil discernit de qua loquatur" (S. Petr.). — Antea editi minus recte Σιβύλλα.

7. Καὶ ... ἀνθρώπων] Oracc.

*Divus Palaemon nautis vocabitur.*

30. Nam si et detestandi et deo invisi homines visi sunt dii, et filia Dercetûs Semiramis, lasciva mulier et cruenta, existimata est Syria dea, et propter Dercetûm Syri columbas et Semiramin colunt (quod enim fieri nequit, in columbam mutata est mulier: fabula [est] apud Ctesiam): quid mirum alios propter imperium et tyrannidem deos a suis appellatos: — Sibylla (meminit eius etiam Plato):

*Et tunc exstitit decima aetas hominum,*
*Ex quo diluvium prioribus hominibus accidit.*
*Et regnavit Saturnus et Titan et Iapetus,*
*Quos Terrae et Coeli filios praestantissimos vocarunt*
*Homines, Terrae et Coeli nomina imponentes,*
*Propterea quod primi fuere hominum:* —

Sibyll. III. 108—113, ed. C. Alexandre, Vol. I (Par. 1841) p. 102. — Pro *Καὶ* (Par. 2 et Sibyll.) vulgo *Δὴ* legitur. In locum utriusque casus dativi *δεκάτῃ γενεῇ*, quem editiones nostri scriptoris (ex Bon.) offerebant, Dechairius ex Sibyllinis substituit nominativum *δεκάτη γενεὴ*, qui Par. 1 et Arg. probatur, eumque Lindnerus secutus est. Iam Gesnerus notavit: „Lege *δεκάτη γενεὴ*.“ Et ita legendum esse patescit ex particula *καὶ* (v. 110) ante *βασίλευσε*. Hanc vero particulam Tertullianus neglexit, liberius eosdem versus Ad nation. II. c. 12 (Opp. ed. Oehler. T. I) p. 382 sq. citans: „Decimâ genitura hominum ex quo cataclysmus prioribus accidit, regnavit Saturnus et Titan et Iapetus, Terrae et Caeli fortissimi filii.“ Immerito igitur Maranus ad Tertullianum provocavit, istos dativos ut commendaret.

8. *οὗ δὴ*] Sibyll. *οὗπερ*.

9. *βασίλευσε Κρ.*] Sic ex Par. 1 et Arg. restitui; sic Dechair. quoque ante me restituit ex Sibyll., cum eoque Maran. et Lindner. fecerunt. Lub. et Petr. *βασιλεὺς ὁ Κρ.* Caeteri codd. msti aeque ac Gesner. Morell. Rechenberg. *βασιλεὺς Κρ.*, male propter metrum. Ducaeus *βασιλεύς τε Κρ.* Mon. *Τιτᾶν* c. circumfl.

10. *τέκνα φέρ.*] Arg. *φέρ. τέκνα.* Tertull. l. c. *fortissimi filii.* Tum omnes codd. msti et Gesn. Mor. Rechenb. *Οὐρανοὺς ἐκάλεσσαν* (Mon. *ἐκάλεσαν*, Arg. et Lub. *ἐκάλεσεν*) pro *Οὐρανοῦ οὓς ἐκάλεσσαν*, quod sine ulla fere mutatione Maranus coniecit scribendum. Is autem in textu, ut Dech. et Lindn., posuit *Οὐρανοῦ ἐξεκάλεσσαν*, quod quidem in Sibyll. vulgo legitur. Duc. *οὐρανίους*.

11. *Γαῖάν τ. κ. Οὐρανὸν*] Duc. cum Sibyll. *γαίης τ. κ. οὐρανοῦ*.

12. *πρώτιστοι*] Sibyll. *προφέριστοι*, idque Gesn. et Suffr. Petr. praeferunt. Videntur, etsi decima

τοὺς δ' ἐπ' ἰσχύϊ, ὡς Ἡρακλέα καὶ Περσέα, τοὺς δ' ἐπὶ τέχνῃ,
ὡς Ἀσκληπιόν; Οἷς μὲν οὖν [13] ἢ αὐτοὶ οἱ ἀρχόμενοι τιμῆς με-
τεδίδοσαν [14] ἢ αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες, οἱ μὲν φόβῳ, οἱ δὲ [15] καὶ B
αἰδοῖ μετεῖχον τοῦ ὀνόματος. [16] Καὶ Ἀντίνους φιλανθρωπίᾳ τῶν
ὑμετέρων προγόνων πρὸς τοὺς ὑπηκόους ἔτυχε νομίζεσθαι θεός.
[17] Οἱ δὲ μετ' αὐτοὺς ἀβασανίστως παρεδέξαντο.

[18] Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται· καὶ γάρ τάφον, ὦ ἄνα, σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο· σὺ δ' οὐ θάνες.

Πιστεύων Καλλίμαχε ταῖς γοναῖς τοῦ Διὸς ἀπιστεῖς αὐτοῦ τῷ
τάφῳ, καὶ νομίζων [19] ἐπισκιάσειν τἀληθὲς καὶ τοῖς ἀγνοοῦσι κη-
ρύσσεις τὸν τεθνηκότα· κἂν μὲν τὸ ἄντρον [20] βλέπῃς, τὸν Ῥέας C
ὑπομιμνήσκῃ τόκον, ἂν δὲ τὴν [21] σορὸν ἴδῃς, ἐπισκοτεῖς τῷ
τεθνηκότι, οὐκ εἰδὼς ὅτι μόνος ἀΐδιος [22] ὁ ἀγένητος θεός. Ἢ
γὰρ ἄπιστοι [23] οἱ ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ ποιητῶν λεγόμενοι μῦθοι
περὶ τῶν θεῶν καὶ περισσὴ ἡ περὶ αὐτοὺς εὐσέβεια (οὐ γὰρ
εἰσὶν ὧν ψευδεῖς οἱ λόγοι), ἢ εἰ ἀληθεῖς αἱ γενέσεις, [24] οἱ ἔρω-

generatione regnarunt, primi tamen homines dici, quia primi regnarunt. Tertullianus l. c. de Saturno, quum is venisset in Italiam: „rudes tunc agebantur et oculi et mentes hominum, ut cuiuslibet novi viri aspectu quasi divino commoverentur, nedum et regis et quidem primi.“ Pro ἔσαν Arg. ἔσσαν.

13. ἢ] Bodl. 1. 2. Aet. οἱ.

14. ἢ] Bodl. 1 et Aet. τί.

15. καὶ αἰδοῖ] Bodl. 1. 2 αἴδοιος, omisso καὶ. Mox iidem et Aet. μετέχειν.

16. Καὶ Ἀντίνους etc.] Verba πρὸς τ. ὑπηκόους noli iungere cum νομίζεσθαι θεός, „ut a subditis dei loco haberetur“ (sic Gesner. quique eum secuti sunt), sed cum φιλανθρωπίᾳ = „ob humanitatem in subiectos sibi cives.“ Testibus Iustino Martyre Apol. I. c. 29 et aliis (vide quae l. c. n. 6 observavi) Antinous deus habitus est ob metum imperatoris qui id praeceperat. Sed metus ille, ut Maranus advertit, non tam videtur esse terror animis iniectus, quam metus displicendi carissimis ob beneficia regibus, nempe Hadriano et Antonino, quos Athenagoras M. Aurelii parentes (τ. ὑμετέρων προγόνων, Arg. vitiose τ. ἡμετέρων πρ.) appellat. Erat sane Hadrianus lenitate et humanitate longe inferior Antonino: sed quum magna illius in Aegyptios beneficia exstiterint, non mirum si ab hominibus superstitiosis cultum Antinoi facile impetravit. Huc accessit gratia et auctoritas Antonini, quem ex testimonio Athenagorae operam dedisse colligimus ut instituta ab Hadriano impietas, eo mortuo, non abrogaretur.

17. Οἱ δὲ . . . παρεδ.] Haec verba non solum cum iis cohaerent quae de Antinoo protulit („cuius

alios ob robur, ut Herculem et Perseum, alios ob artem, ut Aesculapium? Quibus igitur aut ipsi subditi honorem detulerunt aut ipsi principes, horum alii metu, alii reverentia nomen [divinum] consecuti sunt. Ita Antinous parentum vestrorum in subditos humanitate consecutus est ut existimaretur deus. Qui vero postea nati sunt cultum re non explorata susceperunt.

*Cretes semper mendaces: etenim sepulcrum, rex, tibi*
*Cretes fabricati sunt; at tu non mortuus es.*

Credis Callimache Iovis nativitatem, sepulcrum eius non credis, et quum putas te veritati tenebras offusurum, mortuum praedicas etiam nescientibus; atque antrum quidem si vides, Rheae partum in memoriam revocas, sin autem loculum cernis, mortem eius tenebris involvis, ignarus solum aeternum esse infectum deum. Aut enim fide indignae [sunt] quae de diis apud vulgus et poetas fabulae feruntur atque inutilis eorum cultus est (non enim ii existunt de quibus mendax praedica-

etiam posteri cultum admiserunt" Gesn.), sed etiam cum superioribus *Οἷς μὲν* (resp. nostro loco *δέ*) *κτλ.* Athenagoras data opera ambigue scribit (ad *παρεδέξαντο* non addit accusativum *θεούς* vel *θεόν*), ne offendat imperatores.

18. *Κρῆτες ... θάνες*] Versus sunt Callimachi in Hymno Iovis v. 8 sq. Secundus integer erit si addas: *ἐσσὶ γὰρ αἰεί. Gesner.* Plura editores poetae dederunt super illis versibus: ed. Ernesti T. I. p. 4 sqq. T. II. p. 32 sq. Coll. Tatian. Orat. ad Gr. c. 27. n. 6. — Vocula *ὦ* ante *ἄνα* in Lub. omissa est.

19. *ἐπισκιάσειν*] Bodl. 1. 2. Clar. Aet. *ἐπισκιάζειν*.

20. *βλέπῃς*] Arg. *νλέπεις* (= *βλέπεις*), superscripto *η* in *νλέβης* mutatum. Antea Lub. *ἄντλον* pro *ἄντρον*.

21. *σορὸν*] Bodl. 1. 2 *σοφὸν*.

22. *ὁ ἀγένητος*] Ita Par. 1. Arg. Lub. Petr. habent. Mon. *ὁ ἀγέννητος*. Hanc lectionem Morell. Duc. Maran. Lindn. textui ex coniectura inseruere. Cf. c. 4. n. 10. Par. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. Bon. *ὁ γεννητὸς*. Et sic edidere Gesn. Rechenb. Dechair. Iam vero Gesnerus scribendum *ὁ ἀγέννητος* vel *μὴ γεννητὸς* est suspicatus. Praecedens vocabulum in Bodl. 2 *ἀϊδίως* legitur.

23. *οἱ*] Deest Lub.

24. *οἱ ἔρωτες*] Hoc Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. suppeditant. Caeteri codd. msti (Arg. Lub. Petr. Mon. Bon.) *οἱ ἐρῶντες*, quae lectio in editt. Gesn. Mor. Duc. Rechenb. transiit: licet iam Gesnerus et Suffr. Petrus sensu flagitante illam intellexerant genuinam esse.

τες, αἱ μιαιφονίαι, αἱ κλοπαί, αἱ ἐκτομαί, οἱ κεραυνοί, οὐκέτ' εἰσί, παυσάμενοι εἶναι, ἐπεὶ καὶ [25] ἐγένοντο οὐκ ὄντες. [26] Τίς γὰρ τοῖς μὲν πιστεύειν λόγος, τοῖς δὲ ἀπιστεῖν, ἐπὶ τὸ σεμνό- D τερον περὶ αὐτῶν τῶν ποιητῶν ἱστορηκότων; [27] Οὐ γὰρ ἂν δι' οὓς ἐνομίσθησαν θεοί, σεμνοποιήσαντας τὴν κατ' αὐτοὺς ἱστορίαν, οὗτοι τὰ πάθη τὰ αὐτῶν ἐψεύσαντο. Ὡς μὲν οὖν οὐκ ἐσμὲν ἄθεοι, θεὸν ἄγοντες τὸν ποιητὴν [28] τοῦδε τοῦ παντὸς καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον, κατὰ δύναμιν τὴν ἐμήν, εἰ καὶ μὴ πρὸς ἀξίαν, ἐλήλεγκται.

31. [1] Ἔτι δὲ καὶ τροφὰς καὶ μίξεις λογοποιοῦσιν [2] ἀθέους καθ' ἡμῶν, ἵνα τε μισεῖν νομίζοιεν μετὰ λόγου καὶ οἰόμενοι τῷ δεδίττεσθαι ἢ τῆς ἐνστάσεως [3] ἀπάξειν ἡμᾶς τοῦ βίου ἢ πικροὺς καὶ ἀπαραιτήτους τῇ τῶν αἰτιῶν ὑπερβολῇ τοὺς ἄρχοντας [4] παρασκευάσειν, πρὸς εἰδότας παίζοντες ὅτι ἄνωθέν πως ἔθος, καὶ [5] οὐκ ἐφ' ἡμῶν μόνον, κατά τινα θεῖον νόμον καὶ λόγον παρη-

25. *ἐγένοντο*] Bodl. 1. 2 *ἐγένετο*.

26. *Τίς γὰρ κτλ.*] Simili argumento usus est superius de sacerdotibus Aegypti, qui et ipsi deos mortales faciunt. *Gesner.* Dicit Athenagoras poetis in narratione de diis fidem esse habendam, quoniam propositum ipsis fuerit de diis non nisi ea narrare quae ad venerationem iis conciliandam augendamque pertinerent. Quodsi igitur occurrant quae huic consilio adversari videantur, existimandum poetas, vi veritatis coactos, sic — neque aliter — res deorum narrare potuisse. — Pro *τοῖς μὲν* Bodl. 1. 2. Aet. *ἔτι μέν*. Male Lindn. *περὶ αὐτῷ* pro *περὶ αὐτῶν* dedit.

27. *Οὐ γὰρ κτλ.*] Pariter de sacerdotibus Aegypti c. 28: *Οὐ γὰρ τοὺς σεμνοποιοῦντας ζακόρους τὰ εἴδωλα εἰκὸς ἀνθρώπους αὐτοὺς γενέσθαι ψεύδεσθαι.* — Bodl. 1 et Aet. *ἑαυτῶν* vice *αὐτῶν*.

28. *τοῦδε*] Deest Bodl. 2.

1. *Ἔτι δὲ κτλ.*] Iam Athenagoras, postquam expositionem de atheismi crimine Christianis afficto (cc. 4—30) finivit (coll. c. 4. n. 1), transit ad refutanda reliqua duo scelera quibus praecipue illi infamabantur: *Οἰδιποδείους μίξεις* (cc. 32—34: *τὰς ἀνέδην μίξεις* Iust. Apol. I. c. 26, *ἀσέλγειαν* Tat. Or. ad Gr. c. 32, *ἀδιαφόρως ζῆν καὶ συμφύρεσθαι ταῖς ἀθεμίτοις μίξεσιν* Theoph. ad Aut. III. c. 15) et *Θυέστεια δεῖπνα* (cc. 35—36: *τὰς ἀνθρωπείων σαρκῶν βοράς* Iust. l. c., *ἀνθρωποφαγίαν* Tat. c. 25, *σαρκῶν ἀνθρωπείων ἐφάπτεσθαι* Theoph. l. c.). Conferantur quae sunt adnotata c. 3. n. 1. Comp. c. 34. n. 1 fin. In antecessum observat (c. 31) mirum non esse talia

tio), aut si veri [sunt] ortus, amores, homicidia, furta, virilium exsectiones, fulmina, non amplius existunt sed esse desierunt, siquidem nati sunt, quum [antea] non essent. Quae enim ratio ut alia quidem credantur, alia vero non credantur, quum ad maiorem venerationem diis conciliandam eorum historias poetae literis mandaverint? Non enim per quos existimati sunt dii, quique eorum rebus gestis venerationem conciliarunt, ii perpessiones eorum mentiti fuissent. Nos igitur non esse atheos, qui deum agnoscimus huiusce universi creatorem eiusque logon, pro meis viribus, quamvis non pro rei dignitate, demonstratum est.

31. Adhuc autem et epulas et concubitus impios nobis affingunt, tum ut [nos] iusta de causa odisse sibi videantur, tum quod futurum existiment ut vel metu a vitae proposito nos abducant vel acerbos nobis et inexorabiles criminum magnitudine principes praebeant: sed ludificantur cum iis qui sciunt iam antiquitus hunc morem, non nostra aetate tantum,

crimina contra Christianos proferri, quoniam virtuti semper divina quadam lege vitium oppugnet, et satis ista confutata esse ex doctrina Christianorum.

2. *ἀθέους*] Legendum fortasse *ἀθέσμους*. *Lindner* (in Cur. poster.). Nobis non est dubium quin vulgata lectio vera sit. Antea Aet. non *τροφὰς* sed *στροφὰς*. Mox Mon. *μισεῖ* (n. 4) et Lub. *μισεῖσθαι* pro *μισεῖν*. Frustra mallet Gesnerus *νομίζοιντο (videantur)* pro *νομίζοιεν (sibi videantur)*. Voces *μετὰ λόγου καὶ οἰόμενοι* in Bodl. 1. 2 et Aet. desiderantur. De verbo *δεδίττεσθαι* vide Ast. ad Plat. Phaedr. T. X. p. 379.

3. *ἀπάξειν*] Bodl. 1. 2 *ἀπάξει*. Phrasis *ἔνστασις τοῦ βίου* sive *τῆς ζωῆς* („Lebens- und Handlungsweise") frequens est apud philosophos; cf. Hemsterhus. ad Thom. Mag. p. 314.

4. *παρασκευάσειν*] Bodl. 1 et Aet. *παρασκευάζειν* (c. 30. n. 19). Bodl. 2 *παρασκευάσει* (n. 2). Verba quae sequuntur *πρὸς εἰδ. παίζ.* non valent i. q. *ita illudentes nos* (Gesn. et S. Petr.), sed *ludunt* seu operam perdunt, *apud eos qui sciunt* etc.

5. *οὐκ*] Sic omnes codd. msti et Dechair.; caeteri editt. *οὐχ*. Ad sententiam quod attinet, *κατά τινα θεῖον νόμον καὶ λόγον κτλ.*, eamdem scriptor etiam supra c. 3 proposuit. Cf. ibi n. 8. Uterque locus ex libro De resurr. illustratur (Maran.), qui incipit sic: *Παντὶ δόγματι καὶ λόγῳ τῆς ἐν τοῖς οὖσιν ἀληθείας ἐχομένῳ παραφύεταί τι ψεῦδος· παραφύεται δὲ οὐκ ἐξ ὑποκειμένης τινὸς ἀρχῆς κατὰ φύσιν ὁρμώμενον ἢ τῆς κατ' αὐτὸ*

κολούθηκε, προσπολεμεῖν τὴν κακίαν τῇ ἀρετῇ. Οὕτω καὶ [6] Πυ-
θαγόρας μὲν ἅμα τριακοσίοις ἑτέροις κατεφλέχθη πυρί, Ἡράκλει-
τος δὲ καὶ Δημόκριτος, ὁ μὲν τῆς Ἐφεσίων πόλεως ἠλαύνετο, B
ὁ δὲ τῆς Ἀβδηριτῶν, ἐπικατηγορούμενος μεμηνέναι, καὶ Σωκρά-
τους Ἀθηναῖοι θάνατον κατέγνωσαν. [7] Ἀλλ' ὡς ἐκεῖνοι οὐδὲν
χείρους εἰς ἀρετῆς λόγον διὰ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν, οὐδ' ἡμῖν
[8] οὐδὲν ἐπισκοτεῖ πρὸς ὀρθότητα βίου ἡ παρά τινων ἄκριτος βλα-
σφημία· εὐδοξοῦμεν γὰρ παρὰ τῷ θεῷ. Πλὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς
ταῦτα ἀπαντήσω τὰ ἐγκλήματα. [9] Ὑμῖν μὲν οὖν καὶ δι' ὧν εἴ-
ρηκα εὖ οἶδα ἀπολελογῆσθαι ἐμαυτόν. Συνέσει γὰρ [10] πάντας C
ὑπερφρονοῦντες, οἷς ὁ βίος ὡς πρὸς στάθμην τὸν θεὸν κανονί-
ζεται, ὅπως ἀνυπαίτιος καὶ ἀνεπίληπτος [11] ἕκαστος ἡμῶν ἄν-
θρωπος αὐτῷ γένοιτο, ἴστε τούτους μηδ' εἰς ἔννοιάν ποτε τοῦ
βραχυτάτου [12] ἐλευσομένους ἁμαρτήματος. Εἰ μὲν γὰρ ἕνα τὸν

*ὅπερ ἐστὶν ἕκαστον αἰτίας, ἀλλ' ὑπὸ τῶν τὴν ἔκθεσμον σπορὰν ἐπὶ διαφθορᾷ τῆς ἀληθείας τετιμηκότων σπουδαζόμενον.*

6. *Πυθαγόρας* etc.] Pythagorae mortem varie referunt auctores: quorum sententias diversas Diogenes Laertius et Iamblichus Chalcidensis enumerant. Maxime tamen huc inclinant omnium opiniones ut eum cum sodalibus exustum tradant, etiamsi de sodalium numero et mortis loco non conveniant. Heraclitum Laertius scribit apud Ephesios esse defunctum. Inde Suffr. Petrus sibi visus est lapsum ipsius Athenagorae aut librarii deprehendisse, „qui pro *Hermodoro* Ephesio Heraclitum Ephesium posuerit." Quod haud crediderim. Democritum apud suos insaniae suspectum Laertius quoque testatur, sed eiectum e civitate fuisse equidem nusquam alibi traditum comperio. In veterum philosophorum vitis non omnes scriptores eadem tradiderunt. Temere Aeg. Menagius (Observv. in Diogen. Laert. lib. IX. segm. 12 usque ad 17) vult transponi vocem Ἡράκλειτος, ut Δημόκριτος δὲ καὶ Ἡράκλειτος legatur; nam ὁ μὲν ad Ἡράκλειτος sine istiusmodi transpositione licet referre. In Arg. ἑτέροις literis αι superscriptis in ἑταίροις mutatum est. Etiam S. Petr. transtulit: *una cum trecentis sodalibus.* Deest δὲ in Bodl. 1. 2 et Aet. post Ἡράκλειτος. Bodl. 2 non Ἐφ. sed Ἀφεσίων.

7. Ἀλλ'] Maran. ἀλλά.

8. οὐδὲν] Id Maran. et Lindn. cum Bodl. 1. 2. Aet. Athenagorae recte reddidere. Caeteri οὐθὲν, quod librario debetur. Cf. Iustin. De monarch. c. 5. n. 6. Athenagoras Atticus semper scripsit οὐδέν, ut paullo ante. — Porro Maranus ex ὀρθότητα βίου (codd. msti et editi) fecit ὁσιότητα βίου. Vox illa Platoni usitata est, qui opponit ἁμαρτίαν

divina quadam lege et ratione invaluisse, ut vitium bellum gerat cum virtute. Sic etiam Pythagoras cum trecentis aliis igne combustus, Heraclitus et Democritus, ille Ephesiorum urbe pulsus est, hic Abderitarum, insaniae accusatus, et Socratem Athenienses morte mulctarunt. Sed quemadmodum illi quantum ad virtutem attinet nequaquam deteriores propter vulgi opinionem fuerunt, ita neque nobis quod ad vitae rectitudinem spectat tenebras offundunt inconsideratae nonnullorum calumniae: bene enim apud deum audimus. Sed tamen his quoque criminibus occurram. Quamquam vobis me vel ex iis quae dixi purgatum bene scio. Nam quum omnes intelligentia superetis: quorum vita ad deum tamquam ad normam dirigitur, ut unusquisque nostrûm extra noxiam apud eum et reprehensionem sit, eos non ignoratis ne cogitationem quidem unquam levissimi admissuros peccati. Nam si unam in hac

(Legg. I. p. 627 D. II. p. 668 D). Caeterum cf. c. 22. n. 49.

9. Ὑμῖν] Id ex Par. 1 reposui pro lectione vulgata *ὑμεῖς*, qua totus locus perturbatur. Lindner. edidit: *ὑμεῖς μὲν οὖν (καὶ . . . ὑπερφρονοῦντες) οἷς κτλ.*: ita quidem ut coactus sit cum participio *ὑπερφρ.* subaudire *ἐστέ* (coll. n. 10) et *ὑμεῖς μὲν οὖν* iungere cum *ἴστε τούτους κτλ.* Mittamus futilem parenthesin! Illud *ὑμῖν* iam Stephanus putavit legendum, ut sit *εὖ οἶδα ἀπολελογῆσθαι ἐμαυτὸν ὑμῖν* h. e. *πρὸς ὑμᾶς*. Vocem *ἐμαυτὸν* interpretes *causam meam* reddidere; significat Athenagoram qui personam cuiusvis Christiani agit, scilicet *ἀνυπαίτιος καὶ ἀνεπίληπτος ἕκαστος ἡμῶν ἄνθρωπος*.

10. *πάντας ὑπερφρ.*] Bodl. 2 *πάντε ὑπερφρονοῦντε* in duali, quia ad duo imperatores sermo est. In Arg. supra participium scriptum est *εῖ* et *τε*, ut *ὑπερφρονεῖτε* legatur; videlicet accepit locum librarius in modum Lindneri (n. 9). Membrum autem *οἷς ὁ βίος κτλ.* apte et eleganter membro sequenti *τούτους μηδ' κτλ.* praemittitur.

11. *ἕκαστος*] Codd. msti et editi *ἑκάστου*. Casus genitivus aperte fluxit a sequenti *ἡμῶν*. Iam Gesnerus nominativum legi voluit. Maranus vero *ἑκάστου* censuit retinendum, quia *ἄνθρωπος* hoc loco i. q. *ψυχή* appelletur, ac proinde „*homo* uniuscuiusque nostrûm“ sit „*anima* uniuscuiusque“. Quamquam non potuit talem vocabuli *ἄνθρωπος* usum exemplis confirmare. In Arg. primum scriptum est *ἄνος*, sed *ος* erasum, ut *ἑκάστου ἡμῶν ἂν αὐτῷ γένοιτο* legatur. Bodl. 1 non *ἄνθρωπος* sed *ἄνθρωπον*. Pro *αὐτῷ* Bodl. 1. 2. Clar. Aet. *αὐτῶν*, Morell. et Duc. mendose *αὐτοῦ*. Tum Lub. et Mon. *γένοιτε*.

12. *ἐλευσομένους*] Bodl. 1. 2 *ἐλευσομένου*.

ἐνταῦθα βίον βιώσεσθαι πεπείσμεθα, [13] κἂν ὑποπτεύειν ἐνῆν δου-
λεύοντας σαρκὶ καὶ αἵματι ἢ κέρδους ἢ ἐπιθυμίας ἐλάττους γε-
νομένους ἁμαρτεῖν· [14] ἐπεὶ δὲ ἐφεστηκέναι μὲν οἷς ἐννοοῦμεν,
οἷς λαλοῦμεν, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὸν θεὸν οἴδαμεν,
πάντα δὲ φῶς αὐτὸν ὄντα καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ὁρᾶν,
πεπείσμεθα τοῦ ἐνταῦθα ἀπαλλαγέντες βίου βίον ἕτερον βιώ- D
σεσθαι, ἀμείνονα ἢ κατὰ τὸν ἐνθάδε καὶ ἐπουράνιον, οὐκ ἐπί-
γειον (ὡς [15] ἂν μετὰ θεοῦ καὶ σὺν θεῷ ἀκλινεῖς καὶ ἀπαθεῖς
τὴν ψυχήν, οὐχ ὡς σάρκες, κἂν ἔχωμεν, ἀλλ' ὡς οὐράνιον πνεῦ-
μα, μενοῦμεν), [16] ἢ συγκαταπίπτοντες τοῖς λοιποῖς χείρονα καὶ
διὰ πυρός· οὐ γὰρ [17] καὶ ἡμᾶς ὡς πρόβατα ἢ ὑποζύγια, πά-
ρεργον καὶ ἵνα ἀπολοίμεθα καὶ ἀφανισθείημεν, ἔπλασεν ὁ θεός.
Ἐπὶ τούτοις οὐκ εἰκὸς ἡμᾶς ἐθελοκακεῖν, οὐδ' [18] αὐτοὺς τῷ με-
γάλῳ παραδιδόναι κολασθησομένους δικαστῇ.

32. [1] Τοὺς μὲν οὖν θαυμαστὸν οὐδὲν λογοποιεῖν περὶ ἡμῶν
ἃ περὶ τῶν σφετέρων λέγουσι θεῶν· καὶ τὰ πάθη αὐτῶν δεικνύ- 36
ουσι μυστήρια. [2] Χρῆν δ' αὐτούς, εἰ δεινὸν τὸ ἐπ' ἀδείας καὶ

13. κἂν ὑ. ἐνῆν] Lindner. coniecit ὑποπτεύειν ἂν ἦν, neglecto κἂν. Corrupta ausus est emendare, anteaquam sana intellexit.

14. ἐπεὶ δὲ etc.] Pro οἷς ἐννοοῦμεν Bodl. 1. 2. Aet. ἐνομοῦμεν. Non οἴδαμεν Lub. sed οἶδα μὲν, Mon. οἶδα. Pro φῶς Lub. σαφῶς, syllaba σα punctis subnotata; idem τά, ante ἐν τῇ καρδίᾳ, omisit. Infin. ὁρᾶν in Bodl. 1. 2. Aet. desideratur. Tum pro ἀπαλλαγέντες Mon. ἀπαλλαγῆναι. Post βίου deest ἕτερον in Bodl. 1. 2. Aet. Pendet ὁρᾶν ab οἴδαμεν. Dechairio legendum potius videtur: καὶ πεπείσμεθα τοῦ ἐνταῦθα κτλ. Gesnero et Marano: ... ὁρᾶν πεπείσμεθα, καὶ (sc. πεπείσμεθα) τοῦ ἐνταῦθα κτλ. Omnes nempe incipiunt apodosin a verbis ἐπὶ τούτοις οὐκ εἰκὸς κτλ., proxime antecedentia οὐ γὰρ καὶ ἡμᾶς ad ἔπλασεν ὁ θεός usque parenthesi includentes. Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 135) legit ἢ ἀμείνονα, quandoquidem sequatur ἢ χείρονα. Consideratius Lindner. prius ἢ mente supplevit. — Deus πάντα φῶς ὢν coll. c. 16. n. 6.

15. ἂν ... μενοῦμεν] Particula ἂν cum futuro indic. haud omnino inusitate dicitur. Epist. ad Diogn. c. 4: τίς ἂν ... ἡγήσεται τὸ δεῖγμα; Tatian. Or. ad Gr. c. 18: τοῖς κακοῖς ἂν ... καταχρήσονται. Adeas quos in libro De Ep. ad Diogn. (ed. 2) p. 103 laudavi. Lub. μετὰ τοῦ θεοῦ. Bodl. 1. 2. Aet. τὴν ψυχὴν

terra hanc vitam nos victuros crederemus, tum forsan suspicari liceret nos, carni et sanguini inservientes, vel avaritia vel cupiditate victos peccare; sed quum iis quae cogitamus, quae loquimur, deum tum noctu tum interdiu adesse sciamus, eumque, quum totus lumen sit, ea etiam quae in cordibus nostris latent videre: persuasum habemus nos hac terrestri vita liberatos aliam vitam victuros esse, praestantiorem ista terrestri eamque coelestem, non terrenam (quippe quum apud deum et cum deo extra omnem immutationem et perpessionem animae, non ut caro, etsi carnem habituri sumus, sed ut coelestis spiritus, mansuri simus), vel collapsos cum caeteris deteriorem eamque in ignis supplicio; non enim deus quemadmodum pecora aut iumenta ita etiam nos finxit, perfunctorie et ut periremus et evanesceremus. Propter haec verisimile non est ut lubenter peccemus, nosque magno iudici tradamus puniendos.

32. Iam minime mirum [est] quod illi ea nobis affingunt quae dicunt de diis suis: quorum passiones mysteria efficiunt. Decebat autem ut, si licentiose et promiscue misceri damna-

praetermiserunt. „An pleonasmus hîc est? an *μετὰ θεοῦ* simpliciter *apud deum* significat, *σὺν θεῷ* vero *deo adiuvante?*“ quaerit Gesnerus. Respondet Lindnerus: „Ego posterius crediderim.“

16. *ἢ*] Gesner. coniecit *οὐ* legendum. Sed, ut Dechair. iam monuit, illud *ἢ* praeferendum est. Tum Aet. *καταπίπτοντες*, in marg. vero altera vox scripta est.

17. *καὶ ... ὡς*] = *ὡς πρ. κ. ὑπ. καὶ ἡμᾶς*. Cf. c. 15. n. 13. Sic inverso ordine dicebant *οὕτως ... ὡς*. Cf. Wahlii Clav. librr. V. T. apocryph. p. 506. Arg. supra ultimam vocis *πάρεργον* syllabam *α* exhibet, ut *πάρεργα* legatur. Significat illud adverbium *obiter* (nebenher, als ein Nebenwerk) sive ut hîc *perfunctorie* (obenhin). Cf. Iacobs. ad Philostr. Imagg. p. 606. 612. Iustinus Apol. I. c. 43: *Οὐ γὰρ ὥσπερ τὰ ἄλλα, οἷον δένδρα καὶ τετράποδα, μηδὲν δυνάμενα προαιρέσει πράττειν, ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον.* Mox Arg. non *ἀπολοίμεθα* sed *ἀπολλώμεθα*.

18. *αὐτοὺς*] Ita codd. msti. Sed Gesner. Rechenb. Lindn. effecerunt *αὑτοὺς*. Cf. c. 2. n. 9.

1. *Τοὺς μὲν οὖν κτλ.*] Cf. c. 31. n. 1. Criminis O e d i p o d e o r u m c o n c u b i t u u m Christianis affícti apud veteres causae christianae vindices saepe fit mentio. Cfr. inprimis Minucius Fel. Octav. cc. 9. 31.

2. *Χρῆν*] Lub. *χρὴ*, Bodl. 1. 2.

ἀδιαφόρως μίγνυσθαι κρίνειν ἔμελλον, [3] ἢ τὸν Δία μεμισηκέναι,
ἐκ μητρὸς μὲν Ῥέας θυγατρὸς δὲ Κόρης πεπαιδοποιημένον, [4] γυ-
ναικὶ δ' ἰδίᾳ ἀδελφῇ χρώμενον, ἢ [5] τὸν τούτων ποιητὴν Ὀρφέα,
ὅτι καὶ ἀνόσιον ὑπὲρ τὸν Θυέστην καὶ μιαρὸν ἐποίησε τὸν Δία·
καὶ γὰρ [6] οὗτος τῇ θυγατρὶ κατὰ χρησμὸν ἐμίγη, βασιλεῦσαι θέ-
λων καὶ ἐκδικηθῆναι. [7] Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀδιάφοροι εἶναι ἀπέ- B
χομεν, ὡς μηδὲ ἰδεῖν ἡμῖν πρὸς ἐπιθυμίαν ἐξεῖναι. [8] Ὁ γὰρ
βλέπων, φησί, γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη μεμοί-
χευκεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οἷς οὖν [9] μηδὲν τὸ πλέον ἔξεστιν
ὁρᾶν ἢ ἐφ' ἃ ἔπλασεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ θεός, ἡμῖν φῶς αὐ-
τοὺς εἶναι, καὶ οἷς τὸ ἰδεῖν ἡδέως μοιχεία, ἐφ' ἕτερα [10] τῶν ὁ-

Aet. et Ducaeus ἐχρῆν. Pro ἀδιαφόρως Bodl. 1 et Aet. ἀδιαφόρους. Mox Bodl. 1. 2 ἔμελλεν.

3. ἢ τὸν Δία . . . πεπαιδοπ.] Cf. c. 20 ibique n. 18. Pro ἢ Bodl. 1. 2. Aet. καὶ. Voci Ῥέας Lub. τῆς praemittit. Scripsit Lobeckius (Aglaopham. T. I. p. 548) τὸν ἐκ μητρὸς . . . παιδοποιησάμενον.

4. γυναικὶ ... χρώμενον] Haec omnia in Lub. exciderunt. Editi recte cum Bon. et Aet. γυναικὶ δ' ἰδίᾳ ἀδελφῇ. Etiam Par. 1. Arg. Mon. γυναικὶ ἰδί' ἀδελφῇ. Par. 2 et Ottob. 1. 2 γυναικὶ δ' ἀδελφῇ. Bodl. 1. 2. Clar. γυναικὶ καὶ ἀδελφῇ. Theophilus Ant. ad Autol. III. c. 3: τήν τε Ἥραν ἰδίαν ἀδελφὴν μὴ μόνον τὸν Δία γαμεῖν, ἀλλὰ καὶ διὰ στόματος ἀνάγνον ἀῤῥητοποιεῖν. C. 8: τὴν Ἥραν στόματι μιαρῷ συγγίνεσθαι τῷ Διΐ.

5. τὸν] Bodl. 2 τῶν.

6. οὗτος] Nempe Thyestes. Is deo cum filia sua (Pelopia) concubuit, quia oraculo monitus fuerat: quem ex hac filia sua procrearet Atrei fratris eum ultorem fore. Quod post evenit. Aegisthus enim ex hac filia illius ita natus Atreum interfecit; unde etiam factum est ut regnum amissum Thyestes recuperaret. In omnibus editionibus post ἐμίγη legitur sic: βασιλεὺς ἐθέλων καὶ Θυέστης ἐκδικηθῆναι. Sic codd. quoque msti; in plerisque tamen non post ἐμίγη, ut in editionibus, sed post βασιλεὺς commate interpungitur. Excipias Arg., qui veram lectionem βασιλεῦσαι θέλων καὶ ἐκδικηθῆναι indicat; nam is aperte habet: βασιλεῦσαι θέλων καὶ θυέστης ἐκδικηθῆναι. Scholion in marg. Par. 1 a prima manu: κατὰ κοινοῦ τὸ ἐθέλων. Par. 2 in marg.: ἀπὸ (sic) κοινοῦ τὸ θέλων, quamquam in textu codicis ἐθέλων exstat. De forma huius verbi c. 1. n. 10 adeas; κατὰ κοινοῦ quid valeat dixi Tatian. Or. ad Gr. c. 1. n. 26. Inepta vero vox ista Θυέστης, uti iam Dechairius vidit, e margine, in qua aliquis

turi erant, vel Iovem odissent, qui ex Rhea matre et filia Proserpina liberos suscepit, et sua sorore usus est uxore, vel horum inventorem Orpheum, ut qui Iovem Thyeste ipso scelestiorem et contaminatiorem fecisset; etenim hic ex oraculo stuprum intulit filiae, quum regnare vellet et se ulcisci. Nos autem tantum absumus a promiscuis flagitiis, ut nobis ne adspicere quidem liceat ad concupiscendum. Nam *qui adspicit*, inquit [dominus noster], *mulierem ut eam concupiscat, iam moechatus est in corde suo.* Quibus igitur prorsus non ulterius spectare licet quam ea quorum gratia deus oculos formavit, nempe ut nobis lumen essent, quibusque, de ipsa cogitatione in iudicium vocandis, iucundior adspectus adulterium

ad pronomen οὗτος notaverat de Thyeste Athenagoram hîc loqui, in ipsum textum obrepsit. Tales errores incuria librariorum natas quum alibi notavi tum c. 14. n. 10. Eamdem quam equidem proposui lectionem Maranus commendavit, nisi quod ἐθέλων pro θέλων scripsit. Priorem tantum commatii partem sanavit G. Canterus (Novv. lectt. lib. 7. c. 38): βασιλεῦσαι ἐθέλων καὶ Θυέστης ἐκδικηθῆναι, alteram Dechairius: ... ἐμίγη βασιλεύς, ἐθέλων καὶ ἐκδικηθῆναι, — ita quidem, ut hic (debebat, quippe comma post βασιλεὺς collocans, scribere οὗτος ὁ βασιλεὺς) interpretaretur: „nam hic (Thyestes) oraculo monitus cum filia rem habuit, cumque rex esset et ut fratris factum ulcisceretur" (?!); ille vero verba βασιλεῦσαι ἐθέλων ad Iovem referret: „Iovem regni obtinendi causa cum filia rem habuisse, Thyestem autem semet ulciscendi": cui interpretationi plane obstant quae praecedunt: καὶ γὰρ οὗτος τῇ θυγ. κατὰ χρησμὸν ἐμίγη.

7. Ἡμεῖς δὲ] Respondet praegresso Τοὺς μέν. Cf. c. 7. n. 3. Etiam Iustinus Apol. I. c. 15 coram imperatoribus fatetur Christianos praecipue id agere ut caste vivant. Tertullian. Apol. c. 46: Christianus „animo adversus libidinem caecus est." Cf. infra n. 11.

8. Ὁ ... αὐτοῦ] Matth. 5, 28. — Verbo μεμοίχευκεν Bodl. 1. 2. Aet. αὐτὴν addunt. Ex codd. mstis pro αὐτοῦ, quod est in editis, αὐτοῦ restitui.

9. μηδὲν τὸ πλέον] Sic codd. msti et editi, exceptis Arg. Bodl. 1. Clar. Aet., Maran. et Lindn.: qui in μηδὲν πλέον mutarunt. Articulus vero, cuius in locum Gesnerus τι substitui voluit, recte se habet: nam scriptor ad certum quiddam animum advertit, quod liceat spectare. Lub. non ἔπλασεν sed ἔπλασε (c. 1. n. 2).

10. τῶν ὀφθαλμῶν] Aet. τοῦ ὀφθαλμοῦ.

φθαλμῶν γεγονότων, [11] μέχρις ἐννοίας κριθησομένοις, πῶς [12] ἂν οὗτοι ἀπιστηθεῖεν σωφρονεῖν; Οὐ γὰρ πρὸς ἀνθρωπικοὺς νόμους ὁ λόγος ἡμῖν, οὓς ἄν τις γενόμενος πονηρὸς καὶ λάθοι C (ἐν ἀρχῇ δὲ ὑμῖν, [13] δεσπόται, θεοδίδακτον εἶναι τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον ἐπιστούμην), ἀλλ' ἔστιν ἡμῖν νόμος [14] ὃς δικαιοσύνης μέτρον ἐποίησεν αὐτοὺς καὶ τοὺς πέλας ἔχειν. [15] Διὰ τοῦτο καὶ καθ' ἡλικίαν τοὺς μὲν υἱοὺς καὶ θυγατέρας νοοῦμεν, τοὺς δὲ ἀδελφοὺς ἔχομεν καὶ ἀδελφάς, καὶ [16] τοῖς προβεβηκόσι τὴν τῶν πατέρων καὶ μητέρων τιμὴν ἀπονέμομεν. [17] Οὓς οὖν ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφὰς καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ γένους νοοῦμεν ὀνόματα, [18] περὶ πολλοῦ ἡμῖν ἀνύβριστα καὶ ἀδιάφθορα αὐτῶν τὰ σώματα μένειν, πάλιν ἡμῖν λέγοντος [19] τοῦ λόγου· [20] Ἐάν τις διὰ τοῦτο ἐκ δευ- D

11. *μέχρις ἐννοίας*] Bodl. 1. 2 *μέχρις ἔννοιαν*. Theophil. l. c. III. c. 13: *Καὶ περὶ σεμνότητος οὐ μόνον διδάσκει ἡμᾶς ὁ ἅγιος λόγος τὸ μὴ ἁμαρτάνειν ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ μέχρις ἐννοίας*. Minuc. l. c. c. 31: „pudorem non facie sed mente praestamus."

12. *ἂν*] Abest a Bodl. 1. 2.

13. *δεσπόται*] Sic Arg., iuxta emendationem a prima manu factam. Sic etiam Morell. et Lindn. reposuerunt. (Duc. *ὦ δεσπόται*.) Idem commendarunt reliqui editores, quia Athenagoras ad utrumque imperatorem loquitur. Omnes msti et editi, iis exceptis quos ante memoravi, *δεσπότης* exhibent. Quid? Fortasse *δεσπόταις* legendum, quod eodem fere modo pronuntiatur. Ante *ὑμῖν* Par. 2 supra lineam *καὶ*. De sententia huius commatii interpositi cf. c. 11. p. 11 B.

14. *ὃς*] Arg. Bodl. 1. 2. Mon. *ἣ*, Aet. *ἡ*. Sed in Arg. corrector *ὃς* ad marg. notavit. Mox pro *αὐτοὺς* (n. 8: c. 2. n. 9), quod in editis invenitur, ex mstis *αὐτοὺς* (solus Mon. *αὐτοὺς*) textui inserui. Tum pro *καὶ* Gesnerus *πρὸς* conieit legendum, idque Suffr. Petrus videtur probasse, dum interpretatur: „quae eam statuit iustitiae regulam ut eodem nobiscum loco habeamus proximos nostros." Attamen nihil vetat vulgatam lectionem retinere. Lindnerus *αὐτοὺς* inepte cepit = *ὡς αὐτούς*. Vox *δικαιοσύνης* eam significat conditionem qua quis talis est qualis debet esse. Cf. Iustin. De monarch. c. 5. n. 5. Formula *δικαιοσύνης μέτρον*, „vollkommene Rechtbeschaffenheit" (cf. Pape Lex. gr. s. v. *μέτρον* T. II. p. 154), dicta est respectu habito castitatis, quam scriptor Christianis vindicat (n. 1). Tertullianus Apol. c. 45: „Nos soli innocentes. Quid mirum, si necesse est? Enimvero necesse est. Innocentiam a deo edocti et perfecte eam novimus, ut a perfecto magistro revelatam, et fideliter custodimus, ut ab incontemptibili disceptore mandatam. Vobis autem humana aestimatio innocentiam tradidit, humana item dominatio imperavit; inde nec

est, quia oculi in alios usus instituti sunt: ii quomodo temperantes non credantur? Non enim nobis ratio est cum humanis legibus, quas improbus aliquis etiam lateat (vobis autem initio, domini, demonstrabam doctrinam nostram a deo traditam esse), sed nobis lex est quae effecit ut summam integritatem nos teneamus et proximi nostri. Ideo pro aetate alios filios et filias novimus, alios fratres et sorores habemus, et aetate provectiores patrum et matrum loco colimus. Quos igitur fratres et sorores caeterisque cognationis nominibus dicimus, maximae nobis curae est ut intaminata et incorrupta eorum corpora maneant, logo nobis iterum dicente: *Si quis*

plenae nec adeo timendae estis disciplinae."

15. *Διὰ τοῦτο*] Bodl. 1. 2 *διὰ τοῦτον*.

16. *τοῖς προβεβηκόσι*] Scil. *τὴν ἡλικίαν*. Cf. Bretschneideri Lex. man. in librr. N. T. (ed. 3) p. 348 et Wahlii Clav. librr. V. T. apocr. p. 418. Verba *καὶ μητέρων* in Lub. exciderunt.

17. *Οὓς . . . καὶ τὰ λοιπὰ*] Morell. *οὓς οὖν ἀδελφὰς καὶ τὰ λοιπά*, Duc. *οὓς οὖν ἀδελφοὺς καὶ τὰ λοιπά*. At in omnibus codd. mstis exstat ut supra in textu.

18. *περὶ πολλοῦ ἡμῖν*] Scil. *ἐστί*. Dicendi genus satis notum. Nos: „Es kommt uns viel darauf an dass die, welche wir unter Brüdern und Schwestern u. s. w. meinen, ihre Körper" etc. Respicit haud dubie Athenagoras profanam a Gentilibus contra Christianos prolatam interpretationem nominum f r a t r i s et s o r o r i s, quae Christiani sibi invicem imponere solebant. Minucius l. c. c. 9: „se promiscue appellant fratres et sorores." Nimirum in erotica Romanorum dictione frater et soror euphemistice audiebant qui stupri consuetudine coniuncti erant (= amator et amica). Cf. Kortholt De calumniis paganorum in vett. Christt. sparsis p. 168 sqq. — Voculam *καὶ* ante *ἀδιάφθ*. omisit Lub. Pro *αὐτῶν* Bodl. 1 *αὐτοῦ*.

19. *τοῦ λόγου*] Hac voce neque lex (S. Petr. et Dech.) neque religio christiana (Gesn., Lindn., Lardner *Glaubwürdigk. d. evang. Geschichte* P. II. Vol. I. p. 339, coll. I. H. Friedlieb *Schrift Tradition* etc. Vratisl. 1854, p. 268) neque scriptura (Maran.) significatur, sed, quum *πάλιν ἡμῖν λέγοντος* dicat, idem dominus noster, logos, cuius effatum aliquod (Matth. 5, 28) supra verbo *φησί* introduxit.

20. *Ἐάν τις κτλ.*] Videtur haec Athenagoras ex apocrypha aliqua scriptura deprompsisse. *Maranus*. Respici puto ad verba, quae in conventibus Christianorum sacris ex scripto, velut ex Agendis, praelegebantur, quibusque de iis instruebantur homines quae ad disciplinam externam, in iis conventibus observandam, spectabant. *Lindner* (Praef. p.

τέρου [21] καταφιλήσῃ, ὅτι ἤρεσεν αὐτῷ· καὶ ἐπιφέροντος· Οὕτως οὖν ἀκριβώσασθαι [22] τὸ φίλημα μᾶλλον δὲ [23] τὸ προσκύνημα δεῖ, ὡς, εἴπου μικρὸν τῇ διανοίᾳ παραθολωθείη, ἔξω ἡμᾶς τῆς αἰωνίου τιθέντος ζωῆς.

33. Ἐλπίδα οὖν ζωῆς αἰωνίου ἔχοντες, τῶν ἐν τούτῳ τῷ
βίῳ καταφρονοῦμεν, μέχρι καὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἡδέων· γυναῖκα
μὲν ἕκαστος ἡμῶν ἣν ἠγάγετο κατὰ τοὺς [1] ὑφ' ἡμῶν τεθειμένους
νόμους νομίζων, καὶ ταύτην μέχρι τοῦ παιδοποιήσασθαι. Ὡς 37
γὰρ ὁ γεωργὸς [2] καταβάλλων εἰς γῆν τὰ σπέρματα ἄμητον περι-

XIX). Nobis arridet sententia Lardneri [l. c.], qui verba haec ex antiquo scriptore christiano desumta esse putat, quem hac in re diligenter Iesu et apostolorum vestigia legisse Athenagoras hîc indicet. *Clarisse* (De Athenag. vit. et scriptt. p. 82). Videntur haec petita esse ex quadam verborum Matth. 5, 29 explicatione, quae aut in apographum ev. Matthaei, quo usus est Athenagoras, irrepserant aut ab Athenagora ipso in commentario quodam inventa minus recte Christo ipsi attributa sunt. *Rud. Anger* (Synopsis evangg. Matth. Marc. Luc., Lips. 1852, p. 271). — Scripturae discrepantia huius loci fere nulla deprehenditur. Lub. *ἐκ δευτέρου διὰ τοῦτο*, verbis transpositis. Tum Par. 2 in marg. *πρόσκυμα* pro *προσκύνημα*. Denique Bodl. 1 et 2 *τὴν* (pro *τῇ*) *διανοίᾳ*.

21. *καταφιλήσῃ*] Scil. *γυναῖκα*, — *ὅτι ἤρεσεν* (*ἐκείνη*) *αὐτῷ* — supple *ἁμαρτάνει*.

22. *τὸ φίλημα*] Etsi osculum apud priscos Christianos signum esset amoris fraterni, tamen quidam eo abutentes gentilibus ansam praebuere calumniandi, ut ex Clementis Alex. Paedag. III. c. 11. §. 81 patet: *τοῦτο ἐκπέπληκεν ὑπονοίας αἰσχρᾶς καὶ βλασφημίας, τὸ ἀνέδην χρῆσθαι τῷ φιλήματι, ὅπερ ἐχρῆν εἶναι μυστικόν.*

23. *τὸ προσκύνημα*] Puto hîc respexisse Athenagoram ad illum ritum, quo poenitentes volutabantur ad genua fratrum. Quare apud Tertullianum De poenit. c. 9 celebris illa phrasis occurrit *presbyteris advolvi et caris dei adgeniculari.* Hinc orta illa Gentilium adversus Christianos criminatio, de qua Minucius Felix in Octavio c. 28: „Etiam ille, qui de adoratis sacerdotis virilibus adversum nos fabulatur, tentat in nos conferre quae sua sunt.“ Itaque auctor operis, cuius verba hîc ab Athenagora recitantur, de huiusmodi ritu fortasse accipiendus: „Summa scilicet cautione osculum adhibendum, m a g i s a u t e m a d o r a t i o“ (*μᾶλλον δὲ τὸ προσκύνημα*), sive adgeniculatio quae caris dei fieri solet, ut Tertulliani verbis utar. *Gallandius.* Adstipulatus est Friedliebius (l. c.). Equidem vero ista censeo argutius a Gallandio quam verius disputata esse neque ullo modo ad sententiarum nexum quadrare.

*osculum propterea repetat*, *quod eo delectetur [*, *peccat]*; et adiiciente: *Summa ergo cautione adhibendum est osculum vel potius salutatio*, *ut quae*, *si paullum cogitatione inquinetur*, *nos ab aeterna vita excludat.*

33. Quum ergo spem habeamus aeternae vitae, ea quae in hac vita versantur contemnimus, ipsas quoque animae oblectationes: uxorem quidem unusquisque nostrûm eam quam secundum leges a nobis positas duxit existimans, eamque ad liberorum dumtaxat procreationem. Quemadmodum enim agricola iactis in terram seminibus messem exspectat, non alia

Hîc quid vult adgeniculatio? Nota illa corrigentis formula μᾶλλον δὲ (*vel ut verius dicam:* c. 21. n. 12, Wyttenb. in Iulian. p. 223. ed. Schaef., Bornemann ad Xenoph. Cyrop. V. c. 4. §. 49, Herbst ad Xenoph. Mem. III. c. 13. §. 6) indicat osculum pro pia salutatione quadam habendum esse. Προσκύνημα est *salutatio* (Gesn.). Προσκυνῶ enim, manu ad os admota osculans reverentiam alicui testor (Herod. III. 11, 18), interdum valet i. q. *saluto* (Sophoc. Phil. 530).

1. ὑφ' ἡμῶν] Maranus nullus dubitat quin legendum sit ὑφ' ὑμῶν. Haec mutatio Lindnero displicuit. „Tribus enim modis", is ait (in Cur. poster.), „nuptiae contrahebantur: confarreatione, coemtione et usu. Prior modus, qui sacrificio oblato per Pontificem Maximum et Flaminem Dialem fiebat, a Christianis observari salva religione non potuit. Idem statuo de iis nuptiis quae usu fiebant. Coemtione fieri quidem potuit. Sed Christianos tamen puto suas sibi leges et instituta habuisse. Neque obstant tabulae nuptiales, quae Tertulliano teste (Ad uxor. II. c. 3) secundum leges romanas fiebant, eo scilicet consilio, ut in iudicio essent validae." Cf. Rheinwald *Die kirchl. Archäologie* (Berol. 1830) §. 121 et Locherer *Lehrb. d. chr.-kirchl. Archäologie* (Francof. ad M. 1832) p. 169 sq. Ad verba καὶ ταύτην supple γυναῖκα νομίζων. Matrimonium a Christianis nullam aliam ob causam iniri ac prolis suscipiendae praeter alios testantur S. Iustinus Apol. I. c. 29: Οὐκ ἐγαμοῦμεν εἰ μὴ παίδων ἀνατροφῇ, et Tertullianus Apol. c. 9: „Ab omni post matrimonium excessu ... tuti sumus."

2. καταβάλλων] Lub. Mon. Aet. καταβαλών. Pro περιμένει Bodl. 1. 2. Aet. μένει. De accentu vocis ἄμητος accuratissime disputavit Spitzner. ad Il. exc. XXX. Aliter Clemens Alex. Paedag. II. c. 10. §. 10 illa comparatione utitur: τοῖς γεγαμηκόσι σκοπὸς ἡ παιδοποιΐα, τέλος δὲ ἡ εὐτεκνία, καθάπερ καὶ τῷ γεωργῷ τῆς τῶν σπερμάτων καταβολῆς αἰτία μὲν ἡ τῆς τροφῆς προμήθεια, τέλος δὲ αὐτῷ τῆς γεωργίας ἡ τῶν καρπῶν συγκομιδή.

*μένει, οὐκ ἐπισπείρων, καὶ ἡμῖν μέτρον ἐπιθυμίας ἡ παιδοποιΐα.* [3] *Εὕροις δ' ἂν πολλοὺς τῶν παρ' ἡμῖν, καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καταγηράσκοντας ἀγάμους ἐλπίδι τοῦ μᾶλλον* [4] *συνέσεσθαι τῷ θεῷ. Εἰ δὲ τὸ ἐν παρθενίᾳ καὶ* [5] *ἐν εὐνουχίᾳ μεῖναι μᾶλλον παρίστησι* [6] *τῷ θεῷ, τὸ δὲ μέχρις ἐννοίας καὶ ἐπιθυμίας ἐλθεῖν ἀπάγει, ὧν τὰς ἐννοίας φεύγομεν, πολὺ πρότερον τὰ ἔργα παραιτούμεθα.* [7] *Οὐ γὰρ μελέτῃ λόγων ἀλλ' ἐπιδείξει καὶ διδα-* B
*σκαλίᾳ ἔργων τὰ ἡμέτερα,* [8] *ἢ οἷός τις ἐτέχθη μένειν ἢ ἐφ' ἑνὶ γάμῳ·* [9] *ὁ γὰρ δεύτερος εὐπρεπής ἐστι μοιχεία.* [10] *Ὃς γὰρ ἂν ἀπολύσῃ, φησί, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται, οὔτε* [11] *ἀπολύειν ἐπιτρέπων ἧς ἔπαυσέ τις τὴν παρθενίαν οὔτε ἐπιγαμεῖν. Ὁ γὰρ* [12] *ἀποστερῶν ἑαυτὸν τῆς προτέρας γυναικός,*

3. *Εὕροις δ' ἂν κτλ.*] Particula *δὲ* respondet praecedenti *γυναῖκα μὲν* etc. Multos utriusque sexus Christianos hac aetate exstitisse qui a pueritia ad summam senectutem servarent virginitatem illibatam, referunt etiam Iustinus l. c. c. 15 (n. 10), Origenes c. Cels. I. c. 26, Eusebius De laud. Constant. c. 17, Tertullianus l. c.: „Quidam multo securiores totam vim huius erroris virgine continentia depellunt, senes pueri.“ Ad uxor. I. c. 6: „Quot enim sunt qui statim a lavacro carnem suam obsignant?“ De cultu fem. II. c. 9: „Non enim et multi ita faciunt et se spadonatui obsignant propter regnum dei?“ Minucius Octav. c. 31: „Plerique inviolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius quam gloriantur, tantum denique abest incesti cupido ut nonnullis rubori sit etiam pudica coniunctio.“ Cf. Pitra Spicileg. Solesm. T. I (Par. 1852. 4⁰) p. 323.

4. *συνέσεσθαι*] Aet. *συνέσθαι*, Bodl. 1. 2 *συνέσται*. Voces *τῷ θεῷ* ab his tribus sunt reiectae.

5. *ἐν*] Deest Lub. Bodl. 1. 2.

6. *τῷ θεῷ*] Haec in Aet. desiderantur. Mox Bodl. 1. 2 *ἐπάγει* pro *ἀπάγει*.

7. *Οὐ . . . ἡμέτερα*] Cf. c. 11. n. 19.

8. *ἢ* etc.] Haec verba epexegetice ad ea quae antecedunt apposita sunt. Bodl. 1. 2. Aet. *ἐν* pro *ἐφ'*. Bodl. 1. 2 *γαμήσει*, non *γάμῳ*.

9. *ὁ γὰρ δεύτερος εὐπρεπής ἐστι μοιχεία*] Non solus Athenagoras de digamis iusto severius visus est iudicare. Consuli potest longa series eiusmodi testimoniorum apud Cotelerium ad Herm. Past. II [mand. 4. §. 4] p. 64 [ed. Par. et p. 91 Antwerp.; adde F. Chr. Baur *Die sogen. Pastoralbriefe*, Stuttg. 1835, p. 117 sqq.]. Non tamen praetermittendum quid sentiat Athenagoras, cum praesertim Tillemontius, quo viro nemo aequior, nemo ad vituperandum tardior, Athenagorae verbis adductus sit ut eum e Montanistis [de quorum circa matrimonium placitis cf. Schwegler *Der Montanismus* p. 58 sqq. 236 sq.] unum

superiniiciens, ita nobis cupiditatis modus procreatio liberorum. Multos autem apud nos reperias, tum viros tum mulieres, qui caelibes consenescant quod sperent arctius se cum deo coniunctum iri. Quodsi in virginitate et in spadonatu manere magis deo coniungit, se dare vero cogitationi et cupiditati [ab illo] abducit: quorum cogitationes fugimus, eorum actiones multo magis aversamur. Non enim meditatione sermonum sed demonstratione et disciplina actionum res nostrae continentur, ut quisque vel qualis natus est maneat vel unicis in nuptiis; secundae enim decorum adulterium. *Quicumque* enim *dimiserit*, inquit, *uxorem suam et aliam duxerit, moechatur*, neque eam dimitti sinens, cuius virginitati finem aliquis imposuit, neque alteram duci. Nam qui se ipse priori uxore spoliat,

fuisse non affirmaret quidem sed tamen suspicaretur. Equidem satis causae esse non puto ut in hanc suspicionem vocetur. Nam 1°. cum monogamia maximo esset in pretio apud Christianos, secundae autem nuptiae, etsi non omnino inconcessae, aliqua tamen ignominia notarentur, digamis a sacra communione ad tempus remotis: quid mirum si monogamiam Athenagoras ut commune Christianorum institutum commendat? Similiter Theophilus Antiochenus ad Autol. III [c. 15]: Apud Christianos *μονογαμία τηρεῖται.* Et Minucius Felix [l. c.]: „Cupiditatem procreandi aut unam scimus aut nullam.“ 2°. Metaphora non carent hae voces *occultus est adulter.* Lenit enim asperiorem criminationem dum occultum vocat adulterium: ac secundas nuptias nulla lege interdictas fatetur, siquidem tunc manifestum esset vitium. Hanc igitur vim habet decorum illud et occultum adulterium ut digamus per quamdam metaphoram ac sensu quodam subtiliore et longius petito adulter sit, quia videlicet, ut addit Athenagoras, discedit ab ea matrimonii ratione, quam deus ab initio instituerat, unica uxore Adamo concessa. *Maranus.*

10. *Ὃς ... μοιχᾶται*] Matth. 19, 9. Verba *μὴ ἐπὶ πορνείᾳ* (Lachmann. *παρεκτὸς λόγου πορνείας*) omissa sunt. Pro *τ. γυν. αὐτοῦ* (sic codd. msti) editi *τ. γυν. αὑτοῦ* reflexive. Loco *γαμήσῃ* Bodl. 1 *γαμήσει.* Lub. *μοιχᾶται γαμήσας ἄλλην* pro *γαμήσῃ ἄ. μοιχᾶται.*

11. *ἀπολύειν*] Bodl. 1 *ἀπολύσειν.* Pro *ἧς ἔπαυσε* Bodl. 1. 2. Aet. *ᾗ ἔπαισε.* Est *ἐπιγαμεῖν* uxore contra fas dimissa vel post mortem eius aliam ducere. Rössler: „Der Mann, meint Athenagoras, bleibt ein Ehebrecher, wenn er sich wieder verheirathet, weil nur ein Mann und ein Weib seien d. h. ein Mann nur ein Weib jemals haben soll.“

12. *ἀποστερῶν ἑ. τ. πρ. γυν.*] = *ἀπολύων τὴν προτέραν γυναῖ-*

καὶ εἰ τέθνηκε, μοιχός ἐστι παρακεκαλυμμένος, [13] παραβαίνων μὲν τὴν χεῖρα τοῦ θεοῦ, [14] ὅτι ἐν ἀρχῇ ὁ θεὸς ἕνα ἄνδρα ἔπλασε καὶ μίαν γυναῖκα, [15] λύων δὲ τὴν σαρκὸς πρὸς σάρκα κατὰ τὴν C ἕνωσιν πρόσμιξιν εἰς τοῦ γένους κοινωνίαν.

34. [1] Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι (ὢ τί ἂν εἴποιμι τὰ ἀπόῤῥητα;) ἀ-

κα. Pro παρακεκαλυμμένος malit Stephanus παρακεκαλυμμένως adverbialiter, *occulta ratione*.

13. παραβαίνων] Bodl. 1. 2 παραμένων. Formula τὴν χεῖρα τοῦ θεοῦ indicat τὴν πλάσιν ἢ κτίσιν θεοῦ. Paullo post (c. 34) χεῖρα καὶ γνώμην θεοῦ nominat.

14. ὅτι ... γυναῖκα] Matth. 19, 4: ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς (Gen. 1, 27).

15. λύων κτλ.] Editi λύων δὲ τὴν σ ά ρ κ α πρὸς σάρκα κατὰ τὴν ἕνωσιν π ρ ὸ ς μ ί ξ ι ν (εἰς τὴν Duc. addit) τοῦ γένους κοινωνίαν. Sententiam ex his verbis quomodo extrudere possim, equidem haud scio. Dechairius interpretatus est: „et carnem a carne, cui coniuncta erat, separans, videlicet coitus gratiâ sexus coniunctionem.“ Gesnerus forte legendum censuit: λύων δὲ τὴν σάρκα κτλ. πρὸς μίξιν κ α ὶ γένους κοινωνίαν. Sed ipse dubitat an dici possit λύειν τι πρός τι pro ἀπό τινος. Lindnero placuit: λύων δὲ τὴν (σάρκα πρὸς σάρκα κατὰ τὴν ἕνωσιν) πρὸς μίξιν τοῦ γένους κοινωνίαν. Quae parenthesis non est unius assis. Codd. msti offerunt eadem verba ista quae sunt in editis. Sed nonnulli excipiendi sunt. Etenim Par. 1. 2 (is supra lineam secunda manu) Arg. Bodl. 1. 2. Clar. Aet. praepositionem εἰς agnoscunt ante τοῦ γένους κοινωνίαν. Ut autem nihil desit ad sensus integritatem, muta prius σάρκα in σαρκὸς (illud librario in calamum venit ob σάρκα quod sequitur) et ex duobus πρὸς μίξιν (vel μῖξιν potius) fac unum πρόσμιξιν (Athenagoras ΠΡΟΣΜΙΞΙΝ scripsit). Itaque redde scriptori certissima emendatione, quam Marano debemus, mutatione paene nulla: λύων δὲ τὴν σ α ρ κ ὸ ς πρὸς σάρκα κατὰ τὴν ἕνωσιν (*secundum unionem*) π ρ ό σ μ ι ξ ι ν ε ἰ ς τοῦ γένους κοινωνίαν. Matth. 19, 5: καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν (Gen. 2, 24). Cf. n. 14. „Sed“, ait Maranus, „molestum forte videbitur, quod Athenagoras iisdem utatur rationibus quibus Tertullianus catholicam sententiam impugnat in libro De monogamia. Revocat enim Tertullianus ad primam matrimonii institutionem c. 4. Profert etiam c. 9 latam a Christo legem adversus divortium. Sed saepe ex iisdem principiis diversae consecutiones eruuntur. Cum enim haec duo argumenta, de quibus diximus, tum multa alia Hieronymus ex libro Tertulliani De monogamia mutuatur in Epist. 91 (alias 11), non ut secundas nuptias, ut Tertullianus, prohibitas et impermissas sed ut propter intemperantiam concessas esse demonstret. Primam matrimonii institutionem pariter obiiciunt digamis auctor Constitt. apost. III. c. 2 et Clemens Alex. Strom. III. p. 461.“

1. Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι κτλ.] Per

etiamsi mortua sit, occultus est adulter, tum quod manum dei transgrediatur, quoniam initio deus unum hominem finxit et unam mulierem, tum quod arctissimam carnis cum carne coniunctionem ad commiscendum genus colligatam dissolvat.

34. Sed tales quum simus (o quid proferam tacenda ?)

exclamationem ὢ τί ἂν εἴποιμι τὰ ἀπόῤῥητα in adversarios invehitur, quorum flagitiosissimas libidines Christianorum castitati opponit, eaque comparatione ceu opportunissima conclusione hanc confutationem claudit. Notandum autem hoc loco est proverbium ἡ πόρνη τὴν σώφρονα [sc. ἐλέγχει], h. e. *meretrix pudicam* videlicet *castigat* aut *libidinis arguit*, quod usurpatum antiquis videtur, quoties deterior aliquis praestantiorem reprehenderet et ea ipsa flagitia, quae in se ipsum vere quadrabant, alteri immerito exprobraret. Non dissimilis huic forma illa est qua dicitur „Sus Minervam.“ *Suffr. Petrus.* Pertinent huc quae Minucius Felix [c. 31] habet: „Haec potius de vestris gentibus nata sunt. Ius est apud Persas misceri cum matribus; Aegyptiis et Athenis cum sororibus legitima connubia; memoriae et tragoediae vestrae incestis gloriantur, quas vos libenter et legitis et auditis; sic et deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore coniunctos. Merito igitur incestum penes vos saepe deprehenditur, semper admittitur.“ Adde Tertull. Apol. c. 9. *Rechenberg.* Prorsus aliter Rich. Rothe (De disciplinae arcani in eccles. christ. origine, Heidelb. 1841. 4°, p. 24) istam exclamationem interpretatus est, nempe de christianis mysteriis coram gentilibus alto silentio tegendis. „Manifestum est hasce calumnias (concubitus Oedipodeos et epulas Thyesteas) haud facilius et solidius potuisse dilui quam ingenua et accurata convivii dominici, quod insulsis istis criminationibus ansam dederat, descriptione. Nihilominus tamen Athenagoras hanc viam contemnit et in toto opere suo eucharistiam, immo omnia in universum quae ad cultum divinum Christianorum referuntur, taciturno calamo praeterit. Quid quod, dum hanc ipsam telam texit, lectoribus quasi per transennam innuit se in argumento versari profanis oculis obvelando, ex improviso haec verba effutiens ὢ τί ἂν εἴποιμι τὰ ἀπόῤῥητα?“ Contra disputavit Neander *Allg. Geschichte d. chr. Rel. u. Kirche* T. I (ed. 2. Hamb. 1842) p. 567; transtulit: „O was soll ich reden von dem, worüber man lieber schweigen sollte?“ Nondum loquitur Athenagoras de tertio crimine Christianis affliclo, h. e. Θυεστείων δείπνων: quod quidem inde originem duxit quod gentiles inepte interpretarentur agaparum, potissimum sacrae coenae, apud illos usum. Mox vero transitum parat; cf. infra n. 8. Crimen alterum, h. e. concubituum incestorum, cur maxime sit Christianis obiectum, c. 32. n. 18 dixi. — Pro ὢ Bodl. 1. 2. Aet. ὡς. Verba ἀκούομεν τ. τ. παροιμ. = de nobis valet quod in proverbio dicitur.

κούομεν τὰ τῆς παροιμίας Ἡ πόρνη τὴν σώφρονα. [2] Οἱ γὰρ
ἀγορὰν στήσαντες πορνείας καὶ καταγωγὰς ἀθέσμους πεποιημένοι
τοῖς νέοις πάσης αἰσχρᾶς ἡδονῆς [3] καὶ μηδὲ τῶν ἀρσένων φειδό-
μενοι, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὰ δεινὰ κατεργαζόμενοι, ὅσων σεμνό-
τερα καὶ εὐειδέστερα σώματα παντοίως αὐτὰ ὑβρίζοντες, [4] ἀτι-
μοῦντες καὶ τὸ ποιητὸν τοῦ θεοῦ καλόν (οὐ γὰρ [5] αὐτοποίητον
ἐπὶ γῆς τὸ κάλλος, ἀλλὰ ὑπὸ χειρὸς καὶ γνώμης πεμπόμενον D
τοῦ θεοῦ), [6] οὗτοι δὲ ἃ συνίσασιν αὐτοῖς καὶ τοὺς σφετέρους
λέγουσι θεούς, ἐπ' αὐτῶν ὡς σεμνὰ καὶ τῶν θεῶν αὐτὰ αὐχοῦν-
τες, ταῦτα ἡμᾶς λοιδοροῦνται, κακίζοντες οἱ μοιχοὶ καὶ παιδε-
ρασταὶ τοὺς εὐνούχους καὶ μονογάμους, [7] οἱ δίκην ἰχθύων ζῶν-
τες· [8] καὶ γὰρ οὗτοι καταπίνουσι τὸν ἐμπεσόντα, ἐλαύνοντες ὁ
ἰσχυρότερος τὸν ἀσθενέστερον. Καὶ τοῦτό ἐστι σαρκῶν [9] ἅπτε-
σθαι ἀνθρωπικῶν, τὸ κειμένων νόμων, οὓς ὑμεῖς καὶ οἱ ὑμέτεροι
πρόγονοι πρὸς πᾶσαν δικαιοσύνην ἐξετάσαντες ἐθήκατε, παρὰ 38
τούτους [10] αὐτοὺς βιάζεσθαι, ὡς μηδὲ [11] τοὺς ὑφ' ὑμῶν κατα-

2. *Οἱ γὰρ ... ἡδονῆς*] Similia alii patres narrant: Iustin. Apol. I. c. 27. n. 3. — Pro *Οἱ* Bodl. 1. 2. Aet. *οὐ*.

3. *καὶ μηδὲ ... κατεργαζόμενοι*] Rom. 1, 27. „Athenagoras Paulum magis graece fecit scribentem." W. A. van Hengel Interpr. Ep. ad Rom. T. I (Sylv. Duc. 1855) p. 146. — Pro *ἀρσένων* Arg. *ἀρρένων*. Cf. c. 22. n. 26. Praepositio *ἐν* ante *ἄρσεσι* deest in Bodl. 1. 2. Aet.

4. *ἀτιμοῦντες*] Bodl. 1. 2. Aet. *ἀτιμοῦνται*, Par. 2 *ἀντιμῶνται*. — Lindner.: „*ποιητὸν τ. θ. καλόν*, bonum a deo auctore profectum. Intelligit pulchritudinem."

5. *αὐτοποίητον*] Bodl. 1 *αὐτὸ ποιητόν*. Arg. *ἀλλ' ἀπὸ* pro *ἀλλὰ ὑπό*.

6. *οὗτοι*] Bodl. 1. 2 et Aet. *αὐτοί*. Pro *δὲ*, quod sequitur, Gesnerus *γε* scribendum putavit. Neutiquam muto. Illud, post participia collocatum, id quod infertur fortius exprimit. Est enim oppositio: *ἀγορὰν μὲν ἔστησαν κτλ., ἡμᾶς δὲ λοιδοροῦνται.* Pro *αὐτοῖς* (codd. msti) legunt Gesner. Rechenb. Dechair. Lindn. *αὑτοῖς*. Cf. c. 2. n. 9. Mox Bodl. 1. 2. Aet. *θεοῖς* pro *θεούς*. Post *θεούς* non opus cum Dechairio *ποιεῖν* supplere. Repetas cogitatione *ἃ* ante *λέγουσι τοὺς σφετέρους θεούς*. Iustinus l. c.: *τὰ φανερῶς ὑμῖν πραττόμενα καὶ τιμώμενα κτλ.* (respicit ad incestos concubitus) *ἡμῖν προσγράφετε.*

7. *οἱ δίκην ἰχθύων ζῶντες*] Alludit ad versus Hesiodi Oper. 277 sq.: *Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς, Ἔσθειν ἀλλήλους* (sc. *νόμος ἐστίν*), *ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐν αὐτοῖς.* Lindnerus censet post illa verba aliquid deesse, forsitan *τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ἀνεξικάκους*, *et qui*

audimus quod in proverbio est *Meretrix pudicam.* Nam qui nundinas impudicitiae instituunt et infanda omnis turpitudinis diversoria adolescentibus proponunt et ne masculis quidem temperant, masculi in masculos horribilia patrantes, honestiora ac pulchriora quaeque corpora omnibus stupris violantes, dedecorantes etiam factam a deo venustatem (non enim venustas in terra sua sponte exoritur, sed dei manu et voluntate mittitur): hi tandem quae sibi consciverunt quaeque diis suis attribuunt, tamquam de praeclare factis ac deorum propriis gloriantes, ea nobis in convicii loco obiiciunt, sicque adulteri et puerorum amatores eunuchos et semel nuptos vituperant, et qui instar piscium vivunt; etenim hi obvium quemque devorant, et infirmum fortior insectatur. Atque hoc est carnibus humanis vesci: contra leges, a vobis et maioribus vestris ad omnem aequitatem descriptas, vim exercere: ita ut missi a vobis provinciarum praesides minime causis audien-

*instar piscium vivunt vituperant homines bonos et iniuriarum patientes*, idque propter ea quae sequuntur in fine capitis.

8. *καὶ γὰρ ... εἶναι πρόκειται*] Transitus est, verbis *οἱ δίκην ἰχθύων ζῶντες* ad finem usque capitis, a secundo obiecto (n. 1) ad tertium (c. 35. n. 1); eodem enim calore, quo superiorem confutationem claudit, hanc orditur. Nam ut ibi (*Οἱ γὰρ ἀγορὰν κτλ.*) libidinem et impudicitiam, ita hîc crudelitatem Christianis obiectam in adversarios retorquet. Oratio autem eo tendit ut adversariis odium apud imperatores conciliet, quos piscium more vivere et iustissimas imperatorum leges immanitate sua praevaricari dicit. — Arg. *συμπεσόντα* pro *ἐμπεσόντα*. Pronomen *οὗτοι* ad *ἰχθύας* respicit.

9. *ἅπτεσθαι*] Bodl. 1 *ἅπτεται*.

10. *αὐτοὺς*] Forte *ἄλλους* reponi debere Gesnerus putat. Rectius refert Lindnerus ad antegressum *ἀνθρώπους*, quod latet in *ἀνθρωπικός*, praeeunte Dechairio qui vertit: „hominibus istiusmodi vim inferre.“ „Das ist Fleisch von Menschen geniessen — ihnen (wie den Christen geschieht) Gewalt anthun.“ Suffr. Petrus *αὐτοὺς* arctissime cum *τούτους* consociavit reddendo: „praeter has ipsas“ (leges) vim et impressionem exercere, scil. in alios (Christianos). Cum sarcasmo loquitur scriptor. Pronomen *οὗτος* iunctum cum *αὐτὸς* intendit. Ita dicebant *αὐτὸς οὗτος* (De resurr. cc. 9. 11) et *οὗτος αὐτὸς* (c. 24. n. 4. De res. c. 3. n. 16) = *is ipse*, *eben* (gerade) *dieser.* Exempla huius dictionis praebent Lexica: coll. Wahlii Clav. librr. V. T. apocr. p. 80. 370.

11. *τοὺς*] Bodl. 1. 2 et Aet.

πεμπομένους ἡγεμόνας τῶν ἐθνῶν ἐξαρκεῖν [12] ταῖς δίκαις, οἷς οὐδὲ παιομένοις μὴ παρέχειν ἑαυτοὺς οὐδὲ κακῶς ἀκούουσι μὴ εὐλογεῖν ἔξεστιν· [13] οὐ γὰρ ἀπαρκεῖ δίκαιον εἶναι (ἔστι δὲ [14] δικαιοσύνης ἴσα ἴσοις ἀμείβειν), ἀλλ' ἀγαθοῖς καὶ [15] ἀνεξικάκοις εἶναι πρόκειται.

35. [1] Τίς οὖν [2] εὖ φρονῶν εἴποι τοιούτους ὄντας ἡμᾶς ἀνδροφόνους εἶναι; Οὐ γὰρ ἔστι [3] πάσασθαι κρεῶν ἀνθρωπικῶν μὴ πρότερον ἀποκτείνασί τινα. Τὸ πρότερον οὖν ψευδόμενοι, [4] τὸ δεύτερον κἂν μέν τις αὐτοὺς [5] ἔρηται εἰ ἑωράκασιν ἃ λέγου- B
σιν, [6] οὐδεὶς οὕτως ἀπηρυθριασμένος ὡς εἰπεῖν ἰδεῖν. Καίτοι καὶ δοῦλοί εἰσιν ἡμῖν, τοῖς μὲν καὶ πλείους τοῖς δὲ ἐλάττους, οὓς οὐκ ἔστι λαθεῖν· [7] ἀλλὰ καὶ τούτων οὐδεὶς καθ' ἡμῶν τὰ τηλικαῦτα οὐδὲ κατεψεύσατο. Οὓς γὰρ ἴσασιν οὐδ' ἰδεῖν [8] κἂν δικαίως φονευόμενον ὑπομένοντας, τούτων τίς ἂν κατείποι ἢ [9] ἀνδροφονίαν ἢ ἀνθρωποβορίαν; Τίς [10] οὐχὶ τῶν περὶ σπουδῆς τὰς δι' ὅπλων ἀγωνίας

τήν. Mox Bodl. 1 ἐξαρχεῖν pro ἐξαρκεῖν.

12. ταῖς δίκαις] Causis, quae contra eos aguntur quibus minime licet etc.

13. οὐ γὰρ] Par. 2. Bodl. 2. Aet. οὐδὲ. Bodl. 1. 2. ἐπαρκεῖ.

14. δικαιοσύνης] Sic ex Par. 1. 2. Bodl. 1. 2. Clar. pro vulg. δικαιοσύνη reposui.

15. ἀνεξικάκοις] Bodl. 1. 2. Aet. ἀλεξικάκοις. Christianorum proprium est illatam iniuriam patienter ferre. Consentaneum igitur non est eos homicidas esse.

1. Τίς οὖν κτλ.] Cf. c. 31. n. 1 et c. 34. n. 8. Criminis Thyestearum coenarum Christianis affícti apud priscos apologetas saepe fit mentio. Cfr. inprimis Minucius Fel. Octav. cc. 9. 30.

2. εὖ φρονῶν] Mon. εὐφρονῶν. De res. c. 12.

3. πάσασθαι] Par. 2. Arg. Bodl. 1. 2. Aet. σπάσασθαι.

4. τὸ δεύτερον] Gesnerus addendum censet ψεύδονται et vertit „Quemadmodum igitur primum ab iis falso dicitur, ita secundum quoque mendacium est.“ Hanc versionem caeteri editores, exceptis Marano et Lindnero, repetierunt. Ipse Dechairius punctum post τὸ δεύτερον collocat et verbis Κἂν μέν τις novam enuntiationem, immo vero novum caput (XXX), incipit. Maranus edidit ut supra in textu exhibui; Lindnerus sic: „Τὸ πρότερον οὖν ψευδόμενοι. Τὸ δεύτερον [h. e. κατὰ τὸ δεύτερον], κἂν μέν τις“ κτλ. — Τὸ πρότερον οὖν ψευδόμενοι, scil. Christianos esse homicidas. Ἃ λέγουσιν, infantes scilicet a Christianis vorari (Minuc. Fel. c. 9). Tertullianus Apol. c. 7: „Quis umquam taliter vagienti infanti supervenit? . . . Si semper latemus, quando proditum est quod admitti-

dis sufficiant, eorum nempe, quibus neque quum verberantur fas est seipsos non [ad verbera] praebere neque quum male audiunt non benedicere; non enim satis est iustum esse (iustitiae autem est par pari referre), sed propositum est ut boni et patientes malorum simus.

35. Quis igitur sanae mentis homo nos, quum tales simus, homicidas esse dixerit? Non enim fieri potest ut carnes humanas degustemus qui non prius aliquem occiderimus. Dum autem alterum mentiuntur: si quis de altero eos interroget an viderint quae dictitant, nemo tam impudens [est] ut vidisse se dicat. Atqui et servi sunt nobis, aliis plures aliis pauciores, quos latere non possumus: horum tamen nemo inventus est qui talia vel mentiretur de nobis. Quos enim sciunt ne iustae quidem caedis adspectum sustinere, quis eos accusaverit vel occisi hominis vel vorati? Quis gladiatorum et ferarum

mus?" Minucius l. c. c. 28: „Nec intelligebamus ab his fabulas istas semper ventilari, et numquam vel investigari vel probari."

5. ἔρηται] Bodl. 1. 2. Aet. εἴρηται (form. epic. et ion.).

6. οὐδεὶς] Arg. Lub. Bodl. 1. Mon. Aet. οὐδείς ἐστιν.

7. ἀλλὰ καὶ τούτων ... κατεψεύσατο] S. Iustinus in Apol. II. c. 12 testatur nonnullos Christianorum servos aut pueros aut mulierculas horrendis tormentis coactos fuisse fabulosa illa flagitia in Christianos fingere. „Forte non habebat in memoria Athenagoras quod apud Iustinum legitur" (Maran.), aut saltem fama illius facti ad ipsius aures non pervenit; neque una et altera exceptio abrogare solet regulam. At omnium vero oculos vehemens in se convertit persecutio quae hoc ipso anno quo scribebat Athenagoras, h. e. a. 177, ecclesiam Gallicanam afflixit, servis tormentorum metu Thyesteas coenas et Oedipodeos concubitus indicantibus, ut ex Epistola Gallorum (ap. Eusebium H. E. V. c. 1) discimus, qua curarunt ut mala sua omnibus orientis coetibus innotescerent. Paullo ante scripsit Athenagoras quam persecutio accidit. — Rechenb. καθ' ὑμῶν (pro ἡμῶν) mendose.

8. κἂν] Deest in Par. 2. Bodl. 2. Aet.

9. ἀνδροφονίαν] Bodl. 1. 2. Aet. ἀνδροφονίας. Mox iidem ἀνθρωποβορίας.

10. οὐχὶ] Mon. οὐχ ἡ. Lub. οὐ ∴ Idem valet τῶν περὶ σπουδῆς ac τῶν περισπουδάστων. Gesner. coniicit τίς οὐχ ὑμῶν περισπουδάστους τὰς κτλ. Lindner. abundare dicit τῶν vel id pro αὐτῶν poni. Quid opus non corrupta emendare? Sive dicas ἔχω τι (= τοῦτό μοί

*καὶ διὰ θηρίων, καὶ μάλιστα τὰς ὑφ' ὑμῶν ἀγομένας, ἔχει; Ἀλλ'* C
*ἡμεῖς, πλησίον εἶναι τὸ ἰδεῖν* [11] *τὸν φονευόμενον τοῦ ἀποκτεῖναι*
*νομίζοντες, ἀπηγορεύσαμεν* [12] *τὰς τοιαύτας θέας. Πῶς οὖν* [13] *μηδὲ*
*ὁρῶντες, ἵνα μὴ ἑαυτοῖς ἄγος καὶ μίασμα προστριψαίμεθα, φο-*
*νεύειν δυνάμεθα;* [14] *Καὶ οἳ τὰς τοῖς ἀμβλωθριδίοις χρωμένας*
*ἀνδροφονεῖν τε καὶ λόγον ὑφέξειν* [15] *τῆς ἐξαμβλώσεως τῷ θεῷ*
*φαμεν, κατὰ ποῖον ἀνδροφονοῦμεν λόγον;* [16] *Οὐ γὰρ τοῦ αὐτοῦ*
*νομίζειν μὲν καὶ τὸ κατὰ γαστρὸς ζῷον εἶναι καὶ διὰ τοῦτο αὐ-*
*τοῦ μέλειν τῷ θεῷ, καὶ παρεληλυθότα εἰς τὸν βίον φονεύειν,*
[17] *καὶ μὴ ἐκτιθέναι μὲν τὸ γεννηθέν, ὡς τῶν ἐκτιθέντων τε-* D
*κνοκτονούντων, πάλιν δὲ τὸ τραφὲν ἀναιρεῖν· ἀλλ' ἐσμὲν πάντα*
*πανταχοῦ ὅμοιοι καὶ ἴσοι,* [18] *δουλεύοντες τῷ λόγῳ καὶ οὐκ ἄρχον-*
*τες αὐτοῦ.*

36. *Τίς* [1] *ἂν οὖν ἀνάστασιν πεπιστευκὼς ἐπὶ σώμασιν ἀνα-*
*στησομένοις ἑαυτὸν παράσχοι τάφον; Οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν καὶ*
*ἀναστήσεσθαι ἡμῶν πεπεῖσθαι τὰ σώματα καὶ ἐσθίειν αὐτὰ ὡς*
*οὐκ ἀναστησόμενα, καὶ ἀποδώσειν μὲν νομίζειν τὴν γῆν τοὺς* 39
*ἰδίους νεκρούς, οὓς δέ τις* [2] *αὐτὸς ἐγκατέθαψεν αὐτῷ μήτε ἀπαι-*
*τηθήσεσθαι.* [3] *Τοὐναντίον μὲν οὖν εἰκὸς τοὺς μὲν* [4] *μήτε λόγον*
*ὑφέξειν τοῦ ἐνταῦθα ἢ πονηροῦ ἢ χρηστοῦ βίου μήτε ἀνάστασιν*

*ἐστι) περισπούδαστον* sive *τῶν περισπουδάστων*, perinde est.

11. *τὸν φον.*] Ita Par. 1 et Mon., item Maran. Caeteri *τὸ φον.* Rem quod attinet audias Tertullian. De spectac. c. 24: „Hinc vel maxime intelligunt factum Christianum de repudio spectaculorum.“ Adde Apolog. c. 38, Theophil. ad Autol. III. c. 15, Prudent. in Symmach. I. 379 sqq.

12. *τὰς*] Abest a Bodl. 2.

13. *μηδὲ ὁρ.*] Arg. et Ducaeus *οἱ μηδὲ ὁρ.* Pro *ἅγος* (attic.) vulgo *ἄγος* (ion.).

14. *Καὶ*] Arg. *εἰ.*

15. *τῆς*] Deest Bodl. 2. De re cf. Minuc. l. c. c. 30. §. 2.

16. *Οὐ γὰρ*] Bodl. 1. 2. Aet. *δὲ οὐκ.* Paullo post Arg. Bodl. 1. 2 *μέλλειν*, non *μέλειν.* Tum Mon. *προεληλυθότα.* Bodl. 1. 2 *ἐκ τὸν β.* Partic. *καὶ* ante *παρεληλ.* respondet praecedenti *μέν.*

17. *καὶ μὴ ἐκτιθέναι μ. τ. γεννηθέν*] Vide quae observavimus in libro De Epist. ad Diognetum (ed. 2) p. 106. Pro *μὲν* Bodl. 1. 2 et Aet. *μετά.*

18. *δουλεύοντες* etc.] Haec recte ita vertunt: leges a ratione accipimus, non ipsi praescribimus, h. e. ad rationis normam nos accommodamus, nunquam illi adversamur. *Lindner.* Lub. habet *δ. τ. λ. καὶ οὐκ ἀρνοῦντες αὐτόν.* Sic etiam Petr.,

ludos, praesertim si a vobis dentur, non in iis ducat quae summo studio dignantur? Nos autem, quum homicidium spectare paene idem esse arbitremur ac perpetrare, nuntium his spectaculis remisimus. Caedem igitur quomodo perpetrare possimus, qui eam ne spectandam quidem ducimus, ne piaculum et scelus nobis impingamns? Et qui mulieres illas quae medicamentis ad abortum utuntur homicidas esse et rationem huius abortus deo reddituras dicimus, quomodo hominem occideremus? Non enim eiusdem est foetum in utero animal esse et ideo deo curae esse existimare, et editum in lucem occidere: item infantem non exponere, quia infanticidae sunt qui exponunt, rursus autem enutritum interficere; sed semper in omnibus iidem et aequales sumus, rationi servientes neque ei imperantes.

36. Quis est igitur qui, quum resurrectionem credat, resurrecturis corporibus sepulcrum se ipsum praebeat? Non enim eorumdem est et certo tenere corpora nostra resurrectura et ipsa ut non resurrectura comedere, ac terram quidem proprios mortuos reddituram existimare, quos autem quis in se sepeliverit eos a se non repetitum iri. Contra itaque qui nec rationem se huius vitae seu bene seu male actae

nisi quod *τῷ θείῳ λόγῳ (divino logo)* pro *τῷ λόγῳ* habet. Illam lectionem Mon. quoque indicat: *δ. τ. λ. καὶ οὐκ αρτες αυτου* (sic). Inde in Bodl. 1. 2. Clar. Aet. ortum est *δ. τ. λ. καὶ οὐκ κρατοῦντες αὐτοῦ.* Cf. De res. c. 24. p. 67 B.

1. *ἂν*] Deest Bodl. 1. 2. Constat praepositionem *ἐπὶ* seq. dat. interdum referri ad rationem (personae seu rei alicuius) ad aliquem vel ad aliquid: *quod attinet ad*, *in Bezug auf* (c. 22. n. 45). Bodl. 1. 2. Aet. *ἑαυτοῦ* pro *ἑαυτὸν.* Arg. *τάφω* pro *τάφον.*

2. *αὐτὸς*] Bodl. 1 et Aet. *αὐτῶν.* Pro *αὐτῷ*, quod sequitur, Bodl. 1. 2. Mon. Aet. Bon. et editi (excepto Maraniano) offerunt *αὑτῷ.* Auctor non reflexive loquitur; cf. c. 2. n. 9.

3. *Τοὐναντίον μὲν οὖν κτλ.*] Hoc argumentum christianae innocentiae ex superiori dependet; colligit ex antecedentibus ad consequens per antithesin in adversarios longe procliviorem esse parricidii suspicionem quam in Christianos, quum illi post mortem nihil mali metuant, Christiani exspectent vel aeternas poenas vel aeternum gaudium.

4 *μήτε*] Par. 1 (is vero secunda manu) Arg. Bodl. 1. 2. Aet. *μὴ.* In Lub. et Mon. *μήτε* deest.

εἶναι οἰομένους, συναπόλλυσθαι δὲ τῷ σώματι καὶ τὴν ψυχὴν καὶ οἷον ἐναποσβέννυσθαι λογιζομένους, μηδενὸς ἂν ἀποσχέσθαι τολμήματος· τοὺς δὲ μηδὲν ἀνεξέταστον ἔσεσθαι παρὰ τῷ θεῷ, συγκολασθήσεσθαι δὲ καὶ τὸ ὑπουργῆσαν σῶμα ταῖς ἀλόγοις ὁρμαῖς τῆς ψυχῆς καὶ ἐπιθυμίαις πεπεισμένους, οὐδεὶς λόγος ἔχει οὐδὲ τῶν βραχυτάτων τι ἁμαρτεῖν. [5] Εἰ δέ τῳ λῆρος πολὺς δοκεῖ, B
τὸ σαπὲν καὶ διαλυθὲν καὶ ἀφανισθὲν σῶμα συστῆναι πάλιν, κακίας μὲν οὐκ ἂν εἰκότως δόξαν ἀποφεροίμεθα διὰ τοὺς οὐ πιστεύοντας ἀλλ' εὐηθείας· οἷς γὰρ ἀπατῶμεν [6] ἑαυτοὺς λόγοις ἀδικοῦμεν οὐδένα. [7] Ὅτι μέντοι οὐ καθ' ἡμᾶς μόνον ἀναστήσεται τὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ κατὰ πολλοὺς τῶν φιλοσόφων, [8] περίεργον ἐπὶ τοῦ παρόντος δεικνύειν, ἵνα μὴ ἐξαγωνίους τοῖς προκειμένοις ἐπεισάγειν δοκῶμεν λόγους, [9] ἢ περὶ νοητῶν καὶ αἰσθητῶν καὶ τῆς τούτων συστάσεως λέγοντες, ἢ ὅτι πρεσβύτερα τὰ ἀσώματα τῶν σωμάτων καὶ τὰ νοητὰ προάγει τῶν αἰσθητῶν, C
[10] κἂν πρώτοις περιπίπτωμεν τοῖς αἰσθητοῖς, συνισταμένων ἐκ μὲν τῶν ἀσωμάτων κατὰ τὴν ἐπισύνθεσιν τῶν νοητῶν [11] σωμάτων, ἐκ δὲ τῶν νοητῶν τῶν αἰσθητῶν· οὐ γὰρ κωλύει [12] κατὰ τὸν Πυθαγόραν καὶ τὸν Πλάτωνα, γενομένης τῆς διαλύσεως τῶν σωμάτων, ἐξ ὧν τὴν ἀρχὴν συνέστη ἀπὸ τῶν αὐτῶν αὐτὰ καὶ πάλιν συστῆναι. Ἀλλ' ἀνακείσθω μὲν ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγος.

5. *Εἰ δέ τῳ κτλ.*] Est ἀνθυποφορά, qua eorum cachinnis occurrit qui resurrectionis mysterium veluti frivolum quoddam et anile commentum eludebant. Lactantius Instit. div. V. c. 12: „Si vobis sapientes videmur, imitamini; si stulti, contemnite aut etiam ridete, si libet: nobis enim stultitia nostra prodest."

6. ἑαυτοὺς] Desideratur in Mon.

7. *Ὅτι μέντοι κτλ.*] De philosophis idem disputantibus uberior est Iustinus Mart. De resurr. c. 6. Cf. ibi n. 22.

8. *περίεργον*] Bodl. 1. 2 *περίεργος*.

9. *ἢ*] Optimam lectionem Gesnerus prava emendatione *οἱ* attentavit.

10. *κἂν*] Bodl. 1. 2. Aet. *καί*. In Mon. verba *τῶν αἰσθητῶν καὶ πρώτοις περιπ. τ. αἰσθητοῖς*, in textu omissa, a correctoris manu in marg. habentur.

11. *σωμάτων, ἐκ δὲ τῶν νοητῶν*] Haec desunt in Lub.; in Mon. tantummodo *σωμάτων* excidit. Caeteri codd. msti atque editi omittunt verba *τῶν αἰσθητῶν* post *ἐκ δὲ τῶν νοητῶν*. Vidit Suffr. Petrus ista

reddituros nec futuram resurrectionem esse putant, sed cum corpore animam interire et quodammodo exstingui opinantur, eos verisimile est nulli facinori temperaturos; qui vero nihil omnino apud deum examini subtractum iri, ac corpus cum anima cuius motibus a ratione alienis et cupiditatibus ministravit punitum iri persuasum habent, eos ne levissimum quidem peccatum admissuros consentaneum est. Si cui autem merae nugae videntur, putrefactum et dissolutum et prorsus in nihilum redactum corpus iterum coalescere, non sane merito improbitatis opinionem propter eos qui non credunt referamus sed stultitiae; quibus enim rationibus nos decipimus iis neminem laedimus. Caeterum non nos solum corpora resurrectura censere, sed multis etiam philosophis idem videri, supervacaneum est impraesentiarum demonstrare, ne propositae orationi alienas inserere disputationes videamur, sive de iis quae mente et de iis quae sensu percipiuntur ac de eorum constitutione, sive hoc disserentes, incorporea esse antiquiora corporibus et ea quae sensu percipiuntur, licet prima nobis occurrant, iis quae mente percipiuntur esse posteriora, quippe quum ex incorporeis, per cumulatam coniunctionem insensibilium, constent corpora, et ex iis quae mente percipiuntur ea quae sensu; nihil enim prohibet secundum Pythagoram et Platonem quominus, factâ corporum dissolutione, quibus ex rebus primo coaluerant ex iisdem eadem rursus coagmententur. Sed supersedeamus hac de resurrectione disputatione.

flagitante sententia esse adiicienda. Repetita syllaba —*τῶν* effecit ut a scriba praetermitterentur. Fortasse, id quod Maranus commendavit, ut sibi Athenagoras constet in instituta divisione, legendum: *συνισταμένων ἐκ μὲν τῶν ἀσωμάτων, κατὰ τὴν ἐπισύνθεσιν, τῶν σωμάτων, ἐκ δὲ τῶν νοητῶν τῶν αἰσθητῶν.* Aliorum coniectationes reprobo. Nimirum Gesnerus pro vulg. *ἐκ δὲ τῶν νοητῶν οὐ γὰρ κωλύει* legi voluit: *ἐκ δὲ τῶν νοητῶν οὐδὲν κωλύει,* Lindnerus autem deleri maluit vel *δὲ* vel *γὰρ* vel mutari *οὐ γὰρ* in *οὐδὲν.*

12. *κατὰ τὸν Πυθ. κ. τὸν Πλ.*] Platonis de hac re verba sunt in Timaeo; Pythagorae vero scripta ad nos non pervenerunt, quare ab aliis eius sectatoribus petenda sunt. *Suffr. Petrus.*

37. Ὑμεῖς δέ, ὦ πάντα ἐν πᾶσι φύσει καὶ [1]παιδείᾳ χρη-
στοὶ καὶ μέτριοι καὶ φιλάνθρωποι καὶ τῆς βασιλείας ἄξιοι, δια- D
λελυμένῳ μὲν τὰ ἐγκλήματα, ἐπιδεδειχότι δὲ ὅτι καὶ θεοσεβεῖς
καὶ ἐπιεικεῖς καὶ [2]τὰς ψυχὰς κεκολασμένοι, τὴν βασιλικὴν κεφα-
λὴν ἐπινεύσατε. Τίνες γὰρ καὶ δικαιότεροι ὧν δέονται τυχεῖν,
ἢ οἵτινες περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς [3]τῆς ὑμετέρας εὐχόμεθα ἵνα [4]παῖς 40
μὲν παρὰ πατρὸς κατὰ τὸ δικαιότατον [5]διαδέχησθε τὴν βασι-
λείαν, [6]αὔξην δὲ καὶ ἐπίδοσιν καὶ ἡ ἀρχὴ ὑμῶν, πάντων [7]ὑπο-
χειρίων γινομένων, λαμβάνῃ; Τοῦτο δ᾽ ἐστὶ καὶ πρὸς [8]ἡμῶν,
[9]ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγοιμεν, αὐτοὶ δὲ πάντα τὰ
[10]κεκελευσμένα προθύμως ὑπηρετοῖμεν.

1. παιδείᾳ] Lub. παιδίᾳ.

2. τὰς] Morell. et Maran. errore omiserunt.

3. τῆς] Deest in Mon. et Lub.; in illo correctoris manus inseruit.

4. παῖς] Mon. πῶς, sed genuina lectio a manu recentiori supra lineam scripta est. Mox κατὰ ante τὸ δικ. in Arg. desideratur.

5. διαδέχησθε] Bodl. 1. 2 διαδέχεισθε. Male διαδέχηται Gesnerus coniecit legendum esse: „ut filius in regno olim parenti succedat.“ Velim consulas Prolegg. p. LXXI sq.

6. αὔξην] Sic codd. msti, Bodl. 2 et Aet. exceptis qui (ut Bodl. 1 in marg.) usitatius αὔξησιν praebent. Genuinam lectionem αὔξην servarunt Gesnerus eiusque pedisequus Rechenbergius; caeteri cum Ducaeo et Morello αὔξησιν textui inseruerunt. De voce αὔξη, *incrementum* (Plat. Tim. p. 44 B. al.), doctissimus I. G. Krabingerus (in collatione codicis Mon. mihi missa) consulendos dicit Thom. Mag. Eclog. vocc. Atticc. p. 10, 15 ed. Ritsch., Ast. ad Plat. Polit. p. 554 et Legg. p. 146, Valckenar. Adnotatt. ad Thom. Mag. p. 151 sq., Iacobs. ad Philostr. Imagg. p. 584 sq. Redundare καὶ ante ἡ ἀρχὴ Gesnero, Rechenbergio et Lindnero videtur. Sed alia est ratio huius particulae, hîc quippe ἐπιτατικῶς (*etiam*) usurpatae. — Tertullianus ad Scapul. c. 2: „Christianus ... necesse est ut et ipsum (imperatorem) salvum velit

37. Vos autem, o qui omnino in omnibus rebus naturâ et doctrinâ boni et moderati et humani et imperio digni estis, iam mihi, postquam criminationes dissolvi, ac nostram in deum pietatem et mansuetudinem et animae temperantiam demonstravi, regio capite adnuite. Quinam enim digniores qui ea quae petunt impetrent, quam qui pro imperio vestro precamur ut filius a patre, prout aequissimum est, regnum accipiatis, atque incrementis et accessionibus etiam imperium vestrum, omnibus ditioni vestrae subiectis, augeatur? Id autem et nostrae est utilitati, ut placatam et quietam vitam transigamus, et imperata omnia alacres ministremus.

cum toto romano imperio." Apol. c. 30: „Precantes sumus semper pro omnibus imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam" etc. Prudent. Peristeph. X. 417 — 420.

7. *ὑποχειρίων*] Sic aperte codd. msti: excipias Bodl. 1. 2. Clar. Aet. Bon. qui *ὑποχειρῶν* exhibent. Sed Gesner. substituit *ἐπιχειρίων*, cum eoque Morell. Rechenberg. et (errore typographico) Dechair. faciunt; Duc. Maran. Lindner. recte *ὑποχειρίων*. Ex vulg. *γιγνομένων* (Par. 2. Arg. Lub. Bodl. 2. Mon. Bon.) effeci (reliquis codd. mstis fretus) *γινομένων*. Cf. c. 6. n. 19.

8. *ἡμῶν*] Ita codd. msti, praeter Bon. (*ὑμῶν*) et Aet. (*ἡμᾶς*). Editores *ὑμῶν*, exceptis Ducaeo Marano Lindnero qui recte *ἡμῶν* restituerunt. Christianos Athenagoras, ut ostendat quantum imperatorum causa cupiant, dicit in prosperis imperatorum rebus et in publicis commodis sua etiam commoda invenire.

9. *ὅπως ἤρ. κ. ἡσ. βίον διάγοιμεν*] 1 Timoth. 2, 2.

10. *κεκελευσμένα*] Lub. *κελευόμενα*. Sic etiam Arg. supra lineam. Iidem duo codd. mox *ὑπερετοῖμεν*, sed Arg. supra lineam *ὑπηρετοίημεν*.

# *ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ*

## *ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ*

## [1] *ΠΕΡΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΝΕΚΡΩΝ.*

---

1. [2] *Παντὶ δόγματι καὶ λόγῳ τῆς ἐν τοῖς οὖσιν ἀληθείας ἐχο-* 40 B
*μένῳ παραφύεταί τι ψεῦδος·* [3] *παραφύεται δὲ οὐκ ἐξ ὑποκει-*
*μένης τινὸς ἀρχῆς κατὰ φύσιν ὁρμώμενον* [4] *ἢ τῆς κατ' αὐτὸ ὅπερ*
*ἐστὶν ἕκαστον αἰτίας, ἀλλ' ὑπὸ τῶν τὴν ἔκθεσμον σπορὰν ἐπὶ* C
[5] *διαφθορᾷ τῆς ἀληθείας τετιμηκότων σπουδαζόμενον.* [6] *Τοῦτο*

1. *ΠΕΡΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΝΕΚΡΩΝ*] Ita ex Parisino 1 et Ottoboniano (N. 94) reposui. Argentoratensis *περὶ ἀναστάσεως*, absque vocabulo *νεκρῶν*. Parisinus 3, in quo titulus non praefixus est, habet in marg. *περὶ ἀναστάσεως*. Caeteri codices msti (Parisinus 2, Claromontani 1. 2, Aetonensis, Bigotianus, Florentini 1. 2) pariter atque editores omnes (Nannius, Gesnerus-Stephanus, Morellus, Ducaeus, Fellus, Rechenbergius, Dechairius, Maranus) legunt *περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν*. Sed illa lectio, antiquissimo Parisino firmata (coll. Acct. apost. 23, 6. 24, 15. 21. 26, 23), magis concinna est ideoque etiam Carolo Benedicto Hase, doctissimo mstorum Bibliothecae Parisinae conservatori, cuius sententiam super ea percontatus sum, in literis ad me datis probata. Pari modo, ex coniectura omisso *τῶν* articulo, egregium hunc Athenagorae librum G. A. Teller (Fides dogm. de resurrect. carnis, Hal. et Helmst. 1766, p. 91) et C. A. Credner (*Beiträge z. Einleit. in d. bibl. Schriften* T. I, Hal. 1832, p. 54) citaverunt.

2. *Παντὶ δόγματι ... σπουδαζόμενον*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saeculi fortasse undecimi) et 2 (prima manu): *Ὅτι* [Dechairius *Τῷ* contra codd. mstos: illud *Ὅτι* est eius qui locum summatim refert] *παντὶ δόγματι καὶ λόγῳ ἀληθείας ἐχομένῳ παρυφίσταταί τι ψεῦδος, οὐκ ἐκ φυσικῆς αἰτίας ὁρμώμενον, ἀλλ' ἐξ ἀθέσμου τῆς ἀληθείας διαφθορᾶς* [Dech. *διαφορᾶς* contra codd.] *τῶν τὸ ψεῦδος τετιμηκότων, ἐκ κακοσχόλων καὶ συκοφαντεῖν ἅπαν ἀγαθὸν καὶ θεῖον ἐσπουδακότων.* Cf. Supplic. p. Chr. c. 31. n. 5. Dechair. laudavit Cicer. De nat. deor. I. c. 5: „Non enim sumus ii quibus nihil verum esse videatur, sed ii qui omnibus veris falsa quaedam adiuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla insit certa iudicandi et assen-

# ATHENAGORAE
## ATHENIENSIS PHILOSOPHI CHRISTIANI
## DE RESURRECTIONE MORTUORUM.

---

1. **O**mni sententiae et doctrinae quae cum rerum veritate consentit adnascitur aliquid mendacii; adnascitur autem non ex subiecto aliquo principio secundum naturam productum aut ex propria cuiusque rei causa, sed ab iis qui adulterinum semen ad corruptionem veritatis cordi habent de industria excogitatum. Id autem licet deprehendere primo qui-

tiendi nota." — Lectionem ἐν τοῖς οὖσιν Maranus ex Big. reposuit. Priores editores, ut est in reliquis codd. mstis, ἐν τούτοις exhibuere. Ms. Vall. *veritatem in sese admittenti.* „His vocibus ἐν τοῖς οὖσιν indicat Athenagoras veritatem certis rebus ac principiis constare, idque opponit iis quae mox de mendacio pronuntiat, nempe nullo illud subiecto principio niti, nulla naturali causa contineri" (Maran.). Falsa ista lectione ἐν τούτοις S. G. Lange (*Ausf. Geschichte d. Dogmen* T. I. p. 203) in errorem inductus putavit illud scholion esse genuinum libri De resurrectione initium: quam opinionem perversam iam Clarisse (De Athenag. vit. et scriptt. p. 26) reprobavit. Deest in Arg. τι ante ψεῦδος.

3. παραφύεται] Clar. 2 παραφύσεται, sed ab alia manu σ deletum est.

4. ᾗ] Sic Duc. et Maran. ediderunt; caeteri editt. ἡ vitiose.

5. διαφθορᾷ] Par. 3 et Clar. 2 διαφορᾷ. — Rechenberg. protulit Clement. Alex. Strom. V. c. 3. §. 18: „τοῖς μὲν γὰρ κακοῖς τοῦτο σύνηθες," φησὶν ὁ Ἐμπεδοκλῆς, „τὸ ἐθέλειν κρατεῖν τῶν ἀληθῶν διὰ τοῦ ἀπιστεῖν." Itaque τεθολωμένῃ καρδίᾳ, ut Basilius Homil. in Ps. 39 loquitur, in veritatis considerationem incumbunt.

6. Τοῦτο δ' ἔστιν] Editi τ. δέ ἐστιν. Aet. τοῦτον ἐστὶν. De sententia cf. Supplic. c. 7 (n. 8). Lactantius Inst. div. V. c. 3: „Philosophorum doctissimi, Plato et Aristoteles et Epicurus et Zeno, ipsi sibi repugnantia et contraria dixerunt. Haec est enim mendaciorum natura, ut cohaerere non possint." Clemens l. c. I. c. 13. §. 57: Τὸ γὰρ ψεῦδος μυρίας ἐκτροπὰς ἔχει, καθάπερ αἱ Βάκχαι τὰ τοῦ Πενθέως διαφορήσασαι μέλη.

δ' ἔστιν εὑρεῖν πρῶτον μὲν ἐκ τῶν πάλαι ταῖς περὶ τούτων
φροντίσιν ἐσχολακότων καὶ τῆς ἐκείνων πρός τε τοὺς ἑαυτῶν
πρεσβυτέρους καὶ τοὺς ὁμοχρόνους γενομένης διαφορᾶς, οὐχ
ἥκιστα δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν [7] ἐν μέσῳ στρεφομένων ταραχῆς.
Οὐδὲν γὰρ τῶν ἀληθῶν οἱ τοιοῦτοι κατέλιπον ἀσυκοφάντητον,
οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, οὐ [8] τὴν γνῶσιν, οὐ τὴν ἐνέργειαν,
οὐ τὰ τούτοις ἐφεξῆς καθ' εἱρμὸν ἑπόμενα καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας
[9] ἡμῖν ὑπογράφοντα λόγον. Ἀλλ' οἱ μὲν πάντη καὶ καθάπαξ D
ἀπογινώσκουσι τὴν περὶ τούτων ἀλήθειαν, οἱ δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν
[10] αὐτοῖς διαστρέφουσιν, οἱ δὲ καὶ περὶ τῶν ἐμφανῶν ἀπορεῖν
ἐπιτηδεύουσιν. [11] Ὅθεν οἶμαι δεῖν τοῖς περὶ ταῦτα πονουμένοις
λόγων διττῶν, [12] τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τῶν δὲ περὶ τῆς
ἀληθείας· καὶ τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας πρὸς [13] τοὺς ἀπι-
στοῦντας ἢ τοὺς ἀμφιβάλλοντας, τῶν δὲ περὶ τῆς ἀληθείας
πρὸς τοὺς εὐγνωμονοῦντας καὶ μετ' εὐνοίας δεχομένους τὴν ἀλή-
θειαν. Ὧν ἕνεκεν χρὴ τοὺς περὶ τούτων ἐξετάζειν ἐθέλοντας
τὴν ἑκάστοτε προκειμένην χρείαν σκοπεῖν καὶ ταύτῃ τοὺς λόγους 41
μετρεῖν, τήν τε περὶ τούτων τάξιν μεθαρμόζειν πρὸς τὸ δέον,
[14] καὶ μὴ τῷ δοκεῖν τὴν αὐτὴν πάντοτε φυλάττειν ἀρχὴν ἀμε-
λεῖν τοῦ προσήκοντος καὶ [15] τῆς ἐπιβαλλούσης ἑκάστῳ χώρας.

7. ἐν μέσῳ] Clar. 2 ἐμέσῳ.

8. τ. γνῶσιν ... τ. ἐνέργειαν] Scil. τοῦ θεοῦ. Cf. Sir. 36, 8. Ep. ad Rom. 11, 33; Sap. 7, 26. Ephes. 3, 7.

9. ἡμῖν] Nannius omisit. Transtulit: *imo nec pietatis depictricem orationem.* Valla: *libros quoque nobis relligionem exponentes.*

10. αὐτοῖς] Gesn.-Steph. et Rechenb. αὑτοῖς. Scriptor vero non reflexive loquitur. Cf. Suppl. c. 2. n. 9. Uterque c. 2 πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς recte edidit. — Par. 2 pro διαστρέφουσιν habet στρέφουσιν et supra lineam δια.

11. Ὅθεν οἶμαι κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 (prima manu) et 2: Ἐμφιλοσόφως ἄγαν καὶ τῇ ὑποθέσει οἰκείως προῆκται κατὰ τὸ παρὸν προοίμιον ὁ θαυμάσιος οὑτοσὶ καὶ θεῖος ἀνήρ, τά τε προϋπαντῶντα τὸν προκείμενον λόγον καὶ ὑποτέμνεσθαι κακοσχόλως πειρώμενα [Dech. πειρώμενον contra codd. mstos] προφαίνων, καὶ [Dech. hanc vocem omisit contra codd.] ὅπως χρὴ πρὸς αὐτὰ [Dech. ταῦτα contra codd.] παρασκευάζεσθαι τὸν ἀληθείας ἐχόμενον [scil. λόγον: Dech. ἑπόμενον contra codd.] ἐκπαιδεύων. Additur aliud scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: Ὅτι τοῖς περὶ δόγμα καὶ λόγον ἀληθῆ πονουμένοις διττῶν χρεία λόγων, ὑπὲρ καὶ περί, τῶν μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας πρὸς τοὺς ἀπίστους καὶ ἐριστικούς,

dem ex iis qui olim in huiusmodi rebus investigandis versati sunt atque ex eorum et cum antiquioribus et cum aequalibus dissensione, non minime autem ex ipsa earum rerum quae in medio versantur perturbatione. Nullam enim veritatis partem tales homines a calumniis liberam reliquerunt, non essentiam dei, non [eius] scientiam, non operationem, non quae ex his aptâ serie consequuntur et pietatis formam nobis exprimunt. Sed alii veritatem in huiusmodi rebus omnino et in perpetuum desperant, alii ad suas opiniones detorquent, alii etiam res ante oculos positas de industria in dubium vocant. Unde arbitror iis qui operam in huiusmodi res insumunt duplici opus esse disputatione, alterâ pro veritate, alterâ de veritate: priori pro veritate adversus incredulos aut dubitantes, secundâ de veritate ad eos qui aequo sunt animo et veritatem lubenter suscipiunt. Quamobrem qui his de rebus quaerere volunt spectare debent quid quoque tempore expediat eoque disputandi rationem metiri, et disputationis ordinem ad id quod decet accommodare, neque, ut eamdem semper exordiendi rationem observare videantur, negligere convenientiam et locum quibusque rebus congruen-

*τῶν δὲ περὶ τῆς ἀληθείας πρὸς τοὺς εὐγνωμόνως δεχομένους καὶ ἐπιεικῶς* [sic codd. msti; Dech. *ἐπεικῶς*] *τοὺς λόγους, οὓς καὶ χρὴ κατὰ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν προάγειν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν τάξιν τοῦ ὑπὲρ καὶ περὶ κατὰ τὴν ἐπιβάλλουσαν τῷ πράγματι χρείαν προσνέμειν· προηγεῖται γὰρ τὸ εἰ ἔστιν καὶ τί ἔστιν* [Dech. c. Par. 2 omisit *καὶ τί ἔστιν*, sed Par. 1 praebet] *τοῦ τούτῳ συνηγορεῖν.* Athenagoras igitur duas facit partes: pro veritate et de veritate: quarum in prima adversariorum obiectiones contra resurrectionem allatas diluit (c. 2 [n. 9] sqq.), in secunda christianam resurrectionis fidem confirmat (c. 11 [n. 21] sqq.); inter utramque partem, ut c. 11 ait, hoc interest quod in altera mendacium redarguitur, in altera veritas stabilitur.

12. *τῶν μὲν ὑπὲρ τ. ἀληθ.*] Haec in Aet. desiderantur. Mox verba *τῶν δὲ* [Aet. *μὲν* pro *δὲ*] *περὶ τ. ἀληθείας· καὶ τῶν* [Duc. *τῆς* mendose] *μὲν ὑπὲρ τ. ἀληθείας* ab Arg. absunt. Utrobique mendum creavit repetitum *ἀληθείας*.

13. *τοὺς*] Clar. 2 *τὰς*, sed in marg. *τοὺς* altera manu.

14. *καὶ μὴ*] Deest prior vocula in Aet., posterior in Par. 3 et Clar. 2.

15. *τῆς*] Non apparet in Aet.

Ὡς μὲν γὰρ πρὸς ἀπόδειξιν καὶ τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, πάν-
τοτε πρωτοστατοῦσιν οἱ περὶ [16] αὐτῆς λόγοι τῶν ὑπὲρ αὐτῆς,
[17] ὡς δὲ πρὸς τὸ χρειωδέστερον, ἀνεστραμμένως οἱ ὑπὲρ αὐτῆς
τῶν περὶ αὐτῆς. Οὔτε γὰρ γεωργὸς δύναιτ' ἂν προσηκόντως
καταβάλλειν τῇ γῇ τὰ σπέρματα, μὴ προεξελὼν τὰ τῆς ἀγρίας B
ὕλης καὶ τοῖς καταβαλλομένοις ἡμέροις σπέρμασι λυμαινόμενα,
οὔτε ἰατρὸς [18] ἐνεῖναί τι τῶν ὑγιεινῶν φαρμάκων τῷ δεομένῳ
θεραπείας σώματι, μὴ τὴν ἐνοῦσαν κακίαν [19] προκαθήρας ἢ τὴν
ἐπιῤῥέουσαν ἐπισχών· οὔτε μὴν ὁ τὴν ἀλήθειαν [20] ἐθέλων δι-
δάσκειν, περὶ τῆς ἀληθείας λέγων, πεῖσαι δύναιτ' ἄν τινα ψευ-
δοδοξίας τινὸς [21] ὑποικουρούσης τῇ τῶν ἀκουόντων διανοίᾳ καὶ
τοῖς λόγοις ἀντιστατούσης. Διὸ πρὸς τὸ χρειωδέστερον ἀφορῶν-
τες καὶ ἡμεῖς [22] προτάσσομεν ἔσθ' ὅτε τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας
λόγους τῶν περὶ τῆς ἀληθείας· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ποιῆ- C
σαι καὶ νῦν ἐπὶ τῶν τῆς ἀναστάσεως λόγων οὐκ ἀχρεῖον φαί-
νεται [23] σκοποῦσι τὸ δέον. [24] Καὶ γὰρ ἐν τούτοις εὑρίσκομεν
τοὺς μὲν ἀπιστοῦντας πάντη, τινὰς [25] δὲ ἀμφιβάλλοντας, καὶ
τῶν γε [26] τὰς πρώτας ὑποθέσεις δεξαμένων τινὰς ἐπ' ἴσης τοῖς

Tum in Clar. 2 ex voce ἑκάστῳ altera manus ἑκατέρῳ effecit. Denique in Arg. prior scriptura χώρας in χρείας est mutata.

16. αὐτῆς] Scil. ἀληθείας, de qua est sermo. Nannius substituit: *de rebus ... pro rebus*.

17. ὡς δὲ] Sine ratione Dechairius legendum ὥς γε coniecit. Formula ὡς μὲν πρὸς ... ὡς δὲ πρὸς haud insolens est: Ps.-Iustin. Quaestt. et Respp. ad Orthod. 77 et 101 (Corp. Apoll. Vol. V) p. 108 et 152. C. 2 dicit ὅσον μὲν ... ὅσον δέ. Pro ἀνεστραμμένως Aet. ἀνεστραμμένης.

18. ἐνεῖναι] Cur Io. Alb. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 136) hanc aoristi II formam verbi συνίημι mutari velit cum praesenti tempore ἐνιέναι, non intelligo, praesertim sequente aoristo: πεῖσαι δύναιτ' ἄν. Pariter συνεῖναι apud alios apologetas temere tentatum est, ut exempla ad Tatian. c. 39 n. 6 a me allata docent.

19. προκαθήρας] Id Athenagorae ex Par. 1 et Big. reddidi. Caeteri codd. msti nec non editi προκαθάρας. Dicebant Attici καθῆραι teste Phrynicho. Interdum iis, ut Platoni, aoristus καθᾶραι illatus est culpa librariorum. Cf. Lobeck. ad Phryn. p. 25 et Stephan. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. IV. p. 760.

20. ἐθέλων διδάσκειν] Arg. Par. 3. Clar. 2 διδάσκειν ἐθέλων. Cf. Suppl. c. 1. n. 10.

21. ὑποικουρούσης] Aet. ὑποκουρούσης.

tem. Quantum enim ad demonstrationem et naturalem ordinem attinet, priores sunt semper sermones de veritate iis qui pro veritate sunt, quantum autem ad maiorem utilitatem, conversâ ratione hi pro veritate illis de veritate praeeunt. Neque enim possit agricola semina convenienter terrae committere, nisi prius sylvestrem materiam ac bonis seminibus nocentem evulserit, neque medicus salutare pharmacum aegroto corpori infundere, nisi prius residentem vitiositatem expurgarit aut irruentem cohibuerit: neque profecto qui veritatem docere vult possit, de veritate disserens, quemquam persuadere delitescente in audientium animo falsa aliqua opinione et iis quae dicuntur obstante. Quamobrem nos quoque, ad id quod utilius est respicientes, nonnunquam sermones pro veritate iis quae de veritate sunt praeponimus; pariter nunc quoque facere in hac de resurrectione pertractatione non inutile videtur considerantibus quid deceat. Nam hac etiam in re nonnullos invenimus omnino incredulos, quosdam dubitantes, atque ex iis qui prima principia susceperunt quos-

22. *προτάσσομεν*] Clar. 2 *προστάσσομεν*, sed *σ* erasum. Paullo ante Aet. *ἀφορῶν τε* pro *ἀφορῶντες*.

23. *σκοποῦσι*] Scil. *ἡμῖν*. Antea enim *ἀφορῶντες καὶ ἡμεῖς*. Arg. *τοῖς σκοποῦσι*.

24. *Καὶ γὰρ ... ἀποροῦντας*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Ὅτι* [Dech. omisit contra codd. mstos] *τῷ περὶ* [Dech. omisit contra codd.] *τῆς ἀναστάσεως λόγῳ οἱ μὲν πάντη* [Dech. *παντελῶς* contr. codd] *ἀπιστοῦσιν, οἱ δὲ ἀμφιβάλλουσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν δεξαμένων ὡς ἔστιν ἀνάστασις* [non recte intellexit scholiastes *τὰς πρώτας ὑποθέσεις*: n. 26] *εἰσὶν* [Dech. hoc verbum omisit contra codd.] *οἵτινες* [Dech. *ὅτινες*] *ἐπ' ἴσης τοῖς ἀμφιβάλλουσιν ἀπιστοῦσιν ἀλόγως καὶ ἀναιτίως*.

25. *δὲ*] Clar. 1. Aet. et Ms. Vall. *καὶ*: id quod editi quoque habent, excepto Maraniano.

26. *τὰς πρώτας ὑποθέσεις*] Coniici posset eos hîc designari qui recens conversi caetera quidem dogmata credebant, sed adhuc de resurrectione fluctuabant. Hanc enim pro veritate disputandi rationem, quam in prima parte operis sequitur Athenagoras, utilem esse ait c. 11 ad eorum qui recens ad religionem accessere dubitationes et falsas suspiciones evellendas. Sed satius est prima principia hîc intelligere omnipotentiam dei et mundi creationem illo volente. Non enim alia statuit principia Athenagoras in hac prima parte, quam postquam absol-

ἀμφιβάλλουσιν ἀποροῦντας· τὸ δὲ πάντων παραλογώτατον ὅτι ταῦτα [27] πάσχουσιν, οὐδ᾽ ἥντιναοῦν ἔχοντες ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπιστίας ἀφορμήν, οὐδ᾽ αἰτίαν εὑρίσκοντες εἰπεῖν εὔλογον, δι᾽ ἣν ἀπιστοῦσιν ἢ [28] διαποροῦσιν.

2. [1] Σκοπῶμεν δὲ οὕτως. [2] Εἰ πᾶσα ἀπιστία μὴ προχεί- D
ρως καὶ κατά τινα δόξαν ἄκριτον ἐγγινομένη τισίν, ἀλλὰ μετά
τινος αἰτίας ἰσχυρᾶς καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἀσφαλείας· τότε
[3] γὰρ τὸν εἰκότα σώζει λόγον, ὅταν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα περὶ οὗ
ἀπιστοῦσιν ἄπιστον εἶναι δοκῇ· τὸ γάρ τοι τοῖς οὐκ οὖσιν ἀπί-
στοις ἀπιστεῖν ἀνθρώπων ἔργον οὐχ ὑγιαινούσῃ κρίσει περὶ τὴν
ἀλήθειαν χρωμένων. Οὐκοῦν [4] χρὴ καὶ τοὺς περὶ τῆς ἀναστά-
σεως ἀπιστοῦντας ἢ διαποροῦντας μὴ πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς
[5] ἀκρίτως καὶ τὸ τοῖς ἀκολάστοις κεχαρισμένον τὴν περὶ ταύτης
ἐκφέρειν γνώμην, ἀλλ᾽ ἢ [6] μηδεμιᾶς αἰτίας ἐξάπτειν τὴν τῶν 42
ἀνθρώπων γένεσιν (ὃ δὴ καὶ λίαν ἐστὶν [7] εὐεξέλεγκτον), ἢ τῷ
θεῷ τὴν τῶν ὄντων ἀνατιθέντας [8] αἰτίαν εἰς τὴν τοῦδε τοῦ δόγ-

vit ait c. 11 se id quod sibi proposuerat perfecisse „tum per ea quae naturâ prima sunt, tum per ea quae ex his consequuntur.“ *Maranus.*

27. *πάσχουσιν*] Ms. Vall. *agunt* (= *πράττουσιν*).

28. *διαποροῦσιν*] Clar. 2 *διαποροῦσι.*

1. *Σκοπῶμεν*] Aet. *σκοποῦμεν.*

2. *Εἰ πᾶσα ἀπιστία κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Ἔλεγχος ἐντεῦθεν ἤδη τῶν περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπίστως ἐχόντων ἀπὸ τοῦ μὴ προχείρως συλαγωγεῖσθαι* [sic codd. msti, nisi quod Par. 2 *συλλαγωγεῖσθαι* vitiose habet; Dech. *ἀ. τ. μὴ πρ. μὴ συλλαγωγεῖσθαι*: unde inepte coniecit *ἀ. τ. πρ. συναγωγεῖσθαι*] *τοῖς κατὰ ἄκριτον δόξαν οἰστρηλατουμένοις, ἀλλὰ μὴ μετ᾽ ἰσχυρᾶς αἰτίας καὶ ἀσφαλείας· ἀφ᾽ ὧν δὴ* [Dech. *δὲ* contra codd.] *καὶ τὸ πιστὸν πέφυκεν ἀναβλαστάνειν. Τὸ γὰρ τοῖς* [Dech. *τοῖς* omisit contra codd.] *ἄγαν πιστοῖς ἀπιστεῖν ἀνθρώπων ἔργον οὐχ ὑγιαινόντων τὸν λογισμόν. Εἰ δὲ τοῦτο οἱ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστοῦντες ἢ διαποροῦντες* [scil. *ποιοῦσιν*], *εἰ μὲν μηδεμιᾶς αἰτίας ἐξάπτοντες τὴν τῶν ἀνθρώπων γένεσιν τοῦτο ληροῦσιν, ἐγγύθεν τὸν ἔλεγχον τοῦτον* [codd. et Dech. *τοῦτο*] *ἀποίσονται· ἢ τῷ θεῷ τὴν αἰτίαν* [scil. *τῶν ὄντων*] *ἀνατιθέντες τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασιν ἢ* [Dech. *ἢ* omisit contra codd.] *ὡς ἀδύνατον ἢ ὡς ἀβούλητον* [Dech. *ἀβούλευτον* contra codd.] *τῷ θεῷ ἀπιστοῦσιν, ὅπερ ἐσχάτης ἀνοίας καὶ ἀσεβείας.* — Pro *Εἰ* Par. 3 et Clar. 2 *ὅτι* dederunt; Aet. illud *Εἰ* praetermisit. Mox Clar. 2 *καὶ τὴν κατὰ τὴν* vice *καὶ τῆς κατὰ τὴν.* Locum editores non intellexerunt.

dam non minus animi incertos quam qui dubitant: omnium autem absurdissimum est quod ita animo affecti sunt, quamvis nullam prorsus ex ipsis rebus habeant ansam incredulitatis, nec causam probabilem afferre possint, cur non credant aut cur dubitent.

2. Consideremus autem sic. Si omnis incredulitas non temere et ex inconsiderata opinione, sed cum gravi aliqua causa et tuta in inquirendo vero diligentia quibusdam insidet [, non est quod repugnetur]: tunc enim iustam habet rationem, quum ipsam rem cui fidem derogant incredibilem esse patet; profecto enim res quae non sunt incredibiles non credere hominum est minime sano de veritate iudicio utentium. Oportet igitur ut etiam qui resurrectioni fidem derogant aut de ea dubitant non ad id quod temere ipsis videtur et quod hominibus intemperantibus gratum est suam ea de re sententiam dirigant, sed aut nulla ex causa hominum originem repetant (quod sane perfacile refellitur), aut deo rerum causam adscribentes ad hoc dogma velut ad quoddam principium

Marani interpunctione *Eἰ πᾶσα ... ἀσφαλείας* (*τότε ... χρωμένων*) *οὐκοῦν* nihil lucramur. Medicinam excogitavit Hemsterhusius (ad Lucian., Opp. ed. Bip., Vol. III. p. 341) legendo *Eὔλογός ἐστι πᾶσα ἀπιστία κτλ.* Sed nimia est mutatio. Quid igitur? Apodosis ad verba *Eἰ πᾶσα ... ἀσφαλείας* supplenda est: *καλῶς ἔχει* (*so ist es gut*). Iam nulla restat difficultas verborum alioqui perobscurorum. Saepissime hoc *σχῆμα ἀναντανταπόδοτον* apud veteres reperitur: de quo adeas a me observata in Epist. ad Diogn. c. 3. n. 1 (Corp. Apoll. Vol. III. p. 165. coll. librum meum De Ep. ad Diogn. ed. 2. p. 101); adde Winer. *Gramm. d. neutest. Spr.* (ed. 6) p. 529 et Rost. *Griech. Gramm.* (ed. 7) p. 642. Cum *ἐγγινομένη* subaudias *ἐστίν*, ut alibi: cf. e. g. Suppl. c. 25. n. 1. Big. *ἐγγίνεται.* Hemsterhusius (l. c.) existimavit ex verbis *καὶ τῆς κ. τ. ἀλ. ἀσφαλείας* efficiendum esse *κᾀκ τῆς κ. τ. ἀλ. ἀσαφείας*. Quamquam nulla est emendandi necessitas.

3. *γὰρ*] Deest Par. 3 et Clar. 2.

4. *χρὴ*] Aet. non agnoscit.

5. *ἀκρίτως*] Abest a Par. 3 et Clar. 2. De verbis quae sequuntur cf. c. 19: *τὸ τοῖς ἀκολάστοις καὶ λάγνοις φίλον Φάγωμεν κτλ.*

6. *μηδεμιᾶς ... γένεσιν*] Big. *μηδεμίαν αἰτίαν ἐξάπτειν τῇ τῶν ἀνθρώπων γενέσει.*

7. *εὐεξέλεγκτον*] Hanc vocem (Plat. Hipp. mai. p. 293 D. ed. Steph.) Clar. 2 in *εὐξέλεκτον* deformavit.

8. *αἰτίαν*] Aet. *αἰτίας*.

ματος ἀποβλέπειν ὑπόθεσιν, καὶ διὰ ταύτης δεικνύναι τὴν ἀνάστασιν οὐδαμόθεν ἔχουσαν τὸ πιστόν. [9] Τοῦτο δὲ ποιήσουσιν, ἐὰν δεῖξαι δυνηθῶσιν ἢ ἀδύνατον [10] ὂν τῷ θεῷ ἢ ἀβούλητον τὰ νεκρωθέντα τῶν σωμάτων ἢ καὶ [11] πάντῃ διαλυθέντα πάλιν ἑνῶσαι καὶ συναγαγεῖν πρὸς τὴν τῶν [12] αὐτῶν ἀνθρώπων σύστασιν. Ἐὰν δὲ τοῦτο μὴ δύνωνται, παυσάσθωσαν τῆς ἀθέου ταύ- B της ἀπιστίας καὶ τοῦ βλασφημεῖν ἃ μὴ θέμις· ὅτι γὰρ οὔτε τὸ ἀδύνατον λέγοντες ἀληθεύουσιν οὔτε τὸ ἀβούλητον, ἐκ τῶν ῥηθησομένων [13] γενήσεται φανερόν. [14] Τὸ ἀδύνατόν τινι γινώσκεται κατ' ἀλήθειαν τοιοῦτον ἢ ἐκ τοῦ μὴ γινώσκειν [15] τὸ γενησόμενον, ἢ ἐκ τοῦ δύναμιν ἀρκοῦσαν μὴ ἔχειν πρὸς τὸ ποιῆσαι καλῶς τὸ ἐγνωσμένον. [16] Ὅ τε γὰρ ἀγνοῶν τι τῶν γενέσθαι δεόντων οὐκ ἂν οὔτ' ἐγειρῆσαι οὔτε ποιῆσαι τὸ παράπαν δυνηθείη ὅπερ ἀγνοεῖ· ὅ τε γινώσκων καλῶς τὸ ποιηθησόμενον, καὶ πόθεν γένοιτ' ἂν καὶ πῶς, δύναμιν δὲ ἢ μηδ' ὅλως ἔχων πρὸς [17] τὸ ποιῆσαι τὸ γινωσκόμενον ἢ C

9. *Τοῦτο δὲ* etc.] Nunc Athenagoras in prima tractatus parte aggreditur confutare negantes resurrectionem, hoc usus dilemmate: „si resurrectio non futura est, aut ideo non est quia deus non potest aut quia non vult mortuos resuscitare.“ At utrumque demonstrat absurdum esse: non posse (c. 2—9) et non velle (c. 10). Rechenberg. laudavit Ioannem Dam. De orth. fide IV. c. 28. p. 29 simili modo dicentem: *Οὕτω τοίνυν πίστευε καὶ τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν ἔσεσθαι θείᾳ βουλήσει καὶ νεύματι· σύνδρομον γὰρ ἔχει τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν.*

10. *ὂν*] Non legitur in Par. 3 et Clar. 2.

11. *πάντῃ*] Arg. *πάντα*, sed in *πάντῃ* mutatum.

12. *αὐτῶν*] Abest a Par. 2. (Clar. 1?) Aet. et Ms. Vall.; pariter apud Nannium. Iam Stephanus, in editione Gesneriana, (ex Par. 3) reposuit.

13. *γενήσεται*] Deest Arg.

14. *Τὸ ἀδύνατον κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Ὅτι* [Par. 2 et Dech. omisere] *τὸ ἀδύνατόν τινι ποιῆσαί τι ἢ ἐξ ἀγνοίας τοῦ γενησομένου συμβαίνει ἢ ἐκ τοῦ μὴ αὐτάρκως ἔχειν πρὸς τὸ* [Par. 2 et Dech. *πρὸς τὸ* omisere] *ἐπιτελέσαι τὸ ἐγνωσμένον· ἐγχειρῆσαι γὰρ τοῖς ἀδυνάτοις οὐκ ἐν τοῖς σώφροσι λογισθείη. Ἄγνοιαν δὲ ἢ ἀδυναμίαν προσάπτειν* [Par. 2 et Dech. hoc verbum omisere] *θεῷ, τῷ* [Dech. *τὸ* contra codd. mstos] *καὶ πρὸ γενέσεως* [Dech. *γενέσθαι* contra codd.] *ἀκριβῶς λεπτογνοοῦντι* [nota novum hoc verbum, ut *ἀγνοέω* et *ἀμφιγνοέω* formatum neque in Steph. Thesauro repertum, pro quo Dech. contra codd. suppeditat inepte

respiciant, et ex eo demonstrent nihil omnino resurrectionem habere quod sit credibile. Id autem perficient, si demonstrare queant vel non posse deum vel nolle mortua corpora aut etiam omnino dissoluta iterum coagmentare et ut iidem homines constituantur conglutinare. Quodsi id non possint, desinant impie increduli esse et blasphemiis ea quae non licet appetere; nihil enim veri ab iis afferri, sive non posse dicant sive nolle, ex his quae dicemus perspicuum erit. Rem ab aliquo perfici non posse certo intelligitur aut ex eo quod non cognoscat quid faciendum sit, aut ex eo quod satis virium non habeat ad id quod cognovit praeclare efficiendum. Etenim qui ignorat quid faciendum sit nec aggredi nec perficere omnino potest quod ignorat; et qui praeclare novit quid faciendum sit, et unde et quomodo faciendum, vires autem aut nullas omnino habet ad faciendum quod cognoscit aut non

*λεπτολογοῦντι*] *τὸ πόθεν ἕκαστον τὴν σύστασιν παρ᾽ αὐτοῦ ληφθὲν ἔσχηκεν καὶ διαλυθὲν πάλιν εἰς ποῖα μετακεχώρηκεν, ἐσχάτης* [Dech. *ἑκάστης* contra codd.] *ἐστὶν ἀσεβείας. Ὁ γὰρ ἀκριβῶς οὕτως εἰδὼς πῶς ἀδυνάτως ἕξει ταῦτα λαβὼν πρὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπαναγαγεῖν;* — Dechair. attulit Cicer. De nat. deor. II. c. 30: „At et ignoratio rerum aliena naturae deorum est, et sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maiestatem deorum."

15. *τὸ γενησόμενον*] Athenagoras erklärt gleich das *γενησόμενον* durch *ποιηθησόμενον, καὶ πόθεν γένοιτ᾽ ἂν καὶ πῶς*, und noch deutlicher in der Anwendung *οὔτε ἀγνοεῖν τὸν θεὸν δυνατὸν τῶν ἀναστησομένων σωμάτων τὴν φύσιν κτλ.*, d. h. Gott müsste nur den Körper der wieder zusammengesetzt werden soll nicht genau kennen, wo seine Theile hingekommen seien welche dazu gehört haben. *Rössler*. — Antea pro *γινώσκεται* (Par. 1. Arg. Aet., at Big. *γίνεται*) et *γινώσκειν* (Par. 1. 2. 3. Arg. Clar. 2) editi *γιγνώσκεται* et *γιγνώσκειν* habent. Sed deinceps, ut omnes codd. msti, formam offerunt Nostro usitatam *γινώσκων* (Aet. *γινώσκον*), *γινωσκόμενον* (Clar. 2 *γινοσκόμενον*) etc. Cf. Suppl. c. 13. n. 10. Mox Clar. 2 *ἀλκοῦσαν* pro *ἀρκοῦσαν*.

16. *Ὅ τε γὰρ ... ὅ τε γιν.*] Ita ex Par. 1. 3. Arg. Clar. 2 refinxi pro vulg. *ὁ γὰρ ... ὅτε γιν.* (Gesn.-Steph. Rechenb. Dech. *ὅ,τε γιν.*). Arg. Par. 3. Clar. 2 *δυνηθείη τὸ παράπαν* transpositis verbis. Tum Clar. 2 *ποιθησόμενον* pro *ποιηθησόμενον*.

17. *τὸ ποιῆσαι*] Deest Aet. Idem *ἀρκούσας* pro *ἀρκοῦσαν*.

μὴ ἀρκοῦσαν ἔχων, οὐκ ἂν ἐγχειρήσειε τὴν ἀρχήν, εἰ [18] σωφρονοίη καὶ τὴν ἰδίαν ἐπισκέψαιτο δύναμιν, ἐγχειρήσας δὲ ἀπερισκέπτως οὐκ ἂν ἐπιτελέσειε τὸ δόξαν. Ἀλλ' οὔτε ἀγνοεῖν τὸν θεὸν δυνατὸν τῶν ἀναστησομένων σωμάτων [19] τὴν φύσιν κατά τε μέρος ὅλον καὶ μόριον, οὔτε μὴν [20] ὅποι χωρεῖ τῶν λυομένων ἕκαστον, καὶ ποῖον [21] τῶν στοιχείων μέρος δέδεκται τὸ λυθὲν καὶ [22] χωρῆσαν πρὸς τὸ συγγενές, κἂν πάνυ παρ' ἀνθρώποις ἀδιάκριτον εἶναι δοκῇ τὸ τῷ παντὶ πάλιν προσφυῶς ἡνωμένον. Ὧι γὰρ οὐκ ἠγνόητο [23] πρὸ τῆς οἰκείας ἑκάστου συστάσεως οὔτε τῶν D
γενησομένων στοιχείων ἡ φύσις ἐξ ὧν τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα, οὔτε τὰ μέρη τούτων ἐξ ὧν [24] ἤμελλεν λήψεσθαι τὸ δόξαν πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρωπείου σώματος σύστασιν, εὔδηλον ὡς οὐδὲ μετὰ τὸ διαλυθῆναι [25] τὸ πᾶν ἀγνοηθήσεται ποῦ κεχώρηκεν ἕκαστον ὧν εἴληφε πρὸς τὴν ἑκάστου συμπλήρωσιν. [26] Ὅσον μὲν γὰρ κατὰ τὴν νῦν κρατοῦσαν παρ' ἡμῖν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ τὴν ἐφ' ἑτέρων κρίσιν, μεῖζον τὸ τὰ μὴ γενόμενα προγινώσκειν· ὅσον δὲ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν τούτου σο- 43
φίαν, ἀμφότερα κατὰ φύσιν, καὶ ῥᾴδιον ἐπ' ἴσης [27] τῷ τὰ μὴ γενόμενα προγινώσκειν τὸ καὶ διαλυθέντα γινώσκειν.

18. σωφρονοίη] Clar. 2 σωφρονείη. Dein ἐπισκέψαιτο (Par. 1. 3. Arg. Clar. 1. 2. Big.) pro vulg. ἐπισκέψεται reposui. Par. 3 et Clar. 2 non ἰδίαν (sic caett. codd.) sed οἰκείαν. Cf. c. 12. n. 9.

19. τὴν φ. . . . . μόριον] Ita codd. msti et editi, nisi quod τε Par. 2. Aet. et Nannius omiserunt. Noli fortasse τὸ sive τι pro τε obtrudere. Est μέρος (ὅλον) membrum aliquod corporis (integrum) et μόριον pars alicuius membri. Cf. c. 3. n. 14. Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 136) scribendum censet sic: φύσιν ὅλων τε κατά τε μέρος καὶ μόριον. Non muto.

20. ὅποι] Par. 3 et Clar. 2 ὅπη.

21. τῶν στοιχείων] Codd. msti et editi τοῦ στοιχείου. Excipias Big.: unde Maranus τῶν στοιχείων recepit. Similis error reperitur c. 7. n. 9. Pro δέδεκται Aet. δεδέηται.

22. χωρῆσαν] Aet. χωρήσας. Mox idem καὶ κἄν.

23. πρὸ] Aet. πρὸς.

24. ἤμελλεν] Arg. Aet. et Dechair. ἔμελλεν. Par. 3 et Clar. 2 ἔμελλε, sine ν. De illa forma apud Atticos non repudiata adi Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* (ed. 2) p. 298 et Boeckh. ad Plat. Men. p. 148 sq. De addito ν cf. Suppl. c. 1. n. 2.

25. τὸ πᾶν] Designat auctor hac voce („das Ganze", cf. Aesch. Prom. 456, alios) corpus, μετὰ τὸ διαλυθῆναι = *postquam disso-*

satis idoneas, is prorsus non aggredietur, si sapiat ac vires suas consideret, temere autem aggressus non perficiet id quod sibi proposuit. Deum autem neque latere potest quae sit corporum ad vitam revocandorum natura, seu membra integra seu membrorum partes quod attinet, neque quo abeat unumquodque eorum quae dissolvuntur, neque quae pars elementorum exceperit id quod dissolutum in loca sibi congruentia migravit, quamvis hominibus discerni omnino non posse videatur quidquid cum partibus universi sibi cognatis rursus coaluit. Quem enim non latebat ante propriam cuiusque constitutionem neque futurorum elementorum natura, ex quibus humana corpora, neque eorumdem elementorum partes, ex quibus decerpturus erat id quod ipsi ad humani corporis constitutionem aptum videretur: facile patet eum neque, postquam totum [corpus] dissolutum fuerit, ignarum fore quonam migraverit unumquodque eorum quae ad cuiusque perfectionem adhibuerat. Nam quantum ad vigentem nunc apud nos rerum ordinem et de caeteris rebus iudicium attinet, maius est ea quae nondum sunt praenoscere; quantum autem ad dei maiestatem eiusque sapientiam attinet, utrumque secundum naturam [est], et quidem facile [est] aeque ea quae nondum sunt praenoscere ac quae dissoluta sunt cognoscere.

*lutum fuerit* nempe in diversa elementa, ut ex praecedentibus (*ποῖον τῶν στοιχείων μέρος δέδεκται τὸ λυθὲν*) patescit. Marano autem legendum videtur *εἰς τὸ πᾶν*, quum antea dictum sit: *τὸ τῷ παντὶ πάλιν προσφυῶς ἡνωμένον*. Reddidit: „postquam idem corpus in varias universi partes dissipatum fuerit."

26. *Ὅσον μὲν γὰρ κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Ἀνθρώποις μὲν γὰρ τοῦτο* [hanc vocem Par. 2 et Dech. omiserunt] *δοκεῖ μέγα, μόνον καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν* [Dech. *κατ' οἰκείαν* contra codd. mstos] *φύσιν τὸ τὰ μέλλοντα γινώσκειν, θεῷ δὲ μόνῳ τὸ καὶ ταῦτα εἰδέναι ἀκριβέστερον ἀνθρώπων καὶ πρὸς τούτοις καὶ τὰ διαλυθέντα πρὸς ποῖα μετακεχώρηκε.*

27. *τῷ*] Pendet ab *ἐπ' ἴσης*. C. 1: *ἐπ' ἴσης τοῖς ἀμφιβάλλουσιν*. Editores *ἐπ' ἴ.* commate a dativo *τῷ* inepte seiunxerunt. Aet. et Nannius *τὸ τῷ*. Idem editor postea *γινόμενα* vitiose.

3. Καὶ μὴν καὶ τὴν δύναμιν, ὡς ἔστιν ἀρκοῦσα πρὸς τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν, δείκνυσιν ἡ τούτων αὐτῶν γένεσις. [1]Εἰ γὰρ μὴ ὄντα κατὰ τὴν πρώτην σύστασιν ἐποίησε τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα καὶ τὰς τούτων ἀρχάς, καὶ διαλυθέντα, καθ' ὃν ἂν τύχῃ [2]τρόπον, ἀναστήσει μετὰ τῆς [3]ἴσης εὐμαρείας· ἐπ' ἴσης γὰρ αὐτῷ καὶ τοῦτο δυνατόν. Καὶ τῷ λόγῳ βλάβος B
οὐδέν, κἂν ἐξ ὕλης ὑποθῶνταί τινες τὰς πρώτας ἀρχάς, κἂν ἐκ τῶν στοιχείων [4]ὡς πρώτων τὰ σώματα τὰ τῶν ἀνθρώπων, [5]κἂν ἐκ σπερμάτων. [6]Ἧς γάρ ἐστι δυνάμεως καὶ [7]τὴν παρ' αὐτοῖς νενομισμένην ἄμορφον οὖσαν μορφῶσαι, καὶ τὴν ἀνείδεον καὶ ἀδιακόσμητον πολλοῖς καὶ διαφόροις εἴδεσι κοσμῆσαι, καὶ τὰ μέρη τῶν στοιχείων εἰς ἓν συναγαγεῖν, καὶ τὸ σπέρμα ἓν ὂν καὶ ἁπλοῦν εἰς πολλὰ διελεῖν, καὶ τὸ ἀδιάρθρωτον διαρθρῶσαι, καὶ [8]τῷ μὴ ζῶντι δοῦναι ζωήν, τῆς αὐτῆς ἐστι καὶ τὸ [9]δια- C
λελυμένον ἑνῶσαι, καὶ τὸ κείμενον ἀναστῆσαι, καὶ τὸ τεθνηκὸς ζωοποιῆσαι πάλιν, καὶ τὸ φθαρτὸν [10]μεταβαλεῖν εἰς ἀφθαρσίαν. [11]Τοῦ αὐτοῦ δ' ἂν εἴη καὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ σοφίας καὶ

1. *Εἰ γὰρ μὴ ὄντα* etc.] Comp. c. 10. p. 50 B. Simili ratione alii priscae ecclesiae patres creationem protoplastorum ortumque omnium deinceps nascentium hominum dicunt dei potentiam probare ac maxime cum futura convenire corporum in vitam revocatione. Cf. ad Iustin. Mart. De resurr. c. 5. n. 15 et ad Tatian. c. 6. n. 5 observata.

2. *τρόπον*] Morell. et Duc. male *τύπον*.

3. *ἴσης*] Sic omnes codd. msti; etiam Ms. Vall. *aequali facilitate*. Editi vero *αὐτῆς*.

4. *ὡς πρώτων*] I. q. ut principiis omnium (Nann.), als Urstoffen (interpr. Campid.). Mox in Clar. 2 *τὰ* ante *τῶν ἀνθρ.* excidit.

5. *κἂν ἐκ*] Aet. *καὶ ἐν*.

6. *Ἧς γάρ ἐστι κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Ταῦτα προήχθη εἰπεῖν διά τε τὰ κατ' ἀρχὰς ὑποστάντα καὶ τὰ μετ' ἐκεῖνα ἐκ συνδοιασμῶν* [Par. 2 et Dech. usitatius *συνδυασμῶν*] *ζώων ἢ σπερμάτων καταβολῆς προερχόμενα*.

7. *τὴν παρ' αὐτοῖς νενομισμένην*] Ita scripsi ope Par. 3. Clar. 2 et Big.; eamdem indicant scripturam Par. 1 et Arg., in quibus est *τὴν παρ' αὐτῆς νενομισμένην*. Ms. Vall.: *Nam quam deus habet potestatem ad eam quae informis est formandam propter id quod putant.* Caeteri codd. msti (Par. 2, Clar. 1? Aet.) aeque ac editi *τὴν παρὰ τῆς νενομισμένης*. Dechair. supplet *φύσεως*, reddens cum Nannio *a sua conditione*. Solus Maranus dedit *τὴν παρ' αὐτοῖς νενο-*

3. Et profecto etiam potestatem [dei] excitandis ad vitam corporibus parem esse probat eorumdem origo. Nam si non exstantia hominum corpora eorumque principia in prima creatione fecit, etiam dissoluta, quolibet id contigerit modo, pari facilitate excitabit: pariter enim potest id quoque. Nec de hac ratione quidquam detrahitur, sive ex materia nonnulli prima principia, sive ex elementis ut principiis humana corpora componant, sive ex seminibus. Cuius enim potestatis est et informi ut ipsi existimant materiae formam affingere, et specie ac ornatu carentem multis variisque figuris ornare, et partes elementorum in unum cogere, et semen quae res una est et simplex in multa dividere, et quod incompositum est componere, et quod vitae expers est vitâ donare: eiusdem [potestatis] est et id quod dissolutum est coagmentare, et quod iacet excitare, et quod mortuum est ad vitam revocare, et quod corruptum est ad statum corruptionis expertem convertere. Eiusdem auctoris eiusdemque potestatis ac sa-

---

μισμένην. Cum νενομισμένην subintellige ὕλην ex antecedentibus, ita ut verba ἄμορφον οὖσαν locum obtineant appositionis.

8. τῷ] Deest Arg.

9. διαλελυμένον] Nannius λελυμμένον (sic).

10. μεταβαλεῖν] Duc. μεταβάλλειν. Pro εἰς ἀφθαρσίαν Arg. εἰς ἄφθαρτον.

11. Τοῦ αὐτοῦ δ' ἂν εἴη κτλ. usque ad finem c. 4] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: Περὶ τῶν ἀπορουμένων τισὶν ὅτι πῶς δυνατὸν ἄνθρωπον ὑπὸ ἰχθύων βρωθέντα καὶ εἰς αὐτῶν ὑπόστασιν μεταβαλόντα καὶ πάλιν τῶν ἰχθύων [τ. ἰχθ. omisit Dech. contra codd. mstos] ὑπὸ ἀνθρώπων βρωθέντων ἢ καὶ [hanc vocem Par. 2 et Dech. omiserunt] ζώων ἑτέρων, ἅπερ πάλιν ὑπὸ [Par. 2 et Dech. ὑπ'] ἄλλων θηρίων ἐξηναλώθη καὶ πρὸς σύστασιν τῶν τούτων σωμάτων μετέβαλεν, — πῶς οὖν [indicat οὖν apodosin] τὸ εἰς τοσούτων ὑπόστασιν κατακερματισθὲν αὖθις ἐφ' ἑνὶ σώματι, ἀνθρώπου συστάσει, ἐξαναστῆναι [repete animo δυνατὸν scil. ἐστί: Par. 2 ἐξαναστῆσαι, unde Dech. ἐξαναστήσει coniecit], τινὰ τοῖς ἄλλοις ὑπόστασιν καταλιπὸν [Par. 2 et Dech. καταλιπὼν et iidem mox γραφεῖσιν pro τραφ.] τοῖς ὑπὸ τούτων τραφεῖσιν; Coll. Ps.-Iustin. Quaestt. Gent. ad Christ. 15 (Corp. Apoll. Vol. V) p. 320 et XI (15) p. 340 ibique adnotata. Adiice Cyrill. Hieros. Catech. 18, Gregor. Nyss. De opif. hom. c. 26, Augustin. De civ. dei XXII. c. 20. Cf. infra c. 7. n. 20.

τὸ [12] διατεθρυμμένον πλήθει ζώων παντοδαπῶν, ὁπόσα τοῖς τοιούτοις σώμασιν ἐπιτρέχειν [13] εἴωθε καὶ τὸν ἐκ τούτων ἀγείρειν κόρον, διακρῖναι μὲν ἐκεῖθεν, ἑνῶσαι δὲ πάλιν τοῖς οἰκείοις [14] μέρεσι καὶ μορίοις, κἂν εἰς ἓν ἐξ ἐκείνων [15] χωρήσῃ ζῷον, κἂν εἰς πολλά, κἂν ἐντεῦθεν εἰς ἕτερα, κἂν [16] ἐκείνοις αὐτοῖς συνδιαλυθὲν ἐπὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς ἐνεχθῇ κατὰ τὴν φυσικὴν
εἰς ταύτας ἀνάλυσιν· ὃ δὴ καὶ μάλιστα ταράττειν ἔδοξέ τινας D
καὶ τῶν ἐπὶ σοφίᾳ θαυμαζομένων, ἰσχυρὰς οὐκ οἶδ' ὅπως ἡγησαμένων τὰς παρὰ τῶν πολλῶν φερομένας [17] διαπορήσεις.

4. Οὗτοι [1] δέ γέ φασιν πολλὰ μὲν σώματα τῶν ἐν ναυαγίοις [2] καὶ ποταμοῖς δυσθανάτων ἰχθύσι γενέσθαι τροφήν, πολλὰ δὲ τῶν ἐν πολέμοις θνησκόντων ἢ κατ' ἄλλην τινὰ τραχυτέραν αἰτίαν καὶ πραγμάτων περίστασιν ταφῆς ἀμοιρούντων τοῖς προστυγχάνουσι ζώοις προκεῖσθαι βοράν. Τῶν οὖν οὕτως ἀναλισκομένων σωμάτων, καὶ τῶν ταῦτα συμπληρούντων [3] μερῶν
καὶ μορίων εἰς πολὺ πλῆθος ζώων διαθρυπτομένων καὶ διὰ τῆς 44
τροφῆς [4] τοῖς τῶν τρεφομένων σώμασιν ἑνουμένων, πρῶτον μὲν τὴν διάκρισιν τούτων φασὶν ἀδύνατον, πρὸς δὲ ταύτῃ τὸ δεύτερον ἀπορώτερον. Τῶν γὰρ τὰ σώματα [5] τῶν ἀνθρώπων ἐκβοσκηθέντων ζώων, [6] ὁπόσα πρὸς τροφὴν ἀνθρώποις ἐπιτήδεια, διὰ τῆς τούτων γαστρὸς ἰόντων καὶ τοῖς τῶν μετειληφότων σώ-

12. διατεθρυμμένον] Aet. διατεθρεμμένον.

13. εἴωθε] Clar. 2 εἴωθεν. — Ἐκεῖθεν: h. e. ab illis animalibus.

14. μέρεσι καὶ μορίοις] Eadem formula deprehenditur cc. 4. 5. 6. 8. 16. 17. Cf. c. 2. n. 19. Nullam esse puto, ut Marani verbis utar, in prima voce difficultatem: et quum saepe in hoc opere occurrat, membra corporis ubique videtur significare. At quid sit μόριον fateor mihi non ita facile visum esse, nec sine plurima inquisitione perspexi membrorum partes hac voce designari. Supra c. 2 opponitur μόριον toti membro. Praeterea humores, pituitas, bilem et alia huiusmodi nequaquam hoc vocabulo significat Athenagoras, qui c. 7 declarat „resurgentia corpora ex propriis iterum partibus constare, nihil autem ex iis quae humida aut sicca, calida aut frigida dicuntur aut partem esse aut partis locum et speciem occupare, immo non semper in partibus alimentum accipientibus permanere, nec cum resurgentibus resurgere, nihil tum conferente ad vitam sanguine sive pituita sive bili sive spiritu.“ — Pro κἂν ... κἂν, quod sequitur, Aet. καὶ ... καί.

pientiae fuerit etiam id quod discerptum est ab omnis generis animalium multitudine, quaecumque eiusmodi corporibus accurrere solent suamque ex illis satietatem capere, inde separare, et propriis membris et membrorum partibus iterum adiungere, etiamsi in unum ex illis animalibus migraverit, etiamsi in multa, etiamsi inde in alia, etiamsi cum illis ipsis unâ dissolutum ad prima principia secundum naturalem dissolutionem redierit: quod quidem nonnullos visum est maxime perturbare eosque sapientiae laude insignes, quibus graves nescio quo pacto visae sunt quae a vulgo iactantur dubitandi rationes.

4. Hi scilicet dicunt multa eorum corpora, qui in naufragiis et fluminibus misere perierunt, escam piscibus facta esse, multa item eorum, qui in bello obierunt aut ob aliam tristiorem aliquam causam et calamitatem sepultura caruerunt, quibuslibet feris exposita esse ad vorandum. Quum ergo sic absumta fuerint corpora, quumque membra et membrorum partes ex quibus constabant in plurimas belluas dilaniata et cum earum corporibus per nutritionem coagmentata fuerint: primo quidem fieri posse negant ut inde eliciantur, deinde vero aliud esse difficilius dicunt. Nam quum pastae humanis corporibus belluae, quotquot ad homines alendos aptae sunt, in eorum ventrem descendant et cum edentium corporibus

15. *χωρήσῃ*] Arg. *χωρήσειν.*

16. *ἐκείνοις αὐτοῖς*] Sic Par. 1. Clar. 1. Aet. Pariter supra *τούτων αὐτῶν*, c. 6 *ταύτης γε αὐτῆς*, c. 8 *τούτοις αὐτοῖς*, Suppl. c. 34 *τούτους αὐτούς*. Cf. ibi n. 10. Caeteri codd. msti *αὐτοῖς ἐκείνοις*. Pro *συνδιαλυθὲν* et *ἐνεχθῇ* Big. *συνδιαλυθῇ* et *ἐνεχθῆναι.*

17. *διαπορήσεις*] Aet. *διακορήσεις.*

1. *δέ γέ*] Big. *δὴ γάρ*, quae quidem lectio placet Marano. Sed non est quod offendas in illis particulis: *δέ* orationem pergit, *γέ* ad *οὗτοι* pertinet. Cf. Klotz. ad Devar. p. 361. Clar. 2 *φασὶ*, sine *ν*. Cf Suppl. c. 1. n. 2, c. 12. n. 22. al. Mox Aet. *ἐναυγίοις* pro *ἐν ναυαγίοις.*

2. *καὶ*] Arg. Par. 3. Clar. 2. Big. *ἤ*. Cf. c. 23. n. 12.

3. *μερῶν κ. μορίων*] Cf. c. 3. n. 14.

4. *τοῖς*] Deest Clar. 2. Tum Aet. *τρεπομένων.*

5. *τῶν*] Non est in Aet.

6. *ὁπόσα*] Par. 3 et Clar. 2 *ὁμοίως ὡς.*

*μασιν ἑνουμένων, ἀνάγκην εἶναι [7] πᾶσαν, τὰ μέρη τῶν ἀνθρώ-
πων, ὁπόσα τροφὴ γέγονε τοῖς μετειληφόσι [8] ζώοις, πρὸς ἕτερα
τῶν ἀνθρώπων μεταχωρεῖν σώματα, τῶν μεταξὺ [9] τούτοις τρα-
φέντων ζώων τὴν ἐξ ὧν ἐτράφησαν τροφὴν διαπορθμευόντων* B
*εἰς ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους ὧν [10] ἐγένετο τροφή. Εἶτα τού-
τοις ἐπιτραγῳδοῦσι τὰς ἐν [11] λιμοῖς καὶ μανίαις τολμηθείσας τε-
κνοφαγίας καὶ τοὺς κατ' ἐπιβουλὴν ἐχθρῶν ὑπὸ τῶν γεννησαμέ-
νων [12] ἐδηδεσμένους παῖδας, καὶ [13] τὴν Μηδικὴν τράπεζαν ἐκεί-
νην καὶ τὰ τραγικὰ δεῖπνα Θυέστου καὶ τοιαύτας δή τινας ἐπι-
συνείρουσι [14] παρ' Ἕλλησι καὶ βαρβάροις καινουργηθείσας συμ-
φοράς· ἔκ τε τούτων κατασκευάζουσιν, ὡς νομίζουσιν, ἀδύνα-
τον τὴν ἀνάστασιν, ὡς οὐ δυναμένων τῶν [15] αὐτῶν μερῶν ἑτέ-* C
*ροις τε καὶ ἑτέροις συναναστῆναι σώμασιν, ἀλλ' ἤτοι τὰ τῶν
προτέρων συστῆναι [16] μὴ δύνασθαι, μετεληλυθότων τῶν ταῦτα
συμπληρούντων μερῶν πρὸς ἑτέρους, ἢ τούτων ἀποδοθέντων τοῖς
προτέροις ἐνδεῶς ἕξειν τὰ τῶν ὑστέρων.*

5. [1] *Ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν οἱ τοιοῦτοι πρῶτον μὲν τὴν τοῦ
δημιουργήσαντος καὶ διοικοῦντος τόδε τὸ πᾶν ἀγνοεῖν δύναμίν
τε καὶ σοφίαν, ἑκάστου ζώου φύσει καὶ γένει τὴν προσφυῆ καὶ
κατάλληλον συναρμόσαντος τροφήν, καὶ μήτε πᾶσαν φύσιν πρὸς*

7. *πᾶσαν*] Arg. *πᾶσι*.

8. *ζώοις*] Nannius *ζώης* (sic) mendose.

9. *τούτοις*] Scil. *τῶν ἀνθρώπων σώμασι*. Par. 3 et Clar. 2 *τούτων*.

10. *ἐγένετο*] Nempe *ζῶα*. Par. 3 et Clar. 2 *ἐγένοντο*.

11. *λιμοῖς*] Clar. 2 *λιμῷ*. Idem *καὶ* omisit. Tum Aet. et Nannius *ἐπιτολμηθείσας*.

12. *ἐδηδεσμένους*] Arg. *ἐδηδεμένους* et Clar. 2 *ἐδηδομένους*.

13. *τὴν Μηδ. τράπεζαν*] Scholion in marg. Par. 1 (prima manu): *Ἦν Ἅρπαγος* [cod. *Ἅρπαλος*] *ἐθοινᾶτο* [cod. *ἐθύνατο*], *ὅτι Κῦρον περιέσωσεν. Ἡ ἱστορία παρ' Ἡροδότῳ*. Harpagus filii sui membra ab Astyage apposita imprudens comedit. Her. I. c. 119. Cf. Diogen. 6, 37.

14. *παρ' Ἑλλ. κ. βαρβ.*] Clar. 2 *οὐ παρὰ βαρβάροις μόνον ἀλλὰ καὶ παρ' ἕλλησι*. Barbaros carne humana vescentes quod attinet, videsis Aelian. Var. hist. IV. c. 1 et Pompon. Mel. II. c. 1.

15. *αὐτῶν*] Clar. 1 *αὐτοῦ*.

16. *μὴ*] Aet. *καί*.

1. *Ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: *Λύσις τῶν τοιού-*

coagmententur: necesse esse omnino ut hominum corpora, quaecumque belluas istas aluere, in alia hominum migrent corpora, quippe quum belluae, quas interim aluere, acceptum alimentum in eos homines traiiciant quibus ipsae in cibum cedunt. Tum his tragice addunt liberos quos parentes fame aut insania urgente ausi sunt vorare et pueros quos per inimicorum insidias appositos epulati sunt, simulque Medicam illam mensam et tragicas coenas Thyestis et alia huiusmodi adnectunt novo calamitatis genere apud Graecos et barbaros perpetrata: ex quibus efficiunt, ut ipsis quidem videtur, impossibilem esse resurrectionem, quum eaedem partes cum aliis et aliis corporibus exsuscitari non possint, nam aut priorum corpora consistere non posse, partibus ex quibus constabant ad alios traductis, aut, si hae [partes] prioribus reddantur, imperfecta fore [corpora] posteriorum.

5. Sed mihi videntur eiusmodi homines primum quidem conditoris et gubernatoris universorum potestatem et sapientiam ignorare, qui uniuscuiusque animalis naturae et generi congruentem et aptum accommodavit cibum, ac neque omnem

των ἀπόρων. Ἀρέθα. [Omiserunt Ἀρέθα (sic) Par. 2 et Dech. — Quae igitur sequuntur ex scripto aliquo illius archiepiscopi Caesariensis desumta sunt: penes quem fuit Par. 1: Proll. p. XIII.] Εἰ μὲν [Par. 2 et Dech. μὲν οὖν] ἐν ταὐτῷ τὸ ληφθὲν εἰς τροφὴν [Dech. omisit εἰς τρ. contra codd. mstos] μεμενήκοι τῷ ζώῳ ἀμεταβλήτως, εἶχεν ἄν τινα ἀνθολκὴν ὁ λόγος καὶ πρὸς τὴν συνκατάθεσιν ἀπορίαν· ἐπειδὴ δὲ [omisit δὲ Dech. contra codd.] ποταμίων δίκην ῥευμάτων τὸ μὲν τῆς τροφῆς ὑπεισῆλθεν τοῦ [Par. 2 ὑπεισθέτου pro ὑπ. τοῦ, Dech. ὑπεισεθέτου] τέως συγκεκροτηκότος τὸν εἰληφότα ὑπεξελθόντος καὶ πρὸς τὰ συστήσαντα στοιχεῖα προκεχωρηκότος, ὡς μηδὲ τὸν αὐτὸν εἰλικρινῶς τὸν σήμερον ὄντα τῷ χθὲς χρηματίζειν, τί ἂν ἄπορον τῷ τὴν ἀρχὴν ἡμῶν ἑκάστῳ [Dech. ἑκάστων contra codd.] τῆς συστάσεως ἐκεῖθεν ἐνδόντι, πάλιν ἐξ [hanc vocem Dech. omisit contra codd.] ἐκείνων ἐρανιζομένῳ τὰ γνήσια καὶ προσήγορα τῷ διασκεδασθέντι [Dech. τοῖς διασκεδασθεῖσι contra codd.] εἰς ἐκεῖνα ἀνεπιμίκτως, τῶν ὀθνείων τὴν ὁλοκληρίαν ἡμῖν προμηθεύσασθαι [Par. 2 et Dech. τὴν εὐκληρίαν ἡμῖν ταμιεύσασθαι];

ἕνωσιν ἢ κρᾶσιν παντὸς σώματος ἰέναι [2] δικαιώσαντος μήτε πρὸς D διάκρισιν τῶν ἑνωθέντων ἀπόρως ἔχοντος, ἀλλὰ καὶ τῇ καθ' ἕκαστον φύσει τῶν γενομένων τὸ δρᾶν ἢ πάσχειν ἃ πέφυκεν ἐπιτρέποντος, ἄλλοτε [3] καὶ κωλύοντος, καὶ πᾶν ὃ βούλεται καὶ πρὸς ὃ βούλεται συγχωροῦντος ἢ μεταστρέφοντος· πρὸς δὲ [4] τοῖς εἰρημένοις μηδὲ τὴν ἑκάστου τῶν τρεφόντων ἢ τρεφομένων ἐπεσκέφθαι δύναμίν τε καὶ φύσιν. [5] Ἢ γὰρ ἂν ἔγνωσαν ὅτι μὴ πᾶν ὃ προσφέρεταί τις ὑπενδόσει τῆς ἔξωθεν [6] ἀνάγκης, τοῦτο γίνεται τῷ ζώῳ τροφὴ [7] προσφυής· ἀλλὰ τὰ μὲν ἅμα τῷ προσομιλῆσαι τοῖς [8] περιπτυσσομένοις τῆς κοιλίας μέρεσι φθείρεσθαι πέφυκεν, ἐμούμενα τε καὶ διαχωρούμενα καὶ τρόπον [9] ἕτερον διαφορούμενα, ὡς μηδὲ κατὰ βραχὺ τὴν πρώτην καὶ κατὰ φύσιν ὑπομεῖναι πέψιν, [10] ἤ που γε τὴν εἰς τὸ τρεφόμενον σύγκρασιν· [11] ὥσπεροῦν οὐδὲ πᾶν τὸ πεφθὲν καὶ τὴν πρώτην δεξάμενον μεταβολὴν τοῖς τρεφομένοις μορίοις [12] προσπελάζει πάντως, τινῶν μὲν κατ' αὐτὴν [13] τὴν γαστέρα τῆς θρεπτικῆς δυνάμεως ἀποκρινομένων, τῶν δὲ κατὰ τὴν δευτέραν μεταβολὴν καὶ τὴν [14] ἐν B ἥπατι γινομένην πέψιν διακρινομένων, καὶ πρὸς ἕτερόν τι μετα-

2. *δικαιώσαντος*] Temere Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 136) opinatur *διοικήσαντος* legendum. Maiorem veritatis speciem habet *ἄλλοτε*, loco *ἀλλὰ καὶ*, ut respondeat sequenti *ἄλλοτε*. Arg. non *γενομένων* sed *γεννωμένων*. Cf. c. 15. n. 7 et Suppl. c. 4. n. 10.

3. *καὶ*] Arg. Par. 3. Clar. 2. Big. *δὲ*. Deinde pro *πᾶν ὃ β.* Clar. 2 *παρ' ὃ β.* Idem verba *πρὸς ὃ βούλεται* praebet bis scripta. Cf. n. 6, c. 15. n. 4, Suppl. c. 14. n. 3.

4. *τοῖς εἰρ.*] Aet. *τοὺς εἰρημένους*. Infin. *ἐπεσκέφθαι* a *δοκοῦσιν* praecedenti pendet.

5. *Ἢ*] Nann. Morell. Duc. Maran. *ἤ*. In his voculis multum peccatur: Suppl. c. 21. n. 27. c. 22. n. 46. al. Tum *μὴ* deest Clar. 2. Postea Aet. *πᾶς* pro *πᾶν*. Denique Arg. *ὅτι* (sic) pro *ὃ*.

6. *ἀνάγκης*] Arg. *ἂν ἀνάγκης*. Illud *ἂν* culpa librarii natum est ex primis literis vocabuli *ἀνάγκης*. Cf. n. 3.

7. *προσφυής*] Big. *προσφυῶς*.

8. *περιπτ.*] Dechair. *περιττυσσομένοις* mendose. Paullo ante articulus *τῷ*, ante *προσομ.*, in Par. 2 et Aet. desideratur.

9. *ἕτερον*] Deest Aet. — Rechenberg. provocavit ad Nemesium, qui in libro *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου* c. 23 (*περὶ τοῦ θρεπτικοῦ*) vim *animae nutrientis* *ἀποκριτικὴν* scribit *ἐκκρίναι τὰ περιττὰ διὰ γαστρός, δι' οὔρων, δι' ἐμετῶν, δι' ἱδρώτων, διὰ στόματος, διὰ*

naturam cum quolibet corpore coalescere et commisceri voluit neque eorum quae coaluerunt secernendorum difficultatem experitur, sed etiam singularum creaturarum naturae concedit ut quae sibi congruunt faciat aut patiatur, interdum impedit quoque, et quidquid vult et ad eum quem vult finem concedit aut interpellat; praeterea [videntur] neque eorum quae alunt aut aluntur vim et naturam considerasse. Profecto enim perspexissent non quidquid comedit aliquis, ut necessitati exteriori cedat, id congruens esse animali alimentum: sed nonnulla statim atque circumplicatis ventris partibus excepta sunt corrumpi solere, dum scilicet vomuntur et secernuntur et alio modo eiiciuntur, ita ut ne paullisper quidem primam et naturalem coctionem sustineant, nedum cum partibus quae nutriuntur commisceantur: quemadmodum etiam neque quidquid coctum est et primam immutationem accepit omnino ad partes quae nutriuntur pervenit, quippe quum nonnulla in ipso ventre facultatem nutriendi amittant, alia in secunda immutatione et ea quae in hepate fit coctione secernantur, et

*ῥινῶν, δι᾽ ὤτων, δι᾽ ὀφθαλμῶν, διὰ τῆς ἐκπνοῆς, διὰ τῶν ἀδήλων πόρων.*

10. *ἤ που*] Ita codd. msti, Nann. Morell. Dechair. Reliqui editt. *ἦπου*. Mox Nannius *συντρεφόμενον* (Aet.) pro vulg. *τρεφόμενον* (sic caett. codd. msti).

11. *ὥσπερουν*] = *wie denn auch wirklich.* Valla: *quemadmodum igitur.* Editi *ὥσπερ οὖν*. Par. 3 et Clar. 2 *οὖν* omiserunt. Pro *οὐδὲ* (id omnes codd. msti praebent) Maran. *μηδὲ* substituit. Respondent verba antecedentibus *ἀλλὰ τὰ μὲν κτλ.*

12. *προσπελάζει*] Arg. Par. 3. Aet. Clar. 2 *προσπελάζειν*. Sic Nannius quoque edidit.

13. *τὴν*] Non agnoscunt Par. 2. Aet. et Nannius. Idem editor mox *ἀποκριναμένων*.

14. *ἐν ἥπατι*] Haec disserit Athenagoras ex mente veterum physicorum, qui docuerunt nobiliorem chyli portionem ad hepar delatam ulterius elaborari, perfici ac in massam sanguineam mutari. Indeque facto sanguine illum ex hepate per venas distribui deferrique ad singulas corporis partes, ut in iis tertia coctione elaboratus in animalis substantiam vertatur. Vide Aemil. Parisanum, Medicum Venetum, l. VI. Exercit. II. c. 3. *Rechenberg.*

χωρούντων ὃ τὴν τοῦ τρέφειν ἐκβέβηκε δύναμιν· καὶ αὐτῆς [15]γε τῆς ἐν ἥπατι γινομένης μεταβολῆς οὐ πάσης [16]εἰς τροφὴν ἀνθρώποις χωρούσης, ἀλλ' εἰς ἃ πέφυκε περιττώματα διακρινομένης· τῆς τε [17]καταλειφθείσης τροφῆς ἐν αὐτοῖς ἐσθ' ὅτε τοῖς τρεφομένοις [18]μέρεσι καὶ μορίοις πρὸς ἕτερόν τι μεταβαλλούσης, κατὰ τὴν ἐπικράτειαν τοῦ [19]πλεονάζοντος ἢ περιττεύοντος καὶ φθείρειν πως ἢ πρὸς ἑαυτὸ τρέπειν τὸ πλησιάσαν εἰωθότος. C

6. Πολλῆς οὖν οὔσης ἐν πᾶσι τοῖς ζώοις τῆς φυσικῆς διαφορᾶς, καὶ αὐτῆς γε [1]τῆς κατὰ φύσιν τροφῆς ἑκάστῳ γένει ζώου καὶ τῷ τρεφομένῳ σώματι συνεξαλλαττομένης, [2]τριττῆς δὲ κατὰ τὴν ἑκάστου ζώου τροφὴν γινομένης καθάρσεως καὶ διακρίσεως, δεῖ πάντως φθείρεσθαι μὲν [3]καὶ διαχωρεῖν ᾗ πέφυκεν ἢ πρὸς ἕτερόν [4]τι μεταβάλλειν πᾶν ὁπόσον ἀλλότριον εἰς τὴν τοῦ ζώου τροφήν, ὡς συγκραθῆναι μὴ δυνάμενον, συμβαίνουσαν δὲ [5]καὶ κατὰ φύσιν εἶναι τὴν τοῦ τρέφοντος σώματος δύναμιν ταῖς τοῦ τρεφομένου ζώου δυνάμεσι, καὶ ταύτην [6]ἐλθοῦσαν δι' ὧν πέφυκε κριτηρίων [7]καὶ καθαρθεῖσαν ἀκριβῶς τοῖς D φυσικοῖς καθαρσίοις εἰλικρινεστάτην γενέσθαι πρόσληψιν εἰς οὐ-

15. γε] Par. 2. Aet. et Nannius δὲ. Tum γινομένης in Clar. 2 excidit.

16. εἰς] Par. 2. Aet. et editi ἐς (c. 15. n. 20).

17. καταλειφθ.] Arg. καταλειφθήσης, Clar. 2. καταλεφθείσης.

18. μέρ. κ. μορ.] Cf. c. 3. n. 14. — Nemesius l. c.: Ἕκαστον γὰρ τῶν μορίων τοῦ ζώου φυσικῶς ἕλκει πρὸς ἑαυτὸ τὴν οἰκείαν τροφήν, καὶ ἑλκύσας κατέχει, καὶ κατασχὸν εἰς ἑαυτὸ μεταβάλλει, καὶ οὕτως τὸ περιττὸν ἐξωθεῖ.

19. πλεονάζ. ἢ περιττ.] Par. 3 et Clar. 2 transpositis vocibus περιττ. ἢ πλεονάζ. In fine εἰωθότως. Pro ἢ περιττ. Big. ἢ ἐλλείποντος, *aut quod deficit.* Etiam interpres Campid.: „indem das in grösserem oder geringerem Maasse Vorhandene die Oberhand erhält.“ Nannius πρὸς ἑαυτῷ dedit, non πρὸς ἑαυτὸ: id quod in omnibus comparet codd. mstis.

1. τῆς] Aet. et Nann. non exhibent. Postea ἑκάστου Clar. 2 pro ἑκάστῳ.

2. τριττῆς] Sic Par. 1. 3. Arg. Clar. 2; editi (ut Par. 2. Clar. 1. Aet. ?) male τρίτης. Mox iidem illi codd. msti γινομένης offerunt, cuius loco editi γενομένης habent. Cf. c. 7. n. 16 et c. 15. n. 22. Stephanus ante κατὰ vocem τῆς non male fortasse additam fore existimat.

3. καὶ διαχωρεῖν ... πρόσλη-

ad aliud quidpiam commigrent quod a nutriendi facultate alienum sit; et ipsa immutatio, quae in hepate fit, non tota hominibus in alimentum cedit, sed in consuetas superfluitates secernitur: et quod superest alimenti in ipsis illis membris et membrorum partibus, quae nutriuntur, interdum in aliud quidpiam vertitur, prout dominatur id quod redundat aut luxuriat et corrumpere aut in se convertere solet quidquid attigit.

6. Quum igitur multa sit in omnibus animalibus naturae varietas, et ipsum accommodatum ad naturam alimentum pro vario animalis et corporis quod nutritur genere immutetur, quumque triplex sit animalis cuiusque alimentorum expurgatio et secretio: necesse et omnino corrumpi et quo convenit discedere aut in aliud quidpiam mutari quidquid alienum est ab animalis nutritione, quippe quod coalescere non possit, congruentem autem et secundum naturam esse facultatibus animalis, quod nutritur, vim corporis nutrientis, eamque, congruis colis percolatam et accurate naturae secretionibus expurgatam, sincerissimum fieri substantiae incrementum;

*ψιν εἰς οὐσίαν*] Scholion in marg. Par. 1 (manu saec. XI) et 2: $\overline{\alpha}$. *εἰς ἀποσκυβαλισμὸν ἤτοι κόπρον.* $\overline{\beta}$. *εἰς ἀλλοίωσιν ἀνοίκειον* [Dech. *ἀνοίκειαν* contra codd. mstos] *καὶ ἀπρόσφυλον τῷ τρεφομένῳ* [Dech. *φερομένῳ* contra codd.]. $\overline{\gamma}$. *εἰς εἰλικρινεστάτην ἀλλοίωσιν, ἥτις καὶ* [Par. 2 et Dech. *καὶ* omiserunt] *πρόσληψις ἂν εἴη καὶ πρὸς οὐσίαν χωροῦσα τοῦ τρεφομένου σώματος.* Caeterum in Par. 2, ut apud Dech., desunt $\overline{\alpha}.\overline{\beta}.\overline{\gamma}$. (= 1°. 2°. 3°.). — Iam vero desinunt scholia Par. 2 in editione Dechairiana. Quae deinceps offero scholia ex Par. 1 et 2 nunc primum prodeunt; mecum communicavit C. B. Hase, illustrissimus manuscriptorum Bibliothecae Parisinae conservator.

4. *τι*] Omisit Nannius. Mox Clar. 2 *ὅσον* pro *ὁπόσον*.

5. *καὶ*] Deest Aet.

6. *ἐλθοῦσαν δι᾽ ὧν πεφ. κριτηρίων*] Nann.: „postquam descendit per naturalia, ut sic loquar, *cribra et secernicula.*“ Interpr. Camp.: „wenn sie die von der Natur bestimmten Scheidungen durchlaufen hat.“ Triplex enim fit, ut scriptor antea exposuit (comp. c. 5. n. 14), in animantium cibis purificatio et excolatio (*κάθαρσις καὶ διάκρισις*). Itaque patet quid *κριτηρίων* nomine hîc designet. Utitur verbo *κρίνειν* in eadem materia pro *χωρίζειν*.

7. *καὶ*] Deest Aet.

σίαν· ἣν δὴ καὶ μόνην ἐπαληθεύων ἄν τις τοῖς πράγμασιν [8] ὀνομάσειεν τροφήν, ὡς ἀποβάλλουσαν πᾶν ὁπόσον ἀλλότριον καὶ βλαβερὸν εἰς τὴν τοῦ τρεφομένου ζώου σύστασιν καὶ τὸν πολὺν ἐκεῖνον ὄγκον [9] ἐπεισαχθέντα πρὸς τὴν τῆς γαστρὸς ἀποπλήρωσιν καὶ τὴν τῆς ὀρέξεως θεραπείαν. Ἀλλὰ [10] ταύτην μὲν οὐκ ἄν τις ἀμφισβητήσειεν ἑνοῦσθαι τῷ τρεφομένῳ σώματι, [11] συνδιαπλεκομένην τε καὶ περιπλαττομένην πᾶσι τοῖς τούτου μέρεσι καὶ μορίοις· τὴν δὲ ἑτέρως [12] ἔχουσαν καὶ παρὰ φύσιν φθείρεσθαι μὲν 46
ταχέως, ἣν ἐῤῥωμενεστέρᾳ συμμίξῃ δυνάμει, φθείρειν δὲ σὺν εὐμαρείᾳ τὴν κρατηθεῖσαν, εἴς τε μοχθηροὺς ἐκτρέπεσθαι χυμοὺς καὶ φαρμακώδεις ποιότητας, ὡς μηδὲν οἰκεῖον ἢ φίλον τῷ τρεφομένῳ σώματι φέρουσαν. Καὶ τούτου τεκμήριον μέγιστον τὸ πολλοῖς τῶν τρεφομένων ζώων ἐκ τούτων ἐπακολουθεῖν [13] ἄλγος ἢ κίνδυνον ἢ θάνατον, ἢν ὑπὸ σφοδροτέρας ὀρέξεως τῇ τροφῇ καταμεμιγμένον συνεφελκύσηταί τι [14] φαρμακῶδες καὶ παρὰ φύσιν· ὃ δὴ καὶ πάντως [15] φθαρτικὸν ἂν εἴη τοῦ τρεφομένου σώματος, εἴ γε τρέφεται μὲν τὰ τρεφόμενα τοῖς οἰκείοις καὶ κατὰ B
φύσιν, φθείρεται δὲ τοῖς ἐναντίοις. Εἴπερ οὖν τῇ διαφορᾷ τῶν τῇ φύσει διαφερόντων ζώων ἡ κατὰ φύσιν [16] συνδιῄρηται τροφή, καὶ ταύτης γε αὐτῆς [17] οὔτε πᾶν ὅπερ ἂν προσενέγκηται τὸ ζῶον οὔτε τὸ τυχὸν ἐκ τούτου τὴν πρὸς τὸ τρεφόμενον σῶμα

8. *ὀνομάσειεν*] Arg. Par. 3. Clar. 2 *ὀνομάσειε*. Cf. Suppl. c. 1. n. 2. Paullo antea Aet. *τι* pro *τις*.

9. *ἐπεισαχθέντα*] Ferri utcunque potest hoc participium *ἐπεισαχθέντα* [Nann.: *infarctum et inculcatum*] ab *ἐπεισάγομαι*. Sed aut valde fallor aut scriptum reliquit Athenagoras *ἐπισαχθέντα* per *ι* non *ει*, ab *ἐπισάττομαι*. [Par. 1 in marg. *ἐπισαχθέντα*. Arg. *τὸν πολλὴν ἐ. ὄ. ἐπισχυθέντα*, sed supra *ι* scriptum est *ει* et in marg. ab alia eaque antiquâ manu *ἐπεισαχθέντα*.] Significat enim *ἐπισάττομαι* non solum *sternor*, *insternor*, sed etiam *accumulor*: unde *ἐπισαχθεὶς* vel *ἐπισεσαγμένος accumulatus*, *congestus*: ut ita hîc interpretaremur: „et magnam illam molem ad saburrandum ventrem congestam.“ Suum tamen cuique hîc relinquo iudicium. [Maranus coniecturam istam assensu comprobavit.] Tolerari enim potest, ut dixi, etiam lectio *ἐπεισαχθέντα*. *Stephanus*.

10. *ταύτην μὲν*] Par. 2. Clar. 1 (?) Aet. et Ms. Vall. nec non editores (Marano excepto) addunt *τὴν εἰλικρινεστάτην*. Nannius reddidit

quam quidem solam alimentum appellaverit, si quis vera nomina rebus imponat, ut quae quidquid alienum et noxium est nutriendi animalis constitutioni et magnum illud pondus ad ventrem implendum et ad famem satiandam inculcatum abiiciat. Sed hoc quidem alimentum nemo dubitaverit cum corpore quod alitur coalescere, implicatum et conglutinatum omnibus eius membris et membrorum partibus: quod vero aliter se habet et a natura alienum est cito corrumpi, si in maiores vires inciderit, facile autem corrumpere si vicerit, et in pravos succos et venenatas qualitates converti, quippe quum corpori nutriendo nihil cognatum aut amicum ferat. Et huius rei maximum signum est quod in multis animalibus ex eiusmodi alimentis consequatur dolor aut periculum aut mors, si prae acriori appetitione aliquid venenosi et a natura alieni admixtum alimento traxerint: quod quidem corpori, quod alitur, perniciem omnino affert, siquidem quae aluntur cognatis et ad naturam accommodatis rebus aluntur, corrumpuntur vero contrariis. Igitur si pro varia animalium natura variae sunt ciborum naturae congruentium species, nec quidquid ex his ipsis [cibis] ab animali sumtum fuerit id cum corpore, quod alitur, totum coalescit, immo nec pars illius quaelibet, sed

*hanc sincerissimam alimoniam.* Equidem expunxi, quum a Par. 1. 3. Arg. Clar. 2. Big. absint. Habentur in marg. Par. 1 et Arg. (*ἤγουν τὴν εἰλικρινεστάτην*), ut ad lectorem monendum apposita: quod argumento est in aliorum codicum textum e margine irrepsisse. Mox Clar. 2 *ἀφισβητήσειεν.* Idem posthac *τῷ σώματι τῷ τρεφομένῳ.*

11. *συνδιαπλεκομένην*] Sic Par. 1. 3. Arg. Clar. 2. Big. Caeteri codd. msti aeque ac editi *συμπλεκομένην.* Amat Athenagoras istiusmodi composita. Dein Arg. *τούτων* pro *τούτου*, sc. *τ. σώματος.* De *μέρεσι κ. μορίοις* adi c. 3. n. 14.

12. *ἔχουσαν*] Nempe *τροφήν.* Big. *ἔχοντος.*

13. *ἄλγος*] Arg. *ἀλόγως* et supra lineam *ἄλγα.*

14. *φαρμακῶδες*] Aet. *φαρμακόδους.*

15. *φθαρτικὸν*] Clar. 2 *φαρτικόν.* Mox Aet. *τρεπομένου*, non *τρεφομένου.*

16. *συνδιήρηται*] Clar. 2 *διήρηται.* Aet. *τροπή* pro *τροφή.*

17. *οὔτε*] Aet. *ὅτι.*

δέχεται [18] σύγκρασιν, ἀλλ' αὐτὸ μόνον τὸ διὰ πάσης πέψεως κε-
καθαρμένον καὶ [19] μεταβεβληκὸς εἰλικρινῶς πρὸς τὴν τοῦ ποιοῦ
σώματος ἕνωσιν καὶ τοῖς τρεφομένοις μέρεσιν εὐάρμοστον, εὔδη-
λον ὡς [20] οὐδὲν τῶν παρὰ φύσιν ἑνωθείη ποτ' ἂν τούτοις οἷς οὐκ
ἔστι τροφὴ προσφυὴς καὶ κατάλληλος, ἀλλ' ἤτοι κατ' αὐτὴν τὴν C
κοιλίαν διαχωρεῖ, πρὶν ἕτερόν τινα γεννῆσαι χυμόν, ὠμὸν καὶ
διεφθαρμένον, ἢ συστὰν ἐπὶ [21] πλεῖον τίκτει πάθος ἢ νόσον
δυσίατον, συνδιαφθείρουσαν καὶ τὴν κατὰ φύσιν τροφὴν ἢ καὶ
αὐτὴν τὴν [22] τῆς τροφῆς δεομένην σάρκα. Ἀλλὰ κἂν ἀπωσθῇ
ποτε, φαρμάκοις τισὶν ἢ σιτίοις βελτίοσιν ἢ ταῖς φυσικαῖς
[23] δυνάμεσι νικηθέν, μετ' οὐκ ὀλίγης ἐξεῤῥύη τῆς βλάβης, ὡς
μηδὲν [24] φέρον τοῖς κατὰ φύσιν εἰρηνικὸν διὰ τὸ πρὸς τὴν
φύσιν ἀσύγκρατον.

7. Ὅλως δὲ κἂν συγχωρήσῃ τις τὴν ἐκ τούτων εἰσιοῦσαν
τροφήν (προσειρήσθω δὲ τοῦτο συνηθέστερον), καίπερ οὖσαν D
παρὰ φύσιν, διακρίνεσθαι καὶ ματαβάλλειν εἴς ἕν τι τῶν ὑγραι-
νόντων ἢ [1] ξηραινόντων ἢ θερμαινόντων ἢ ψυχόντων, οὐδ' οὕ-
τως ἐκ τῶν συγχωρηθέντων [2] αὐτοῖς γενήσεταί τι προὔργου, τῶν
[3] μὲν ἀνισταμένων σωμάτων ἐκ τῶν οἰκείων μερῶν [4] πάλιν συν-
ισταμένων, οὐδενὸς δὲ τῶν εἰρημένων μέρους ὄντος, [5] οὐδὲ
τὴν ὡς μέρους ἐπέχοντος σχέσιν ἢ τάξιν, οὐ μὴν οὐδὲ παρα-
μένοντος πάντοτε τοῖς [6] τρεφομένοις τοῦ σώματος μέρεσιν, ἢ συν-
ανισταμένου [7] τοῖς ἀνισταμένοις, οὐδὲν συντελοῦντος ἔτι πρὸς
τὸ ζῆν οὐχ αἵματος [8] οὐ φλέγματος οὐ χολῆς οὐ πνεύματος. 47

18. *σύγκρασιν*] Clar. 2 *σύκρασιν*.

19. *μεταβεβληκὸς*] Aet. et Nannius *μεταβεβηκὸς*. Tum Arg. non *ποιοῦ* sed *τοιούτου*.

20. *οὐδὲν*] Par. 3 et Clar. 2 *οὐδὲν ἂν*, et mox *πότε* (sic) pro *ποτ' ἂν*.

21. *πλεῖον*] Par. 3 et Clar. 2 *πλέον*. Haec tantum forma in Supplicatione deprehenditur.

22. *τῆς*] Galland. (cum. exemplo Mar. Veneto) mendose praetermisit. Paullo antea Aet. *κατὰ αὐτὴν* pro *καὶ αὐτὴν*.

23. *δυν. νικ.*] Par. 3 et Clar. 2 *δυνάμεσιν ἡττηθέν*. Deinde Aet. *οὖσα* pro *οὐκ*, et *ἐξερύη* pro *ἐξεῤῥύη*.

24. *φέρον τοῖς*] Nannius *φέροντες*. In fine Arg. *ἀσύγκριτον*, non *ἀσύγκρατον*.

ea tantum quae omni coctione expurgata et ad sinceram cum certo quodam corpore coagmentationem immutata et partibus nutriendis accommodata sit: liquet nihil umquam a natura alienum cum iis coagmentatum iri quibus nec aptum nec congruum est alimentum, sed aut crudum et corruptum per ipsam alvum eiici, antequam alium quempiam succum gignat, aut, si diutius consistat, dolorem ab eo gigni et morbum vix curabilem, qui aut cibum naturae congruentem aut ipsam carnem alimento egentem corrumpit. Sed etiamsi pellatur aliquando, aut quibusdam medicamentis aut cibis melioribus aut facultatibus naturalibus superatum, non sine magno discedit damno, quippe quum nihil pacificum ferat iis quae secundum naturam sunt, propterea quod cum natura coalescere non possit.

7. Omnino autem etiamsi quis concedat intromissum ex eiusmodi rebus alimentum (ita enim appelletur consuetudinis causa), quamquam praeter naturam sit, secerni et immutari in aliquid humidum aut siccum aut calidum aut frigidum, ne sic quidem his concessis quidquam promovebunt, propterea quod resurgentia corpora ex propriis iterum partibus constent, nulla autem earum rerum quas diximus pars [corporis] sit, neque partis speciem aut locum occupet, immo neque semper in partibus corporis alimentum accipientibus permaneat, neque cum resurgentibus resurgat, nihil tum ad vitam conferente sanguine sive pituita sive bili sive spiritu. Neque

1. *ξηραινόντων*] Nann. *ξηραινότων*.

2. *αὐτοῖς*] Aet. *αὐτῆς*.

3. *μὲν*] Aet. et Nannius omiserunt.

4. *πάλιν*] Aet. et Nannius non agnoscunt. Verba *ἐκ τῶν οἰκείων μ. π. συνισταμένων* in Arg. absunt. Mox *δὲ*, post *οὐδενὸς*, in Aet. excidit.

5. *οὐδὲ τὴν*] Par. 3 et Clar. 2 *οὐθ᾽ ὅλως*. Pro *ὡς* Arg. *εἰς*. Non *ἢ τάξιν* Aet. sed *καὶ τάξιν*.

6. *τρεφομένοις*] Aet. *τρεφομένων*.

7. *τοῖς*] Par. 3. Clar. 2 et Maranus praetermiserunt.

8. *οὐ*] Exulat ab Aet. Verba *οὐ χολῆς οὐ πνεύματος* non habentur in Par. 1 et Arg.; nec leguntur *οὐ πνεύματος* in Par. 3 et Clar. 2.

*ραμένειν τοῖς μέρεσιν ἃ συνδεῖν ἢ στέγειν ἢ θάλπειν πέφυκεν*
*τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως ἐξειλεγμένην καὶ τούτοις προσπεφυκυῖαν*
*οἷς τὴν κατὰ φύσιν συνεξέπλησε ζωὴν καὶ τοὺς ἐν τῇ ζωῇ πό-*
*νους.* [20]*Ἀλλ' οὔτε γὰρ καθ' ὃ δεῖ κρινομένων τῶν ἔναγχος ἐξη-*
*τασμένων, οὔτε κατὰ συγχώρησιν παραδεχθέντων τῶν ἐπ' ἐκεί-* D
*νοις γεγυμνασμένων, ἀληθὲς δεικνύναι δυνατὸν τὸ πρὸς αὐτῶν*
*λεγόμενον, οὔτ' ἂν συγκραθείη ποτὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα*
*τοῖς τῆς αὐτῆς οὖσι φύσεως, κἂν ὑπ' ἀγνοίας ποτὲ κλαπῶσι*
*τὴν αἴσθησιν δι' ἑτέρου τινὸς μετασχόντες τοιούτου σώματος, κἂν*
*αὐτόθεν ὑπ' ἐνδείας ἢ μανίας ὁμοειδοῦς τινος μιανθῶσι σώματι·*
[21]*εἴ γε μὴ λελήθασιν ἡμᾶς ἀνθρωποειδεῖς τινες ὄντες θῆρες,*
*ἢ μικτὴν ἔχοντες φύσιν ἐξ ἀνθρώπων καὶ θηρίων, οἵους πλάτ-*
*τειν εἰώθασιν οἱ τολμηρότεροι τῶν ποιητῶν.*

8. *Καὶ τί δεῖ λέγειν περὶ τῶν μηδενὶ ζώῳ* [1]*πρὸς τροφὴν*
*ἀποκληρωθέντων σωμάτων, μόνην δὲ τὴν εἰς γῆν ταφὴν ἐπὶ* 48

*φύσεως ἐξειλεγμένην* vocat eam carnem quae talis est qualis debet esse, non contrariam naturae, sed veram ac genuinam, et *τούτοις προσπεφυκυῖαν* propriis cibis nutritam iisque affinem ac congenitam. Fortasse sunt qui pro *ἐξειλεγμένην* legerent *ἐξειλῃγμένην*. Non muto. Etiam Demosthenes 30, 34 (ed. Bekk.) *εἴλεγμαι* et Euripides Troad. 296 *εἰλεγμένας* vulgo exhibent. Pro *πέφυκεν* Clar. 2 *πέφυκε*. Cf. n. 15. Arg. non *συνεξέπλησε* sed *συνεξέπληξε*, ita tamen, ut *σε* supra *ξε* scriptum sit.

20. *Ἀλλ'* etc.] Dechair. verba *οὔτε γὰρ . . . λεγόμενον* perverse semicirculis inclusit. Aet. et Big. *παρὰ συγχώρησιν* pro *κατὰ συγχώρησιν*. Iam supra, c. 3. n. 11, complures laudavi patres, qui eidem difficultati ab incredulis obiectae responderunt; sed responderunt alio modo atque Athenagoras, qui hanc quaestionem uberrime ac sagacissime tractavit. Hunc unum ut afferam, S. Augustinus loco supra citato argumentum proponit sic: „Quaeritur, cum caro mortui hominis etiam alterius fit viventis caro, cui potius eorum in resurrectione reddatur? Si enim quispiam confectus fame atque compulsus vescatur cadaveribus hominum, . . . num quisquam veridica ratione contendet totum digestum fuisse per imos meatus nihilque inde in eius carnem mutatum atque conversum, cum ipsa macies, quae fuit et non est, satis indicet quae illis escis detrimenta suppleta sint?“ Respondet autem hac ratione: „Quicquid carnium exhausit fames, utique in auras est exhalatum: unde diximus omnipotentem deum posse revocare quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini in quo esse caro humana primitus coepit. Ab illo quippe altero tamquam mutuo

aut ex pluribus: sola autem in partibus ea permanere quae colligare et continere et fovere solent carnem, quae a natura electa est et iis adhaerescit quibuscum vitam naturae congruentem vitaeque labores adimplet. Enimvero neque iis quae modo investigavimus ut par est diiudicatis, neque iis quae contra disputata sunt per concessionem approbatis, verum esse demonstrari possit id quod ab istis dicitur: neque umquam hominum corpora cum aliis eiusdem naturae coaluerint, sive imprudentes alicuius fraude sensum praeripiente degustent de eiusmodi corpore, sive per se ipsi inopia aut insania adducti se contaminent similis naturae corpore; quandoquidem nos non latet quasdam esse in humana forma belluas, vel compositam habere ex hominibus et belluis naturam, quales effingi solent ab audacioribus poetis.

8. Et quid attinet dicere de corporibus, quae nulli animali ad vescendum destinata neque aliud sepulcrum quam

sumpta deputanda est: quae sicut aes alienum ei redhibenda est, unde sumpta est. Sua vero illi, quem fames exinanierat, ab eo, qui potest etiam exhalata revocare, reddetur. Quamvis, etsi omnibus periisset modis nec ulla eius materies in ullis naturae latebris remansisset, unde vellet eam repararet omnipotens.“ Cf. etiam quae in Enchiridio c. 88 scribit.

21. *εἴ γε* etc.] Haec Reinerus inepte interpretatus est: „Je ne prétends pas parler ici de certaines bêtes qui au dehors ressemblent à l'homme, ni de celles dont la figure tient en même temps de l'homme et de la bête, si toutefois ce ne sont pas là des contes et de imaginations de poëtes.“ Scilicet sarcastice adiecta sunt, nisi egregie fallor. „Inveniuntur sane qui illa negabunt scientesque (*αὐτόθεν*) humanâ carne vescentur, quippe semibelluae.“ Infra c. 8 concludit expositionem verbis hisce: *Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ πλεῖον μηνύειν οὐκ εὔκαιρον· ὁμολογουμένην γὰρ ἔχει τὴν ἐπίκρισιν, τοῖς γε μὴ μιξοθήροις.* Est *εἴ γε* hîc, ut c. 6. p. 46 B. al., pro *ἐπεί γε*: cf. Herbst. ad Xenoph. Memor. Socr. IV. c. 3. §. 12. Particulâ *ἢ* eadem res, ut clarior fiat, duplici modo enuntiatur; respicit igitur Athenagoras ad Centauros, quos quidem Sophocles in Trach. saepe vocat *θῆρας*, coll. Hom. Il. 1, 268. 2, 743. Pind. Pyth. 3, 8, — ad Satyros, Faunos, Tritones, Nymphas, Sirenes: quos partim homines partim belluas fabulantur fuisse. Pronomen *τινες* ante *ὄντες* Clar. 2 non exhibet.

1. *πρὸς τροφὴν*] Nann. *προστροφὴν*, Big.' *πρὸς τρυφὴν*. Voce *σωμάτων* intelligit corpora humana. Pro *εἰς γῆν* Aet. *εἰς τὴν γῆν*. Ex

τιμῇ τῆς φύσεως μεμοιραμένων, ὅπου γε [2] μηδ' ἄλλο τι τῶν
ζώων τοῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἴδους εἰς τροφὴν ἀπεκλήρωσεν ὁ ποιή-
σας, κἂν ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν ἑτερογενῶν τροφὴ γίνηται κατὰ
φύσιν; [3] Εἰ μὲν οὖν ἔχουσι δεικνύναι σάρκας ἀνθρώπων ἀνθρώ-
ποις εἰς βρῶσιν ἀποκληρωθείσας, οὐδὲν κωλύσει τὰς [4] ἀλληλο-
φαγίας εἶναι κατὰ φύσιν, ὥσπερ ἄλλο τι τῶν τῇ φύσει συγκε-
χωρημένων, καὶ τούς γε τὰ τοιαῦτα λέγειν τολμῶντας τοῖς τῶν
φιλτάτων ἐντρυφᾶν σώμασιν, ὡς οἰκειοτέροις, ἢ καὶ τοὺς εὐ-
νουστάτους [5] σφίσι τούτοις αὐτοῖς ἑστιᾶν. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν B
[6] οὐδ' εἰπεῖν εὐαγές, τὸ δὲ σαρκῶν ἀνθρώπων ἀνθρώπους με-
τασχεῖν ἔχθιστόν τι καὶ παμμίαρον καὶ πάσης ἐκθέσμου καὶ πα-
ρὰ φύσιν βρώσεως ἢ πράξεως ἐναγέστερον, [7] τὸ δὲ παρὰ φύσιν
οὐκ ἄν ποτε χωρήσειεν εἰς τροφὴν τοῖς ταύτης δεομένοις μέρεσι
καὶ μορίοις, τὸ δὲ μὴ χωροῦν εἰς τροφὴν οὐκ ἂν ἑνωθείη τού-
τοις ἃ μηδὲ τρέφειν πέφυκεν, οὐδὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα
συγκριθείη ποτ' ἂν τοῖς ὁμοίοις σώμασιν, οἷς ἐστιν εἰς τροφὴν
[8] παρὰ φύσιν, κἂν πολλάκις διὰ τῆς τούτων ἴῃ γαστρὸς [9] κατά
τινα πικροτάτην συμφοράν· ἀποχωροῦντα δὲ τῆς θρεπτικῆς δυ- C
νάμεως, καὶ σκιδνάμενα πρὸς ἐκεῖνα πάλιν ἐξ ὧν τὴν πρώτην

μεμοιραμένων corrector in Arg. fecit μεμοιρασμένων.

2. μηδ'] Aet. μὴ δι'. Par. 3 et Clar. 2 οὐδ'. Galland. (cum exemplo Mar. Veneto) τῶν ante ζώων omisit errore. Arg. Par. 3. Clar. 2 non ἐκ (Aet. ἐξ) τοῦ αὐτοῦ sed ἐκ ταὐτοῦ. In Arg. alia manus supra prius τ scripsit οῦ.

3. Εἰ μὲν οὖν κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ἐντρεπτικώτατον τοῦτο καὶ ἀνασκευαστικώτατον τῶν διὰ τὴν ἀλληλοφαγίαν οἰομένων τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετεῖν.

4. ἀλληλοφαγίας] Clar. 2 ἀλληλοφανίας. Aet. mox ἀλλ' ὅτι pro ἄλλο τι. Tum τῆς φ., non τῇ φ.

5. σφίσι] Arg. φησὶ.

6. οὐδ'] Deest Arg.; Par. 3 et Clar. 2 οὔτ', Par. 2 οὐκ. Postea Dechair. τὸ μὲν (pro τὸ δὲ) mendose. Tum Clar. 2 τὰμμΐαρον (sic), in marg. vero παμμίαρον. Idem cod. ἐναρέστερον, sed superadiecto γ in ἐναγέστερον mutatum.

7. τὸ δὲ π. φύσιν] Post haec verba in Arg. βρώσεως ἢ πράξεως ex praegressis culpâ scribae repetita sunt. Deinde εἰς τροφὴν, post χωρήσειεν, desiderantur apud Nannium. Idem edidit μέρεσι καὶ χωρίοις (Par. 2; μ. κ. κωρίοις Aet.) pro μ. κ. μορίοις (sic rell. codd. msti), qua de formula c. 3. n. 14 consulas; errorem iam Stephanus correxit.

terram in honorem naturae sortita sunt, quum ne ullum quidem animal creator animalibus eiusdem speciei ad vescendum addixerit, quamvis in aliis quibusdam diversi generis cibus sit ad naturam accommodatus? Si ergo possunt demonstrare carnes hominum hominibus ad vescendum destinatas esse, nihil vetabit quominus se invicem comedere naturae congruat, velut aliud quid ex iis quae naturâ concessa sunt, et qui talia dicere audent amicissimorum corporibus ad delicias epulentur, ut magis congruentibus, et eadem amicissimis apponant. Si vero id vel dictu impium est, homines autem de hominum carnibus degustare teterrimum quiddam et sceleratissimum est ac nefando omni et contra naturam cibo et facinore detestabilius, deinde si quod contra naturam est numquam membris et partibus alimento egentibus in alimentum cesserit, quod autem in alimentum non cedit nequaquam cum iis quae nutrire non solet coaluerit: numquam sane hominum corpora cum similibus sui corporibus, quibus hoc alimentum contra naturam est, coaluerint, quamvis saepe per eorum corpora pertranseant acerbissima aliqua calamitate; sed remota a nutriendi facultate, et inter eas universi par-

8. παρὰ] Arg. περὶ. Dein pro ἴῃ Aet. ᾖ.

9. κατά τινα πικρ. συμφοράν] Etsi carnibus hominum temere occisorum vesci semper nefas apud gentes moratiores habitum est, tamen in summa fame et deficientibus aliis nutrimentis licere etiam carnibus hominum a nobis non caesorum vesci, nobilissimus Pufendorfius noster De I. N. et G. l. II. c. 6. §. 3 docet; miserandum quidem cibum illum nominat, nefarium vero dici posse negat. Atque hoc etiam Athenagoram voluisse verba de esu carnis humanae κατά τινα πικροτάτην συμφοράν indicio sunt. *Rechenberg.* Huic sententiae Pufendorfianae patrocinium ab Athenagora immerito petitur. Paullo ante dicebat „homines de hominum carnibus degustare teterrimum quiddam ac sceleratissimum esse ac nefando omni et contra naturam cibo et facinore detestabilius.“ Nec dicas eos excipi qui non occiderunt. Parvi enim id intererat ad propositum Athenagorae. Cibum eiusmodi nefarium et sceleratum appellat, ut probet naturae contrarium esse, nec id genuinum alimentum posse converti: quod quidem non minus ferit eos qui non occiderunt quam qui hoc facinus patrarunt. Praeterea c. 7 eos qui imprudentes de humana carne gustaverint distinguit ab iis qui

ἔσχε σύστασιν, ἑνοῦται μὲν [10] τούτοις ἐφ' ὅσον ἂν ἕκαστον τύχῃ χρόνον· ἐκεῖθεν δὲ διακριθέντα πάλιν σοφίᾳ καὶ [11] δυνάμει τοῦ πᾶσαν ζώου φύσιν σὺν ταῖς οἰκείαις δυνάμεσι συγκρίναντος [12] ἑνοῦται προσφυῶς ἕκαστον ἑκάστῳ, κἂν πυρὶ καυθῇ, κἂν ὕδατι κατασαπῇ, κἂν ὑπὸ θηρίων ἢ τῶν ἐπιτυχόντων ζώων καταδαπανηθῇ, κἂν τοῦ παντὸς σώματος ἐκκοπὲν προδιαλυθῇ τῶν ἄλλων μερῶν· ἑνωθέντα [13] δὲ πάλιν ἀλλήλοις τὴν αὐτὴν ἴσχει χώραν πρὸς τὴν τοῦ αὐτοῦ σώματος [14] ἁρμονίαν τε καὶ σύστασιν καὶ τὴν τοῦ D
νεκρωθέντος [15] ἢ καὶ πάντῃ διαλυθέντος ἀνάστασιν καὶ ζωήν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ πλεῖον μηκύνειν οὐκ [16] εὔκαιρον· ὁμολογουμένην γὰρ ἔχει τὴν ἐπίκρισιν, τοῖς γε μὴ μιξοθήροις.

9. [1] Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν εἰς τὴν προκειμένην ἐξέτασιν χρησιμωτέρων, παραιτοῦμαι [2] δὴ νῦν τοὺς καταφεύγοντας ἐπὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα καὶ τοὺς τούτων δημιουργοὺς ἀνθρώπους, οἳ τὰ συντριβέντα τῶν ἔργων ἢ χρόνῳ παλαιωθέντα ἢ καὶ ἄλλως διαφθαρέντα καινουργεῖν ἀδυνατοῦσιν, εἶτα ἐξ [3] ὁμοίου 49

scientes hoc committunt, quamquam „inopia aut insania adducti.“ Postremos semibelluas esse pronuntiat, nullo inter eos qui occiderunt aut non occiderunt delectu ac discrimine adhibito. His ergo verbis *κατά τινα πικροτάτην συμφοράν* non excusatur facinus edentium carnem humanam, sed generatim designantur omnes quibuscumque id evenit sive imprudentibus sive scientibus, sive occiderint sive non. Eadem calamitatis voce pariter comprehendit c. 4 quidquid in hoc genere aut alieno scelere deceptis aut fame vel insania incitatis contigisse narratur. *Maranus.*

10. *τούτοις*] Nempe *ἐξ ὧν τὴν πρώτην ἔσχε σύστασιν.* His uniuntur ad tempus maius vel minus, quippe ante resurrectionem, prout cuique accidit; exinde (*ἐκεῖθεν* hîc de tempore dictum; cf. Steph. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. III. p. 404) autem, in resurrectione, ab illis separantur et rursus coniunguntur ad priorem corporis compositionem, prout natura requirit. Hugo Grotius (De verit. relig. chr. II. c. 10), ut Rechenberg. adnotavit, non inconvenienter huc adplicat similitudinem de chemico desumtam: qui ut quae congenera sunt quamvis dissecta colligit, ita deus partes humani corporis distantes aut dissipatas reducet atque recomponet, idemque faciet in suo universo, quod in fornacibus aut vasis facere chemicos videmus.

11. *δυνάμει ... οἰκείαις*] Haec omnia desunt in Clar. 2, sed ab alia manu in marg. sunt addita. Particulam *καὶ* ante *δύναμει* Aet. non agnoscit.

12. *ἑνοῦται . . . καταδαπανη-*

tes dissipata unde primum ortum habuerunt, cum iis iunguntur quantum cuique obtigerit temporis: exinde autem rursus separata illius sapientia et potestate, qui totam animalis naturam propriis facultatibus temperavit, secum invicem convenienti ratione coeunt, sive igne succensa, sive aquis putrefacta, sive a feris aut quibuslibet animalibus consumta fuerint, sive pars aliqua a toto corpore avulsa ante caeteras dissoluta sit: secum autem invicem rursus coagmentata eumdem occupant locum ad aptam eiusdem corporis compositionem et constitutionem et illius quod mortuum aut etiam omnino dissolutum erat resurrectionem et vitam. Haec igitur pluribus persequi non est opportunum; confessum enim habent iudicium, saltem apud eos qui non sunt semibelluae.

9. Quum autem multa sint ad propositam quaestionem utiliora, auditos impraesentiarum eos nolim qui ad humana opera confugiunt et ad eorum opifices homines, a quibus opera sua, si contrita aut tempore labefactata aut alia ratione fuerint corrupta, renovari non possunt, deinde ex figulorum

*θῇ*] Similiter Tatianus Or. ad Gr. c. 6: *Κἂν πῦρ ἐξαφανίσῃ μου τὸ σαρκίον, ἐξατμισθεῖσαν τὴν ὕλην ὁ κόσμος κεχώρηκεν· κἂν ἐν ποταμοῖς, κἂν ἐν θαλάτταις ἐκδαπανηθῶ, κἂν ὑπὸ θηρίων διασπασθῶ, ταμείοις ἐναπόκειμαι πλουσίου δεσπότου. Καὶ ὁ μὲν πτωχὸς καὶ ἄθεος οὐκ οἶδε τὰ ἀποκείμενα· θεὸς δὲ ὁ βασιλεύων, ὅτε βούλεται, τὴν ὁρατὴν αὐτῷ μόνῳ ὑπόστασιν ἀποκαταστήσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον.*

13. *δὲ*] Aet. *κἂν*.

14. *ἁρμονίαν*] Arg. *ἁρμονίας*.

15. *ἢ κ. π. διαλ.*] Omissa sunt in Arg.

16. *εὔκαιρον*] Par. 3 et Clar. 2 *ἄκειρον*. Negatio *μὴ*, ante *μιξοθ.*, in Arg. deest. Nann. legit *τοῖς γε μὴν μισοθήροις*, unde interpretatus est: „saltem apud illos qui ferinos et belluarum ritus odio prosequuntur.“ Errorem iam Stephanus correxit. Valla ista verba *τ. γ. μὴ μιξ.* in translatione praetermisit. Caeterum adi c. 7. n. 21.

1. *Πολλῶν δὲ ὄντων κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ὅτι* [deest in Par. 2] *οἱ ἀπὸ τῆς κατ' ἀνθρώπους δημιουργῶν ἀσθενοῦς ἀπορίας ἐμπεδοῦν βουλόμενοι τὸ ἑαυτῶν ἀνούστατον δόγμα οὐκ ἔστιν ὅσον εἰπεῖν ἐξυβρίζουσιν εἰς θεόν, ἴσον λογιζόμενοι θεὸν καὶ ἀνθρώπους.* — Articulus *τῶν*, post *ὄντων*, deest in Aet.

2. *δή*] Nann. *δὲ*. Tu fortasse *δή νυν* scripseris.

3. *ὁμ. τ. κεραμ.*] Clar. 2 ὁ-

τοῖς κεραμεῦσι καὶ τέκτοσι δεικνύναι πειρωμένους τὸ καὶ τὸν
[4] θεὸν μήτ' ἂν βουληθῆναι μήτε βουληθέντα δυνηθῆναι νεκρω-
θὲν ἢ [5] καὶ διαλυθὲν ἀναστῆσαι σῶμα, καὶ μὴ λογιζομένους ὅτι
διὰ τούτων τοῖς χειρίστοις ἐξυβρίζουσιν εἰς θεόν, συνεξισοῦντες
τῶν πάντη διεστηκότων τὰς [6] δυνάμεις, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ταύ-
ταις χρωμένων [7] τὰς οὐσίας καὶ τὰ τεχνητὰ τοῖς φυσικοῖς. Περὶ
μὲν οὖν τούτων σπουδάζειν οὐκ ἀνεπιτίμητον· ἠλίθιον γὰρ ὡς
ἀληθῶς τὸ [8] τοῖς ἐπιπολαίοις καὶ ματαίοις ἀντιλέγειν. Μακρῷ B
γε μὴν ἐνδοξότερον καὶ πάντων ἀληθέστατον τὸ φῆσαι [9] τὸ πα-
ρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον παρὰ θεῷ δυνατόν. Εἰ δὲ δι' αὐτῶν
τούτων [10] ὡς ἐνδόξων καὶ διὰ πάντων τῶν μικρῷ πρόσθεν
[11] ἐξητασμένων δείκνυσιν ὁ λόγος δυνατόν, εὔδηλον ὡς οὐκ ἀδύ-
νατον. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀβούλητον.

10. [1] Τὸ γὰρ ἀβούλητον ἢ ὡς ἄδικον αὐτῷ ἐστιν ἀβούλη-
τον [2] ἢ ὡς ἀνάξιον. Καὶ πάλιν τὸ ἄδικον ἢ περὶ αὐτὸν θεω-
ρεῖται τὸν ἀναστησόμενον ἢ περὶ ἄλλον τινὰ παρ' [3] αὐτόν. Ἀλλ'
ὅτι μὲν οὐδεὶς ἀδικεῖται τῶν ἔξωθεν καὶ τῶν ἐν τοῖς οὖσιν ἀριθ- C

μοίοντο σκεραμεῦσι, sed ab alia manu ῑ inter ο et σ positum est, vera lectio ut appareret.

4. θεὸν] Morell. et Duc. incuriâ omisere.

5. καὶ] Rechenb. negligenter praetermisit.

6. δυνάμεις] Gesn.-Stephan. vitiose δυνάμεος.

7. τὰς οὐσίας] Sic omnes codd. msti, exceptis Par. 3 et Clar. 2. Aet. qui τὰς οὐσίαις exhibent. Etiam Nann. et Maran. τὰς οὐσίας, sed caeteri editores ταῖς οὐσίαις praeter rationem. Antea Aet. ταύτας pro ταύταις.

8. τοῖς] Aet. τῆς.

9. τὸ ... δυνατόν] Coll. Luc. 18, 27 (Matth. 19, 26). Cicero De nat. deor. III. c. 39: „Vos enim ipsi dicere soletis nihil esse quod deus efficere non possit et quidem sine labore ullo.“ — Clar. 2 δυνατὸν παρὰ θεῷ verbis transpositis. Arg. παρὰ τῷ θεῷ δυνατόν.

10. ὡς ἐνδόξων] = *als der gewöhnlichen Ansicht Gemässes.* Contrarium est παράδοξον. Nann. et Mar.: *ut probabilia;* interpr. Camp.: „als richtig Annehmbares.“ Maranus: „Probabilia intellige ea quae certo probantur.“

11. ἐξητασμένων] Aet. ἐξετασαμένων. Idem ἄλογος pro ὁ λόγος. Nannius ἔνδηλον, non εὔδηλον (c. 6. p. 46 B, c. 11. p. 50 B, c. 12. p. 53 A. al.).

1. Τὸ γὰρ ἀβούλητον κτλ.] Scholion in marg. Par. 1: Τοῦ κατὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι θεῷ τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀνθρώπων ποιῆσαι λῆρος· ἱκανὸν ἔλεγχον εἰληχότος ἐπὶ τὸ ἀβούλητον χωρῆσαι λοιπόν. Τοῦτο δὲ τὸ ἀβούλητον

et fabrorum similitudine demonstrare conantur nec deum velle nec, si velit, posse mortuum aut etiam dissolutum corpus exsuscitare, neque reputant se per haec gravissimam deo contumeliam facere, dum nihil discriminis ponunt inter rerum omnino distantium facultates, vel potius inter eorum qui illis utuntur naturas atque inter ea quae arte et ea quae naturâ continentur. In haec igitur studium insumere reprehensione non caret; stolidum enim omnino est levia et inania refellere. Certe vero est multo congruentius consuetae sententiae et quidem omnium verissimum haecce dicere: quod apud homines fieri non potest id a deo posse fieri. Quodsi per haec ipsa, ut consuetae sententiae congruentia, et per omnia quae supra in quaestionem venerunt, rem posse fieri ratio demonstrat: liquet alienam non esse a [dei] potestate. Immo neque a voluntate aliena est.

10. Quod enim in dei voluntatem non cadit, vel ideo non cadit quod iniustum sit vel quod indignum. Rursus id quod iniustum est, vel circa eum qui resurrecturus est spectatur vel circa alium ab eo. Sed nulli creaturae externae, quae quidem in rerum natura numeratur, iniuriam fieri perspicuum

*ἢ ὡς ἄδικόν ἐστιν ἀβούλητον ἢ ὡς ἀνάξιον. Ἀλλ' οὔτε ἄδικον θεῷ οὐδ' ἀνάξιον· διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀβούλητον. Τὸ μὲν γὰρ ἄδικον ἢ περὶ αὐτὸν θεωρεῖται τὸν ἀναστησόμενον ἢ περὶ ἄλλον. Ἀλλ' οὔτε τῶν ἔξωθεν ἀδικεῖταί τις· οὐ νοερὰ φύσις, οὐδὲ κτηνώδης. Ἡ νοερὰ μέν, ὅτι μὴ ἐμπόδιον αὐταῖς ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασις. Πῶς δὲ ἡ τῶν ἀλόγων ἀδικηθείη, τῶν ἐν τῇ παλινζωΐᾳ μὴ ὄντων; Ἀφθάρτῳ γὰρ ζωῇ τίς ἡ τῶν πρὸς φθορὰν ὑπηρετούντων χρεία; Οὐ μέντοι οὐδὲ περὶ αὐτὸν τὸν ἀνιστάμενον ἐνθεωρηθείη τὸ ἄδικον τὴν ὁλοκληρίαν ἀπολαμβάνοντα, ἣν δι' ἀγαθότητα τοῦ ἐξ ἀρχῆς παραγαγόντος ἐκληρώσατο. Οὐ τῷ σώματι ἄδικον, εἰ μὴ καὶ δόξαν φέρον τῷ κρείττονι συναπτομένῳ· οὐ τῇ ψυχῇ, τὸ κατ' ἀρχὰς οἰκητήριον καὶ ἄφθαρτον ἀναδεχομένῃ. Οὐ τῷ θεῷ ἀνάξιον, ὅτι μηδὲ ὅτε φθαρτὸν παρῆγεν ἀνάξιον· νῦν δὲ καὶ μᾶλλον ἐνδοξότερον ὅτε ἄφθαρτον ἀποτελέσει.* Totum hoc scholion in Par. 2 desideratur.

2. *ἢ ὡς ἀνάξ.*] Arg. addit *ἢ ὡς ἄδικον.*

3. *αὐτόν*] Par. 3 et Clar. 2 *αὐτοῖς.*

μουμένων, πρόδηλον. Οὔτε γὰρ [4] αἱ νοηταὶ φύσεις ἐκ τῆς τ ἀνθρώπων ἀναστάσεως ἀδικηθεῖεν ἄν· οὐδὲ γὰρ ἐμπόδιόν ταύταις πρὸς τὸ εἶναι, οὐ [5] βλάβος οὐχ ὕβρις ἡ τῶν ἀνθρώπ ἀνάστασις· οὐ μὴν οὐδὲ τῶν ἀλόγων ἡ φύσις οὐδὲ [6] τῶν ἀ χων· [7] οὐδὲ γὰρ ἔσται μετὰ τὴν ἀνάστασιν· περὶ δὲ τὸ μὴ οὐδὲν ἄδικον. Εἰ δὲ καὶ εἶναί τις ὑποθοῖτο [8] διὰ παντός, ἂν ἀδικηθείη ταῦτα, τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ἀνανεωθέντι εἰ γὰρ [9] ὑπείκοντα νῦν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων καὶ ταῖς τ των χρείαις ὄντων [10] ἐνδεῶν, ὑπό τε ζυγὸν ἠγμένα καὶ δουλε D παντοίαν, οὐδὲν ἀδικεῖται, [11] πολὺ μᾶλλον, ἀφθάρτων καὶ ἀ δεῶν γενομένων καὶ μηκέτι δεομένων τῆς τούτων χρείας, [12] ἐλ θερωθέντα δὲ πάσης δουλείας οὐκ ἀδικηθήσεται. Οὐδὲ γάρ, φωνῆς μετεῖχεν, [13] ᾐτιάσατο ἂν τὸν δημιουργὸν ὡς παρὰ τὸ καιον ἐλαττούμενα τῶν ἀνθρώπων, ὅτι μὴ [14] τῆς αὐτῆς τούτ τετύχηκεν ἀναστάσεως. Ὧν γὰρ ἡ φύσις οὐκ ἴση, τούτοις οὐ τὸ τέλος ἴσον ὁ δίκαιος ἐπιμετρεῖ. Χωρὶς δὲ τούτων, παρ᾽ ο [15] οὐδεμία τοῦ δικαίου κρίσις οὐδὲ μέμψις ἀδικίας. Οὐ μ

4. *αἱ νοηταὶ φύσεις*] Scholiastae (n. 1) sunt *νοεραὶ φύσεις*, *naturae intelligentes*, h. e. angeli et homines. Cf. c. 12. n. 35 et Suppl. c. 24, coll. Iustin. Mart. Apol. I. c. 28. Opponitur enim *ἡ τῶν ἀλόγων φυσις*. Homines vero, quippe omnes resurrecturi, hîc non designantur (nullam iis iniuriam fieri infra demum exponitur: *Οὐ μὴν οὐδ᾽ ἐκεῖνο φῆσαι δυνατὸν κτλ.*), sed *τινὲς παρ᾽ αὐτούς*, h. e. procul dubio angeli (daemones a Gentilibus vocati), ab initio immortales ac sine fine perdurantes (c. 16. p. 57 D), qui ad Christianorum *θεολογικὸν μέρος* pertinent (Suppl. c. 10). Vocantur *νοηταὶ φύσεις*, quia ipsi non oculis sed mente cernuntur. C. 15: *νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις πρὸς διάκρισιν νοητῶν*. Sic deus ab Athenagora (Suppl. c. 5) dicitur *νοητ* h. e. *νῷ μόνῳ καὶ λόγῳ θεωρο μενος*, cf. Suppl. cc. 4. 10 (n. 22. 23. Pariter a Platone (Tim. 48. 92. ed. Steph.) dicitur. Opp nitur *ὁρατόν* (Polit. VI. p. 509 D) consociantur *τὸ θεῖον καὶ ἀθάνα τον καὶ νοητόν* (Phaedr. p. 80 B atque *νοητόν τε καὶ ἀειδές* (l. p. 83 B) et *ἀσώματον* (Soph. 246 B).

5. *βλάβος*] Arg. *βλάβη*.

6. *τῶν ἀψύχων*] Big. *τῶν ἐμ ψυχῶν*.

7. *οὐδὲ γὰρ ἔσται*] In mar editionis Nannianae adnotatum e *τὸ γὰρ παρέλκει*, sed adnotatun opinor, *ὄναρ οὐχ ὕπαρ*. *Stephanu* Caeterum adparet inde, alienum crasso fanaticorum errore Athenago ram fuisse, qui bestias homini fami liares etiam in vitam revocatum i

est. N[...]nim spiritualibus naturis noceat hominum resurrectio [...]rsus non enim iis impedimento est quo minus sint, non [...]m aut iniuriam infert hominum resurrectio; nec vero e[...] [noceat] brutorum et inanimorum naturae: prorsus n[...]im erunt post resurrectionem; quod autem non exsisti[...]uriam non accipit. Si vero etiam fingas ea semper futura [...], nullam accipient iniuriam, hominum corporibus renov[...] nam si nunc hominum naturae eorumque, dum adhuc [...]i sunt, usui obsequentia ac sub iugum et servitutem [...]m missa nullam accipiunt iniuriam, multo magis, iisdem [...]inibus extra perpessionem et indigentiam omnem positis [...] iam eiusmodi rerum usu indigentibus, liberata omni [...]ute non accipient iniuriam. Neque enim, si voce in[...]ssent, creatorem incusarent quod immerito infra homines [...]on eamdem atque illi resurrectionem sortita, collocentur. [Q]uorum enim natura non est aequalis, neque etiam iis finem [a]equalem is qui aequus est constituit. Praeterea apud eos, [...] nulla iustitiae notio, neque [est] ulla ob iniustitiam [...]la. Nec vero etiam illud dici potest iniustitiam

cum [...]cko medico Bremensi somniarun[...] Quem errorem diu ante confutavi[...] [...]. Gazaei Theophrastus in Di[...]o [Pl]atonico-christiano de resurrectio[n]e mortuorum c. 7: *Διὰ τί μ[...] [...]ῶν ἀλόγων ἀνάστασις γίνετ[...]* p 74 et 75 ed. Barth. *Rech[...]g* Cf. A. Ostertag *Evang. Missi[...] [Mag]azin* Bas. 1857. p. 47.

[...] *αντός*] Sic Nannius divise; [...] ditt. *διαπαντός*. Mox ille [...] Aet. et Par. 2) pro *ταῦτ*[...]

[...] *νῦν*] Clar. 2 *νῦν* [...]

10. [...]*ῶν*] Aet. *ἐνδεῶς*.

11. [...]] Aet. *πολλὺ* (n. 19).

12. [...]*θ. ... οὐκ ἀδικηθῇσ.*] Coll. [...] 21.

13. *ἠτιάσατο*] Mor. Duc. Mar. *ἠτιάσαντο* mendose.

14. *τῆς αὐτῆς*] Par. 3 et Clar. 2 *τοῖς αὐτοῖς*. Mox Maran. ex vulg. *τετύχηκεν* (codd. msti omnes) effecit *τετύχεν* (sic).

15. *οὐδεμία τ. δ. κρίσις*] Ita Par. 1. 3. Arg. Clar. 2. Big. et Maranus. (Clar. 2 *κρίσιν*.) Caeteri *οὐδὲ τ. δ. μία κρίσις*. Rechenb.: „Animantia bruta ut iuris ita iustitiae nullum habere sensum, dudum ex rationis defectu, quo homine inferiores sunt, philosophi probarunt. Cf. Selden De iure nat. et gent. l. I. c. 15. Si illa a quibusdam factis sceleratis abhorrere dicuntur, id naturae fieri instinctu, nulla vero legis aut iustitiae reverentia putan-

*μουμένων, πρόδηλον. Οὔτε γὰρ* [4] *αἱ νοηταὶ φύσεις ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀναστάσεως ἀδικηθεῖεν ἄν· οὐδὲ γὰρ ἐμπόδιόν τι ταύταις πρὸς τὸ εἶναι, οὐ* [5] *βλάβος οὐχ ὕβρις ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασις· οὐ μὴν οὐδὲ τῶν ἀλόγων ἡ φύσις οὐδὲ* [6] *τῶν ἀψύχων·* [7] *οὐδὲ γὰρ ἔσται μετὰ τὴν ἀνάστασιν· περὶ δὲ τὸ μὴ ὂν οὐδὲν ἄδικον. Εἰ δὲ καὶ εἶναί τις ὑποθοῖτο* [8] *διὰ παντός, οὐκ ἂν ἀδικηθείη ταῦτα, τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ἀνανεωθέντων· εἰ γὰρ* [9] *ὑπείκοντα νῦν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων καὶ ταῖς τούτων χρείαις ὄντων* [10] *ἐνδεῶν, ὑπό τε ζυγὸν ἠγμένα καὶ δουλείαν* D *παντοίαν, οὐδὲν ἀδικεῖται,* [11] *πολὺ μᾶλλον, ἀφθάρτων καὶ ἀνενδεῶν γενομένων καὶ μηκέτι δεομένων τῆς τούτων χρείας,* [12] *ἐλευθερωθέντα δὲ πάσης δουλείας οὐκ ἀδικηθήσεται. Οὐδὲ γάρ, εἰ φωνῆς μετεῖχεν,* [13] *ᾐτιάσατο ἂν τὸν δημιουργὸν ὡς παρὰ τὸ δίκαιον ἐλαττούμενα τῶν ἀνθρώπων, ὅτι μὴ* [14] *τῆς αὐτῆς τούτοις τετύχηκεν ἀναστάσεως. Ὧν γὰρ ἡ φύσις οὐκ ἴση, τούτοις οὐδὲ τὸ τέλος ἴσον ὁ δίκαιος ἐπιμετρεῖ. Χωρὶς δὲ τούτων, παρ' οἷς* [15] *οὐδεμία τοῦ δικαίου κρίσις οὐδὲ μέμψις ἀδικίας. Οὐ μὴν*

4. *αἱ νοηταὶ φύσεις*] Scholiastae (n. 1) sunt *νοεραὶ φύσεις*, *naturae intelligentes*, h. e. angeli et homines. Cf. c. 12. n. 35 et Suppl. c. 24, coll. Iustin. Mart. Apol. I. c. 28. Opponitur enim *ἡ τῶν ἀλόγων φυσις*. Homines vero, quippe o m n e s resurrecturi, hîc non designantur (nullam iis iniuriam fieri infra demum exponitur: *Οὐ μὴν οὐδ' ἐκεῖνο φῆσαι δυνατὸν κτλ.*), sed *τινὲς π α ρ' αὐτούς*, h. e. procul dubio a n g e l i (daemones a Gentilibus vocati), ab initio immortales ac sine fine perdurantes (c. 16. p. 57 D), qui ad Christianorum *θεολογικὸν μέρος* pertinent (Suppl. c. 10). Vocantur *ν ο η τ α ὶ φύσεις*, quia ipsi non oculis sed mente cernuntur. C. 15: *νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις πρὸς διάκρισιν νοητῶν*. Sic deus ab Athenagora (Suppl. c. 5) dicitur *νοητός*, h. e. *νῷ μόνῳ καὶ λόγῳ θεωρούμενος*, cf. Suppl. cc. 4. 10 (n. 2) 22. 23. Pariter a Platone (Tim. p. 48. 92. ed. Steph.) dicitur. Opponitur *ὁρατόν* (Polit. VI. p. 509 D); consociantur *τὸ θεῖον καὶ ἀθάνατον καὶ νοητόν* (Phaedr. p. 80 B), atque *νοητόν τε καὶ ἀειδές* (l. c. p. 83 B) et *ἀσώματον* (Soph. p. 246 B).

5. *βλάβος*] Arg. *βλάβη*.

6. *τῶν ἀψύχων*] Big. *τῶν ἐμψυχῶν*.

7. *οὐδὲ γὰρ ἔσται*] In marg. editionis Nannianae adnotatum est *τὸ γὰρ παρέλκει*, sed adnotatum, opinor, *ὄναρ οὐχ ὕπαρ*. *Stephanus*. Caeterum adparet inde, alienum a crasso fanaticorum errore Athenagoram fuisse, qui bestias homini familiares etiam in vitam revocatum iri

est. Nec enim spiritualibus naturis noceat hominum resurrectio: prorsus non enim iis impedimento est quo minus sint, non damnum aut iniuriam infert hominum resurrectio; nec vero etiam [noceat] brutorum et inanimorum naturae: prorsus non enim erunt post resurrectionem; quod autem non exsistit iniuriam non accipit. Si vero etiam fingas ea semper futura esse, nullam accipient iniuriam, hominum corporibus renovatis; nam si nunc hominum naturae eorumque, dum adhuc egeni sunt, usui obsequentia ac sub iugum et servitutem omnem missa nullam accipiunt iniuriam, multo magis, iisdem hominibus extra perpessionem et indigentiam omnem positis nec iam eiusmodi rerum usu indigentibus, liberata omni servitute non accipient iniuriam. Neque enim, si voce instructa essent, creatorem incusarent quod immerito infra homines, non eamdem atque illi resurrectionem sortita, collocentur. Quorum enim natura non est aequalis, neque etiam iis finem aequalem is qui aequus est constituit. Praeterea apud eos, quibus nulla iustitiae notio, neque [est] ulla ob iniustitiam querela. Nec vero etiam illud dici potest iniustitiam

cum Cotsacko medico Bremensi somniarunt. Quem errorem diu ante confutavit Aen. Gazaei Theophrastus in Dialogo platonico-christiano de resurrectione mortuorum c. 7: *Διὰ τί μὴ καὶ τῶν ἀλόγων ἀνάστασις γίνεται;* p. 74 et 75 ed. Barth. *Rechenberg*. Cf. A. Ostertag *Evang. Missions-Magazin* Bas. 1857. p. 47.

8. *διὰ παντός*] Sic Nannius divise; caett. editt. *διαπαντός*. Mox ille *ταύτῃ* (Aet. et Par. 2) pro *ταῦτα*.

9. *ὑπείκ. νῦν*] Clar. 2 *νῦν ὑπείκ.*

10. *ἐνδεῶν*] Aet. *ἐνδεὼς*.

11. *πολὺ*] Aet. *πολλὺ* (n. 19).

12. *ἐλευθ. ... οὐκ ἀδικηθήσ.*] Coll. Rom. 8, 21.

13. *ἠτιάσατο*] Mor. Duc. Mar. *ἠτιάσαντο* mendose.

14. *τῆς αὐτῆς*] Par. 3 et Clar. 2 *τοῖς αὐτοῖς*. Mox Maran. ex vulg. *τετύχηκεν* (codd. msti omnes) effecit *τετύχεν* (sic).

15. *οὐδεμία τ. δ. κρίσις*] Ita Par. 1. 3. Arg. Clar. 2. Big. et Maranus. (Clar. 2 *κρίσιν*.) Caeteri *οὐδὲ τ. δ. μία κρίσις*. Rechenb.: „Animantia bruta ut iuris ita iustitiae nullum habere sensum, dudum ex rationis defectu, quo homine inferiores sunt, philosophi probarunt. Cf. Selden De iure nat. et gent. l. 1. c. 15. Si illa a quibusdam factis sceleratis abhorrere dicuntur, id naturae fieri instinctu, nulla vero legis aut iustitiae reverentia putan-

[16] οὐδ' ἐκεῖνο φῆσαι δυνατὸν ὡς περὶ αὐτὸν θεωρεῖταί τις ἀδι-
κία τὸν ἀνιστάμενον ἄνθρωπον. Ἔστι μὲν γὰρ οὗτος ἐκ ψυχῆς
[17] καὶ σώματος, οὔτε δὲ εἰς ψυχὴν οὔτε εἰς σῶμα δέχεται τὴν
ἀδικίαν. Οὔτε γὰρ τὴν ψυχὴν ἀδικεῖσθαι [18] φήσει τις σωφρο-
νῶν, ὅτι λήσεταί γε ταύτῃ συνεκβάλλων καὶ τὴν παροῦσαν
ζωήν· εἰ γὰρ νῦν ἐν φθαρτῷ καὶ παθητῷ [19] κατοικοῦσα σώματι
μηδὲν ἠδίκηται, πολὺ μᾶλλον [20] ἀφθάρτῳ καὶ ἀπαθεῖ συζῶσα
οὐκ ἀδικηθήσεται. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ σῶμα ἀδικεῖταί τι· [21] εἰ γὰρ B
νῦν φθαρτὸν ἀφθάρτῳ συνὸν οὐκ ἀδικεῖται, δῆλον ὅτι οὐδ'
ἄφθαρτον ἀφθάρτῳ συνὸν ἀδικηθήσεται. Οὐ μὴν οὐδ' ἐκεῖνο
φαίη τις ἂν ὡς ἀνάξιον ἔργον [22] τοῦ θεοῦ τὸ διαλυθὲν ἀνα-
στῆσαι σῶμα καὶ συναγαγεῖν· εἰ γὰρ τὸ χεῖρον [23] οὐκ ἀνάξιον,
τοῦτ' ἔστι τὸ φθαρτὸν ποιῆσαι σῶμα καὶ παθητόν, [24] πολὺ μᾶλ-
λον τὸ κρεῖττον οὐκ ἀνάξιον, ὅπερ ἐστὶν ἄφθαρτον καὶ ἀπαθές.

11. Εἰ δὲ διὰ τῶν κατὰ φύσιν πρώτων καὶ τῶν τούτοις ἑπο-
μένων δέδεικται τῶν ἐξητασμένων ἕκαστον, εὔδηλον ὅτι καὶ δυ-
νατὸν καὶ βουλητὸν καὶ ἄξιον τοῦ δημιουργήσαντος ἔργον ἡ τῶν C
[1] διαλυθέντων σωμάτων ἀνάστασις· διὰ γὰρ τούτων ἐδείχθη ψεῦ-

dum est. Sic Theseus apud Senecam Hippolyto v. 913: *Ferae quoque ipsae Veneris evitant nefas, Generisque leges inscius servat pudor.*"

16. οὐδ'] Editi οὐδὲ (Par. 2. Arg. Aet.). Paullo infra omnes οὐδ' ἐκεῖνο.

17. καὶ] Aet. non agnoscit.

18. φήσει τις σωφρονῶν] Arg. φήσειέ τις σώφρων ὤν. Pro λήσεται, quod sequitur, Arg. κλήσεται habet. E. G. Gersdorfius, Bibl. univ. Lips. praef., mecum communicavit beatum patrem suum in marg. edit. Dechair. adnotasse „legendum χρήσεται." Dechairius (cum prioribus editoribus) insulsam Nannii versionem repetiit: „Neque sapiens animam iniuriam pati dicet, ideo quod hoc modo non eam rationem vitae retineat, in qua iam in praesentia agit." Iam Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 137) translulit recte: „Neque enim sapiens quisquam dixerit animam iniuria affici, siquidem hoc ipso (ταύτῃ = *hoc modo*, cc. 12. 16) imprudens (structura v. λανθάνω c. partic. satis nota est, c. 16 et Suppl. c. 22) simul eiiciet (h. e. iniustam pronuntiabit) etiam vitam praesentem." Interpres Campid.: „Denn Niemand, der bei gesundem Verstande ist, wird sagen die Seele leide Unrecht, weil er in diesem Falle unvermerkt zugleich auch das gegenwärtige Leben verwerfen wird."

19. κατοικοῦσα] Clar. 2 κατοικοῦσαν. Mox Aet. ἀδίκηται pro

aliquam circa hominem reviviscentem spectari. Constat enim is ex anima et corpore, sed neque in animam neque in corpus accipit iniuriam. Neque enim quisquam, si sapiat, iniuriam dicet animae fieri, quod imprudens hoc modo simul vitam quoque praesentem excludat; nam si nunc in corpore corruptioni et perpessioni obnoxio habitans nihil iniuriae passa est, multo minus patietur cum eodem corruptionis et perpessionis experte coniuncta. Neque etiam corpori quidquam fit iniuriae; nam si nunc, corruptioni obnoxium cum incorrupto coniunctum, non laeditur, perspicuum est illud prorsus non laesum iri si incorruptum cum incorrupto coniungatur. Nec vero etiam illud quisquam dixerit opus indignum deo esse corpus dissolutum exsuscitare et colligere; nam si deterius non indignum [eo fuit], id est corruptioni et perpessioni obnoxium corpus facere, multo minus praestantius indignum [erit], id est [corpus facere] a corruptione et perpessione immune.

11. Quodsi tum per ea quae naturâ prima sunt, tum per ea quae ex his consequuntur, unumquodque eorum quae in quaestionem venerunt demonstratum est, liquet corporum dissolutorum resurrectionem opus esse eiusmodi quod deus et facere et velle possit quodque eo dignum sit; ex his enim

*ἠδίκηται*, et *πολλὺ* pro *πολὺ* (n. 11 et 24).

20. *ἀφθάρτῳ*] Aet. *φθαρτῷ*.

21. *εἰ γὰρ ... ἀδικηθήσεται*] Ita locum restitui ope Par. 3 et Clar. 2. (Clar. 2 *φθαρτῷ* pro *φθαρτὸν*.) Caeteri codd. msti *εἰ γὰρ νῦν φθαρτὸν ἀφθάρτῳ συνὸν, οὐδ' ἀφθάρτῳ* (Arg. et Ms. Vall. *ἄφθαρτον*) *ἀδικηθήσεται. Οὐ μὴν κτλ.* Sic editi quoque. Solus Maranus utriusque illius codicis lectionem refinxit, dicens: „Non displicet haec sententia: *Si nunc corruptibile incorruptibili animae coniunctum est, neque etiam incorruptione laedetur:* sed plenior et accuratior illorum mstorum sensus.“ Par. 1 et 2 (vestigia istius lectionis genuinae indicantes) in marg.: *Εἰ γὰρ* [Par. 2: *Τ ὸ ὁ λ ό κ λ η ρ ο ν ο ὕ τ ω ς· Εἰ γὰρ*] *νῦν φθαρτῷ συνὸν οὐκ ἀδικεῖται, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἀφθάρτῳ συνὸν οὐκ ἀδικηθήσεται.*

22. *τοῦ*] Id ex Par. 1. 3. Arg. Clar. 2 pro vulg. *πως* (Par. 2. Aet.) reposui.

23. *οὐκ*] Aet. *οὐ*.

24. *πολὺ*] Aet. *πολλὺ* (n. 19). De sententia cf. c. 3. n. 1.

1. *διαλυθέντων*] Nannius *ἀναλυθέντων* (Aet.).

*δος τὸ τούτοις ἀντικείμενον καὶ τὸ τῶν ἀπιστούντων παράλογον.*
[2] *Τί γὰρ δεῖ λέγειν περὶ τῆς ἑκάστου αὐτῶν πρὸς ἕκαστον ἀν-*
*τιστροφῆς καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα συναφείας,* [3] *εἴ γε δεῖ καὶ συν-*
*άφειαν εἰπεῖν, ὡς ἑτερότητί τινι κεχωρισμένων, οὐχὶ δὲ καὶ*
[4] *τὸ δυνατὸν λέγειν βουλητόν, καὶ τὸ τῷ θεῷ βουλητὸν πάντως*
*εἶναι δυνατόν, καὶ κατὰ τὴν τοῦ βουληθέντος ἀξίαν;* [5] *Καὶ ὅτι*
*μὲν ἕτερος ὁ περὶ τῆς ἀληθείας λόγος, ἕτερος δὲ ὁ ὑπὲρ τῆς*
*ἀληθείας, εἴρηται διὰ τῶν προλαβόντων* [6] *μετρίως, οἷς τε διενή-* D
*νοχεν ἑκάτερος, καὶ πότε καὶ πρὸς τίνας ἔχει τὸ χρήσιμον·*
[7] *κωλύει δὲ ἴσως οὐδέν, τῆς τε κοινῆς ἀσφαλείας ἕνεκεν καὶ τῆς*
*τῶν εἰρημένων πρὸς τὰ λειπόμενα συναφείας, ἀπ' αὐτῶν τού-*
*των καὶ τῶν τούτοις προσηκόντων πάλιν ποιήσασθαι τὴν ἀρχήν.*
[8] *Προσῆκε δὲ τῷ μὲν τὸ πρωτεύειν κατὰ φύσιν, τῷ δὲ* [9] *τὸ*
*δορυφορεῖν τὸν πρῶτον ὁδοποιεῖν τε καὶ προανείργειν πᾶν ὁπό-*

2. *Τί γὰρ ... ἀξίαν*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ἀντίκειται γὰρ τῷ δυνατῷ τὸ ἀδύνατον, τῷ βουλητῷ τὸ ἀβούλητον, τῷ ἀξίῳ τὸ ἀνάξιον· συνάφειαν δὲ λέγει τοῦ δυνατοῦ πρὸς τὸ βουλητόν· ἅπερ οὐδὲ διάφορά φησιν* [hoc verbum deest in Par. 2] *εἶναι παρὰ θεῷ, ὥσπερ ἔφημεν, ἀλλ' οὐδὲ ἀνάξια.* — Pro *αὐτῶν*, post *ἑκάστου*, vulgo *τῶν* legitur. Maranus: „Vel delendum *τῶν* vel, ut Dechair. coniecit, legendum *αὐτῶν*.“ Menda est ex similitudine literarum *αυ* (*αὐτοῦ*) et *ου* (*ἑκάστου*).

3. *εἴ γε*] Aet. *εἰ δὲ*. Tum Arg. *κεχωρισμένον* pro *—μένων*.

4. *τὸ δυνατὸν ... εἶναι δυνατόν*] Non id dicit Athenagoras quod eum dixisse opinatus est Petavius [lib. I de deo p. 83], „quidquid deus potest id eum velle“ [„et quod vult id omnino posse“]; sed illud *βουλητὸν* idem valet ac, ut ita dicam, vellibile, neque id designat quod deus actu vult [sive facturum se decrevit], sed „quod velle potest.“ *Maranus.* Sic antea c. 10 *ἀβούλητον* intelligit id quod deus velle non potest. Ait enim idcirco *ἀβούλητον* esse, quia vel iniustum est vel indignum deo. *Τὸ γὰρ ἀβούλητον ἢ ὡς ἄδικον αὐτῷ ἐστιν ἀβούλητον ἢ ὡς ἀνάξιον.* Itaque *ἀβούλητον* interpretari non dubitavi id quod in dei voluntatem non cadit, et *βουλητὸν* id quod velle potest. Quos refellit hoc in libro Athenagoras, hi minime inquirebant utrum resurrectionem deus necne promiserit hominibus, sed eam fieri omnino non posse contendebant. Quare Athenagoras statuit eos, si cum aliquo rationis colore increduli esse velint, demonstrare debere resurrectionem vel in dei potestatem vel in eius voluntatem non cadere. *Idem* (Praefat. P. III. c. 13). Adstipulatur Clarisse De Athenag. p. 88.

5. *Καὶ ὅτι* etc.] Illis contra ad-

convictum est contrariae opinionis mendacium et absurda incredulorum ratiocinatio. Quid enim attinet dicere de alterius cum altero conversione et mutua cohaerentia, si quidem cohaerentiam dicere oportet, quasi aliqua dissimilitudine discrepent, ac non potius dicendum est quod deus facere potest id eum velle posse, et quod velle potest id omnino posse facere, idque eo dignum esse? Atque aliam esse disputationem de veritate, aliam pro veritate, et in quo positum sit utriusque discrimen, et quando et apud quos utilitatem habeat, satis supra demonstratum est; nihil autem vetat quominus, communis securitatis et eorum quae diximus cum iis quae dicentur cohaerentiae causa, rursus ab his ipsis eorumque adiunctis initium faciamus. Atque alteri quidem naturâ convenit principatum tenere, alteri autem primam instar satellitis comitari et viam sternere et ante quidquid in-

versarios absolutis (cf. c. 2. n. 9) Athenagoras prius, quam alteram partem orditur (n. 21), nonnulla de ratione exponit a se in hoc tractatu adhibita. Cf. n. 8.

6. *μετρίως*] Non i. q. *mediocriter* (Valla) sive *utcunque* (Nann.), sed *satis* (Maran.), ut apud Platonem saepenumero, e. g. Phaedr. p. 277 B. ed. Steph.: *δοκεῖ μοι δεδηλῶσθαι μετρίως (hinreichend)*. Cf. Astii Lex. Plat. s. v. Scriptor autem ad c. 1 (n. 11) respicit. Adverbium *πότε* non valet *quibus in locis* (Maran.) sive *wann und wo* (interpr. Camp.), sed *quando* (Nann.).

7. *κωλύει*] Aet. *κωλύσει*.

8. *Προσῆκε ... γίνεται χρειωδέστερος*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ἀνακεφαλαίωσις αἰτιωδεστέρα περὶ τῆς τάξεως* [Par. 2 *συντάξεως*, „mala lectio“ C. B. Hase] *τοῦ περὶ καὶ ὑπέρ, ὅτι τὸ πρωτοστατεῖν μὲν τῷ περὶ φύσει καὶ τάξει καὶ χρείᾳ προσνέμεται, τὸ δὲ δορυφορεῖν καὶ οἷον παραπέμπειν τῷ ὑπέρ, ἅτε φύσει καὶ δυνάμει καταδεεστέρῳ· ἔλαττον γὰρ τὸ τὸ* [alterum *τὸ* desideratur in Par. 2] *ψεῦδος ἀπελέγχειν τοῦ τὴν ἀλήθειαν ἐπιῤῥωνύειν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τῇ τάξει δεύτερος οὗτος, ὡς τὸ ψεῦδος ἀπελέγχων· ὅπερ ψεῦδος ἐξ ἐπισπορᾶς παρεισεφθάρη. Ἀλλ' ὅμως καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων ἔσθ' ὅτε καὶ ὁ ὑπὲρ καταλαμβάνεται χρειωδέστερος, ὡς ἀναιρῶν τὴν ἀπιστίαν τε καὶ ψευδοδοξίαν. Πρὸς ἓν μὲν οὖν τέλος ἀμφότεροι τὴν εὐσέβειαν* [Par. 2 *ἀσέβειαν*] *ἀναφέρονται· οὐ μέν τοι καὶ ἕν εἰσιν, ἀλλ' ὁ μέν ἐστιν ὁ περὶ* [*ὁ περὶ* est appositio ad *ὁ μέν*. Par. 2 *ἀλλ' ὁ μὲν περί ἐστιν*] *ἀναγκαῖος τοῖς πιστεύουσιν, ὁ δὲ ὑπὲρ πρὸς τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα.*

9. *τὸ δορ.*] Sic codd. msti; in editis deest ille articulus. Antea Clar. 1 et Big. *πρατῆκες*.

σον ἐμποδὼν καὶ πρόσαντες. Ὁ μὲν [10] γὰρ περὶ τῆς ἀληθείας λόγος, ἀναγκαῖος ὢν πᾶσιν ἀνθρώποις πρὸς ἀσφάλειαν καὶ σω- 51
τηρίαν, πρωτοστατεῖ καὶ τῇ φύσει καὶ τῇ τάξει καὶ τῇ χρείᾳ· τῇ φύσει μέν, ὡς τὴν τῶν πραγμάτων γνῶσιν παρεχόμενος, τῇ τάξει δέ, ὡς ἐν τούτοις καὶ ἅμα τούτοις ὑπάρχων ὧν γίνεται μηνυτής, τῇ χρείᾳ δέ, ὡς τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς σωτηρίας τοῖς γινώσκουσι γινόμενος [11] πρόξενος. Ὁ δ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας φύσει τε καὶ δυνάμει καταδεέστερος, ἔλαττον γὰρ τὸ [12] τὸ ψεῦδος ἐλέγχειν τοῦ τὴν ἀλήθειαν κρατύνειν· καὶ τάξει [13] δεύτερος, κατὰ γὰρ τῶν ψευδοδοξούντων ἔχει τὴν ἰσχύν· ψευδοδοξία δὲ B
ἐξ ἐπισπορᾶς [14] ἐπεφύη καὶ παραφθορᾶς. Ἀλλὰ δὴ καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων προτάττεται πολλάκις καὶ γίνεταί ποτε [15] χρειωδέστερος, ὡς ἀναιρῶν καὶ [16] προκαθαίρων τὴν ἐνοχλοῦσάν τισιν ἀπιστίαν καὶ τοῖς ἄρτι προσιοῦσι τὴν ἀμφιβολίαν ἢ ψευδοδοξίαν. [17] Καὶ πρὸς ἓν μὲν ἑκάτερος ἀναφέρεται τέλος· εἰς γὰρ τὴν εὐσέβειαν ἔχει τὴν ἀναφορὰν [18] ὅ τε τὸ ψεῦδος ἐλέγχων καὶ ὁ τὴν ἀλήθειαν κρατύνων· οὐ μὴν καὶ καθάπαξ ἕν εἰσιν, ἀλλ' ὁ μὲν ἀναγκαῖος, [19] ὡς ἔφην, πᾶσι τοῖς πιστεύουσι καὶ τοῖς τῆς ἀληθείας καὶ τῆς [20] ἰδίας σωτηρίας φροντίζουσιν, ὁ δ' ἔστιν C
ὅτε καί τισι καὶ πρός τινας γίνεται χρειωδέστερος. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν κεφαλαιωδῶς προειρήσθω πρὸς ὑπόμνησιν τῶν ἤδη λεχθέντων. [21] Ἰτέον δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον, καὶ δεικτέον ἀληθῆ

10. γὰρ] Deest Aet.

11. πρόξενος] Aet. πρόξενον.

12. τὸ] Est in Par. 1. 3. Clar. 2; in reliquis codd. mstis et editis deest ille articulus. — Dechair. protulit Cicer. De nat. deor. I. c. 21: „Mihi non tam facile in mentem venire solet quare verum sit aliquid, quam quare falsum.“ C. 32: „Utinam tam facile vera invenire possim, quam falsa convincere!“

13. δεύτερος] Ita codd. msti; editi δεύτερον.

14. ἐπεφύη] Arg. ἐπιφύει. Pro παραφθορᾶς Nann. ὑπαραφθορᾶς, Par. 3 παρὰ φθορᾶς, Arg. παρασπόρας (sic).

15. χρειωδέστερος] Quia dicente Lactantio De falsa relig. I. c. 23 „primus sapientiae gradus est falsa intelligere, secundus vera cognoscere.“ *Rechenberg.*

16. προκαθαίρων] Arg. Par. 3. Clar. 2. Big. προδιακαθαίρων. Cf. c. 1. n. 19. In Clar. 2 καὶ ante τοῖς ἄρτι excidit.

17. Καὶ] Aet. ἢ. Mox pro τέλος Arg. λόγος. Cum ἑκάτερος ex praecedentibus λόγος subaudi.

18. ὅ τε] Aet. οὔτε.

19. ὡς ἔφην] Supra: Ὁ μὲν

commodum sit aut praeruptum removere. Nam de veritate sermo, quum omnibus hominibus ad securitatem et salutem necessarius sit, princeps est et naturâ et ordine et utilitate: naturâ quidem, ut rerum cognitionem afferens, ordine, ut in illis et simul cum illis exsistens quorum est monstrator, utilitate, ut securitatis et salutis iis a quibus cognoscitur sequester. Sed pro veritate sermo naturâ et potestate inferior est, nam minus est mendacium redarguere quam veritatem confirmare; etiam ordine posterior est, nam vim suam depromit adversus eos qui falsis opinionibus detinentur: falsa autem opinio ex superiecto semine et corruptione orta est. Sed tamen, quamvis haec ita se habeant, saepe praemittitur fitque interdum utilior, quippe quum eruat et ante expurget obstrepentem nonnullis incredulitatem et insidentem iis qui recentes accessere dubitationem vel falsam opinionem. Atque ad eumdem quidem uterque sermo finem refertur: ad pietatem enim refertur tum qui mendacium arguit tum qui veritatem confirmat: non tamen omnino idem sunt, sed hic [est] necessarius, ut dixi, omnibus credentibus ac veritatis et salutis suae curam gerentibus, iste interdum nonnullis et adversus nonnullos est fructuosior. Atque haec quidem summatim dicta sint ad recordationem superiorum. Veniendum est autem ad propositum, ac demonstran-

γὰρ περὶ τῆς ἀληθείας λόγος, ἀναγκαῖος ὢν πᾶσιν ἀνθρώποις πρὸς ἀσφάλειαν καὶ σωτηρίαν. — Par. 3 et Clar. 2 ἅπασι pro πᾶσι. Arg. πᾶσιν, ὡς ἔφην, τοῖς πιστ.

20. *ἰδίας*] Deest Par. 3 et Clar. 2. Caeteri agnoscunt; etiam Ms. Vall.: *suae salutis*. Deinde Clar. 2 χρειοδέστερος.

21. *Ἰτέον δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον* etc.] Iam Athenagoras ad alteram tractatus partem transit (n. 5), in qua demonstrat veritatem resurrectionis. Cf. c. 1. n. 11. Scholion in marg. Par. 1: Ὅτι ἀληθὴς ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγος δείκνυται ἀπὸ τούτων· ἀπὸ τῆς αἰτίας, καθ' ἣν καὶ δι' ἣν γέγονεν ἄνθρωπος καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον [c. 12—13], [exciderunt, ob repetitum ἀπὸ τῆς, fere haecce: ἀπὸ τῆς κοινῆς ἀνθρώπων φύσεως (c. 14—17),] ἀπὸ τῆς τοῦ ποιήσαντος κρίσεως, καθ' ὃν ἕκαστος ἔζησε χρόνον καὶ καθ' οὓς ἐπολιτεύσατο νόμους [c. 18—23]. Accedit (cf. c. 13 fin., c. 14. n. 1) quartum argumentum: ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ βίου (c. 24—25).

τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον ἀπό τε τῆς αἰτίας αὐτῆς, [22]καθ'
ἣν καὶ δι' ἣν ὁ πρῶτος γέγονεν ἄνθρωπος οἵ τε μετ' ἐκεῖνον,
εἰ [23]καὶ μὴ κατὰ τὸν ὅμοιον γεγόνασι τρόπον, ἀπό τε τῆς κοι-
νῆς πάντων ἀνθρώπων ὡς ἀνθρώπων φύσεως, ἔτι δὲ ἀπὸ τῆς
τοῦ ποιήσαντος ἐπὶ τούτοις κρίσεως, καθ' ὅσον ἕκαστος ἔζησε D
χρόνον καὶ καθ' οὓς ἐπολιτεύσατο νόμους, ἣν οὐκ ἄν τις
ἀμφισβητήσειεν [24]εἶναι δικαίαν.

12. [1]Ἔστι δὲ ὁ μὲν ἀπὸ τῆς αἰτίας λόγος, ἐὰν ἐπισκοπῶ-
μεν [2]πότερον ἁπλῶς καὶ μάτην γέγονεν ἄνθρωπος ἤ τινος ἕνε-
κεν· εἰ δέ [3]τινος ἕνεκεν, πότερον ἐπὶ τοῦτο γενόμενον [4]αὐτὸ
τὸ ζῆν καὶ διαμένειν καθ' ἣν ἐγένετο φύσιν ἢ διὰ χρείαν τινός·
[5]εἰ δὲ κατὰ χρείαν, ἤτοι τὴν αὐτοῦ τοῦ ποιήσαντος ἢ ἄλλου
τινὸς τῶν αὐτῷ προσηκόντων καὶ πλείονος φροντίδος ἠξιωμέ-
νων. [6]Ὃ δὴ καὶ κοινότερον σκοποῦντες εὑρίσκομεν ὅτι πᾶς
εὖ φρονῶν καὶ λογικῇ κρίσει πρὸς τὸ ποιεῖν τι κινούμενος οὐ- 52
δὲν ὧν κατὰ πρόθεσιν ἐνεργεῖ ποιεῖ μάτην, ἀλλ' ἤτοι τῆς ἰδίας
ἕνεκεν χρήσεως ἢ διὰ χρείαν ἄλλου τινὸς ὧν πεφρόντικεν ἢ δι'
αὐτὸ τὸ γινόμενον, [7]ὁλκῇ τινι φυσικῇ καὶ στοργῇ πρὸς τὴν
αὐτοῦ γένεσιν κινούμενος· [8]οἷον (λεγέσθω γὰρ δι' εἰκόνος τινός,

22. καθ'] Aet. καὶ. Idem postea ὅτι pro οἵ τε.

23. καὶ] Deest Clar. 2. Articulum τὸν ante ὅμοιον Nannius non suppeditat; Par. 3. Clar. 2. Aet. τὸ.

24. εἶναι] Clar. 2 μὴ εἶναι.

1. Ἔστι δὲ κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ἀπὸ τῆς αἰτίας· εἰ μὴ μάτην γέγονεν, ἀλλά τινος ἕνεκεν· καὶ εἴ τινος [sc. ἕνεκεν], ἐπὶ τὸ ζῆν μόνον καὶ διαμένειν ἢ διὰ χρείαν τινός, αὐτοῦ τοῦ ποιήσαντος ἢ ἄλλου τῶν τῷ ποιήσαντι προσηκόντων.

2. πότερον] Aet. πρότερον. — Respicit (Rechenb.) notam philosophorum regulam, „deum et naturam nihil frustra facere", hoc est semper finem agendi habere propositum. Igitur homini sapienti non fit verisimile deum, qui mundum hominis causa creavit, eumdem non ad altiorem finem, quam qui in hac vita obtinetur, produxisse. Cf. Nemes. De nat. hom. c. 1 (ed. Oxon.) p. 27 sqq.

3. τινος] Aet. τινὲς, et posthac πρότερον pro πότερον (n. 2).

4. αὐτὸ] Omisit Morell. mendose. Par. 3 et Clar. 2 ἐπὶ τούτῳ (cf. n. 14 et c. 14. n. 6) γενόμενον αὐτὸν ζῆν. — Commode abesset γενόμενον. Cf. c. 3. n. 16. Sed noli eiicere. Nos: „ob er ein gerade zum Leben geschaffenes Wesen sei." Fortasse autem legendum γε-

dum veram esse de resurrectione doctrinam tum ex ipsa causa, secundum quam et propter quam primus homo conditus est eiusque posteri, etsi eodem modo conditi non fuerunt, tum ex communi natura omnium hominum quatenus hominum, tum etiam ex futuro creatoris de hominibus iudicio, ad totum eorum vitae tempus atque ad vivendi rationem accommodato, quod quidem iustum esse nemo dubitaverit.

12. Ratio autem ex causa deducitur, si consideremus utrum temere et frustra factus homo fuerit an aliquam ob causam; si quam ob causam, utrum ad hoc ipsum ut vivat et in qua factus est naturâ perseveret an ad usum alterius; si ad usum alterius, vel ad ipsius creatoris vel ad alterius cuiuspiam eorum qui ad deum pertinent et maiori cura ab eo dignantur. Quod quidem etiam dum latius consideramus, invenimus quicumque sanae mentis est et rationis iudicio ad aliquid faciendum movetur, eum nihil ex iis quae ex animi proposito facit frustra facere, sed aut ad suum usum aut in eorum gratiam quorum curam gerit aut propter ipsum opus, cuius ad effectionem naturali quadam propensione et amore impellitur: veluti (utamur enim quadam similitudine, ut per-

*νόμενος* (c. 11. n. 13 al.) aut, quod praetuleris, *γέγονεν μόνον*.

5. *εἰ ... ἢ ἄ. τινὸς*] Haec omnia in Arg. negligentiâ librarii omissa: ob repetitum *τινός*. Part. *ἢ* ante *χρείαν* non agnoscit Aet. Deinde Dechair. vitiose *τῶν αὐτῶν* (pro *αὐτῷ*) *προσηκόντων*.

6. *Ὃ δὴ καὶ κοινότ. σκοπ. κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ἀπόδοσις πρὸς ἕκαστον. Ὅτι οὐ μάτην εὖ φρονῶν τις καὶ σοφὸς ποιεῖ τι· καὶ τούτου παραδείγματα·* [Par. 2 *καὶ τὰ τοῦ παραδείγματος·*] *καὶ ἀπὸ τῶν περὶ ἡμᾶς παραδειγμάτων ἐπάνοδος πρὸς θεὸν τὸν ὑπὲρ πᾶσαν σοφίαν καὶ μηδέ τινος προσδεῆ· ἵνα διὰ τοῦτο φῶμεν ἄνθρωπον ποιῆσαι αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲ διά τινα τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων χρείαν, οὐ τῶν μειζόνων, οὐ τῶν καταδεεστέρων. Διὰ γὰρ τὴν ἰδίαν χρείαν καὶ διαμονὴν διὰ ἀγαθότητα τοῦ παράγοντος ὑφίσταται ἕκαστον τῶν λόγῳ διοικουμένων, οὐχὶ δι' ἄλλου χρείαν.*

7. *ὁλκῇ ... στοργῇ*] Par. 3 et Clar. 2 *ὁλικῇ τινι καὶ φυσικῇ στοργῇ*. Mox in Clar. 2 *τὴν* abest, sed a manu altera in marg. notatum.

8. *οἷον*] Rechenberg. *οἶται*, compendio editionis Gesn.-Stephan.

ἵνα σαφὲς γένηται τὸ προκείμενον) ἄνθρωπος ποιεῖ μὲν οἶκον
διὰ τὴν [9] ἰδίαν χρείαν, ποιεῖ δὲ βουσὶ καὶ καμήλοις ἢ τοῖς
ἄλλοις ζώοις, ὧν ἐστιν ἐνδεής, τὴν ἑκάστῳ τούτων ἁρμόζουσαν
[10] σκέπην, οὐκ ἰδίας ἕνεκεν χρήσεως [11] κατὰ τὸ φαινόμενον,
ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ τέλος διὰ τοῦτο, κατὰ δὲ τὸ προσεχὲς διὰ B
τὴν τούτων ὧν πεφρόντικεν [12] ἐπιμέλειαν· ποιεῖται δὲ [13] καὶ
παῖδας οὔτε διὰ χρείαν ἰδίαν οὔτε δι' ἕτερόν τι τῶν αὐτῷ προσ-
ηκόντων, ἀλλ' ἐπὶ [14] τῷ εἶναί τε καὶ διαμένειν καθ' ὅσον οἷόν
τε τοὺς ὑπ' αὐτοῦ [15] γεννωμένους, τῇ τῶν παίδων καὶ τῶν
[16] ἐγγόνων διαδοχῇ τὴν ἑαυτοῦ τελευτὴν παραμυθούμενος καὶ
[17] ταύτῃ τὸ θνητὸν ἀπαθανατίζειν οἰόμενος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
ὑπὸ τούτων. Ὁ μέντοι θεὸς οὔτ' ἂν μάτην ἐποίησε τὸν ἄν-
θρωπον· ἔστι γὰρ σοφός, οὐδὲν δὲ σοφίας ἔργον μάταιον· οὔτε
διὰ χρείαν ἰδίαν· παντὸς γάρ ἐστιν ἀπροσδεής. Τῷ δὲ μηδε- C
νὸς δεομένῳ τὸ παράπαν [18] οὐδὲν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων
συντελέσειεν ἂν εἰς χρείαν ἰδίαν. Ἀλλ' [19] οὐδὲ διά τινα τῶν ὑπ'
αὐτοῦ γενομένων ἔργων ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον. Οὐδὲν γὰρ [20] τῶν
λόγῳ καὶ κρίσει χρωμένων οὔτε τῶν μειζόνων οὔτε τῶν κατα-
δεεστέρων γέγονεν ἢ γίνεται πρὸς ἑτέρου χρείαν, ἀλλὰ διὰ τὴν
ἰδίαν αὐτῶν τῶν γενομένων ζωήν τε καὶ διαμονήν. Οὐδὲ γὰρ
ὁ λόγος εὑρίσκει τινὰ χρείαν τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως αἰ-
τίαν, τῶν μὲν ἀθανάτων ἀνενδεῶν ὄντων καὶ μηδεμιᾶς μηδα-
μῶς παρ' ἀνθρώπων συντελείας πρὸς τὸ εἶναι δεομένων, τῶν D
δὲ ἀλόγων ἀρχομένων κατὰ φύσιν [21] καὶ τὰς πρὸς ὃ πέφυκεν

deceptus. Dixin' ego vobis coryphaeum editorum esse hunc? Exulat γὰρ post λεγέσθω ab Aet.

9. ἰδίαν] Par. 3 et Clar. 2 οἰκείαν. Eadem commutatio c. 2. n. 18, c. 15. n. 27, Ps.-Iustin. Expos. rect. fid. c. 2. n. 16 comparet.

10. σκέπην] Clar. 2 σκόπην (sic), altera vero manus in σκέπην mutavit.

11. κατὰ τὸ φαιν. etc.] Dechair.: „si secundum id quod primo intuitu apparet iudicemus, quanquam extremus finis ad ipsum referatur [διὰ τοῦτο = ἰδίας ἕν. χρήσεως], immediate vero [Nann.: „sed secundum proximam causam"] illorum gratia quorum curam gerit" [τ. ὧν πεφρόντ. = βοῶν κ. καμήλων κτλ.].

12. ἐπιμέλειαν] Aet. ἐπιμελείας.

13. καὶ] Deest in Aet. et apud Nannium.

14. τῷ] Arg. τὸ, Aet. τῶν. Cf. c. 13. n. 6.

spicuum fiat id quod proponimus) facit quidem homo domum ad proprium usum, facit autem bobus et camelis caeterisque animalibus, quibus opus habet, conveniens cuique tectum, non ad proprium usum, si species attendatur, sin autem finis, ob hanc causam, sed proxime ob eorum studium quorum curâ tangitur; procreat vero etiam liberos non ad suum aut suorum usum, sed ut sint et quamdiu fieri poterit perseverent homines ex ipso geniti, liberorum et nepotum successione solatium mortis suae adhibens atque hoc modo id quod mortale est immortale effecturum se sperans. Atque haec quidem ab hominibus [fiunt]. Deus profecto nec frustra fecit hominem: est enim sapiens, nullum autem sapientiae opus inutile: nec ad proprium usum; nulla enim re indiget. Qui autem nulla omnino re indiget ei sua opera nihil attulerint ad proprium usum. Sed nec ob aliquam rerum a se creatarum condidit hominem. Nihil enim ex iis, quae ratione et iudicio utuntur, ad alterius sive superioris sive inferioris usum creatum est aut creatur, sed ad propriam eorum qui creantur vitam et perpetuitatem. Neque enim ratio invenit usum ullum qui causa sit hominum creationis, quippe quum immortales extra indigentiam omnem positi sint nec ullo egeant hominum subsidio ut exsistant, belluae autem naturâ subiectae sint et usus ad quos quaeque institutae

15. *γεννωμένους*] Clar. 1 *γενομένους*. Cf. c. 15. n. 7.

16. *ἐγγόνων*] Sic codd. msti; sed Duc. Mor. Mar. tacite mutarunt in *ἐκγόνων*. (Galland. *ἐγγόνων* reposuit.) Cf. Suppl. c. 23. n. 13.

17. *ταύτῃ*] Aet. *ταύτην*. Aeschylus in Agam. v. 753 sq. *μέγαν φωτὸς ὄλβον* dicit *τεκνοῦσθαι μηδ᾽ ἄπαιδα θνήσκειν*, quia scilicet liberi parentum memoriam conservant (Rechenb.)

18. *οὐδὲν*] In Par. 3 et Clar. 2 additur *ἂν* particula, quae in reliquis codd. mstis et editis paullo post legitur.

19. *οὐδὲ*] Aet. *οὐδὲν*. Mox idem *ἐπ᾽* pro *ὑπ᾽*. Porro pro *γενομένων ἔργων* habet *γενόμενον ἔργον*. Par. 3 et Clar. 2 non *ἐποίησε τὸν* sed *ἐποίησεν*, absque *τὸν*.

20. *τῶν*] Aet. et Nannius *τῷ*. Apud eosdem deest *τῶν* ante *καταδεεστέρων*.

21. *καὶ . . . πεφυκότων*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Τὸ*

ἕκαστον χρείας ἀνθρώποις ἀποπληρούντων, ἀλλ' οὐκ αὖ τού-
τοις χρῆσθαι πεφυκότων· θέμις γὰρ οὔτε ἦν οὔτε [22] ἐστὶ τὸ
ἄρχον καὶ ἡγεμονοῦν ὑπάγειν εἰς χρῆσιν τοῖς ἐλάττοσιν, ἢ τὸ
λογικὸν ὑποτάττειν ἀλόγοις, οὖσι πρὸς τὸ ἄρχειν ἀνεπιτηδείοις.
Οὐκοῦν εἰ μήτε ἀναιτίως καὶ μάτην γέγονεν ἄνθρωπος (οὐδὲν
γὰρ τῶν ὑπὸ [23] θεοῦ γενομένων μάταιον, κατά γε τὴν τοῦ
ποιήσαντος γνώμην), μήτε χρείας ἕνεκεν αὐτοῦ [24] τοῦ ποιήσαν-
τος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ὑπὸ θεοῦ γενομένων ποιημάτων, εὔδη- 53
λον ὅτι κατὰ μὲν τὸν πρῶτον καὶ κοινότερον λόγον δι' ἑαυτὸν
καὶ τὴν ἐπὶ πάσης τῆς δημιουργίας θεωρουμένην ἀγαθότητα
καὶ σοφίαν ἐποίησεν ὁ θεὸς [25] τὸν ἄνθρωπον, κατὰ δὲ [26] τὸν
προσεχέστερον τοῖς γενομένοις λόγον διὰ τὴν αὐτῶν τῶν [27] γε-
νομένων ζωήν, οὐκ ἐπὶ μικρὸν ἐξαπτομένην, [28] εἶτα παντελῶς
σβεννυμένην. [29] Ἑρπετοῖς γάρ, οἶμαι, καὶ πτηνοῖς καὶ νηκτοῖς

ἑξῆς· οὐ πεφυκότων τούτοις χρῆσθαι, ἔμπαλιν τοῖς πρὸς χρῆσιν δεδομένοις χρείαν ἀποπληρούντων. Pro οὐκ αὖ codd. msti et editores habent οὐ τῶν. Excipias Maranum, qui articulum τῶν „sensu prorsus carentem" expunxit (itaque legit ἀλλ' οὐ τούτοις χρ.), atque Par. 1: qui primâ manu illam suppeditat lectionem quam textui equidem inserui. Licet particulam αὖ aut ad τούτοις (h. e. ἀνθρώποις) χρῆσθαι referre: „*sich ebenso dieser zu bedienen*, aut copulare cum ἀλλ' (frequens est δὲ αὖ) ad augendam vim oppositi: „*aber dagegen von der Natur nicht bestimmt.*" Cf. Matthiae. Ausf. gr. Gramm. (ed. 2) p. 1204, Herbst. ad Xenoph. Mem. Socr. I. c. 2. §. 12, Pape Lex. gr. T. I. p. 323. Pro χρείας Aet. χρείαν.

22. ἐστὶ] Arg. ἔσται. Deinde pro ὑποτάττειν Par. 2 τάττειν et Aet. ὑποτάττον.

23. θεοῦ] Arg. et Big. τοῦ θεοῦ.

24. τ. ποιήσ.] Aet. respuit. Illico pro ἢ Par. 3 et Clar. 2 μήτ' (sic), Arg. εἴτ'. Maranus: Similis ratiocinatio apud Clementem Alex., qui, postquam statuit hominem vel propter se creatum fuisse vel propter aliud, creatum propter aliud non fuisse sic probat: εἰ δὲ ἕνεκεν τῶν ἄλλων ὁ ἄνθρωπος αἱρετὸν γέγονεν, οὐκ ἄλλην αἰτίαν ἔσχε τοῦ ποιεῖν αὐτὸν ὁ θεὸς ἢ ὡς οὐκ ἄνευ αὐτοῦ οἷόν τε ὄντος τὸν μὲν γενέσθαι δημιουργὸν ἀγαθόν, τὸν (τοὺς) δὲ εἰς γνῶσιν ἀφικέσθαι θεοῦ. „Si propter alios homo res expetenda factus fuisset, non aliam deus habuisset causam illius creandi nisi quod absque illo fieri non potuisset ut deus quidem bonus opifex, illi vero ad dei cognitionem pervenirent." Id autem quam absurdum sit probantem audiamus Clementem. Οὐ γὰρ ἄλλως ἂν τὸ οὐ

sunt hominibus exhibeant, neutiquam vero ita comparatae sint ut hominibus utantur; fas enim neque fuit neque est id quod imperat et principatum tenet ad usum inferiorum deiicere, aut quod ratione utitur rebus rationis expertibus submittere, minime aptis ad imperandum. Quamobrem si nec sine causa et frustra creatus est homo (nihil enim inter divina opera inutile, quantum ad auctoris consilium spectat), nec ob usum ipsius creatoris aut alterius cuiuspiam rei a deo conditae, liquet deum, si prima et latius patens consideretur ratio, propter seipsum et elucentem in omnibus ipsius operibus bonitatem et sapientiam adductum fuisse ut hominem faceret, si vero propior et ipsis [hominibus] creatis interior ratio spectetur, propter ipsorum creatorum vitam, quae quidem non ad breve tempus succendatur, postea omnino exstinguatur. Reptilibus enim, opinor, et volatilibus

*ἕνεκεν ἄνθρωπος γέγονεν ἐποίησεν ὁ θεός, εἰ μὴ ἄνθρωπος ἐγεγόνει· καὶ ἣν* (leg. *ἦν*) *εἶχεν ἐναποκεκρυμμένην ἰσχὺν τῷ βούλεσθαι ὁ θεός, διὰ τῆς ἔξωθεν τοῦ* (leg. *τὸ*) *πεποιηκέναι προσανεπλήρωσεν δυνάμεως, λαβὼν παρὰ ἀνθρώπου ὃ πεποίηκεν* (leg. *ὃς πεποίηκεν* vel *ὁ πεποιηκὼς*) *ἄνθρωπον, καὶ ὃν εἶχεν εἶδεν* (leg. *καὶ οὐκ ἦν εἰπεῖν· εἶπεν*) *καὶ γέγονεν ὃ ἠθέλησεν· οὐδὲν δὲ ὃ μὴ δύναται θεός. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα, ὃν πεποίηκεν ὁ θεός, δι' αὐτὸν αἱρετόν ἐστιν.* „Neque enim illud propter quod homo factus fuisset facere deus potuisset aliter, nisi homo factus fuisset; sed si potentiam volendo suspensam et reconditam habuisset, opus suum per externam potentiam adimplevisset, ab homine accipiens hominis conditor, nec iam dicere possemus: dixit et factum est quod voluit. Quare homo, quem fecit deus, res est per se expetenda.“ Paedag. I. c. 3.

25. *τὸν*] Deest Arg.

26. *τὸν*] Arg. *τὸ*. Mox pro *λόγον* Aet. *λόγοις*.

27. *γενομένων*] Arg. *γεννωμένων* (n. 15).

28. *εἶτα*] Aet. *εἶναι*. Pro *σβεννυμένην*, quod in cunctis codd. mstis exstat, Nannius *συνεννυμένην* (sic, Aet. *συέννυμένην*, — $\upsilon = \beta$: Suppl. c. 30. n. 20, coll. Corp. Apoll. Vol. III. Proll. p. XVII) legit: unde Stephanus suo arbitratu *συνεισβεννυμένην* effecit, id quod in omnes editiones transiit, excepta Maraniana ubi genuina reposita est lectio.

29. *Ἑρπετοῖς κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Οὐ γὰρ δι' ἑαυτὰ ταῦτα παρῆκται, ἀλλὰ τῆς ἑτέρων χρείας· διὸ καὶ τῆς αὐτῶν χρείας ἀχρειουμένης κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα οὐδὲ τῆς παλινζωΐας καταξιοῦται.*

ἢ καὶ κοινότερον εἰπεῖν πᾶσι τοῖς ἀλόγοις τὴν τοιαύτην ζωὴν B
[30] ἀπένειμεν ὁ θεός· [31] τοῖς δὲ αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς ἀγαλματοφο-
ροῦσι τὸν ποιητήν, νοῦν τε συνεπιφερομένοις καὶ λογικῆς κρί-
σεως μεμοιραμένοις, τὴν εἰς ἀεὶ διαμονὴν ἀπεκλήρωσεν ὁ ποιη-
τής, ἵνα γινώσκοντες τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν καὶ τὴν τούτου δύνα-
μίν τε καὶ σοφίαν, νόμῳ τε συνεπόμενοι καὶ δίκῃ, τούτοις συν-
διαιωνίζωσιν ἀπόνως οἷς τὴν προλαβοῦσαν ἐκράτυναν ζωήν, καί-
περ ἐν φθαρτοῖς καὶ γηΐνοις ὄντες σώμασιν. Ὁπόσα μὲν γὰρ
ἄλλου [32] του χάριν γέγονεν, παυσαμένων ἐκείνων ὧν ἕνεκεν γέ-
γονε, [33] παύσεται εἰκότως καὶ αὐτὰ τὰ γενόμενα τοῦ εἶναι, καὶ
οὐκ ἂν διαμένοι μάτην, ὡς ἂν μηδεμίαν [34] ἐν τοῖς ὑπὸ θεοῦ C
γενομένοις τοῦ ματαίου χώραν ἔχοντος· [35] τά γε μὴν δι' αὐτὸ τὸ
εἶναι καὶ [36] ζῆν καθὼς πέφυκε γενόμενα, ὡς αὐτῆς τῆς αἰτίας

30. *ἀπέν. ὁ θεός*] Sic codd. msti, Aet. excepto; is enim habet, ut etiam est in editis, *ἀπένειμε θεός*.

31. *τοῖς δὲ* etc.] „Denjenigen aber, welche den Schöpfer selbst im Bilde in sich tragen [*ἀγαλματοφορεῖν* verbum frequens Philoni], Verstand in sich haben und vernünftiger Urtheilskraft theilhaftig sind [c. 15: *νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις*], hat der Schöpfer die beständige Fortdauer als Loos zugetheilt, damit sie als ihren Schöpfer und seine Kraft und Weisheit erkennende, dem Gesetze und Rechte nachkommende, — sammt denjenigen (L e i b e r n) ohne Leid immerdar fortleben [den künftigen ewigen Aeon durchleben: verbum *συνδιαιωνίζειν* (Hesych. = *συνδιάγειν εἰς αἰῶνας*, c. 13 *συνδιαμένειν ἀεί*), minus usitatum, etiam cc. 15 et 25 comparet], mit welchen sie das vorhergegangene Leben überstanden haben, obwohl sie sich in vergänglichen und irdischen Leibern befanden.“ Wir geben zu, dass Athenagoras unter G o t t e s E b e n b i l d das gleich folgende *νοῦς καὶ λογικὴ κρίσις* verstand. *H. Thiersch* (loco Suppl. c. 25. n. 4 a me laudato p. 175). Ut Thierschius, *τ ο ύ τ ο ι ς* de corporibus accepit interpres Campidonensis: „und frei von allen Leiden fortwährend in den K ö r p e r n verbleiben.“ Maranus quomodo intellexerit non exposuit. Dechairius de corpore et anima explicuit, ex quibus homines constent: „cum i l l i s s u i p a r t i b u s feliciter in aeternitate perennent.“ Nannius reddidit: „una cum i l l i s v i r t u t i b u s feliciter in aeternitate perennent.“ Valla: „ut, procreatorem suum cognoscendo eiusdemque potentiam et sapientiam, legem sequantur et ius, q u i b u s c u m perpetuo sine labore sint.“ Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 137): „his, quibus hanc praesentem vitam sustentarunt,“ *ν ό μ ῳ* nempe *κ α ὶ*

et natatilibus vel, ut latius pateat quod dico, omnibus belluis eiusmodi vitam attribuit deus; qui vero ipsius creatoris simulacrum in seipsis ferunt, h. e. mente praediti et rationale iudicium sortiti sunt, iis perpetuitatem destinavit creator, ut creatorem suum eiusque potentiam et sapientiam cognoscentes, ac [eius] legi et iustitiae obsequentes, in iis perpetuo citra laborem permaneant quibus anteactam vitam fortiter toleraverunt, quamvis in terrenis et corruptioni obnoxiis essent corporibus. Quaecumque enim alterius causa creata sunt, illis quorum causa creata sunt non iam exstantibus, merito et ipsa esse desinent, nec frustra permanserint, proptera quod inter divina opera nihil sit loci rebus inutilibus; quae vero ob hanc ipsam causam creata sunt ut essent et vitam sibi convenientem degerent, quum ipsa causa colli-

*δίκῃ θεοῦ*, „ipsi quoque sint coaeterni." Quid igitur? Illud *τούτοις* ad verba antecedentia *γινώσκοντες κτλ.* spectat. Deus hominibus, quippe divina imagine (mente ac ratione) ornatis, perpetuitatem destinavit, ut una cum sive in cognitione ipsius, nec non una cum (aeterna ipsisque insita) dei lege ac iustitia sive in iis quae divinae legi iustitiaeque conveniunt custodiendis, in aeternum permaneant, idque *ἀπόνως*, quum anima in vita futura cum corpore corruptionis et perpessionis experte sit coniuncta (c. 10. p. 50 A. coll. c. 3. p. 43 C). De sententia cf. c. 13. p. 54 B, c. 15. p. 57 A, c. 25. p. 68 A. hocque loco observata. Pro *συνεπιφερομένοις* Par. 3 et Clar. 2 *ἐπιφερομένοις*. Pro *μεμοιραμένοις* Arg. *μεμοιρασμένοις*. Tres illi codd. msti *ἀπεκλήρωσεν ὁ ποιήσας*. Particulam *τε*, ante *καὶ σοφίαν*, Par. 2. Aet. et Nannius praetermiserunt. Aet. *σοφίας*, non *σοφίαν*.

Post *τούτοις*, ante *συνδιαιωνίζ.*, editores (excepto Marano) addunt incommode voculam *δὲ*: quam, quum ab omnibus absit codd. mstis praeter Aet., expunxi.

32. *του*] Aet. *ποῦ*. Pro *γέγονεν* Aet. *γέγονε* (n. 41). Cf. Suppl. c. 1. n. 2.

33. *παύσεται*] Arg. *παύεται*. Deinde Aet. *τὰ* ante *γενόμενα* omittit. Intelligitur sententia, *παύσεται... τοῦ εἶναι*, ex finis genio, quo sublato res ipsa etiam quae propter finem est desinere putatur (Rechenb.).

34. *ἐν*] Exulat ab Aet.; item *τοῦ* ante *ματαίου*.

35. *τά γε μὴν κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ὡς ἄνθρωπος καὶ αἱ νοεραὶ πᾶσαι* [deest haec vox in Par. 2] *οὐσίαι· διὰ γὰρ τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὰς γεγόνασιν, οὐκ ἄλλον χάριν, ὡς τὰ βοτὰ* [Par. 1 *βωτὰ*] *πάντα καὶ νηκτά*.

36. *ζῆν*] Mor. Duc. Mar. *ζωήν*, citra auctoritatem codd. mstorum.

τῇ φύσει συνειλημμένης καὶ κατ' αὐτὸ μόνον τὸ εἶναι θεωρουμένης, [37] οὐδεμίαν οὐδέποτε δέξαιτ' ἂν τὴν τὸ εἶναι παντελῶς ἀφανίζουσαν αἰτίαν. Ταύτης δὲ ἐν τῷ εἶναι πάντοτε θεωρουμένης, δεῖ σώζεσθαι πάντως καὶ τὸ γενόμενον ζῶον, ἐνεργοῦν τε καὶ πάσχον ἃ πέφυκεν, ἑκατέρου τούτων ἐξ ὧν γέγονε τὰ παρ' [38] ἑαυτοῦ συνεισφέροντος, καὶ τῆς μὲν ψυχῆς οὔσης τε καὶ διαμενούσης ὁμαλῶς ἐν ᾗ γέγονε φύσει, καὶ [39] διαπονούσης ἃ D
πέφυκεν (πέφυκε δὲ ταῖς τοῦ σώματος [40] ἐπιστατεῖν ὁρμαῖς καὶ τὸ προσπίπτον ἀεὶ τοῖς προσήκουσι κρίνειν καὶ μετρεῖν κριτηρίοις καὶ μέτροις), τοῦ δὲ σώματος κινουμένου κατὰ φύσιν πρὸς ἃ [41] πέφυκεν, καὶ τὰς ἀποκληρωθείσας αὐτῷ δεχομένου μεταβολάς, μετὰ δὲ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ [42] τὰς ἡλικίας ἢ κατ' εἶδος ἢ μέγεθος τὴν ἀνάστασιν. [43] Εἶδος γάρ τι μεταβολῆς, καὶ πάντων ὕστατον, ἡ ἀνάστασις ἥ τε τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον περιόντων ἔτι πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολή.

13. Ἐπὶ δὲ τούτοις [1] τεθαῤῥηκότες, οὐ μεῖον ἢ τοῖς ἤδη 54
γενομένοις, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἐπισκοποῦντες φύσιν, τήν τε μετ' ἐνδείας καὶ φθορᾶς ζωὴν στέργομεν, ὡς τῷ παρόντι βίῳ προσήκουσαν, καὶ τὴν ἐν ἀφθαρσίᾳ διαμονὴν ἐλπίζομεν βεβαίως· ἣν οὐ [2] παρ' ἀνθρώπων ἀναπλάττομεν μάτην, ψευδέσιν ἑαυτοὺς βουκολοῦντες ἐλπίσιν, ἀπλανεστάτῳ δὲ πεπιστεύκαμεν ἐχεγγύῳ, τῇ τοῦ δημιουργήσαντος ἡμᾶς γνώμῃ, καθ' ἣν ἐποίησεν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς [3] ἀθανάτου καὶ σώματος, νοῦν τε συγκατεσκεύασεν αὐτῷ καὶ νόμον ἔμφυτον ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ φυλακῇ τῶν B
παρ' αὐτοῦ [4] δεδομένων, ἔμφρονί τε βίῳ καὶ ζωῇ λογικῇ προσ-

37. οὐδεμίαν] Deest in Par. 3 et Clar. 2. Postea Aet. δέξετ'.

38. ἑαυτοῦ] Nann. τοῦ addit.

39. διαπ.] In Arg. antiqua manus supra π posuit κ, διακονούσης ut legeretur. Clar. 2 πέφυκε, non πέφυκεν (n. 32).

40. ἐπιστατεῖν] Aet. ἐπιστάντων. Hinc (Rechenb.) anima a Chrysostomo Homil. 99 vocatur δέσποινα scil. τοῦ σώματος. Cicero De offic. I. c. 28: „Duplex est enim vis animorum atque natura: una pars in appetitu posita est, quae est ὁρμη graece, quae hominem huc et illuc rapit; altera in ratione, quae docet et explanat quid faciendum fugiendumve sit. Ita fit ut ratio praesit, appetitus obtemperet.“

41. πέφ.] Clar. 2 πέφυκε, sine ν (n. 39).

42. τὰς] Arg. τῆς.

gata sit cum natura et in sola exsistendi ratione posita, iis nihil unquam possit accidere cur omnino esse desinant. Sed quum haec causa [ob quam creata sunt] semper exsistendi ratione spectetur, necesse est omnino ad perpetuitatem animal ita creatum servari, ea agens et patiens quae ipsius naturae congruunt, duabus partibus, ex quibus constat, id quod suum cuiusque est in medium afferentibus: ita ut anima aequabiliter in qua condita est naturâ exstet et permaneat, ac munus sibi congruum administret (est autem proprium eius munus corporis appetitus regere et quidquid usquam inciderit id aptis diiudicare et metiri iudiciis et mensuris), corpus autem secundum naturam ad ea quae congruunt moveatur, et destinatas sibi mutationes accipiat, cum caeteris, quae ad aetatem aut formam aut magnitudinem pertinent, etiam resurrectionem. Est enim species quaedam mutationis, eaque omnium postrema, resurrectio et eorum qui tunc temporis adhuc supererunt in melius immutatio.

13. His autem rebus confidentes, non minus quam iis quae iam evenerunt, et propriam naturam considerantes, quum obnoxiam egestati et corruptioni vitam diligimus, ut praesenti aevo convenientem, tum immunem a corruptione perpetuitatem constanter speramus; quam non ex hominum commentis somniamus, falsa spe nobismetipsis illudentes, sed certissimo fideiiussori credimus, conditoris nostri consilio, quod is intendit quum hominem ex anima immortali et corpore constituit, ac mente et lege insita eum instruxit ad conservationem et custodiam eorum quae ab ipso, vitae sa-

43. *Εἶδος κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: "Ο καὶ Παῦλος ὁ θεῖός φησιν· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ [deest δὲ in Par. 2] ἀλλαγησόμεθα. Cf. 1 Cor. 15, 51—53.

1. *τεθαῤῥηκότες*] Ita codd. msti; excipias Par. 2 et Act., qui, ut editt. praeter Maran., *τεθαῤῥηκότων* habent et distinguunt: ... *μεταβολή· ἐπὶ δὲ ... ἤδη γενομένοις. καὶ τὴν κτλ.* Nannius *γενομένης* pro *γενομένοις*.

2. *παρ'*] Clar. 2 *παρά*.

3. *ἀθανάτου*] Par. 3 et Clar. 2 *ἀσωμάτου*.

4. *δεδομένων*] Arg. et Big. *διδομένων*. (c. 15. n. 27).

ηκόντων, εὖ εἰδότες ὡς οὐκ ἂν [5]τοιοῦτον κατεσκεύασε ζῶον καὶ πᾶσι τοῖς πρὸς διαμονὴν ἐκόσμησεν, εἰ μὴ διαμένειν ἐβούλετο τὸ γενόμενον. Εἰ τοίνυν ὁ τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸς ἐποίησεν ἄνθρωπον ἐπὶ [6]τῷ ζωῆς ἔμφρονος μετασχεῖν, καὶ γενόμενον θεωρὸν [7]τῆς τε μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ καὶ [8]τῆς ἐπὶ πᾶσι σοφίας τῇ τούτων συνδιαμένειν [9]ἀεὶ θεωρίᾳ, κατὰ τὴν ἐκείνου γνώμην [10]καὶ καθ' ἣν εἴληχε φύσιν, ἡ μὲν τῆς γενέσεως αἰτία C
πιστοῦται τὴν εἰς ἀεὶ διαμονήν, ἡ δὲ διαμονὴ τὴν ἀνάστασιν, [11]ἧς χωρὶς οὐκ ἂν διαμείνειεν ἄνθρωπος. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων εὔδηλον ὡς τῇ τῆς γενέσεως αἰτίᾳ καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ ποιήσαντος δείκνυται σαφῶς ἡ ἀνάστασις. Τοιαύτης δὲ τῆς αἰτίας οὔσης, καθ' ἣν εἰς τόνδε [12]παρῆκται τὸν κόσμον ἄνθρωπος, ἀκόλουθον [13]ἂν εἴη τὸν τούτοις κατὰ φύσιν ἢ καθ' εἱρμὸν ἑπόμενον διασκέψασθαι λόγον· [14]ἕπεται δὲ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῇ μὲν αἰτίᾳ τῆς γενέσεως ἡ τῶν γεννηθέντων [15]ἀνθρώπων φύσις, τῇ δὲ φύσει τῶν γενομένων ἡ τοῦ ποιήσαντος ἐπὶ τούτοις δικαία κρίσις, τούτοις τε πᾶσι τὸ τοῦ βίου τέλος. Ἐξη- D
τασμένων δὲ ἡμῖν [16]τῶν προτεταγμένων ἐπισκεπτέον ἑξῆς τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν.

14. [1]Ἡ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἢ τῶν ὁπωσοῦν εἰς ἐξέτασιν προβαλλομένων ἀπόδειξις, τὴν ἀπλανῆ τοῖς λεγομένοις

5. τοιοῦτον] Aet. τοῦτον. Mox τοῖς apud Nann. desideratur.

6. τῷ] Nann. τό. Cf. c. 12. n. 14 et c. 14. n. 6. — Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ὅτι ἔμφρον ἐποίησε ζῶον, θεωρὸν τῆς ἀνυπερβλήτου σοφίας αὐτοῦ. Cf. c. 12. n. 31.

7. τῆς τε] Nann. τῆσδε.

8. τῆς] Nann. et Aet. τοῖς. Mox pro πᾶσι Par. 3 et Clar. 2 ταύτης.

9. ἀεὶ] Deest apud Nannium. Arg. Par. 3. Clar. 2 θεωρίᾳ συνδιαμένειν ἀεί.

10. καὶ] Clar. 2 καὶ οὐ.

11. ἧς] Aet. ᾗ. Paullo ante Nannius τὴν omisit. Tum Aet. διαμείνειν ἐν ἀνθρώποις pro διαμείνειεν ἄνθρωπος.

12. παρῆκται] Deest Arg.

13. ἂν] Nann. δ' ἄν.

14. ἕπεται κτλ.] Cf. c. 11 fin., ibique n. 21.

15. ἀνθρ.] Nann. τῶν ἀνθρ. Mox supra γενομένων in Arg. alterum ν scriptum est (c. 14. n. 12, c. 15. n. 7, Suppl. c. 10. n. 10); scriba imperite mutare voluit in γεννωμένων.

16. τῶν προτεταγμένων] Nempe quae sunt de causa ob quam homo creatus (c. 12 sq.).

1. Ἡ τῶν τῆς ἀλ. κτλ.] Scho-

pienti et rationis participi congruentia, sunt data: probe intelligentes futurum non fuisse ut eiusmodi fingeret animal et omnibus ad perpetuitatem rebus ornaret, nisi hoc opus voluisset permanere. Si igitur huiusce universitatis opifex hominem creavit ut sapientis vitae particeps esset, et ipsius magnificentiae et elucentis in omnibus sapientiae speculator factus in his semper contemplandis permaneret, secundum auctoris consilium et acceptam ab eo naturam, nascendi causa fidem facit perpetuitatis, perpetuitas autem resurrectionis, qua sine homo permanere non possit. Ex iis autem quae diximus liquet resurrectionem ex nascendi causa et consilio creatoris clare demonstrari. Quum ergo talis causa exstiterit, cur homo in huncce mundum induceretur, consentaneum est ut quae ex his naturâ aut ordine consequuntur consideremus: in hac autem [veritatis] investigatione sequitur nascendi causam hominum genitorum natura, hominum naturam iustum creatoris de iisdem iudicium, et haec omnia vitae finis. His autem, quae principem locum tenent, investigatis consideranda est deinceps hominis natura.

14. Veritatis dogmatum aut cuiuscumque rei ad investigandum propositae demonstratio, quae quidem indubitatis

lion in marg. Par. 1 et 2: *'Επανάληψις πλατυκωτέρα τῶν προεξητασμένων περὶ ἀναστάσεως λόγων· ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἀφορμῶν τῆς κατ' ἀρχάς φημι τῶν ἀνθρώπων εἰς τόνδε τὸν κόσμον προόδου καὶ τῶν μετὰ τὴν ἀρχὴν ἐπιγενομένων. 'Εν γὰρ τῷ εἰς ἐξέτασιν προτείνειν τὰ ἀπὸ τῆς* [ea vox deest in Par. 2] *κοινῆς καὶ φυσικῆς ἐννοίας, ἢ τῆς περὶ τὰ πρῶτα τῶν δευτέρων ἀκολουθίας (πρώτη δὲ ἡ γένεσις, ᾗτινι ἐπακολουθεῖ ἡ τῶν γενομένων ἀνθρώπων φύσις, ἔμφρων τε δημιουργηθεῖσα καὶ πρὸς ἀπεικόνισμα* [Par. 2 *καὶ προαπεικόνισμα*] *τοῦ πεποιηκότος τῷ ὑλικῷ τούτῳ αἰῶνι παρασχεθεῖσα, ἐφ' ᾧ λοιπῷ καὶ ἡ δικαία κρίσις συνεπιῤῥεῖ κατὰ τὸ ἀποκείμενον, τοῦδε τοῦ φθαρτοῦ βίου τέλος* [cf. c. 13. n. 14]), — *ἐν τοίνυν τῷ προτείνειν ταῦτα πρὸς ἐπισκοπὴν καὶ ἐξέτασιν τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ τῶν προτεθεωρημένων εἰσαγωγικώτερον, ἀκριβεστέρα καὶ θεωρικωτέρα ἐξέτασις*; — Codd. msti et editi textum deformarunt in hunc modum: ... *τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἢ διὰ τῶν τῆς ἀληθείας ... προβαλλομένων. ἡ ἀπόδειξις τὴν ἀπλανῆ ... πίστιν, ἥτις οὐκ*

ἐπιφέρουσα πίστιν, οὐκ ἔξωθέν ποθεν ἔχει τὴν ἀρχήν, οὐδ' ἐκ τῶν τισι δοκούντων ἢ [2] δεδογμένων, ἀλλ' ἐκ τῆς κοινῆς καὶ φυσικῆς ἐννοίας ἢ τῆς πρὸς τὰ πρῶτα τῶν δευτέρων [3] ἀκολουθίας. Ἢ γὰρ περὶ τῶν πρώτων [4] ἐστὶ δογμάτων, καὶ δεῖ μόνης ὑπο- 55
μνήσεως τῆς τὴν φυσικὴν ἀνακινούσης ἔννοιαν, ἢ περὶ τῶν κατὰ φύσιν ἑπομένων τοῖς πρώτοις [5] καὶ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας, καὶ δεῖ τῆς ἐπὶ τούτοις τάξεως, δεικνύντας τί τοῖς πρώτοις ἢ τοῖς προτεταγμένοις ἀκολουθεῖ κατ' ἀλήθειαν, ἐπὶ [6] τὸ μήτε τῆς ἀληθείας ἢ τῆς κατ' αὐτὴν ἀσφαλείας ἀμελεῖν, μήτε τὰ [7] τῇ φύσει τεταγμένα καὶ διωρισμένα συγχεῖν [8] ἢ τὸν φυσικὸν εἱρμὸν διασπᾶν. Ὅθεν οἶμαι [9] χρῆναι δίκαιον περὶ τῶν προκειμένων ἐσπουδακότας, καὶ κρίνειν ἐμφρόνως θέλοντας εἴτε γίνεται τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ἀνάστασις εἴτε μή, πρῶτον μὲν ἐπισκο- B
πεῖν καλῶς τῶν πρὸς τὴν τοῦδε δεῖξιν συντελούντων τὴν δύναμιν, καὶ ποίαν ἕκαστον εἴληχε χώραν, καὶ τί μὲν τούτων πρῶτον τί δὲ δεύτερον [10] τί δὲ τρίτον τί δὲ ἐπὶ τούτοις ὕστατον. Ταῦτα δὲ διαταξαμένους χρὴ [11] πρώτην μὲν τάξαι τὴν αἰτίαν τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως, τοῦτ' ἔστι τὴν τοῦ δημιουργήσαντος γνώμην καθ' ἣν ἐποίησεν ἄνθρωπον, ταύτῃ [12] δὲ προσφυῶς ἐπισυνάψαι τὴν τῶν γενομένων ἀνθρώπων φύσιν, [13] οὐχ ὡς τῇ τάξει δευτερεύουσαν, διὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι κατὰ ταὐτὸν

ἔξωθεν κτλ. Excipiendi Par. 1. 3. Clar. 2 et editio Maranea, in quibus genuina lectio est quam textui inserui. In Par. 1 ineptae mutationes istae: ἢ διὰ pro Ἡ, tum ἡ ante ἀπόδειξις (Aet. in marg. ἐξέτασις), denique ἥτις — supra lineam scriptae sunt.

2. δεδογμένων] Clar. 2 δεδομένων.

3. ἀκολουθίας] Par. 3 et Clar. 2 ἀκολουθείας. Sic iterum paullo post. — Ἡ φυσικὴ ἔννοια, *naturalis intellectus* (Nann.), *naturales notiones* (Dechair.), *naturalis ratio* (Maran.), = ὁ φυσικὸς λόγος c. 25. Comp. c. 17.

4. ἐστὶ] Aet. ἐστὶ δὲ. Cf. n. 15.

5. καὶ τῆς ... τί τοῖς πρώτοις] Haec omnia in Arg. negligentia librarii, ob repetitum πρώτοις, exciderunt.

6. τὸ] Id ex Par. 1 pro vulg. τῷ reposui. Ἐπὶ cum dat. et acc. saepe commutatur: c. 12. n. 4. Pro ἢ, quod sequitur, Par. 3 et Clar. 2 μήτε.

7. τῇ] Desideratur in Aet. Tum Arg. non συγχεῖν sed συγχωρεῖν.

8. ἢ τὸν φ. εἱρμ.] Aet. καὶ τὴν φ. εἱρμ. Est ὁ φυσ. εἱρμὸς i. q. antea ἡ φυσικὴ ἀκολουθία.

9. χρῆναι] Arg. et Par. 3 χρῆν, sed illic superscriptum αι. Stepha-

argumentis dicta confirmet, non forinsecus alicunde deducitur, aut ex iis quae nonnulli opinantur aut opinati sunt, sed ex communi et naturali ratione aut posteriorum ex prioribus consecutione. Vel enim de primis principiis agitur, et tum sola opus est admonitione ad naturalem notionem excitandam, vel de iis quae secundum naturam ex primis consequuntur ac de naturali serie, et tum opus est his in rebus ordinem adhibere, demonstrando quid primis vel principem locum tenentibus vere cohaereat, ut nec veritas aut veritatis tuta demonstratio negligatur, nec quae naturâ ordinata et distincta sunt confundantur aut naturalis series distrahatur. Unde arbitror oportere ut qui aequum ad propositam quaestionem studium afferunt, atque prudenter diiudicare volunt utrum futura sit nec ne humanorum corporum resurrectio, prae caeteris attente considerent quam vim habeant quae ad huius rei demonstrationem valent, et quem quaeque locum teneant, et quidem quid inter ea [sit] primum quid secundum quid tertium quid denique postremum. Atque in his disponendis primo loco statuenda est creationis hominum causa, id est consilium quod intendit creator quum hominem fecit, huic deinde convenienter subnectenda est creatorum hominum natura, non quod ordine posterior sit, sed quod

nus non dubitat quin auctor scripserit ἦν, per parenthesin οἶμαι addens: „*unde, opinor, par erat*“ —, nisi forte quis legat minus belle ὅθεν οἶμαι εἶναι δίκαιον. Sic Nannius: „quamobrem convenire arbitror.“ At vero, ut iam Maranus contra monuit, necesse non est quidquam immutare, modo illud δίκαιον referamus ad ἐσπουδακότας. Pariter alibi, e. g. c. 1: Ὅθεν οἶμαι δεῖν κτλ.

10. τί δὲ] Arg. Par. 3. Clar. 2 ἤ.

11. πρώτην] Par. 3 πρῶτον. De causa creationis exposuit c. 12 sq. Pro διαταξαμένους Aet. διαταξαμένου. Nannius τοῦτ' ἔστι (codd. msti), caeteri editt. τουτέστι.

12. δὲ] Morell. et Duc. mendose omiserunt: comparet in omnibus codd. mstis et respondet praegresso πρώτην (c. 1. p. 40 C). Tum supra γενομένων, id quod antecedenti τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως respondet (Suppl. c. 4. n. 10), in Arg. alterum ν positum est (c. 13. n. 15).

13. οὐχ] Deest in Aet. (Par. 2?) et apud Nannium; iam Stephanus (ex Par. 3) refinxit.

ἀμφοτέρων γενέσθαι τὴν κρίσιν, [14] κἂν ὅτι μάλιστα συνυπάρ- C
χωσιν ἀλλήλαις καὶ πρὸς τὸ προκείμενον τὴν ἴσην παρέχωνται
δύναμιν. [15] Διὰ δὲ τούτων, ὡς πρώτων καὶ τὴν ἐκ δημιουρ-
γίας ἐχόντων ἀρχήν, ἐναργῶς δεικνυμένης τῆς ἀναστάσεως, οὐ-
δὲν ἧττον καὶ διὰ τῶν τῆς προνοίας λόγων ἔστι λαβεῖν τὴν
περὶ ταύτης πίστιν, λέγω δὲ διὰ τῆς ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων
ὀφειλομένης κατὰ δικαίαν κρίσιν τιμῆς ἢ δίκης καὶ τοῦ κατὰ
τὸν ἀνθρώπινον βίον τέλους. Πολλοὶ γὰρ [16] τὸν τῆς ἀναστά-
σεως λόγον διαλαμβάνοντες τῷ τρίτῳ μόνῳ τὴν πᾶσαν ἐπήρει- D
σαν αἰτίαν, νομίσαντες τὴν αἰτίαν γίνεσθαι διὰ τὴν κρίσιν. Τοῦ-
το δὲ περιφανῶς δείκνυται ψεῦδος ἐκ τοῦ [17] πάντας μὲν ἀνί-
στασθαι τοὺς ἀποθνήσκοντας ἀνθρώπους, [18] μὴ πάντας δὲ κρί-
νεσθαι τοὺς ἀναστάντας· εἰ γὰρ μόνον τὸ κατὰ τὴν κρίσιν δί-
καιον τῆς ἀναστάσεως ἦν αἴτιον, ἐχρῆν δήπου τοὺς μηδὲν ἡμαρ-
τηκότας ἢ κατορθώσαντας μηδ' ἀνίστασθαι, [19] τοῦτ' ἔστι τοὺς

14. *κἂν ὅτι μάλιστα συνυπάρχωσιν ... παρέχωνται*] Nannius *καὶ μάλιστα* [Par. 2. Aet. Ms. Vall. *καὶ ὅτι μάλιστα*] *συνυπάρχουσιν* [Arg. *συνυπάρχουσαν*] ... *παρέχονται* [Clar. 2 *παρέχοντα*]. Veram lectionem Stephanus (cf. n. 13) reposuit.

15. *Διὰ δὲ τούτων*] H. e. 1⁰. *διὰ τῆς αἰτίας τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως καὶ* 2⁰. *διὰ τῆς τῶν γενομένων ἀνθρώπων φύσεως*. Cf. c. 11 fin. (n. 21) et c. 18 init. — Paullo post Arg. *οὐδὲν δὲ ἧττον*. Cf. n. 4.

16. *τὸν*] Clar. 2 *τό*. Mox pro *ἐπήρεισαν* (ab *ἐπερείδειν*), quod in omnibus reperitur codd. mstis (excepto Par. 2), omnes cum Nannio editores praeter Ducaeum et Maranum inepte *ἐπείρησαν* legunt. Tertium illud est iudicium dei super homines (c. 18 sqq.). Fuerunt qui solo hoc argumento resurrectionem omnino suffultam esse vellent. Quinam fuerint nescimus. Validissimum argumentum est Tertulliano, qui e. g. De resurr. carn. c. 14 dicit: „Haec erit tota caussa, imo necessitas resurrectionis, congruentissima scilicet deo destinatio iudicii: de cuius dispositione dispicias, an utrique substantiae humanae diiudicandae censura divina praesideat, tam animae quam et carni.“ Cf. Semisch *Justin d. Märt.* P. II. p. 136.

17. *πάντας*] Clar. 2 *πάντα*.

18. *μὴ πάντας δὲ*] Scil. *τοὺς κομιδῇ νέους παῖδας*. De infantibus prorsus recentibus iudicium non exerceri, neque remuneratorium neque condemnatorium, quia nihil unquam boni aut mali perpetraverint. Hunc loci sensum non perspexerunt Rechenbergius et Dechairius, quibus Clarisse (De Athenag. p. 111. n. 23) accedit.

19. *τοῦτ' ἔστι* usque *πάντας ἀνίστασθαι*] Haec omnia in Aet. et

utrumque simul diiudicari non possit, etiamsi quam maxime simul exsistant et ad propositam quaestionem par momentum afferant. His argumentis, ut principibus et a creatione repetitis, clare demonstratam resurrectionem non minus etiam rationibus ex providentia deductis licet confirmare, id est ex debitis unicuique homini iusto iudicio praemiis aut poenis et proposito vitae humanae fine. Multi enim de resurrectione disputantes ei argumento quod tertium est soli causam omnem assignarunt, resurrectionem fieri propter iudicium arbitrati. Id vero manifeste falsum ex eo demonstratur, quod homines qui moriuntur omnes quidem resurgant, non tamen qui resurgunt omnes iudicentur: nam si sola iudicii aequitas resurrectionis causa esset, oporteret profecto ut neque ii resurgerent qui nec mali quidquam egerunt nec

Ms. Vall. nec non apud Nannium desunt; omissionis causa cernitur in repetito *ἀνίστασθαι*. Eiusmodi errores saepenumero (in hoc ipso opere, cf. e. g. n. 5) commiserunt librarii. Iam Stephanus illa verba in textu reposuit, ope Par. 3: et firmantur caeteris codd. mstis. Satis inepte Dechairius, cui Gallandius videtur adstipulari, coniecit verba *τουτέστι* (sic vulgo legitur: cf. n. 11) *τοὺς κομιδῇ νέους παῖδας* expungenda esse; quae sequuntur, *τοὺς κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τελ.*, *καὶ αὐτοὶ* (infantes), ad ista clare respiciunt. Tum Nannius *τοὺς δὲ* habet, non *τούς τε*, id quod omnes codd. msti (etiam Act.) tuentur. Dein Act. non *τελευτήσαντας*, sed *τελευτήσαντε*. Denique pro *καὶ αὐτοὶ*, quod in Par. 1 est, cui favent Par. 3 et Clar. 2 ubi legitur tantum *αὐτοὶ*, exhibent Par. 2 et Act. ὃ (sic) *καὶ αὐτοὶ*, Act. et Nannius *οἱ* (sic) *καὶ αὐτοὶ*, Stephanus suo arbitratu *οἳ* (sic) *καὶ αὐτοὶ*, quam quidem scripturam reliqui editt. receperunt, praeter Maranum, qui *καὶ αὐτοὶ* scriptori reddidit. *Δικαιοῦσιν* = *probant*, Stephano monente; „*δικαιώματα* enim late aliquando pro quibusvis probationibus accipi, satis notum esse potest.“ Frustra idem vir doctus coniecit pro *ἐξὸν δὲ* legendum *ἐξὸν δὴ* aut *γε*. Prava quoque emendatione Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 138), quippe haud intelligens participium *ἐξὸν* absolute positum (Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* ed. 2. p. 1111 et Pape Lex. gr. T. I. p. 714) et falsa lectione *οἳ* ante *καὶ αὐτοὶ* vexatus, locum attentavit: ... *παῖδας· ἐξ ὧν δὲ ... τελευτήσαντας οἴονται, αὐτοὶ δικαιοῦσιν κτλ.*: transferens „*siquidem* autem omnes resurgere ... *existimant*, *(hoc ipso) ipsi (quoque)* probant“ etc.

κομιδῇ νέους παῖδας· ἐξὸν δὲ πάντας ἀνίστασθαι, τούς τε ἄλλους καὶ δὴ καὶ τοὺς κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τελευτήσαντας, καὶ αὐτοὶ δικαιοῦσιν ὡς οὐ διὰ τὴν κρίσιν ἡ ἀνάστασις γίνεται κατὰ πρῶτον λόγον, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ δημιουργήσαντος γνώμην 56
καὶ τὴν τῶν δημιουργηθέντων φύσιν.

15. [1]Ἀρκούσης δὲ καὶ μόνης τῆς ἐπὶ τῇ γενέσει τῶν ἀνθρώπων θεωρουμένης αἰτίας δεῖξαι τὴν ἀνάστασιν κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν ἑπομένην τοῖς διαλυθεῖσι σώμασι, δίκαιον ἴσως πρὸς μηδὲν ἀποκνῆσαι [2]τῶν προτεθέντων, ἀκολούθως δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰς ἐξ ἑκάστου τῶν ἑπομένων ἀφορμὰς ὑποδεῖξαι τοῖς ἐξ αὐτῶν συνιδεῖν μὴ δυναμένοις, καὶ [3]πρό γε τῶν ἄλλων τὴν τῶν γενομένων ἀνθρώπων φύσιν, ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἄγουσαν ἔννοιαν καὶ τὴν ἴσην παρέχουσαν περὶ τῆς ἀναστάσεως [4]πίστιν. B
[5]Εἰ γὰρ πᾶσα κοινῶς ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις ἐκ ψυχῆς ἀθανάτου καὶ τοῦ κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῇ συναρμοσθέντος σώματος ἔχει τὴν σύστασιν, καὶ μήτε τῇ φύσει τῆς ψυχῆς καθ' ἑαυτὴν μήτε τῇ φύσει τοῦ σώματος χωρὶς ἀπεκλήρωσε [6]θεὸς τὴν τοιάνδε γένεσιν ἢ τὴν ζωὴν καὶ τὸν σύμπαντα βίον, ἀλλὰ τοῖς ἐκ τούτων [7]γενομένοις ἀνθρώποις, ἵν' ἐξ ὧν γεννῶνται καὶ ζῶσι διαβιώσαντες εἰς ἕν τι καὶ κοινὸν καταλήξωσι τέλος, [8]δεῖ πάντως ἑνὸς ὄντος ἐξ ἀμφοτέρων ζώου, [9]τοῦ καὶ πάσχοντος ὁπόσα C
πάθη ψυχῆς καὶ ὁπόσα τοῦ σώματος, ἐνεργοῦντός τε καὶ πράττοντος ὁπόσα τῆς αἰσθητικῆς ἢ τῆς λογικῆς δεῖται κρίσεως,

1. Ἀρκούσης ... διαλ. σώμασι] Cf. c. 14.

2. τ. προτεθέντων] H. e. quae ad naturam hominum, iudicium dei super eos et finem vitae humanae pertinent.

3. πρό] Sic omnes codd. msti, atque Duc. Dech. Mar.; caeteri editt. πρός. Quaenam τὰ ἄλλα sint, patet ex nota praegressa.

4. πίστιν] Aet. ὡς πίστιν. Illud ὡς ortum ex praecedenti syllaba; cf. c. 5. n. 6.

5. Εἰ γὰρ πᾶσα κτλ.] Scholion in marg. Par 1 et 2: Ὅτι καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν ἀνθρώπων ὑπάρξεως [= φύσεως] ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν τῆς ἀναστάσεως χειραγωγούμεθα. Εἰ γὰρ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ὑπέστη ἄνθρωπος, ψυχῆς μὲν νοερᾶς, σώματος δὲ ὑλικοῦ, καὶ οὔτε μόνη ψυχὴ ἄνθρωπος, οὐ σῶμα ψυχῆς ἔρημον, ἀλλὰ [Par. 2 ἀλλὰ καὶ] τὸ ἐξ ἀμφοῖν σύγκριμα, ἀναγκαίως τοῦ τῇ φθορᾷ ὑποκειμένου διεφθορότος ἀναλαμβάνειν τοῦτο [Par. 2 τουτέστι]

boni, id est teneri admodum infantes; sed quum resurrectio concedatur quum caeteris omnibus, tum sane iis etiam qui in prima aetate mortui sunt, etiam ipsi argumento sunt resurrectionem non propter iudicium fieri, si primaria causa spectetur, sed propter conditoris consilium et rerum conditarum naturam.

15. Quamvis autem spectata in hominum creatione causa demonstrare vel sola possit resurrectionem naturali serie sequi dissoluta corpora, aequum tamen [est] ut nullam ex propositis rationibus defugiamus, sed convenienter iis quae diximus, his qui per se perspicere non possunt, demonstremus quid unaquaeque res ex aliis consequens, inprimis autem quid hominum natura, quae in eamdem notionem ducit nec minus valet ad adstruendam resurrectionem, habeat momenti. Nam si omnis communiter hominum natura ex anima immortali constat et corpore quod cum anima in creatione coniunctum fuit, ac neque naturae animae per seipsam aut corporis naturae separatim deus eiusmodi creationem aut vitam et totam vitae rationem destinavit, sed compositis ex utroque hominibus, ut, quibus ex rebus constant quum gignuntur et vivunt, cum iisdem ad unum aliquem et communem finem vitâ peractâ perveniant: necesse est omnino ut, quum unum sit ex utrisque animal, quod patitur quaecumque anima patitur et corpus, et quod operatur et perficit quaecumque sensuum aut rationis iudicio continentur, tota eiusmodi rerum

*τὸν ἀνακαινισμόν, ἵνα μὴ ἐξ ἡμισείας ἀλλ' ὁλόκληρος ἄνθρωπος τὴν ἐξ οὗ προῆλθεν εἰς ἀτελεύτητον λαμβάνοι διαμονήν.* Eodem argumento alii quoque patres usi sunt, quos laudavi ad Iustini Mart. De resurr. c. 8. n. 8 (Corp. Apoll. Vol. III). p. 234.

6. *θεὸς*] Clar. 2 *ὁ θεὸς*.

7. *γενομένοις*] Arg. *γεννωμένοις* et supra lineam *γενομένοις*. Frequens est utriusque vocabuli commutatio: cf. c. 5. n. 2, c. 12. n. 15. 27, c. 13. n. 15. Nannius *γενομένης*. Mox in Arg. supra *γεννῶνται* est *γίν* scriptum, ut *γίνονται* legatur: id quod evidenter habetur in ipso textu Par. 3 et Clar. 2.

8. *δεῖ*] Aet. *δή*.

9. *τοῦ καὶ*] Sic codd. msti et Maranus. Tantummodo Aet. et Nannius *τοῦ* omiserunt. Editores caeteri *καὶ τοῦ*, transpositis errore verbis.

πρὸς ἕν τι τέλος ἀναφέρεσθαι πάντα τὸν ἐκ τούτων εἱρμόν,
ἵνα πάντα καὶ διὰ πάντων [10] συντρέχῃ πρὸς μίαν ἁρμονίαν
καὶ τὴν αὐτὴν συμπάθειαν, ἀνθρώπου γένεσις, ἀνθρώπου
[11] φύσις, ἀνθρώπου ζωή, ἀνθρώπου πράξεις καὶ πάθη, καὶ
βίος καὶ τὸ τῇ φύσει προσῆκον τέλος. Εἰ δὲ μία τίς ἐστιν
ἁρμονία τοῦ ζώου παντὸς καὶ συμπάθεια, καὶ τῶν ἐκ ψυχῆς D
φυομένων καὶ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἐπιτελουμένων, ἓν εἶναι
δεῖ καὶ τὸ ἐπὶ πᾶσι [12] τούτοις τέλος. Ἓν δὲ τέλος ἔσται κατ'
ἀλήθειαν, τοῦ αὐτοῦ ζώου κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σύστασιν ὄντος,
οὗπέρ ἐστι τέλος [13] τὸ τέλος. Τὸ αὐτὸ δὲ ζῶον ἔσται [14] καθαρῶς, τῶν αὐτῶν ὄντων πάντων ἐξ ὧν [15] ὡς μερῶν τὸ ζῶον.
Τὰ αὐτὰ δὲ κατὰ τὴν ἰδιάζουσαν ἕνωσιν ἔσται, [16] τῶν διαλυθέντων πάλιν ἑνωθέντων πρὸς τὴν τοῦ ζώου σύστασιν. Ἡ δὲ
τῶν αὐτῶν ἀνθρώπων σύστασις ἐξ ἀνάγκης ἑπομένην δείκνυσι
τὴν τῶν νεκρωθέντων [17] καὶ διαλυθέντων σωμάτων ἀνάστασιν·
ταύτης γὰρ χωρὶς οὔτ' ἂν ἑνωθείη τὰ αὐτὰ μέρη κατὰ φύσιν 57
ἀλλήλοις, οὔτ' ἂν συσταίη τῶν αὐτῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις.
[18] Εἰ δὲ καὶ νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις πρὸς διάκρισιν νοητῶν, οὐκ οὐσιῶν μόνον ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ δόντος ἀγαθότητος καὶ σοφίας καὶ δικαιοσύνης, ἀνάγκη, διαμενόντων
ὧν ἕνεκεν ἡ λογικὴ δέδοται κρίσις, καὶ αὐτὴν διαμένειν [19] τὴν
ἐπὶ τούτοις δοθεῖσαν κρίσιν. Ταύτην δὲ διαμένειν ἀδύνατον,
μὴ τῆς δεξαμένης αὐτὴν καὶ τῆς ἐν οἷς ἐστι διαμενούσης φύσεως. Ὁ δὲ καὶ νοῦν καὶ λόγον δεξάμενός ἐστιν ἄνθρωπος, B
οὐ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν. Ἄνθρωπον ἄρα δεῖ τὸν ἐξ ἀμφοτέρων
ὄντα διαμένειν [20] εἰς ἀεί. Τοῦτον δὲ [21] ἀδύνατον διαμένειν, μὴ

10. συντρέχῃ] Clar. 2 συντέχῃ, Aet. προτρέχῃ, Nann. προστρέχῃ.

11. φύσις, ἀνθρώπου] Haec in Aet. desunt; Nannius autem in cod. suo legit, eademque praebent pariter omnes caeteri editores ac codd. msti. In interpunctione equidem codd. mstos secutus sum (etiam Ms. Vall. *hominis ortus*, *hominis natura*, etc.); editores vero omnes distinxerunt sic: συμπάθειαν ἀνθρώπου· γένεσις ἀνθρώπου, φύσις ἀ., ζωὴ ἀ., κτλ. Pro πράξεις Aet. et editt., praeter Maran., πρᾶξις (Nann. πράξις).

12. τούτοις] Deest Clar. 2.

13. τὸ τέλος] A Clar. 1 exulant.

14. καθαρῶς] I. q. κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σύστασιν.

series ad unum aliquem finem referatur, ut omnia et quidem in omnibus ad unum concentum eamdemque omnium affectionum societatem concurrant, hominis creatio, hominis natura, hominis vita, hominis actiones et perpessiones, vitae ratio et naturae conveniens finis. Quodsi unus aliquis est totius animalis concentus rerumque omnium societas, sive ab anima proficiscantur sive corpore efficiantur, unum esse oportet his omnibus finem. Finis autem unus revera erit, si animal, cuius est ille finis, in sua idem exstet constitutione. Idem autem animal integre exstabit, si omnia, ex quibus tamquam partibus animal componitur, eadem exstent. Eadem autem secundum propriam coniunctionem exstabunt, si quae dissoluta sunt iterum ad animalis constitutionem coalescant. Eorumdem autem hominum constitutio necessario consequentem mortuorum et dissolutorum corporum resurrectionem demonstrat; nam absque ea numquam inter se eaedem partes secundum naturam coniungentur, neque eorumdem hominum natura constiterit. Quodsi et mens et ratio hominibus datae sunt ad intelligentiam earum rerum quae mente percipiuntur, non substantiarum solum sed etiam illius qui [haec] dedit bonitatis et sapientiae et iustitiae, necesse est ut, iis permanentibus quorum causâ rationale iudicium concessum est, ipsum quoque permaneat iudicium ad haec [discernenda] concessum. Hoc autem permanere non poterit, naturâ quae id excipit et in qua residet non permanente. Qui autem et mentem et rationem suscipit est homo, non anima per se ipsa. Hominem ergo necesse est ex utroque constantem semper permanere. Is autem non potest permanere, nisi resurgat.

15. ὡς] In editt. Mor. et Duc. mendose excidit.

16. τῶν] Non exstat in Act.

17. καὶ διαλυθ.] In Act. Ms. Vall. et apud Nann. desiderantur.

18. Εἰ δὲ etc.] Cf. c. 12. n. 31. Quae sit notio οὐσιῶν quum per se patet tum ex c. 16 μηδὲ τὰς οὐσίας τῶν κρειττόνων συνεξισοῦσθαι ταῖς καθ' ὑπόβασιν διαφερούσαις, coll. Suppl. c. 5.

19. τὴν] Act. non agnoscit.

20. εἰς] Clar. 2 ἐς (c. 5. n. 16. al.).

21. ἀδύν. διαμ.] Arg. Par. 3. Clar. 2 διαμ. ἀδύν.

ἀνιστάμενον. Ἀναστάσεως γὰρ μὴ [22] γινομένης, οὐκ ἂν ἡ τῶν
ἀνθρώπων ὡς ἀνθρώπων διαμένοι φύσις. Τῆς δὲ τῶν ἀνθρώ-
πων φύσεως μὴ διαμενούσης, μάτην μὲν ἡ ψυχὴ συνήρμοσται
τῇ τοῦ σώματος ἐνδείᾳ καὶ τοῖς τούτου πάθεσι, μάτην δὲ τὸ
σῶμα πεπέδηται πρὸς τὸ [23] τυγχάνειν ὧν ὀρέγεται, ταῖς τῆς
ψυχῆς ἡνίαις ὑπεῖκον καὶ χαλιναγωγούμενον, μάταιος δὲ ὁ νοῦς, C
ματαία δὲ φρόνησις, καὶ δικαιοσύνης παρατήρησις, [24] ἢ καὶ
πάσης ἀρετῆς ἄσκησις, καὶ νόμων θέσις καὶ διάταξις, καὶ συνόλως
εἰπεῖν πᾶν [25] ὅ τι περ ἐν ἀνθρώποις καὶ δι' ἀνθρώπους καλόν,
[26] μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ γένεσίς τε καὶ φύσις. Εἰ
δὲ πάντων καὶ πανταχόθεν ἀπελήλαται τῶν ἔργων τοῦ θεοῦ
καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου [27] διδομένων δωρεῶν τὸ μάταιον, δεῖ
πάντως τῷ τῆς ψυχῆς ἀτελευτήτῳ συνδιαιωνίζειν τὴν τοῦ σώ-
ματος διαμονὴν κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν.

16. Ξενιζέσθω δὲ μηδεὶς εἰ τὴν θανάτῳ καὶ φθορᾷ δια- D
κοπτομένην ζωὴν ὀνομάζομεν διαμονήν, [1] λογιζόμενος ὡς οὐχ
εἷς τοῦ προσρήματος ὁ λόγος, οὐχ ἓν τῆς διαμονῆς τὸ μέτρον,
ὅτι μηδὲ τῶν διαμενόντων [2] φύσις μία. Εἴπερ γὰρ κατὰ τὴν

22. *γινομ.*] Arg. *γενομένης*. Cf. c. 6. n. 2.

23. *τυγχάνειν*] Aet. *τυγχάνει*. — Chrysostomus Homil. 30 (Opp. T. V) p. 183 animam, ut Rechenb. observavit, aurigae comparat: *ὅπερ ἐστὶν ἡνίοχος ἅρματι καὶ κυβερνήτης πλοίῳ καὶ μουσικὸς ὀργάνῳ, τοῦτο εἶναι τῷ γηΐνῳ τούτῳ σκεύει τὴν ψυχὴν ὁ πλάστης ἐνομοθέτησεν· αὕτη κατέχει τὰς ἡνίας κτλ.*

24. *ἢ*] Abest in Aet. et apud Nann. Mox Aet. *νόμον* vice *νόμων*.

25. *ὅ τι περ ἐν ἀ.*] Arg. *ὅ τι παρ' ἀ.* Deinde pro *ἀνθρώπους* Aet *ἀνθρώποις*.

26. *μᾶλλον ... γένεσίς*] Aet. et Nann. *μᾶλλον δὲ καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων γένεσίς*. Ms. Vall. quoque *magis autem etiam* i p s e *hominum ortus*. Non apparet *καὶ αὐτὴ* in Par. 2.

27. *διδομένων*] Morell. Duc. Maran. *δεδομένων* (c. 13. n. 4), absque codd. mstorum auctoritate. Porro Stephan. et Rechenb. *μάταιον* falso cum *δεῖ* coniunxere, commate post *δωρεῶν* collocato. In fine cap. *τ. οἰκείαν φ.* (c. 16 al.) reposui ex Par. 1. 2. 3. Arg. Clar. 2 pro *τ. ἰδίαν φ.*, id quod in Aet. (et Clar. 1?) sicut in editis exstat. Cf. c. 12. n. 9. — Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ὅτι εἰ τὸ μάταιον ἀπελήλαται τῶν τοῦ θεοῦ ἔργων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δωρου-*

Nam si nulla sit resurrectio, non sane hominum quatenus hominum permanserit natura. Hominum autem naturâ non permanente, frustra anima corporis indigentiae et perpessionibus sociata est, frustra corpus constrictum est quominus ea quae appetit consequatur, animae habenis obsequens et fraeno subiectum, inutilis [est] mens, inutilis prudentia, et iustitiae observatio, vel etiam omnis virtutis exercitatio, et legum institutio ac dispositio, atque, ut verbo dicam, inutile quidquid praeclari in hominibus et propter homines, vel potius inutilis ipsa etiam hominum creatio et natura. Quodsi in omnibus omnino operibus dei et donis quae ab eo dantur nihil est loci rebus inutilibus, necesse est omnino ut animae perpetuitati respondeat perpetua corporis secundum propriam naturam permansio.

16. Nemo autem admiretur quod vitam morte et corruptione interscissam appellemus permansionem, apud animum considerans non unam esse huius nominis sententiam, non unam permansionis mensuram, quia ne permanentium quidem una [est] natura. Nam si unumquodque eorum quae per-

*μένων, δεῖ πάντως τῇ τῆς ψυχῆς ἀτελευτήτῳ ζωῇ συνδιαιωνίζειν καὶ τὴν τοῦ σώματος διαμονήν, καθὸ πέφυκεν. Ζωὴν δὲ φάσκοντες τὴν διακοπτομένην θανάτῳ ἀνθρώπων ζωήν, καὶ διαμονήν, οὐχ οὕτω φαμὲν διαμονὴν ὡς ἐπὶ τῶν ἀφθάρτων οὐσιῶν, ἀλλὰ καθὼς πέφυκεν ἑκάστῃ φύσει· ὅτι μηδὲ ἐξισοῦται ἡ τῶν κρειττόνων διαμονὴ ταῖς καθ' ὑπόβασιν οὐσίαις, οὐδὲ ἡ* [deest *ἡ* in Par. 2] *ἐπὶ τούτων τῶν νοερῶν ὁμαλὴ καὶ ἀμετάβλητος διαμονὴ ἐξισοῦται, ἐξ οὗπερ ἐξ ἀρχῆς ὑπέστησαν, τῇ κατὰ ψυχὴν μόνῃ οὐσίᾳ ἐχούσῃ τὴν διαμονήν, οὐκ ἔτι δὲ καὶ κατὰ σῶμα, ὅπερ σῶμα ἐκ μεταβολῆς λαμβάνει τὴν ἀφθαρσίαν. Οὔτε οὖν τὴν διαμονὴν τῶν νοερῶν ἐξισοῦμεν τῇ τῶν ἀνθρώπων διαμονῇ, οὐδὲ τὴν τελευτὴν τῶν ἀνθρώπων τῇ τῶν κτηνῶν τελευτῇ, ἵνα μὴ ταύτῃ συνεξισωθῇ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει καὶ ἡ τῶν κτηνῶν φύσις.*

1. *λογιζόμενος*] Sic Par. 1. 3. Arg. Clar. 2, sic Duc. quoque et Mar. „Quae lectio placet, ut sit *ξενιζέσθω μηδείς, λογιζόμενος ὡς* etc.“ (Steph.). Caeteri codd. msti (Par. 2 *ἦν λογιζόμενοι*) et editi *λογιζόμενοι*. Antea Clar. 2 *διακοπομένην* pro *διακοπτομένην*.

2. *φύσις*] Arg. *ἔχει φύσις*.

οἰκείαν φύσιν ἕκαστον τῶν διαμενόντων ἔχει τὴν διαμονήν,
[3] οὔτ' ἐπὶ τῶν καθαρῶς ἀφθάρτων καὶ ἀθανάτων εὕροι τις ἂν
ἰσάζουσαν τὴν διαμονήν, τῷ μηδὲ τὰς οὐσίας τῶν κρειττόνων
συνεξισοῦσθαι ταῖς καθ' ὑπόβασιν διαφερούσαις, οὔτ' ἐπὶ τῶν
ἀνθρώπων τὴν ὁμαλὴν ἐκείνην τὴν ἀμετάβλητον ἐπιζητεῖν ἄξιον,
ἅτε δὴ [4] τῶν μὲν ἐξ ἀρχῆς γενομένων ἀθανάτων καὶ διαμενόν-
των μόνῃ τῇ γνώμῃ τοῦ ποιήσαντος ἀτελευτήτως, τῶν δὲ ἀν- 58
θρώπων κατὰ μὲν [5] τὴν ψυχὴν ἀπὸ γενέσεως ἐχόντων τὴν ἀμε-
τάβλητον διαμονήν, [6] κατὰ δὲ τὸ σῶμα προσλαμβανόντων ἐκ με-
ταβολῆς τὴν ἀφθαρσίαν· ὅπερ ὁ τῆς ἀναστάσεως [7] λόγος βού-
λεται· πρὸς [8] ἣν ἀποβλέποντες, τήν τε διάλυσιν τοῦ σώματος,
ὡς ἑπομένην τῇ μετ' ἐνδείας καὶ [9] φθορᾶς ζωῇ, περιμένομεν,
καὶ μετὰ ταύτην τὴν μετ' ἀφθαρσίας ἐλπίζομεν διαμονήν, οὔτε
τῇ [10] τῶν ἀλόγων τελευτῇ συνεξισοῦντες τὴν ἡμετέραν τελευτήν,
οὔτε τῇ τῶν ἀθανάτων διαμονῇ τὴν τῶν ἀνθρώπων διαμονήν,
ἵνα [11] μὴ λάθωμεν ταύτῃ συνεξισοῦντες καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων
φύσιν καὶ ζωὴν [12] οἷς μὴ προσῆκεν. [13] Οὐ τοίνυν ἐπὶ τούτῳ B
δυσχεραίνειν ἄξιον, εἴ τις ἀνωμαλία θεωρεῖται περὶ τὴν τῶν ἀν-
θρώπων διαμονήν, οὐδ' ἐπειδὴ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ τῶν τοῦ
σώματος μερῶν καὶ μορίων διάλυσις τὴν συνεχῆ διακόπτει ζωήν,

3. οὔτ'] Id ope Par. 1. 3. Arg. Clar. (1 ?) 2. Ms. Vall. dedi pro vulg. οὐκ. Respondet οὔτ' quod sequitur.

4. τῶν μὲν] Nimirum καθαρῶς ἀφθάρτων καὶ ἀθανάτων. Athenagoras, quod quidem editores et interpretes fugit, de angelis cogitat, cf. n. 10. Etiam c. 10 naturas memorat intelligibiles praeter homines: videsis quae ibi n. 4 observavi. — Antea in Clar. 2 verba τῶν ἀνθρώπων τὴν ὁμαλὴν ἐκείνην τὴν ἀμετάβλητον desunt, sed ab altera manu in marg. suppleta.

5. τὴν] Deest Clar. 2.

6. κατὰ ... ἀφθαρσίαν] Cf. 1 Cor. 15, 53 (comp. supra c. 12. n. 43). — Pro ἐκ μεταβ. Clar. 2 καὶ μεταβ., sed ἐκ ab altera manu in marg. adnotatum est.

7. λόγ. β.] Arg. Par. 3. Clar. 2 βούλεται λόγος (n. 16).

8. ἣν] Scil. ἀνάστασιν. Aet. τήν.

9. φθορᾶς] Aet. διαφθορᾶς.

10. τῶν ἀλόγων ... τῶν ἀθανάτων] H. e. brutorum (Aet. τῶν λόγων) ... angelorum (cf. n. 4). Paullo ante Clar. 2 ἐλπιζομένην pro ἐλπίζομεν.

11. μὴ] In Arg. excidit.

12. οἷς μὴ προσῆκεν] Quibus non convenit adaequare, h. e. brutis et angelis.

manent secundum propriam naturam permanet: neque apud eos qui omnino incorruptibiles et immortales sunt quisquam istiusmodi permansionem inveniat, quia praestantiores substantiae inferioribus minime adaequantur, neque in hominibus aequabilis illa et immutabilis [permansio] quaerenda est, quippe quum illi ab initio immortales facti sint et sola creatoris voluntate perpetuo permaneant, homines autem secundum animam quidem ab ortu immutabilem permansionem habeant, at secundum corpus ex immutatione incorruptionem assequantur: id enim resurrectionis ratio sibi vult; ad quam respicientes, et corporis dissolutionem, ut quae hanc vitam egestati et corruptioni obnoxiam consequatur, exspectamus, et post eam speramus corruptionis expertem permansionem, neque brutorum morti nostram mortem adaequantes, neque immortalium permansioni hominum permansionem, ne imprudentes hoc modo hominum naturam et vitam adaequemus substantiis disparibus. Non igitur hac in re moleste ferendum est, si qua inaequalitas in hominum perduratione appareat, nec quia animae e corporis membris discessio ac partium dissolutio continuam vitam interrumpit, idcirco de-

13. *Οὐ τοίνυν κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ὅτι οὐ χρὴ ἀπιστεῖν τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασιν, καὶ ἀπὸ τῶν προειρημένων καὶ ἀπὸ τῆς ἐνθεωρουμένης ἀνωμαλίας τῇ τούτων ζωῇ. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος τὴν συνεχῆ διακόπτει ζωήν, ἀπιστεῖν χρὴ τὴν ἀνάστασιν· ὅτι μηδὲ ἐπειδὴ ἡ κατὰ συναίσθησιν ζωὴ διακόπτεται παρέσεσιν καὶ ὕπνοις καὶ τρόπον τινὰ πάλιν* [deest haec vox in Par. 2] *ἀναλαμβάνει ζωήν, τὴν αὐτὴν παραιτούμεθα λέγειν ἀναλαμβάνειν ζωήν. Εἴπερ οὖν τὴν τοσοῦτον διακοπτομένην ἀπὸ γενέσεως ζωὴν μέχρι λύσεως οὐ παραιτούμεθα τὴν αὐτὴν λέγειν ἀναλαμβάνεσθαι ζωήν, οὐδὲ τὴν ἐπέκεινα τῆς διαλύσεως ζωὴν ἀπιστεῖν χρή, κἂν ἐπὶ ποσὸν διακόπτηται* [Par. 1 *διακόπτεται*] *θανάτῳ, οὕτως ὑπὸ τοῦ πεποιηκότος κατὰ γνώμην ἀνωμαλίαις* [Par. 2 *ἀνωμαλίαν*] *συγκεκληρωμένην.* — Aet. et Nannius *τούτων* pro *τούτῳ*. Mox pro *περὶ* (Par. 1. 2. Arg. [Clar. 1?] Aet. Ms. Vall.) habent editores praeter Nann. Duc. Mar. *ἐπὶ* (Par. 3. Clar. 2). Stephanus *ἐπὶ τῆς τ. ἀ. διαμονῆς* censuit legendum esse. Discrimen *μερῶν* et *μορίων* c. 3. n. 14 expositum est.

διὰ [14] τοῦτ' ἀπογινώσκειν χρὴ τὴν ἀνάστασιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ τὴν κατὰ συναίσθησιν ζωὴν διακόπτειν δοκοῦσιν αἱ κατὰ τὸν ὕπνον φυσικῶς ἐγγινόμεναι [15] παρέσεις τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἰσομέτροις χρόνου διαστήμασιν ὑπνούντων τῶν ἀνθρώπων καὶ τρόπον τινὰ πάλιν ἀναβιωσκόντων, τὴν αὐτὴν παραιτούμεθα [16] ζωὴν λέγειν· παρ' ἣν αἰτίαν, οἶμαι, [17] τινὲς ἀδελφὸν C
τοῦ θανάτου τὸν ὕπνον ὀνομάζουσιν, οὐχ ὡς ἐκ τῶν αὐτῶν [18] προγόνων ἢ πατέρων φύντας γενεαλογοῦντες, ἀλλ' ὡς τῶν ὁμοίων παθῶν τοῖς τε θανοῦσι καὶ [19] τοῖς ὑπνοῦσιν ἐγγινομένων, ἕνεκά γε τῆς ἠρεμίας καὶ [20] τοῦ μηδενὸς ἐπαισθάνεσθαι τῶν παρόντων ἢ γινομένων, μᾶλλον δὲ μηδὲ τοῦ εἶναι καὶ τῆς ἰδίας ζωῆς. Εἴπερ οὖν τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν τοσαύτης [21] γέμουσαν ἀνωμαλίας ἀπὸ γενέσεως μέχρι διαλύσεως, καὶ διακοπτομένην πᾶσιν οἷς προείπομεν, οὐ παραιτούμεθα τὴν αὐτὴν λέγειν ζωήν, οὐδὲ τὴν ἐπέκεινα τῆς διαλύσεως ζωήν, [22] ἥτις D
ἑαυτῇ συνεισάγει τὴν ἀνάστασιν, ἀπογινώσκειν ὀφείλομεν, κἂν ἐπὶ ποσὸν διακόπτηται τῷ χωρισμῷ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος.

17. Αὕτη γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, ἄνωθεν καὶ κατὰ γνώμην τοῦ ποιήσαντος συγκεκληρωμένην ἔχουσα τὴν ἀνωμαλίαν, ἀνώμαλον ἔχει τὴν ζωὴν καὶ τὴν διαμονήν, ποτὲ μὲν ὕπνῳ ποτὲ δὲ θανάτῳ διακοπτομένην καὶ ταῖς καθ' ἑκάστην ἡλικίαν μεταβολαῖς, οὐκ ἐμφαινομένων ἐναργῶς τοῖς πρώτοις τῶν [1] ὕστε- 59
ρον ἐπιγινομένων. [2] Ἢ τίς ἂν ἐπίστευσεν, μὴ τῇ πείρᾳ δεδι-

14. τοῦτ'] Aet. τούτων. Cf. c. 24. n. 11.

15. παρέσεις] Aet. πραέσεις, Nann. προέσεις, Ms. Vall. *electiones*.

16. ζωὴν λέγ.] Arg. Par. 3. Clar. 2 λέγειν ζωήν (n. 7). De formula quae sequitur παρ' ἣν αἰτίαν dixi ad Iustin. Mart. Dial. c. Tr. c. 88. n. 10.

17. τ. ἀδελφὸν τ. θανάτου τ. ὕπνον ὀν.] Consulas Supplic. c. 12. n. 12.

18. πρ. ἢ πατ.] Par. 3 et Clar. 2 πατ. ἢ πρ.

19. τοῖς] Deest in Aet. et ap. Nann.

20. τοῦ] Arg. non agnoscit. Particula γε restrictionem quamdam denotat: non usquequaque similia, sed in iis tantum quae ad quietem spectant. „Quatenus quidem ambo quiescunt et nihil sentiunt eorum quae adsunt et fiunt, immo nec seipsos esse et vivere.“ Ex hac imagine, qua nonnulli utebantur,

speranda est resurrectio. Neque enim quia solutiones sensuum et naturalium facultatum, quae naturaliter in somno fiunt, vitam in sensibus positam interrumpere videntur, dormientibus certo temporis intervallo hominibus et rursus quodammodo reviviscentibus, idcirco eamdem dicere vitam refugimus; quam ob causam, opinor, nonnulli fratrem mortis dicunt somnum, non quod ex iisdem proavis et patribus genitos fingant, sed quod similia patiantur qui mortui sunt et qui dormiunt, quantum quidem attinet ad quietem et eorum oblivionem quae adsunt quaeque fiunt, vel potius sui ac propriae vitae. Si igitur hominum vitam, quae tanta ab ortu usque ad dissolutionem referta est inaequalitate iisque omnibus quae antea diximus interrumpitur, eamdem tamen dicere vitam non refugimus: neque dissolutioni succedentem vitam, quae secum adiunctam habet resurrectionem, desperare debemus, quamvis aliquamdiu digressu animae e corpore interrumpatur.

17. Ipsa enim hominum natura, antiquitus et ex creatoris voluntate inaequalitatem sortita, inaequalem habet vitam et permansionem, nunc somno nunc morte et aetatis cuiusque immutationibus interruptam, non aperte exstantibus iis quae prioribus superveniunt. Aut quis crediderit, nisi experientiâ edoctus sit, in semine ex similibus partibus con-

noli imprudenter concludere Athenagoram ψυχοπαννυχίαν vel tale quid (Tatian. Or. ad Gr. c. 13. n. 1) docuisse. C. 18: „Corpus, posteaquam anima ab eo discessit, nihil iam ex pristina servat natura vel forma, nedum memoriam rerum actarum."

21. γέμουσαν] Aet. γεμούσας.

22. ἥτις ἑαυτῇ] Clar. 2 εἴ τις αὐτῇ.

1. ὕστερον] Clar. 2 ὑστέρων.

2. Ἢ τίς ἂν κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ὅτι καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς πείρας διδασκόμεθα μὴ ἀπιστεῖν τὴν ἀνάστασιν· ἐν ὁμοιομερεῖ γὰρ καὶ διαπλαστῷ [sic: cf. n. 3] σπέρματι τοσαύτην ποικιλίαν μερῶν καὶ μελῶν ἀποτελουμένην ὁρῶντες μὴ πρότερον ἐγνωσμένην, καὶ πάλιν ἐν τοῖς νηπίοις ἢ μηδὲν τῶν κατὰ συμπλοκὴν τῆς ἡλικίας ἐκφαινομένων καταλαμβάνοντες, οἷον γενείων καὶ τῶν τοιούτων, ἢ φαινομένων μὲν ἀμυδρῶς δὲ καὶ ὡς διά τινος σκια-

δαγμένος, ἐν ὁμοιομερεῖ καὶ [3] διαπλάστῳ τῷ σπέρματι τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀποκεῖσθαι [4] δυνάμεων ἢ τῶν ταύτῃ ἐπισυνισταμένων καὶ πηγνυμένων ὄγκων διαφοράν, ὀστέων φημὶ καὶ νεύρων καὶ [5] χόνδρων, ἔτι δὲ καὶ μυῶν καὶ σαρκῶν καὶ σπλάγχνων καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ σώματος μερῶν; Οὔτε γὰρ ἐν ὑγροῖς ἔτι τοῖς σπέρμασι τούτων ἔστιν ἰδεῖν οὐδέν, οὔτε μὴν τοῖς νηπίοις ἐμφαίνεταί τι τῶν τοῖς τελείοις [6] ἐπιγινομένων, ἢ B τῇ τῶν τελείων ἡλικίᾳ τὰ τῶν παρηβηκότων, ἢ τούτοις τὰ τῶν γεγηρακότων. Ἀλλὰ δὴ καίτοι τῶν εἰρημένων τινῶν μὲν οὐδ' ὅλως τινῶν δὲ ἀμυδρῶς ἐμφαινόντων τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν καὶ τὰς τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἐπιγινομένας μεταβολάς, ὅμως ἴσασιν [7] ὅσοι μὴ τυφλώττουσιν ὑπὸ κακίας ἢ ῥαθυμίας περὶ τὴν τούτων κρίσιν, ὅτι δεῖ πρῶτον μὲν γενέσθαι τῶν σπερμάτων

γραφίας εἰς ὅπερ ἂν πρὸς τὸ τέλος ἀφίκηται, τελειωθέντων δὲ αὖθις ὕφεσιν μέχρι γήρως τῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἶτα πεπονηκότων διάλυσιν. Ὥσπερ οὖν ἐπὶ τούτων οὐκ ἐν τῷ σπέρματι διαδήλου οὔσης τῆς διαμορφώσεως, οὐ τῆς μετὰ ταῦτα ἀδρήσεως [sive ἀδρύνσεως: codd. msti ἀδρύσεως], οὐ τῆς ζωῆς τῆς εἰς τὰς πρώτας ἀρχὰς διαλύσεως, ὅμως ἀνάγκῃ φύσεως διάδοσις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν πρὸς τὰ μετ' αὐτὰς ἐπιγινόμενα παρακολουθεῖ, οὐδέ τινος ἐμποδὼν ἱσταμένου τῇ φυσικῇ ὁρμῇ, οὕτω πολὺ μᾶλλον ἐκ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας ἀνιχνεύων ὁ λόγος πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν, ἀκριβέστερος ὢν τῆς πείρας πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας πίστωσιν τῶν πρώην εἰς ἐξέτασιν ἡμῖν προτεθέντων λόγων. Πάντες μὲν γὰρ [cf. c. 18. n. 1] εἰσιν ὁμογενεῖς, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς φύντες, τῆς δημιουργίας τῶν πρώτων ἀνθρώπων· ἀλλ' οἱ μὲν ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἀρχῆς κρατύνονται, οἱ δὲ μετ' ἐκείνην ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ ἀγαθότητος ἤρτηνται. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πρὸς ἀνταπόδοσιν [Par. 2 ἀπόδοσιν] τῶν ἑκάστῳ βεβιωμένων τὴν ἀνάστασιν ἡμῶν ἀφορᾶν τῆς δικαιοσύνης ἐκκρέμαται· ὡς γὰρ ἀγαθὸς ὁ ποιητὴς ἡμῶν, οὕτω καὶ δίκαιος· ἀλόγιστος γὰρ ἡ ἄνευ δικαιοσύνης ἀγαθότης. — Ἢ codd. msti et editi. Ita interdum ἤ, non praegressa interrogatione, invenitur cum pronomine interrogativo: *vel*, id si aliter se haberet, *quis* etc. Dechairius hoc non intellecto coniecit ἦ circumflexum, „quod *num* aut *utrum* significat.“ Pari modo Paulus (*Komm. über d. N. T.* T. I. p. 600) haesit in Matth. 7, 9 (ἢ τίς ἐστιν κτλ.) ubi coniecit ἦ *sit*, *ponamus*, quod foret εἶεν. Cf. Suppl. c. 19. n. 18. Tum ἐπίστευσε Clar. 2, sine *v*. Cf. Suppl. c. 1. n. 2. Pro δεδιδαγμένος Aet. δεδιαδεγμένος, Nann. διδαγμένος.

3. διαπλάστῳ] Interpretes (Nann.

stante formandique vi praedito tot et tantarum reposita esse facultatum vel quae istinc simul adsurgunt et compinguntur molium discrimina, ossium inquam et nervorum et cartilaginum, insuper et musculorum et carnium et viscerum et caeterarum corporis partium? Neque enim in humidis adhuc seminibus horum quidquam videri potest, neque in infantibus quidquam eorum apparet quae adolescentibus superveniunt, aut in adolescentium aetate ea quae sunt virorum, aut in viris ea quae sunt senum apparent. Quamvis vero eorum quae diximus quaedam nullo prorsus modo ac quaedam obscure naturalem seriem et supervenientes hominum naturae mutationes exhibeant, sciunt tamen quicumque prae nequitia aut pigritia in his rebus diiudicandis non caecutiunt, primo semina spargenda esse, deinde his per singula membra et

Dech. Mar.) de *molli* semine („weichem Saamen," interpr. Camp.) accipiunt. Solus Valla: „in similium partium et *difficto* saemine." Reiner.: „dans ce germe si simple et si *uniforme* en apparence." *Διάπλαστος*, quod nuspiam alibi reperitur, admonente Steph. Thesauro gr. ling. (ed. C. B. Hase) s. v. „idem videtur denotare quod *διαπλαστικός*, *effingendi formandique vi praeditus*." Vel legendum potius est *διαπλαστικῷ*, ita ut menda sit ex compendio scripturae non animadverso; huc quidem illud *διαπλαστῷ* (c. circumfl.) in scholio, antea n. 2 allato, obvium inclinare videtur. Formandi vi semen praeditum est: ipsam quippe hominis formam, ut infra dicitur, semen *ἐγγεγραμμένην* („eingeprägt") non habet, h. e. nequit ipsa forma in semine oculis conspici, quamvis in eo lateat, ut ὁ *τῶν φυσικῶς γενομένων εἱρμός* docet. Alia eaque haud contemnenda emendatio in Arg. suppeditatur, ubi *α* supra lineam praepositum est, *ἀδιαπλάστῳ* ut legeretur, h. e. *nondum formato* sive *adhuc informi*. Caeterum de sententia cf. Iustin. Mart. Apol. I. c. 10 et De resurr. c. 5 ibique (Corp. Apoll. Vol. I) p. 50. n. 1 et (Vol. III) p. 223. n. 15 observata.

4. *δυνάμεων*] Aet. *δυνάμεως*. Mox idem et Nann. *συνισταμένων*.

5. *χόνδρων*] Aet. *χόδρων*. Particula *καὶ* ante *μυῶν* in Par. 3. Clar. 2. Aet. abest. Valla: *itemque*.

6. *ἐπιγινομένων*] Variat enim cum aetate hominis statura et totus adeo corporis habitus. *Rechenberg*. — Clar. 2 *ἐπιγενομένων*, Aet. *ἐπιγινομένοις*.

7. *ὅσοι*] Par. 3 et Clar. 2, item Morell. et Duc. *ὅσον*. Supra pro vulg. *οὐθ' ὅλως* exspectaveris *οὐδ' ὅλως*: Iustin. Mart. Dial. c. Tr. c. 47. n. 12; adde Ps.-Iust. Quaestt. Christt. ad Gent. I. Conf. c. 3. p. 164 B. Alibi Athenagoras dicit *μηδ' ὅλως*, ut cc. 2. 21. Suppl. cc. 1. 4.

*καταβολήν, διαρθρωθέντων δὲ τούτων καθ' ἕκαστον* [8]*μέρος καὶ* C
*μόριον καὶ προελθόντων εἰς φῶς τῶν κυηθέντων ἐπιγίνεται μὲν ἡ κατὰ τὴν* [9]*πρώτην ἡλικίαν αὔξησις, ἥ τε κατ' αὔξησιν τελείωσις, τελειωθέντων δὲ ὕφεσις τῶν φυσικῶν δυνάμεων μέχρι γήρως, εἶτα πεπονηκότων τῶν σωμάτων ἡ διάλυσις.* [10]*Ὥσπερ οὖν ἐπὶ τούτῳ, οὔτε τοῦ σπέρματος ἐγγεγραμμένην ἔχοντος τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν ἢ μορφὴν οὔτε τῆς ζωῆς τὴν εἰς τὰς πρώτας ἀρχὰς διάλυσιν,* [11]*ὁ τῶν φυσικῶς γενομένων εἱρμὸς παρέχει τὴν πίστιν τοῖς οὐκ ἐξ αὐτῶν τῶν φαινομένων ἔχουσι*

8. *μέρος κ. μόριον*] Cf. c. 3. n. 14.

9. *πρώτην*] Deest Arg. et Big. Respicit scriptor ad *τοὺς νηπίους* antea memoratos (*νήπιος*, puer nondum adultus: Gal. 4, 1. 1 Cor. 13, 11), et verbis quae sequuntur spectat ad *τελείους*, qui sunt in adolescentia (*τέλειος*, vollkommen ausgewachsen, reif: oppon. *παιδίον νήπιον* ap. Polyb. V. 29, 2), tum ad *παρηβηκότας*, qui sunt in aetate virili (*παρηβᾶν*, über die Jugendblüthe hinaussein: Thucyd. 2, 44), denique ad *γεγηρακότας*, qui sunt in senectute. Ad pueros pertinet *αὔξησις*, ad adolescentes *τελείωσις* (Reife), ad viros *ὕφεσις τ. φυσ. δυνάμεων*, ad senes *διάλυσις τ. σωμάτων*.

10. *Ὥσπερ οὖν κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 (bis: fol. 361, b. in marg. super. a prima manu et in marg. infer. ab alia manu) et 2: *Τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν ἢ μορφὴν οὐκ ἔστιν ἐν τῷ σπέρματι καταλαβεῖν. Τὴν ζωὴν μέν· οὐ γὰρ ὑγρὰ οὐσία καὶ ἀπαγὴς* [Par. 2 *ἀταγὴς*] *ἐμφαίνειν ἱκανὴ ὁποῖόν τι ζῶον τελεσφορήσει. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ τοῦτο τὸ ἁπλῶς ζῶον παραστῆσαι ἱκανή· οὐ μὴν* [Par. 1 in marg. inf. et 2 *Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἐκεῖνο ὃ τῷ ἁπλῷ συντέτακται* (Par. 2 *ὑποτέτακται*) *ἀνθρώπῳ ὃ καὶ τὸν* (Par. 2 *ὃς τὸν τινὰ* pro *ὃ καὶ τὸν*) *ἄνθρωπον παραστῆσαι· οὐ μὴν*] *οὐδ' ὅτι τὸ μήπω συστὰν ζῶον διάλυσιν ἕξει* [Par. 2 *ἕξοι*]. *Τούτων μὲν οὖν οὐδέν ἐστιν ἐν τῷ σπέρματι κατανοεῖν· ἐκ δὲ τῆς πείρας, οἷον ὅτι ἄνθρωπος, εἰ καὶ μὴ τοιοῦτος· τοῦτο γὰρ τῆς μορφῆς ἐστιν. Καὶ αὐτὰ* [= *quod ea attinet*, Par. 1 in m. i. et 2 *οὐ καὶ αὐτοῦ*] *οὐκ ἔστιν ἐν τῷ σπέρματι γνῶσιν λαβεῖν, καὶ πάνυ. Εἰ δὲ ἡ πεῖρα γνῶσιν τούτων* [ll. cc. *τούτων γνῶσιν*] *παρέχεται, πολὺ μᾶλλον ἀπὸ ταύτης τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας ὁ ἐν ἡμῖν λόγος λαβὼν τὸ ἐνδόσιμον καὶ ἀνιχνεύσας εὑρίσκει τὴν ἀνάστασιν ἀσφαλεστέραν πρὸς πίστιν τε καὶ ἀληθεστέραν. Ἀμφότεροι μὲν οὖν οἱ λόγοι, ὅ τε ἀπὸ τῆς πείρας καὶ ὁ ἀπὸ* [Par. 2 desunt *ὁ ἀπὸ*] *τῆς ἀνιχνεύσεως τῆς ἀληθείας, τῆς φυσικῆς ἤρτηνται ἀκολουθίας* [Par. 1 in m. i. et 2 *ἐννοίας*], *οἷόν τινες ὁμογενεῖς ὄντες, ὁ μὲν ἀπὸ τῆς πείρας τοὺς ἀρχηγέτας προβαλλόμενος τοῦ γένους, ὅτι ἀγαθότητι τοῦ πεποιηκότος ἐκ γῆς ὁ ἄνθρω-*

partes explicatis et foetibus in lucem editis supervenire primae aetatis incrementum, tum ex incremento perfectionem, porro ex perfectione remissionem facultatum naturalium usque ad senectutem, denique fatiscentium corporum dissolutionem. Quemadmodum igitur hac in re, quum nec semen vitam hominum aut formam nec vita dissolutionem in prima principia prae se ferat, naturalium eventuum series fidem eorum facit quorum argumenta oculis spectanda non tradunt-

πος ὑπέστη ὁ πρῶτος [ll. cc. ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ὑπέστη], ἀφ' οὗ οἱ καθεξῆς ἄνθρωποι ἐκ σπέρματος λαμβάνουσι τὴν εἰς τὸν βίον προαγωγήν. Ἐπεὶ δὲ ἔργον ὁ ἄνθρωπος θεοῦ καὶ οὐ [ll. cc. καὶ ἔργον οὐ] μάταιον, ὅτι μηδὲν μάταιον ἔργον σοφοῦ [ll. cc. ἔργον σοφοῦ μάταιον], εἰκότι λόγῳ τὸ τοσοῦτον ἔργον καὶ κηδεμονίας ἄξιον τυγχάνειν. Τὸ δέ ἐστιν παιδαγωγίᾳ [Par. 2 παιδαγωγίαν] ὑποβεβλῆσθαι· τὸ δέ ἐστι ῥυθμίζεσθαι πρὸς τὸ βέλτιον τὰς πράξεις. [Par. 1 in m. i. et 2 Παιδαγωγία (pro τὸ δέ ἐστι κτλ.) δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ τὸ πρὸς τὸ βέλτιον ῥυθμίζεσθαι τὰς αὐτοῦ (Par. 2 αὐτοῦ) πράξεις;] Τοῦτο δὲ οὐ πρὸς ἄλλο [ll. cc. additur τι] εἰ μὴ πρὸς ἔμμισθον ἀνταπόδοσιν ἀφορᾷ [Par. 2 ἀφορᾶν]. Ἐπεὶ δὲ οὐ μάταιον ἔργον ὁ ἄνθρωπος, ἢ γὰρ ἂν οὐδὲ τοσαύτης ἠξίωτο κηδεμονίας, οὐδὲ ὁ μισθὸς ἄρα μάταιος· θανάτῳ δὲ καταλυομένου, οὐ θαυμάσιον ἔργον ἀνάγκη συναφανίζεσθαι τῷ ἔργῳ καὶ τὸν μισθόν. Τὸ γὰρ παιδεύειν τὴν ψυχὴν μόνην τοῦ διαπεπονηκότος ἄνευ ἀπονέμεσθαι τὸν μισθὸν μὴ πρὸς τὸ ἀδίκῳ καὶ μάταιον ᾖ; [Par 1 in m. i. et 2 pro Ἐπεὶ δὲ κτλ. praebent: Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἂν τοσαύτης ἀπέλαυε (Par. 2 ἀπέλυσε) κηδεμονίας. Οὐκοῦν οὐδὲ ὁ μισθὸς (Par. 2 μισθοῦ) μάταιος οὐδὲ ἐπὶ βραχεῖ τῷ παρόντι βίῳ σχεδιαζόμενος, ὅτι μηδὲ πρόσκαιρον ζῷον ἄνθρωπος θανάτῳ συναφανιζομένην ἔχων καὶ τὴν ψυχήν, ἀφ' οὗ καὶ ὁ μισθὸς ἔσται μάταιος. Τὸ γάρ τοι λέγειν ψυχῇ μόνῃ παρέχεσθαι (Par. 2 περέχ. μόνῃ) τὸν μισθὸν ἅτε ἀθανάτῳ, τοῦ συμπεπονηκότος αὐτῇ σώματος ἀφανισθέντος, μὴ πρὸς τῷ ἀδίκῳ καὶ μάταιον ᾖ (Par. 2 εἴη);] Πῶς γὰρ οὐκ ἄδικον δύο κατὰ ταὐτὸν διαπραξαμένων [Par. 2 διαπράξεων] τὸ μὲν ἀφειδεῖσθαι πρὸς ἀντίδοσιν, τὸ δὲ πολυωρεῖσθαι; Τὸ δὲ αὐτὸ οἶμαι καὶ μάταιον ἐπ' ἀστόχοις ἐᾶσθαι πονεῖν τὸν τοῦ ἔργου συλλήπτορα [Par. 1 in m. i. et 2 κ. μάταιον, ὡς ἐπ' ἀστ. φωρᾶσθαι πεπονηκὸς τὸ τὸ ἔργον συνεπιῤῥῶσαν]. — Par. 3 et Clar. 2 σὺν post ὥσπερ praetermiserunt.

11. ὁ τ. φυσ. γενομ. εἱρμὸς] Respicit ad naturales illas hominis mutationes antea allatas. Pro φυσικῶς Aet. φυσικῶν, pro γενομένων Arg. γινομένων (cf. c. 18. n. 9), pro εἱρμὸς Clar. 2 εἱρμὼς.

τὸ πιστόν, [12]πολὺ μᾶλλον ὁ λόγος ἐκ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας D
ἀνιχνεύων τὴν ἀλήθειαν πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν, ἀσφαλέστερος
ὢν καὶ κρείττων τῆς [13]πείρας πρὸς πίστωσιν ἀληθείας.

18. [1]Τῶν πρώην ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν προτεθέντων λόγων
καὶ τὴν ἀνάστασιν πιστουμένων πάντες μέν εἰσιν [2]ὁμογενεῖς,
ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς φύντες ἀρχῆς· ἀρχὴ γὰρ αὐτοῖς ἡ τῶν πρώ-
των ἀνθρώπων ἐκ δημιουργίας γένεσις· ἀλλ᾽ οἱ μὲν [3]ἐξ αὐτῆς
κρατύνονται τῆς πρώτης ἀρχῆς ἐξ ἧσπερ ἔφυσαν, οἱ δέ, παρε-
πόμενοι τῇ τε φύσει καὶ τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς τοῦ
θεοῦ περὶ ἡμᾶς προνοίας λαμβάνουσι τὴν πίστιν· ἡ μὲν γὰρ
αἰτία, καθ᾽ ἣν [4]καὶ δι᾽ ἣν γεγόνασιν ἄνθρωποι, συνεζευγμένη 60
τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων, ἐκ δημιουργίας ἔχει τὴν ἰσχύν, ὁ
δὲ τῆς δικαιοσύνης λόγος, καθ᾽ ὃν κρίνει θεὸς τοὺς εὖ [5]ἢ
κακῶς βεβιωκότας ἀνθρώπους, ἐκ τοῦ τούτων τέλους· [6]φύον-
ται μὲν γὰρ ἐκεῖθεν, ἤρτηνται δὲ μᾶλλον τῆς προνοίας. Δε-
δειγμένων δὲ ἡμῖν [7]τῶν πρώτων ὡς οἷόν τε, καλῶς ἂν ἔχοι
καὶ διὰ τῶν ὑστέρων δεῖξαι τὸ προκείμενον, λέγω δὲ διὰ τῆς
ὀφειλομένης ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων κατὰ δικαίαν κρίσιν τιμῆς
ἢ δίκης καὶ τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον τέλους, αὐτῶν δὲ
τούτων προτάξαι τὸν κατὰ φύσιν ἡγούμενον, [8]καὶ πρῶτόν γε
διασκέψασθαι τὸν περὶ τῆς κρίσεως λόγον· τοσοῦτον μόνον ὑπει- B

12. πολὺ] Par. 3 et Clar. 2 πολλῷ.

13. πείρας] Clar. 2 σπείρας et mox τῆς ἀληθείας.

1. Τῶν πρώην etc.] Codd. msti et editi inepte cum verbis praegressis copulant sic: ... πρὸς πίστωσιν ἀληθείας τῶν πρώην [Aet. πρώτην] ἡμῖν etc., et ante πάντες μέν εἰσιν habent ὅτι. Excipiendi sunt tantummodo Par. 1 et Maranus, qui genuinam offerunt scripturam; in Par. 1 alia demum manus ὅτι adiecit. Illi εἰς ἐξέτασιν προτεθέντες λόγοι sunt 1º. causa (αἰτία) creationis hominum (cc. 12—13) et 2º. natura (φύσις) hominum (cc. 14—17). Ait auctor c. 14: Διὰ δὲ τούτων [h. e. τ. αἰτίας creationis hominum et τ. φύσεως hominum], ὡς πρώτων καὶ τὴν ἐκ δημιουργίας ἐχόντων ἀρχήν, ἐναργῶς δεικνυμένης τῆς ἀναστάσεως, οὐδὲν ἧττον καὶ διὰ τῶν τῆς προνοίας λόγων ἔστι λαβεῖν τὴν περὶ ταύτης πίστιν, λέγω δὲ διὰ τῆς ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων ὀφειλομένης κατὰ δικαίαν κρίσιν τιμῆς ἢ δίκης [cc. 18—23] καὶ τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον τέλους [cc. 24—25].

2. ὁμογενεῖς] Clar. 2 ὁμονογε-

tur: multo magis ratio, ex naturali serie veritatem investigans, fidem facit resurrectionis, quum tutior et praestantior sit experientiâ ad confirmationem veritatis.

18. Rationum momenta, modo a nobis ad investigandum proposita ac resurrectionem adstruentia, sunt quidem omnia eiusdem generis, ut ex eodem nata principio: principium enim iis est primorum hominum ex creatione origo; sed alia ex ipso confirmantur primo principio unde orta sunt, alia, naturae et vitae hominum consequentia, ex dei circa nos providentia fidem accipiunt: nam causa, secundum quam et propter quam nati sunt homines, cum natura hominum colligata, ex creatione vim deducit, iustitiae autem ratio, secundum quam deus homines qui bene vel male vixerunt iudicat, ex horum [hominum] fine; illinc enim nascuntur, sed magis pendent ex providentia. Iis autem quae primum locum tenent demonstratis quantum potuit fieri, preclarum sane fuerit etiam ex posterioribus demonstrare rem propositam, id est ex debito unicuique homini secundum iustum iudicium praemio aut poena et ex vitae humanae fine, atque ex ipsis illis id praemittere quod naturâ princeps est, et a iudicii ratione initium considerandi facere: unum tan-

*νεῖς*, sed ab altera manu emendatum.

3. *ἐξ ... τ. πρ. ἀρχῆς ἐξ ἡσπ. ἔφ.*] = *ἐκ δημιουργίας*, ex creatione (n. 1).

4. *καὶ δι' ἣν*] Arg. et Act. omisere. Etiam c. 11: *καθ' ἣν καὶ δι' ἣν ὁ πρῶτος γέγονεν ἄνθρωπος οἵ τε μετ' ἐκεῖνον.*

5. *ἢ*] Sic omnes codd. msti; etiam Ms. Vall. *bene aut male.* Editi vero (exc. Mar.) *καὶ*.

6. *φύονται*] Scilicet *οἱ λόγοι* qui 1°. iudicium (*κρίσιν*) dei super homines et 2°. finem (*τέλος*) vitae humanae spectant (n. 1). Nascuntur *ἐκεῖθεν* (Aet. *ἐκεῖσθεν*) h. e. *ἐκ δημιουργίας*.

7. *τ. πρώτων*] H. e. *τῶν προτεθέντων λόγων*, ad *αἰτίαν* et *φύσιν* spectantium (n. 1). Mox pro *ἔχοι* Clar. 2 *ἔχει*.

8. *καὶ πρῶτόν γε κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1: [*Ὅτι ἀληθὴς ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγος δείκνυται*] *Ἀπὸ τῆς τοῦ ποιήσαντος κρίσεως, καθ' οὓς ἔζησεν ἕκαστος χρόνους καὶ καθ' οὓς ἐπολιτεύσατο νόμους.* Cf. c. 11 ibique n. 21 et c. 14. n. 16.

πόντας, φροντίδι τῆς προσηκούσης τοῖς προκειμένοις ἀρχῆς καὶ τάξεως, ὅτι δεῖ τοὺς ποιητὴν τὸν θεὸν τοῦδε τοῦ παντὸς παραδεξαμένους τῇ τούτου σοφίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ τὴν τῶν [9] γενομένων ἁπάντων ἀνατιθέναι φυλακήν τε καὶ πρόνοιαν, εἴ γε ταῖς ἰδίαις ἀρχαῖς [10] παραμένειν ἐθέλοιεν, ταῦτα δὲ περὶ τούτων φρονοῦντας μηδὲν ἡγεῖσθαι [11] μήτε τῶν κατὰ γῆν μήτε τῶν κατ' οὐρανὸν ἀνεπιτρόπευτον μηδ' ἀπρονόητον, ἀλλ' ἐπὶ [12] πᾶν ἀφανὲς ὁμοίως καὶ φαινόμενον, μικρόν [13] τε καὶ μεῖζον, διήκουσαν γινώσκειν τὴν [14] παρὰ τοῦ ποιήσαντος ἐπιμέλειαν. C
Δεῖται γὰρ πάντα [15] τὰ γενόμενα τῆς παρὰ τοῦ ποιήσαντος ἐπιμελείας, ἰδίως δὲ ἕκαστον καθ' ὃ πέφυκε καὶ πρὸς ὃ πέφυκεν· [16] ἀχρείου γὰρ οἶμαι φιλοτιμίας τὸ κατάγειν ἢ διαιρεῖν νῦν ἢ τὸ πρόσφορον ἑκάστῃ φύσει καταλέγειν ἐθέλειν. [17] Ὅ γε μὴν

9. γενομένων] Arg. γινομένων (c. 17. n. 11).

10. παραμένειν] Clar. 2 παραμένην.

11. μήτε τ. κ. γῆν] Desunt in Aet. In Par. 3 et Clar. 2 τὴν ante γῆν habetur. De re cf. Suppl. c. 24. n. 21.

12. πᾶν] Aet. πᾶς.

13. τε] Nann. δὲ.

14. παρὰ] Aet. et Nann. περὶ. Mox Aet. ἐπιμελείας.

15. τὰ] Hunc articulum, quem omnes codd. msti tuentur, excepto Aet., expunxerunt Morell. Duc. et Maran., at caeteri editt. (iam Nannius) recte servarunt. — Scholion in marg. Par. 1: Ἄλλη ἀνθρώπων χρεία, ἄλλη κτηνῶν, ὡσαύτως καὶ ἐπιμέλεια.

16. ἀχρείου] Codd. msti et editi hunc locum turpiter deformarunt sic: καὶ πρὸς ὃ πέφυκεν ἃ χρή. οὐ γὰρ κτλ. Iam Stephanus, ex tribus vocibus ἃ χρή οὐ unam componens literis servatis (η et ει saepe confunduntur: cf. e. g. n. 10, Suppl. c. 21. n. 21, c. 29. n. 10, alibi) earumque ordine, animadvertit legendum esse: καὶ πρὸς ὃ πέφυκεν· ἀχρείου γὰρ κτλ. = „inutilis (s. vanae) enim ambitionis esse puto velle" etc., aut commutata forma loquendi: „inutiliter (s. intempestive) enim ambitiosi hominis fuerit velle" etc. Cf. c. 23. p. 66 B. Caeterum γάρ particulam ita explices ut aliquid adsumas cogitatione: *Nunc de his creaturis non propositum est dicere; nam* etc. Cf. Iustin. Mart. Dial. c. Tr. c. 19. n. 1 et Epist. ad Diogn. c. 2. n. 12. Deinde pro κατάγειν, quod omnibus firmatur codd. mstis (etiam Ms. Vall. *deducere)*, praeter Big. ubi κατάγνειν comparet, Nannius ac reliqui editores exhibent κατάνειν, quod nihil prorsus significat; unus Maranus κατάγειν reposuit, sed *frangere* transtulit, id quod nequaquam sonat. Coniecit autem Stephanus legendum καταγνύειν, *frangere*, pro-

tum subiicientes, studio convenientis rebus propositis principii et ordinis, oportere ut, qui creatorem huiusce universi admittunt deum, huius sapientiae et iustitiae operum omnium custodiam et providentiam assignent, si quidem in suis principiis permanere velint, et ut, quum de his ita sentiant, nihil neque in coelo neque in terra gubernationis et providentiae expers existiment, sed ad omnia sive latentia sive in aperto exstantia, sive parva sive magna, procurationem creatoris permeare agnoscant. Egent enim omnes res creatae creatoris procuratione, peculiariter autem unaquaeque prout a natura instituta est et ad quod instituta est; atqui praeposteri studii esse arbitror [illas] inferre nunc aut dividere aut quid unicuique naturae conveniat recensere velle. Homo certe, de quo nunc

vocans ad Platonis Phaedrum [p. 265 E. ed. Steph.], ubi ait Socrates oportere in disputando de re qualibet *τὸ κατ' εἴδη διατέμνειν κατ' ἄρθρα ᾗ πέφυκε, καὶ μὴ ἐπιχειρεῖν καταγνῦναι μέρος μηδέν, κακοῦ μαγείρου τρόπῳ χρώμενον.* Quem ad locum Cicero in libro De finibus II respiciens dicit: „Hoc est non dividere sed frangere rem.“ At vero melius ad sententiam Athenagorae quadrat illud mstorum *κατάγειν*, idque procul dubio genuinum. Valet *deducere a capite ad finem, res a prima usque ad ultimam* (Steph. Thes. gr. ling. ed. C. B. Hase s. v.), vel *adducere, inferre* (Ast. Lex. Plat. s. v.). Plat. Men. p. 80 E: *ὁρᾷς τοῦτον ὡς ἐριστικὸν λόγον κατάγεις*; ubi Buttmannus *παράγεις* requirebat, quod tamen librariorum caret testimonio. Comp. nostri scriptoris Suppl. c. 1: *θυσίας κατάγουσιν ἃς ἂν θέλωσιν ἄνθρωποι καὶ μυστήρια.* Cum *κατάγειν* et *διαιρεῖν* subaudi animo *πάντα τὰ γενόμενα*, omnes creaturas (praeter hominem). Particula *νῦν* deest in Clar. 2.

17. *Ὅ γε μὴν ἄνθρωπος κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Διεξοδικώτερον περὶ ἀναστάσεως, ὅτι ἀναγκαίως καὶ καταλλήλως τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἡ ἀναβίωσις ἀπόκειται αὐτῇ. Εἰ γὰρ ἀφάτῳ προμηθείᾳ τοῦ πεποιηκότος ὑπέστη θεοῦ, καὶ δεῖ γε ταύτῃ τῆς ἀπὸ τοῦ πλάσαντος διηνεκοῦς ἐπιμελείας ἀξιοῦσθαι, ὥσπερ τροφῆς διὰ τὴν ζωήν, διαδοχῆς διὰ τὴν τοῦ γένους διαμονήν, οὕτω καὶ δίκης διὰ τὸ τῆς τροφῆς καὶ διαδοχῆς ἔννομον. Τούτων δὲ τῆς τροφῆς καὶ τῆς διαμονῆς ἐπὶ τὸ συναμφότερον φερομένων, ἐπὶ τούτου τοῦ συναμφοτέρου ψυχῇ καὶ σώματι καὶ τὴν δίκην ἀπαραποδίστως φέρεσθαι.* Aliud scholion in Par. 1: *Οὔτε γὰρ ἀλληλοφαγεῖν δίκαιον, οὐκ ἐκ τῆς ἑτέρων ἁρπαγῆς καὶ πλεονεξίας τὴν ἑαυτῶν ἐκπορίζειν τροφήν, ὡς οὐδὲ ἐκ τῶν ἀνοσίων γάμων τὴν τοῦ γένους ἀνευρίσκειν διαδοχήν.*

*ἄνθρωπος, περὶ οὗ νῦν πρόκειται λέγειν, ὡς μὲν ἐνδεὴς δεῖται
τροφῆς, ὡς δὲ θνητὸς διαδοχῆς, ὡς δὲ λογικὸς δίκης. Εἰ δὲ
τῶν εἰρημένων ἕκαστόν ἐστιν ἀνθρώπῳ κατὰ φύσιν, καὶ δεῖται
μὲν τροφῆς διὰ τὴν ζωήν, δεῖται δὲ διαδοχῆς διὰ τὴν τοῦ
γένους διαμονήν, δεῖται δὲ δίκης διὰ τὸ τῆς τροφῆς καὶ [18] τῆς
διαδοχῆς ἔννομον, ἀνάγκη δήπου, τῆς τροφῆς καὶ τῆς διαδοχῆς* D
*ἐπὶ τὸ συναμφότερον φερομένης, ἐπὶ [19] τοῦτο φέρεσθαι καὶ τὴν
δίκην, λέγω [20] δὲ συναμφότερον τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος
ἄνθρωπον, καὶ τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον γίνεσθαι πάντων τῶν
πεπραγμένων ὑπόδικον, τήν τε ἐπὶ τούτοις δέχεσθαι τιμὴν ἢ
τιμωρίαν. [21] Εἰ δὲ κατὰ τοῦ συναμφοτέρου φέρει τὴν ἐπὶ τοῖς
εἰργασμένοις δίκην ἡ δικαία κρίσις, καὶ μήτε τὴν ψυχὴν μόνην* 61
*δεῖ κομίσασθαι τὰ ἐπίχειρα τῶν μετὰ τοῦ σώματος εἰργασμένων
(ἀπροσπαθὴς γὰρ αὕτη καθ' ἑαυτὴν τῶν περὶ τὰς σωματικὰς
ἡδονὰς ἢ τροφὰς καὶ θεραπείας γινομένων πλημμελημάτων) μήτε
τὸ σῶμα μόνον (ἄκριτον γὰρ τοῦτο καθ' ἑαυτὸ νόμου καὶ δίκης),
ὁ δὲ ἐκ τούτων ἄνθρωπος τὴν ἐφ' [22] ἑκάστῳ τῶν εἰργασμένων
αὐτῷ δέχεται κρίσιν, τοῦτο δὲ οὔτε κατὰ τήνδε τὴν ζωὴν εὑ-
ρίσκει συμβαῖνον ὁ λόγος (οὐ γὰρ σώζεται τὸ [23] κατ' ἀξίαν ἐν
τῷ παρόντι βίῳ, [24] διὰ τὸ πολλοὺς μὲν ἀθέους καὶ πᾶσαν ἀνο-* B
*μίαν καὶ κακίαν ἐπιτηδεύοντας μέχρι τελευτῆς διατελεῖν κακῶν
[25] ἀπειράτους, καὶ τοὐναντίον τοὺς κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν [26] ἐξητα-
σμένον τὸν ἑαυτῶν βίον ἐπιδειξαμένους ἐν ὀδύναις ζῆν, ἐν ἐπη-
ρείαις, ἐν συκοφαντίαις, αἰκίαις τε καὶ παντοίαις κακοπαθείαις)
οὔτε δὲ μετὰ θάνατον ([27] οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἔτι τὸ συναμφότερον,*

18. *τῆς*] Deest apud Nann. „Indiget autem iudicio, ut legitime ad victum prolisque productionem incumbat“ (Dech.). Scholion ad verba *τῆς τροφῆς ... φερομένης* in marg. Par. 1: *Οὐδὲ γὰρ ψυχὴ γυμνὴ δεῖται τροφῆς, οὐ σῶμα γυμνὸν ἐστερημένον ψυχῆς, ὡσαύτως οὐδ' ἀνὰ μέρος ἕκαστον τούτων τῆς διὰ τὸ γένος διαδοχῆς ἐφάψεται ἐργασίας.*

19. *τοῦτο*] Scil. *τὸ συναμφότερον.* Nannius *τοῦτον* praebet, ut omnes quoque codd. msti. Iam Stephanus correxit errorem. Fortasse primitiva scriptura *TATTON* fuit.

20. *δὲ*] Par. 2 (Clar. 1?) Aet. (Big.?) et editi *δή*. Arg. *λέγω δὲ συναμφότερον* omisit.

21. *Εἰ δὲ* etc.] Hoc est initium prolixioris periodi, cuius apodosis incipit verbis *εὔδηλον παντὶ* etc.

propositum est dicere, quatenus indigus est eget alimento, quatenus mortalis est successione, quatenus rationalis est iudicio. Iam vero si horum unumquodque homini secundum naturam est, si alimento eget propter vitam, successione propter generis perpetuitatem, iudicio propter cibi et successionis legem: necesse est ut, quum alimentum et successio ad utrumque pertineant, iudicium quoque ad utrumque pertineat, id est in hominem ex corpore et anima constantem, et eiusmodi homo rationem actionum omnium reddat, ac pro iis praemium aut poenam accipiat. Quodsi iustum iudicium utrique retributionem actionum statuit, et aequum est ut neque anima sola rerum una cum corpore gestarum talionem referat (non enim haec per se movetur iis quae circa corporis voluptates et cibos et cultus peccantur) neque corpus solum (expers enim hoc per se est diiudicandae legis et iustitiae), homo autem ex utrisque compositus de unaquaque actionum suarum in iudicium vocatur, iam vero ratio reperit id neque in hac vita evenire (non enim ille pro meritis status in praesenti vita servatur, quum multi athei et iniquitati ac nequitiae omni dediti usque ad mortem expertes malorum permaneant, ii contra qui vitam suam ad omnem virtutem dirigunt in doloribus vivant, in iniuriis, in calumniis, cruciatibus et omnis generis calamitatibus) neque post mortem (neutiquam enim iam exstat utrumque, animâ quidem

Ex tam longo et sinuoso hyperbato [?!] ut facile se expedire posset lector, diligenter parentheses notavi suis locis. *Stephanus.* Arg. *τὸ συναμφότερον* pro *τοῦ συναμφοτέρου.* Cf. c. 22. n. 24.

22. *ἑκάστῳ*] Par. 3 et Clar. 2 *ἑκάστου.*

23. *κατ'*] Editi *κατὰ.*

24. *διὰ τὸ*] Par. 2 (Clar. 1?) Act. et editt. (exc. Mar.) *διὰ δὲ τὸ.*

25. *ἀπειράτους*] Arg. *ἀπειράστους*, a *πειράζειν.* Constat meliores scriptores dicere *ἀπείρατος*, a *πειρᾶν.*

26. *ἐξητασμένον*] Act. *ἐξητασμένων.*

27. *οὐδὲ*] Clar. 2 *οὐ.* Cf. c. 24. n. 9 al. Mox Act. *χωριζομένοις*, et *δὲ* post *σκεδανν.* reiecit. Postea *ἤπου* vulgo legitur, non *ἤ που* (c. 5. n. 10).

χωριζομένης μὲν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, σκεδαννυμένου
δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος εἰς ἐκεῖνα πάλιν ἐξ ὧν συνεφορήθη,
καὶ μηδὲν ἔτι σώζοντος τῆς προτέρας φυῆς ἢ μορφῆς, ἤ πού C
γε τὴν μνήμην τῶν πεπραγμένων), εὔδηλον παντὶ τὸ λειπόμενον,
ὅτι [28] δεῖ κατὰ τὸν ἀπόστολον τὸ φθαρτὸν τοῦτο καὶ σκεδαστὸν
ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, ἵνα, [29] ζωοποιηθέντων ἐξ ἀναστάσεως
τῶν νεκρωθέντων καὶ πάλιν ἑνωθέντων τῶν κεχωρισμένων ἢ
καὶ πάντη διαλελυμένων, ἕκαστος κομίσηται δικαίως ἃ διὰ τοῦ
σώματος ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακά.

19. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ὁμολογοῦντας [1] τὴν πρόνοιαν καὶ
τὰς αὐτὰς ἡμῖν παραδεξαμένους ἀρχάς, εἶτα τῶν οἰκείων ὑπο-
θέσεων οὐκ οἶδ' ὅπως ἐκπίπτοντας, τοιούτοις χρήσαιτ' ἄν τις λό- D
γοις καὶ πολλῷ [2] πλείοσι τούτων, εἴ γε πλατύνειν ἐθέλοι τὰ
συντόμως καὶ κατ' ἐπιδρομὴν εἰρημένα. [3] Πρός δέ γε τοὺς πε-
ρὶ τῶν πρώτων διαφερομένους ἴσως ἂν ἔχοι καλῶς ἑτέραν ὑπο-
θέσθαι [4] πρὸ τούτων ἀρχήν, συνδιαποροῦντας αὐτοῖς περὶ ὧν
δοξάζουσι, καὶ [5] τοιαῦτα συνδιασκεπτομένους, ἆρά γε πάντη κα-
θάπαξ ἡ τῶν ἀνθρώπων παρῶπται ζωὴ καὶ σύμπας ὁ βίος,
ζόφος δέ τις βαθὺς κατακέχυται τῆς γῆς, ἀγνοίᾳ καὶ σιγῇ κρύ-
πτων αὐτούς τε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰς τούτων πράξεις, ἢ
πολὺ τούτων ἀσφαλέστερον τὸ δοξάζειν ὅτι τοῖς ἑαυτοῦ ποιήμα-
σιν ἐφέστηκεν ὁ ποιήσας, πάντων τῶν [6] ὁπωσοῦν ὄντων ἢ γι- 62

28. δεῖ ... ἀφθαρσίαν, ἵνα ... κακά] 1 Cor. 15, 53 et 2 Cor. 5, 10. — Par. 3 et Clar. 2 non agnoscunt verba καὶ σκεδαστὸν, quae Par. 1. Arg. Big. suppeditant. Editi omnes, ut etiam Par. 2 (Clar. 1?) Aet. (Ms. Vall. *et dispersum*), καὶ διασκεδαστὸν exhibent. Librariis placuit interdum δια praemittere: e. g. c. 11. n. 16. Pariter σκεδασθέν c. 25 dicitur. Opponitur ἀσκέδαστον c. 20.

29. ζωοποιηθέντων] Aet. ζωοποιημάτων.

1. τὴν] Nann. non habet.

2. πλείοσι] Clar. 2 πλοίοσι. Mox Aet. πλαττύνειν.

3. Πρός δέ γε κτλ.] Scholion in marg. Par. 1 et 2: Πρὸς τοὺς αὐτοματίζοντας ἀθέους τὸν κόσμον· ὅτι καθὼς οὗτοι ληροῦσιν, ἐκεῖνα ἀκούσονται ὡς οὐχ οἷόν τε καθάπαξ τὴν τῶν ἀνθρώπων παρῶφθαι ζωήν, οὐδὲ τὸ τηλικοῦτον ἔργον ἀνεπισκόπητον εἶναι, ἐπεὶ οὕτω γε οὐδὲν ἄνθρωπος διοίσει τῶν ἀλόγων, καὶ θηριώδης ὁ βίος ἔσται, καὶ ἡ ἀρετὴ ἄλλως ὄνομα, καὶ τὸ ἐμπαθῶς καὶ καθ' ἡδονὴν βιοῦν περισπού-

a corpore separatâ, corpore autem ipso in ea dissoluto ex quibus collectum fuerat, nihilque iam retinente prioris naturae vel formae, nedum memoriam rerum gestarum): id quod superest cuique perspicuum est, [nempe] oportere secundum apostolum *corruptibile hoc* et dissipabile *induere incorruptionem*, *ut*, vivificatis ex resurrectione iis quae mortua erant et rursus coniunctis quae separata aut etiam omnino dissoluta erant, *merito quisque referat quae per corpus gessit*, *sive bona sive mala*.

19. Igitur adversus eos qui providentiam confitentur et eadem ac nos admittunt principia, deinde propriis sententiis nescio quo pacto excidunt, his utatur aliquis sermonibus ac multo etiam pluribus, si quidem dilatare velit quae concise et cursim dicta sunt. Sed adversus eos qui de principiis dissident forte optimum fuerit aliud istis principium praemittere, simul cum iis dubitantes de quibus ipsi rebus opinantur, et ad hunc modum una [cum iis] disceptantes, num prorsus in perpetuum hominum vita et tota vitae ratio despiciatur, ac densa quaedam caligo terris diffusa sit, ignoratione et oblivione involvens tum ipsos homines tum eorum actiones, an multo tutius sit existimare suis operibus praeesse creatorem, omnium quaecumque sunt aut fiunt inspectorem,

*δαστον· εἰ δέ ἐστι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πρὸς τὰ κτήνη διαφορά, πάντως τῇ ὑπαλλαγῇ τοῦ βίου καὶ τῇ τῶν ἐμφρονεστέρων πρὸς τὰ κρείττονα μεταχειρίσει ἐστί τις καὶ ἀμοιβὴ τῶν σπουδαζομένων αὐτοῖς, ἢ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἢ κατὰ τὸν* [*τὸν* Par. 1 omisit] *μέλλοντα, εἰ μὴ ὁμοίως τοῖς ἀλόγοις καὶ ἄνθρωπος συγκαταλύεται τῷ θανάτῳ καὶ τὴν ψυχήν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν παρόντα βίον οὐχ οἷόν τε τὴν μισθαποδοσίαν γενέσθαι, τῷ μὴ ὑποστέγειν τὰ κρείττονα καὶ τὰ φαῦλα τὴν πρὸς ἀξίαν τὸν ῥέοντα τοῦτον βίον ἀνταμοιβήν· κατὰ τὸν μέλλοντα δέ, εἰ μὴ καὶ τὸ συνεργὸν πρὸς τὰς πράξεις σῶμα συμπαρασταίη, ἄδικος ὁ ἐφ' ἑνὶ μόνῳ τὴν ἀνταπόδοσιν σχεδιάζειν ἐπανῃρημένος.*

4. *πρὸ τούτων*] Nempe *τῶν πρώτων*. Clar. 2 *περὶ τούτων*.

5. *τοιαῦτα*] Arg. *ταῦτα*. Post *συνδιασκεπτομένους* editt. ante Mar. *τελείαν στιγμήν* notarunt.

6. *ὁπωσοῦν*] Clar. 2 *ὁποσοῦν*. Tum *γενομένων* pro *γινομένων*. Utraque vox saepe commutata a librariis: c. 15. n. 22.

*νομένων ἔφορος, ἔργων τε καὶ βουλευμάτων κριτής. Εἰ μὲν
γὰρ μηδεμία μηδαμοῦ τῶν ἀνθρώποις πεπραγμένων [7] γίνοιτο
κρίσις, οὐδὲν ἕξουσι πλεῖον τῶν ἀλόγων ἄνθρωποι· μᾶλλον δὲ
κἀκείνων πράξουσιν ἀθλιώτερον, οἵ τὰ πάθη [8] δουλαγωγοῦντες
καὶ φροντίζοντες εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης ἢ τῆς ἄλλης ἀρε-
τῆς, ὁ δὲ [9] κτηνώδης βίος ἄριστος, ἀρετὴ δὲ ἀνόητος, δίκης
δὲ ἀπειλὴ γέλως πλατύς, τὸ δὲ πᾶσαν θεραπεύειν ἡδονὴν [10] ἀ-
γαθὸν τὸ μέγιστον, δόγμα δὲ [11] κοινὸν τούτων ἁπάντων καὶ* B
*νόμος εἷς τὸ τοῖς ἀκολάστοις καὶ λάγνοις φίλον [12] Φάγωμεν καὶ
πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. Τοῦ γὰρ τοιούτου βίου τέ-
λος οὐδὲ ἡδονὴ [13] κατά τινας, ἀλλ' ἀναισθησία παντελής. Εἰ
δέ ἐστί τις τῷ ποιήσαντι τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἰδίων ποιημάτων
φροντὶς καὶ σώζεταί που τῶν εὖ ἢ κακῶς βεβιωμένων ἡ διά-
κρισις, ἤτοι κατὰ τὸν παρόντα βίον, ζώντων [14] ἔτι τῶν κατ'
ἀρετὴν ἢ κακίαν βεβιωκότων, ἢ μετὰ θάνατον, ἐν χωρισμῷ καὶ
διαλύσει τυγχανόντων. Ἀλλὰ κατ' οὐδέτερον τῶν εἰρημένων εὑ-
ρεῖν δυνατὸν [15] σωζομένην τὴν δικαίαν κρίσιν· οὔτε γὰρ οἱ* C
*σπουδαῖοι κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν φέρονται τὰ τῆς ἀρετῆς
ἐπίχειρα, οὔτε μὴν οἱ φαῦλοι τὰ τῆς κακίας. Παρίημι γὰρ λέ-
γειν ὅτι, σωζομένης τῆς φύσεως [16] ἐν ᾗ νῦν ἐσμέν, οὐθ' ἡ θνη-
τὴ φύσις ἐνεγκεῖν οἵα τε τὴν σύμμετρον δίκην πλειόνων [17] ἢ
βαρυτέρων φερομένων πλημμελημάτων. Ὅ τε γὰρ μυρίους ἐπὶ
μυρίοις ἀνελὼν ἀδίκως λῃστὴς ἢ δυνάστης ἢ τύραννος οὐκ ἂν*

7. *γίνοιτο*] Sic codd. msti omnes: editi *γίγνοιτο*. Cf. Suppl. c. 6. n. 19.

8. *δουλαγωγοῦντες*] Voce D. Pauli [1 Cor. 9, 27] elegantissima et significantissima utitur. *Stephanus.*

9. *κτηνώδης βίος*] Arg. Par. 3. Clar. 2. Ms. Vall. *κτηνώδης ἢ θηριώδης βίος*, Par. 2 (Clar. 1?) Aet. *κτηνώδης* (Aet. *κτηνώδη*) *βίος καὶ θηριώδης*, id quod exstat etiam in editis.

10. *ἀγαθὸν*] Arg. Par. 3. Clar. 2 *ἀγαθῶν*.

11. *κοινὸν*] Deest in Clar. 2. Idem postea *λάγνσις* pro *λάγνοις*. Cf. c. 2. n. 5.

12. *Φάγωμεν . . . ἀποθνήσκομεν*] Ies. 22, 13. 1 Cor. 15, 32. Post *Φάγωμεν* vulgo *δὲ* legitur. W. A. van Hengel (Comment. in prioris P. ad Cor. Ep. c. XV, Sylv. Duc. 1851, p. 153) *τε* scribendum existimavit. Equidem vero illud *δὲ* expunxi, praesertim quum neque in aliquot codd. mstis (Par 1? 3. Clar. 2. Ms. Vall.) neque in Suppl. c. 12.

operum et cogitationum iudicem. Nam si nullum omnino hominibus rerum gestarum iudicium datur, nihil homines amplius habebunt quam belluae; immo istis infelicius agent, ut qui perturbatos animi motus in servitutem redigant et pietatis et iustitiae virtutumque caeterarum curam gerant, belluarum vero vita optima [erit], virtus insipiens, iudicii minae res perridicula, voluptati omni indulgere maximum bonum, commune horum omnium decretum et una lex amicum illud intemperantibus et lascivis *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur.* Talis enim vitae finis ne voluptas quidem, ut nonnulli opinantur, sed status omnis sensus expers. Quodsi hominum creatori aliqua operum suorum cura est ac bene aut male actae vitae discrimen alicubi servatur, [id erit] vel in praesenti vita, adhuc viventibus qui virtutem aut vitium sectantur, vel post mortem, iisdem in separatione et dissolutione versantibus. At in neutro servata iudicii aequitas reperiri potest; nam nec boni in praesenti vita virtutis praemia referunt, nec mali nequitiae. Id enim praetermitto, naturâ in qua nunc sumus servatâ, non posse naturam mortalem pares pluribus aut gravioribus peccatis poenas sustinere. Nam qui innumeros ex innumeris occidit iniuste latro vel princeps vel tyrannus, is sane una

p. 12 C, ubi idem locus affertur, exhibeatur; librario haec particula, quippe in praegressa oratione iterum ac saepius posita, hic quoque in calamum venit. Aet. πίνω pro πίωμεν.

13. κατά τινας] Respicit sine dubio Epicuri placitum, qui summum bonum vel in voluptate vel in indolentia collocavit. Τὴν γὰρ ἀπαλλαγὴν τοῦ λυποῦντος ἡδονὴν εἶναί φησιν. Nemes. De nat. hom. c. 18. Vid. Cicero De fin. bon. et mal. II. c. 19. Sed quod Cicero monet, dogma illud de indolentia ad Hieronymum Rhodium tanquam eius peculiarem pertinet. *Rechenberg.*

14. ἔτι] Aet. ἐπὶ.

15. σωζομένην] Clar. 2 σωζωμένην, sed litera o superscripta.

16. ἐν ῇ] Par. 3 et Clar. 2 ἐν ᾧ, = *manente natura in quo nunc sumus statu.* Maranus: „Libenter," inquit, „hunc sequerer lectionem, si faverent alii codices msti." Pro οἷά τε iidem duo codd. δύναται.

17. ἢ βαρ.] Desunt in Clar. 2, sed ad marg. ab altera manu apposita sunt.

[18]ἑνὶ θανάτῳ λύσειε τὴν ἐπὶ τούτοις δίκην· ὅ τε μηδὲν περὶ θεοῦ δοξάζων ἀληθές, ὕβρει δὲ πάσῃ καὶ βλασφημίᾳ συζῶν, καὶ [19]παρορῶν μὲν τὰ θεῖα, καταλύων δὲ νόμους, ὑβρίσας δὲ παῖ- D
δας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, κατασκάψας δὲ πόλεις ἀδίκως, ἐμπρήσας δὲ οἴκους μετὰ τῶν ἐνοικούντων καὶ [20]δηϊώσας χώραν, καὶ τούτοις συναφανίσας δήμους καὶ λαοὺς ἢ καὶ σύμπαν ἔθνος, πῶς ἂν [21]ἐν τῷ φθαρτῷ σώματι πρὸς τὴν τούτοις σύμμετρον ἀρκέσειε δίκην, προλαμβάνοντος τοῦ θανάτου τὸ [22]κατ' ἀξίαν καὶ μηδὲ πρὸς ἕν τι τῶν εἰργασμένων τῆς θνητῆς ἐξαρκούσης φύσεως; Οὔτ' οὖν κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν ἡ κατ' ἀξίαν δείκνυται κρίσις οὔτε μετὰ θάνατον.

20. Ἤτοι γὰρ παντελής ἐστι σβέσις τῆς ζωῆς ὁ θάνατος, συνδιαλυομένης τῷ σώματι τῆς ψυχῆς καὶ συνδιαφθειρομένης, ἢ μένει μὲν [1]καθ' ἑαυτὴν ἄλυτος ἡ ψυχή, ἀσκέδαστος, ἀδιά- 63
φθορος, φθείρεται [2]δὲ καὶ διαλύεται τὸ σῶμα, οὐδεμίαν ἔτι σῶζον οὔτε μνήμην τῶν εἰργασμένων οὔτ' αἴσθησιν τῶν ἐπ' αὐτῇ παθημάτων. [3]Σβεννυμένης μὲν γὰρ παντελῶς τῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς, οὐδεμία φανήσεται τῶν ἀνθρώπων οὐ ζώντων φροντίς, οὐ τῶν κατ' ἀρετὴν ἢ κακίαν βεβιωκότων ἡ κρίσις, ἐπεισκυκληθήσεται δὲ πάλιν τὰ τῆς ἀνόμου ζωῆς καὶ τῶν ταύτῃ συνεπομένων ἀτόπων τὸ σμῆνος, τό τε τῆς ἀνομίας ταύτης κεφά- B
λαιον [4]ἀθεότητος. Εἰ δὲ φθείροιτο μὲν τὸ σῶμα καὶ χωροίη

18. *ἑνὶ*] Aet. *ἐπὶ*.

19. *παρορῶν*] Clar. 2 *παρῶν*.

20. *δηϊώσας*] Arg. Par. 3. Clar. 2 *δηώσας*. Mox Arg. *ταύτῃ* pro *τούτοις*. Caeterum voces *δῆμοι, λαοί, ἔθνος* gradationem continent a minori ad maius. Interpr. Camp. transtulit: „und zugleich die Bewohner von Städten und Bezirken oder sogar einen ganzen Volksstamm vertilgte.“ Pro *σύμπαν* Par. 2 et Aet. *πᾶν*.

21. *ἐν τῷ φθ. σώμ.*] Arg. Par. 3. Clar. 2 *ἐν φθ. τῷ σώμ.*

22. *κατ'*] Editi *κατά*.

1. *κ. ἑ. ἄλ. ἡ ψ.*] Arg. Par. 3. Clar. 2 *ἡ ψυχὴ κ. ἑ. ἄλυτος*.

2. *δὲ*] Omittit Aet.; mox idem *τῷ* pro *τὸ*.

3. *Σβεννυμένης* etc.] Dechairius perperam gloriatur quod per parenthesin ediderit: ... *παθημάτων* (*σβεννυμένης μὲν* ... *ἀθεότης*) *εἰ δὲ φθείροιτο* etc. Demonstrat Athenagoras nullam mercedem esse boni aut mali, si aut anima et corpus pereant aut solum corpus; respondet igitur ad prius verbis *Σβεννυμένης μὲν* usque ad *ἀθεότητος*, ad alterum verbis *Εἰ δὲ*

morte horum scelerum poenam non persolverit: et qui de deo nihil veri opinatus est, sed in omni convicio et blasphemia vixit, divina contemsit, leges infregit, stupra pueris aeque ac mulieribus intulit, urbes evertit iniuste, domos una cum inhabitantibus incendit et regionem vastavit, simulque incolas et populos aut etiam universam gentem exstinxit, quonam is pacto in corpore corruptioni obnoxio suffecerit pari his sceleribus poenae, quum mors debitam meritis mercedem praeripiat ac ne uni quidem alicui facinorum mortalis natura sufficiat? Neque igitur in praesenti vita iudicium pro meritis demonstratur neque post mortem.

20. Vel enim mors est omnino vitae exstinctio, animâ simul cum corpore dissolutâ et corruptâ, vel manet quidem anima per se indissolubilis, indissipabilis, incorruptibilis, corrumpitur autem et dissolvitur corpus, nullam iam retinens nec memoriam rerum gestarum nec sensum eorum quae ob animam toleravit. Si enim exstinguatur omnino hominum vita, nulla videbitur hominum non iam exstantium procuratio, nec eorum qui secundum virtutem aut vitium vixerunt iudicium, sed iterum advolvetur quidquid est exlegis vitae atque examen absurdorum ex ea consequentium et, quod huius licentiae caput est, impietatis deum negantis. Si vero corrumpatur quidem corpus et partes

*φθείροιτο* etc. Particula *μὲν* (post *Σβεννυμένης*), cui *δὲ* ante *φθείροιτο* respondet, in Arg. est praetermissa. *Σβενν. τῆς τῶν ἀνθρ. ζωῆς* = *συνδιαλυομένης τῷ σώματι τῆς ψυχῆς*.

4. *ἀθεότητος*] Id Athenagorae ex Par. 1 et Big. reddidi. Ante me Morellus (qui codd. mstis non usus est) textui tacite inseruit. Caeteri codd. msti et editi *ἀθεότης* habent. Illam autem lectionem difficiliorem eamque praeferendam sic capias: *τό τε, τῆς ἀνομίας ταύτης κεφάλαιον, ἀθεότητος* scil. *σμῆνος*, sive: *καί, τὸ τῆς ἀν. τ. κεφάλαιον, τὸ σμῆνος ἀθεότητος*. De part. *τε* adi Iustin. Apol. I. c. 6. n. 3. Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Συνυπακούεται τὸ σμῆνος ἵν' ᾖ οὕτως τό τε* [Par. 2 *οὐ τό τε* pro *οὕτως τό τε*] *κεφάλαιον ταύτης τῆς ἀθεΐας* [Par. 2 transp. verb. *τῆς ἀθεΐας ταύτης*] *τὸ σμῆνος*. Notus est ille vocis *σμῆνος* (*examen, turba*) usus apud veteres; dixit e. c. Plato *σμῆνος ἀρετῶν* Men. p. 72 A, *ἡδονῶν* Reip. IX. p.

πρὸς τὸ συγγενὲς τῶν λελυμένων ἕκαστον, μένοι δὲ ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν ὡς ἄφθαρτος, οὐδ' οὕτως ἕξει χώραν ἡ κατ' αὐτῆς κρίσις, μὴ προσούσης δικαιοσύνης· [5] ἐπειδὴ μηδὲ θεμιτὸν ὑπολαμβάνειν ἐκ θεοῦ καὶ παρὰ θεοῦ γίνεσθαί τινα κρίσιν, ᾗ μὴ πρόσεστι τὸ δίκαιον. [6] Οὐ πρόσεστι δὲ τῇ κρίσει τὸ δίκαιον, μὴ σωζομένου τοῦ διαπραξαμένου τὴν δικαιοσύνην ἢ τὴν ἀνομίαν· ὁ γὰρ διαπραξάμενος ἕκαστον τῶν κατὰ [7] τὸν βίον ἐφ' οἷς ἡ κρίσις ἄνθρωπος ἦν, οὐ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν. Τὸ δὲ C σύμπαν εἰπεῖν, [8] ὁ λόγος οὗτος ἐπ' οὐδενὸς φυλάξει τὸ δίκαιον.

21. Κατορθωμάτων [1] τε γὰρ τιμωμένων, ἀδικηθήσεται τὸ σῶμα σαφῶς ἐκ τοῦ κοινωνῆσαι μὲν τῇ ψυχῇ τῶν ἐπὶ τοῖς σπουδαζομένοις πόνων, μὴ κοινωνῆσαι δὲ τῆς ἐπὶ [2] τοῖς κατορθωθεῖσι τιμῆς, καὶ συγγνώμης μὲν τυγχάνειν πολλάκις τὴν ψυχὴν ἐπί τινων πλημμελημάτων [3] διὰ τὴν τοῦ σώματος ἔνδειάν τε καὶ χρείαν, ἐκπίπτειν δὲ αὐτὸ τὸ σῶμα τῆς ἐπὶ τοῖς κατορθωθεῖσι κοινωνίας, ὑπὲρ ὧν τοὺς ἐν τῇ ζωῇ συνδιήνεγκε πόνους. Καὶ [4] μὴν καὶ πλημμελημάτων κρινομένων οὐ σώζεται D τῇ ψυχῇ τὸ δίκαιον, εἴ γε μόνη τίνοι δίκην ὑπὲρ ὧν ἐνοχλοῦντος τοῦ σώματος καὶ [5] πρὸς τὰς οἰκείας ὀρέξεις ἢ κινήσεις ἕλκοντος ἐπλημμέλησεν, ποτὲ μὲν [6] κατὰ συναρπαγὴν καὶ κλοπήν, ποτὲ δὲ κατά τινα βιαιοτέραν ὁλκήν, [7] ἄλλοτε δὲ κατὰ συνδρομὴν ἐν χάριτος μέρει καὶ θεραπείας τῆς τούτου συστάσεως. Ἢ πῶς οὐκ ἄδικον τὴν ψυχὴν κρίνεσθαι καθ' ἑαυτὴν ὑπὲρ ὧν οὐδ' [8] ἥντινοῦν ἔχει κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν οὐκ ὄρεξιν, οὐ κίνησιν,

574 D, σοφίας Cratyl. p. 401 E. Coll. Tatian. Or. ad Gr. c. 22. n. 9.

5. ἐπειδὴ] Par. 2. 3. Arg. Clar. 2 ἐπεὶ.

6. Οὐ πρ. δὲ τῇ κρ. τὸ δίκ.] Haec in Arg. omissa sunt.

7. τὸν] Clar. 2 τῶν.

8. ὁ λόγος οὗτος] Scholion in marg. Par. 1: Ποῖος λόγος ὁ τὴν ἀνάστασιν ἀθετῶν τῶν σωμάτων. Maran.: „haec iudicii ratio.“

1. τε γὰρ] Par. 3 et Clar. 2 μὲν γάρ. Cf. Suppl. c. 8. n. 15; adde Iustin. De resurr. c. 6. n. 8 et Epist. ad Diogn. c. 4. n. 3. Vid. Klotz. ad Devar. Vol. II. p. 749 sqq.

2. τοῖς] Clar. 2 τῆς, sed supra lineam οι. Illico κατορθωθεῖσι substituit κατορθώμασι. Verba quae sequuntur etiam a praegresso ἐκ τοῦ pendent. Vulgo autem in fine enuntiationis, post συνδιήνεγκε πόνους, adduntur πῶς οὐκ ἄδικον; Quae solus Maranus eiecit, „quum desint in Regio [h. e. Par.] 1 et iis reci-

quaeque dissolutae ad congrua elementa migrent, anima autem per se utpote incorrupta maneat, ne sic quidem locum habebit animae iudicium, quippe quum iustitia desideretur: siquidem nefas est suspicari ullum ex deo aut a deo iudicium fieri, cui non adsit iustitia. Iudicio autem abest iustitia, non exstante eo qui iustitiam aut iniustitiam exercuit; nam qui unumquodque eorum, de quibus iudicium instituitur, in vita egit homo erat, non anima per se ipsa. Ut autem summatim dicam, istiusmodi ratio nulla in parte retinebit aequitatem.

21. Etenim si recte facta remunerentur, aperte fiet iniuria corpori eo quod laborum quidem in rebus praeclare gerendis susceptorum particeps fuerit, mercedis autem recte factorum particeps non sit, ac veniam quidem anima in quibusdam peccatis saepe habeat propter corporis indigentiam et usum, ipsum autem corpus excidat societate recte factorum, pro quibus simul labores in vita toleravit. Quin etiam, si peccata iudicantur, non servatur animae iustitia, si quidem sola poenas eorum persolvat quae obstrepente corpore et ad proprios appetitus et motus trahente peccavit, nunc simul abrepta et velut furto abducta, nunc violentius tracta, interdum accommodatione gratiam et cultum impendens ad corporis conservationem. Aut quomodo non iniustum [est] animam de iis solam iudicari ad quae secundum suam ipsius naturam nullum habet omnino appetitum, nec motum, nec

sis multo facilius currat sententia." — Pro *τυγχ. πολλάκις* Par. 3 et Clar. 2 *πολλάκις τυγχ.*

3. *διὰ τ. τ. σώμ. ἔνδ. τε καὶ χρ.*] Scholion in marg. Par. 1: *Οἷον ὅτε, παρὸν νηστεύειν, ἡ τοῦ σώματος ἀδρανία ὑφαιρεῖσθαί τι τῆς ἀκριβοῦς καταναγκάζῃ νηστείας.*

4. *μὴν*] Aet. *μή.*

5. *πρὸς*] Deest Arg.

6. *κατὰ συναρπ.*] Sic Par. 1. 3. Arg. Clar. 2 et Maran.; caett. codd. msti et editi *κατὰ τὴν συναρπ.* Antea *μὲν* in Aet. non apparet; postea idem *βιοτέραν* pro *βιαιοτέραν.*

7. *ἄλλ. δὲ*] Ita omnes codd. msti: editi *δὲ* omiserunt.

8. *ἥντινοῦν*] Arg. Par. 3. Clar. 2 *ἥντινα οὖν* (sic).

οὐχ ὁρμήν, οἷον [9] λαγνείας ἢ βίας ἢ πλεονεξίας ἢ ἀδικίας καὶ 64 τῶν ἐπὶ τούτοις [10] ἀδικημάτων; Εἰ γὰρ τὰ πλεῖστα τῶν τοιούτων γίνεται κακῶν ἐκ τοῦ μὴ κατακρατεῖν τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἐνοχλούντων παθῶν, ἐνοχλοῦνται δὲ ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος ἐνδείας καὶ χρείας καὶ τῆς περὶ τοῦτο σπουδῆς καὶ θεραπείας (τούτων γὰρ ἕνεκεν πᾶσα [11] ἡ κτῆσις καὶ πρὸ ταύτης ἡ χρῆσις, ἔτι δὲ γάμος καὶ ὅσαι κατὰ τὸν βίον πράξεις, ἐν οἷς [12] καὶ περὶ ἃ θεωρεῖται τό τε πλημμελὲς καὶ τὸ μὴ τοιοῦτον), ποῦ δίκαιον, ἐν οἷς πρωτοπαθεῖ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἕλκει πρὸς συμπάθειαν [13] καὶ κοινωνίαν τῶν ἐφ᾽ ἃ δεῖται πράξεων, [14] αὐτὴν κρίνεσθαι μόνην, [15] καὶ τὰς μὲν ὀρέξεις καὶ τὰς ἡδονάς, B ἔτι δὲ φόβους καὶ λύπας, ἐφ᾽ ὧν [16] πᾶν τὸ μὴ μέτριον ὑπόδικον, ἀπὸ τοῦ σώματος [17] ἔχειν τὴν κίνησιν, τὰς δὲ ἐκ τούτων ἁμαρτίας καὶ τὰς ἐπὶ [18] τοῖς ἡμαρτημένοις τιμωρίας ἐπὶ τὴν ψυχὴν φέρεσθαι μόνην, τὴν μήτε δεομένην τοιούτου τινὸς μήτε ὀρεγομένην μήτε φοβουμένην ἢ πάσχουσάν [19] τι τοιοῦτον καθ᾽ ἑαυτὴν οἷον πάσχειν πέφυκεν ἄνθρωπος; Ἀλλὰ κἂν μὴ [20] μόνου

9. λαγνείας] Clar. 2 λαγνοίας. Pro ἢ βίας Aet. καὶ βίας.

10. ἀδικημάτων] Par. 3 et Clar. 2 ἁμαρτημάτων.

11. ἡ κτῆσις] Arg. ἡ κτῖσις. Scholion ad verba καὶ πρὸ ταύτης [scil. τῆς κτήσεως] ἡ χρῆσις in marg. Par. 1 et 2: Εἰ προηγεῖται τῆς χρήσεως ἡ κτῆσις, πῶς εἶπε πρὸ τῆς κτήσεως τὴν χρῆσιν; Καί φαμεν ὅτι κατὰ τὸ προτιμότερον εἴρηκεν· οὐ γὰρ δι᾽ ἑαυτὴν ἡ κτῆσις, ἀλλὰ διὰ τὴν χρῆσιν. Πάντως δὲ τὸ ἕνεκά του χεῖρόν ἐστιν τοῦ οὗ ἕνεκα.

12. καὶ περὶ usque ad ποῦ δίκαιον, ἐν οἷς] Haec omnia in Aet. negligentiâ librarii propter repetitum ἐν οἷς exciderunt. Clar. 2 τε post τό omisit.

13. καὶ κοινωνίαν] Desiderantur in Aet. et apud Nannium.

14. αὐτὴν] H. e. τὴν ψυχήν. Aet. αὐτὸν.

15. καὶ τὰς ... τὴν κίνησιν] Etsi affectus sint animi, obiecta potissimum specie boni aut mali excitati, tamen cum per se sensus, qui in corpore sunt, excitentur, recte auctor illos a corpore τὴν κίνησιν habere tradit. Notum de affectu amoris illud Homeri [Il. 14, 294]: Ὡς δ᾽ ἴδεν, ὥς μιν ἔρως πυκινὰς φρένας ᾽μφεκάλυψεν. Nam ut Propertius habet: „Si nescis, oculi sunt in amore duces.“ *Rechenberg*. Μετριοπάθειαν, sive affectus quidem esse intra terminos coërcendos ac moderandos rite, docet Athenagoras (in affectibus πᾶν τὸ μὴ μέτριον ὑπόδικον), quod Peripatetici solebant contra Stoicos tueri, qui ἀπάθειαν laudibus tollentes exstirpari affectus debere, non temperari, iu-

impetum, ut de luxuria vel violentia vel avaritia vel iniustitia et inde nascentibus peccatis? Nam si eiusmodi mala inde pleraque oriuntur quod homines non comprimant tumultuantes animi motus, tumultuantur autem propter corporis indigentiam et usum et corporis fovendi studium et cultum (horum enim causâ [sunt] omnis possessio et lubentius usus, praeterea nuptiae et caeterae vitae actiones, in quibus et circa quas spectatur quid vitiosum sit et quid non): ubi [est] aequitas ut, quibus in rebus corpus primas sentiendi partes sustinet et animam trahit in mutuam consensionem actionumque ad ea quibus indiget societatem, ea sola iudicetur, atque appetitus et voluptates, praeterea metus et dolores, in quibus omne non moderatum iudicio obnoxium [est], a corpore motionem habeant, consequentia autem ex iis peccata et ex peccatis supplicia in solam animam ferantur, nec indigentem cuiusquam eiusmodi rei nec appetentem nec metuentem aut quidquam eiusmodi patientem quod homo pati solet? Quam-

bebant. *I. I. Rau* De philosophia Iustini Mart. et Athenagorae, Ien. 1733, p. 75. Voluntas hominis libera in virtutibus aut vitiis amplectendis et utrumque in cuiusvis arbitrio situm est (Suppl. c. 24). Affectus autem maxime quidem in corpore se exserunt, ad animam tamen pariter adeoque totum hominem pertinent (De resurr. c. 21). Ex duabus enim partibus quum homo constet (c. 18. p. 60 D. coll. cc. 10. 13. 15. 25), leges quoque divinae ac poenae ad utrumque spectant. Corpus praeafficitur per sensus, deinde animam trahit ad consortium eiusdem affectionis. Anima enim per appetitus inordinatos corporis nunc raptu nunc furto abducitur a recto et vitiis indulget (c. 21). Pleraque adeo mala inde proveniunt, quod homines non satis imperant tumultuantibus affectibus, qui a corpore suam *κίνησιν* trahunt. In affectibus enim *πᾶν τὸ μὴ μέτριον*, „omne quod modum excedit," contra legem est. (Debet homo secundum *τὸν ἔμφυτον νόμον καὶ λόγον* vivere, nec bestiarum more rationali iudicio destitutarum, c. 24.) Finis enim animae et is est ut corporis moderetur affectibus (c. 12. p. 53 D). Peccatis autem, quae per voluptates corporales vel cibos vel cultus perpetrantur, anima per se non tangitur (c. 18. p. 61 A).

16. *πᾶν*] Aet. non habet.

17. *ἔχειν*] Par. 3. Clar. 2. Aet. *ἔχει*.

18. *τοῖς*] Aet. *τῆς*. Postea Nann. *μόνον* pro *μόνην*.

19. *τι*] Aet. *τὸ*.

20. *μόνον*] Arg. et Aet. *μόνον*.

τοῦ σώματος, ἀνθρώπου δὲ θῶμεν εἶναι τὰ πάθη, λέγοντες ὀρθῶς διὰ τὸ μίαν ἐξ ἀμφοτέρων εἶναι τὴν τούτου ζωήν, οὐ δήπου γε καὶ τῇ ψυχῇ [21] ταῦτα προσήκειν φήσομεν, ὁπόταν κα- C
θαρῶς τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἐπισκοπῶμεν φύσιν. Εἰ γὰρ πάσης καθάπαξ τροφῆς ἐστιν ἀνενδεής, οὐκ ἂν ὀρεχθείη ποτὲ τούτων ὧν [22] οὐδαμῶς δεῖται πρὸς τὸ εἶναι, οὔτ' ἂν ὁρμήσειεν ἐπί τι τούτων οἷς μηδ' ὅλως χρῆσθαι πέφυκεν· ἀλλ' οὐδ' ἂν λυπηθείη δι' ἀπορίαν χρημάτων ἢ κτημάτων, ὡς οὐδὲν αὐτῇ προσηκόντων. Εἰ δὲ [23] καὶ φθορᾶς ἐστι κρείττων, οὐδὲν φοβεῖται τὸ παράπαν ὡς φθαρτικὸν ἑαυτῆς· οὐ γὰρ δέδοικεν οὐ λιμόν, οὐ νόσον οὐ πήρωσιν οὐ λώβην οὐ πῦρ οὐ σίδηρον, ἐπεὶ [24] μηδὲ παθεῖν ἐκ τούτων δύναταί τι βλαβερὸν οὔτ' ἀλγεινόν, οὐχ ἁ- D
πτομένων αὐτῆς τὸ παράπαν οὔτε σωμάτων οὔτε σωματικῶν δυνάμεων. Εἰ δὲ τὸ τὰ πάθη ταῖς ψυχαῖς ἰδιαζόντως προσάπτειν ἄτοπον, τὸ τὰς [25] ἐκ τούτων ἁμαρτίας καὶ τὰς ἐπὶ ταύταις τιμωρίας ἐπὶ μόνας φέρειν τὰς ψυχὰς ὑπερβαλλόντως ἄδικον καὶ τῆς τοῦ θεοῦ κρίσεως ἀνάξιον.

22. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις πῶς οὐκ ἄτοπον τὴν μὲν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν [1] μηδὲ νοηθῆναι δύνασθαι χωρὶς [2] ἐπὶ τῆς ψυχῆς (ἀνθρώπου γὰρ ἀρετὰς [3] εἶναι γινώσκομεν τὰς ἀρετάς,

21. ταῦτα προσήκ.] Clar. 2 προσήκ. ταῦτα. Mox Arg. ὁπότ' ἂν.

22. οὐδαμῶς] Aet. οὐκ οὐδαμῶς. Antea Clar. 2 ἐνδεής pro ἀνενδεής.

23. καὶ] Desideratur in Aet. et ap. Nann. Coll. Matth. 10, 28. Scholion in marg. Par. 1 et 2: Ψυχὴ μὲν καθ' ἑαυτὴν ἀθάνατος οὖσα οὐ δέδοικεν θάνατον, διὰ δὲ τὸν ἄφατον σύνδεσμον τὸν πρὸς τὸ ἐφόλκιον ἑαυτῆς καὶ τὴν κατάρας συμπάθειαν εὐλαβῶς ἔχει πρὸς τὴν ἀπὸ τούτου διάλυσιν.

24. μηδὲ] Clar. 2 μηδὲν (c. 22. n. 1 al.). I. I. Rau l. c. p. 77: „Recte ait Athenagoras [c. 18. p. 61 A, coll. supra n. 15]: *anima* καθ' ἑαυτὴν (per se) *non tangitur corporalibus deliciis, quas corporis membra sentiunt*, licet delectationem anima quoque percipiat. „„Nam solius corporis,"" ut ibi bene adnotavit Rechenbergius, „„„nullae voluptates sunt propriae, etsi animae quaedam καθ' ἑαυτὴν competant, ut quae ex doctrina et cognitione rerum capiantur."" Quando hinc Athenagoras nostro loco [c. 21] ait: *anima nihil cladis ab igne, ferro et similibus accipere potest, quum nullum corpus aut corporeum ulla ex parte illam attingere valeat*, minus ad rem spectat quando Rechenbergius ad h. l.

vis autem non solius corporis, sed hominis esse motus animi ponamus, id quod recte facimus quia una est ex duobus ipsius vita, non tamen haec animae convenire dicemus, si propriam eius naturam pure inspiciamus. Nam si nullius omnino alimenti eget, numquam ea profecto appetet quibus opus non habet ut exsistat, nec ad eorum quidquam rapietur quibus omnino uti non potest; immo neque dolebit propter penuriam pecuniarum aut possessionum, ut quae nihil ad eam pertineant. Si vero etiam corruptione superior est, nihil omnino metuit quod ei interitum possit afferre: non formidat famem, non morbum non membrorum abscisionem non insignem naevum non ignem non ferrum, quippe quum ex his neutiquam pati possit quidquam noxii aut molesti, quam omnino nec corpora attingunt nec corporum facultates. Quodsi vitiosos motus animabus proprie affingere absurdum [est], orta ex his peccata et ex peccatis supplicia in solas animas conferre longe iniquissimum [est] et dei iudicio indignum.

22. Ad haec quomodo non absurdum [est] virtutem et vitium ne cogitari quidem posse separatim in anima (virtutes enim esse hominis virtutes novimus, et oppositam iis

scribit: „,,Corporis passiones animam quoque attingere experientia constat.““ Nam aliter vocem a t t i n g e r e sumsit Rechenbergius, aliter Athenagoras. Hic id voluisse videtur, animam, quam incorpoream esse saepe dicit, non posse a quodam corpore, ita ut manus manum, ignis ignem, unum corpus alterum tangit, affici, licet ideo a corporis passionibus animam quoque t a n g i seu d e l e c t a r i non neget. Sane anima nostra, cum sit extensionis et partium expers, quo pacto possit a corpore et materia tangi non adparet, licet hoc ceteroquin satis liqueat, propter animae et corporis nexum arctissimum, animae quoque dolorem aut laetitiam plerumque, si corpus doleat aut laetetur, sequi.“

25. ἐκ] Non agnoscit Aet. Deinde *τιμωρίαις* Nann. pro *τιμωρίας*.

1. *μηδὲ*] Aet. *μηδὲν* (c. 21. n. 24).

2. *ἐπὶ*] Mor. et Duc. omiserunt. Rechenberg.: „Virtutes et vitia primario quidem in anima quaeri debere tralatitium est; at vero cum exseri sine corporis commercio illa nequeant, recte Athenagoras toti homini illas tribuit (Rom. 6, 13. 19).“

3. *εἶναι γιν.*] Par. 3 et Clar. 2 *γιν. εἶναι*. Aet. *γινώσκομεν τὰς*

ὥσπεροῦν καὶ τὴν ταύταις ἀντικειμένην κακίαν οὐ ψυχῆς κεχω- 65
ρισμένης τοῦ σώματος καὶ καθ᾽ ἑαυτὴν οὔσης), τὴν δ᾽ ἐπὶ τούτοις τιμὴν ἢ τιμωρίαν ἐπὶ μόνης φέρεσθαι τῆς ψυχῆς; Ἢ πῶς ἄν τις καὶ νοήσειεν ἐπὶ ψυχῆς μόνης ἀνδρείαν ἢ καρτερίαν, οὐκ ἐχούσης οὐ θανάτου φόβον, οὐ τραύματος οὐ πηρώσεως οὐ ζημίας [4] οὐκ αἰκίας, οὐ τῶν ἐπὶ τούτοις ἀλγημάτων ἢ τῆς ἐκ τούτων κακοπαθείας; Πῶς δὲ ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην, [5] οὐδεμιᾶς ἑλκούσης αὐτὴν ἐπιθυμίας πρὸς τροφὴν ἢ μῖξιν ἢ τὰς ἄλλας ἡδονάς τε καὶ τέρψεις, οὐδ᾽ ἄλλου τινὸς οὔτ᾽ ἔσωθεν ἐνοχλοῦντος οὔτ᾽ ἔξωθεν ἐρεθίζοντος; Πῶς δὲ φρόνησιν, οὐχ ὑπο- B
κειμένων αὐτῇ πρακτέων [6] καὶ μὴ πρακτέων, οὐθ᾽ αἱρετῶν καὶ φευκτῶν, μᾶλλον δὲ μηδεμιᾶς ἐνούσης αὐτῇ κινήσεως τὸ παράπαν ἢ φυσικῆς ὁρμῆς ἐπί τι τῶν πρακτέων; Ποῦ δὲ ὅλως [7] ψυχαῖς ἡ πρὸς ἀλλήλας δικαιοσύνη προσφυὴς ἢ πρὸς ἄλλο τι τῶν [8] ὁμογενῶν ἢ ἑτερογενῶν, οὐκ ἐχούσαις οὔτε πόθεν οὔτε δι᾽ ὧν οὔτε πῶς ἀπονείμωσι [9] τὸ κατ᾽ ἀξίαν ἢ κατ᾽ ἀναλογίαν ἴσον, ἐξῃρημένης [10] τῆς εἰς θεὸν τιμῆς, οὐδ᾽ ἄλλως ἐχούσαις ὁρμὴν ἢ κίνησιν πρὸς χρῆσιν [11] ἰδίων ἢ πρὸς ἀποχὴν τῶν ἀλλοτρίων, τῆς C
μὲν χρήσεως τῶν κατὰ [12] φύσιν ἢ τῆς ἀποχῆς ἐπὶ τῶν χρῆσθαι πεφυκότων θεωρουμένης, τῆς δὲ ψυχῆς μήτε δεομένης τινὸς

ἀρετάς non suppeditat; idem ὥσπερ οὖν separatim. Gallandius (cum exemplo Mar. Veneto) verba εἶναι γινώσκομεν τὰς ἀρετάς mendose praetermisit. Pro κεχωρισμένης Arg. χωρισμένης.

4. οὐκ αἰκίας] Arg. Par. 3. Clar. 2 (οὐκαἰκίας) Aet. οὐ κακιας. Scholion ad hunc locum in marg. Par. 1 et 2: *Καλλίστη καὶ καταναγκαστικωτάτη μεταχείρησις* [Par. 2 μεταχείρισις].

5. οὐδεμιᾶς] Arg. οὐδὲ μιᾶς. Editi οὐδεμίας (sic) et deinceps (c. 23) μίξις (parox.).

6. καὶ μὴ πρακτέων] Ita omnes codd. msti (etiam Ms. Vall. *et non peragendis)* et Maranus. Reliqui editt. omiserunt.

7. ψυχαῖς] Aet. ψυχάς.

8. ὁμογενῶν ἢ] Haec in Arg. et mox οὐκ ἐχούσαις in Aet. et ap. Nann. desiderantur. Deinde Clar. 2 ἀπονέμωσι.

9. τὸ κατ᾽ ἀξίαν ἢ κατ᾽ ἀναλογίαν] Scholion in marg. Par. 1: *Τὸ κατ᾽ ἀξίαν ἕτερον τοῦ κατ᾽ ἀναλογίαν. Τὸ μὲν γὰρ κατ᾽ ἀξίαν, ὡς ὅταν λέγωμεν τοὺς κρείττονας κρειττόνων εἶναι γερῶν ἀξίους, διόπερ καὶ τοὺς γονέας τὸ κρεῖττον ἀποφερομένους, ὡς παραιτίους τῆς εἰς τὸν βίον ἡμῶν εἰσόδου· τὸ δὲ κατ᾽ ἀναλογίαν,*

vitiositatem non animae a corpore separatae et per seipsam exsistentis), horum autem mercedem aut poenam in animam solam ferri? Aut quomodo aliquis fortitudinem et constantiam possit vel cogitare in sola anima, quae non mortis metum habet, non vulneris non abscissionis membrorum non damni non cruentorum verberum, non orti ex eiusmodi rebus doloris vel ex dolore miseriae? Quomodo continentiam et temperantiam, nulla eam cupiditate ad cibum aut coitum aut alias voluptates et oblectationes trahente, neque ulla re alia aut intrinsecus perturbante aut extrinsecus stimulante? Quomodo prudentiam, non subiectis ei agendis rebus aut non agendis, eligendis aut fugiendis, immo nulla omnino insita ei motione aut naturali ad aliquid faciendum impetu? Quomodo autem animabus omnino iustitia congruat erga se invicem vel erga aliud quidquam eiusdem aut diversi generis, quum non habeant nec unde nec per quae nec quomodo pro meritis aut pro rationum paritate aequa distribuant, excepta dei reverentia, quumque praeterea non habeant impetum vel motionem ad usum propriarum rerum aut ad abstinentiam alienarum, si quidem usus eorum quae sunt secundum naturam aut abstinentia in iis spectatur qui ita nati sunt ut possint uti, anima autem nec ulla re eget nec ita

ὡς ὅταν ἀξιῶμεν τὸν μέγαν ἄνδρα μεγάλοις ὅπλοις κοσμεῖσθαι, ὡσαύτως καὶ τὸν διδάσκαλον γονέων ἐνάμιλλον τιμᾶσθαι, ἵνα μὴ καὶ πλεῖον λέγω. Οἱ μὲν γὰρ γονεῖς τὸ ἁπλῶς εἶναι παρέσχον ἡμῖν, οἱ διδάσκαλοι δὲ τὸ εὖ εἶναι. Ἐξήρηται δὲ τούτων θεὸς καὶ ἡ εἰς τοῦτον τιμή, ὡς οὐ μόνον τοῦ εἶναι παραίτιος ὤν, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὖ, καὶ δὴ καὶ τοῦ εἰς ἀεί. — Pro ἴσον (codd. msti) Nann. Gesn.-Steph. Rechenb. ἴσων ediderunt.

10. τῆς εἰς θεὸν τιμῆς] Artic. τῆς in Aet. omissus. Fellus: „Excipit dei cultum, siquidem id unum anima sola expediri possit, Ioann. 4, 24.“

11. ἰδίων] Arg. ἰδίαν. Mox ibidem τῶν ante ἀλλοτρ. excidit. Clar. 2 ἀλοτρίων.

12. φύσιν] Deest Aet. Pro ἢ τ. ἀπ. Arg. Par. 3. Clar. 2. Big. καὶ τ. ἀπ. (c. 23. n. 12). Dechair.: „siquidem usus rerum congruarum abstinentiaque in illis tantum Entibus cernatur quae a natura ad usum rerum comparata sunt.“

*μήτε χρῆσθαί τισιν ἤ τινι πεφυκυίας, καὶ διὰ τοῦτο μήτε τῆς λεγομένης [13] ἰδιοπραγίας τῶν μερῶν ἐπὶ τῆς οὕτως ἐχούσης [14] ψυχῆς εὑρεθῆναι δυναμένης;*

*23. Καὶ [1] μὴν κἀκεῖνο πάντων παραλογώτατον, τὸ τοὺς μὲν θεσπισθέντας νόμους ἐπ' ἀνθρώπους φέρειν, τῶν δὲ νομίμως ἢ παρανόμως πεπραγμένων τὴν δίκην ἐπὶ μόνας τρέπειν τὰς ψυχάς. [2] Εἰ γὰρ ὁ τοὺς νόμους δεξάμενος [3] οὗτος δέξαιτ'
ἂν δικαίως καὶ τῆς παρανομίας τὴν δίκην, ἐδέξατο δὲ τοὺς νό-* D
*μους ἄνθρωπος, οὐ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν, ἄνθρωπον δεῖ καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν ἡμαρτημένων ὑποσχεῖν δίκην, οὐ ψυχὴν καθ' ἑαυτήν· ἐπεὶ μὴ ψυχαῖς ἐθέσπισε θεὸς ἀπέχεσθαι τῶν οὐδὲν αὐταῖς προσηκόντων, οἷον [4] μοιχείας φόνου κλοπῆς ἁρπαγῆς τῆς κατὰ τῶν γεννησάντων ἀτιμίας, πάσης τε κοινῶς τῆς ἐπ' ἀδικίᾳ καὶ βλάβῃ τῶν πέλας γινομένης ἐπιθυμίας. Οὔτε γὰρ τὸ [5] Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου ψυχαῖς μόνον εὐάρμοστον, οὐ προσηκόντων αὐταῖς τῶν τοιούτων ὀνομάτων· οὐ γὰρ ψυχαὶ
ψυχὰς γεννῶσαι τὴν τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητέρος [6] οἰκειοῦνται προσ-* 66
*ηγορίαν, ἀλλ' ἀνθρώπους ἄνθρωποι· οὔτε οὖν τὸ [7] Οὐ μοιχεύσεις ἐπὶ ψυχῶν λεχθείη ποτ' ἂν ἢ νοηθείη δεόντως, οὐκ οὔσης*

13. *ἰδιοπραγίας*] Par. 3 et Clar. 2 *δικαιοπραγίας*, quam quidem lectionem interpres Campid. secutus est. Cf. Steph. Thes. gr. ling., ed. C. B. Hase, Vol. IV. p. 511. Non muto.

14. *ψυχῆς*] Abest in Aet. et ap. Nann.

1. *μὴν*] Aet. *τὴν*, tum *ἀπ'* pro *ἐπ'*, denique *νομιμένων* pro *νομίμως*.

2. *Εἰ γὰρ κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1: *Ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς δόσεως τῶν νόμων ἀναγκαίως ἡ τῶν σωμάτων ἀνάστασις ἀναφαίνεται. Οὐ γὰρ ψυχῇ μόνῃ ὁ νόμος δίδοται, ἀλλὰ ψυχῇ μετὰ σώματος· ὥστε, εἰ καὶ αἱ κατορθώσεις καὶ αἱ διαμαρτίαι τῶν νόμων ἐξ ἀμφοῖν, ἀναγκαίως καὶ αἱ μισθαποδοσίαι τῷ ἐξ ἀμφοῖν πλέγματι βραβευθήσονται.*

3. *οὗτος*] Deest in Aet. et ap. Nann. De demonstrativo post articulum vide Tatian. Or. ad Gr. c. 29. n. 20. Pro *δέξαιτ' ἂν* Par. 3 et Clar. 2 *ἂν δέξαιτο*.

4. *μοιχείας φόνου κλοπῆς* etc.] Exod. 20, 13—17: *οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ φονεύσεις, ... οὐκ ἐπιθυμήσεις* etc. [Deuter. 5, 17—21 alio ordine: *οὐ φον., οὐ μοιχ., οὐ κλέψ.* etc., ut Matth. 19, 18.] Sed Athenagoras eodem affert ordine quem Lucas ev. 18, 20: *μὴ*

comparata est ut his aut illis uti possit, ac propterea neutiquam propria quae dicitur partium functio in anima sic constituta deprehendi potest?

23. Atque profecto illud omnium maxime a ratione alienum est, sancitas quidem leges conferre in homines, observatae autem aut violatae legis mercedem in solas vertere animas. Nam si qui leges recepit is etiam merito violatae legis poenam recipiat, leges autem recepit homo, non anima sola, hominem etiam oportet peccatorum poenam sustinere, non animam solam; siquidem non animabus praecepit deus ut abstineant rebus ad eas nihil attinentibus, velut adulterio caede furto rapina ignominia in parentes, et omni generatim cupiditate quae iniuriam et damnum proximo infert. Neque enim illud *Honora patrem tuum et matrem tuam* animabus tantum convenit, quum iis eiusmodi nomina non conveniant: non enim animae ab animabus gignuntur ut patris et matris appellationem sibi adsciscant, sed homines ab hominibus; neque igitur illud *Non moechaberis* de animabus decenter dicatur aut cogitetur, quum inter eas non sit masculi et

*μοιχεύσῃς, μὴ φονεύσῃς, μὴ κλέψῃς, μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου* — et Paulus Rom. 13, 9: *οὐ μοιχεύσεις, οὐ φον., οὐ κλέψ., οὐκ ἐπιθυμήσεις* etc. servarunt. — Antea Par. 3 et Clar. 2 *ἐθέσπισεν ὁ θεὸς*. Aet. pro *αὐταῖς προσηκ.* habet *αὐταῖς ἐν ταῖς προσηκ.* Vides *ἐν ταῖς* natum esse ex praegresso *αὐταῖς*, cf. c. 15. n. 4. Vocem *ἐπιθυμίας* in fine enuntiationis Aet. non agnoscit.

5. *Τίμα ... μητ. σου*] Exod. 20, 12 (Luc. 18, 20). — Aet. et Nann. *τὸ* ante *Τίμα* et *σου* post *μητέρα* praetermiserunt; *σου* post *μητέρα* in reliquis quoque editt. abest, sed recte Valla: *matrem tuam*.

6. *οἰκειοῦνται*] Clar. 2 *οἰκοιοῦνται*, Aet. *οἰκοῦνται*. Cum *ἄνθρωποι* subaudias *γεννῶντες*. „Denn nicht Seelen-zeugende Seelen eignen sich solche Namen an, sondern Menschen-zeugende Menschen.“ Homo nempe constat ex anima et corpore (c. 21. n. 15).

7. *Οὐ μοιχεύσεις*] Exod. 20, 13. — Illud *Οὐ μοιχεύσεις* ope Par. 1 et Arg. refinxi. Desideratur *οὐ* in Aet. Caeteri codd. msti *οὐ μοιχεύσῃς*, quae scriptura etiam in omnibus editis comparet. Verba *ποτ᾽ ἂν ᾖ νοηθείη* ap. Morell. et Duc. errore exciderunt; item mox *κατὰ* ante *τὸ ἄρσεν*.

ἐν αὐταῖς τῆς κατὰ τὸ ἄρσεν καὶ [8] θῆλυ διαφορᾶς οὐδὲ πρὸς
μῖξίν τινος ἐπιτηδειότητος ἢ πρὸς ταύτην [9] ὀρέξεως. Ὀρέξεως
δὲ τοιαύτης οὐκ οὔσης, οὐδὲ μῖξιν εἶναι δυνατόν· παρ' οἷς δὲ
μῖξις [10] οὐκ ἔστιν ὅλως, οὐδὲ ἔνθεσμος μῖξις, ὅπερ ἐστὶν ὁ γά-
μος· ἐννόμου δὲ μίξεως οὐκ οὔσης, οὐδὲ τὴν παράνομον καὶ
τὴν ἐπ' ἀλλοτρίᾳ γυναικὶ γινομένην ὄρεξιν ἢ μῖξιν [11] εἶναι δυ-
νατόν, τοῦτο γάρ ἐστι μοιχεία. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ κλοπὴν ἀπαγορεύ- B
ειν [12] ἢ τὴν τοῦ πλείονος ἐπιθυμίαν ψυχαῖς προσφυές· οὐδὲ γὰρ
δέονται τούτων, ὧν οἱ δεόμενοι διὰ [13] τὴν φυσικὴν ἔνδειαν ἢ
χρείαν κλέπτειν εἰώθασιν [14] ἢ λῃστεύειν, οἷον χρυσὸν ἢ ἄργυ-
ρον ἢ ζῶον ἢ ἄλλο τι τῶν πρὸς τροφὴν ἢ σκέπην ἢ χρῆσιν
ἐπιτηδείων· ἀχρεῖον γὰρ ἀθανάτῳ φύσει πᾶν ὁπόσον τοῖς ἐνδεέ-
σιν ὀρεκτὸν ὡς χρήσιμον. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐντελέστερος περὶ τούτων
λόγος ἀφείσθω τοῖς σπουδαιότερον ἕκαστον σκοπεῖν βουλομένοις
ἢ φιλοτιμότερον διαγωνίζεσθαι πρὸς τοὺς διαφερομένους. Ἡμῖν
δὲ ἀρκούντων τῶν ἀρτίως εἰρημένων καὶ τῶν συμφώνως τού- C
τοις τὴν ἀνάστασιν πιστουμένων, τὸ τοῖς αὐτοῖς ἐπὶ πλεῖον ἐν-
διατρίβειν οὐκ ἔτ' ἂν ἔχοι καιρόν· [15] οὐ γὰρ τὸ μηδὲν παραλι-
πεῖν τῶν ἐνόντων εἰπεῖν πεποιήμεθα σκοπόν, ἀλλὰ τὸ κεφαλαιω-
δῶς ὑποδεῖξαι τοῖς συνελθοῦσιν ἃ χρὴ περὶ ἀναστάσεως φρονεῖν,
καὶ τῇ δυνάμει τῶν παρόντων συμμετρῆσαι τὰς ἐπὶ τοῦτο φε-
ρούσας ἀφορμάς.

24. [1] Ἐξητασμένων δὲ ποσῶς τῶν προτεθέντων ὑπόλοιπον

8. θῆλυ] Par. 3 et Clar. 2 τὸ θῆλυ.

9. ὀρέξεως] Non comparet in Aet. Cf. Suppl. c. 14. n. 3.

10. οὐκ ἔστιν ὅλως] Arg. Par. 3. Clar. 2 ὅλως οὐκ ἔστιν. Ms. Vall. *omnino non est*. Editi ante Maran.: οὐκ ἔστιν, ὅλως οὐδὲ etc. Artic. ὁ ante γάμος in tribus illis codd. desideratur.

11. εἶναι] Deest Clar. 2.

12. ἢ] Aet. καὶ (n. 14, c. 22. n. 12, c. 24. n. 12). Non apparet τοῦ ante πλ. in Clar. 2.

13. τὴν] Deest Arg. Par. 3. Clar. 2. Mox Clar. 2 εἰώθασι, sine ν.

14. ἢ] Par. 3. Clar. 2. Ms. Vall. καὶ (n. 12).

15. οὐ γὰρ etc.] Clar. 1 et Aet. τῶν ἐνόντων ποιήμεθα (sic) σκοπόν pro τ. ἐν. εἰπεῖν πεπ. σκοπόν. Arg. Par. 3. Clar. 2 περὶ τῆς ἀναστάσεως pro περὶ ἀναστάσεως. Interpreteris τοῖς συνελθοῦσιν non de iis „qui ad librum legendum accedunt," ut Clarisseo (De Athenag. p. 58. n. 10) placuit, sed de discipulis sive amicis, quibus

feminae discrimen nec ulla ad coitum habilitas aut appetitus. Nullus autem quum sit appetitus, neque coitus fieri potest; apud quos autem nullus est coitus, neque legitimus est coitus, quod est matrimonium; ubi autem nihil est loci legitimo coitui, neque illegitimus alienae uxoris appetitus et cum ea coitus locum obtinere potest, id enim est adulterium. Sed nec furtum aut cupido plura habendi quum interdicuntur, id animabus convenit: neutiquam enim indigentes sunt earum rerum, quae qui iis indigent propter naturalem indigentiam aut usum furari solent aut per vim rapere, velut aurum aut argentum aut animal aut aliud quidpiam eorum quae ad victum aut vestitum aut usum apta sunt; inutile enim est immortali naturae quidquid ab indigentibus tamquam utile appetitur. Sed uberiorem de his rebus disputationem iis dimittamus qui singula diligentius considerare volunt aut vehementius dimicare cum adversariis. Nobis autem quum satis sint quae modo dicta sunt et quae his consentanea resurrectionem adstruunt, in iisdem diutius immorari non iam tempestivum sit; non enim nihil praetermittere ex iis quae dici possunt propositum nobis est, sed summatim his qui convenerunt indicare quid de resurrectione sentiendum sit, et argumenta quibus hoc dogma nititur accommodare ad praesentium facultatem.

24. Examinatis autem aliquatenus iis quae proposita

praesentibus tractatum praelegit Athenagoras; *τῶν παρόντων* non est genus neutrum (Nann. et editt. qui eius versionem repetierunt: „vi eorum quae iam in praesentia diximus"), sed masculinum, quo iidem indicantur quos modo dixit *τοὺς συνελθόντας*, ut Nourrius (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patr. P. I. p. 480: „ad eorum qui praesentes adstant ingenii vim accommodare") et Io. A. Fabricius (Hist. crit. de la rép. des lettres T. IX. p. 139: „capacitati eorum qui praesentes sunt accommodare") cognoverunt. Quamquam haud equidem dubito quin Athenagoras voluerit hunc tractatum etiam legi ab aliis, potissimum ab adversariis doctrinae de resurrectione.

1. *Ἐξητασμένων δὲ κτλ.*] Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Ὅτι τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως τῶν ἀνθρώπων εὐθυβόλως ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καθορμισάντων ἀκόλουθον καὶ ἀ-*

ἂν εἴη καὶ τὸν ἀπὸ τοῦ τέλους διασκέψασθαι λόγον, ἤδη μὲν
τοῖς εἰρημένοις ἐμφαινόμενον, τοσαύτης δὲ μόνον ἐπιστασίας καὶ
προσθήκης δεόμενον, ὡς μὴ [2] δοκεῖν τι τῶν μικρῶς ἡμῖν εἰρη- D
μένων ἀμνημόνευτον καταλιπεῖν καὶ παραβλάψαι τὴν ὑπόθεσιν
ἢ τὴν ἐξ ἀρχῆς γενομένην διαίρεσιν. [3] Τούτων τε οὖν ἕνεκεν
καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις ἐγκεισομένων καλῶς ἂν ἔχοι τοσοῦτον ἐπι-
σημήνασθαι μόνον, ὅτι δεῖ καὶ [4] τῶν ἐκ φύσεως συνισταμένων
καὶ τῶν κατὰ τέχνην γινομένων οἰκεῖον ἑκάστου τέλος εἶναι, [5] τοῦ-
τό που καὶ τῆς κοινῆς πάντων ἐννοίας ἐκδιδασκούσης ἡμᾶς καὶ
τῶν ἐν ὀφθαλμοῖς στρεφομένων ἐπιμαρτυρούντων. [6] Ἢ γὰρ οὐ 67
θεωροῦμεν ἕτερόν τι τοῖς γεωργοῦσιν, ἕτερον δὲ τοῖς ἰατρεύου-
σιν ὑποκείμενον τέλος, καὶ πάλιν ἄλλο μέν τι τῶν ἐκ γῆς φυο-
μένων, ἄλλο δὲ τῶν ἐπ' αὐτῆς τρεφομένων ζώων καὶ κατά τινα

π ὸ τ ο ῦ τ έ λ ο υ ς [c. 11. n. 21 et c. 18. n. 1] τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τὸ πιστὸν παρασχεῖν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῆς γενέσεως κἂν ὁμοίως τοῖς ζώοις ἡ τοῦ ἀνθρώπου πρόοδος εἰς τὸν βίον, ἀλλ' ὅμως ἔχει τινὰ διαστέλλοντα ταύτην κατιδιάζουσαν γνῶσιν ἐκείνων, ὡς τὴν ἀνατροφήν, ὡς τὴν τοῦ ἤθους εὐστάθειαν καὶ τὴν τῶν φρενῶν πῆξιν, ἅπερ ἐξήρηται τῆς τῶν ἄλλων κοινότητος. Ἐπεὶ δὲ τοιαύτη ἡ γένεσις καὶ πρὸς τούτοις τὸ [Par. 2 τὸ omisit] νόμῳ ῥυθμίζεσθαι καὶ τέχναις, ὅσαι πρακτικαὶ καὶ ὅσαι θεωρητικαὶ καὶ ταύταις ἄνθρωπος ἡλικίας ἁπτόμενος κατακοσμεῖται, ἑπόμενον ἤδη καὶ τὸ τέλος κατὰ πολὺ διάφορον ἐκείνων ἀνευρίσκειν. Διὰ γὰρ τὸ ψυχῇ λογικῇ χρῆσθαι, ὡς λόγος προϋπεστήσατο, διάφορον καὶ τὸ τέλος ἀπείληφεν, οὐ συγκαταλυομένην ἔχων τῷ σώματι καὶ τὴν ψυχήν. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο, κατηναγκασμένως τῇ ψυχῇ καὶ τὸ σῶμα συνυπάρξει τοῦ τῶν γερῶν πρὸς τοῦ βραβέως τῶν κατ' ἀξίαν τυχεῖν. — Aet. π ρ ο σ τ ε θ έ ν τ ω ν ὑ. ἂν εἴη καὶ τ ῶ ν ἀπὸ etc. Big. ἐ ν τοῖς εἰρημένοις.

2. δοκ. τι τῶν μικρῶς ἡμῖν εἰρ.] Ita Par. (1?) 3. Clar. 2 et (supra lineam: omisso τι) Arg. Ita Maran. quoque, nisi quod ἡμῖν post εἰρημ. collocavit. Caeteri editt. δοκ. τῶν μικρὸν εἰρ. ἡμῖν. – In Arg. supra ἡμῖν εἰρημένων scriptum est πρόσθεν: supra enim, c. 18, hoc argumentum ex f i n e hominum ductum Athenagoras breviter (μικρῶς, *parve*, = σμικρῶς ap. Plat. Crit. p. 107 D) attigit. Clar. 1 et Aet. voci ἀμνημόνευτον statim addunt γενομένην διαίρεσιν, caeteris eiectis.

3. Τούτων] Nann.: „His de causis aliisque eodem pertinentibus pulchrum fuerit.“ At Maran.: „Intelligit Athenagoras τοὺς συνελθόντας sive παρόντας,“ c. 23. n. 15. Deest οὖν in Arg.

4. τ. ἐκ φύσ. ... τ. κατὰ τέχν.] S c h o l i o n in marg. Par. 1: Τῶν ἐκ φύσεως ὡς ἐπὶ τῶν ζώων τῆς

erant superest ut et argumentum quod ex fine ducitur consideremus, iam quidem ex iis quae dicta sunt elucens, tantum vero considerationis et accessionis requirens, quantum opus est ut non videamur aliquid ex iis quae paucis a nobis dicta sunt immemoratum relinquere et materiam aut susceptam ab initio divisionem laedere. Horum igitur in gratiam et eorum qui has in res incumbent praeclarum fuerit hoc tantummodo observare, [nempe] et eorum quae a natura constituta sunt et eorum quae arte fiunt proprium cuiusque finem esse debere: quod quidem et communis omnium notio nos docet et res ante oculos positae testantur. An non enim videmus alium esse agricolis, alium medicis propositum finem, ac rursus alium eorum quae ex terra nascuntur, alium vero animalium quae in terra victitant et naturali quadam

*γενέσεως καὶ τῆς τῶν φυτῶν βλαστήσεως, τῶν κατὰ τέχνην ὡς ἐπὶ σπορᾶς καὶ φυτείας.* — Clar. 2 *τὸν* (pro *τῶν*) *ἐκ φύσ.*

5. *τουτό που*] Ita omnes codd. msti. Nannius imprudenter legit *τοῦ τόπου* (ut Valla: *loco)*, unde reliqui editores *τοῦ τρόπου* stulte fecerunt. Solus Maranus veram auctori reddidit scripturam.

6. *Ἢ*] Par. 3 et Clar. 2 *εἰ.* Cf. c. 18. n. 16. Negatio *οὐ* in Arg. omissa. Aet. non *ὑποκείμενον* sed *ἐπικείμενον.* Scholion in marg. Par. 1: *Τοῖς γεωργοῦσι τέλος ὁ ἄμητος, τοῖς ἰατρεύουσιν ἡ ὑγεία, τῶν ἐκ γῆς φυομένων ἡ ἁπάντων συλλογὴ τῶν ὡραίων καὶ τὸ αὐανθέντα ἢ πυρὶ παραδοθῆναι ἤ τινι χρείᾳ εἰς σύστασιν οἰκίας ἢ νεὼς παραληφθῆναι.* Rechenbergius: „Res omnes a deo creatae elegantissimo nexu ita sunt inter se complicatae, ut contemplantibus nobis earum finem scalam quasi, qua in deum ascendamus, ordinatissimam praebeant. Inserviunt enim elementa corporibus mixtis, et horum inanimata vivis, inter viva stirpes animalibus, inter animalia pecudes homini: atque sic cetera quidem universa sunt propter hominem, homo vero ipse propter deum, non quod carere numen *αὐταρκέστατον* opera nostra non possit, sed quod placuerit illi hominem, carissimum sibi animal, compendium quoddam universi et centrum, in quod omnes reliquorum corporum lineae coirent, ita disponere, ut quemadmodum axis rotam promovet sic ipse, cui soli inter has corporeas naturas intelligendi concessa facultas est, globum coeli pariter ac terrae secum volveret in gloriam summi artificis. Sapienter ergo Athenagoras, pulcherrimam finium consecutionem speculatus, ad ultimum hominis finem cognoscendum nos deducit, ac inde futuram eius vitam meliorem resurrectionem demonstrat.“ Cf. c. 25. n. 11.

*φυσικὸν εἱρμὸν γεννωμένων; Εἰ δὲ τοῦτ' ἔστιν ἐναργὲς καὶ δεῖ πάντως ταῖς φυσικαῖς ἢ τεχνικαῖς δυνάμεσι καὶ ταῖς* [7] *ἐκ τούτων ἐνεργείαις τὸ κατὰ φύσιν ἕπεσθαι τέλος, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων τέλος,* [8] *ὡς ἰδιαζούσης ὂν φύσεως, ἐξῃρῆσθαι τῆς τῶν ἄλλων κοινότητος· ἐπεὶ* [9] *μηδὲ θεμιτὸν ταὐτὸν ὑποθέσθαι τέλος τῶν τε λογικῆς κρίσεως ἀμοιρούντων καὶ τῶν κατὰ* B *τὸν ἔμφυτον* [10] *νόμον καὶ λόγον ἐνεργούντων, ἔμφρονί τε ζωῇ καὶ δίκῃ χρωμένων. Οὔτ' οὖν τὸ ἄλυπον οἰκεῖον* [11] *τούτοις ἂν εἴη τέλος, μετείη γὰρ ἂν τούτου καὶ τοῖς παντελῶς ἀναισθητοῦσιν· ἀλλ' οὐδὲ τῶν τὸ σῶμα τρεφόντων* [12] *ἢ τερπόντων ἀπόλαυσις καὶ πλῆθος ἡδονῶν· ἢ* [13] *πρωτεύειν ἀνάγκη τὸν κτηνώδη βίον, ἀτελῆ δὲ εἶναι τὸν κατ' ἀρετήν. Κτηνῶν γὰρ οἶμαι καὶ βοσκημάτων οἰκεῖον τοῦτο* [14] *τέλος, οὐκ ἀνθρώπων ἀθανάτῳ ψυχῇ καὶ* C *λογικῇ κρίσει χρωμένων.*

25. *Οὐ μὴν οὐδὲ μακαριότης ψυχῆς* [1] *κεχωρισμένης σώματος· οὐδὲ γὰρ τὴν θατέρου τούτων ἐξ ὧν συνέστηκεν ἄνθρωπος ἐσκοποῦμεν ζωὴν ἢ τέλος, ἀλλὰ τοῦ συνεστῶτος ἐξ ἀμφοῖν· τοιοῦτος γὰρ πᾶς ὁ τόνδε* [2] *τὸν βίον λαχὼν ἄνθρωπος, καὶ δεῖ τῆς τούτου ζωῆς εἶναί τι τέλος οἰκεῖον.* [3] *Εἰ δὲ τοῦ συναμφοτέρου τὸ τέλος, τοῦτο δὲ οὔτε* [4] *ζώντων αὐτῶν ἔτι κατὰ τόνδε τὸν βίον εὑρεθῆναι δυνατὸν διὰ τὰς πολλάκις ἤδη ῥηθείσας αἰτίας, οὔτε μὴν ἐν χωρισμῷ τυγχανούσης τῆς ψυχῆς, τῷ μηδὲ*

7. *ἐκ*] Deest Par. 3 et Clar. 2.

8. *ὡς*] Non est in Par. 3 et Clar. 2.

9. *μηδὲ*] Arg. Par. 3. Clar. 2 *μή*. Valla: *quandoquidem fas non est.*

10. *νόμον*] Aet. *μόνον*. Cf. Suppl. c. 3. n. 8. Sunt, opinor, quibus facile persuadere possem Athenagoram scripsisse *νοῦν*. E. g. c. 15: *νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις*. Verum nihil muto. Per chiasmum *τῷ ἐμφύτῳ νόμῳ* respondet *δίκῃ*, et ad *τὸν* (*ἔμφ.*) *λόγον* spectat *ἔμφρων* (= *νοῦν συνεπιφερομένη*, c. 25. n. 11) *ζωή*.

11. *τούτοις*] Ita Par. 1. 3. Clar. 2 et Maran. Caeteri codd. msti et editi *τοῦτ'*. Similem errorem c. 16. n. 14 notavi. Supra *μετείη* corrector in Arg. *μέτεστι* scripsit. In Arg. Par. 3. Clar. 2 *ἂν* ante *τούτου* abest.

12. *ἢ*] Par. 3 et Clar. 2 *καὶ* (c. 23. n. 14). Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Τὸ τὸν ἐνήδονον βίον ἐκ παντὸς μεταδιώκειν καὶ τοῦτο οἴεσθαι τέλος καὶ βίον μα-*

serie generantur? Quodsi id perspicuum est et omnino oportet ut potentias, quae naturâ aut arte continentur, earumque opera consentaneus naturae finis sequatur, necesse prorsus est ut hominum finis, ut singularis naturae finis, secernatur a caeterorum communitate: siquidem minime fas est eumdem statuere finem eorum quae rationalis iudicii expertia sunt et eorum quae secundum insitam legem et rationem operantur, h. e. prudenti vita et iustitia utuntur. Non igitur indolentia proprius erit iis finis, communis enim esset iis etiam quae sensus expertia sunt: sed neque eorum quae corpus alunt aut oblectant perfruitio et copia voluptatum; aut necesse est belluinam vitam primas obtinere, eam autem quae ad virtutem dirigitur nullum ad finem dirigi. Belluarum enim arbitror et pecudum esse proprium hunc finem, non hominum immortali anima et rationali iudicio utentium.

25. Neque profecto beatitudo animae a corpore separatae; minime enim alterutrius eorum ex quibus constat homo vitam consideramus aut finem, sed illius qui ex utroque constat: talis enim est quisquis hancce vitam sortitus est homo, et illius vitae proprium aliquem esse finem oportet. Quodsi utriusque finis est, isque nec illis adhuc degentibus in hacce vita reperiri potest propter causas saepe allatas, nec in anima a corpore separata, eo quod talis homo minime

*καριότητα, ὡς μετὰ τοῦτο οὐκέτι ὄντων ἡμῶν.*

13. *πρωτεύειν*] Aet. *πρωτεύει*. Mox Clar. 2 *δ' εἶναι*.

14. *τέλος*] Clar. 2 *τὸ τέλος*. Pro *ἀθανάτῳ* Aet. et Nann. *ἀθανάτων*.

1. *κεχωρισμένης*] Clar. 2 *κεχωρισμένη*. — Scholion in marg. Par. 1 et 2: *Εἰ γὰρ ἄνθρωπος ἐκεῖνο τὸ ἐκ λογικῆς ψυχῆς καὶ σώματος συγκείμενον ζῶον, οὐχὶ δὲ ψυχὴ μόνη* [Par. 2 *μόνον*], *ὡς οὐδὲ σῶμα ψυχῆς χηρεῦον, ἀνάγκη πάντως, εἰ μέλλοι ἄνθρωπος τινῶν τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον αὐτῷ πεπραγματευμένων* [Par. 2 *πεπραγμένων*] *ἐπαυρίσκειν, τέλειον τούτων ἀλλ' οὐκ ἐξ ἡμισείας τυγχάνειν*.

2. *τὸν βίον λαχὼν*] Aet. et editi *λαχὼν τὸν βίον*.

3. *Εἰ δὲ*] Aet. *οὐδὲ*. Mox idem: *τὸ τέλος τοῦτο δὲ τοῦ συναμφοτέρου τέλος τοῦτο δὲ* etc.

4. *ζώντων*] Clar. 2 *ζῶν τῶν*.

*συνεστάναι τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον διαλυθέντος ἢ καὶ [5] πάν-* D
*τη σκεδασθέντος τοῦ σώματος, κἂν ἡ ψυχὴ διαμένῃ καθ' ἑαυ-*
*τήν, ἀνάγκη πᾶσα κατ' ἄλλην τινὰ τοῦ συναμφοτέρου καὶ τοῦ*
*αὐτοῦ ζώου σύστασιν τὸ τῶν ἀνθρώπων φανῆναι τέλος. Τού-*
*του δ' ἐξ ἀνάγκης ἑπομένου, δεῖ πάντως γενέσθαι τῶν νεκρω-*
*θέντων ἢ καὶ [6] πάντη διαλυθέντων σωμάτων ἀνάστασιν καὶ τοὺς*
*αὐτοὺς ἀνθρώπους συστῆναι πάλιν· ἐπειδή γε τὸ μὲν τέλος οὐχ*
*ἁπλῶς, οὐδὲ τῶν ἐπιτυχόντων ἀνθρώπων, ὁ τῆς φύσεως τίθε-*
*ται νόμος, ἀλλ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ζω-*
*ὴν βεβιωκότων, τοὺς δ' αὐτοὺς ἀνθρώπους συστῆναι πάλιν ἀ-*
*μήχανον, μὴ τῶν αὐτῶν σωμάτων [7] ταῖς αὐταῖς ψυχαῖς ἀποδο-* 68
*θέντων. Τὸ [8] δ' αὐτὸ σῶμα τὴν αὐτὴν ψυχὴν ἀπολαβεῖν ἄλλως*
*μὲν ἀδύνατον, κατὰ μόνην δὲ τὴν ἀνάστασιν δυνατόν· ταύτης*
*γὰρ [9] γενομένης καὶ τὸ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων πρόσφορον*
*ἐπακολουθεῖ [10] τέλος. Τέλος δὲ [11] ζωῆς ἔμφρονος καὶ λογικῆς*

5. *πάντη*] Arg. *παντὸς*.

6. *πάντη*] Clar. 2 *πάντων*.

7. *τ. αὐταῖς ψυχαῖς*] Par. 2. Aet. et Nann. *τ. ψυχαῖς αὐταῖς*.

8. *δ' αὐτὸ*] Par 2. *δὲ αὖ τὸ*. Athenagoras idem corpus contendit eidem animae in resurrectione reddi. Sed quale tum erit corpus? Dicit — id quod Münscherus (*Handb. d. christl. Dogmengesch.* ed. 2. T. II. p. 487) caeterique historiae dogmatum scriptores non viderunt — ea quae vere effecerint prius corpus (die wahren Bestandtheile des ehemaligen Körpers) in resurrectione coagmentatum iri: h. e. nulla ex iis quae aut humida et sicca aut calida et frigida vocantur (in partibus corporis alimentum accipientibus) permansura esse neque cum resurgentibus resurrectura, nihil tum conferente ad vitam sanguine sive pituita sive bili sive spiritu (c. 7); insuper declarat resuscitatum corpus corruptioni et perpessioni non fore obnoxium (c. 3. p. 43 C, c. 10. p. 50 B, c. 12. p. 53 B). C. 12: *Εἶδος γάρ τι μεταβολῆς, καὶ πάντων ὕστατον, ἡ ἀνάστασις ἥ τε τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον περιόντων ἔτι πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολή*. Coll. Suppl. c. 31. p. 35 D.

9. *γενομένης*] Sic Par. 1 et Maran.; caeteri codd. msti et editi *γινομένης* (c. 15. n. 22).

10. *τέλος*] Deest Aet. (c. 23. n. 9). Paullo ante Clar. 2 non *ἀνθρώπων* sed *ἀνθρώπον* (sic).

11. *ζωῆς ἐμφρ. κ. λογ. κρ.*] I. q. *νοῦν τε συνεπιφερομένης καὶ λογικῆς κρίσεως μεμοιραμένης*, c. 12. *Ὁ φυσικὸς λόγος* = *ἡ* (*κοινὴ καὶ*) *φυσικὴ ἔννοια* c. 14, vel *ὁ ἔμφυτος λόγος* c. 24, ita ut respectus habeatur *ζωῆς ἔμφρονος καὶ λογικῆς κρίσεως*. Rationalis creaturae finis deum in aeternum contemplari. Lo-

exsistat dissoluto aut prorsus etiam dissipato corpore, etiamsi anima per se permaneat: necesse est omnino in alia utriusque et eiusdem animalis constitutione hominum reperiri finem. Hoc autem quum necessario consequatur, necesse prorsus est mortuorum aut omnino dissolutorum corporum fieri resurrectionem et eosdem homines rursus exsistere: siquidem finem non simpliciter, nec quorumlibet hominum, lex naturae constituit, sed ipsorum illorum qui anteactam vitam traduxerunt, iidem autem homines rursus exsistere non possunt, nisi eadem corpora iisdem animabus reddantur. Ut autem idem corpus eadem anima recipiat, aliter fieri non potest quam per resurrectionem: hac enim perfectâ conveniens naturae hominum consequitur finis. Vitae autem prudentiâ

cum non intellexerunt interpretes sed versione obscuraverunt; etiam Ritterus (*Gesch. d. chr. Philos.* T. I. p. 321) prorsus falso explicuit: „da soll alsdann der Mensch an der Seligkeit derer Theil haben, welchen vornehmlich und zuerst die natürliche Vernunft geeinigt ist, und in der Erkenntniss des Seienden und seiner Beschlüsse seinen Ruhm finden." Ego censeo verba *τῇ τε θεωρίᾳ τοῦ ὄντος* (h. e. dei) *καὶ τῶν ἐκείνῳ* (h. e. *τῷ ὄντι*) *δεδογμένων ἀπαύστως ἐπαγάλλεσθαι* apposita esse ad ea quae praecedunt illustranda. Similis appositio c. 12. p. 53 B. invenitur. Haud opus dicere voculam *τε* (quam Aet. et Nannius non agnoscunt), ut saepe, traiectam esse, h. e. pertinere ad *τοῦ ὄντος* (Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* ed. 2. p. 1277 sq. et Herbst. ad Xenoph. Memor. Socr. IV. c. 2. §. 40); sed, propter eius collocationem post articulum, cum respondente *καὶ* subaudias *τῇ θεωρίᾳ*. Cf. Winer *Gramm. d. neutest. Spr.* ed. 6. p. 494. De sententia praeter c. 12 (n. 31) velim consulas c. 13: *Εἰ τοίνυν ὁ τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργὸς ἐποίησεν ἄνθρωπον ἐπὶ τῷ ζωῆς ἔμφρονος μετασχεῖν, καὶ γενόμενον θεωρὸν τῆς τε μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπὶ πᾶσι σοφίας τῇ τούτων συνδιαμένειν ἀεὶ θεωρίᾳ, κατὰ τὴν ἐκείνου γνώμην καὶ καθ' ἣν εἴληχε φύσιν, ἡ μὲν τῆς γενέσεως αἰτία πιστοῦται τὴν εἰς ἀεὶ διαμονήν, ἡ δὲ διαμονὴ τὴν ἀνάστασιν, ἧς χωρὶς οὐκ ἂν διαμείνειεν ἄνθρωπος.* Adde c. 15: *Εἰ δὲ καὶ νοῦς καὶ λόγος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις πρὸς διάκρισιν νοητῶν, . . . τῆς τοῦ δόντος ἀγαθότητος καὶ σοφίας καὶ δικαιοσύνης, ἀνάγκη, διαμενόντων ὧν ἕνεκεν ἡ λογικὴ δέδοται κρίσις, καὶ αὐτὴν διαμένειν τὴν ἐπὶ τούτοις δοθεῖσαν κρίσιν. Ταύτην δὲ διαμένειν ἀδύνατον, μὴ τῆς δεξαμένης αὐτὴν καὶ τῆς ἐν οἷς ἐστι διαμενού-*

κρίσεως οὐκ ἂν ἁμάρτοι τις εἰπὼν τὸ τούτοις ἀπερισπάστως [12]συνδιαιωνίζειν οἷς μάλιστα καὶ πρώτως ὁ φυσικὸς συνήρμοσται λόγος, τῇ τε θεωρίᾳ [13]τοῦ ὄντος καὶ τῶν ἐκείνῳ δεδογμένων ἀπαύστως [14]ἐπαγάλλεσθαι· κἂν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώ- B
πων ἐμπαθέστερον καὶ σφοδρότερον [15]τοῖς τῇδε προσπεπονθότες ἄστοχοι τούτου διατελῶσιν. Οὐ γὰρ ἀκυροῖ τὴν κοινὴν ἀποκλήρωσιν τὸ πλῆθος τῶν ἀποπιπτόντων τοῦ προσήκοντος αὐτοῖς τέλους, ἰδιαζούσης τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως καὶ τῆς ἑκάστῳ συμμετρουμένης ὑπὲρ τῶν εὖ ἢ κακῶς βεβιωμένων τιμῆς ἢ δίκης.

σης φύσεως. Ὁ δὲ καὶ νοῦν καὶ λόγον δεξάμενός ἐστιν ἄνθρωπος, οὐ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν.

12. *συνδιαιωνίζειν*] Aet. *συνδιαιωνίζει*. De hoc verbo cf. c. 12. n. 31. Mox idem *συνήρμοσθαι* pro *συνήρμοσται*.

13. *τοῦ ὄντος*] Par. 2. Arg. Aet. Big. Ms. Vall. *τοῦ δόντος* (sed Aet. in marg. *ὄντος*) habent: quae quidem scriptura huc translata est ex c. 15. p. 57 A (vid. supra n. 11), ubi ratione habita praegressi *δέδοται* usurpata est.

et rationali iudicio praeditae non erraverit si quis hunc finem esse dicat, in iis perpetuo sine interpellatione versari quibus maxime et primario congruit naturalis ratio, h. e. in contemplatione illius qui est et eius legis indesinenter gloriari: quamvis plerique homines terrenis rebus libidinose ac vehementer affecti hunc finem non assequantur. Non enim communem sortem evertit multitudo eorum qui congruente ipsis fine excidunt, quippe quum ad singulos pertineat eiusmodi rerum inquisitio et ad unumquemque accommodetur vitae bene aut male actae merces aut poena.

14. *ἐπαγάλλ.*] Aet. *ἐπαγγέλλεσθαι.* Idem *καὶ* pro *κἂν.*

15. *τοῖς*] Aet. *τῆς.* Pro *προσπεπονθότες*, quod Gatakerus (ad Marci Anton. De rebus suis lib. XII. c. 3, Catabr. 1652. 4$^{0}$, p. 421) monuit legendum atque Maranus ex Clar. 2 in textu reposuit, caeteri editt. et codd. msti habent *προπεπονθότες.* Saepenumero confunduntur *προ* et *προς*: Suppl. c. 29. n. 10, De res. c. 2. n. 23, c. 15. n. 3; coll. c. 1. n. 22, c. 7. n. 12. 17, c. 24. n. 1.

# INDICES.

# I. Index verborum.

Numerus paginam et n. notam designat.

*B.*



*Γ.*



*Δ.*

Z.



*H.*



*Θ.*

*Σ.*

# II. Index rerum.

Numerus paginam et n. notam designat.

B.

E.

I.

L.



M.

## T.

# III. Index locorum
ab Athenagora citatorum.

---

Designat c. caput et n. notam.

## 1. Scriptorum sacrorum.

## 2. Scriptorum profanorum.

## Locus quo usus est



## Locus Aretae Caesariensis ἀνέκδοτος

# IV. Index scriptorum
in Prolegomenis et Adnotationibus allegatorum.

Numeri designant paginas.

## 1. Scriptorum veterum.

## 2. Scriptorum recentiorum.

# Epimetrum.

1. De codice Neapolitano. 2. De editione Pauliana. 3. Emendanda. 4. Addenda. 5. De duobus Claromontanis. 6. De Argentoratensi, contra Bunsenum.

1º. Supplicationis Athenagoreae exstat Neapoli in Regia Bibliotheca Borbonica codex gr. II. A. 13, partim membranaceus partim chartaceus in fol., saeculi XV, foliorum 23, cui titulus praefigitur: *Ἀθηναγόρου ἀθηναίου φιλοσόφου χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ χριστιανῶν.* Hic codex concordat cum Sirletiano: in quo perinde ac in Neapolitano bis occurrunt verba *δοκιμάζουσιν. ἐπεὶ δὲ* [sic] *οἱ πολλοὶ τῶν ἐπικαλούντων ἡμῖν κτλ.* Cf. c. 7. n. 3 a me observata; coll. c. 13. n. 1 (c. 12. n. 25). Illa verba quum c. 7 alieno prorsus iaceant loco, nescio quis, existimans hoc loco sequentia cum praecedentibus non apte cohaerere, adscripserit in margine *λείπει.*

2º. Nuper, mense Octobri a. 1856, prodiit: „*ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ Ἀθηναίου φιλοσόφου Χριστιανοῦ πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν Αὐτοκράτορσιν Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Ἀντωνίνῳ καὶ Λουκίῳ Αὐρηλίῳ Κομμόδῳ* [,] *Ἀρμηνιακοῖς* [sic, pro *Ἀρμενιακοῖς*], *Σαρματικοῖς, τὸ δὲ μέγιστον φιλοσόφοις.* ATHENAGORAE Atheniensis philosophi Christiani supplicatio pro Christianis Imperatoribus M. Aurelio Antonino et L. Aurelio Commodo, Armeniacis [,] Sarmaticis, et quod maximum est, philosophis. Accedunt Latina versio, emendationes, variantes lectiones atque annotationes. Cura et studio Dr. Ludwig Paul. Halis, C. E. M. Pfeffer. 1856." 8º. pp. VIII et 119. — Hic Supplicationis Athenagoreae editor, candidatus theologiae Vimariensis, novis codicum mstorum auxiliis non usus est; ad manus tantum habuit editiones Dechairii et Lindneri, ex quibus omnino pendet: prorsus incognita ei fuit Marani editio, quae praestantiâ illas longe superat. Quapropter non effecit ut Supplicatio legatur rectius meliusque intelligatur. Lectiones codicum (ex Dechairiana editione) non nisi potiores apposuit; multos locos, praesertim theologicos, intactos reliquit; sectiones (capita) Dechairianas, ut Lindnerus, retinuit; versionem latinam (Gesnero-) Dechairianam multis in locis mutatam repetiit. Sed, ut rem omnium gravissimam afferam, editio Pauliana tam multis scatet mendis typographicis ut vix ac ne vix quidem usui esse possit. Idem iudicarunt censores huius editionis in Scheineri „Zeitschrift für die gesammte

kathol. Theologie" Tom. VIII. Fasc. 2 (Vindob. 1856) p. 285—288 et in Gersdorfii „Leipz. Repertor. der deutschen u. ausländ. Literatur" 1857. Tom. 1 (Fasc. Ianuar.) p. 8—10.

3º. Hic solvo grates Viro erudito mihique amico Dr. Bernhardo Matthiae, clarissimi grammatici filio, qui maxima cum diligentia singulas meae editionis Athenagoreae (ut Iustinianae et Tatianeae) plagulas a prelo madentes perlustraverit. Unde factum est ut errores typographici non deprehendantur nisi fere hi: P. XXXIV. v. 28 pro hoc lege hac. — P. XL. v. 18 p. republique l. république. — P. LIX. v. 16 p. perpetratur l. perpetrat. — P. 8. v. 5 p. *μηνύσαι* l. *μηνῦσαι*. — P. 29. n. 6. v. 12 p. *οἶδα γὰρ ἀποτεμνόμενοι* l. *οἶδα γὰρ ... ἀποτεμνόμενοι*. — P. 48. n. 13. v. 9 tolle comma post contendens. — P. 70. n. 2. v. 9 p. *ων* l. *ὧν*. — P. 95. v. 4 p. Sarturnus l. Saturnus. — P. 97. n. 29. v. 4 p. *comprehensibilis* l. *incomprehensibilis*. — P. 142. v. 11 p. *Aῖ* l. *Aἰ*. — P. 149. n. 30. v. 41 p. *sibi ipsis* etc. l. „*sibi ipsis* etc. — P. 164. v. 9 p. *ἀλλ* l. *ἀλλ'*. — P. 190. n. 18. v. 4 p. *συνίημι* l. *ἐνίημι*. — P. 203. n. 1. v. 2 p. *Αρέθα* l. *Ἀρέθα*. — P. 221. n. 1. v. 17 p. *ὁ λοκληρίαν* l. *ὁλοκληρίαν*. — P. 234. n. 21. v. 18 tolle punctum post Matthiae.

4º. Addenda videntur haecce: P. XXVII sq. codicem Parisinum CDL (= Par. 3) quod attinet, nonnullas tantum eius lectiones Henr. Stephanus (in edit. Gesn.) partim in ipso textu graeco partim in notis (p. 200 sqq.) repraesentavit. Etiam Maranus non nisi paucas enotavit. Mihi autem contigit omnes codicis lectiones variantes accipere, quas in editione mea publici iuris facerem. — P. XXX sq. Nannii codex mstus maxime convenit cum Aetonensi. Rarissimam Nannii editionem, quae nulli editori praeter Stephanum ad manus erat, mihi Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensis suppeditavit. — P. XL. v. 3 adde: Sed scholia codicis Dechairius non omnia exhibuit, nempe tantummodo usque ad c. 6 libri De resurrectione. — P. XLIII. Vallae librum rarissimum editoribus ignotum eadem illa Bibliotheca Vindobonensis mihi subministravit. — P. L. v. 9 adde De res. c. 5 *Ἢ γὰρ ἂν ἔγνωσαν ... τὸ πλησιάσαν εἰωθότος*. Ibidem (v. 25) verbis parum usurpatis adde ex Suppl. *ἀνδροφονία* c. 35, *εἰδωλομανής* c. 27, *ἤρεμος* c. 37, *παντελικός* c. 24, *προσκυνητέον* c. 16, ex libro De res. *ἀγαλματοφορεῖν* c. 12, *ἐπιστασία* (= *ἐπίστασις*) c. 24, *ἐπισυνείρειν* c. 4, *ἰδιαζόντως* c. 21, *συνδιαιρεῖν* c. 6, *συνδιαιωνίζειν* cc. 12, 15, 25, *συνδιαπλέκειν* c. 6, *συνεξαλλάττειν* c. 6, *ὑπένδοσις* c. 5. — P. LI vocabulis *ἅπαξ λεγομένοις* adde ex Suppl. *ἀνθρωποβορία* c. 35 et *ἐπισυγκεραννύναι* c. 27, ex libro De res. *ἀσκέδαστος* c. 20, *διάπλαστος* c. 17, *προανείργειν* c. 11, *συνεκπιμπλάναι* c. 7. Ibidem v. 23 pro tyranni lege mali hominis. — P. LVII. v. 6 dele verba haud diu. — P. LXI p. tum resurgentes tum aliae creaturae l. creaturae cuiusvis generis. — P. 2 n. 2 adde: Sic etiam infra, in Suppl. et in libro De res., passim *ν* ante consonantes habetur, ut suis locis notavi. — P. 6. n. 10. Coll. c. 32. n. 6 et De res. c. 1. n. 20. — P. 8. v. 12 pro verbis *δέροντα οὐ μόνον*

*μὴ ἀντιπαίειν . . . ἡμᾶς μεμαθηκότες* Nolte (Zeitschr. f. d. ges. kath. Theologie, ed. I. Scheiner, T. VIII. Vindob. 1856, p. 96) *δέροντα* (vel *τὸν δέροντα*) *οὐ μόνον ἀντιπαίειν . . . ἡμᾶς μὴ μεμαθηκότες* legit: quae mutandi ratio displicet. — P. 15. n. 1 adde: Sed cf. c. 31: *Ἔτι δὲ καὶ τροφὰς καὶ μίξεις* (epulas et concubitus) *λογοποιοῦσιν ἀθέους καθ' ἡμῶν.* Ergo non mutandum. — P. 16. n. 4. Etiam c. 34 legitur *σαρκῶν ἅπτεσθαι.* — P. 21. n. 10. Pariter *γενόμενος* et *γεννώμενος* commutantur, cf. De res. c. 15. n. 7. — P. 22. v. 14 pro *δ'* Nauck (Tragg. gr. fragm. Lips. 1856. p. 510) *δῆθεν* legit. — P. 34. n. 3. Sic *οἱ μὲν . . . ἡμεῖς δὲ* c. 32. — P. 37. v. 4 p. formis l. speciebus sc. materiae, cf. Ind. gr. s. v. *εἶδος.* — P. 44. n. 2. v. 11 adde ad *ἀκατάλ.* c. 8. p. 8 D „non constat ex partibus", et v. 15 ad *ἀχώρ.* c. 8. p. 9 B „locus non est in quo versetur." — P. 49. n. 18 adde geminum de deo logo spiritu angelis locum c. 24: *Ὡς γὰρ θεόν φαμεν καὶ υἱὸν τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ πνεῦμα ἅγιον, . . . οὕτως καὶ ἑτέρας εἶναι δυνάμεις* (h. e. angelos) *κατειλήμμεθα.* — P. 60. v. 17 pro verbis *οἷς ἴσασι*, quae quomodo expedienda sint p. 61. n. 2 dixi, Nolte (l. c. p. 94) temere *θεοὺς πᾶσι*, *eosdem deos atque omnes*, substituit. — P. 62. v. 1 pro *μάτην*, de quo vide quae n. 3 observavi (adde ibi De res. c. 5. n. 6 et c. 23. n. 4), Nolte (l. c. p. 95) *ὀνομάτων* censuit reponendum: id quod sententiarum nexui non convenit. — P. 75. n. 6. Cf. Baehrii Excursum ad haec verba, ed. 2. Vol. I. Lips. 1856, p. 855 sqq. — P. 80. v. 1 *χεῖρες*, in quo non offendimus quum interdum opera artificum designet (cf. n. 26: adde Wesseling. Probab. p. 97), Nolte (l. c. p. 94) frustra opinatur mutandum in *χειρὸς*, scil. *ἔργον* sive *ἔργα.* — P. 90. v. 4 pro vulg. *δισσοῦ* legerim *διττοῦ*, ut De res. c. 1. p. 40 D. — P. 91. n. 18 adde De res. c. 17. n. 2. — P. 125. v. 8 p. accepimus l. intelligimus. — P. 126. v. 8. pro *συγκεχρωσμένον* (cf. n. 16) Nolte (l. c. p. 96) maluit *συγκεκραμένον.* — P. 128. v. 2 (n. 21) *ἔχῃ* non post *ὁ θεὸς* (Method. *ὁ θεὸς ἔχων*) sed post *ἵνα* (Par. 2 et Bodl. 1 *ἵνα ᾖ*) collocandum censeo, ergo scribendum *ἵν' ἔχῃ.* — P. 130. v. 17: *οἱ ἄγγελοι . . . περὶ τὸν ἀέρα ἔχοντες.* Aerem esse stationem spirituum constans fuit ut veterum Pythagoreorum et Platonicorum (cf. Plutarch. Quaest. Rom. I. p. 274, Diogen. Laert. VIII. 32, alios), sic etiam Iudaeorum (Lib. Sapient. 17, 10, Phil. De plantat. Vol. I. p. 331. De gigant. p. 263 sq., R. Bechai in Pentat. f. 90. I, Testam. Levi ap. Fabric. Cod. apocr. V. T. p. 547. — P. Epist. ad Ephes. 2, 2. 6, 12) opinio. Plura exempla collegerunt ad Epist. ad Ephes. 2, 2 Wolf, Wetstein, Koppe, de Wette, Baumgarten-Crusius, Meyer (ed. 2. p. 76 sq.), et, patres quod attinet, Valesius ad Euseb. De laud. Const. p. 500 et Petavius in Dogmat. Theol. T. III (De Angelis) l. III. c. 8. p. 98. — P. 133. n. 5. Cf. Nauck l. c. p. 664. — P. 167. v. 8 p. dominus noster l. logos. Ibidem v. 12 p. iucundior adspectus l. lascive intueri. — P. 191. n. 22 adde: Quum *προτάσσομεν ἔσθ' ὅτε* dicat, coniicere possis eum plures libros scripsisse quam Supplicationem et De resurrectione. — P. 205. n. 10. Cf. c. 18. n. 27.

5⁰. In Iustini Opp. Tom. III. P. I (= Corp. Apoll. Vol. IV) ed. 2. Proll. p. XVI de codice Claromontano LXXXIII dixi me nescire ubi hodie asservetur. Iam vero comperi Oxonii in Bibliotheca Bodleiana eum conditum esse. Plura videsis in Prolegomenis huic Athenagorae editioni praemissis p. XVI sq. Porro codicis Claromontani LXXXII (vid. Proll. p. XXVIII), qui, nunc (ut diligentissime investigando primus cognovi) in Anglia penes Illustrissimum Thomam Phillipps, maximi est momenti propterea quod, si Parisinum CDL exceperis, solus indubitata Iustini opera h. e. utramque Apologiam et Dialogum complectitur (Opp. Tom. I. P. I, = Corp. Apoll. Vol. I, ed. 2. Proll. p. XXI sq.), accuratissimam descriptionem atque collationem accepi, a Rev. Davisio in meum usum factam et in tertia Iustini editione publicandam.

6⁰. Hoc unum adiicio de egregio codice Argentoratensi: quem, a doctissimis theologis Argentoratensibus Cunitzio et Reussio in meam gratiam diligentissime descriptum et collatum, primus adhibui non tantum ad Athenagorae libros emendandos (Proll. p. XV), sed ad textum etiam operum Iustini dubiorum, praesertim Epistolae ad Diognetum, rectius constituendum. Cf. quae in Iustin. Opp. Tom. II (= Corp. Apoll. Vol. III) ed. 2. Proll. p. XIV—XVIII et in „Epist. ad Diognetum" ed. 2. Lips. 1852. p. 3 sq. curatissime exposui. Scilicet vir summus Chr. Car. Iosias Bunsen, „Christianity and Mankind" etc. Vol. V (etiam sub titulo: „Analecta Ante-Nicaena." Vol. I) Lond. 1854. p. 103—106, hunc codicem Argentoratensem, quem neque ipse inspexit neque ab alio inspiciendum curavit, opinatus est eumdem esse quo Stephanus in sua Epistolae ad Diognetum editione usus sit. At vero neutiquam argumentis opinionem firmavit: iuxta quam Stephanus hercle nequissimus foret verbero, utpote qui saepenumero 1⁰. antiquo codici suo disertissime imputaret lacunas, ubi Argentoratensis primâ manu perspicue voces illic deficientes praebet, 2⁰. lectiones ex suo codice memoraret, quae valde differunt a lectionibus in Argentoratensi clarissime primâ manu exhibitis. Quid plura? Constat Stephanum mendaciis tam impudentibus decepisse neminem. Porro Bunsenus contendit apographon Beureri hodie Lugduni asservari: id quod falsum est, siquidem fides est habenda testibus oculatis, viris praeclarissimis Iacobo Geel et W. A. van Hengel Lugduno-Batavis, quorum epistolas hac de re ad me datas ll. cc. (Iust. Opp. T. II. p. XXII sq. et Ep. ad Diogn. p. 4 sq.) publicavi. Neque hoc verum est quod Bunsenus dicit Beurerum „edidisse" illum codicem. Iam verba, quibus Bunsenus ingreditur loqui (p. 103), vitiis scatent foedissimis: „Quam e codice anno 1560 e Novo Monasterio Aegaliae in bibliothecam Argentoratensem illato [Bunsenus debebat scribere „Quam e codice anno 1560 in Abbatiam Maurimonasteriensem, in Alsatia sitam, et inde, tempestate violentae Francici regni conversionis superiori saeculo factae (c. a. 1789), in Argentoratensium bibliothecam illato"] primus ediderat anno 1532 [debebat scribere „1592"] Henricus Stephanus epistola [! „epistolam"] ad Diognetum, postea ad fidem apographi Berneriani [debebat scribere „Beureriani"], ex eodem codice facti [debebat addere: „si conie-

cturae locus dandus"], recensuerat Sylburgius [minime „recensuerat;" Sylburgius textum praebet Stephanianum et in notis diversas apographi Beureriani lectiones exhibet], post varias virorum doctorum curas nuper, denuo [! „primum"] inspecto libro Argentoratensi, publici iuris fecit [debebat scribere „recensuit"] Iustini editor E. [! Car.] Otto." — Sed ne extra terminos huic Epimetro constitutos egrediar, alios hîc mitto errores Bunseni, quippe qui meam de codicibus mstis et editis illius Epistolae expositionem measque in eamdem adnotationes criticas oculo inspexerit admodum veloci.